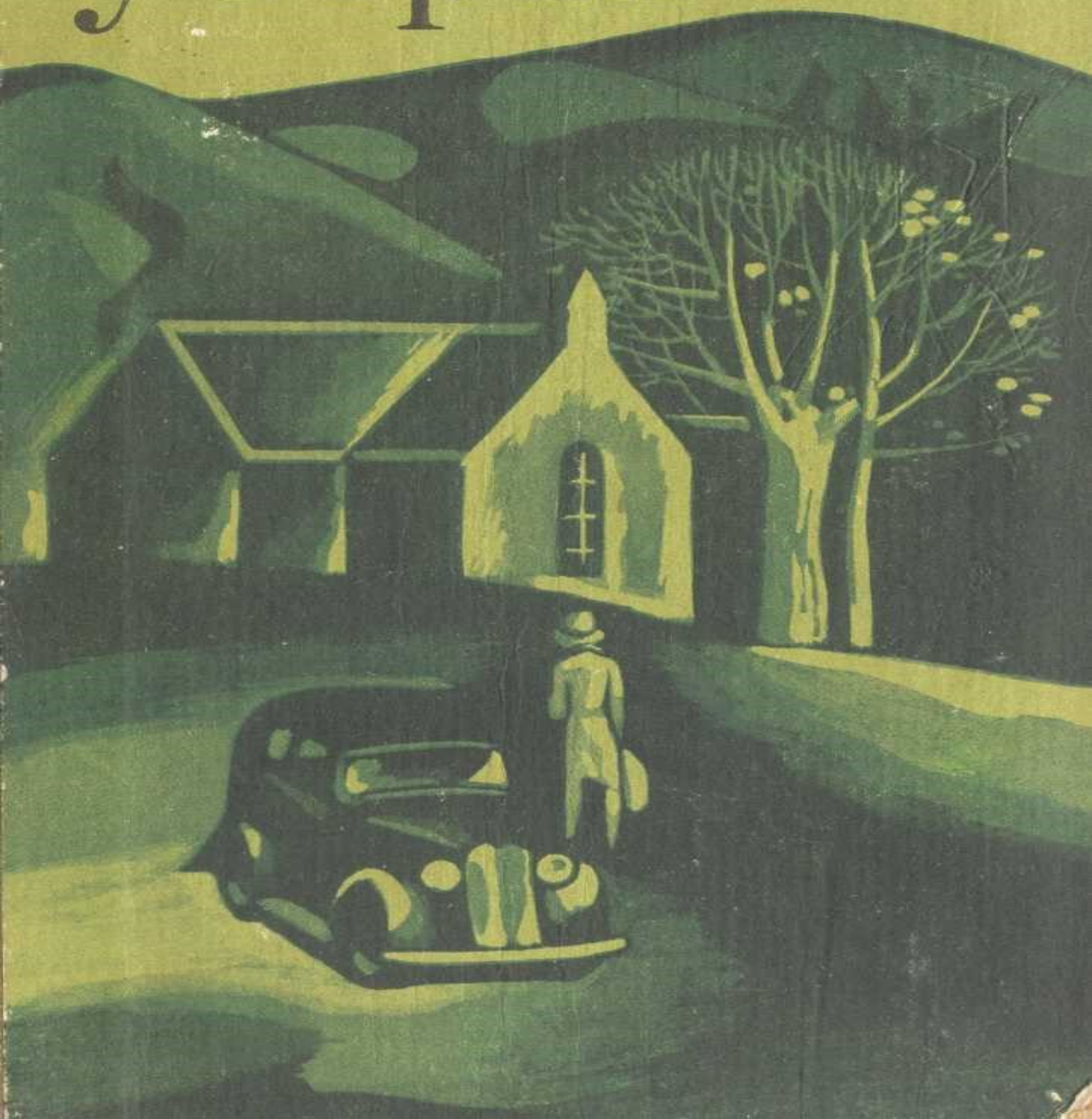

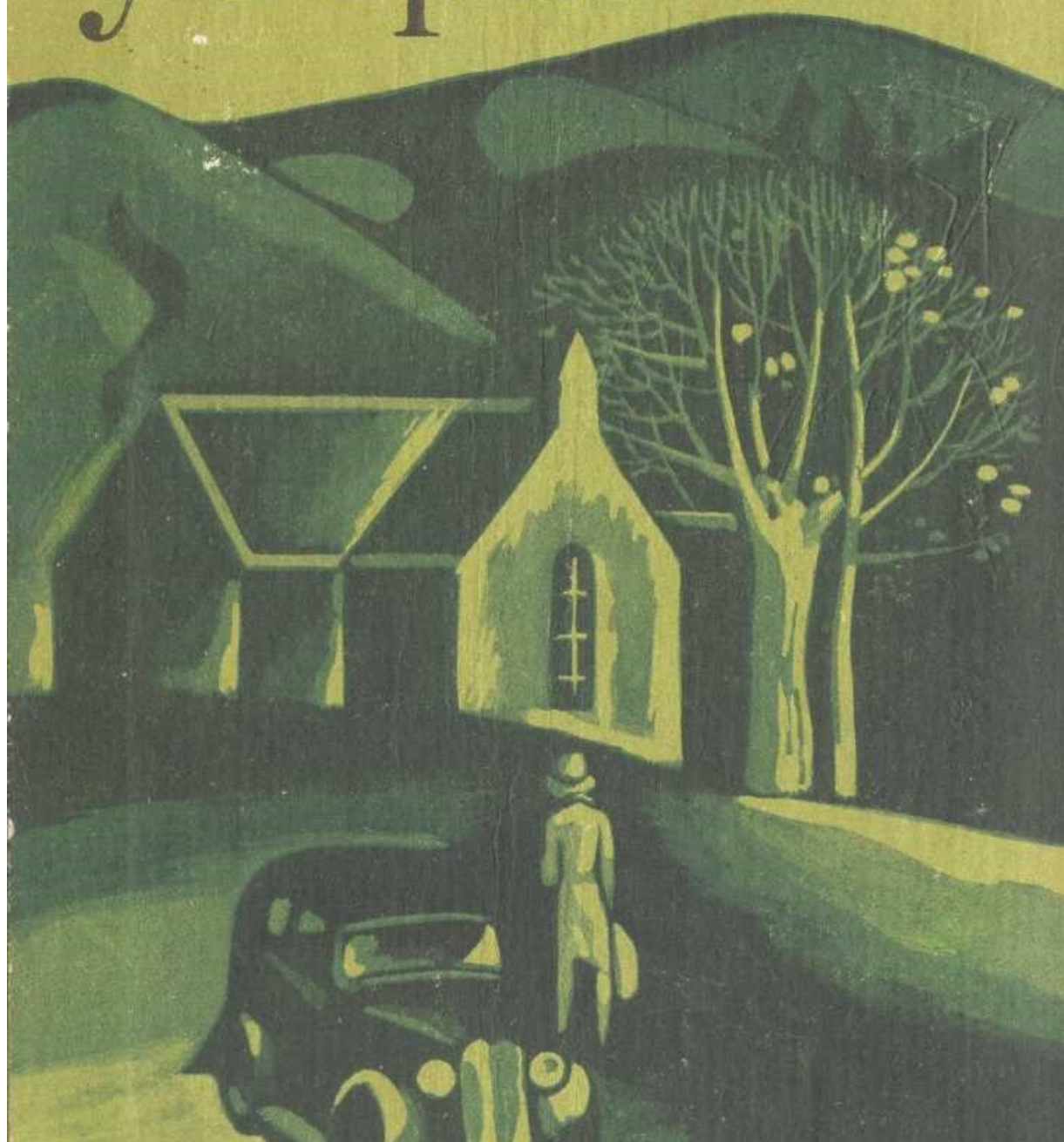
Зима у горах

Джон
Уейн

Зима у горах

ДЖОН
УЕЙН

Частина перша

Чоловік з лопатою нахилився й кинув землю на труну з Джеффри. Він явно квапився засипати цю могилу й перейти до іншої, Люди вмирають увесь час, байдикувати ніколи.

Роджер дивився на блискучу трупу. Ось іще одна лопата землі впала на неї з гучним стуком. Якби Джеффри лежав у тому ящику з мідними ручками живий, його барабанні перетинки не витримали б.

Час було йти з кладовища. От тільки позбутися б відчуття, що все це йому сниться. Лише тепер він зрозумів, що не чув ані слова із заупокійної відправи, яку читав цвинтарний капелан, чи як там він називається,— миршавий чоловічок з довгим гачкуватим носом. Роджер побачив раптом, що капелан ще й досі стоїть поряд з ним.

— Більше немає проводжаючих, містере Фернівел? Ви самі?

— Так, сам.

— Небіжчик був вашим єдиним братом?

— Він був моїм єдиним родичем, якщо не брати до уваги двох троюрідних тіток, що живуть десь на заході. Наші батьки загинули під час війни.

— Як це сумно,— промовив священик професійно співчутливим тоном. Дивлячись на його довгий ніс, Роджер подумав, що за холодної погоди на його кінчику, певно, весь Час висить крапля.

Тим часом чоловік з лопатою вже майже засипав труну. Видно було лише один її ріжок та частину блискучої мідної ручки. Прощай, Джеффри. Хай лондонська земля буде тобі пером.

— Це твоя друга смерть, мій бідолашний брате,—мовив Роджер, дивлячись у могилу. На священика й гробаря він не зважав і говорив уголос.— ї вона принаймні не така жорстока, як була перша. Нехай тобі щастить на тім світі, Джеффе. Як захочеш повернутись на землю привидом — приходь до мене. Я не маю нічого проти. Завжди радий буду побалакати з тобою.

Чоловік з лопатою ще жбурнув униз землі й дрібного каміння, і цього разу труна остаточно зникла.

— Вам куди? Може, я вас підвезу? — спитав Роджер священика, який мовчки спостерігав за ним.

— Ні, дякую. У мене є тут справи.

— Мабуть, треба ще когось ховати?

— Усі ми йдемо з цього світу через одну й ту саму браму,— врочисто відказав священик.— І має значення лише те, що ми знаходимо по той її бік.

— Як би мені хотілося вірити в це!

— Ви ж слухали заупокійну відправу. Вона про тверду й непохитну надію на воскресіння до вічного життя.

— Щодо надії, то вона тверда й непохитна,— відповів Роджер.— А от воскресіння — річ сумнівна.— Він простягнув руку.— Повірте, я зовсім не хочу похитнути вашу віру, І дякую за відправу.

— Сподіваюсь, тепер ви зможете відпочити,— сказав священик.— Вас спіткало таке нещастя. Ви дуже любили свого брата. Я це бачу.

— Відпочивати не випадає,— відповів Роджер.— Але обстановку зміню. їду на зиму в Північний Уельс. У справах.

Біля цвинтарної брами вони чемно попрощались.

— Слухайте, я й досі не знаю, як вас звать,— сказала вона.— Кілька годин теревеню з вами, а як вас звать — не знаю.

— Роджер Фернівел.

— А мого імені ви, очевидно, знати не хочете,— сказала дівчина й знову посміхнулась — трохи ліниво, трохи пустотливо. Він ще не визначив для себе, що означав ця усмішка. Перед ним сиділа розслаблена, безтурботна, байдужо-недбала довгонога лялька. Хтине, легковажне дівчисько, що не навчилося відмовляти чоловікам? Чи просто він її не цікавить?

— Ні, дуже хочу,— відповів він, посилюючи до неї увагу.

Її гарні губенята на мить перестали всміхатися, щоб вимовити «Беверлі Нокхолт» чи щось подібне. В усякому разі, «Беверлі» вони ясно вимовили, а це все, що йому треба запам'ятати. Втім, якщо події розгорнуться так, як він сподівається, то можна обійтися просто порядковим номером,

— Радий познайомитися з вами, Беверлі.— А радітиму іще більше, коли як слід тебе притисну.

— Ні, радіти слід мені,—майже насмішкувато мовила вона.

— Ваша склянка порожня,— зауважив він, підводячись.

— І нехай,— не дуже впевнено відповіла вона,— Я не звикла пити.

Авжеж, не звикла. Надто зелена, щоб відчувати потребу в сп'янінні. У тебе й так кров грає.

— Ну, хоч трохи,— промовив він.— Для компанії.

Взявши обидві склянки, свою і її, Роджер пішов до стойки. Оце поталанило! Карвенай, готель «Палає», Кінець сезону. Останні туристи повзають, мов сонні мухи. Офіціанти вдають, ніби в них повно роботи. Побачивши все це, Роджер уже був вирішив, що помре тут з нудьги. І того ж таки першого вечора сюди залетіло це дивовижне створіння! Власне не залетіло, а примчало на кумедному, мало не суціль хромованому моторолері з прапорцем. Багате дівча з Каліфорнії, років дев'ятнадцяти, щонайбільше — двадцяти. Подорожує в пошуках розваг і пригод, охоча до всього, що їй трапиться.

«Ну що ж,— подумки мовив Роджер,— час уже долі зласкавитися наді мною».

За стойкою висіло широке дзеркало з ледь підфарбованого скла; проказавши ці слова, він побачив, як у нього ворухнулися губи, і зрозумів, що говорить сам до себе, що справді вимовив ці слова вголос.

Бармен, меткий ліверпульський хлопець у короткій білій курточці, підскочив до Роджера. Він був дуже уважний до відвідувачів, сподіваючись завдяки цьому втриматись на роботі й узимку. Роджер узяв наповнені склянки й повернувся до Беверлі.

— Ну, тепер я розбалакаюсь — не зупините,— сказала вона, підкидаючись на спинку дивана й закладаючи руки за голову. Від цього руху зад картатою блузкою простого спортивного крою чітко вималювались її груди, і Роджер, швидким рухом розстібнувши комір своєї сорочки, помолився в душі про те, щоб йому не дуже довго довелося чекати тієї хвилини, коли він зможе роздягнути її.

— Мені подобається слухати вас,— сказав він, намагаючись не дивитись на її груди,

— Якщо так піде й далі, то ви знатимете про мене все, а я про вас нічого,— відповіла Беверлі, але так, ніби їй було байдуже. Мабуть, — додумав Роджер,— їй взагалі до всього

байдуже. А все через оту непостійність, оте каліфорнійське сонце, оте руйнуй-і-будуй-паново ставлення до всього на світі. Та ще й через таткові гроші — насамперед через таткові гроші. Погляд в неї якийсь порожній. Мабуть, вона ще не уявляє, що таке справжня досвідченість. Ну, та це й добре. Справжню досвідченість він покаже сам, аби лиш це дівчисько постачило йому добрий товар.

— Я про себе нічого цікавого розповісти не можу,— мовив він, ковтнувши із склянки.

— Так не буває — щоб нічого цікавого. Чим ви займаєтесь?

Страждаю. Це моя професія. Повзаю по землі й аж знемагаю від болю й горя.

— Нічим не займаюся,— відповів він.

— І я так само,— посміхнулася вона, знову перетворюючись на втілення млявості й байдужості.

— Але завтра,— сказав він удавано серйозно,— я таки дечим займуся. Завтра в мене клопоту з ранку й до вечора,

— Он як? Що ж ви робитимете?

— Показуватиму вам гори.

В її очах начебто зблиснув вогник цікавості.

— Гори? Уельські гори? Вони хіба близько?

— Хребет Сноудон. Він починається звідси.

— Я бачила кілька скелястих пагорбів. Але їхала сюди майже весь час рівниною.

— Ви їхали через Денбігську низовину. Це ми вже з'ясували. А гір не бачили тому, що вони були в тумані.

Вона засовалась на дивані. Він помітив, що джинси сидять на ній мов улиті, наче намальовані.

— Ви добре знаєте ці місця, Роджере?

— Ні, зовсім не знаю. Я тут уперше.

— Справді? Звідки ж вам відомо, де гори?

— Коли я їхав сюди поїздом з Лондона,— відповів він,— то розгорнув карту Північного Уельсу й понад годину вивчав її. І, як наслідок, тепер знаю, що й де.— Погляд його ковзнув по її грудях.— І з превеликим задоволенням усе покажу вам.— Те, що я тобі покажу, ти довго пам'ятатимеш,

— Але ж у вас немає машини,— лінкуватого протягла вона.— Ви ж приїхали з Лондона поїздом.

— Саме так,— рішуче підтвердив Роджер.— Ми поїдемо на вашому моторолері.

Вона засміялась.

— Непогано сказано. Ви мені довіряєте?

Він кивнув.

— Беззастережно.

Незабаром вони розійшлися по своїх кімнатах. Роджер запустив був кілька пробних куль, але без особливих сподівань на блискавичний успіх. Адже за день вона подолала на своїй таратайці чималу відстань, зупиняючись лише для того, щоб чогось перехопити. («Я купила трохи риби із смаженого картоплею і з'їла все просто на вулиці»). Ні, нехай вона відіспиться. На штурм він піде завтра.

Наступного ранку Роджер встав удосвіта. Він старанно поголився і причепурився. Востаннє оглядаючи себе в дзеркалі, він помітив на нічному столику розгорнуту книжку. Це була «Граматика валлійської мови для початківців» доктора Конроя, видрукувана в Понтіпулі 1904 року. За планом, заздалегідь накресленим ним самим, Роджер мав розпочати вивчення праці доктора Конроя саме цього ранку. Проте він не шкодував, що план доведеться порушити.

Не можна сказати, щоб він збирався байдикувати. Він приїхав сюди вивчати валлійську мову. Філологія — це його фах, а фахівець повинен постійно розширювати знання зі свого предмету. Проте Роджер бажав одночасно розширити й коло зв'язків з особами жіночої статі. Він з'ясував, що в університеті Упсали є великий факультет кельтських мов, і мав підстави сподіватися, що коли додасть до свого вченого обладунку знання валлійської, а можливо, й ірландської мови і зробить власний, хай незначний, внесок у кельтську філологію, то зможе дістати роботу в Упсалі. Роджеру кортіло переїхати туди, бо йому подобались високі на зріст, біляві дівчата з гарними зубами, а їх, він знав, в Упсалі хоч греблю гати.

Вивчивши книжку доктора Конроя, а також побувши місяць або й два в місцевості, де більшість населення розмовляє по-валлійськи, Роджер сподівався підвищити свій професійний рівень, щоб потім націлитися безпосередньо на Упсалу. Та здійснення цих планів потребувало чимало часу, а його плотські бажання надто вже йому дошкуляли. Роджеру часто спадало на думку, що краще було б, якби милостивий творець усього суцього якимось по-іншому розв'язав

проблему продовження роду людського. Нехай би, скажімо, статевий потяг прокидався в людині раз на три роки, а решту часу вона жила спокійно. Homo sapiens, вважав Роджер, надто хтива тварина. Та що вдієш, коли в людей заведено саме так, а не інакше! Учора ввечері по приїзді він не нагледів у готелі підходящої здобичі. Дівчина, що сиділа за конторкою порт'є, виявилась класичною валлійською красунею, але саме де й було погано: така красуня, до того ж з місцевих, безперечно має друга. В подібних справах Роджер був реалістом. Зрештою, йому вже сорок, ні молодістю, ані багатством він похвалитися не може, та й особливою вродою теж. Усі свої перемоги він здобув упертістю й умінням не пропустити слушної нагоди.

Рішуче настроєний, він рано спустився поснідати, потім зайнявся підготовкою. Беверлі піде не було видно вона, певно, з тих дівчат, які звикли спати допізна і, можливо, навіть не уявляв, що в когось заведено інакше. Роджер випросив на готельній кухні пакунок з холодним обідом, купив у винному магазині на тій же вулиці, що й готель, дві пляшки рейнвейну й запхав усе це в чистий рюкзак. Після цього приніс із номера свій плащ, акуратно поклав його біля себе в крісло й усівся у вестибюлі, стежачи за дверима ліфта. Він будь-що підстереже Беверлі, коли вона спуститься снідати, й рішуче нагадає про їхню домовленість. І ніякі спроби відмовитися, послатися на забудькуватість або зміїну настрою їй не зарадять. Красуня-брюнетка за столиком порт'є кинула на Роджера холодний і, як йому здалося, трохи насмішкуватий погляд, коли він влаштувався, мов кіт навпроти мишачої нірки, але він був досить загартованим чоловіком, щоб зважати на подібні дрібниці. Відколи він себе пам'ятав, його стосунки з жінками завжди ґрунтувалися на розрахунку: хапай що можеш — і гайда далі.

Близько десятої Беверлі вийшла з ліфта. Роджеру довелося нагадати їй про те, що вони збирались поїхати прогулятися в гори, і після того, як він дав зрозуміти, що не дозволить їй порушити обіцянку, вона з властивим їй невимушеним і безтурботним виглядом погодилась їхати — мовляв, хай буде по-вашому, не люблю сперечатися, та й, зрештою, мені однаково — робити це чи щось інше. Поснідавши під його пильним оком, вона піднялася до себе, потім знову спустилась і тут раптом усе пішло як слід. Не зволікаючи, Беверлі повела Роджера на подвір'я, стягла моторолер з підпори, завела

деренчливий моторчик, скочила в сідло й показала йому на сидіння ззаду.

— Куди їхати? — гукнула вона крізь тріскотняву вихлопів.

— Ліворуч, — відповів він.

І вони поїхали, кривуляючи серед машин. Будинків поступово поменшало, дорога пішла вгору, підтверджуючи

Роджерові теоретичні знання місцевості, і день, їхній чудовий день, розпочався.

Навіть погода була з ними заодно. Сонце визирнуло з-за хмар і розігнало густий туман; небо з білястого стало перлисто-сірим, потім блідо-голубим і нарешті яскраво-блакитним.. Над кущами вересу закружляли бджоли. Такий день — це ніби поріг, на якому зустрічається остання мить літа з першою миттю справжньої золотої осені. Роджер з насолодою вдихав повітря, настояне на солоних пахощах моря і пахощах диких гірських квітів. Моторолер дерся дедалі вище, його товсті маленькі шини підминали під себе круту звивисту дорогу, Роджер добропристойно тримав руки в себе на колінах, але на поворотах, коли його притискало до Беверлі, по жилах його наче пробігав електричний струм — хоч кричи, і край!

А втім, це не заважало йому милуватися горами, і те, що він бачив, вражало його. Він аж ніяк не сподівався потрапити в таку дику й безлюдну місцевість. Довкола, десь зовсім близько за обрієм, лежали міста і, судячи з карти, висота над рівнем моря була тут зовсім незначна, а проте всі його чуття підказували, що це — справжні гори: суворі, прадавні й неприступні. Вівці обурено дріботіли геть, коли вони з Беверлі, об'їжджаючи круті кам'яні осипи, вихоплювалися з-за повороту. Потічки прокреслювали долини; жирні гави розгулювали по убогій траві. Чи то були круки? І невже там, угорі, ще водяться орли?

Сонце висіло над головою й добряче припікало. Саме час відпочити, попоїсти й віддатись утіхам. Роджер заходився вишукувати підхожу місцинку — таку собі спальню просто неба, сховану від цікавих очей. Ага, ось там, трохи вище. Чаша, встелена вересом і оточена зусібіч кам'яними брилами.

— Зупинімося тут.

— Добре.

Беверлі була сама слухняність, вона неначе втратила власну волю тієї миті, коли вирушила в дорогу. Вони злізли з моторолера, Беверлі поставила його на підпору й пішла кам'янистою стежкою вгору слідом за Роджером.

— Ось тут,— сказав він, опускаючи на землю рюкзак.— Шкода, немає струмка охолодити вино. Та всього мати не можна.

— Але ж у пас є все,— стиха промовила Беверлі.— ї сонце, і дозвілля, і оцей чарівний краєвид!

Ще не все, люба, не все. Все буде трохи пізніше.

Гарні зуби Беверлі перемелювали все, що він їй давав, вино з бульканням вливалось у її ніжно-біле горло. Нарешті, липка від апельсинового соку, обважніла від вина, вона відкинулась на Роджерів. плащ, який він розіслав на пружному вересі, влаштувавши щось схоже на матрац. Сорочка висмикнулась у неї з джинсів, відкривши смужку ледь засмаглого живота з непорочним пупком. Кожна лінія її розслабленого тіла промовляла про готовність до втіхи — і ні про що інше.

Роджер допив вино и жбурнув паперовий стаканчик геть. Потім ліг поряд з нею на плащі, припав губами до її губ і поклав гарячу руку на її оголений живіт. Увесь світ обернувся раптом на два найпростіші начала — чоловіче й жіноче. Він був чоловічим началом, вона — жіночим, а вкупі вони утворювали всесвіт.

Та Беверлі зразу ж відвернула від нього своє обличчя й перекотилась на бік, відірвавши в такий спосіб жіноче начало світу від чоловічого. Не обурено, не злякано, а якимось зневажливо-лінькуватого, і це було найдошкульніше.

— Не треба.

Він чекав. Два слова? І все?

Вона сіла. Та сорочку в джинси не заправляла. її рухи, лінькуваті й до цього, нітрохи не пожвавішали,— неначе він був мухою, яку вона відігнала геть.

— Чому не треба? — спитав він.

Вона знизала плечима:

— Хіба обов'язково потрібна причина?

Він усе ще лежав, відчуваючи лопатками пружність вересу.

— Надто добра нагода, щоб не скористатися.

Вона подивилась на нього згори вниз із холодною насмішкуватістю.

— Не хапатися ж за першу-ліпшу нагоду.

— Але ж...— він затнувся,— хіба таке може зашкодити?

— Ні. Просто не хочу — і край.

— Але ж ти не можеш дорікнути мені, що я...

— Хіба я тобі дорікаю? Тобі аби оте саме. Ну, а мені — мені просто не хочеться. Не маю охоти.

Вона сиділа біля нього, її груди дражнили свою близькість. Ноги в неї були довгі, гарні, звабні. Та яке вона має право показувати все це так спокусливо, а потім в останню мить зневажити його чоловічу пристрасть такою банальною відмовою? І він зятято проказав:

— Тільки це розкажуй, ніби це має для тебе якесь значення. Яка різниця, на одного чоловіка більше або менше, коли в тебе все життя складається з чоловіків.

— Я зовсім не казала, що це має для мене якесь значення. Сказала, що не хочу,— тільки й того.

Він зрозумів, що припустився помилки. Не треба було намагатися вплинути на неї тим, що ця пригода надто тривіальна, щоб мати якесь значення. Цим він звів себе до рівня такої собі хатньої мухи чоловічої статі. А проте — хіба вона звикла до чогось кращого? У ньому спалахнула лють, і він рвучко схопився на ноги. Беверлі й далі незворушно сиділа на плащі й навіть не дивилась на нього. Сонце сховалося за невелику, але густу хмару.

Роджерове бажання перетворилося на ненависть, у грудях підіймалося щось лихе, мстиве, готове вибухнути насильством і жорстокістю. Проте якийсь рятівний інстинкт примусив його крутнутись на підборах і піти геть. Нехай посидить і трохи подумає. Йому теж треба побути на самоті, походити в цьому настоящому на пахощах повітрі, щоб угамувати шалене калатання серця. Ох, цей поклик статі — який це дар і яка це мука! Ця думка шматувала його мозок — наче в голову йому всипали лантух гострого каміння. Він пришвидшив крок, прямуючи вздовж довгого звивистого гребеня гори.

З півгодини, а то й хвилин сорок простував він уперед, потроху опановуючи свої почуття. Ішов і вмовляв себе бути розважливим. Що ж, видно, любовні втіхи на гірських схилах з дівчатами на зразок Беверлі — це такі речі, що трапляються з іншими, а не з ним. В Упсалі,

де він матиме можливість взятися до діла старанніше й вести його без поспіху, все піде інакше. Тепер він уже охолов. А коли назустріч йому раптом війнуло холодом, він зрозумів, що в нього охололи не лише почуття, а й тіло. Годину тому день стояв блакитний, золотий, теплий, і здавалось, що іншим він бути й не може, а тим часом, поки Роджер був заклопотаний своїми думками, сонце встигло сховатися за хмари, знявся вітер і почало недвозначно збиратись на дощ. От якби плащ... але тоді на ньому лежала Беверлі, лежить, мабуть, і досі. Поза шкірою в Роджера пробіг мороз. Потрапити під зливу на цьому голому схилі — річ не вельми приємна.

Він усміхнувся. Що це з ним! На дівчині доведеться поставити хрест, та це не причина ставити хрест і на плащі. Почуття гумору й реалістичний підхід, та ще коли одне невіддільне від другого,— ось що може допомогти чоловікові в таку хвилину. І Роджер подався назад, туди, де покинув

Беверлі. Кінець кінцем, якщо він повернеться до неї з посмішкою, привітний і доброзичливий, і покаже себе людиною, що ставиться до всього по-філософському, це теж буде свого роду перемогою. Він навіть проведе її назад до Карвена (однаково без її моторолера йому туди ніяк не дістатись) і пригостить її де-небудь обідом. Це покаже їй, що його розуміння терміну «зробити оте саме», як вона висловилась, користуючись ганебно збідненим словником свого покоління, включає також благородство й здатність зрозуміти комізм події.

Розраджуючи себе такими думками й насилу долаючи холодний зустрічний вітер, Роджер повернувся вздовж гребеня гори назад до западини, де залишив Беверлі. Та вона зникла, а разом з нею зник і плащ. Його шкіряний рюкзак лежав на місці, паперові стаканчики й тарілки валялись на траві так само, як і дві пляшки з-під рейнвейну. Це, мабуть, було в її вдачі: взяти те, що треба, а все інше покинути воронню.

Він виліз на скелю й роздивився довкіл. Відколи він востаннє стояв тут, світ зовсім змінив свої барви. Навпроти нього, потойбіч долини, здіймалась, як величезна церковна баня, гора, поросла аж до вершини травою, і його тіло ще тоді завважило, якою смарагдово-зеленою видається вона під безхмарно блакитним небом. Тепер ця трава потьмяніла, її зелений колір зробився майже сірим, вона, здавалось, всмоктувала в себе все світло, яке ще просочувалося з неба між

рваними краями хмар. А в дальньому кінці долини, там, де починалися ще вищі гори, сірі голі схили й кам'яністі осипи набрали раптом загрозливого вигляду. Внизу по долині, звиваючись, швидко бігла річка, неначе поспішаючи злитися з морем і знайти там притулок, а коли Роджер, шукаючи очима Беверлі, повільно роззирнувся довкола, то побачив, що й море, яке простягалось перед ним на західному краї обрїю, стало схоже на зливовок свинцю. Все мовби тонуло в напівмороці, втрачало світло й тепло. Нагорі було самотньо й холодно: відчувалося — людині тут не місце. Квапливо запхавши в рюкзак залишки обїду, що так багато обїцяв спочатку, він завдав його на плече й рушив униз. Беверлі піде не було видно, але якщо вїй піде в той бік, де вона покинула моторолер, то, напевно, десь наздожене її.

Роджер швидко рушив униз і незабаром наштотхнувся на одну з розкиданих тут по схилу дрібних садиб, чиї кам'яні стїни мовби самї пропонували захисток. Він оглянув будиночок — ні диму, ні світла, хоч з вигляду й не занедбаний. Чиєсь місце відпочинку, що оживає по суботах і недїлях,— бігає дїтлашня, під'їжджають сімейні автомобїлі з лїверпульськими або манчестерськими номерами,— а решту часу будиночок мертвий. Що ж, згодиться і його стїна. Роджер щїльно притулився до неї, коли уперїщила перша хвиля дощу, налетївши з моря. Це вже не жарти. Треба будь-що знайти моторолер і чимшвидше тїкати від негоди до тепла, до світла, туди, де можна прийняти ванну й перевдягнутись. Все інше не має значення. Поклик статї в Роджерї змовк, наче його ніколи й не було. Вітер на мить ущух, і Роджер квапливо рушив уперед. Подолавши гребїнь гори, він побачив дорогу, що звивисто збігала вниз обернутим до моря гїрським схилом у бік шиферних дахів селища й далї до прибережного шосе. А там уже був транспорт, телефонні будки, пивні, гаражі, заправні станції й ресторани — і що ближче до Карвеная, то в бїльшїй кїлькостї. Вони залишили моторолер на найвищїй точцї цїєї гїрської дороги, там, де вона рїзко повертала вниз, у долину, і тепер Роджер побачив його: машина стояла на підпорї й терпляче чекала, її переднє колесо було підняте, мокрий вузенький прапорець обвис, хромований номерний знак поблискував так само тїм'яно, як вода під похмурим небом.

Моторолер був першою метою Роджера. Він ще швидше пішов униз вузькою стежиною, второваною ратицями овець і ногами фермерів. Другою його метою було знайти власницю моторолера, але

вона зникла. А моторолер, як він з досадою згадав, обладнаний хитрим пристроєм від злодіїв, що замикав переднє колесо, і відімкнути його можна було тільки ключем. Отже, одна Беверлі мала моральне право і реальну можливість скористатися моторолером. Куди в біса поділося це дурне дівчисько?

Новий порив вітру вдарив Роджера тугими струменями дощу, і тут він уперше відчув холодний дотик води до шкіри. Куртка, штани — все промгло до рубця. Волосся на голові збилось мокрою кучмою — їй-право, треба відмовитись від цієї дурної звички ходити без капелюха. Він пішов ще швидше, чалапаючи по грязюці під безжальною зливою.

А ось і моторолер. Ех, зараз відкрутити б краник бензопроводу, підкачати бензину в карбюратор, натиснути на стартер і завести мотор. Та клятий запобіжний пристрій від злодіїв не піддавався. Переднє колесо було замкнuto майже під прямим кутом. Коли Роджер, роздратовано смикаючи й трусячи машину, нахилився роздивитись цей пристрій, вперіщила така злива, що йому здалося, ніби його накрило морською хвилею. Де ж ця Беверлі? Він випростався і обвів поглядом

обрій, запнутий пеленою дощу. Може, з нею трапилося щось страшне? Може, вона лежить десь у крутоярі з поламаним хребтом і її стогони чують лише байдужі вівці? Та чомусь ця думка здалась йому неймовірною. Беверлі по з тих дівчат, яких може спіткати лихо, навпаки, вона саме належить до тих людей, які наче помахом чарівної палички повертають плин життя в потрібному для себе напрямку.

Тим часом Роджер зовсім змок, змерз і йому стало не до пустих розмірковувань про Беверлі. В голові снувалось тільки одне питання: лишатися тут чи йти вниз пішки? До прибережного шосе не більше двох-трьох миль під гору, а по дорозі туди є селище, де, можливо, знайдеться, а можливо, й не знайдеться, пивна. Роджер знав, що місцева влада, будши прибічницею англіканської церкви, спромоглася позбавити пивних чималі райони Північного Уельсу. А якщо пивна там і знайдеться, то доведеться чекати не одну годину, поки її буде відчинено. Роджер навіть уже рушив був униз, але не ступив і кількох кроків, як крижаний порив вітру змусив його назгинці кинутися назад і шукати захистку попід придорожнім муром. Ні, це вже казна-що! Беверлі, безперечно, скоро прийде!

Роджер не мав уявлення, скільки часу простовбичив біля моторолера. Він намагався не дивитись на годинника — якщо дивитись, то можна збожеволіти — і зосередив усі свої душевні сили на тому, щоб хоч трохи зігрітись. Випростатись і помахати руками він не міг, бо не хотів утратити хоча б того жалюгідного захистку, що надавав йому низький мур. Через це він вирішив по черзі напружувати м'язи: спочатку черевний прес, потім руки й плечі, далі стегна, литки, ступні, тоді знову черевний прес. Допомогало не дуже, але, зосереджуючи увагу на фізичних зусиллях, Роджер відганяв від себе розпач. Скоцюрбившись біля муру під рясним дощем, що налітав на нього разом з вітром то з одного, то з другого боку, а то просто згори, він так несамовито напружував м'язи, що аж обличчя його кривилось.

— Який ти кумедний!

Поряд стояла Беверлі в його плащі. Через лопотіння дощу й завивання вітру Роджер не почув, як вона підійшла, та й не побачив, бо від напруження заплющив очі.

— О! — він аж підскочив.— Де ти була?

— Гуляла під дощем по горах. Це так цікаво!

— Мій плащ тобі не завеликий?

— Дякую, ні.

— Дуже радий. Ну, то їдьмо?

Вона швидко підійшла до моторолера, відімкнула замок, ввімкнула подачу пального, вправно натисла на стартер, а тоді враз скочила в сідло, перелетіла, підстрибуючи, мокру придорожню траву і рвонула вниз. Роджер побіг слідом за нею, гукаючи: «Гей, почекай!..» Вона повернулась, і він раптом побачив у неї на обличчі вираз холодної ворожості. Дурненька, вона, бачите, розсердилась, вона, бачите, образилась, мов якась старосвітська міс, за те, що я подумав, ніби вона така. Крізь шум дощу він почув її голос:

— Тобі корисно прогулятися.

— Прогулятися?

— Це допоможе тобі охолонути.

Мотор заревів дужче, і вона зникла.

Тулячись до просяклого водою гірського схилу, вишмагане вітром, який налітав із спохмурнілого моря, селище Лданкрвіс готувалося до ще однієї буряної ночі. Вечірня заграва ще полум'яніла над пругом Ірландського моря і над островом Енгдсі, схожим на величезного кита,

що засів на мілині, але тут на мокрі гори вже опускався морок. Селище Лланкрвіс наче з води вродилось за часів королеви Вікторії, коли розквітло виробництво шиферу й потрібне було житло для робітників кар'єрів. Спільна праця, однакові труднощі й небезпеки наклали відбиток і на їхнє поселення, надавши йому духу якоїсь згуртованості. Тепер великі кар'єри на горі вище селища було майже вироблено. Там ще длубалось трохи людей, і щотижня звідти вивозили кілька вагонеток шиферного сланцю, проте Лланкрвіс втратив свою *raison d'être* (підставу для існування(фр.) і, подібно до багатьох таких селищ набув сумного й занедбаного вигляду. Його схожа на стодолу церковка не скидалась, мабуть, на стодолу в ті часи, коли була центром життя для робітників кар'єрів і родин з розкиданих по схилах ферм; нині ж, майже завжди порожня, без радісних і гучних співів, вона нагадувала старого актора, що без кінця викопує свою головну роль перед безлюдним глядацьким залом. У селищі не було готелю, лише дві продуктові крамниці, що контролювалися звіддалік об'єднанням бакалійної торгівлі, де порядкували люди, які ніколи не приїздили до Лланкрвіса й не мали наміру його відвідати; не було там ні приміщення для зборів, ні бібліотеки, ні ринку. Старші мешканці проводили вечори, втупившись в екрани своїх телевізорів, а молодь їздила автобусом до Карвеная або, за браком грошей, товклася в довгастому прямокутнику тьмяного світла, що падало з вікна крамнички, де торгували рибою із смаженою картоплею. Отаке тут було життя. Ну, а з естетичного погляду про Лланкрвіс можна було сказати лише те, що безкомпромісна простота його терас паче перегукувалась із оголеністю гір і безмежним простором затоки. В двадцятому столітті в Лланкрвісі виникли новоутворення у вигляді червоних цегляних муніципальних будинків, які аж ніяк не зробили селище сучаснішим.

А втім, ні естетичні, ні соціальні проблеми не обходили зараз чужинця, що під вітром і дощем хляпав по грязюці вулицею Лланкрвіса. Щоб дістатись сюди від того місця, де Беверлі покинула його, Роджер витратив майже годину, і з кожним кроком по розмоклій землі його злість і похмурий настрій посилювались дедалі більше. Все йде шкереберть, геть усе. Спочатку, коли він, подолавши гору, побачив унизу в сутінках нечисленні цяточки світла, його підбадьорила думка про те, що незабаром він буде в селищі. Але тепер, діставшись сюди,

він зрозумів, якими примарними виявились його сподівання. Тут не було нічого. З таким самим успіхом він міг би й далі, шаленіючи від люті, простувати голим гірським схилом.

Уже майже зовсім спочило, але вулиці Лланкрвіса освітлювались лише де-не-де. Горіло всього-на-всього кілька стандартних бетонних світильників біля півкола муніципальних будинків та з півдюжини старовинних ліхтарів на чавунних стовпах уздовж головної вулиці, де розташувались церква, пошта й крамничка, в якій торгували рибою із смаженою картоплею. Ця вулиця простяглася вздовж гірського схилу, і Роджер, який щодуху спускався з гори під поривами вітру й дощу, потрапив на неї біля перехрестя, що правило, очевидно, за центр селища, якщо тут взагалі можна було говорити про центр. Він швидко глянув праворуч і ліворуч. Навколо всіх вуличних ліхтарів світилися дощові калюжі. З вікна крамнички, де торгували рибою із смаженою картоплею, падало жовтаве світло, в якому видно було постаті кількох хлопців і дівчат,— свідчення того, що якісь люди тут усе ж таки живуть. Якби не хлопці й дівчата, то можна було б подумати, що селище вимерло внаслідок бактеріологічної війни. Всі вже повернулися з роботи додому й пережовували їжу або дивилися телевізори. А в багатьох оселях — Роджер щодо цього не мав ані найменших сумнівів — те й те робили одночасно: споживали вистуджені телебаченням вечері, сидячи в спеціально пристосованих для переглядання телевізійних програм кріслах. Вони не ходили до сусідів у гості потеревенити. Не стояли на вулиці. Не горлали релігійних псалмів і не сперечалися про політику в клубі, бо ніякого клубу в селищі не було. Вони не нили пива в пивній, бо в селищі не було пивної. Ось до чого призвів пуританізм дев'ятнадцятого століття, відмова від будь-яких розваг, крім церковних відправ. Призвів не до благочестя, не до заглиблення у віру, навіть не до випалювання по дереву й плетіння мережива, а до вистиглих обідів і багатосерійних телепередач.

Зуби в Роджера зацокотіли. Він ступив кілька кроків у бік крамнички, де торгували рибою й смаженою картоплею,— єдиного благословенного куточка в суцільній пустелі зачинених дверей і дощу. Та раптом його ноги ніби в землю вгрузли. Сама думка про рибу й смажену картоплю викликала в нього огиду. І тієї ж миті він зрозумів чому. Йому ніби почувся молодий, безтурботний голос Беверлі: «Я

купила трохи риби із смаженою картоплею і з'їла все просто на вулиці». Роджер змерз, зголоднів і хоч неабияк любив рибу із смаженою картоплею, але зараз, через прикрість, яка все ще пекла йому серце,— прикрість від любовної невдачі,— просто не міг змусити себе купити риби з картоплею і з'їсти це, ідучи по дорозі. Не міг — принаймні зараз — зробити щось таке, що робила Беверлі. Він ненавидів її. Вірніше не її, а те, що вона уособлювала: невимушеність і вміння робити все на свій розсуд, по-своєму,— саме те, що досі для нього було недосяжним і, мабуть, довго ще буде недосяжним.

Він рушив далі вниз, залишивши головну вулицю позаду. Лланкрвіс нічого не міг запропонувати йому. А може, Лланкрвіс — то тільки символ, можливо, цілий світ не міг нічого запропонувати йому. Парія в холодному, мокрому одязі, з прилиплим до скронь волоссям, Роджер відчував, що в нього аж кістки ниють з горя. «Я хочу щастя! — раптом мало не крикнув він навстріч поривам вітру.— Я не можу так далі! Дайте мені місце під сонцем, дайте мені жити!» Ці слова так навально ввірвались у його свідомість, що він не був певен, чи не вигукнув їх. А коли й вигукнув, то що? Тут, у цій пустелі відчаю, ніхто його не почує. Навколо нічого, крім сланцю й каміння, дощу й кволої, жалюгідної трави, що вперто чіпляється корінням за тонесенький, завтовшки в кілька дюймів шар ґрунту на невблаганних скелях, з якого, безперервні дощі вимили всі поживні речовини. Ніде анічогісінько. Крім сміття, звичайно. Старі відра, велосипедні

рами, биті пляшки навалено в кожній ярузі. Навіть у самому селищі! Та ось, будь ласка, просто перед ним, не далі як за десять кроків від перехрестя, хтось поставив старий автобус, просто стягнув з дороги й покинув на узбіччі, коли він відслужив своє й...

Але ні, автобус не кинуту напризволяще. Роджер зрозумів раптом, що він цілий і що його недавно навіть наново пофарбовано,— в густих сутінках машина відсвічувала рожево-жовтим кольором. Роджер обійшов навколо автобуса. Спереду було написано пункт призначення: «Карвеная». Хтось водить цей автобус. Шини накачано, вікна цілі, можливо, він навіть ось-ось вирушить до Карвеная. (Гаряча вапна, їжа, віскі!) Ні, ні, не може бути, щоб йому так поталанило. Але поки що можна залізти досередини й сховатися від негоди. Якщо хто-небудь спитає, що він там робить, можна буде просто сказати, що чекає відправки автобуса в Карвеная.

Знову затремтівши від холоду, Роджер вхопився за дверну ручку. Двері відсунулись. Піднявшись по приступках, він зачинив двері за собою. І зразу ж шум дощу й вітру вщух. Тепер можна поміркувати спокійно й конструктивно, не впадаючи в істеричний жаль до самого себе. Від холодної дощової купелі він почав втрачати здоровий глузд. «Чи ж можуть ваші голови неокриті, худі тіла, вбрання подерте ваше з негодою жахливою боротись?» (Шекспір. Король Лір, акт III, сцена 4. (Переклад М. Рильського)) От коли Роджер зрозумів, що хотів сказати поет. В автобусі було тихо й сухо. Сидіння оббито справжньою шкірою, машина, певно, з давніх. У ній пахло шкірою, тютюном і мастилом — ненабридливими запахами корисного, трудового життя. Все це Роджеру подобалось, подобався й сам автобус, цей притулок, цей друг, що зненацька виник перед ним серед просоченого дощем вечора втрачених надій. Можливо, тепер життя поверне на краще.

Роджер уместився на одне з передніх сидінь. Проте майже зразу підвівся, залишивши після себе мокру пляму, й пересів на інше місце. Якщо він посидить по черзі на всіх сидіннях, то добре підсушить свій одяг. Але ж це негарно щодо інших пасажирів. Яких інших пасажирів? Автобус, цілком можливо, зробив сьогодні свій останній рейс. Цілком можливо, що його залишено тут на ніч. Але хіба автобуси так кидають? Хіба їх не ставлять на ніч у гараж? Авжеж ставлять, тільки не в такій дірі. Тут усе первісне, закостеніле, непристосоване. Роджера знову почав охоплювати відчай. Так, тут сухо, але не дуже тепло. Якщо він просидить отак кілька годин, чекаючи, поки хто-небудь прийде й поведе машину в Карвенай, то обов'язково схопить ревматизм або й щось гірше. Ні, краще вийти й іти далі пішки. Струмені дощу вдарили у вікна, і Роджер здригнувся. Невже нічого не можна зробити? Може, в автобусі є обігрівач? Він про'йшов уперед і сів за кермо. Автобус був маленький, приблизно місьць на тридцять шість, і водій не мав окремої кабіни. Він сидів по один бік від мотора, а по другий бік уже було місце для пасажирів; далі двома рядами, як звичайно, йшли сидіння з проходом посередині. Роджер заходився намацувати перемикачі. Перший же вимикач, що його він торкнув, був від внутрішнього освітлення. Весь автобус раптом засвітився, наче корабель серед темного моря. Настрій у Роджера зразу поліпшився. Людині здається, що в освітленому місці тепліше. До того ж, безперечно, електрична лампочка і справді дає тепло. Вій знову покладав перемикачами, і

цього разу ввімкнув фари — наче два тверді пальці проштрикнули дощ, вихопивши з мороку танок водяних крапель. Людина бореться із стихіями! Тепер Роджер почував себе зовсім бадьоро. Проте обігрівача все ще не міг знайти. Та він однаково не грітиме, поки не працюватиме мотор. А про це не може бути й мови. Роджер бачив, куди встромляється ключ запалювання, але самого ключа, зрозуміла річ, не було.

Він сидів на місці водія, розслаблено поклавши руки на велике коло керма. Сидіти було зручно: колись щодо цього вміли добре подбати. Автобус був справжньою пам'яткою старовини. Роджер не здивувався б, якби йому сказали, що його зроблено ще до війни або принаймні десь близько 1940 року. Зовсім не здивувався б. Навіть заклепки мали старомодний вигляд — такий, як на морському буксирі. Та й сидіння було обтягнуто страшенно потертою, але справжньою шкірою, вік якої, очевидно, дорівнював вікові автобуса, а це означає, що його змайстровано до доби повсюдного впровадження ерзаців. Як цікаво! Можливо, якому-небудь музею годилось би його купити. Всі важелі також були великі й гарно зроблені, паче з бронзи або чогось подібного. Роджер обережно пересунув важіль ручного гальма вперед. Автобус ледь помітно здригнувся. Він зрушив! Ні... Так... Тепер він справді рухається. Мабуть, його залишили стояти на нейтральній передачі. Треба загальмувати.

Проте Роджер не гальмував. Передні колеса автобуса викотились на асфальт. Роджер трохи повернув кермо, і тепер уже на асфальт виїхали й задні колеса; кожне з них глухо гупнуло об тверде, з'їхавши з порослого травою узбіччя. По вітровому склу струменів дощ; якби Роджер міг завести мотор, то можна було б увімкнути й «двірники», а так йому доводилось вдивлятися між довгих смужок дощу. Це було не дуже важко, до того ж о цій пізній порі на гірській дорозі не було ніякого руху.

Освітлені жовтавим світлом прямокутники обабіч дороги побігли в темряві швидше. Роджер відчув, що вже п'яніє від цієї неймовірної пригоди. Він кілька разів натиснув на педаль ногого гальма й з полегкістю виявив, що гальма діють добре. Отже, втримати автобус навіть на такій крутій і мокрій дорозі буде не важко. Він стиснув кермо впевненіше. Він їхав! Що ти на це скажеш, Беверлі? Він шкодував, що вона його не бачить. «Тобі корисно прогулятися. Це допоможе тобі

охолонуту». Так от, наче старий Роджер вміє викидати хіба такі коники! Він просто знайшов автобус та й їде собі до головного шосе. Тепер він знав, що напевно дістанеться туди. Він чинить незаконно, по-антигромадському, але від свого наміру не відмовиться.

Роджер відкинувся на спинку шоферського крісла й повів автобус на постійній швидкості. Немає потреби надто розганяти його. Схил досить стрімкий, отже, машина не зупиниться, а мало значення, зрештою, тільки це. Всю увагу він зосередив на своїх діях. Машину він водить непогано, навіть добре. Роджер котив униз, тримаючись свого боку дороги, і довгий автобус слухняно корився йому. Попереду виникли невиразні обриси ще одного селища, яке цього разу складалося з однієї довгої вулиці з неодмінною темною спорудою церкви з одного боку й чимось схожим на таку ж саму неодмінну групу муніципальних будинків — з другого, Здрастуй і прощай! Чи він дізнається колись, як називається це селище? О, та він, здається, проминув зупинку автобуса, але ніхто й не спробував його зупинити. Авжеж не спробував, бо люди знають розклад.

Шини шурхотіли по мокрій дорозі, повз вікна пропливали стіни й дерева. Незабаром Роджер відчув, що автобус уповільнює швидкість, і побачив попереду світло автомобільних фар на прибережному шосе. Ескапада завершується. Тут він просто розчиниться в темряві, й ніхто ніколи не зможе довести, що він бодай підходив до автобуса. Бездоганно здійснений злочин. І зовсім не шкідливий. Звичайно, для когось виникнуть певні незручності, хтось матиме невеличку прикрість, але хіба це можна прирівняти до тієї прикrostі й тих незручностей, що їх він зазнав би, якби йому довелося плентатися сюди з гір без плаща? Ні, він не відчував докорів сумління. Та й по відчує, якщо автобус залишиться цілий. А тепер обережно. Треба з'їхати на узбіччя.

Біля роздоріжжя, там, де дорога вибігала на прибережне шосе, узбіччя було широке й поросле травою. Вирішувати треба було швидко. Роджер вдивлявся крізь залите дощем скло в траву, що наближалась до нього. Чи є там канава? Ні, не схоже. Доведеться ризикнути. Він крутнув кермо. Автобус слухняно викотився на траву: спочатку ближчі до узбіччя колеса, а потім, майже відразу, туди плавно перекотилась і друга пара коліс. Роджер загальмував. На якусь мить він напружено завмер,— а раптом колеса з'їдуть зараз у невидиму канаву

й автобус перекинеться? Але нічого не сталося. Грунт під колесами був твердий. Автобус зупинився. Придорожній мур поряд з Роджером перестав рухатись, і його каміння тепер байдуже зазірало у вікно. Пригода закінчилась.

Роджер мерщій вимкнув світло, відчинив двері, а вийшовши з автобуса, зачинив їх за собою. Автобус виглядав так само, як і тоді, коли Роджер набрів на нього. Так само тьмяно відсвічувала жовта фарба, так само тарабанив дощ по даху. Роджер навіть пожалкував, що їхнє коротке, але щасливе знайомство закінчилося так швидко й так безповоротно. «Прощай,— сказав він автобусу, затримавшись на мить під зливою,— і дякую за допомогу. Вона була мені дуже потрібна». З цими словами Роджер швидко пішов геть.

Ось і шосе. А що далі? Чекати на найближчій автобусній зупинці? Ні, він надто змерз, щоб стояти й чекати. Нехай краще автобус наздожене його. До того ж — він вдивився в тому напрямку, куди мав іти,— нарешті є те, що йому треба. Світиться вивіска. З якимсь гербом. Отже, пивна. Перш за все треба випити, а далі видно буде. Мокрий, змерзлий, але з відчуттям, що він бере гору, Роджер швидко подався до пивної.

У маленькій залі яскраво горів вогонь. Це так вразило Роджера, що він навіть не глянув на відвідувачів, які вже сиділи там. Затримавшись тільки біля стойки, щоб замовити подвійну порцію віскі, він зразу ж подався до охопленої полум'ям купи вугілля й схилився над нею — хвиля тепла піднялась йому назустріч і огорнула його тіло. Одяг густо запарував. Уперше за довгі години Роджер відчув, що зігрівається. Зігрівається!

— Ваше віскі, сер. Ну й поганюща сьогодні погода! — сказав хазяїн, ставлячи на стіл невелику склянку з золотою рідиною.— З вас п'ять шилінгів,— додав він, не випускаючи склянку з рук.

Роджер, усвідомлюючи, що справляє враження волоцюги або, можливо, й божевільного, який втік з божевільні, зразу ж збагнув, чим викликано останні слова хазяїна, мовчки розплатився й лише після цього взяв склянку й одним духом проковтнув віскі. Воно, паче блискавка, вдарило по замерзлим нервах його шлунку, й кров відразу ж швидше побігла по жилах.

— А-xxx! — тихо видихнув він і посміхнувся хазяїнові.— Ну, а тепер навздогін не завадить і пінта пива.

Хазяїн завчено посміхнувся у відповідь. Це був маленький на зріст, дуже стриманий чоловічок в окулярах без оправ, схожий скоріше на касира в банку, ніж на шинкаря. Він вправно налив кухоль пива, поставив його перед Роджером і проказав:

— Прошу. З вас два шилінги.

«Прошу» було сказано тому, що Роджер здобув право на чемне ставлення, бо спочатку, як і годиться джентльмену, заплатив за віскі, а вже потім випив його.

Взявши кухоль, Роджер повернувся до каміна. Він вирішив сидіти в теплі доти, поки зовсім обсохне. Тільки тепер він помітив, що в пивній, крім хазяїна, є ще три відвідувачі — всі чоловіки. По другий бік каміна сидів маленький, хирлявий чоловічок з поораним зморшками, обвітраним обличчям, у трохи завеликій кепці й не знати яких великих черевиках. Десь на півдорозі між каміном і дверима сидів молодий чорнявий хлопець з сором'язливим, ще майже дитячим обличчям. Щось певне про нього могли сказати лише його очі, сповнені недовіри та обережності. Навпроти Роджера, аж біля дверей, впритул до стойки сидів ще один молодик — могутньої статури й з фізіономією боксера. У нього були глибоко сховані очиці, хвилясте й жорстке, як гірський верес, волосся й величезні кулачиська, які він уважно розглядав.

Коли Роджер увійшов, цей квартет вів спільну розмову валлійською мовою. І тільки тепер Роджер усвідомив, що встиг почути з неї лише зо дві фрази, перш ніж вона урвалася й запала мовчанка: природна річ, коли з'являється нова людина. Ця мовчанка затягувалась, бо присутні чекали, може, бажаючи подивитись, чи не має прибулець наміру, першим завести балачку чи бодай пояснити, чому це він блукає без капелюха й плаща непогідного осіннього вечора, та ще й у Північному Уельсі.

Щоб якось задовольнити їхню цікавість, Роджер обернувся до чоловічка у величезних черевиках і промовив:

— Ну й мінлива тут у вас погода.

— Атож,—відказав чоловічок після паузи, яка мала засвідчити, що він зважує кожне своє слово,— коли не знати прикмет.

— А мене ця негода застукала зненацька,— зауважив Роджер.— Коли я обідав отам нагорі,— він невиразно махнув рукою в бік гір,— то нізачо не сказав би, що може піти дощ. Чудовий був день. А за якусь там годину розкрились безодні небесні.

— А так-так,— мовив чоловік у величезних черевиках.— Це через те, що ви прикмет не знаєте. А мене цей дощ зненацька не застукав, бо я знаю прикмети. Як на мене, то кожний з нас найкраще тямить у тому ділі, яким займається.

— Авжеж,— погодився Роджер.

— У горах погода міняється швидко,— стиха, ніби сам до себе, озвався сором'язливий хлопець.

— Коли в тебе три сотні овець, яких маєш доглядати,— докинув худорлявий чоловічок,— у світлі від каміна було видно, як він переставив свої величезні черевики,— а вони ж розбрідаються миль на десять у всі боки,— то хоч-не-хоч навчишся вгадувати погоду.

— Авжеж,— знову погодився Роджер. Йому хотілося, щоб на нього перестали звертати увагу. Тоді за хвилину-дві він стане просто відвідувачем пивної. Ще одним звичайнісіньким міським дурнем, якому аж ніяк не слід було потикатися у гори: адже йому забракло здорового глузду навіть на те, щоб одягтися так, як заведено в горах. А втім, Роджеру було байдуже: нехай думають про нього що хочуть, аби тільки дали йому спокій.

Тепер, коли він пояснив причину своєї появи, присутні повернулися до перерваної розмови. Напруження, яке так довго володіло ним, зникло, і Роджер, огорнутий чудесним теплом від каміна, сидів і вдоволено прислухався до гомону голосів. Більше за всіх балакав старий вівчар. Голос у нього був різкий і дзвінкий — і, так само як черевики й кепка, належав, здавалося, іншому, значно дебелишому чоловікові. Сором'язливий юнак говорив зовсім мало, а схожий на боксера молодик тільки щось буркав, вивчаючи свої кулачиська, неначе перевіряв, чи не порепалась на котромусь із них шкіра. В загальній розмові брав участь і хазяїн — голос його звучав спокійно й іронічно. Обидва — і хазяїн, і вівчар — розмовляли північноуельською говіркою валлійської мови, перенасиченою гортанними звуками. Знань Роджера вистачило лише на те, щоб встановити цей факт, що ж до змісту розмови, то він лишився для Роджера зовсім не зрозумілим. Мимоволі складалося враження, що

ніякому чужинцеві цієї говірки ніколи не вивчити. Уважно дослухаючись, Роджер силкувався вловити хоч слово, хоч якусь комбінацію складів, схожу на ті, що знайомі йому з інших мов. Але, крім того, що «да» начебто означає «так», нічого більше не второпав. Що ж, завтра доктор Конрой (Понтіпул, 1904 рік) настановить його на путь істини, а поки що вогонь гріє, пиво зварено добре, і його ноги... його ноги...

Роджер непомітно поринув у дрімоту, в блаженне відчуття комфорту. Скільки тривало це щасливе напівзабуття, він не знав, та коли двері широко розчинились і впустили разом з поривом дощу три незграбні, загорнуті в плащі постаті, він насторожився.

Першою ввійшла жінка: тільки-но з'явившись у дверях, вона дзвінко, з ланкашірським акцентом промовила:

— Найрозумніше зараз — чогось випити, щоб вигнати сирість із кісток. Тільки це й лишається, щоб не схопити запалення легенів.

— Цілком слушно, місіс Аркرایт,— відгукнувся чоловік, що ввійшов слідом за нею.— А від утоми випивка помагає ще краще. Добрий вечір, містере Паррі.

— Добрий вечір, містере Джонс,— стримано відповів хазяїн.

— Місіс Аркرایт хоче випити трохи віскі,— сказав чоловік,— і, гадаю, нам треба наслідувати її приклад, чи не так, любя?

Третя особа, очевидно, його дружина, кивнула й промовила:

— Так, Кледвіне, сьогодні як виняток можна.

— Тоді три віскі, містере Паррі.

Містер Паррі палив віскі. Ланкашірка, місіс Аркرایт, перехилила свою склянку, мов людина, звикла до міцних напоїв, і зразу ж почала голосно розповідати про прикrostі, яких вони щойно зазнали.

— Х'юберт завжди застерігав мене,— трагічним тоном мовила вона, простягаючи склянку містеру Паррі, і той знову мовчки наповнив її.— Це коли він ще був живий, мій Х'юберт. Якщо я помру раніше від тебе, Нелл, казав він, вертайся краще в Болтон. Живи серед людей, до яких звикла. Вдова — істота безпорадна, вона не може захистити себе. А я йому відповідала: ні, Х'юберте, я й далі житиму в будинку, який ми тут поставили. От і живу заради Х'юберта. Бо він дуже любив цей будинок. Але часом буває — ох, буває,— коли я думаю: ні, годі, сяду ось у поїзд і повернуся до Болтона.

— І оце, безперечно, один з таких моментів,— підхопив містер Кледвін Джонс. Над його лобом стирчав сталево-сірого кольору чубчик, надаючи його обличчю запитального виразу, але окуляри поблискували так упевнено, ніби він раз і назавжди розв'язав усі проблеми, які можуть непокоїти людину.

— Ось послухайте мене й посудіть самі,— провадила далі місіс Аркрайт, повертаючись до вівчара й Роджера.— Я вирішую поїхати в Карвенай випити чашечку чаю з своєю давньою приятелькою. А машини в мене немає. Нашу машину завжди водив Х'юберт, і того, що він мені залишив, звичайно, вистачило б на машину, але я вважаю себе надто старою, щоб учитися водити її. Я їжджу автобусом. Отже, я йду на зупинку й стою під зливою. Там я зустрічаю містера Кледвіна Джонса і місіс Джонс. Вони їдуть на збори. На дуже важливі збори.

— Кледвін у них за секретаря,— сказала місіс Кледвін Джонс.— Він веде протоколи. Без нього вони як без рук.

Містер Кледвін Джонс скромно показав велику й добряче потерту чорну конторську книгу, яку тримав у руці. Всі присутні глянули на неї, а водночас і на її власника, з глибокою повагою. Роджер так і не дізнався — ні тоді, ні згодом — яка асоціація, клуб чи товариство проводили ті збори, але, як на місцеву мірку, вони, очевидно, були неабиякою подією.

— А дощ періщить і періщить,— вела далі місіс Аркрайт. (Роджеру надзвичайно подобалось, що вона говорить у теперішньому часі, пожвавлюючи цим свого розповідь, подобалась і пристрасність, з якою вона вимовляла слова, ковтаючи перший склад у слові «періщить»),— Періщить і періщить. А ми чекаємо Герета. Адже він має їхати на своєму автобусі вниз. А автобуса нема й нема. Дощ уже ллє нам за коміри, а я взагалі не одягалась для такого дощу. А одяглась, щоб провести вечір у місті,—І вона показала на своє легке, міського фасону пальто.

— Таке відразу промокне,— погодився вівчар, похитуючи головою.

— Вже минуло з чверть години,— вела далі місіс Аркрайт,— аж бачимо, хтось спускається до нас у темряві, і ми, природно, думаємо, що це ще один пасажир. Цебто ще один майбутній пасажир. Аж ні! Герет!

— Пішки? — напружено спитав хазяїн.

— Пішки,— відповіла місіс Аркرایт і перекинула другу порцію віскі.

— Що, поламався автобус? — ледь чутно спитав сором'язливий юнак.

Місіс Аркرایт заперечливо похитала головою.

— Не поламався, а зник\ — відказала вона.— Зник!

Хвиля якоїсь тривоги пробігла серед присутніх. Містер

Кледвін Джонс розкрив був рота, щоб сказати щось, але місіс Аркرایт випередила його. Роджер відчув до неї вдячність за одне: якби не вона, подію обговорювали б, очевидно, валлійською мовою, а він безпорадно сидів би тут і марно силкувався б зрозуміти, чому всі вони хвилюються. А це ж бо стосується його. Адже в усьому винен він, це через нього подружжя Джонсів і місіс Аркرایт запізнюються в Карвенай, та ще й мокрі до рубця. До того я? він завдав великих прикрощів цьому Герету, хто він не є.

— Через отакі неподобства,— вела далі свою промову місіс Аркرایт,— я й думаю, що врешті не витримаю в цьому селищі й перевезу свої старі кістки назад у Болтон.

— Ну, в Герета свій клопіт,— розважливо мовив вівчар.

— Я знаю, що Герет має клопіт,— відказала місіс Аркرایт.— Але якщо він не може з цим упоратись і забезпечити нормальне автобусне обслуговування, то нехай дасть можливість зробити це комусь іншому. Людям треба добиратися туди, куди вони хочуть.

Схожий на боксера молодик засувався на своїй лаві й промовив хрипким голосом:

— Герету гірше, ніж нам усім.

— Я цього не заперечую,— відповіла місіс Аркرایт,— Але коли люди живуть за чотири милі від міста, їм потрібен автобус. Та ви й самі такої ж думки.

На якусь мить запала мовчанка, потім містер Кледвін Джонс зауважив:

— Збори, певно, вже закінчуються.

— А що ж з автобусом? — спитав хазяїн.— Хто міг його взяти?

— Ніхто його не брав,— швидко відповів містер Кледвін, навіть місіс Аркرایт не встигла розкрити рота,— Ми всі разом спустилися з гори, а він там і стоїть — унизу.

— Унизу?

— На траві, край дороги.

— І що, побитий? — з гострою цікавістю спитав хазяїн.

— Герет саме дивиться, що й до чого, — відповів містер Кледвін Джонс, — Ми пішли, коли він перевіряв мотор та все інше. Він пообіцяв підвезти нас у Карвенай, якщо автобус не поламано. Крім нас, там були й інші пасажери: сімейство Ідріса Джонса, молода Гвенлін і двоюрідний брат Джорджа Робертса. Але їм усе це вже набридло. І вони не захотіли чекати, поки їх повезе Герет. Пішли на зупинку, де ходить автобус компанії «Дженерал».

Знову запала коротка мовчанка. Роджер уявив собі, як люди спускалися вниз під заливним дощем: оцей самий Герет ішов, потерпаючи за свій автобус, у гурті мокрих і злих невдах пасажирів. Цікаво, чи вони його лаяли? Чи просто похмуро мовчали? Чи хоч один з цих сказав бодай слово на захист цього чоловіка? І хто, зрештою, цей Герет? Просто шофер автобуса чи водночас і його власник? А якщо власник, то багато в нього автобусів чи тільки один, якого позичив він, Роджер, поставивши Герета в незручне становище?

— Скоро цей автобус прибере до рук компанія «Дженерал», — сказав вівчар. Він неквапливо підвівся і, гупаючи черевиками по лінолеуму, поніс свою склянку до стойки по нову порцію віскі.

— Та вона б уже рік тому прибрала його до рук, — сказав хазяїн, — якби не Герет.

— Так і повинно було б бути, — докинула місіс Аркрайт. — Більша компанія працює ефективніше.

— Плата за проїзд відразу підскочить, — промовив сором'язливий юнак.

— Краще більше заплатити, ніж чалапати під дощем, — відповіла місіс Аркрайт. — Вам слід було б послухати, що казав мій Х'юберт про бізнес, у якому зайнято одним одну людину. Такий бізнес випинає й лопається, як мильна булька, — ось що він казав.

Двері відчинились, впустивши до зали цього разу горбаня. На ньому була почорніла від дощу коротка шкіряна куртка, потертий твідовий піджак і темно-сині штани. Він був без капелюха, і його рідке рудувате волосся, мокре від дощу, прилипло до великого черепа. Обличчя здавалось маленьким і було пооране безліччю поздовжніх зморшок. Таке обличчя, навіть коли воно спокійне, викликає думку про те, що його висічено із скелі за допомогою динаміту. Тулуб у горбаня

був широкий, як у бика, а ноги в мокрих штанах короткі й кволі. Роджер відчув докір сумління, подумавши, що цим тонким ногам довелося нести вниз таке важке тіло аж із Лланкрвіса, бо це був, як він відразу здогадався, Герет.

— А ми оце говорили про вас,— ляпнула місіс Аркرایт.

Роджер не знав, чи захоплюватись її тупою, бездумною прямолінійністю, чи соромитись того, що англійка показує таку непроторенну дурість перед інородцями валлійцями. Начебто Герет міг припустити, що вони говорили не про нього!

— Як автобус, Герете, цілий? — спитав містер Кледвін Джонс. Спитав спокійно й логічно: йому, очевидно, було незручно за місіс Аркرایт.

Горбань мовчки підійшов до стойки. Вийняв з кишені півкрони й поклав її на поліроване дерево. Хазяїн узяв кухоль і пляшку міцного портеру, відкоркував її й вилив увесь портер у кухоль, потім долив його пивом з бочки й простягнув горбаневі.

Тримаючи кухоль у величезній мозолястій руці, горбань повільно повернув голову, неначе хотів увібрати поглядом усе до найменших деталей. Але його глибоко запалі очі, здавалося, нічого не бачили. Вони ні на чому не затрималися й на мить, наче очі сліпого.

— Присягаюсь Господом богом,— нарешті мовив він,— цього разу я його вб'ю.

— Отакої, Герете, схаменися,— сказав хазяїн.

— Я хочу, щоб усі це чули, зрозумів, голубе? — вигукнув Герет. Голос у нього був глибокий, розгонисто-лункий, наче гуркіт з печери, — Я вб'ю його, перш ніж дозволю позбавити себе шматка хліба.

Герет підніс кухоль до рота й повільно перехилив його, ні разу по перевірши подиху, поки остання крапля рідини не зникла в його великому бочкоподібному тулубі. Потім, поставивши кухоль, обернувся обличчям до присутніх.

— Мій автобус стоїть біля дверей,— сказав він,— Усіх, хто хоче, я відвезу до Карвеная. Ви їдете, містере Джонс?

— Ну, вони вже, певно, вичерпали порядок денний,— відповів містер Кледвін Джонс,— та, мабуть, треба показатись і підписати протокол.

— Навряд чи варто тепер їхати туди,— зауважила місіс Аркرایт, кинувши ображений погляд на Герета.

— Що ж, робіть як хочете,— промовив Герет,— З Карвеная я виїду, як завжди, о десятій, і плата за проїзд буде звичайна, а зараз везу всіх задарма.

Він кивнув хазяїну й вийшов. Коли він відчинив двері, до зали влетів вітер з дощем.

— А чом би й не поїхати? — сказав містер Кледвін Джонс. І вони з місіс Джонс поспішили з пивної в супроводі місіс Аркрайт, яка, не перестаючи, щось бурчала собі під ніс.

Усі мовчали. Тишу порушив вівчар:

— Добром це діло не скінчиться. Буде біда.

— Вона вже є,— докинув хазяїн.

— Ні, справжня ще буде,— відказав вівчар.

Раптом Роджер схопився на ноги. Він і сам би не зміг пояснити чому, але йому захотілось повернутись у Беретів автобус і поїхати з ним у місто. Людина обережна сиділа б собі тихенько й раділа, що центр циклопу, який прошаленів так близько, вже віддаляється геть, не зачепивши її. Але з Роджером щось сталося, поки він блукав у горах. Він уже більше не був обережною людиною.

— Мабуть, поїду до міста,— сказав він.

— Чом би й ні, адже безплатно,— згодився хазяїн.

Квапливо кинувши «добраніч», Роджер вискочив за двері'.

І саме вчасно. Автобус ще стояв там, де він покинув його, але Герет уже сидів за кермом, світло було ввімкнуто, а містер і місіс Кледвін Джонс умошувалися на своїх місцях. Ось мотор кашлянув і запрацював, і Роджер бігцем кинувся до автобуса, розмахуючи руками.

Герет перехилився й відчинив двері, на мить обернувшись до Роджера й ковзнувши по ньому байдужим поглядом. Потім звичним ривком зачинив їх, і автобус, рушивши вперед, повернув на головну дорогу й почав набирати швидкість. Порожні сидіння порипували, коробка передач скреготіла й торохтіла під дощаною підлогою, і в Роджера виникло моторошне відчуття, ніби воші з автобусом приховують ганебну таємницю, ніби, змовившись, вони обдурили Герета й довели його до розпачу. В чому ж усе-таки річ? Кого Герет збирався «цього разу» вбити за те, що той хоче позбавити його шматка хліба?

Автобус прогуркотів вулицями Карвеная і зупинився на великій площі, де вже стояло багато інших автобусів. Містер і місіс Джонс

вилізли з машини й квапливо подалися геть, причому містер Джонс дбайливо ховав під пальтом книгу з протоколами, оберігаючи її від дощу, який і досі не перестав. У машині залишилися тільки Роджер і Герет. Машинально, із звичайної бездумної ввічливості, Роджер відступив, щоб пропустити Герета до виходу, але Герет непорушно стояв біля свого сидіння й чекав. Він, як водій, природно, мав вийти останнім. Роджер швидко спустився по сходах, відчуваючи приниження й навіть сором у присутності цієї людини, в окоренкуватій непорушній постаті якої вгадувалася сила і стійкість. Герет явно весь поринув у свої невеселі роздуми, і Роджер був для нього просто безликим пасажиром, людиною, яка випадково опинилась у півній біля підніжжя гори, почула, як він сказав, що повезе всіх до Карвена безплатно, і негайно скористалася з цієї пропозиції. Звідки йому було знати, що Роджер ненадовго, але відчутно вдерся в його життя, прилучившись до його незрозумілих і таємничих страждань.

Отже, вони приїхали. Роджер стояв на бруківці. Позад нього височіла статуя якогось місцевого достойника в сюртуці, з безмежно самовпевненою посмішкою на обличчі. В другому кінці площі на тлі неба, облитого місячним світлом, темніло громаддя замку, а ліворуч і праворуч від Роджера стояли автобуси, в деяких сиділи люди, в інших було темно й порожньо. На боках більшості машин, як Роджер тепер помітив, великими літерами було написано «Дженерал». Він згадав розмову, почуту в півній: «Скоро цей автобус прибере до рук компанія «Дженерал». — «Та вона б уже рік тому прибрала його до рук, якби не Герет».

Дощ перейшов, але Роджер усе ще був мокрий і тремтів. До готелю йти п'ять хвилин. Може, прийняти ванну, перевдягтися, випити чогось у готельному барі, поки він не зачинився? Ввічливо кивнути Беверлі з-за чарки, якщо вона там буде? Це по-своєму спокусливо, але нудно. Справжнє життя не в цьому. Якби Беверлі пішла назустріч його намірам, вона стала б часточкою справжнього життя, але, відмовивши йому, вона втратила для нього будь-яке значення, ніби перетворилась на вирізану з паперу фігурку. В усякому разі готель з його міщанським комфортом, претензійною, але поганющою кухнею, з його метушною та іншими атрибутами — це буденщина. А от Герет і його автобус — справжні. За ними крилась якась трагедія.

Герет вимкнув в автобусі світло й тепер неквапливо йшов через площу. Затримавшись трохи, щоб пропустити топку вервечку машин, він попрямував до вузької вулички, що губилась у тіні середньовічного міського муру. Роджер подався слідом за ним — так само автоматично, як схопився на ноги в пивній. Він не мав вибору: життя владно кликало його до себе. Пробираючись між машин, він перетнув площу й швидко пішов по розпливчастих плямах світла, що падало на мокрий тротуар з вікон крамниць, а тоді повернув у бічну вуличку і саме вчасно, щоб побачити, як Герет, який ішов попереду кроків за вісімдесят, зник у пивній. Роджер теж підійшов до дверей і нерішуче зупинився, Він не хотів навмисне привертати до себе Геретову увагу. З іншого боку, його так нездоланно вабило туди, що відступити тепер він уже не міг: він просто мусив переступити поріг пивної. Проте Роджер зволікав, не наважуючись відчинити двері й увійти слідом за Геретом. Але ж проблема розв'язується просто. В усіх пивних є принаймні два відділення. Герет, звичайно, пішов у буфет — отже, він, Роджер, піде в залу, і звідти зможе час від часу нишком поглядати на Герета. Навіщо? Роджер і сам цього не розумів. Щоб подивитись, чи нарікатиме Герет на долю, зібравши довкола себе приятелів і повторюючи перед ними погрози своєму невідомому ворогові, чи сидітиме самотньо, поринувши в свої гіркі думи? Одне слово, так чи так, але він намірився пошпигувати за Геретом.

Роджер ввійшов до зали. Пивна виявилась жахливою. Можливо, Герет обрав її саме тому, що вона така похмура, пасує його безрадісному настроєві. У важкому повітрі, синюватому від тютюнового диму, відчувався слабкий, але стійкий запах карболки. Стіни прикрашала, якщо тут можна вжити таке слово, торішня реклама безалкогольних напоїв і сигарет. Стойку вкривав пластик, столи й стільці були липкі від поганого лаку. Проте цей заклад мав і перевагу. Буфет перегороджував пивну на дві кімнати, і хазяїн обслуговував відвідувачів зали через віконце. Отже, крізь це віконце можна було спостерігати за всім, що діялось по другий його бік. З того місця, де він стояв, Роджер бачив Герета, — той, очевидно, щойно взяв собі пива і сів за столик. Герет був сам. Він дивився просто себе нерухомим поглядом, так само, як у пивній містера Паррі. Його поріділе рудувате волосся лисніло в електричному світлі — і через це голова, затиснула

Поміж широких плечей, здавалася схожою на голову безрогого бика. Позбавлений лабіринту Мінотавр, якого загнав у глухий кут Тезей.

Намагаючись не привертати до себе уваги, Роджер заплатив за пиво й сів так, щоб Герет не зміг його побачити, якщо випадково гляне в його бік. Він боявся Герета, проте Герет, крім страху, викликав у нього й інші почуття.⁷ Які саме? Роджер попивав пиво й розмірковував. Здивування. Шаль. Але не той заступницький жаль, що його почувають до малої істоти, яка потрапила в пастку, а трагічний жаль, що його викликає могутній борець, який не витримав титанічної боротьби. А поза цими почуттями, як Роджер мусив признатися самому собі, ховалася звичайнісінька цікавість. Йому кортіло дізнатись, які обставини довели Герета до такого критичного становища. Погроза, що її вигукнув горбань у півній біля підніжжя гори, зірвалася з його вуст дарма. Щось (чи хтось) довело його до розпачу — це можна було прочитати на його обличчі, у скривдженому виразі його очей, у тонкій прямій лінії рота під гачкуватим носом.

Підійшовши до стойки, щоб узяти другий кухоль пива, Роджер обережно глянув у віконечко. Герет сидів непорушний, мов скеля. По обидва боки від нього спокійно перемовлялися за кухлями якісь люди в кепках. Майже всі відвідувачі — люди літнього віку. Якщо карвенайська молодь і відвідувала бари, то аж ніяк не схожі на цей. Мимоволі складалося враження, ніби тут назавжди оселилась чорна меланхолія, якої ніколи не порушать ні веселощі, ні глибокий розпач. Герет сидів у цьому тихому товаристві не як чужий, а як людина, для якої і сама пивна, і її завсідники були такі знайомі й звичні, що він їх просто не помічав. Він явно нічого нікому не збирався розповідати і не звертав уваги на окремі зауваження, що долинали до його слуху. Весь він поринув у якісь свої проблеми. І раптом на Роджера наринило почуття провини. Він нарешті виразно зрозумів: розпач Герета якимось пов'язаний з викраденням його автобуса.

Ось вона, гола правда. Він, Роджер Фернівел, завдав моральної шкоди Герету. Через похмурий, зухвалий настрій — наслідок невдачі з жінкою — він дозволяв собі припуститись дивакуватого, анархічного вчинку і, здається, в довгій серії ударів, що сипались на Герета, завдав останнього, після якого горбань, можливо, й не підведеться. Що ж тепер робити? Тільки одне. Випити ще, надудлитись як слід, щоб

набратися духу, а тоді підійти до Герета й зізнатись, що то він утнув штуку з автобусом.

Роджер намагався уникнути такого кроку, але водночас усвідомлював, що хоч би як він опирався, йому неодмінно доведеться на це зважитися. Він не був боягузом, а оскільки бажав жити в мирі із своїм сумлінням протягом того часу, який ще залишився йому на цій землі, то не міг і думки припустити про те, щоб перетворитись на боягуза тепер. Треба буде випити — що ж, ось вона, випивка. Підійшовши до стойки і не переймаючись тим, бачить його Герет чи ні, Роджер замовив велику порцію бренді, випив його, а тоді взяв іще пляшку пива. Це було зайвим. Він і так хильнув достатньо. Але пиво вже було в шлунку, коли він чітко усвідомив, якої помилки припустився. Хай йому чорт, тепер він п'яний. Вмостившись на стільці, він заходився старанно розглядати підлогу. Авжеж, ця клята підлога розбігалась вусебіч, наче трюмна вода по палубі корабля. Що ж, тепер нічого не вдієш. Якщо Герет сприйме його розповідь за п'яне белькотіння, він переповість усе ще раз, але з такими подробицями, що той змушений буде йому повірити. Важить лише одне — не дати Герету залишитись у полоні хибних думок..

Твердо ступаючи на підлозі, що бралася хвилями, Роджер попрямував до дверей і вийшов у двір в убиральню. Помочившись, він глибоко вдихнув повітря і без особливого успіху спробував зупинити довколишній світ, що плив перед очима. Проте йому трохи полегшало. Тоді, змушуючи себе йти швидко, він повернувся до дверей бару. Все дуже просто: він увійде, сяде біля Герета й без зайвих слів скаже: «Украв ваш автобус я, а зовсім не той чоловік, якого ви хочете вбити. Як бачите, це не більший злочин, ніж...» І поки ці слова складались у Роджеровій голові в речення, він узявся за ручку дверей. Та вона сама повернулася під його рукою, двері розчинились, і перед Роджером виник Герет, затуливши дверний отвір своїм потворним бичачим тілом на тонких висхлих ногах.

Роджер остовпів від цієї раптової зустрічі. А Герет, так само, як і в автобусі, не звертаючи на Роджера уваги, машинально ступив убік, ковзнувши по обличчю Роджера невидючими очима. Це жахливо, треба щось зробити, але ж, о господи, я п'яний, зовсім п'яний!

Роджер поклав руку на рукав Герета. Велика голова рвучко повернулася і глянула на нього.

— Хвилиночку.., чи не міг би я...

Герет зняв із свого рукава руку Роджера — м'яким, але рішучим і недвозначним рухом. Роджер відчув, як його поймає безмежний, справді незрозумілий розпач. Зрештою, існує він чи ні? Невже він нікому не потрібен? Ось саме так Беверлі проскочила повз нього на моторолері. Ні, він не дозволить, щоб його викреслили з життя, передчасно перетворили на привид, він, чорт забирай, змусить їх рахуватися з ним, адже він людина, він ще не вмер, як Джеффри, і хоч в'їй п'яний, а що, власне, поганого в тому, що він п'яний?.. В'їй хитнувся й ухопився рукою за стіну. Герет, навіть не озирнувшись, тим часом уже відійшов на кілька кроків. Роджер наздогнав його й загородив дорогу.

— Я хочу... трохи поговорити з вами.

— Що ж, говоріть,— відказав Герет.

— Про ваш автобус. Ви не знайшли його на місці. Там, на горі. Ви розумієте, про що я кажу?

Герет рвучко відкинув голову й глянув Роджерові в очі. Та чи в очі? Ні, крізь цих, у глибину його мозку.

— Що ж ви хочете сказати про автобус?

— Це я вкрав його.

Герет простяг ручисько і, вхопивши Роджера за вилоги піджака, притягнув його до себе.

— І скільки він тобі заплатив?

— Ви не зрозуміли. Ніхто нічого мені не...

— Мене ти не обдуриш, голубе. Це Дік Шарп поставив тебе на це діло.

— Помиляєтесь. Я не знаю ніякого Діка Шарпа, а якби й знав...

Ще не закінчивши фрази, Роджер раптом побачив, що Герет зараз ударить його. Він побачив це так виразно, паче сидів у кінотеатрі й дивився фільм, знятий рапідною зйомкою. Але й сам він був у тому фільмі й не міг рухатись швидше. Все ще тримаючи лівою рукою Роджера за вилоги піджака, Герет із страшною силою вдарив його правою в сонячне сплетіння. Роджер склався вдвоє. Перед очима в нього поплив червоний туман, живіт вибухнув пекельним болем, йому здавалося, що він уже ніколи не зможе вдихнути повітря. Звідкись здалеку до нього долинав голос Герета, який щось говорив про Діка Шарпа, та чи й не однаково, що він говорив? В усьому світі для

Роджера зараз існували лише біль і неможливість перевести подих. Може, в нього зупинилося серце? Може, він вмирає? До голосу Герета приєднався ще чийсь, над його головою двоє чоловіків обмінювались якимись недоладними й беззмістовними звуками. Роджеру було байдуже, про що вони говорять. Потім він відчув на своєму плечі руку. Він силкувався зіщулитись у клубок, щоб стати непомітним, увійти в землю, перш ніж Герет знову вдарить його. Але удару не було. Натомість рука повільно потягла його вгору.

— Ви теж підете з нами,— мовив новий голос. Червоний туман поволі розвіявся: перед ним стояв полісмен.— Ви теж підете з нами до відділка,—повторив полісмен, звертаючись до Роджера.

Поряд тихо стояв Герет, його глибоко запалі очі ховала тінь.,

— Я бачив, як він на вас напав. Ми запишемо ваші свідчення.

Роджер повільно приклав руку до живота. Доторкатись до нього було неймовірно боляче, але він нарешті відчув, що скоро все минеться і він зможе випростатись. Принаймні черевні м'язи, подумав він, не порвано.

— Я не хочу давати ніяких свідчень,— відповів він.

— Я не питаю вас, хочете ви чи не хочете,— сказав констебль.— Ану швидше. Ходімо, Герете Джонсе, поки я не надів на тебе наручники.

— Мені ж треба о десятій їхати назад у гори,— промовив Герет.

— Нікуди ти о десятій не поїдеш,— коротко відказав констебль.
— У камеру, ось куди ти поїдеш на всю ніч.

— Це якась помилка, констеблю,— рантом озвався Роджер.— Іти у відділок немає ніякої потреби.—Тепер він був уже зовсім тверезий.— Він на мене не нападав.

— Не нападав? Та я сам бачив, як він стусонув вас у живіт. Вас я теж приставлю в камеру за зневажання закону, якщо ви...

— Констеблю, я відмовляюся в будь-чому звинувачувати його. Якщо ви передасте мене в суд і заявите, що Гер... що містер Джонс напав на мене, я це заперечуватиму, і суд не прийме справу до розгляду.

— Прийме, прийме. Мої свідчення теж чогось варті. Ви п'яні, і перевірка доведе де.

— Перевіряють на алкоголь тільки водіїв, а я пішохід.

— Бачу, книжки про закони ви читаєте. Ану ходімо, ніколи мені з вами морочитися.

Констебль, явно втрачаючи терпіння, вже ладен був силоміць потягти його за собою.

— Ми з містером Джонсом просто жартували проміж себе,— квапливо мовив Роджер,— і він по-дружньому дав мені під ребро. Оце ви й бачили.

— Як де означає по-дружньому дати під ребро,— відказав полісмен,— то, цікаво, що ви називаєте добрячим стусаном під дихало? — Він повернувся і втупився очима в Герета, який аж ніяк не справляв враження людини, здатної з ким-небудь жартувати.— То ви жартували, га? Ви що, хочете зробити з мене дурня?

— Слухайте, констеблю,— лагідно мовив Роджер,— ну Дому б нам не забути цей незначний епізод? Дуже добре, що ви такий спостережливий і пильний, але освітлення тут таке погане, що кого хочете очі можуть підвести.

— Пахощі, якими від вас несе,— відповів полісмен з холодною недоброзичливістю,— можуть підвести набагато швидше, ніж найгірше вуличне освітлення. Раджу вам піти й проспатись.

Він ступив крок назад, неквапливо обвів їх обох поглядом і велично попростував геть. Навіть спина його виражала невдоволення. Він, певно, служив у поліції не більше двох років.

Під час усієї цієї розмови Герет стояв тихо, закам'янілий у своїй непорушності, що була — Роджер починав розуміти — виразнішою за будь-який рух. За ним височів міський мур XII століття, і каміння його було таке саме непорушне, як Герет. Аж ось він повернув голову і глянув Роджерові просто у вічі, і Роджеру в тьмяному світлі здалося, ніби вираз Геретового обличчя трохи полагіднішав — воно вже не так нагадувало гранітну маску.

— Ну? — спитав Герет.

— Що — ну?

— По-моєму, містере, пояснювати маєте ви,— сказав Герет.— «Що — ну!» — коли він повторив ці слова, у його, схожих на великий казан, грудях заклекотів сміх. Звуку не було, але рот його широко розкрився, тіло сколихнулось, а тоді знову застигло в похмурій настороженості. Він хитнув головою, показуючи Роджеру, щоб той ішов з ним, і вони попрямували до площі.

Аж до автобуса Герет ішов мовчки. А відчинивши двері, промовив:
— Тепер ми можемо поговорити.

Вони ввійшли в автобус. Герет зачинив двері й сів на одне з передніх сидінь обличчям до Роджера. Освітлення він не ввімкнув: у світлі фар автомобілів, що проїжджали повз автобус, і в тьмяно-срібному сяєві місяця вони бачили один одного досить добре.

Герет зразу ж заходився допитуватись:

— То ви й тепер скажете, що не знаєте Діка Шарпа? .

— Ніколи про такого не чув.

— Коли з моїм автобусом щось негаразд,— стиха промовив горбань, дивлячись у вікно на площу,— то це завжди тільки через підступи Діка Шарпа.

— Зараз я вам розповім, як було з вашим автобусом. Я спускався з гір, дощ лив як з відра. А в горах я був з однією дівчиною... вона повелася так, що всякий на моєму місці нетямився б від роздратування, і на довершення всього втекла з моїм плащем, покинувши мене далеко в горах у досить скрутному становищі. Я рушив звідти пішки і поки дістався до того селища — не знаю, як воно зветься..,

— Лланкрвіс.

— ...до Лланкрвіса, то мені встигло спротивити все і всі. Скажу, не перебільшуючи, я просто знавіснів, тож на чийсь права чи почуття мені було начхати. Побачивши автобус, я вирішив схватись у ньому від дощу й трохи перепочити, Потім мені спало на думку, що я можу спуститися вниз і таким чином бодай частину шляху не йти пішки. Не довго думаючи, я відпустив ручне гальмо, включив передачу й покотив униз.

Герет зважував те, що почув.

— Ви коли-небудь водили автобус?

— Ні.

— Ваше щастя, що нікого не задавили.

— Я ввімкнув фари. До того ж я завжди встиг би загальмувати.

Знову плечі Герета затремтіли від раптового вибуху тамованого сміху, і знову він швидко опанував себе й застиг у нерухомості.

— І ви уявили, що вмiсте неабияк водити автобус?

Роджер широко посміхнувся:

— Не знаю, як воно було б, якби працював мотор.

— О, тоді було б легко,— пожвавішав Герет.— Автобус у мене слухняний, як поні. А от вести його так, як зробили ви, куди важче.

— Хто такий Дік Шарп? — раптом спитав Роджер.

Герет не відповів. Він не зводив очей з двоповерхового автобуса, що повільно рушив зі стоянки й покотив через площу.

— Я дуже шкодую, що взяв вашу машину,— сказав Роджер,— Але, бачу, само по собі це не мало б для вас великого значення, хіба не так? Я хочу сказати, вас цей випадок тривожить тільки тому, що є якийсь Дік Шарп, чи, може, я помиляюсь?

Герет спокійно подивився на нього.

— Ви приїхали сюди у відпустку?

— Я розумію, що ви хочете цим сказати. Не стромляй свого носа в наш клопіт, а ми не будемо стромляти носа у твій. Якщо ти не знаєш Діка Шарпа, то й не намагайся взнати, і тоді твою відпустку не буде зіпсовано. Ви ж думаєте саме так, правда?

— Я думаю, містере, що ви дивний чоловік.

— Дивний чи ні, а от ви чомусь нізащо не хочете сказати мені, хто такий Дік Шарп.

Герет рвучко підвівся й пересів на шоферське місце. Ввімкнув внутрішнє освітлення. Тепер автобус знову перетворився на довгастих ящик, що його Роджер спустив униз.

— За десять хвилин десята,— зауважив Герет.— О десятій я повертаюся в Лланкрвіс. Скоро почнуть сходитися пасажери.

Роджер промовчав.

— Дік Шарп,— сказав Герет, і Роджер подумки уявив, як воно пишеться,— власник двох тутешніх фірм. Транспортної та будівельних матеріалів. Років зо два тому він надумав прибрати до рук автобусне сполучення. Всі найголовніші маршрути у пас обслуговує компанія «Дженерал», а от на місцевих, до селищ у горах, працюють здебільшого дрібні власники з двома-трьома машинами або й з однією, як от я.

До дверей автобуса, засапуючись, підійшла огрядна стара жінка в супроводі молодшої — очевидно, дочки або племінниці. Вони відчинили двері, зупинились і вирішили ще погомоніти на прощання. Їхня протяжна й дзвінка валлійська мова линула в яскраво освітлену тишу автобуса, де сиділи Роджер і Герет.

— З автобусами діло в Діка Шарпа пішло не дуже на лад,— рівним тоном провадив Герет.— Він їх скупив, але вважає, що возити пасажирів — надто велика морока. Хочє продати все компанії «Дженерал». Але вона нічого в нього не купить, поки вїй не прибере до рук усі місцеві лінії. їй вигідно взяти тільки все гамузом — усе автобусне обслуговування по цей бік Пулхели.

Двоє худорлявих чоловіків обійшли стару і сіли в автобус. Стиха сперечаючись про щось, вони пройшли на задні місця.

— Дік Шарп — людина багата,— розповідав далі Герет,— Але починав він з нічого. Ми вчилися з ним у Лланкрвісі, в одній сільській школі. Аякже, він має лій у голові. Нікому не каже, скільки в нього грошви, передусім збирачеві податків, але видно, що хоч греблю гати. Усі власники, один по одному, продали йому свої автобуси. Дехто був радий спродатися, декому було однаково, а двоє чи троє нізащо не Хотіли продавати. Та кінець кінцем і вони чогось вирішили, що не варто опиратися. Надто, коли проти тебе Дік Шарп.

— Розумію,— сказав Роджер.

Герет встромив ключ запалювання й завів мотор. Світло на мить пригасло, потім знову яскраво спалахнуло, автобус дрібно затремтів. Жінки заговорили швидше, щоб встигнути сказати якнайбільше.

— А я не продам,— промовив горбань, дивлячись у вітрове скло просто себе.— Я залишився сам-один, і я не продам.

Ще кілька пасажирів увійшло до автобуса. Огрядна жінка кілька разів поцілувала свою племінницю або дочку, називаючи її «Сагіасі» і повільно піднялася східцями. Тепер Роджер зрозумів, у якому становищі опинився Герет. Він дістав відповідь на своє запитання, час було вилізати з автобуса, виплутуватися з цієї ситуації й забиратися геть із життя Герета.

— Треба зібрати плату,— сказав Герет.

Він узяв шкіряну сумку, що лежала біля його сидіння, й перекинув її через плече. Потім неквапливо пішов по автобусу, питаючи, хто куди їде, і беручи плату за проїзд. Роджер дивився на Герета й стримував у собі безглузде бажання підійти до нього й запропонувати зібрати гроші, поки і той вестиме автобус. Та й чи таке вже безглузде це бажання? Ну, принаймні нелогічне. Він відчував невиразну потребу допомогти Герету, підтримати його в боротьбі проти Діка Шарпа. Хіба ж довго протримається Герет без допомоги? Йому згадалися слова

містера Кледвіна Джонса: «Якщо Герет не може обслуговувати пасажирів, то нехай спродується». А Дік Шарп, без сумніву, знає, як зробити, щоб Герет не зміг обслуговувати пасажирів.

Тим часом Герет уже повертав на своє місце, і в його сумці бряжчало. Зупинився біля Роджера і майже приязно подивився на нього. Герет нагадував зараз величезного хижого птаха, якого зрадлива доля навчила стримувати свої почуття; він спробував посміхнутись, але його обличчя, не звикле до посмішок, не підкорилось йому.

— З вас за проїзд я не візьму,— сказав він,— Автобус їде в Лланкрвіс, але сюди вже не повернеться. А вам же, мабуть, не хочеться знову опинитися в горах?

— Двічі за один вечір — це вже занадто,— погодився Роджер.

Герет кивнув і пішов на своє місце. Час було йти, час було сказати останнє «прощай» цій маленькій пригоді.

Роджер неохоче підвівся. Яскраво освітлений, сповнений жвавих розмов, автобус здавався оазисом життя. За його стінами розлягалась темна площа, по якій ганяв вітер, ще далі — мавзолей готелю «Палас» і номер у ньому, де на нього чекає самотність.

Герет озирнувся, ніби питаючи Роджера, чи не надумав він усе ж таки їхати. Роджер у відповідь посміхнувся, похитав головою й вийшов. Автобус затремтів, рушив з місця, проторохтів брукованою площею і повільно покотив вулицею. Роджер стояв і дивився, як він віддаляється. Автобус уже давно зник за рогом, а він іще стояв і дивився йому вслід, аж поки холодний повів вітру нагадав йому про його власні турботи. Йому було холодно, одяг на ньому ще не зовсім висох, живіт болів, у роті відчувався неприємний присмак. Вій подивився вгору: статуя місцевого достойника безмежно самовпевненим виглядом витріщалась просто Себе поверх його голови, ніби власним прикладом закликаючи світ ігнорувати саме існування Роджера.

Рюкзак Роджер залишив у тій жалюгідній пивній. Що ж, нехай там і пропаде. Він купить собі повий, який не викликатиме неприємних асоціацій. І Роджер повільно подався до готелю «Палас». По дорозі йому раптом спало на думку, що за весь час розмови Герет жодного разу не висловив жалю з приводу того, що стусонув його в живіт.

Наступного ранку, сповнений енергії, джерело якої було йому незрозуміле, Роджер встав рано, швидко поснідав і засів у вітальні

готелю з підручником доктора Конроя «Грамматика валлійської мови для початківців». Він працював швидко й продуктивно протягом трьох годин, потім його мозок раптом відключився, відмовляючись сприймати щось далі без відпочинку. Та нехай, не страшно, він устиг простудіювати відмінювання чотирьох дієслів у всіх часах, законспектував усі сім правил утворення множини у валлійській мові і засвоїв способи чергування голосних (м'якого, носового й придихового).

Що ж, невеличка прогулянка йому не завадить, вона збагатить киснем його кров і підготує мозок для подальшого засвоєння знань. Увійшовши до ліфта, Роджер натиснув кнопку свого поверху, щоб залишити в номері доктора Конроя й узяти плащ, але, піднімаючись, раптом згадав, що : востаннє бачив свого плаща на Беверлі. О господи, він зовсім забув про це дівчисько! Як же так могло трапитись? Адже всього лише вісімнадцять годин тому вона перебувала у фокусі його аж яких гострих і різноманітних емоцій, проте ось минув майже цілий ранок, а думка про неї жодною го разу не зринула в його свідомості. Відмикаючи двері й кладучи книгу доктора Конроя на туалетний столик, Роджер дуже ретельно намагався знайти пояснення, цьому факту, але ні на чому не міг зупинитися. Хіба що — ця думка сформувалась у нього ніби в тумані й ще не піддавалась остаточному визначенню й усвідомленню — весь епізод я Беверлі був чимось несправжнім, заснованим на нереальності, сам же він відтоді зіткнувся з реальною життєвою ситуацією, а, як відомо, реальне завжди заступає місце нереального. І Герет, і скрутний етап, у якому той опинився, змусили Роджера забути про пустопорожнє, одноманітне розставлення пасток, викликане бажанням задовольнити фізичну потребу. Ця фізична потреба й досі була досить реальна (Роджер зітхнув), але довгонога лялька, з якою він сподівався задовольнити її, вислизнула з його життя. З іншого боку, йому дуже хотілося б забрати у неї свій плащ.

Тим часом погода стояла досить гарна і можна було погуляти без плаща. І тієї миті, коли Роджер вийшов з обертових дверей, пропахле морем повітря піднесло його настрій і ніби аж позбавило усе тіло ваги. Він ішов, він дихав, він милувався грою сонячного світла на неприступних старих вежах замку, він милувався човниками, що линули по хвилях гавані, і чайками, що линули в повітрі над ними. А

вловлюючи валлійські слова в розмові біля дверей якоїсь крамнички або під тентом на розі, він уповільнював ходу й прислухався, і йому вже здавалося, що будова й звуки цієї мови стають звичними для нього. Мине ще кілька годин, у його мозку клацне таємничий вимикач, і він раптом зрозуміє: бар'єр, що стояв на шляху до вивчення чужої мови, зник. Вперед! Радість від пізнавання мови, від того, що він застосовує свої професійні здібності, сповнила його хвилюючим відчуттям власної сили й корисності, ця радість була в чомусь рідною сестрою того стану приємного збудження, що його викликало сонце й цілюще повітря. Прогулянка освіжила Роджера, він був готовий знову засісти за роботу, хоч. може, й не таку напружену. Його погляд зупинився на вітрині газетного кіоска. Правильно! Треба купити газету валлійською мовою й спокійно посидіти над нею з кухлем пива в руці, щоб розширити свої уявлення про порядок чергування голосних і, де можливо, відгадати значення слів. Чудова ідея, типова для досвідченого і обізнаного у своїй справі Роджера, ерудита і інтелектуала Роджера, який вміє працювати головою.

Газетний кіоск порадував Роджера несподіваним скарбом: місцева газета, як виявилось, виходила й валлійською мовою. Неабияк схвилюваний, Роджер нетерпляче поніс її з собою. Він штовхнув двері першої ж пивнички, що трапилася по дорозі, байдужий до того, яка вона: його очі вже вишукували знайомі слова на першій сторінці.

Зовні неуважливий, а внутрішньо зібраний, готовий з головою поринути в роботу, Роджер узяв кухоль пива й пішов з ним у куток. Якийсь час він сидів і посмоктував пиво, заглибившись у газету. Та що більше в пивничку набивалося відвідувачів, які прийшли сюди в обідню перерву, то важче ставало Роджеру зосереджуватись. Вибухи сміху вдирались йому у вуха, над його головою розбивалися хвилі валлійської мови, що, достоту як Беверлі, неначе спокушала Роджера облудливою приступністю: він майже розумів те, що чув, але було безліч такого, що просто не встигало вкластись у свідомості. Нарешті він підвів голову й озирнувся довкола. Центром пожвавлення був гурт людей, що стояли коло стойки. Особливо галасливо поводитися двоє чоловіків: один у плетеній вовняній шапочці, худорлявий, меткий, з рухливим обличчям,— говорив майже не вгаваючи і весь час крутив головою, другий — кремезний, рідкозубий, лисий — безперервно реготав та раз у раз і собі докидав слівце хрипким і водночас досить

пронизливим голосом. Роджер спостерігав за ними, мов зачарований: це було не згірше від газети. Чоловік у плетеній шапочці розповідав якусь історію, зображуючи кожну дійову особу і невтомно жестикулюючи й кривляючись. Його оцупкуватий лисий приятель теж брав участь у цій розповіді: він ствердно кивав і на підтвердження слів свого приятеля реготав, даючи цим зрозуміти, що сам був присутній на місці події. Навколо цієї нари утворилось кільце уважних облич: одні весь час посміхались, інші до поймалися серйозністю, то знову розпливалися в усмішках і вибухами реготу супроводжували кожну нову нісенітницю. Хазяїн пивнички, що стояв, спершись ліктями на стопку, теж був особою, вартою вивчення. На його обличчі відбивалися всі почуття, що їх у нього викликала розповідь: обурення, зневага, захват, нестримна радість,— при цьому він так гарячкував, наче йому за це платили. Одне переживання, згаснувши, негайно змінювалося іншим. Валлієць? Обличчя в нього було довгасте, жовтаво-бліде, густе чорне волосся починалося від самісіньких брів і буйно росло по всій голові, неохоче даючи місце великим відстовбурченим вухам, і зупинялося тільки коміром піджака у своєму прагненні рости й на спині. І тільки-но оповідач на мить замовк, хазяїн і собі докинув кілька слів. Роджер зразу ж помітив, що вимова в нього не така, як в інших. У всіх переважали гортанні звуки, а в його мові — плавні. Вони гавкали, він співав. Може, чоловік з Південного Уельсу? Ах, вий, Роджер, скоро зможе позначити на карті поширення говірок у цьому благодатному для лінгвіста краю.

Історія, що її розповідав чоловік у вовняній шапочці, досягла свого апогею під вибухи хрипкого реготу. Оповідач задоволено озирнувся довкола, неначе актор, що спостерігає, яке враження він справив. Ставлячи на стіл порожній кухоль, Роджер відчув, що сміх заразив і його, що він ось-ось вихопиться з його грудей. І раптом Роджер зареготав, так, голосно зареготав з оповіді, якої навіть не зрозумів. І тут він подумки відзначив, що його сусід, дуже огрядний молодик з кучерявим каштановим волоссям, щось говорить, звертаючись до нього.

— Da iawn' wir! (Так, це чудово! (Валл.)),— сміючись, проказав огрядний молодик.

Роджер обернувся до нього й закліпав очима. Якусь мить він не міг збагнути, чому ці слова не несуть у собі для нього ніякого змісту: адже його вухо так призвичаїлося до валлійської мови, аж йому здалося просто неможливим, що зараз він нічого не зрозумів. Нарешті, ніби вибачаючись, Роджер посміхнувся й сказав:

— Я приїжджий. Валлійської не знаю.

Молодик спантеличено показав на газету.

— Але ж ви читаєте?

— Просто намагаюся розібрати деякі слова. Хочу вивчити валлійську мову.

— Он як? — Огрядний молодик кинув на Роджера погляд, в якому промайнуло невисловлене запитання, але якимось невиразним, приглушеним, цей погляд ніби говорив: «А навіщо, поясни, будь ласка, звісно, якщо хочеш».

Роджеру не хотілося щось пояснювати, але він був радий нагоді зав'язати розмову. Він ніяк не міг визначити, що за людина сидить перед ним, з якого вона середовища: молодик був одягнений у дуже потертий, аж лискучий синій костюм, ЯВНО з крамниці готового одягу, і шитий до того ж зовсім не на такого, як він, і ця невідповідність надавала молодикові кумедного вигляду. Зате очі в нього були великі, гарні, а чоло під кучмою темно-каштанового волосся—високе. Роджерові, охопленому дослідницьким завзяттям, хотілося знати все про всіх, кого він бачить у цьому дивному місці, куди так несподівано потрапив, щоб зав'язати розмову. Роджер кивнув на оповідача у вовняній шапочці і сказав:

— Дивлячись на цього хлопця, я шкодую, що не розумію валлійської. Тут від його розповіді всі мало животи не порвали.

— Еге ж, Айво це вміє,— погодився огрядний молодик,— Природжений jongleur. У нього та в його приятеля Гіто,— це отой, кремезний,— можливостей збирати подібні історії — хоч греблю гати. Вони скрізь тут роз'їжджають у своєму ваговозі. Збирають брухт. А заразом, якщо трапляється, не цураються веселих пригод.

Jongleur! Хм! Вимова в цього хлопця така ж гортанна, як і в усіх у цій місцевості, але він, видно, здатний у пошуках правильного слова вийти за межі своєї орбіти. Чи вони тут усі такі?

— А міг би цей, як його, Айво, так само добре розповісти свою історію по-англійському? — спитав Роджер.

— Англійську він знає добре,— відповів його співрозмовник, старанно зважуючи слова,— але їй бракує образності. Його англійська — це мова блазня. Вона позбавлена пахощів валлійської землі.

— Давайте вип'ємо! — раптом запропонував Роджер. Йому хотілося поговорити з цим чоловіком, який так добре відчував слово,— Тобто я хотів сказати,— додав він, щоб якось згладити раптовість своєї пропозиції,— я зараз піду по ще один кухоль, то чи не наповнити й ваш заразом?

Знову огрядний молодик скинув на нього настороженим, запитливим, проте доброзичливим поглядом.

— Що ж, дякую. Ще для одного кухля час у мене є. Тільки тутешнього, звичайного гіркого.

Коли Роджер приніс йому повний кухоль, він посміхнувся й сказав:

— Мене звать Медог.

Роджер схилив голову.

— Роджер Фернівел,— представився він. Вимовлене вголос, його ім'я прозвучало тут просто безглуздо. Це ж до смішного почужинському — називатися Роджером, та що й Фернівелом там, де людей звать Айво, Гіто або Медог.

— Медог, це, ясна річ, мій поетичний псевдонім,— зауважив огрядний молодик,— За карткою соціального страхування я Хайвел Джойс. Але в Гвінеді поети ще мають один привілей: їх знають під їхніми поетичними іменами.

— А які вірші ви пишете? — спитав Роджер, якому справді захотілося про це дізнатись.

— Епічні.

— Епічні?

Молодий товстун у поношеному костюмі, що сидить поряд з ним у пивничці й п'є гірке пиво, пише епічні поезії?

— Я саме написав половину однієї поеми,— промовив Медог.— Вона буде майже така ж довга, як «Втрачений рай». Але, певна річ, я пишу її не білим віршем. Валлійська мова любить риму. І навіть зміну розмірів. Перехід від одного стилю до іншого, своєрідний колаж.

— І у вашої поеми вже є назва?

— «Гуїдім черокі»,— сказав Медог.

— Гуїдім... що?

— Черокі. Ви ж, звичайно, знаєте, що сталося з черокі, га?

— Ну, як би це сказати... Не те, щоб достоту.

— А достоту,— промовив Медог, суворо дивлячись Роджерові в очі,— з черокі сталося ось що. Коли європейські переселенці добулися до Північної Америки, то побачили, що спосіб життя індіанців їм зовсім незрозумілий. Отож більшість прибульців заходилися просто-таки безжально винищувати індіанців, але в декого з європейців час від часу виникало бажання творити добро, тобто, просвітивши індіанців, зробити їх подібними до білих людей.

А як тільки виявилось, що індіанці опираються цим добрим намірам і воліють дотримуватися власних поглядів на життя, європейці починали обзивати їх лінивими дикунами й винищувати ще завзятіше. Наприклад... Вам не набридло слухати?

— Анітрохи. Я завжди вважав...

— От візьміть володіння землею,— провадив Медог.— Індіанці не мали навіть уявлення про індивідуальне володіння землею. Земля у них була колективною власністю. А білі загарбники знали лише одну форму землеволодіння — дрібні ферми, що переходили в спадок від батька до сипа. Зразком оощадливого господаря для них був європейський селянин.

Індіанці ж не могли збагнути цю ідею, тому білі вирішили, що воші нездатні досягти процвітання. Так?

— Так.

— А тепер,— сказав Медог і зробив великий ковток пива,— ми переходимо до черокі. То був сприйнятливий і розумний народ. Біла людина проповідувала їм прогрес, і вони слухали. З усіх індіанських племен черокі найдалі просунулися шляхом білої людини. Черокі всотували в себе всі її поради: обробляйте землю, продавайте те, що маєте з неї, прилучайтеся до наших цінностей, і ми будемо ставитися до вас так само, як ставимось один до одного. І черокі все те робили. Вони стали фермерами, і ковалями, і ткачами, і прядильниками. На початку дев'ятнадцятого століття вони винайшли складове письмо і почали випускати свою газету. Вона називалася «Фенікс черокі». Але цей один-однісінький фенікс так і не відродився з попелу. Він загинув у своєму охопленому полум'ям гнізді.

— Що ж сталося? Боюсь, я не...

— Стався Акт Ендрю Джексона про виселення всіх індіанців,— відказав Медог,— В одна тисяча вісімсот тридцять першому році,—

Він вимовляв слова по складах, хрипко й чітко, голос його був сповнений зневаги.— їх зігнали з родючих земель у пустку. І добрих індіанців, і поганих. І тих, що хотіли пристосуватись, і тих, що не хотіли. І мудрих незайманих дівчат, і дурних незайманих дівчат. Черокі переселилися з усіма іншими індіанцями під дулами рушниць, покинувши і свої ферми, і шляхи, і кузні, і друкарський верстат, на якому друкували газети, і бібліотеки.

І це нікого не обходило, оскільки біла людина зажадала їхньої землі.

Роджер глянув у той кінець залу, де була стойка. Айво в своїй сміховинній вовняній шапочці взявся розповідати щось нове, і темпе, немов гумове, обличчя хазяїна розпливалось у задоволеній посмішці. Роджер знову обернувся до Медога.

— Ну, добре, ви розповіли те, що стосується черокі. До речі, гарна тема для епічної поеми. Але чому Гуїлім?

— Можна назвати індіанця черокі Гуїлімом,— промовив Медог пристрасно, але не підвищуючи голосу.— Можна назвати його Даєм, можна — Янтом, можна — Х'ю або Хайвелом, можна — Беретом або Гіто, можна дати йому яке завгодно ім'я.

Роджер на якусь хвилину замислився.

— Розумію. Ви створюєте безперервну паралель.

— Що ж, можна назвати це й так,— відповів Медог.

— Але,— не вгавав Роджер,— у чому ви вбачаєте точний історичний еквівалент? Які акції англійців щодо валлійців рівнозначні вигнанню індіанців-черокі з їхніх земель?

Англізація,— відповів Медог,— Духовне пограбування. І те, що долини Південного Уельсу розрито вугільними шахтами, а населення перетворено на троглодитів, які не знають навіть своєї рідної мови. Викачування незліченних багатств з уельських надр, за які нам не заплачено й пенні. .

Медог, вочевидь, ладний був вести далі цей перелік, але Роджер розпачливо замотав головою:

— Досить. Я вас зрозумів.

Якийсь час вони сиділи мовчки, потім Роджер сказав:

— Що ж, хоч би як там було, а я з тих англійців, які хотіли б зробити деякі відшкодування. Бодай шляхом вивчення кельтських мов.

— Це те саме, що купити одну ковдру для всієї резервації,— мовив Медог.

— Ваші слова несправедливі, і ви це знаєте.

— Можливо,— погодився Медог.— В усякому разі мені не слід було такого казати, бо я п'ю ваше пиво.

— До біса пиво. Я вважаю себе цивілізованою людиною з властивою цивілізованій людині зацікавленістю мистецтвом. Я питаю поета, про що він пише, і наступної хвилини дізнаюся, що я заражена геноцидом тварюка, яка вигнала індіанців-черокі з їхніх земель і пограбувала Південний Уельс, причому все це з власної волі.

— Не ви. Ваш народ.

— Я не народ. Я — це я.

— Давня проблема,— сказав Медог. Раптом він посміхнувся,— Поговорімо краще про поезію.

— Гаразд, поговорімо. Мене цікавить система валлійського віршування. Чи не могли б ви допомогти мені розібратись у ній, коли я до неї доберусь?

— Залюбки відповім на всі ваші запитання. Але спершу вам, звичайно, треба довести до певного рівня знання валлійської мови. Зокрема дістати належне уявлення про чергування голосних, бо воно впливає на творення віршованих розмірів.

— Я саме намагаюся розібратися в цьому. Доктор Конрой...

Їхня розмова перескакувала з одного на інше. Медог узяв газету і, водячи пальцем по рядках, знайшов приклади зміни слів.

— Ану, спробуйте привчити вухо до довготи складів,— сказав він.—Зараз я прочитаю чотиривірш. Намагайтеся, скільки зможете, простежити за *sunghanedd* (Строфічна форма, поширена у валлійському класичному віршуванні). Зводиться це до системи...

Раптом щось велике й квадратне схилилося над ними. Гіто — його широка лисина нетерпляче полискувала в електричному світлі,— явно хотів перемовитися про щось із Медогом. Він кинув на Роджера швидкий винуватий погляд і, здавалося, вже збирався вибачитися за те, що перебивав розмову, але передумав і квапливо, схвильовано заторохтів по валлійському. Медог вислухав його й похитав головою. Гіто, підвищивши голос, вистрілив у нього двома чи трьома запитаннями; Роджеру, в усякому разі з інтонації, здалося, що то, певно, запитання. Він уже був вирішив знову зайнятися газетою й

почекати, поки Гіто закінчить і піде, але не встиг схилитися над текстом, як серед зливи валлійських слів раптом почув: «Дік Шарп».

Непорушно завмерши на місці, на свій подив, напружено дослухаючись, Роджер виразно вловив у відповіді Медога ім'я «Дік». Він силкувався вловити бодай якийсь уривок змісту, але розмова була надто швидкою і складною для його розуміння, і він спрямував свою увагу на газетні рядки перед очима; водночас він потягував пиво й вдавав, ніби втішається безтурботним спокоєм, якого зовсім не відчував.

Гіто, здавалося, був прикро вражений. Він знову почав щось говорити, замовк на середині речення, спересердя здвигнув широченними плечима й подався назад до Айво, який стояв біля стойки. Медог з хвилину дивився йому вслід, потім обернувся до Роджера.

— Щось важливе? — спитав Роджер.

— Та ні, всього-на-всього місцеві справи. Оте паше одвічне баришництво.

— В буквальному розумінні? Торгівля кіньми?

— Та ні, я кажу фігурально,— відповів Медог, Обличчя в нього, подумав Роджер, зараз зовсім непроникне, неначе ця розмова для нього неприємна,—А тепер візьмімо *synghanedd* в такому прикладі. Це трохи...

— Хвилинку,—перебив його Роджер.—Я не можу поринути у високі матерії, поки не задовільню вульгарну цікавість, яка не дає мені спокою.

Медог зітхнув, але сказав:

— Питайте.

Роджер нахилився вперед.

— Ви знаєте людину на ім'я Дік Шарп?

Запала коротка мовчанка, потім Медог відповів:

— Звичайно, знаю.

— Що він за один?

— В якому розумінні?

— Ну,— Роджер відчував, що став на шлях, який нікуди його не приведе.— Як ви гадаєте, він сподобався б мені, якби я з ним познайомився?

— Я не настільки добре вас знаю, щоб вирішувати, хто може вам сподобатись, а хто ні,— відповів Медог.

— Але ж дещо ви про мене знаєте,— заперечив Роджер.— Знаєте, зокрема, що я цікавлюся системою класичного валлійського віршування. А тепер уявімо, що тут з нами Дік Шарп. Чи могли б ви розмовляти з ним про поезію і наводити приклади *synghanedd*?

— Міг би,— відповів Медог.— Безперечно, міг би. Проте це нічого не дало б вам для розуміння того, що він за людина. Наша культура жива. Люди, які цінують мистецтво слова, у нас не маленька колонія прокажених, як у вашій країні.

— Та годі вам про мою країну,— зітхнув Роджер.— Я бачу, ви не на жарт не любите англійців.

— Я ж черокі,— відказав Медог.

Було ясно, що він розсердився на Роджера за розпитування про Діка Шарпа і що злість розбуркала в ньому підозру і ксенофобію.

— Що ж, мабуть, краще облишити цю тему,— сказав Роджер.— Ви недвозначно дали мені зрозуміти, що не бажаєте говорити про Діка Шарпа, вам не сподобалося навіть те, що я згадав його ім'я. Але мені хотілося б спробувати ще раз.

Він глянув через стіл на Медога. Як більшість товстунів, Медог не міг довго зберігати сердитий вигляд: подвійне підборіддя вперто надавало його обличчю доброзичливого виразу. Проте він щосили намагався показати, що незадоволений, а тому супив брови й стискав губи.

— А якщо я скажу вам, що не дарма стромляю носа у ваші місцеві справи?

— Але ж ви самі сказали, що з вашого боку це вульгарна цікавість,— відгукнувся Медог.

— То було самоприниження.

— Ми тут не розуміємо, що таке самоприниження. Гарзд, тоді я вам скажу дещо для вас зрозуміле. Я друг Герета.

— Якого Герета?

— Горбаня.

Медог повільно повернувся на своєму місці й подивився на Роджера.

— І ви вважаєте, що це дає вам право втручатися в кожную тутешню чвару?

— Отже, ви визнаєте, що чвари існують.

— Я не визнаю нічого,— відказав Медог.

— А чого Гіто такий стурбований? Його переслідує Дік Шарп?

— А хто ви, зрештою, такий? Журналіст, чи що?

— Я філолог. З професійних міркувань вивчаю валлійську мову і займаюся Тут саме цим. І не маю ані найменшого наміру втручатись у будь-які вендети або викликати невдоволення місцевої мафії.

— Не говоріть у такому тоні. Ми не вважаємо це смішним.

— А мені зараз однаково, що ви вважаєте. Та коли ви поводитесь як люди, залякані мафією, то не думайте, що це не впадає в око.

— А ви таки журналіст. Саме так розмовляють журналісти. Меткі, самовпевнені лондонські журналісти.

— Так, я з Лондона,— вимовив Роджер повільно й чітко,— але я не журналіст і не дуже меткий. Мій фах — філологія. Досі я працював у галузі давньоскандинавської, давньоанглійської і давньоверхньонімецької мов і досліджував — у порівняльному плані — розвиток сучасних скандинавських мов. Я автор добре відомої праці «Перетворення умляутних флексій в умляутні алофони в скандинавських мовах, зокрема у порівнянні з кінцевими «і» та «е» в давньоверхньонімецькій мові». А валлійську мову я вивчаю, бо хочу краще розібратися в кельтській філології.

Медог заспокоївся. Він уже був явно не від того, щоб помиритися.

— Гаразд, я вам вірю й визнаю, що у вас є благородні мотиви, якими викликаний, зокрема, й інтерес до нашого життя. Я знімаю звинувачення в тому, що ви журналіст. Що ж далі?

— А нічого особливого. Я зустрівся з Геретом за обставин, про які можна було б розповісти як про кумедну пригоду, якби ми мали час, але поки що не будемо говорити про це. Я чув, Герет — останній в цьому краї власник автобуса, який опирається новій організації автобусного руху, що його хоче запровадити Дік Шари. Тож мене цікавить, чи можна чимось йому допомогти або хоча б підбадьорити?

Медог якусь хвилину сидів, дивлячись просто себе. Про газету, що лежала на столі між ними, вони зовсім забули.

— Коли ви бачите китобійне судно, що виходить у море,— сказав він нарешті,— устатковане всілякими радарми для виявлення китів і найрізноманітнішими гарпунними гарматами, судно з повним комплектом спеціалістів і радистів, з госпіталем і кают-компанією для

команди, судно, в яке власники вклали мільйони з єдиною метою: щоб воно зробило вигідний рейс і принесло їм ще більше грошей,— то чи відчуваєте ви жаль до кита?

— Річ у тому, що я ніколи не бачив подібного судна. Але якби побачив, то моя реакція була б саме такою.

— Що ж,— промовив Медог, піднімаючи кухоль,— ось таку реакцію й викликав у вас Герет.

— Отже, його становище безнадійне?

— Я цього не сказав. Іноді шляхом переговорів можна домогтися того, щоб ті чи ті країни підписали угоду, яка б дала китам перепочинок у певних районах певних морів. Та ви ніколи не досягнете того, щоб усі підписали таку угоду: завжди знайдеться охочий залізти саме туди й поласувати жирним шматком, залишеним тими, в кого зосталася бодай крихта сумління й хто має деяке уявлення про необхідність уберегти китів від остаточного винищення. За подібних умов ви можете зробити для кита дуже мало. Та й то ненадовго.

Роджер кивнув.

— А для Герета це було зроблено?

— Мабуть, ні. Ті з нас, хто живе тут, хто бачить це день у день, перестають надто гостро сприймати такі речі. Можливо, ми могли б чимось допомогти Герету, але не робимо цього.

— А Дік Шарп... до яких методів він вдається?

Медог рвучко кивнув головою в бік Айво й Гіто, що саме підносили до губів кухлі з пивом і стиха перемовлялись.

— Спитайте в них. Вони лише рік тому перестали возити пасажирів. Мали один автобус на двох, і цього їм цілком вистачало, щоб прогодуватись самим і прогодувати свої сім'ї. Людей вони обслуговували добре й машину тримали в зразковому стані. Та Дік Шарп почав тиснути на них, і за кілька місяців хлопці здалися. А вони не з тих, хто легко здається,

Роджер чекав, що Медог говоритиме далі, але той мовчки дорив пиво й важко звівся на ноги.

— Ну, я пішов. Треба перекусити й повертатись у контору. Хазяїнові потрібна моя допомога — я маю створювати гарний настрій у клієнтів.

— Сподіваюсь, ми ще побачимось.

— Якщо ви буваєте тут,— сказав Медог,— то побачимося ще не раз. Ну, а тепер беріться до своїх чергувань голосних.

Він досить бадьоро посміхнувся й пішов. Проте Роджер ніяк не міг позбутись почуття якоїсь тривоги. Чому Медог говорив так різко? Тому, що не хотів чи боявся вдаватись у подробиці стосовно Діка Шарпа та його діяльності? Це що — небезпечна для розмов тема? Чи просто неприємна? Медог явно пишався мовою, способом життя, традиціями Гвінеди, як він назвав цю країну. Може, Дік Шарп уособлює тут усе те, існування чого Медог і подібні до нього бояться визнати? Чи просто Дік Шарп — людина, про яку небезпечно навіть згадувати при сторонніх, а не те що втручатись у її справи?

Роджер знизав плечима. А хіба, зрештою, це його обходить? Проте, мабуть, певною мірою обходило, бо він хоч і розгорнув на столі газету і спробував продовжити своє заняття, але зосередитись не міг. Велике людське творіння — мова, надзвичайно конкретна і водночас цілком абстрактна, на якийсь час втратила для нього свою чарівливість. Ось тут, за кілька кроків від нього, стоять двоє дужих, рішучих чоловіків, які сьорбнули того самого лиха, що впало зараз на Герета, і які здалися. Ну то й що? Роджер знову спробував відігнати від себе цю думку. Економічні сили — мов сили природи: байдужі до людей, але неминуче позначаються на їхній долі. Дрібні підприємства, місцева служба побуту, контрольована місцевими жителями, в усьому світі приречені на загибель. І Герет теж приречений, усі герети світу зникають швидше, ніж безкрилі водяні курочки або білі носороги.

Від таких думок на душі в Роджера зробилось незатишно, він підвівся, вийшов на вулицю й безцільно добрів у бік площі. Аж ось і Геретів автобус у довгій одноманітній шерензі автобусів компанії «Дженерал». Горбань уже сидів за кермом, готовий вирушити в гори, і чекав, поки в машину ввійде кілька останніх пасажирів з пакунками й коробками. Автобус у Герета був яскраво-жовтий. Під безхмарним небом цей колір одразу ж упав Роджерові в око. Останній пасажир піднявся в автобус; Герет із шкіряною сумкою, перекинutoю через плече, посунув, мов краб, проходом; Роджер, спостерігаючи цю картину з протилежного боку площі, уявив собі, як в автобусі живим струменем вирує бесіда, як люди обмінюються привітаннями, новинами, жартами, співчуттями, подяками, запрошеннями, натяками, дошкульностями — і все до покотиться вгору по гірському схилу,

неначе автобус — це рухомий готель, де хіба що не подають спиртних напоїв. Роджер бачив, як Герет повернувся на своє місце і втупився поглядом вперед, у вітрове скло, почув, як кашлянув і запрацював мотор, і простежив, як жовтий прямокутник автобуса зрушив з місця й зник з очей. Скільки ще рейсів він зробить? Скільки що мине днів чи тижнів, поки Герет змушений буде продати його, і тільки автобуси компанії «Дженерал», одноманітні у своїх однакових шоколадно-кремових лівреях, стоятимуть, мов гробухи на полиці, попід стародавніми фортечними мурами?

Що ж, нехай над цим сушить собі голову Герет. А в нього, Роджера, свій клопіт — де поснідати. Ноги самі понесли його назад, туди, звідки він прийшов. Повернутися до тієї самої пивнички? Ні, бутерброди там мали досить несвіжий вигляд, а гарячі пиріжки, що невідь-скільки пріли в гарячому скляному відділенні стойки, були явно фабричного походження. Роджер уже проминув був ті двері, щоб пошукати якогось іншого місця, коли раптом згадав, що покинув на столі газету. Не зашкодить все-таки забрати її: п'ять пенсів — це п'ять пенсів. Вій увійшов до пивнички. Айво й Гіто, що вирішили кинути виклик фабричним гарячим пиріжкам, сиділи на лаві, на якій до того сидів він з Медогом. Йшли й жваво про щось розмовляли. Газета, нікому не потрібна, лежала перед ними на столі.

Роджер підійшов і взяв газету. Цим вія, природно, привернув їхню увагу, і вони звели на нього очі. Вій посміхнувся.

— Хочу забрати свою газету.

— Якщо знайдете в ній добрі новини, поділіться зі мною,— промовив Айво.

Він знову повернувся до Гіто, але Роджерові раптом закортіло затриматись і поговорити з ними. Тож він стояв на місці, старанно згортаючи й розгортаючи газету і, не відводячи очей, дивився на двох приятелів. Обидва засмагли, із задубілою на відкритому повітрі шкірою, звиклі до щербатої долі й виснажливої праці, вони здавались дужими, загартованими. А проте Дік Шарп подолав обох. Ці двоє теж спробували були опиратися тому, чому зараз чинив опір Герет,

поклавши собі й далі будь-що чинити його, але кінець кінцем повернули назад і відступили. Якби йому вдалося поговорити з ними, викликати за якихось щасливих обставин на відвертість, змусити їх розкритись, він, можливо, з'ясував би, яке саме лихо загрожує Герету.

Медог, безумовно, в розмові з ним навіть і не збирався бути відвертим, так само як і Герет.

Айво, який мав, очевидно, неабияку інтуїцію, мабуть, здогадався, що Роджер силкується знайти привід зав'язати розмову, бо кивнув, посміхаючись, на газету й сказав:

— Шукаєте роботу, га?

— До деякої міри—так.

— Але ж ви не розмовляєте по-валлійському. Тільки, схоже, вчитесь.

— Еге ж.

— Я таке вже бачив,— промовив Айво.— Трохи пособачаться говорити по-валлійському — і вже хочуть дістати роботу в школі. Бо в школі часом трапляється гарна робота, тільки тому, хто не розмовляє по-валлійському, її не дають.

— В усякому разі, у нас тут не дають,— потвердив Гіто, кивнувши головою.

— Бачу, від вас нічого не приховаєш,— сказав Роджер. Підсунувши стільця, вий сів за стіл навпроти приятелів.— Ви вгадали: я справді шукаю викладацьку роботу. (В Упсалі, де повно блондинок. Але навіщо вдаватись у такі тривіальні деталі?) І вивчаю валлійську мову. Та я тільки почав і, мабуть, потрібно буде чимало часу, щоб навчитися говорити пристойно.

— Та не треба багато часу, друже,— сказав Айво, заперечливо махнувши рукою.— За два-три тижні ви будете знати не менше, ніж оті люди, про яких я кажу. Я не перебільшую. Все, що від них вимагається, коли їх беруть на роботу,— це сказати в комісії по-валлійському хоч кілька слів. Зможете сказати «Sut yr udych chwi heddiw?» (Як вам ведеться? (Валл.))— і вас візьмуть.

— А дітлахи навчать вас решти,— промовив Гіто.— Особливо лайки.

— Однаково я вважаю,— відповів Роджер,— що швидше вивчу мову тоді, коли потраплю в таке місце, де весь час чути му, як розмовляють по-валлійському, і сам матиму можливість говорити.

— Може, Маріо візьме його до себе — помагати тут у пивничці? — зауважив Гіто.

— Нічого не вийде,—сказав Айво.—Для цього треба бути в профспілці. На будь-яку роботу в ресторан або в бар беруть тільки

членів профспілки.

— А хто це Маріо? — спитав Роджер.

— Тутешній хазяїн,— відповів Айво.— Він італієць. Потрапив в Уельс як військовополонений у тисяча дев'ятсот сорок третьому році. А тепер каже, що тут його дім. Ні разу не їздив до Італії. По-валлійському розмовляє як тубілець. Тубілець з Італії.

— А от англійської навчитись не може,— докинув Гіто.

— Просто не хоче, друже. Ніяк не подарує англійцям, що вони взяли його в полон.

Роджер подивився в другий кінець залу на хазяїна, який, закачавши рукави на дужих руках, без кінця протирав одну й ту саму склянку і палко сперечався про щось із клієнтом. В усякому разі, Роджер прийшов саме до такого висновку, побачивши, як хазяїн грає бровами й відкопилує губи, хоч, можливо, він всього-на-всього висловлював співчуття людині, яку спіткало нещастя.

— Ну, він нікого, крім члена профспілки, не візьме. І, мабуть, аж ніяк не схоче найняти англійця,— промовив Гіто.

— Ні, навпаки, схоче,— сказав Айво.— Він би залюбки покомандував англійцем.

— Я оце подумав...— почав був Роджер.

— Про що саме?

— Розумієте, платня мені не потрібна. Я тут у тимчасовому відрядженні, поки вивчатиму валлійську мову. Отже, для мене питання про заробіток не стоїть. Мені треба просто бути серед людей, що розмовляють по-валлійському.

— Тоді займіться торгівлею, попрацюйте за комісійні.

— Найміть ятку на ринку.

— Готуйте чай на якомусь будівництві. А втім, ні, для цього теж треба бути членом профспілки.

— Продавайте програми на футбольних матчах.

— Та будьте ж серйозні,— сміючись, попросив їх Роджер.

— А ми серйозні, як ніколи, друже,— відповів Айво.— Немає нічого складнішого за те, про що ти нас оце попросив. Та хіба візьмуть на роботу людину', яка каже, що працюватиме задурно? Хазяїн зразу ж подумає, що тут щось не те і що краще не встрявати в це діло. Хіба не так?

— Ну, зрозуміло, я не наполягаю, щоб мені нічого не платили. Я просто хотів сказати, що це не має для мене значення. Ось послушайте, що спало мені на думку,— Роджер наближався до своєї мети, і його серце забилося швидше.— Чи знаєте ви Герета з Лланквіса?

Обидва завмерли й насторожились.

— Я помітив,— провадив далі Роджер, втрачаючи впевненість,— що він сам усе робить у своєму автобусі й ніхто йому не допомагає.

— М'яко сказано,— зауважив Гіто.

— Майстерно применшено,— докинув Айво.

— Як ви гадаєте, чи не міг би він узяти помічника? Когось на кілька тижнів, щоб...

— Щоб що? — спитав Айво.

— Та щоб помагати,— відповів Роджер. Вія відчував, що голос його звучить фальшиво й невпевнено. Але ж, кінець кінцем, він нікого не намагається обдурити. Чому він почуває себе, мов шахрай? — Тобто збирати плату за проїзд, вести бухгалтерію, заправляти автобус — одне слово, все, що треба.

Айво поставив склянку. Його темно-карі очі втупилися в Роджера.

— Гаразд, містере,— промовив він нарешті,— То ось чому ви крутитеся тут весь час? Ану кажіть, в яку це гру ви граєте?

— Граю?

Гіто нахилився до нього:

— На кого ти працюєш?

Роджер раптом відчув страшенну втому. Ніколи ні йому, ні якомусь іншому сторонньому не продертися крізь це густе сплетіння підозр.

— Я працюю на себе,— відказав він,— але це не має значення. Моя розповідь здається вам настільки неправдоподібною, що ви нічому, абсолютно нічому не повірите. Тому облишмо цю розмову. Мені треба вивчити валлійську мову, для цього я сюди приїхав, що ж до роботи, то вона мені, власне, не потрібна, але я подумав, що швидше вивчу цю мову, коли влаштуюсь на автобус і добуду серед людей, які весь час розмовляють по-валлійському. Тут я познайомився з Геретом і чув, що кажуть про нього й Діка Шарпа.

Айво глянув на Роджера пильно й оцінююче.

— Отже, ви дещо про це знаєте? — замислено спитав він,— Що ж саме?

— Детально — нічого. Тільки те, що Дік Шарп як може псує життя Герету, щоб той здався й продав свій автобус. А коли в Діка Шарпа буде на руках уся колода, він зіграє з компанією «Дженерал» на велику ставку.

— І Герет останній, хто ще тримається,— промовив Гіто наче сам до себе.

— Так. Отже, тепер вам зрозуміло, чому я подумав: може, мені варто було б пристати до Герета хоч би на кілька тижнів і допомогти йому. Я кажу вам про це, бо мені здається, що...

— Та годі, містере: вам здається те, вам здається це, досить сердито перебив його Айво.— Звідки ви до нас приїхали?

— З Лондона.

— А знаєте, що вам треба зробити, коли ви маєте хоч крихту здорового глузду?

— Що? — спитав Роджер, уже здогадуючись, що зараз скаже Айво.

— Повернутися прямісінько до свого Лондона, містере, і вивчати валлійську мову по тому клятому телебаченню.

Він підвівся, Гіто теж, і обидва вийшли. Роджер повільно побрів до стойки, звелів Марію налити йому ще один кухоль, той мовчки його обслужив. (Мовчки — від утоми? Чи тому, що не любив англійців? Чи тому, що не вмів розмовляти по-англійському?) Роджер сів у кутку і, посьорбуючи пиво, замислено просидів у пивній, аж поки вона не зачинилась. Усі пиріжки давно вже поїли відвідувачі. Але йому їсти не хотілося.

— Так, пас буде восьмеро,— промовив чийсь голос по-англійському, коли Роджер проходив повз конторку порт'є.— Тобто я хочу сказати, що вечерятимуть восьмеро. Не маю уявлення, скільки точно чоловік прийде до нас перед тим на чарку, можливо, дехто захоче залишитись повечеряти, але вони платитимуть за себе самі. Я ж беру на себе відповідальність тільки за вісьмох.

Говорив чоловік років тридцяти п'яти, в окулярах у роговій оправі, в костюмі в дрібну світлу смужку, застебнутому на всі гудзики. Він з самовпевненим виглядом звертався до красуні брюнетки, що сиділа за конторкою порт'є, і від нього аж віяло моторністю й спритністю. Його ноги в гарних черевиках стояли на товстому килимі так, наче ніколи не ступали по чомусь іншому. Пройда, ділок. Отже, й такі тут теж є.

Роджер попрямував до ліфта,— щоб піднятись до себе в номер, аби лише не чути голосу цього чоловіка, та й готельна вітальня, де він пив чай, справила на нього ще більш гнітюче враження, ніж його номер. Аж раптом, на превелике здивування, почув своє ім'я. Він обернувся. Так, до нього зверталась чергова. Чоловік у костюмі в дрібну світлу смужку вже відходив від її конторки, коли вона повторила з м'яким ліверпульським акцентом:

- Містер Фернівел?
- Так,— сказав Роджер, підходячи,
- Тут у мене ваш плащ,
- Мій плащ?
- Його передала вам молода леді.

Вона сягнула рукою під конторку й видобула акуратно складений Роджерів плащ. Цікаво, як це сталося? Чи передала йому Беверлі плащ, вирішивши раптом вести чесну гру? Чи вона просто зневажливо й зарозуміло кинула його на конторку, затримавшись лише для того, щоб затаврувати Роджера як липкорукого розпусника й жалюгідного сексуального маніяка, чиї хитромудрі заміри закінчились тим, що він змок під дощем? Словом, що вона сказала про нього цій дівчині?

- О, щиро дякую. Давайте його сюди.

Дівчина простягнула йому плащ, і їхні очі зустрілись. Чи вона справді затримала на ньому свій погляд на мить довше, ніж потрібно, чи це йому здалося? І чи не було в цьому погляді натяку або хоч найменшої часточки натяку на те, що її потішає... потішає що? Співчуває вона йому чи насміхається над ним? А може, в її погляді промайнуло оте «а я щось про вас знаю»?>

Ну й нехай знає. Гарної репутації він не втратить, бо не має її, а удавати, що нічого не трапилось,— марна річ. Та в разі потреби він залюбки дасть їй навіть письмове підтвердження, що не може без жінки й ладний бігти за першою-ліпшою спідницею, яка потрапить йому на очі. Але найжахливіше те, подумав він, що таке зізнання навіть не зацікавить її. Ніякі його одкровення відносно своїх бажань, хай навіть найбільш нищих, не можуть шокувати її, бо вона просто не зверне на них уваги. Така дівчина... та чоловіки повинні дзижчати навколо неї, як закохані м'ясні мухи. Схопивши плащ, Роджер попрямував був до ліфта, але знову зупинився. Засісти в своїй кімнаті? З доктором Конроєм? Ні, тепер, коли він має плащ, можна вирушити

на прогулянку. День уже згасав, почав накрапати дощ, але стільки думок роїлося в голові у Роджера, що йому просто необхідне було свіже повітря й фізична втома. Швидко застібнувши плащ, він подався дорогого, що мала, вивести його з міста.

Дощ став обложним, краплі булькали по калюжах. Роджер знайшов затиснуту між двома кам'яними стінами вуличку, що тяглася вгору до темно-пурпурових зубців гір. Вперто змушуючи Себе йти швидким, а не прогулянковим кроком, він тупав ногами по твердій дорозі, мов кінь на тупчаку. Проте невдовзі крок його став важкий, він пішов повільніше. Останні будинки залишились уже далеко позаду, тепер за придорожньою кам'яною огорожею виднілись не поля з чорними коровами, а голі пагорби, де вівці завзято скубли траву,— такі ж сірі, як скелі, попід якими вони рухались. Нарешті дорога вивела Роджера на плато, з якого відкрилося далеке пасмо гір. Далі йти не було сенсу. Він повернув назад і на якусь мить забув про всі свої турботи, до глибини душі вражений вечірньою загравою над Енглсі. За пеленою дощу над морем неначе палахкотіла пожежа, внизу на схилі стояв старовинний замок — втілення сили. Навіть витвори рук людських, що їм час надав сповненого гідності вигляду, не здавались недоречними серед таких витворів природи як скелі, вода й полум'я. Тут, де природа була трагічна й непоступлива, і людина могла не схилити голови, якщо була готова виявити непримиренність. Роджеру зробилося сумно, він знизав плечима й почав спускатися вниз. Де поділася ота порода людей, які вміли будувати шедеври з грубо обтесаних брил? Вони вимерли, зникли, і безчесний та облудний сучасний світ висмоктав мозок з кісток їхніх нащадків. Усе несправжнє, всюди сурогати, фальш, компроміси.

Роджер повертався до готелю добряче промоклий, засипаний і стомлений, але, як і раніше, похмурий. Коли підходив до готелю, було вже темно, тому світло з під'їзду привернуло його увагу до групи людей, які виходили з таксі, що саме в цю хвилину зупинилося коло тротуару. Кинувши на прибульців байдужий погляд, Роджер побачив, що одним з них був той самий франт, який домовлявся про вечерю на вісім персон; з решти чотирьох, як відзначив подумки Роджер, двоє були жінки. Так, всюди жінки; навіть цей самовдоволений йолоп у рогових окулярах і в костюмі міського крою, безперечно, має жінку,

яку може назвати своєю, і не пеститься, наче в'язень на каторжних роботах.

Почуваючи огиду до всього світу й до себе самого, Роджер розважливо піднявся в свою кімнату й прийняв ванну. Гаряча вода вигнала одерев'яніння з тіла, зняла втому, настроїла його на оптимістичніший лад. Якби тільки йому пощастило знайти собі жінку, всі інші проблеми розв'язати було б досить легко. Одягаючись, він критично оглядав себе. Так, навіть старіші й незугарніші за нього чоловіки приваблюють жінок, він на власні очі спостерігав такі випадки. Що ж, повернімося до гри, може, цього разу поталанить.

Він вирішив випити в барі при готельному ресторані (і подивитись, чи не трапиться там якась молодичка, Щоб підчепити її), потім повечеряти (щоб набратися сил для вечора), а тоді кинутися на пошуки в місті (якщо бар при ресторані нічого не дасть). Підбадьорений таким планом дій, Роджер увійшов до бару, подумки вибираючи, що б його випити: віскі чи джину.

Проте настрої у нього знову підупав, тільки-но він почув гомін голосів. Авжеж, цей слизький тип влаштував тут коктейль! Невже всі ці люди — його гості? Роджер окинув поглядом товариство, що вже встигло звільнитися від капелюхів і пальт і тепер лаштувалося випити й погомоніти. Чоловік дванадцять, а то й п'ятнадцять. Майже всі — англійці, лише один чи двоє були смагляві, з видовженими черепами; в різноголосому гомоні переважала англійська мова — і не з гортанною північноуельською вимовою або співучою південноуельською, а м'яка, з укороченими голосними англійська мова, якою розмовляють у Лондоні та навколо нього.

Хмурачись, Роджер посунув до стойки. Та хто вони в біса такі, щоб захопити собі це, зрештою, громадське місце? Він глянув праворуч і ліворуч. На всіх обличчях певні ознаки інтелектуальності; ні, це надто сильно сказано, правильніше — певні ознаки освіченості. А одна жінка, власне, не жінка, а дівчина, років двадцяти з чимось, вигляд мала цілком... Правда, одягнена вона по-дурному, якимось божемно, а проте має досить привабливий вигляд. І знову ж таки це надто сильно сказано. Та поруч із справжньою красунею її не було б і помітне. Зате... важкий чубок чорного густого волосся, з-під якого блищать великі очі; похмура, незадоволена, явно самотня, а проте не бажає шукати розрядки в банальній балаканині... Та годі вже тобі, годі, Фернівеле!

Вона жінка, хіба цього для тебе не досить? Але ж вона тут з компанією, а ти — ні. То замов собі чого-небудь випити. Хоч би віскі... Роджер перевів погляд на стойку. І тут побачив Брайанта.

Брайант спостерігав за ним, він перший упізнав Роджера.

— Вітаю,— промовив він, намагаючись не виявити надто великого здивування. Брайант не любив, коли щось порушувало його спокій, і удавав з себе людину, яку ніщо не може схвилювати.— Яка несподіванка. І гадки не мав, що ви й цих краях.

— І я гадки не мав, що ви в цих краях,— відказав Роджер.

Брайант теж був філологом і недовго колегою Роджера на найнижчих щаблях якоїсь університетської кафедри ще до того, як вони обидва поміняли роботу. Брайант з його спокійними манерами та звичкою вдягатись як ділова людина завжди більше скидався на добре вихованого торговця, ніж на інтелігента. І справді, якщо вірити чуткам, він починав свою кар'єру в одній старовинній фірмі оптових імпортерів джуту в Сіті, і лише потім його полонила філологія чарами своїх ширших можливостей. Доходячи очевидного висновку, Роджер згадав, що поблизу є університетський коледж*, а кілька побіжних запитань відкрили йому, що Брайант пов'язаний з цим коледжем, як і більшість присутніх на коктейлі.

— Мене зробили викладачем,— лагідно промуркотів Брайант, спостерігаючи за реакцією Роджера з-під удавано сонно опущених повік.

«Оп як, викладачем! Що ж, Брайанте, хоч ти й нездара, але щось та повинен уміти. Таємниця твоїх успіхів уміння справляти враження на інших нездар. Хай щастить тобі, фарисею, скупнику джуту».

— Ви тут у відпустці? — обережно почав вивідувати Брайант.

— Та наче у відпустці. Хочу вивчити валлійську.

В Брайантових очах на мить майнула і зникла добре притлумлена настороженість. Роджер майже фізично відчув, як загострилась його увага.

— Он як? Вас цікавить валлійська?

— Мені подобається вся кельтська група мов.

— М-м. В наш час вони не дуже вигідні.

— В Упсалі ними займаються,— чемно заперечив Роджер. І мало не відкусив собі язика. Аби тільки не виглядати непрактичним дурнем в очах цього пройди, він розкрив свої плани. Брайант, безперечно,

вмить розчолопає, що й до чого. Адже він знає геть усе щодо попиту на їхній фах. Г пустить чутку: «Фернівел націлився на Упсалу».

— Маєте намір податись туди? — ніби випадково спитав Брайант.

— Не обов'язково.— Роджер, затинаючись, спробував виплутатись із скрутного становища.— Але якщо кафедра там розшириться, то такі самі кафедри можуть виникнути і в інших місцях.

Та й, крім того, завжди є Америка,— додав Брайант.

Хвалити бога, е. Всі, хто вміє щось викладати, врешті, як правило, опиняються там. Яку це я цифру чув? Ага, здається, у них там п'ять тисяч вищих учбових закладів,— І раптом йому згадалися обриси бюста Беверлі.

В цю мить до Брайанта підскаочив дженджуристий хазяїн.

~ Зустріли знайомого? — спитав в'ї. Усміхнений і уважний, цей вгодований кабан хотів знати все, що відбувається навколо, до найменших дрібниць.

Так, це Роджер Фернівел; Колись ми разом працювали. Філолог. Роджере, це Джералд Твайфорд.

Обидва, неприязно оглянувши один одного, пробурмотіли, що їм дуже приємно познайомитись.

— Приїхали сюди працювати? — спитав Твайфорд.

— Ні. Просто займаюсь тут деякими дослідженнями,— відказав Роджер, щоб припинити розмову на цю тему.

— Він вивчає валлійську мову,— докинув Брайант, і в його тоні почулося Щось схоже на зловтіху.

Валлійську? Боже милий. Будемо сподіватися, що філологічній науці це дасть неабияку користь.

— Цією мовою розмовляє цілий народ,— зауважив Роджер.

— Лише ті, хто не знає ніякої іншої,— насмішкувато мовив Твайфорд.

«Ага,— подумав Роджер,— один з отих».

— Природно, люди завжди вільні вибирати, і дехто вибирає собі бідність,— недбало вів далі Твайфорд.— Таким людям можна допомогти лише одним: дати їм можливість вибрати процвітання, якщо вони захочуть.

— Хіба люди стають бідними від того, що розмовляють по-валлійському?—спитав Роджер.

— Безперечно. Тим самим вони засвідчують свою обмеженість, старомодність і відсталість.

— Авжеж, більше мовне угруповання має більше можливостей з деяких поглядів,— обережно мовив Роджер. Він уже почав поволі просуватися ближче до стойки.

— Справа навіть не в цьому. Просто більше мовне угруповання — це єдина можлива нині реальність. Дрібне місцеве мовне угруповання не може правити йому за альтернативу,

— Отже, люди, які розмовляють валлійською, бретонською, ретороманського, латиського чи мовою мараті взагалі приречені?

— Чому ж, вони виконують свою функцію,—промовив Твайфорд. Його окуляри зневажливо блиснули.—Вони існують для того, щоб продукувати колоритні звуки, що їх такі люди, як ви з Брайантом, вивчають і роблять на цьому кар'єру.

— Даруйте, мені хочеться чого-небудь випити,— сказав Роджер. Він відвернувся від співрозмовника й протовпився до стойки. (Тобі треба, віскі, й побільше, друже).

— Авжеж, тепер вони всі за це вхопились. Минулого тижня Кен мені розповідав.— Лисуватий чоловік в окулярах без оправ, який говорив це, був поруч Роджера біля стойки і звертався до когось, хто стояв з іншого боку від Роджера, тож хвилі його голосу вирували довкола Роджерової голови, як прибій біля маяка.— В цій справі найзавзятіший Даг Вам (чи як там його звать). Він зараз пише книгу про сучасну сатиру. Питав мене, як, на мою думку, краще її назвати, і я порадив: «Татусь кидає виклик». Повинно підійти, як ви гадаєте?

Аби не затопити лисуватому чоловікові кулаком у пику, Роджер піддав його вимову старанному клінічному аналізу. Це була вимова південно-східної частини Лондона, умисне перевантажена манірно-уповільненими інтонаціями й шамкотінням, що були в ужитку вищих класів суспільства п'ятдесят років тому. Роджер відчайдушно замахав барменові. Ні, треба тікати від цього огидного фарсу. Хильнути нерозведеного віскі, якщо вже він дотовпився до стойки, й геть звідси. Краще з'їсти булку із засохлим сиром десь у пивній, ніж повний обід під цією словесною зливою.

Йому вдалося взяти склянку віскі, і він відійшов далі від стойки, щоб спокійно випити його. Стоячи біля дверей, звідки легко вислизнути за поріг, Роджер зробив перший ковток і почекав, поки віскі дійде до шлунку, залишаючи після себе вогненний слід, тоді перекинув регату і раптом побачив, що опинився поряд з дівчиною з густим пасмом волосся над великими незадоволеними очима. «О ти, не зовсім гарна Лялечко, дозволь обняти тебе. Я не можу без тебе жити...»

— Ну й штовханина,— промовив він. Нехай вона зневажливо обірве його, нехай дасть ляпаса. Не варто зберігати гідність там, де є такі людя, як Твайфорд або той лисуватий південно-східний лондонець.

— Всім хочеться приємно провести час,— відповіла вона, трохи насмішкувато оглядаючи зал.— А трапляється така нагода не так уже й часто. Сьогодні день народження мого чоловіка, він відзначає цю подію.

— Хто ж тут ваш чоловік?

— Джералд Твайфорд.

Це неабияк здивувало Роджера. Він ніколи б не подумав, що Твайфорд може вибрати собі таку дружину. Вона говорила з ледь помітним північним акцентом, була вдягнена у вовняну сукню сливового кольору із золотим ланцюжком на талії і, здавалось, намагалася справити цим враження трохи *outré* (Умисної (франц.)) простоти, тоді як більшість присутніх дам вичепурилась відповідно до загальноприйнятої моди. Цікаво, з якого вона кола — літературного чи артистичного? А коли так, то що в біса вона знайшла в Твайфорді?

— Отже, якщо ви мешкаєте тут,— промовив Роджер, розмірковуючи вголос,— то все це — ваші друзі.

— Не мої. Мого чоловіка.

Десь у глибині Роджерової свідомості малесенький дзвіночок продзвонив сигнал: обслуга, по місцях!

— У вас келих порожній. Дозвольте вам чогось принести,

— Дякую.— Вона простягнула йому келих,— Я п'ю херес. Не тому, що люблю його, а тому, що з нього почала і тепер не хочу переходити на щось інше, бо завтра почуватиму себе препогано.

— Якщо вам не подобається херес, то чому ви з нього почали?

— А мене не спитали.

Роджер повагався.

— Сухого чи солодкого?

— Напівсухого. Здається, так його називають.

Роджер проклав собі шлях назад до стойки. Бажання піти звідси мов і не було. Тут, цілком імовірно, могло наклюнутися щось цікаве, а як ні, то йому однаково було щиро жаль цю дівчину, яка попала в бродячий звіринець Твайфорда. Де, до речі, він зустрічав це ім'я? В брошурах з політичної економії? Як підпис під статтями в щотижневих журналах? Чи в зв'язку з біржовими справами?

Взявши напівсухого хересу й ще одну повну склянку віскі, він повернувся назад.

— Мені звідкись відоме ім'я вашого чоловіка.

— Воно багатьом відоме. Він досяг неабияких успіхів.

— Даруйте за настирливість, але в чому він досяг успіхів?

— У політичній економії. Він викладає її тут, але більшу частину часу проводить у Лондоні — консультує там чи щось таке. А ще він виступає по телебаченню й пояснює, що саме відбувається з фунтом стерлінгів. Він про це знає геть усе.

— А ви? Теж їздите в Лондон?

— Я?—вона заперечливо махнула рукою.— У мене двоє дітей, яких треба доглядати. Крім того, я зовсім не розбираюсь у політичній економії.

Це була одна з тих заяв, які насправді говорять набагато більше, ніж здається на перший погляд, водночас вона виключала її подальше обговорення, в усякому разі, поки що. Адже для того, щоб продовжити цю тему, треба було б спитати: «А чому ж тоді ви пішли за нього заміж?» В інший час і за більш сприятливих обставин Роджер з превеликим задоволенням поставив би їй це і подібні до цього запитання, але зараз, після п'ятихвилинного знайомства, таке навряд чи було можливе. Тому він спитав, чи подобається їй жити в Уельсі. Вона відповіла, і на мить зажура зникла з її обличчя.

— Та я ніде більше й не бувала, хіба що в дитинстві. Я вчилася тут в університеті, а Джералд саме починав тоді викладати — отак ми й познайомилися. В дорослому віці я ніде, крім Північного Уельсу, не жила. Тут наче в Ланкашірі, звідки я родом, тільки краще.

— Чому краще?

— Ну, ці місця мені більше подобаються. Тут я ще ніби трохи на чужині — я небагато подорожувала, і така ситуація мене хвилює. Не тому, що місцеві жителі не схожі на людей, які живуть у Північній Англії, навпаки, вони такі ж відлюдкуваті й небалакучі, але сповнені прихованої пристрасті. Мабуть, я й сама така. Але валлійці, сказати б... Валлійці більш кручені!

— Кручені?

— Ну, становище в них таке, що доводиться крутитись.

Та й життєві обставини в них складніші: тут і приналежність до переможеної нації, і націоналізм, і методистська церква, і плановість.

Так-так, вони ще й досі ставляться до сім'ї майже як євреї і серйозно сприймають навіть далеких родичів. Вони здатні дужче ненавидіти і, мабуть, дужче любити. . . . „Т

— Зрозуміло,— Роджер допив своє віскі.— Щодо здатності дужче любити, то це сумнівно, а от дужче ненавидіти — це безперечно. А взагалі,— мовила вона, дивлячись просто себе,— так воно завжди й бувай. Люди знаходять об'єкт для ненависті значно легше, ніж для любові.

Не встиг Роджер відповісти, як біля самісінького його вуха розлігся гучний і нещирий сміх. Лисуватий чоловік, прихильник південно-східного лондонського акценту, власник окулярів без оправ, хитався поряд і розхлюпував з келиха вино.

Та цьому ціни немає,— казав він між вибухами реготу •— Обов'язково розповім Карлу, тільки-но побачу його.

Джералд Твайфорд,— судячи з усього, саме йому належав жарт, від якого старанно здригався в конвульсіях його співрозмовник,— завчено посміхнувся.

— Сподіваюсь, він буде на вечірці у Роберта,— промовив Твайфорд.— Не забути б піти туди, бо треба дещо обговорити з Джоном і Меріон. Ви там будете?

— Як пощастить вирватися,— відповів лисуватий чоловік. З того, як він розтяг останній склад у слові «вирватися», стало зрозуміло, що його туди не запрошено.

Роджеру хотілося відійти подалі, щоб не чути їхніх голосів, але зробити так—означало б покласти край розмові з місіс Твайфорд. Як би забрати її з собою? Він уже почав обмірковувати цю проблему, коли до них підійшов Твайфорд і, не звертаючи уваги на Роджера, грубо кинув дружині:

— Час вечеряти. Ти готова?

— Я прийду, як тільки доп'ю.

— Стіл уже накрито. Не можуть же вони чекати без кінця.

— їм і не доведеться.

— Якщо ти не прийдеш через п'ять хвилин,— сказав Твайфорд, стримуючись, щоб не підвищити голосу,— можеш взагалі не приходити.

Він рвучко відвернувся й пішов геть. Південно-східний лондонець, який з неприхованою цікавістю спостерігав цю сцену з-за плеча

Твайфорда, подався слідом за ним до обідньої зали.

— Ух! — її раптом аж пересмикнуло,— Який він гидкий!

Як на Роджера, то гидкими були обоє чоловіків, але, оскільки вона сказала не «вони», а «він», то у нього мимоволі вихопилось:

— Хто?

— Доналд Фішер. Мене аж нудить, коли я бачу його бридке лицемірне обличчя. Весь він якийсь брудний. У нього такий вигляд, що мимоволі здається: виправитись йому може допомогти лише чимала доза чогось такого — навіть по знаю чого...

— І мені страшенно неприємний його голос,— промовив Роджер.— Навіть якби він говорив з-за ширми, все одно з голосу було б ясно, що це сноб і брехун.

Він уже здогадався, що Доналд Фішер — це отой чоловік з південно-східної частини Лондона.

— Так, я теж не можу терпіти його голосу,— сказала вона і з огиди навіть заплющила очі.

— А хто він в біса такий?

— О, якийсь задрипаний знавець літератури, викладає тут у нас на англійському факультеті. Проводить своє життя в поїзді, так само як і Джералд. Постійно їздить в Лондон робити собі кар'єру на коктейлях та вечірках. Але Джералд принаймні знає людей, імена яких називає. Відверто кажучи, він не намагається створити видимість успіху, він справді досягнув його. В своєму світі,— додала вона й замовкла. Було зрозуміло, що вона вирішила не вести далі наступ по всьому фронту на достоїнстві свого чоловіка в присутності незнайомця.

Біля них з'явився Брайант, кіп рухався цілеспрямовано, мов величезний вугор, що пробирається до місця нересту.

— Йдете вечеряти, Дженні? — спитав він, проходячи повз місця Твайфорд. В його голосі вчувався звичайний спокій і бадьорість.

«Дженні»,— подумки повторив Роджер. Це ім'я багато що сказало йому про неї. Тепер він міг — точніше вважав, що, трохи напруживши увагу, зміг би скласти собі безпомилкове уявлення про її батьків, які на півночі Англії двадцять п'ять (двадцять сім? двадцять вісім?) років тому дали своїй дочці ім'я «Дженні». Чи це ще одна з його дурних ілюзій, яких останнім часом у нього стало так багато?

— Я мушу йти,— сказала Дженні.

Її чоловік — впливова людина із зв'язками в Лондоні, дома двійко дітей, яких доглядає прислуга, а її місце за столом порожнє.

— Випийте ще,— запропонував Роджер,— щоб збадьоритись.

Вона заперечливо похитала головою.

— Якщо мені чогось і бракує, то не вина. За вечерю його буде скільки завгодно.

— Там можете від нього відмовитись. Вам треба випити саме зараз, до того, як ви підете туди.

Вона обернулась до нього, її великі очі розглядали Роджера так, ніби вона досі як слід його не бачила.

— Ви одружені?

— Ні.

— Тоді чому ж ви так добре все розумієте?

Роджер хотів відбутися запитанням: «Ви так вважаєте?», але тут йому на думку раптом спало, що він може бути з нею таким же відвертим, як вона з ним.

— Я бачу, що ви посварилися з чоловіком і вам хотілось би покарати його, не пішовши на вечерю, але я також бачу, що ви не можете присилувати себе завдати йому такого важкого удару.

— Ні, це можу,— зітхнувши, погодилась вона,— зате тепер я з вами вип'ю.

Роджер квапливо пішов до стойки і взяв великий келих хересу. (Шкода, що вона п'є таку водичку). Народу поменшало, і його обслужили швидко, але все ж таки не досить швидко, бо коли він повернувся назад з хересом, цей шакал Доналд Фішер стояв, конфіденційно схилившись над Дженні й обдаровуючи її посміхом, в якому співчуття мерзотно поєднувалося з насмішкою. Було очевидно, що його послав по неї чоловік.

— Ось ваш херес,— сказав Роджер, не звертаючи на нього уваги, і простягнув келих.

— Дженні зараз іде вечеряти,— повідомив Доналд Фішер.

— Я спочатку вип'ю,— сказала вона.— Дякую.— І взяла келих.
— Перекажіть Джералду, що я скоро буду. їжте суп без мене. Я його не хочу.

— Ми супу не їмо. Ми почали з грейпфрутів.

— Ненавиджу грейпфрути. Я краще вип'ю цей келих хересу і закінчу розмову з містером...

— Фернівелом,— підказав Роджер.

— ...з містером Фернівелом. Будь ласка, підіть заспокойте Джеральда.

Фішер не йшов.

— Мені здається, ви зробили б це краще за мене. Ви його дружина. І знаєте, як з ним поводитись.

— О господи,— стомлено мовила Дженні,— Та хіба дружини знають, як поводитися з своїми чоловіками?

Доналд Фішер вичавив із себе свій фальшивий смішок.

— Я ухилився від матримоніальних уз, бо відчував: це може ускладнити моє життя. А ви просите, щоб я взяв на себе делікатну місію посередника між вами і Джералдом.

— Аж ніяк. Просто прошу вас зробити мені, послугу і сказати йому, що я прийду за кілька хвилин і що не хочу ніяких грейпфрутів.

— До того ж,— мовив Роджер ущипливо,— я певен, що ви — майстер виконувати делікатні доручення.

Роджеру кортіло довести до свідомості Доналда Фішера, що він вважає його закінченим інтриганом, пройдисвітом і природженим звідником. З того, як Фішер на нього глянув, Роджер зрозумів: його слова досягай мети.

— Я перекажу те, що ви просили,— холодно відказав Фішер, звертаючись до Дженні,— Залишаю вас довести розмову з містером Фернівелом до якнайприємнішого завершення.

І він пішов геть. Перед очима Роджера на мить виникла картина, як Фішер сідає за стіл і жадібно береться до половинки грейпфрута з запхнутою туди вишнею. їстиме він швидко, бо відстав від інших, а пропустити якусь страву було б для нього нещастям.

Дженні похмуро дивилась у свій келих.

— І чого де мене оточують отакі людці?

— Ну,— мовив Роджер,— вий, мабуть, подобається Джералду.

— Не думаю. Джералд просто терпить його. А вся ця мила розмова про делікатну місію! Подумати тільки — Фішер говорить про делікатність! А втім, Джералд сам винен у тому, що все складається так жахливо.

Роджер мовчав, з німим запитанням дивлячись на неї.

— Якоюсь мірою, мабуть, винна і я. Джералдові хотілося влаштувати вечірку. Він завжди відзначає свій день народження:

збирає цих лакуз і посіпак у нас вдома, вони напиваються, товчуться до третьої години ночі й поводяться жахливо. З кожним роком це ставало дедалі нестерпнішим, і нарешті цього разу я заявила, що не хочу нікого приймати — нехай ввій влаштує вечірку в готелі. Джералд розлютився, але я не відступалась, і тоді він спробував найняти приміщення тут — бенкетний зал, здається, проте йому це не вдалося, бо в них тут зараз ремонт чи щось таке, і день народження звівся до кількох коктейлів у звичайному барі й до вечері на вісім персон у звичайному готельному ресторані, а це його не влаштує, я по-своєму його розумію й почуваю себе жахливо.

Під час цього квапливого повідомлення ланкашірські інтонації в мові Дженні стали помітнішими, але голосні вона вимовляла так само, як і до того, Роджер подумки відзначив як це, так і те, що голос у неї м'якого й чистого оксамитового тембру. Тепер вона видавалась йому ще привабливішою:

смуток надавав її обличчю не менше виразності, ніж радість. .

— Ну,— промовив Роджер, аби щось сказати,— якщо всі друзі вашого чоловіка схожі на Фішера, то повний дім таких гостей не зможе, певно, стерпіти навіть дружина.— Та що за чортівня з ним коїться? Він сам, здається, починає висловлюватись, як Фішер.— А власних друзів у вас хіба немає, на противагу друзям вашого чоловіка? — Спитав він.

— Мої друзі,— повільно мовила вона,— категорично відмовляються спілкуватися з цією компанією. Яюсь я спробувала звести їх до купи, але вийшло справжнє пекло. Минулого року на Джералдовому дні народження Доналда Фішера мало не вбили. Він тоді понад дві години будь-що намагався довести свою зверхність над чудовим валлійським поетом на ім'я Медог. Медог на сто голів вищий від нього, але Доналд Фішер надто дурний, щоб зрозуміти де, він дивиться на Медога як на дивака, бо той пише валлійською мовою і не читає «Нью стейтсмен».

— Я знаю Медога,— сказав Роджер,— І радий, що він ваш друг.

Вона нічого не відповіла, але слухала уважно.

— Тому й мені хотілося б бути вашим другом.

— Добре, будьте, я не проти,— відповіла Дженні.— Це нічого не коштує.— Вона раптом стала зухвалою, може, хотіла в такий спосіб

приховати хвилювання? Хіба ж вона не зрозуміла глибоко в душі, що цей новий знайомий пропонує їй себе?

Мозок Роджера напружено запрацював, обмірковуючи, який наступний крок був би доцільним. Та працював він марно. Запала мовчанка, і поки вона тривала, Дженні допила свій херес і поставила келих на найближчий столик.

— Тепер я мушу йти. Я не можу більше воювати з Джералдом у день його народження, тим більше, що я вже й так зіпсувала йому це свято.

— Він зрадіє, коли побачить вас.

— Спочатку зрадіє,— погодилась вона,— бо це означитиме: я знову стала слухняною. Потім забуде, що я існую.

Вона відвернулася і пішла до дверей. Роджер дивився їй услід. Він не образився за те, що вона з ним не попрощалась, а просто пішла геть, урвавши розмову на півслові. Він зрозумів, що вона залишає за собою можливість так само несподівано колись відповісти їй.

Він повернувся назад до стойки, але непевність у ході й легка нудота попередили його, що він уже добряче хильнув і поки що більше пити не треба. Що ж тоді робити? Їсти? Його організм відхилив і що ідею. Він зараз відкував єдину потребу — потребу діяти. То чому б не вдовольнити її? Він глянув на годинник. Герет, мабуть, уже прикотив на своєму автобусі назад у місто. Була майже дев'ята година — гості Джералда Твайфорда вечеряли пізно, як це заведено у великосвітських колах. Роджер на мить подумав про Дженні — як вона сідає на своє місце серед отих людей з непроникними обличчями, поміж яких де-не-де трапляється якесь чи то надто фальшиво відкрите, чи напружено допитливе, як от у Доналда Фішера. Роджер сподівався, що вона зуміє дати собі раду. А втім, думати про неї він буде потім, : а зараз мусить не шкодуючи сил поклопотатися власними проблемами. Йому треба знайти якесь заняття, увійти в стосунки з іншими людьми, йому потрібне розумне виправдання для перебування в цьому краї — не можна ж весь час скніти над валлійськими дієсловами й тішитися мріями про Упсальський університет. Герет! Настав час рушити в наступ на нього, подолати його недовіру. Якщо він займе місце поряд з Геретом, хоч би яке непоказне воно було, то це означатиме, що він перетвориться на безпосереднього учасника у війні проти Діка Шарпа, проти автобусної компанії «Дженерал» — цього велетенського спрута з

липкими щупальцями. Допомогти Герету — це недвозначно засвідчити свою антипатію до твайфордів і фішерів. І — зринала хитра думка — за місяць чи два він оволодіє розмовною валлійською мовою.

Плащ Роджер залишив на вішалці біля чоловічого гардероба. Вдягаючи його, він згадав про таємничу красуню за конторкою порт'є і про її багатозначний погляд з-під пасма темного волосся. Невимушено йдучи через фойє легкою від алкоголю ходою, він подивився на неї. «Я тут, люба. В тому самому плащі, який вона для мене залишила. І мені начхати,, що вона тобі тут наплела, насправді між нами було все. Піднімися й зазирни якимось до мене в помер. Але не зараз. Я поспішаю в справі».

Ніч була темна й тепла, хоч світ, як і перше, було запнуто пеленою дощу, і світло вуличних ліхтарів утворювало на тротуарі блискучі мінливі візерунки. Де зараз може бути Герет? У брудній забігайлівці по той бік площі, куди віл подався вчора ввечері зразу ж після того, як поставив автобус? Що ж, спочатку треба пошукати його там. І Роджер рішучою швидкою ходою рушив вулицею, тішачись пахощами моря й людським гомоном, що долинав з яскраво освітлених дверей крамниць. Це місто сповнювалось життя, і це життя не було замкнене в стінах домівок, а вихлюпувалось на вулиці навіть у таку погоду. Міцні кам'яні вежі-будинки, високі могили з гостроколом телевізійних антен ще не дивились тут зневажливо на поселення мертвих, як це буває в англійських містечках. Роджер завернув за ріг, і валлійська мова завирувала навколо нього. Хіба ці люди не знають, що їх офіційно класифіковано як анахронізм? Хто, зрештою, дав їм право і далі жити на землі?

Коли Роджер на хвилі п'яної відваги ступив через поріг пивнички, Герет сидів там, де й учора,— очевидно, то було його постійне місце. «Знову напився»,— осудливо подумав Роджер. Чи він співається? Невже він тепер ніколи не зможе прийняти ніякого виклику, не зможе взятись за досліджування ніякої нової ситуації без допомоги спиртного? «Гаразд, гаразд,— спробував він заспокоїти своє сумління. — Якщо те, що я надумав, витанцюється, то пити я кипу».

Він відважно сів поряд з Геретом, який повернув до нього свого гачкуватого носа й глянув з глибини очних западин.

- Можна з вами поговорити?
- Давайте.

— Вип'єте для початку?

Герет заперечливо похитав головою:

— О десятій їду нагору, та я вже й випив свою норму. До того ж не треба забувати, що мене можуть змусити дихнути в склянку.

— Ну так от, я прийшов дещо спитати у вас,— промовив Роджер.

— Ось що: чи не потрібен вам помічник?

— Помічник? — луною відгукнувся Герет, наче ніколи раніше не чув цього слова.

— Без платні,— квапливо додав Роджер.

Герет довго мовчав, потім спитав:

— А хто хоче знати, чи потрібен мені помічник?

— Я. Розумієте, тут така ситуація. Я пробуду в цих місцях кілька тижнів, можливо, навіть місяців, і вивчатиму валлійську мову. Для самоосвіти. Це мій фах — мови. Мені конче треба вивчити валлійську, тому я взяв відпустку і приїхав сюди. У мене є трохи грошей, на які я тим часом житиму. Працювати заради заробітку я по маю необхідності. Але мені потрібне щось таке, що дало б можливість спілкуватися з людьми, які розмовляють по-валлійському. Тепер розумієте? — Роджер сам відчував, що лицемірить, говорить нещиро, коли не бреше, даючи таке багатослівне і спрощене пояснення справжніх причин, якими він керувався. Та й хіба Герета обов'язково повинні цікавити всі ці подробиці? Не треба жувати жуйку, бо він просто перестане слухати.— Отож я й подумав, чи не могли б ви, як би це висловитись, використати мене. Взяти на тимчасову посаду,— додав він, невиразно відчуваючи, що трохи жаргону з біржі праці не завадить.

Герет довго дивився Роджерові в очі, даючи зрозуміти йому, що ця зметана на живу нитку історія не справила на нього ніякого враження. Нарешті спитав:

— Як же ви збираєтесь допомагати мені?

— Як вам треба, так і допомагатиму. Хоч би на автобусі.

Герет узяв зі столу порожній кухоль, уважно роздивився його й поставив на місце.

— На автобусі я завжди сам давав собі раду:

— Ну,— обережне промовив Роджер,— людина часом може дозволити собі скористатися з невеличкої допомоги.

— Передусім,— сказав Герет,— я хотів би дізнатися про вас трохи більше. Я ж не знаю, хто ви, чим займаєтесь.

— За фахом,— швидко відповів Роджер,— я філолог. Вивчаю мови. Написав монографію про перетворення умляутних варіантів в умляути і алофони в скандінавських мовах. Не одружений, але не тому, що не хотів, а тому, що все життя доглядав брата. Він був каліка й не міг сам подбати про себе, а батьки наші померли. Я не міг покинути його напризволяще і не міг знайти дівчину, яка погодилась би вийти за мене заміж і жити під одним дахом з ним. Кілька тижнів тому мій брат помер, я замкнув нашу квартиру в Лондоні й приїхав сюди. Працюю в університеті — там мені дали відпустку на семестр, але якщо я захочу продовжити її ще на один семестр, то мені дозволять. Роботи для мене там не дуже багато. Може статися, що мене взагалі назад не візьмуть, але якщо я добре оволодію валлійською мовою, то зможу знайти роботу десь-інде. Ось вам моя *curriculum vitae* (Коротка біографія (лат.)).

Герет терпляче вислухав його.

— А в цій вашій курікулі вам доводилось мати справу з автобусами? — спитав він.

— Ні.

— А в гаражі працювати доводилось?

— Ні.

— А чи маєте ви права водія ваговоза або автобуса?

— Ви ж розумієте, що не маю,--інакше я сказав би,

Герет поворушив своїми широчезними плечима під шкіряною курткою.

— Щось не схоже, щоб від вас було багато користі в обслуговуванні автобуса.

Роджер спаленів від гніву.

— Але ж я готовий учитись і працювати задурно! А допомога вам потрібна, нехай навіть у формі моральної підтримки.

— Ні, не потрібна,— вперто відказав Герет.— Поки що я не маю наміру просити допомоги.

— Та це вам просто хочеться, щоб усе було саме так, хіба ні? А все через гордоці. Бо коли ви змушені будете попросити допомоги, це означатиме, що ви програли. А чи знаєте ви, куди заводять людей така позиція? Коли вони перестають пручатися і починають просити допомоги, то буває вже надто пізно і вони летять у прірву.

— А ви, виходить, чимало знаєте про такі речі.

— Я знаю тільки те, що видно навіть здаля будь-кому, хто має очі. Вчора ввечері я міг би заприсягтися, що терпець вам ось-ось урветься. Якщо Дік Шари...— Роджер затнувся. Він не збирався називати це ім'я.

— Так-так, Дік Шарп,— повторив Герет,— Я все чекав, коли ви про нього згадаєте.

— А чому б мені й не згадати його? Кожний знає, що причина всіх ваших труднощів — він.

— Я ніколи цього не казав.

— Ви казали навіть більше. Я сам чув, як ви казали, що вб'єте його.

— На те у мене є особисті причини.

— Слушайте, ми розмовляємо як дорослі люди чи граємось у якусь дурну гру? Якщо мене влаштовує допомогти вам і я готовий робити яку завгодно, хай найскромнішу роботу, до того ж без платні, то яка вам різниця? Смердить від мене, чи що?

— Можливо, й смердить, містере,— відповів Герет. На його обличчі не можна було прочитати нічого.— Можливо, від вас трохи смердить Діком Шарпом.

Раптом Роджер усе зрозумів.

— О господи,— стиха промовив він.

— Це такий джентльмен, що залишає свій запах повсюди,— вів далі Герет,— Наче лис, який забрався на подвір'я.

Кивнувши на прощання хазяїнові, Герет попрямував до дверей, Відчинив їх, потім пустив, і двері знову зачинились, а він на якусь мить зупинився і глянув на них так, наче хотів побачити, що там, з другого боку. Потім обернувся й підійшов до Роджера.

— Якщо ви завтра вранці будете на площі о пів на дев'яту,— сказав він,— я познайомлю вас із розкладом.

— Буду,— відповів Роджер.

— Я вас чекатиму,— сказав Герет. Він кілька разів кивнув і вийшов.

Частина друга

Лямка шкіряної сумки була надто тонка. Вона врзалася Роджерові в плече. Минулого вечора, роздягаючись, він помітив на шкірі червону болючу смужку. Сьогодні він носив сумку на іншому плечі, але це було незручно, бо доводилося перебирати дрібні гроші для здачі лівою рукою. День уже кінчався, вони їхали десятигодинним рейсом з міста в Лланкрвіс, і Роджер відчував утому. Єдиний порятунок, вирішив він, придбати якусь із цих дурних шкіряних курток, щоб не муляло плечі.

Поринувши в такі думки, Роджер стежив за Геретовими руками, що легко лежали на великому колесі керма: Герет вів машину обережно, і їхати лишалось ще з чверть милі. Більшість пасажирів уже вийшла. В автобусі тепер сиділо всього кілька чоловік, вони їхали до кінця — до відкритої всім вітрам дороги, що позначала верхній край Лланкрвіса. Очевидно, ці люди мешкали або в безладному скупченні будинків на околиці, або в котеджах, розкиданих по схилу гори. Серед пасажирів була й ефектна красуня брюнетка, яку Роджер бачив за конторкою адміністратора в готелі «Палас»,— тримаючись дуже рівно, вона сиділа сама на задньому сидінні. Роджер здивувався, побачивши, що дівчина сідає в автобус на міській площі, і був зовсім приголомшений, коли вона заплатила за проїзд до кінцевої зупинки. Може, вона їде у цю запнуту дощовою пеленою діру на краю світу, де, крім мокрих шиферних дахів та кудлатих овець, нічого немає, відвідати когось? Але до кого могла б їхати така дівчина? Невже вона мешкає в Лланкрвісі? Беручи гроші за проїзд, Роджер з такою неприхованою цікавістю витріщився на неї, що вона аж почервоніла й відвернулася до вікна. На ній було зелене замшеве пальто, очевидно, дуже дороге. Ясна річ, така вродлива дівчина повинна мати багатих приятелів. Просуваючись до передньої частини автобуса, Роджер раз у раз доглядав на неї, потім думки його перескочили на те, що у нього намуляне плече і що доведеться купити шкіряну куртку

Звичайно, він просто змарнує гроші, купивши куртку, якщо Герет не збирається довго тримати його. Зрозуміла річ, Герет нічого не втрачає, а тільки виграє, дозволяючи Роджерові їздити на автобусі й

збирати плату за проїзд! (Квитків у них немає. За незначним винятком, маршрут у кожного пасажира був незмінний, отож кожний з них платив за проїзд скільки треба і виходив з автобуса без нагадувань там, де треба). Проте Герет про свої наміри ще не прохопився й словом. Від учорашнього ранку Роджер не пропустив жодного рейсу, крім рейсу о 8.15 з Лланкрвіса в Карвенай. Той рейс йому довелося пропустити, бо він іще мешкав у готелі «Палас»; дим пояснювалося й те, що вчора о пів на одинадцятку вечора він змушений був пройти пішки чотири милі, щоб повернутися в місто. Схоже, йому й сьогодні доведеться прогулятися.

Герет плавно загальмував, і автобус, здригнувшись, зупинився, пасажири, які досі голосно перемовлялися між собою, замовкли й посунули між рядами сидінь до виходу — всі за винятком жінки років за п'ятдесят, в якій Роджер упізнав місіс Аркрайт, ту саму, що розводилась у півничці про свого Х'юберта і свій намір повернутися до Болтона.

— Я спитала їх, чи їм не соромно,— казала місіс Аркрайт через плече,— чи не соромно, що беззахисна жінка тягає вантажі, від яких і коняка може надірватися.

Вона зверталася до якогось чоловіка, і той лише стомлено й покірливо кивав головою на знак згоди. Роджер подумай, що цікаво було б знати, про що говорить ця жінка, але зразу ж і забув про неї, бо повз нього звабливою ходою йшла красуня брюнетка в замшевому пальті й дивилася кудись просто себе, паче даючи Роджерові зрозуміти, що їй відомо, які паскудні думки снуються в його голові.

Вона ступила в сутінки, що густішали на очах. Сама? Така дівчина — і піде безлюдним схилом одна, беззахисна?, У Роджера вже майнула думка про те, що треба, зрештою, не мовчати, сказати їй щось, пожартувати: мовляв, залицяння — непогана розвага для чоловіків середнього віку, та в цю мить голос Герета повернув його до дійсності:

— Місіс Аркрайт знову осідлала свого улюбленого коника.;

— 'Ви маєте на увазі оту жінку, що була тоді в півній?

— Так, англійку,— терпляче пояснив Герет,

— А який у неї улюблений коник?

— Ящики для сміття,— мовив Герет.

Роджер чекав, що він скаже далі, але схоже було — нічого. Вони стояли біля автобуса, мотор якого, вистигаючи, кілька разів тихенько і

з присвистом зітхнув, наче худоба, що поринає в сон після тривалої денної роботи. Було темно і досить холодно, а Роджер мусив добиратися до теплої постелі аж чотири милі.

— Що ж,— мовив він і замовк.

Герет стояв у глибоких сутінках, наче дольмен. В усьому світі, здавалось, уже спочіло, лише сюди, на західний край землі, ще падали тьмяні відсвіти від довгих золотавосріблястих пасмуг, що простягалися над лагідно принишклим пурпуровим морем. Роджер бачив тільки темний Геретів силует і не міг визначити, який у горбаня вираз обличчя.

— Виручку я заберу,— сказав Герет.

Роджер зняв з плеча шкіряну сумку і віддав її Герету.

— Завтра прийдете? — спитав той.

— Якщо я вам потрібний.

— Ви швидко привчаєтесь. Скоро будете справжнім помічником, якщо залишитесь, еге ж?

— Отже, я вам таки потрібний.

— Так, потрібні,—байдуже відказав Герет,—якщо ви не знайдете собі чогось кращого.

— Це допомагає мені вивчати валлійську мову,— промовив Роджер. Не прощаючись, він подався вниз темним схилом.

— Ви йдете?

— Мені далеко.

— Я вже думав про це. Я, мабуть, зможу влаштувати вас десь тут нагорі.

Роджер зупинився.

— А коли ви знатимете це напевно?

— Це в місці Опори Джонс. Вона живе в першому будинку праворуч, зразу ж за дорожнім знаком, що обмежує швидкість до тридцяти миль на годину. Ми можемо піти до неї завтра.

— Як, ви сказали, її звуть?

— Місіс Опора Джонс. Її чоловік вів справжню війну з електричною компанією, щоб не дати їм поставити високовольтну опору на своєму полі. Воював з ними день і ніч аж три роки, програв справу і в той день, коли ваговоз привіз перші секції опори, захворів і ліг до лікарні. Додому він уже не повернувся. Отоді його дружина й почала здавати житло. Тим, хто приїздить відпочивати сюди влітку.

Як на Герета, це була довга промова. Роджер відчував, що й відгукнутися на неї треба якось незвичайно, але не міг вирішити, якої форми надати своїй відповіді.

— Отже, в місіс Опори Джонс?..— стиха перепитав він.

— Вона вас візьме. Помешкання стоїть порожнє вже три тижні.

— Але ж, звичайно, за нижчу ціну, ніж у сезон,— зауважив Роджер.

— Тут уже останнє слово за наймачем,— промовив Герет. Він похмуро хмикнув. Повів вітру відніс його слова й короткий сміх у гори.

— Хто ця дівчина в замшевому пальті? — спитав Роджер.

— Райанон Джонс.

— Вона працює в «Паласі», так?

— Реєстраторкою, — коротко відповів Герет.

— Мабуть, сьогодні в неї вільний вечір,— зробив припущення Роджер.

— Вона ночує вдома, коли їй це зручно.

Роджер зрозумів, куди хилить Герет.

— Ну, в такої дівчини,— став на її захист Роджер,— завжди знайдеться, що робити на дозвіллі.

— Гм,— гмукнув Герет.

В тиші, що запала, обидва чули, як, холонучи, стиха потріскує радіатор, неначе намагаючись від чогось застерегти їх.

— Ну що ж, на добраніч,— промовив Роджер.

— На добраніч,— відповів Герет. Він постояв, дивлячись услід Роджеру, який рушив у свою неблизьку дорогу, потім гукнув: — Може, хтось вас підкине!

— Авжеж,— кинув через плече Роджер.— І, може, замість дощу посипляться гроші.

Герет знову гмукнув. Потім повернувся й подався додому. А Роджер швидко рушив униз. Попереду на обрії пломеніли останні зливки золота. Звідкілясь із невидимої паші долинуло мекання вівці. Він раптом усвідомив, що не знає, де живе Герет.

Щоб зігрітися, Роджер почав думати про Райанон,

Наступний ранок був дуже вітряний. Стоячи на площі, Роджер згадував часи, коли такий вітер задирав дівчатам спідниці, показуючи їхні звабливі коліна й стегна. Тепер же невблаганна мода веліла

виставляти коліна й стегна на привселюдний огляд, наче окости у вітринах, а вітру тільки й лишалося, що крутити клапті подертого паперу. Роджер стояв біля статуї сера Невідомо-Як-Його з прихильно-величним бронзовим обличчям і роззирався довкола. Кілька автобусів компанії «Дженерал» завмерло поблизу, чекаючи, коли настане час розвозити по всяких поважних установах друкарок і продавщиць. Місце, за звичкою залишене для жовтого автобуса Герета, було порожнє, але Герет, безперечно, вже котив по дорозі в місто.

На вишмаганому вітром тротуарі з'явився Медог, він швидким кроком прямував на свою службу. Його масивна постать рухалася навдивовижу легко.

— Вітаю,— сказав він, зупиняючись. Контора агента по продажу нерухомого майна може й почекати, поки він побалакає із знайомим.

— Вітаю. Як посуваються ваші могікани?

— Черокі,— поправив Медог.— Вчора ввечері я написав майже цілий розділ.— Він прочитав з десятків рядків високим, дзвінким голосом. Роджер слухав якнайуважніше, але хитро сплетені складні вузли валлійських конструкцій не так легко було розв'язати.

— Нічого не зрозумів,— з жалем мовив він, коли Медог замовк.

— Не хвилюйтесь, друже. Незабаром ви матимете можливість прочитати поему в перекладі.

— Он як? Цікаво, як вона звучатиме англійською мовою?

— Не англійською,— зауважив Медог.— Французькою.

Вітер знову тяжко зітхнув, і клапті подертого паперу закружляли довкола бронзових кінцівок сера Невідомо-Як-Його. Вдягнений у синій діловий костюм, Медог мав якийсь підступний вигляд, наче людина в масці.

— Французькою? — перепитав Роджер. Він зовсім не знав, що спитати ще.— Нова культурна сила? Вісь Париж — Карвенай?

— Не Париж,— сказав Медог,— Квебек. Тепер зрозуміло?

— Ну... не зовсім.

— Колись я вам усе поясню,— пообіцяв Медог,— А зараз я вже запізнююсь.

І він пішов своєю дорогою, але без найменшого поспіху.

Його вигляд аж ніяк не свідчив про те, що він запізнюється на службу. Певно, він вирішив нічого більше Роджеру не розказувати про свої справи з Квебеком, поки не обміркує всього як слід.

Роджер окинув площу уважним поглядом. Айво і Гіто саме йшли до кафе. Айво побачив, що Роджер дивиться на цих, і злегка махнув йому рукою. Насмішкувато чи подружньому? В найкращому разі напівдружньо. Ще б пак — поведінка Роджера, з погляду Айво, неминуче мала здаватися дивною. Дивною і підозрілою.

А втім, усе неймовірно заплутано. Невже він, Роджер, справді схожий на людину, яку найняв Дік Шарп, щоб проникнути в Геретове автобусне господарство і зруйнувати його зсередини? Чи став би Дік Шарп наймати для цього явного чужака, англійця, буржуа? А може, в його зовнішності є щось таке, що заважає зразу розгледіти в ньому англійця й буржуа? Який же тоді в нього вигляд, на кого він схожий?

Жовта коробка обережно вкотилася на площу — прямокутник з металу й скла, сповнений лланкрвіських думок і почуттів. Лланкрвіс ось-ось увіллє щоденну порцію своєї крові в кровноносну систему Карвеная. Герет коротко посміхнувся Роджеру, круто розвертаючи машину в тісному колі, і зупинив її біля статуї сера Невідомо-Як-Його. Пасажири почали виходити. Роджера тішило, що декого з них він уже впізнає. Серед них, наприклад, містера Кледвіна Джонса, огрядного і серйозного, в темному костюмі, як і належить людині, яка веде протоколи товариства Чогось-Там і без якої члени цього товариства просто пропадуть. Або кремезного молодика із здоровенними кулачиськами, котрий похмуро сидів у кутку пивної того бурхливого дощового вечора, коли Роджер дістав відкоша від Беверлі. (Невже вона справді існує на світі? На тій самій планеті?) Тут була — о милосердний боже! — Райанон у своєму замшевому пальті. Ще в готелі він помітив, що її немає на службі. Слідом за нею з автобуса вийшов іще один знайомий, якого він запам'ятав з того ж таки вечора в пивній: чорнявий, сором'язливий і насторожений юнак, тоді він сидів біля стопки й мовчав. Коли Райанон вийшла з автобуса, дивлячись просто себе, немов королева, цей хлопець подався слідом за нею, паче поклав собі ні на крок не відставати від її тіні, і його темні очі невідривно дивились їй у спину.

Та ось усі вийшли, і в дверях, затуливши отвір своїм великим горбатим тулубом, з'явився Герет, який перед тим вимкнув мотор.

— Уже прийшли на роботу, га? Ну, поки що робити нічого, назад поїдемо аж о пів на одинадцятю. А зараз ходімо вип'ємо чаю.

Вони перейшли площу. В кафе, за критим формікою столом, на тлі наклеєних на аркушах картону рекламних плакатів сиділи Айво й Гіто. Старезний календар на стіні, уславляв припалі пилом жіночі форми. Сигаретний дим плив угору, під голою електричною лампочкою тьмяно, немов срібний, поблискував титан для окропу.

— Ми п-підкріплюємося,— сказав Айво, постукуючи по своїй товстій чашці з білої глини.— Годилось би влити сюди ще й півпляшки бренді, та от лікарі застерігають мене через високий кров'яний тиск. Збираємось прокрутити одну" штуку з найбільшим живолупом в усьому Уельсі, друже.

— Претендентів на цей титул тут сила-силенна,— зауважив Герет, сідаючи на розхитаний стілець.

— Так, але це П'ятипроцентний Джонс,— промовив Гіто.

— Міцний горішок, — погодився Герет.

Роджер слухав їх, попиваючи темний, надто солодкий чай.

— Знаєш, що він зараз скуповує? — спитав Айво.— Ліхтарні стовпи.— Він зсунув на потилицю плетену шапочку і енергійно поскріб у голові.— Старі газові ліхтарі. Вважає, що вони матимуть страшений попит. Для садків. Як ото було на ліхтарі від карет. Скупив їх уже кілька десятків і тримає на спеціальному складі.— Він нахилився над столом ближче до співрозмовників,— А знаєте, що він утнув минулого тижня? В нього померла стара бабуся. Він поховав її через Кооперативне похоронне бюро. На похороні був у чорному сюртуці й смугастих штанах. А що зробив потім? Сів у свою машину й прямісінько до Кооперативного бюро. Там службовці вже закінчили робочий день і надягали пальта. Так от, він не випустив нікого, поки не одержав папірців на свою частину в дивідендах, а вдома підшив їх у конторську книгу. Захотів мати зиск навіть з похорону власної бабусі. Бізнес є бізнес — живий ти чи мертвий.

Чи було що історію вигадано, чи тільки перебільшено? Ні з похмурого погмикування Герета, ні з обличчя Гіто, що розпливлося в радісній посмішці, Роджер не міг цього зрозуміти. А проте йому було приємно, що Айво й Гіто ставляться до нього по-дружньому й охоче розмовляють у його присутності. І хоч Айво ні разу по звернувся безпосередньо до Роджера, проте поглядав саме на нього, розповідаючи про П'ятипроцентного Джонса і Кооперативне

похоронне бюро. Роджер вирішив перевірити, наскільки він тут бажаний.

Якщо Айво облишив свої безглузді підозри, ніби він, Роджер, платний агент Діка Шарпа,— то нехай засвідчить це зараз.

— А хто цей П'ятипроцентний Джонс? — недбало спитав він, ніби мав незаперечне право приєднатись до розмови.

Айво нічим не виявив, що запитання його роздратовало. Але він так само нічим не виявив, що почув його. Він розповідав далі, звертаючись переважно до Герета, але при цьому, невимушено й не змінюючи тону, перейшов з англійської мови на валлійську.

Роджер відчув мимовільний захват від того, як вправно його поставлено на місце. Без грубощів, без найменшого натяку на скандал, Айво дав йому зрозуміти, що не хоче мати з ним справи. Гіто теж перейшов на валлійську, а тоді й Герет, хоч останній навряд чи зрозумів, чим це викликано. Поважно, спокійно вони розмовляли своєю непроникно-незрозумілою мовою.

Роджер розумів, що йому слід образитись, але не міг викликати в собі необхідного для цього почуття обурення. Йому було приємно, що вони горді. Це збігалось з його уявленнями про те, як їм належить поводитися. Всі приречені на зникнення етнічні групи мають бути гордими — було б просто жахливо, якби вони почали поводитися догідливо, мовби вибачаючись у такий спосіб за те, що ще не перестали існувати. Роджер якимось і не відчув, що гордість його ображено. Його ж бо, зрештою, майже ніщо не зв'язує з цими людьми. Якщо мисливець із племені, яке живе ще в кам'яному віці, ображає заїжджого антрополога, то ця образа лягає цікавим рядком у записник останнього, та й тільки.

Незабаром Айво вийняв чималого сірого з червонястим полиском годинника, подивився на нього й сказав, очевидно, щось схоже на «ну й засиділись». Вони з Гіто підвелися, попрощались і, виходячи, навіть досить приязно кивнули Роджерові.

— Rob hwy!,— кинув Роджер через плече.— Нехай щастить.— Він сказав це, щоб показати, ніби нічого не сталося, і що він досить знає валлійську мову, й усе зрозумів, а мовчав тільки тому, що так хотів.

— Непогані успіхи,— незворушно відказав Айво.— Ще трохи — і вас уже зможуть взяти учителем.

Приятелі протиснулись у двері й вийшли на площу. Чи помітив Герет, як Айво поставив Роджера на місце? Мабуть, ні. Обличчя в цього було ділове й заклопотане.

— Я вже бачився з місіс Опорою Джонс,— сказав він,— Вона буде вдома, коли ми повернемося рейсом о пів на одинадцятю. Я відведу вас до неї.

Герет обіцяв познайомити Роджера з розкладом руху, але це, очевидно, був евфемізм, який означав, що Герет бере його на роботу. Геретів концерн не належав до тих, які вивішують виготовлені в друкарні розклади руху. Наскільки Роджер зрозумів, Герет не мав навіть папірця з надрукованим на машинці розкладом. Слід просто запам'ятати те, що Герет пояснить йому усно.

— Нам треба пристосовуватись до того, чого хочуть люди, чи не так? — (Філолог Роджер відзначив подумки, що це «чи не так» — точнісінький еквівалент французького «n'est — ce pas» (Чи не так (франц.)) його місцеві жителі вживали, коли розмовляли по-англійському, отже, слід спробувати впіймати подібний зворот і у валлійській мові).— Вранці веземо вниз тих, хто їде на роботу, а також дітей у школу. Назад нагору вирушаємо о пів на одинадцятю — цим рейсом мало хто їде, хіба що кілька жінок, які рано зробили покупки, але ми повинні повернутися в Лланкрвіс, тому що об одинадцятій треба везти людей униз. У цей час майже всі жінки їдуть по крамницях, а о дванадцятій ми їх веземо назад, щоб вони встигли зготувати обід з того, що куплять. О дванадцятій тридцять знову вниз, після чого ми вільні до чверті на п'яту, коли веземо нагору школярів, потім, о п'ятій, знову вниз і о п'ятій сорок п'ять — нагору, автобус цього разу повнісінький, бо всі повертаються з роботи. О сьомій годині їдемо вниз (Роджер трохи зніяковів: саме цей рейс він недавно зірвав) і стоїмо аж до десятої, а тоді повертаємося нагору.

Все це Герет охоче пояснив Роджерові в кафе на площі, поки вони сиділи за порожніми чашками і чекали десятої тридцять, щоб вирушити в Лланкрвіс. Слухаючи потік прозаїчних подробиць, Роджер відчував піднесення, ніби вдихав кисень. Це означало, що Герет прийняв його. Вчора за весь довгий день Герет так і не визнав за потрібне ознайомити його з усім розкладом руху — просто після кожного рейсу казав, коли буде наступний. Тепер вони стали товаришами по роботі.

В майже порожньому автобусі вони з гуркотом прикотили в Лланкрвіс, і Герет запропонував Роджеру відвести, його до місіс Опори Джонс. Залишивши автобус віддавати тепло мотора чистому вранішньому повітрю, вони трохи спустилися схилом гори. Парадні двері будиночка місіс Опори Джонс були пофарбовані в коричневий колір і вели до її половини, а бічні, зелені,—в ту частину будинку, що призначалася для пожителів. Після смерті містера Опори Джонса його дружина переобладнала будинок так, щоб дві кімнати з кухнею і ванною, які вона здавала приїжджим, були ізольовані; ці кімнати виходили вікнами на Ірландське море і мали газовий лічильник, що відпускав газ, коли в нього кидали монети. Скрізь панував цілковитий порядок, на переобладнання місіс Опора Джонс витратила чималу суму із передбачливо накопичених покійним містером Опорою Джонсом заощаджень, але тепер літо скінчилось і помешкання стояло порожнє. Усе це Герет розповів Роджерові по дорозі до коричневих дверей. Коли Герет постукав, місіс Опора Джонс зразу ж йому відчинила, ніби сиділа за дверима навпочіпки й виглядала їх крізь щілину поштової скриньки. Вона була схожа на дику куріпку з тих, які водяться на вересових пустищах: маленька, миршава, метка й зірка.

Вони обмінялися привітаннями, місіс Опора Джонс вийшла за поріг, звідкись видобула ключ і ввела їх до будинку, але вже через зелені двері. Маленька квартирка, де влітку мешкали приїжджі, була охайна й безлика, в ній стояли безликі меблі, вигляд яких ніби свідчив про те, що вони ніколи не належали комусь особисто, а були придбані десь на розпродажу — для умеблювання кімнати саме такого призначення. І хоч найсильнішим від помешкання було враження, ніби це не людська оселя, а просто місце поширення чи проживання якогось певного біологічного виду, яке годі й думати перетворити бодай на подобу домашнього вогнища, Роджер відразу ж зрозумів, що найме його.

— В сезон я беру за це п'ять гіней на тиждень,— сказала місіс Опора Джонс, яка зразу ж зупинилась, переступивши поріг.

— Але ж тепер не сезон,— зауважив Герет.

— Я, певна річ, трохи скину,— відповіла місіс Опора Джонс.

— Мабуть, фунтів зо три я міг би платити,— мовив Роджер.

— Вистачить і двох,— сказав Герет.

— Ні, за два не піде,— неголосно, але швидко заперечила місіс Опора Джонс.— Два фунти не відшкодують зносу помешкання.

— Та він тут майже не буватиме,— зауважив Герет.

— Гаразд, нехай буде три,— втрутився Роджер.

— Але ж вам доведеться платити додатково ще й за опалення,— застеріг Герет.

— І за світло,— пробурмотіла місіс Опора Джонс.

— Та я не дуже багато тут сидітиму,— посміхнувся Роджер.

На тому й розійшлися.

Тієї ночі, самотній і сумний, він лежав у ліжку, -що його місіс Опора Джонс здавала пожилцям, і прислухався, як по горбкуватому схилу гори гасає вітер. Цей вітер насміхався з нього, ворущачи миршаву траву й куйовдячи вовну сонних овець. «Уже понад півжиття минуло»,— зітхав вітер у замковій щілині і в димарі.

Уві сні Роджер побачив Марго. Вона ще й досі ввижалася йому неймовірно гарною — з отим її рудим волоссям, гладенько зачесаним назад, і зухвалими зеленими очима. В людей зелених очей не буває. Він знав це, а проте йому завжди здавалося, що очі в Марго кольору недосяжних смарагдів.

Недосяжних? Але ж він досяг її, він довго, чесно й терпляче домагався її, і вона покохала його, віддала йому всю ніжність і шал кохання, вони лежали поряд голі, і сміялись, і пустували, і зітхали, і знову сміялися. Вона палала, й тремтіла, і належала йому. А потім виникла ота непереборна перешкода. І тепер, уві сні, борсаючись у ліжку місіс Опори Джонс, Роджер знову болісно переживав минуле.

«Але ж є лікарні, які існують саме для того, щоб там доглядали таких хворих, як Джеффрі».

«Джеффрі — не просто якийсь хворий, це Джеффрі, моя плоть і кров. І я нікуди його не віддам».

«Тоді або він, або я. Для мене це занадто».

«Ти звикнеш. Я ж звик».

«Бо ж він, як ти кажеш, твоя плоть і кров».

«І ти теж. Він моя плоть і кров, бо він мій брат, а ти тому, що ми кохаємо одне одного».

«Так, я вже це чула,— очі в неї зробилися тверді, мов смарагди.— Чоловік і дружина — одна плоть».

«Хіба ти так не вважаєш?»

«Ну то й що, як вважаю? — Вона рвучко повернулась обличчям до нього.— А як буде з дітьми? Якщо у нас знайдуться діти, і їм доведеться рости в одному домі з цим.»

«Джеффри не цей, він просто Джеффри, і не треба перебільшувати. Він зовсім не бридкий чи щось там таке».

«Мені він бридкий. Бридкий, бо страшенно жалюгідний. Навіщо йому жити, чого він не вмирає?»

Тут сон став якийсь шалений. їх охопив нестримний фізичний потяг, вони цілувались вологими губами і кусали одне одного. Марго видихнула: «Чекай-но, давай роздягнемось», але поки вони зривали з себе одяг, між ними посталі стіна з дзеркального скла, товста й холодна. Кинувшись до цієї стіни, вони, голі, щосили притискалися до неї, намагаючись відчутти одне одного крізь її невблаганну товщу. Соски на персах Марго розплющились об скло. Роджер відчував величезне жадання, та що він міг зробити, коли їх розділяло скло, і звідкись іще долинав голос Джеффри: «Я вмираю, Роджере. Я вмираю».

Під ранок Роджер прокинувся й здер із себе простирadlo й ковдру. Стоячи посеред кімнати, все ще приголомшений поганим сном і тією гіркою правдою, якої йому знову довелось скуштувати, він бачив за вікном темне плече гори і сіре, посмужене світанком небо. Швидко вдягнувшись, він вийшов через зелені двері надвір і застібнув плащ, бо його враз огорнула хвиля холодного вранішнього повітря. Але він зрадів свіжості ранку, як радіє сильний плавець, опинившись у бурхливій холодній воді. Потім з непокритою головою, раз у раз посилено моргаючи, щоб прогнати жахливий сон, він вирушив у дорогу: вгору, за металеву хвіртку, стежкою, що в'юнилась вздовж вигину гори, де бешкетував вітер; праворуч від нього далеко внизу лежало безмежне мерехтливе море, ліворуч — гори пнулися до світла нового дня своїми твердими зеленими вершинами. Він ішов швидко, бездумно; вівці схоплювалися на ноги, коли він наближався, й тікали геть, скривджено позираючи на нього; навіть вівчарі ще не повиходили з своїх домівок так рано, і лише ширококриле гайвороння кружляло вгорі, спостерігаючи за цим.

Роджер ішов і йшов, аж поки відчув, як у всьому тілі розлилося приємне тепло, поки легені очистились, а очі промило свіже повітря. Потім він зупинився — так само раптово, як вирушив у дорогу. Іти

далі не було сенсу: він перебував у центрі всесвіту, у фокусі форми й змісту. Над ним займався з-за гір новий день, посилаючи потоки непорочного світла через вимите дощем небо. Далеко на заході лежало море, набагато темніше за небо, воно було ніби втіленням усієї можливої в світі щільності і тому здавалося важчим від гір — така собі пласка тверда рівніша, на якій уява могла вибудовувати будь-які піраміди. Тут, на схилі гори, все було скупе, ощадливе: маленькі деревця, що їх вітер навчив

хитрувати, чіплялися за схил з неперевершеною і далеко розрахованою передбачливістю; неподалік довгий одноповерховий будинок так само притискався до землі, та він, проте, посилав вітрові виклик розірваним на клубки струмочком диму, що вихоплювався з димаря. Люди прокидались, пили чай, їли вівсяну кашу й визирали у вікна, прикидаючи, яка буде погода. Десь там, по той бік гори, у селищі, певно, перевертається і бурмоче в останні хвилини сну Герет, і ковдра здійсмається горбом над його спотвореною спиною. А внизу, ближче до моря, в якомусь невідомому місці Дік Шарп, розплющивши очі, всміхається, побачивши своє багатство.

Сонце впливло із-за гір і спрямувало довгий палець-промінь на Роджера. Все довкола сяяло, як нова монета, визолочене, в потоці невимовно прекрасного світла. Отже, лихим, слабким, хтивим, зневіреним і зломленим життям, кожному чоловікові і кожній жінці сьогодні світитиме сонце й щось шепотітиме вітер.

Після такого ліричного початку день, що чекав Роджера попереду, вже здавався йому аж ніяк не позбавленим надій на краще, навпаки, він ніби обіцяв, що сьогодні Роджеру може пощастити, якщо він діятиме й намагатиметься перебороти труднощі. Відколи зазнав невдачі з Беверлі, Роджер з щемливим почуттям усвідомлював, що йому бракує завзяття; він рухався в цьому дивному, незнайомому світі ніби навпомацки, і його ні на мить не полишало відчуття, що сили у нього от-от вичерпаються. А сьогодні він зрозумів, що може взятись за розв'язання своїх проблем,— негайно, широким фронтом.

Першою проблемою були гроші. Він узяв з собою кілька дорожніх чеків, але майже все по них одержав. Тепер же, коли він вирішив на якийсь час осісти в цих краях, йому треба було домовитися з місцевим банком. А також (з внутрішнім дрожем подумав він) з'ясувати, який у нього баланс. Крім того, треба вибратися з готелю «Палас» і сплатити

за рахунком, адже він і цього ще не зробив, хоч уже й найняв квартиру в місці Опори Джонс.

Проте Роджер зволікав не без причини. Він хотів влучити таку хвилину, щоб, коли він буде розплачуватися і виїжджати з готелю, за конторкою чергувала Райанон. Це дасть йому чудову нагоду зав'язати з нею розмову. Та як на те, він не міг зрозуміти, за яким графіком чергує Райанон. Вона то їхала до Карвена вранці, то поверталася в Лланкрвіс посеред дня, а то їхала в місто останнім рейсом, мовби на нічне чергування. Можливо, якби він попрацював на автобусі кілька тижнів, то збагнув би якусь систему її поїздок. А поки що йому лишалося тільки вгадувати. Він уже заходив у «Палас» під час однієї з перерв у роботі и зазірав у хол, щоб подивитись, чи немає там Райанон. Її не було, і він знову вийшов, вважаючи за краще заплатити за зайвий день чи й більше, аби тільки познайомитися з нею. Вона була така вродлива, така молода, так чудово вдягнена й така недосяжна для всіх, хто не має швидкохідної машини, пачки грошей в кишені, надійного спадкового бізнесу, засмаглого обличчя, яке легко розпливається в посмішці, а також широких плечей під бездоганно пошитим піджаком, що Роджер цілком тверезо усвідомлював: тут він просто марнує час. Попри все це він подався до готелю «Палас». Було пів на дванадцять, він мав перерву до дванадцятої, коли вони з Геретом знову поїдуть нагору.

Вона була на місці. Квітуча, свіжа, з темним, як у єгиптянки, волоссям, але з ніжно-рожевим рум'янцем на оксамитово-м'якій шкірі обличчя; вона сиділа на високому стільці за конторкою порт'є, наче то була стойка бару, а вона — клієнтка: сидить і спостерігає, що відбувається навколо.

— Вітаю,— сказав Роджер.

Райанон мовчки посміхнулась, не забувши, проте, надати цій посмішці трохи запитального відтінку (чому ви звертаєтесь до мене? І чому так фамільярно?).

— Будь ласка, дайте мій рахунок. Я сьогодні виїжджаю.

— Зараз.— Вона мовчки обернулася до дівчини, яка працювала за склянню перегородкою.— Рахунок чотиреста двадцять восьмого, будь ласка.

«Вона знає номер моєї кімнати, бо зразу згадала. Отже, запам'ятала спеціально? Чи вона не від того, щоб коли завгодно?..»

— Будь ласка, сер,— чітко й ввічливо сказала вона, підсовуючи йому аркуш паперу.

«С е р?»

— Я, знаєте, працюю тепер на автобусі,— промовив він, підписуючи свій останній дорожній чек.— Допомагаю Беретові.

— Так, я вас бачила.

— Я мешкаю на горі у вашому... вашому Лланкрвісі. Найняв там квартиру.

Вона обернулася, щоб передати чек касиру.

— Дякую вам, сер. Ось здача.

— Яюсь смішно, що ви кажете мені «сер». Ми обоє мешкаємо в Лланкрвісі, нам би слід бути демократичнішими.

— Я завжди звертаюся так до наших гостей.

— Ну, я вже більше не гість.

— Авжеж,— сказала вона, даючи зрозуміти, що розмову закінчено.

Він вклонився, усвідомлюючи, що зазнав поразки. Але вона принаймні відмовилася від свого «сер», схожого на огорожу з колючого дроту. А втім, у неї, безперечно, в запасі є інші засоби напинати колючий дріт.

Коли він рушив до виходу, Райанон зісковзнула з стільця, і Роджер побачив, що на ній коротка й напрочуд елегантна чорна шкіряна спідниця. А блузка червоно-коралова. Поєднання цих кольорів, неймовірно ефектне й прекрасне, справило на Роджера таке враження, ніби його вдарили по потилиці торбиною з піском. Він ішов до дверей і відчував, що ноги в нього мов не свої.

«Та візьми ж себе в руки, Фернівеле».

До нього підскочив старший швейцар, питаючи, чи не бажає він, щоб його речі знесли вниз. О боже! Хіба там ще щось залишилось? Чи ж він наважиться знову підійти до Райанон і попросити в неї ключ? Але ні, швейцар уже тримав ключ у руці.

— Здається, я все забрав... А втім, хіба послати когось подивитись...

Почати з того, що там доктор Конрой. І трохи білизни в шухляді комода.

— Скажіть, щоб перевірили шухляди... Або ні, краще я сам піднімуся нагору і...

Старший швейцар поведився ввічливо і категорично. Роджеру нікуди не треба йти. Він викликав розсильного, дав йому ключ. За кілька хвилин Роджеру принесли в паперовому мішку його розкидану власність. Його валіза була вже у місіс Опори Джонс. Подумати тільки, як він залишає сцену! Безладно й без належної гідності. І чому він такий незібраний? Чи дивиться зараз на нього Райанон? Притлумлює глузливий сміх чи ледь помітно й зневажливо посміхається? Розлючено ухопивши паперовий мішок і швидко пошукавши в кишені, Роджер тицьнув у руку старшому швейцару суму, якої вистачило б на те, щоб той встановив у своїй ляльковій приміській резиденції басейн з підігріванням води.

— О, дякую вам, сер.

— Немає за що.

Обливаючись потом, Роджер мерщій кинувся геть. Доведеться, мабуть, підловити її темної ночі на горі. №, не надто темної,—він хотів бачити те* що робитиме.

До дванадцятої години, коли треба було приєднатися до Герета й їхати нагору, часу лишалося рівно стільки, щоб встигнути забігти в банк, який був на тій самій вулиці, але трохи далі. Там він пояснив свою справу і почекав, поки все детально запишуть.

— Як тільки ми зробимо розрахунки з вашим лондонським банком, сер, ви зможете тимчасово одержувати гроші по чеках тут. Яку приблизно суму на тиждень?

— Двадцять фунтів,— сказав Роджер.

На його лондонському рахунку, мабуть, обмаль грошей, скільки саме — вони незабаром з'ясують і повідомлять його. Певно, фунтів сто — сто п'ятдесят. Ї ніяких надходжень до першого січня, коли після всіх вирахувань йому перекажуть платню з університету. Ну й собаче життя! Чому він не відкладав грошей, чому, доживши до сорока років, не має; на чорний день бодай двох тисяч? Та відповідь на ці запитання він знав ще до того, як вони набрали виразної форми: жінки. Змушений досі перебиватися випадковими амурними зв'язками, він так само змушений був грати роль великого марнотрата. І тепер, стоячи в прохолодному безликому приміщенні банку з полірованими бар'єрами й скляними перегородками з вигравіруваними на них написами, він відчув у всьому тілі квалість на саму думку про те, яку силу грошей викинув рестораторам і власникам готелів, скільки

дорогих страв спожив, хоч йому й не хотілося їсти, скільки випив тонких вин, навіть не завваживши їхнього смаку, і щоразу слідом за цим — кара у вигляді згорнутого аркушика рахунку на срібній тарілочці. Не дивно, що він бідний. Задоволення біологічних потреб коштувало йому суми, якої вистачило б викупити з полону десятьох королів. І ось він тут такий самий незадоволений, як завжди. А найприкріше те, що втіхи його були такі скороминущі... Кивнувши прилизаному касиру, Роджер вийшов з банку і швидко попрямував до площі.

— Піду пропущу свій щоденний кухоль у «Виноградному гроні», — сказав Герет після того, як вони з'їздили нагору і повернулися назад.

Роджер уже знав, що так називається пивничка, де смердить димом і карболкою. Тон, яким Герет повідомив про це, давав підстави розцінювати його слова майже як запрошення. Роджер був упевнений: якби він спитав: «Не заперечу сто, якщо я піду з вами?», — то Герет відповів би, що по заперечує. Дюйм за дюймом вони посувалися до свого роду товариських стосунків. Та, незважаючи на це, Роджер сказав:

«Ну, а я, мабуть, подамся до італійця».

Краще все ж таки зберігати гідність і не набиватися Горсту в друзі.

«Добре, — відповів Герет. — Тоді до зустрічі о пів на п'яту».

І він поніс своє важке тіло на ніжках-шпичаках через площу.

А Роджер, відчуваючи невимовну полегкість від того, що плече помуляє лямка від сумки, пішов вулицею вниз до пивнички італійця. Попереду його чекала година чудесного байдикування і, можливо, прогулянка до моря.

Посеред тижня, під час ленчу, в пивній італійця бувало не дуже багато відвідувачів, але якщо сюди приходили Айво з Гіто, створювалося враження, ніби зібрався цілий натовп. А зараз кілька чоловіків у кепках і плащах сиділо по кутках і посмоктувало пиво. Спершись на стойку, з господарем спокійно й поважно розмовляв Медог.

Не знаючи, як краще повестись, Роджер зупинився неподалік від стойки, чекаючи, щоб його помітили. Синій костюм Медога був пом'ятий і заяложений, волосся потребувало стрижки, а черевце заважало зручно спертись на стойку. Цікаво, який з нього поет? Треба

налягти на вивчення валлійської і чим швидше прочитати що-небудь із творів Медога. Певно ж, банальна зовнішність Медога не виключає того, що він — справжній поет. І те, що він достоту схожий на молодого клерка з провінційної контори по продажу нерухомого майна, свідчить лише на його користь, бо поети, які мають вигляд поетів, надто часто виявляються крикливими пройдисвітами. Що ж до італійця, то він, здавалося, був ладен хоч зараз вийти на сцену в хорі якої-небудь опери Верді, щоб галасувати, кричати «ура» й удавати, ніби п'є вино з бутафорського картонного келиха. Волосся в нього було мов хутро росомахи. Воно здіймалося темними хвилями навколо вух, що хоробро стирчали вгору, мов скелі з води. Італієць і Медог розглядали якусь газетну вирізку.

Минуло кілька хвилин, а тоді один з відвідувачів у плащі гукнув щось хазяїнові по-валлійському, назвавши його просто на ім'я,— видно, звертав його увагу на те, що клієнт чекає. Хазяїн нетерпляче підвів погляд і, побачивши Роджера, щось промовив співучою валлійською мовою.

— Даруйте,— перепросив Роджер,— я ще не розмовляю по-валлійському. Роблю тільки перші кроки.

Зачувши голос Роджера, Медог відірвався від газетної вирізки й помахом руки привітав його.

— А, англієць,— сказав хазяїн.— Що ви хочете замовити? Зараз я вас обслужу. Ми тут читали дещо цікаве. Про Бретань.

— Оп як? Мені, будь ласка, кухоль гіркого.

— Так, сер, про Бретань,— повторив хазяїн,— Там б'ють вітрини. Еге ж, вітрини. Дзеркальне скло.

— Он як? — стримано озвався Роджер. Хто б'є? Про що цей чоловік говорить?

— З вас шилінг дев'ять пенсів,— сказав хазяїн, люб'язно підсовуючи Роджеру кухоль з пивом. В його поведінці не відчувалось ні ворожості, ні зичливості; «зверхня» — так точніше можна було б назвати його поведінку.

Роджер простягнув йому шилінг і дев'ять пейсів і спитав:

— Кажете, б'ють вітрини з дзеркального скла?

— Атож, сер,— просяяв хазяїн. Він змахнув гроші в шухляду.— По всій центральній вулиці в Комбурі. Це справа рук командос.

Роджер поверх кухля з пивом благально глянув на Медога.

— Ідеться про бретанських командос,— пояснив Медог.— Ось, подивіться самі. — Вій простягнув Роджерові газетну вирізку,— Вони висаджують вітрини крамниць пластиковими бомбами. Вночі, щоб нікого не поранило. Але якщо це не справить враження...— Він красномовно замовк.

Роджер узяв до рук газетну вирізку.

— Здається, я не знаю, хто такі бретанські командос,— сказав він, мовби вибачаючись.— Чи вони часом не...

— Ха! — задоволено прогук, наче з бочки, хазяїн,— Саме так і говорять у Парижі. Хто ці люди? Звідки вони взялися, ці маленькі чоловічки, що називають себе командос? — Спершись на стойку, він аж затрусився від беззвучного сміху.— А тоді одного чудового дня — ба-бах! — І він закрутив руками у вузькому просторі, між собою й пляшками.

— Вони вважають французів окупантами,— розважливо пояснив Медог. В його посмішці було щось терпляче, навіть сумовито-поблажливе, і це дратувало Роджера більше, ніж театральність хазяїна, — Вони не хочуть залежати від Парижа. їхні законні вимоги залишено без уваги, тож вони вдаються до сили. Хлопці пройшли військову підготовку, і в них є зброя.

— Так, сер, зброя,— підхопив хазяїн,— і гроші. Сила-силенна всього. Наступного разу полетять не тільки вітрини.— Він захоплено посміхався.

— Що ж,— мовив Роджер, прикладаючись до кухля.— Як на мене, це їхня особиста справа.

— А Маріо не терпиться приєднатися до них,— посміхнувся Медог,— У вересні він збирається на два тижні в Бретань у відпустку. Сподівається там ввійти у контакт з командос і взяти участь у якій-небудь їхній акції.

— Не може бути!

— Так, сер, може бути,—сказав хазяїн, перехилиючись через стойку до Роджера,— Це й сюди докотиться. Щось Вестмінстер не дуже квапиться падати нам незалежність. А хтось же повинен це діло підштовхнути. Для цього потрібен практичний досвід. Піду з командос. Спочатку троцити вночі вітрини. Потім підпалювати машини на стоянках. Вдарив тут, вдарив там — і зник. Ми їм покажемо, що не жартуємо. Тоді Вестмінстер поступиться, щоб

насильства не було. Встановимо самоврядування, оберемо валлійський парламент. На кордоні англійці показуватимуть паспорти.

Роджер припав до кухля, цідячи пиво. Він аж ніяк по бажав устрявати в цю безглузду розмову, але водночас відчував, що хазяїн розлютиться, коли спробувати відбутись пустопорожнім словом. Крім того, за його реакцією пильно стежив Медог. Що написано на обличчі в Медога? Чемна цікавість? Чи щось схоже на зловтіху?

— А як ви дивитесь на все це? — навпростець спитав Роджер Медога.

— Так само, як дивилися б ви, якби були індіанцем черокі,— посміхнувся Медог.

— З вами просто неможливо розмовляти.— Роджер знизав плечима, бо саме так і думав.

Медог чемно провадив далі:

— Англійці завжди стикаються з одним і тим самим ускладненням. Вони ніяк не можуть повірити, що в них справді-таки є вороги.

— Ну, це було колись. А в цьому столітті нас змусили повірити.

— Але ніщо не змінилося. Англійці, як і перше, виростають з вірою в казку про те, нібито їхня власна історія — це суцільне рожеве світло і жодної плямочки. Вони такі нічого не відають про кривди, яких нам заподіяли. І не мають

почуття провини через своє невігластво. З-поміж отих тисяч англійських туристів, що плавом пливуть улітку в Ірландію, чи багато знайдеться таких, які мають бодай найменше уявлення про те, яким чином англійці змушують ірландців страждати? Запитайте про це в кожного десятого з тих, хто сходить з порома. Спробуйте знайти хоч одного, хто чув би про те, що політика англійського уряду прямо спричинила так званий картопляний голод сорокових років, коли з голоду померло мільйон ірландців у цій країні достатку, достатку не для них.

— Але ж слухайте, це само собою...

— Англійські солдати охороняли склади з продовольством, щоб голодний ірландський простолюдин не добрався до нього,— вів далі Медог. Усмішка з його обличчя зникла.— Ірландський селянин виростив безліч усього, але йому не дісталось того. Його їжею була картопля, а коли картопля згнила, він голодував посеред достатку.

— Так, я це знаю і зараз зовсім не захищаю...

— Нехай англійці показують паспорти,— сказав хазяїн.— Без паспортів людного не пускати. Уельс — багата країна: сталь, вугілля. Слухайте-но,— вів він далі,— ірландці збунтувалися ще в тисяча дев'ятсот шістнадцятому році. А ми тут чекаємо надто довго. З біса довго.

— Ну, можливо, ви дістанете свободу конституційним...

— В тисяча дев'ятсот сорок третьому,— не вгавав хазяїн,— двоє англійців узяли мене в полон. Двоє разом. Казали, що відріжуть мені чоловічу плоть. Весь час торочили: «Ось доберемося до бази, туди тебе й розтуди, і відріжемо тобі все твоє причандалля». І реготали.

— Але ж ви їм не вірили?

— Та ні, сер, вірив. Муссоліні, так той нам казав...

— Стривайте, ради бога, якщо ви збираєтесь вплутати сюди Муссоліні...

— Чого валлійцям завжди бракувало,— раптом втрутився Медог,— то це Хайле Селасіє.

Роджер, від здивування втративши на мить здатність говорити, мовчки втупився в Медога. А хазяїн, розхвильований згадками про загрозу, що колись нависла була над його чоловічою силою, пішов до другого кінця стойки обслужити відвідувача.

Майже сердито, з лютим бажанням добратися до прихованої суті всього цього, Роджер обернувся до Медога:

— Ну, а тепер випиймо і розкажіть мені про це політичне осине гніздо, в яке я, здається, ненароком уліз.

— О, Маріо — прибічник активних дій,— весело відповів Медог, знизавши плечима.— Та і я, мабуть, був би таким, якби мене взяли в полон і погрожували каструвати. Розумієте, ставши військовополоненим, вій оселився в цих краях, пустив тут коріння, одружився з місцевою дівчиною. У нього купа дітей, і жодне не вміє до пуття балакати по-англійському, бо Маріо дбає, щоб було саме так. Місцеві жителі під час війни ставились до нього добре. Мабуть, так само до нього поставилися б і в Англії, але в свідомості Маріо склалось переконання, ніби англійці втягли валлійців у війну, яка їх зовсім не стосувалася, через що тут піхто й не відчував до нього, солдата ворожої армії, неприязні.

— Ну, він, мабуть, не дуже любив і свою батьківщину, якщо...

— Та Маріо пам'ятає свою батьківщину тільки такою, якою вона була за часів Муссоліні. Він жодного разу туди не їздив. Вважає себе валлійцем італійського походження, і його страшенно дратує, що паспорт у нього британський.

— То він — британський підданий?

— А хто ж він, по-вашому,— посміхнувся Медог,— іноземець?

Обидва глянули туди, де Маріо витирав склянки строкатою ганчіркою, очевидно, клаптем своєї колишньої сорочки, і бурмотів щось собі під ніс про той жахливий день 1943 року.

— Він кинув працювати на фермі, як тільки дістав дозвіл вільно пересуватися,— сказав Медог,— і найнявся слугою в цю пивну. Тоді вона належала одній бабці, яка мешкала в Карвенаї ще від часів королеви Вікторії. Маріо поважав стару, шанувався, і коли вона постаріла так, що вже не могла займатися пивною, то порекомендувала його пивоварні, і він одержав ліцензію продавати пиво.

— А чи не ображає він улітку своїх відвідувачів-англійців? Чи не підсипає їм у пиво товченого скла?..

— Ні, цього він не робить. Такі вибухи, як сьогодні, в нього трапляються рідко. Поводиться в повсякденному житті як усі: бізнес — це тільки бізнес, а політика — це тільки політика. З пивом він її не змішує.

Вони гукнули Маріо й замовили ще по кухлю пива і кілька бутербродів. Він обслужив їх уже зовсім спокійно, лише зауважив:

— Візьму відпустку й поїду в Комбур.

— Неодмінно поїдьте,— відповів Роджер. Він розплатився за себе й поніс пиво та бутерброди до столика.

— Саме зараз, як на мене,— промовив Медог,— найбільший успіх може принести наступ у галузі культури.

— Але чи не жахливо й прикро писати мовою, якою читає так мало людей?

— Справи повертають зовсім в інший бік,— відказав Медог. Він сьорбнув пива і, набравши досить таємничого вигляду, повторив: — Хай там що, а вони рухаються у зовсім протилежний бік.

Роджер промовчав, сподіваючись, що Медог розвине свою думку, але той додав лише:

— Поживете тут трохи — дещо побачите.

Обидва помовчали, наче для того, щоб ця частина розмови зникла з свідомості, а тоді Медог сказав:

— От якби я поїхав у Бретань, то неодмінно познайомився б з деякими поетами.

— Он як? — промовив Роджер, жуючи бутерброд.

— В Бретані є просто чудові поети,— сказав Медог.— Вам буде легко читати їх, коли ви почнете розуміти валлійську. Я міг би показати вам...

Їхня розмова набрала вченого, вузько фахового характеру, й Роджер знову відчув, що Медог йому подобається, що він навіть захоплюється ним. А кілька хвилин тому він зовсім не був цього певен.

Вони розмовляли доти, поки пивна зачинилася, після чого Медог подався до себе на службу, надудлившись пива так, що не було сумніву: він неодмінно засне над відомостями про надсучасні житла з усіма вигодами. А Роджер, стоячи на тротуарі, дивився в небо. Там, на тлі яскравої блакиті, клубочились і перевертались білі хмари. Повітря було напрочуд свіже. Саме про таку прогулянку він і мріяв! І Роджер швидко рушив набережною повз пришвартовані рибальські судна, по припорошених сіллю дошках причалів. Незабаром місто залишилося позаду. Вузька кам'яниста дорога вела понад берегом далі, повторюючи його вигини, але за причалами по ній майже ніхто не їздив. Влітку машини відпускників завертали сюди з шосе і зупинялися на трав'янистому узбіччі, немов металеві звірі, вигнані на пасовисько, а їхні власники хлюпались і галасували у воді, або дрімали, накрившись газетами, або вилизували морозиво з вафельних фунтиків. Тепер про ті три місяці, що їх люди проводять у пошуках утіх, нагадували лише клапті подертого паперу,— його видно було де-не-де в кущах ожини за низьким кам'яним муром з боку моря,— та пластмасове відерце, забуте якоюсь міською дитиною, що тепер уже

мріє про Різдво,— відерце лежало, вгрузнувши в пісок, там, куди приплив не діставав і не міг змити його в море.

Роджер ішов, глибоко вдихаючи повітря і втішаючись пустельністю й безлюдністю цієї місцевості, скелями з бородами водоростей, до яких поналіплювались черепашки, низьким громадям острова Енглсі за широкою смугою тьмяно виблискуючої води, калюжами мулу, де, вишукуючи здобич, бродили якісь птахи. У відпускний сезон на березі, мабуть, яблуку ніде впасти, але зараз, коли вже по-справжньому почалася зима, довкола не було нікого; проте, проминувши поворот дороги, Роджер побачив, що хтось тут усе-таки є. Ярдів за п'ятдесят попереду на жухлій траві узбіччя стояла маленька яскраво-синя машина. Він пошукав очима людей, що приїхали цією машиною, і скоро помітив їх біля самісінької смуги прибою: двійко маленьких дітей заклопотано схилились серед каміння, часом зникаючи за ним, а біля них їхня молода матір. На якусь мить його погляд знічев'я затримався на них; йому приємно було бачити людей лише тому, що їх присутність додавала композиційної стрункості картині, від споглядання якої він відчував насолоду. Та ось молода мати випросталась і подивилась назад, на берег, і Роджер побачив густе пасмо темного волосся над чолом і щось знайоме в поставі. Атож, знайоме. То була Дженні.

Вона його не бачила. Діти навперебій про щось її розпитували. Він чув тоненькі дитячі голоси, напрочуд лункі в прозорому повітрі погожої днини, хоч і не міг розібрати слів, а потім почув і її голос, що розважливо відповідав їм; цей голос, хоч і більш низький, видався йому таким же свіжим і юним, як і нетерплячі вигуки малят. Отак вони й закарбувалися в його пам'яті, всі троє, коли він, ще не помічений ними, зупинився на мить, щоб охопити поглядом картину, що постала перед ним: троє однаково непосидючих і тендітних дітей, на яких життя, таке для них вабливе й цікаве, ще не залишило своїх позначок. Вони то швидко перестрибували з каменю на камінь, то раптом нахилились, шукаючи щось відоме тільки їм,— постать матері була більшою за постаті дітей, але видавалася просто їхньою збільшеною копією.

Завмерши на місці, Роджер жадібно дивився на неї. Дженні була в джинсах — повсякденному одязі її покоління — і в короткому й товстому темно-червоному светрі, що ховав обриси її тіла, від чого

вона виглядала ще звабливішою. Яка вона тендітна, які в неї поривчасті рухи! Роджер несподівано, але безповоротно відчув, що жадає її — не просто як жінку для любовних втіх, а тому, що це Дженні, єдина й неповторна!

Але ж вона одружена. Те, що вона третя дитина, тільки більша, у цій групі безтурботних дітей,— не що інше, як його фантазія. Вона — заміжня жінка. Нещаслива в своєму безглуздому шлюбі, як нещасливий і він у своїй безглузді самотності. І обом їм майже однаково важко чимось зарадити тут.

Вій вагався, роздумуючи, пройти повз неї, чи нишком повернути й податись назад у Карвенай, щоб уникнути зустрічі, чи наважитись підійти до неї й заговорити? Вона була йому потрібна, і саме ця обставина лякала Роджера. А раптом вона відштовхне його... обуриться його втручанням в оцю коротку ліричну інтерлюдію свого нелегкого життя... Але, як це часто трапляється, стоячи непорушно, він привернув до себе увагу. Ось одна дитина глянула в його бік, потім друга, а тепер уже й Дженні дивиться на нього. Відвернулась, знову глянула, мовби гадаючи, знайомий їй цей чоловік чи ні. Набравшись духу, він на знак привітання нерішуче помахав рукою і рушив до неї.

— Роджер Фернівел, так? — згадала вона, коли він спустився нижче, подолавши десяток ярдів каміння й водоростей, що відділяли дорогу від краю води.

— Та він,— відповів Роджер і зразу ж, неначе її слова були запрошенням, вийшов на вилізаний хвилями берег і попрямував до цих,— Полюєте на живність у калюжах? — спитав він, підходячи ближче. (Вияви доброзичливу зацікавленість. Стань улюбленим дядечком! Зав'яжи бодай якусь розмову).

— Тут зовсім немає калюж,— промовила Дженні, випростуючись і спокійно дивлячись на нього до болю чистими очима,— Це єдине, що мені не подобається на цьому узбережжі. Сама ринь.

— Ми шукаємо гарні камінці,— повідомила старша дитина. Зупинившись, Роджер уважніше глянув на дітей і побачив, що дитина, яка щойно заговорила до нього,— дівчинка років п'яти; а друга дитина, яка дивилась на нього й сором'язливо мовчала, — хлопчик, менший десь на рік.

— Он як, гарні камінці? І багато ви нашукали?

— Так,— відповіла дівчинка упевненим голосом власниці.— Вони ось тут, у торбинці.— І вона показала йому торбинку, зшиту з яскравих клаптиків вовняної тканини.— Це все мої. Робін кладе камінці собі в кишені.

— Я беру тільки білі,— озвався хлопчик, ледь чутно від зніяковіння. Він швидко застромив рученята в кишені, неначе захищаючи свої скарби від пришельця, що пильно розглядав його.

— Мері, Робіне, це містер Фернівел,— серйозно представила його Дженні.

— Він татків приятель? — спитала Мері, і з виразу її очей було видно, що вона міркує, чи не може Роджер їх чимось розважити.

— Ні, він мій приятель!

Це вже щось!

— Вам тут подобається? — спитав Роджер. Запитання пролунало безглуздо, так, наче він спитав: «А ви часто сюди приходите?»,— але Дженні відповіла на нього цілком серйозно:

— Дуже. Я звикла приходити сюди, коли була ще студенткою. Подовгу гуляла тут сама, розмірковуючи над тим, що готує мені життя, — Вона засміялась, іронізуючи з себе, але не виявляючи до своєї особи ніякого жалю.— І тепер, коли знаю, що воно мені приготувало, я й далі приходжу сюди. Але майже завжди з дітьми. їм доведеться виростати десь у світі передмість, тому я хочу, щоб у них збереглися бодай дитячі спогади про смужку землі, що не є передмістям.

— Певно,— сказав він,— у вас збереглися саме такі дитячі враження. І вони допомагають вам лишатися собою й не приймати передмість та їхніх мешканців.

— Дякувати богу, це справді так. Мій батько дуже любив ловити рибу. Він брав нас із собою в Давдейл — мого брата й мене — і дозволяв нам цілий день бігати, де ми хочемо, коли ми були ось такими, як оці.

— Дивись, мамусю! — вигукнула Мері, підбігаючи до них,— Який гарний, червоненький!

Мати належним чином помилувалась камінцем, перш ніж він зник у торбинці.

— У них такі ніжні кольори,— мовила вона, звертаючись до Роджера.— Трапляються чудові темно-зелені топи, це мої улюблені. Очевидно, зелений сланець, відшліфований морем.

— А я більше люблю яскраві,— заявила Мері.— Мої ляльки теж люблять такі. У них великий будинок, вони в ньому мешкають, і їм потрібні прикраси й коштовне каміння. Мій тато каже, що всі леді люблять прикраси й коштовне каміння, а мої ляльки — леді.

Тепер, придивившись до дітей, Роджер побачив, що обличчя Мері схоже на обличчя її батька — кругліше, ніж у Дженні,— коли дівчинка виросте, воно стане менш витонченим. І все ж таки це не було обличчя Твайфорда: у виразі очей не проглядало нічого оцінююче-корисливого і саме личко було невинне й чисте. А хлопчик, який саме підійшов до них, був викапана мати.

— А в мене в кишенях біленькі камінці,— промовило хлоп'я, дивлячись на Роджера знизу вгору так, ніби вирішило довіритись йому.— Білі, як молоко, білі, як наволочка, білі, як хмарки. Так ми говоримо, коли граємось,— Вій не пояснив, що то за гра.— Хочете подивитись?

— Дуже хочу.

Пухкенька ручка зникла в одній кишені, друга полізла в іншу. На очікувально простягнуту долоню Роджера урочисто лягло п'ять білих камінців. Вони були бездоганно гладенькі й світилися чистим молочним кольором. В кількох прозирали тоненькі темно-червоні прожилки.

— А я свої камінці не кладу в будиночок для ляльок. Я в ляльки не граюсь. Я з них роблю сад.

— Он як?

— Так. Місячний сад.

— Місячний сад?

— Такий, як буває на місяці. Білий-білий.— Робін згріб камінці з Роджерової долоні своїми маленькими чіпкими пальчиками.— Ви вже подивились на них?

— Дякую, подивився.

— Тоді я покладу їх назад у кишеню.

Сховавши камінці, він знову заходився шукати. Тепер діти перестали звертати на Роджера увагу і повернулися до своїх серйозних справ. Скидалось на те, що, пропустивши Роджера крізь свою свідомість, вони вирішили, що тепер ним займатиметься їхня мати, а вони вже можуть не помічати його.

Роджер напружено дивився на Дженні. Наскільки дужче бажав він її, ніж, скажімо, бажав Райанон! Звичайно, Райанон набагато

вродливіша. Аж надто, неймовірно вродлива, вона збуджувала його до нестями. І навіть якби якимось фантастично щасливим чином вона стала Роджеровою, він все одно ніколи не почував би себе гідним її. А ось із Дженні щастя уявлялося цілком можливим, реальним — щастя домашнього затишку, де знайдеться місце і для цих двох дітей, яким інакше доведеться зростати в задушливій атмосфері гонитви за грошима, створеній Джералдом Твайфордом, і в середовищі, де їх постійно оточуватимуть такі бридкі паразити, як Доналд Фішер. Дженні була йому потрібна, і він міг дати їй те, що їй також було потрібно, то чому б не спробувати? Вітер брижив воду, холодний і солоний, він розвіював нещирість.

— Ви коли-небудь вечорами буваєте вільні? — раптом спитав він.

— Іноді.— Її голос звучав рівно, неквапливо.

Він повів наступ далі:

— А ви б не погодилися провести якийсь вечір зі мною?

Вона подивилась вдалину, на море.

— І що ж ми будемо робити?

— Що завгодно. їсти, пити, розмовляти.

Вона насупила брови.

— Про ресторани не може бути й мови. Тут немає жодного пристойного, та й взагалі...— Вона вмовкла, але Роджер зрозумів, що вона хотіла сказати. Вона одружена, а ресторани — громадські, місця.

— Я не мав на думці ресторан,— швидко зауважив він.— Я зготую що-небудь у своєму барлозі.

— О! — з насмішкуватим здивуванням вигукнула вона, обертаючись до нього.— У вас уже є барліг?

Вій засміявся. Це слово викликало в нього безліч сумних і смішних асоціацій, пов'язаних з парубоцьким життям.

— Всі десь мешкають.

— Але ж ви, очевидно, мешкаєте в такому місці, що можете запросити мене на обід і навіть зготувати його. Як зручно!

— Не глузуйте з мене,— попросив Роджер.— Я чесний трудівник і найняв одне з тих призначених для відпускників помешкань, за які між червнем і вереснем люди платять скажені гроші. А я маю його майже задарма.

— Дуже добре,— сказала вона вже зовсім не насмішкувато.

— По середах я кінчаю роботу рано. Мешкаю в Лланкввісі. Перший будинок праворуч після знаку, що обмежує швидкість до тридцяти миль на годину. У мене окремий вхід, збоку.

— Боже, який потік інформації! Я ж іще не сказала, що приїду.

— Але ж ви можете приїхати. Якої-небудь середи, ввечері, коли діти ляжуть спати, а чоловік буде в Лондоні й не зможе дорікнути, що ви нехтуєте ним, і вам нічого буде робити вдома, не буде з ким поговорити. Ви можете сісти в свій голубий міні-автомобіль і приїхати в Лланкввіс.

— Так, можу. Але не розумію, навіщо мені це.

— А ви приїдьте просто так. Хоча б тому, що вас запрошено.

— А ви справді вмієте куварити? — змінила вона тему розмови.

— Тільки прості страви. Але голодною ви не залишитесь.

— То, може, мені приїхати і зготувати вам що-небудь? Яка у вас плита?

Серце в Роджера закалатало. Він здобув перемогу: вона ладна прийняти його запрошення!

— Та не турбуйтеся про це. Ви, мабуть, і так без кінця куварите. Відпочиватимете, а вам прислуговуватимуть. От тільки коли це буде, найближчої середи чи наступної?

— Ні найближчої, ні наступної,— категорично, як це властиво жителям Півночі, відказала вона.— Якщо взагалі приїду, то після другої.

— Отже, третьої середи?

— Так, Джералд якраз виступатиме в Лондоні по телебаченню, і вдома я нікому не буду потрібна.

Діти про щось засперечалися.

— Мамо,— з криком кинулись вони до неї,— а рибки їдять водорості?

— Деякі їдять,— відповіла вона.

— Ага, що я казав? — повернувся Робін до Мері.

— Але ж,— личко в Мері засмучено скривилось, бо вона програвала в суперечці,— у них немає зубів жувати.

— А вони лижуть водорості язичками,— сказав Робін.— Вони роблять отак: лизь-лизь.— І він показав, як лижуть рибки.

— Ви обоє помиляєтесь,— мовила Дженні.— У них є зуби. Ось застроміть пальця рибиці в рот і тоді побачите, є в них зуби чи ні.

Це їх заспокоїло: якщо правда не за тим і не за тим, то ніхто й не виграв. Діти подалися геть, і чути було, як Мері казала Робіну:

— Ото вигдав: рибки можуть лизати!

— Можуть. Місячні рибки можуть лизати! — відповів хлопчик.

Роджер відчув, що треба тактовно зникнути. Він домігся того, заради чого прийшов, і не повинен ставати між дітьми й Дженні, псувати їм прогулянку.

— То я пішов,— промовив він.— Отже, третьої середі чекатиму вас близько восьмої.

— Тільки не знаю, чи зможу я бути у вас довго,— сказала вона, глянувши на нього через плече, бо саме ступила по слизькому камінню туди, де вже дерлися вгору діти.

— Не має значення,— гукнув він, посміхаючись.

Вона коротко посміхнулась йому у відповідь і відвернулась.

Стрибаючи з каменю на камінь, він дістався до низького муру, що тягся понад морем. Там між смужок хирлявої, припорошеної сіллю трави бігла дорога до міста — ця дорога поведе його геть від Дженні, назад, у порожнечу. Він обернувся, щоб подивитись на неї ще раз: усі троє стояли до нього спинами, і, нахилившись, вдивлялись у мереживо піни край води.

— А ось іще один! — долинув до нього вигук Робіна.

— Щасливого полювання! — гукнув він.

Але вітер, який знявся ще тоді, коли вони розмовляли, тепер набагато посилювався і відніс його голос назад, до гавані й непорушних веж замку. Злегка знизавши плечима, Роджер рушив у зворотню путь тим самим шляхом, яким прийшов.

Герет тримав автобус у гаражі з рифленого заліза. Стояв цей гараж на відкритому всім вітрам місці між двох садових мурів у найвищій частині селища і був трохи замалий, щоб у ньому вільно вмістилося все те, що Герет намагався туди впхати: автобус, каністри з пальним, інструмент, верстат, запасні покришки і таке інше. Щоб вкотити жовту потвору в гараж і викотити її звідти, потрібно було неабияке вміння, бо з обох боків залишалось не більше трьох-чотирьох дюймів вільного простору, тож Герет нікому й ніколи не довіряв ставити автобус, а робив це сам. Він заводив його в гараж після останнього рейсу і

виводив уранці, а решту часу, за будь-якої погоди, автобус стояв на твердому, порослому травою узбіччі поблизу центру селища. Саме там Роджер і побачив його вперше, коли спустився з гір під тією пам'ятною зливою.

Він працював у Герета вже близько двох тижнів, і тепер знову йшов дощ. Він хвилями наочувався на вулички селища, і кілька пасажирів, що мали їхати до Карвена одинадцятигодинним рейсом, уже сиділи в автобусі, сповнюючи його запахом мокрих макінтошів. Герет накручував свого годинника — вони ось-ось мали рушати. Роджер сидів на одному з вільних місць попереду, споглядаючи дощ і слухаючи балачки, що точилися валлійською мовою позад нього. Він уже розрізняв чимало окремих слів і досить часто розумів цілі речення.

На вулиці з'явився сміттевоз компанії по вивезенню сміття, проїхав кілька ярдів і зупинився; робітники принесли з півдюрини баків із сміттям, висипали його в пащеподібний отвір ззаду машини, що таємниче дзижчав, і віднесли їх назад, потім сміттевоз знову проїхав трохи вперед і знову зупинився. Роджер ліниво спостерігав за ним крізь усіяне дощовими краплями вітрове скло. Троє чоловіків зносили баки із сміттям, один сидів за кермом. Ті, що збирали баки, були в плащах з тонкої клейонки, а один накинув на плечі дебелий мішок, щоб не промокнути. Працювали вони мовчки, мов заведені, а схований у машині механізм весь час жував сміття, подрібнюючи його і кудись складаючи. У Лланкрвіс прийшов прогрес.

Раптом десь у глибині вулиці почувся пронизливий крик, і з'явилась місіс Аркрайт, без капелюшка, з мокрим і скуйовдженим волоссям, підфарбованим у голубий колір. Вона махала рукою в бік сміттевоза й кричала:

— Ану зараз же верніться! Ану верніться!

Троє чоловіків квапливо висипали з баків сміття і стрибнули на приступку ззаду сміттевоза.

— Поїхали! — гукнув один з них водієві.

— Але ж ми ще не закінчили на цій вулиці! — заперечив той, висовуючись із кабіни.

— Пусте! Гайда! — наполягали сміттярі.

Місіс Аркрайт піддала ходу і була вже зовсім близько.

Пасажири в автобусі повитягували шиї, щоб краще бачити драму, що розігрувалась у них перед очима. Сміттевоз швидко рушив з місця,

трое сміттярів повисло на ньому ззаду, немов жуки-гноювики, і місіс Аркрайт, зробивши останній відчайдушний ривок, переможено зупинилась.

— Я заявлю про це куди слід! — долинув її голос крізь пелену дощу.

— Ми не наймалися слухати образи! — крикнув їй у відповідь один із сміттярів, і машина зникла за рогом.

Місіс Аркрайт круто завернула й попрямувала до автобуса, що ніби навмисно стояв тут для проведення мітингу.

— Я ж показала їм план! — вигукнула вона, ще навіть не поставивши ногу на приступку автобуса.— Я їздила в муніципалітет і показувала їм план, і вони визнали, що мій будинок перебуває в районі, де збирають сміття, визнали!

Почувся співчутливий гомін, а якийсь худий, довготелесий чоловік промовив:

— Нині скрізь обман. Скрізь обман.

— Сміттярі вимагають, щоб я виносила сміття аж до перехрестя, — сказала місіс Аркрайт.— А я ж удова! Нехай вони із своїми матерями так поведуться!

— Дехто з них саме так і поводить, — докинув худий, довготелесий чоловік.

— Місіс Аркрайт, ви їдете? — спитав Герет.— Мені вже час рушати.— Він промовив це з такою гордістю, наче був машиністом пасажирського експресу.

— Так, їду,— рішуче відповіла вона, різким рухом голови відкинувши назад пасмо мокрого голубого волосся.— Висадіть Мене на площі. Прийду до тієї контори й сидітиму там, поки вони не заберуть мого сміття. Це неподобство врешті призведе до того, що розведуться пацюки й почнеться тиф, атож — розведуться пацюки й почнеться тиф. Ось вам гроші за проїзд, хлопче,— звернулася вона до Роджера.

Роджера потішило, що вона назвала його хлопцем, але йому все одно не хотілося, щоб місіс Аркрайт сідала в автобус. Його дратувала її постійна збудженість і обмеженість інтересів. Вона жила в сучасному котеджі з чудовим видом на море, але зміст її життя зводився до боротьби за те, щоб кухонні покидьки у неї забирали щотижня.

Просуваючись по автобусу і тримаючись за спинки сидінь, щоб міцніше стояти на ногах, Роджер сподівався, що місіс Аркрайт неодмінно матиме приємну сутичку з чиновниками Корпорації сміттярів, але не здобуде остаточної перемоги, яка позбавила б її права на невдоволення, яке надає сенсу її життю.

Нарешті настала та середа, середа Дженні. З тієї хвилини, коли вони домовились про побачення, Роджер то подумки підганяв час, то переймався страхом. Він, звісно, дуже хотів, щоб Дженні приїхала до нього, йому кортіло з'ясувати, на що він може розраховувати, наскільки тяжкий шлях доведеться долати, а якщо обійтись без заспокійливих метафор, що тільки затуманюють суть справи, — оцінити свої шанси на те, чи зможе він на досить тривалий час відірвати її від

чоловіка, щоб дістати необхідну розраду. І все ж оця необхідність з'ясовувати, промацувати ґрунт, відривати Дженні від чоловіка — страхала його. Подібні речі завдають йому величезної мороки, виводять з душевної рівноваги й вимагають неабияких зусиль, причому з кожним роком дедалі більше.

Він закінчив роботу о шостій, повернувшись до Лланкрвіса з першим вечірнім рейсом. Лишався ще рейс о десятій годині, але по середах він був нескладний, бо чимало народу в цей день після обіду не працювало і воліло їхати кудись інде, а не гаяти вечір у карвенайських пивничках. З цим рейсом Герет цілком міг упоратись сам, на що він і погодився. Роджер подався до себе, відімкнув зелені двері, що вели до тієї частини будинку, яку місіс Опора Джонс призначала для відпускників, і ввійшов у своє помешкання, бурмочучи: «М'ясо, овочі, масло. Вино, штопор. Вугілля, сухі тріски. Ми ще не домовились, коли я маю замерзнути в найнятій квартирі. Картопля. Полагодити віконну засувку». Нерви в нього були до краю напружені, він почував себе невпевненим, нещасним. Готувати сцену для зустрічі з жінкою, організувати невеличкий, затишний і спокійний адюльтер у протестантському селищі — чому він мусить проходити через цей фарс у його віці? Це було несправедливо й жахливо. Він щиро жалів себе і навіть трохи жалів Дженні.

Проте незабаром у каміні палахкотів вогонь, а електрична плита аж пашіла жаром: він принаймні добряче її нагодує, вони посидять у теплі, перш НІН? він порушить спокійний плін її життя.

Місіс Опора Джонс сиділа тихо, мов павук, на своїй половині будинку. Чи дізнається вона про все, що в нього відбудеться? А що як Дженні, не тямлячись від свого нещасливого шлюбу, впаде йому в обійми, а потім і в ліжку? Чи підглядатиме місіс Опора Джонс у шпарку? Чи викличе когось із лланкрвіського різновиду Комітету боротьби за пристойність або ку-клукс-клану? І якщо, зрештою, подумав він, стоячи перед електричною плитою і відчуваючи, як його охоплює безмежна втома, вона вчинить так, хіба це істотно!

Умовлена година настала. Він чекав Дженні, вона запізнювалась — ось минуло вже десять хвилин, п'ятнадцять, він уже почав подумки лаятись, коли знадвору почулось і затихло шурхотіння шин. Раніше він хотів почекати, доки вона постукає, потім неквапливо піти до дверей, але тепер нетерпляче зразу ж широко розчинив їх. То був блакитний міні-автомобіль, то була Дженні.

Вона ввійшла, зняла коротке модне пальто. На пій була та сама сукня, в якій він уперше побачив її: проста, добре пошита, сливового кольору, коротка (вкорочена?) гарна сукня (її найкраща?), дбайливо вибрана чи машинально взята як єдино пристойна? Все це блискавкою промайнуло в його голові, поки вона вимовляла перші задалегідь приготовлені фрази, пояснюючи своє запізнення.

— Треба попоїсти,— сказав він.— Я голодний. Бо працював.— Від хвилювання його слова прозвучали трохи різко.

— Я теж працювала. Морочилася з дітьми, вкладала їх спати. А що у вас за робота?

— Потім розповім.

— Це таємниця?

— Аж ніяк. Я працюю на автобусі.

— На автобусі? Що ж ви робите, водите його? Ви не схожі на...

— Ні, я працюю кондуктором.

— На автобусі кондукторам? Ви що, побилися об заклад, чи як?

— Ні, так я проводжу відпустку. Задля різноманітності.— Розмовляючи, він регулював плиту, торохтів каструлями і робив усе швидко, як справжній кухар.

— Щось ви надто заклопотані,— промовила вона, стаючи поряд з ним.— Я можу чимось вам допомогти?

— Так, можете. Налийте собі чарку хересу он з тієї пляшки, а потім відкоркуйте вино й поставте його на стіл. Тобто займіться

різними дрібницями. Основне я хочу зробити сам, бо почуття власної гідності зобов'язує мене зготувати вам смачну страву.

— Гарзд. Я присвячу себе виключно дрібницями і не принижу вашої гідності.— Роджер почув, як херес лється в чарку.— Вам теж налити?

— Ні, дякую.— Вій уже випив джину перед її приходом.

Цікаво, що робить її чоловік, поки вона сидить у Лланкрвісі й п'є херес у квартирі, яку місіс Опора Джонс здає влітку приїжджим? Дженні казала, що він бере участь у телевізійній програмі. Коли ж він виступатиме, невже зараз? Якби в нього був телевізор, то чи стало б їм зухвальства ввімкнути його, сісти перед ним і дивитися на ту гидку самовдоволену пику?

А чи не чудово було б роздягти її й порозважатися з нею просто перед екраном телевізора, з якого на них дивився б її чоловік?

— А чим ви займаєтеся взагалі? — спитала вона.

— Я філолог.

— Як отой зануда Брайант?

— Як він.

— І що ж ви вивчаєте?

— Північноєвропейські мови. Мої улюблені галузі — англійська і скандинавські.

— Розумію, але що саме ви вивчаєте в англійській і скандинавських мовах? Граматику та інші дурниці?

— Ну, я написав досить серйозну працю під назвою «Перетворення умляютних флексій в умляутні алофони в скандинавських мовах, зокрема у порівнянні з кінцевими «і» та «е» в давньоверхньонімецькій мові».

Вона перестала відкручувати пробку й пильно глянула на нього.

— Ви, безперечно, жартуєте?

— Ні, не жартую. Філологічні праці мають саме такі заголовки. А незабаром у мене має вийти ще одна праця під назвою «Іа» як особлива дифтонгічна фонема в скандинавських мовах перехідного періоду».

— Але кому це потрібно?

— Ну, ідеться, власне, про дослідження процесів розвитку мови. Ми вивчаємо давні руни, написи на мечах сьомого століття і таке інше, а тоді систематизуємо одержані дані й намагаємося визначити

особливості мовної еволюції. Якщо в результаті досягається щось досить певне, це допомагає археологам визначити вік предметів, що їх вони викопують,

— Це якщо на них є написи?

— Так, але написи є на багатьох предметах.

— Вам справді подобається цим займатись?

— Так само, як іншим подобається досліджувати хромосоми. Рис зварився, м'ясо теж майже готове. Ви зголодніли?

— Так, але що ви приготували з м'яса?

— Шашлик.

— Тоді я дуже зголодніла.

Він засмажив товсті шматки м'яса, переклавши їх кружальцями ананаса й цибулі. Це була його коронна страва,

— А ви до всього ще й кухар,— сказала вона, сідаючи за стіл.

— Я вмю готувати тільки цю страву. А взагалі варю здебільшого яйця.

Вони почали їсти. Він налив вина. Шашлик їй смакував, вона пила й балакала, і на її обличчя падало світло з каміна. Досі він жодного разу не бачив її саму. Коли вони зустрілися вперше, її гнітила присутність чоловіка та чоловікових друзів; під час другої зустрічі вона була матір'ю, уособленням авторитету й любові. Любов! Натура Дженні повинна бути сприйнятлива до любові, і вона, очевидно, щедра в ній. Але любов — справа серйозна, вона змінює життя людей, а зараз уся поведінка Дженні свідчила лише про її звичайну прихильність до нього, про те, що їй приємне його товариство,— не більше. Ніщо не пригнічувало її, вона відпочивала, забувши про свої клопоти і втішаючись гостинною.

Він налив іще вина, приніс сиру й фруктів, і вони знову їли, пили й розмовляли. Проте думка про любов засмутила його, бо нагадала про потребу в коханні, яку він так гостро відчував, нагадала про самотність. Він запросив Дженні тому, що сподівався втягнути її в своє життя, одержати від неї трохи того, чого потребував, і хоч приємно відпочивати й поводитись легковажно, але було б лицемірством і дурістю затягувати такий стан далі межі, за якою слід розпочинати серйозні справи. Роджер перехилив келих вина, щоб збадьоритися, набратися рішучості, але це не допомогло. Він раптом відчув, що страшенно втопився, що його тіло ніби налилося свинцем. Він вчасно

не відігнав від себе думки про те, які серйозні речі поставлено на карту, і тепер було надто пізно повернути собі веселий настрій: хвилини відпочинку Минули, попереду знову була робота, робота й робота.

Дженні, упоравшись з грушою і витираючи пальці паперовою серветкою, вловила цю переміну.

— Що сталося? — спитала вона.

Йому подобалась її безпосередність і щирість. Тож, сміливіше.

— Давайте посидимо, якщо ви закінчили їсти,— запропонував він.

— Я ж і так сиджу.

— Я хотів сказати — посидимо на дивані,— уточнив він. Диван було спокусливо підтягнуто ближче до миготливого вогню каміна.

— Якщо ви так хочете,— відповіла вона байдужим тоном, проте коли вони опинилися на дивані поряд, він не міг присилувати себе ні заговорити, ні присунутися до неї.

— Вечеря була чудова. Дякую,— мовила вона.

— А я вдячний вам за те, що ви провідали мене. Приїхати сюди машиною набагато морочливіше, ніж...

— Ми щось не про те говоримо,— спокійно докинула вона.

— Як не про те?

— Не про те, що значно складніше.

Якусь хвилину він мовчав, потім сказав:

— Певного мірою ми говоримо саме про те. Про серйозні речі і ні про що інше.

— А я гадала, що трохи розважуся тут,— мовила вона, дивлячись у вогонь.

— Людям мого віку не до розваг,— сказав він.— Якщо 'ж вони їх прагнуть, якщо шукають їх скрізь, то це означає, що в їхньому житті не все гаразд.

— А як щодо людей мого віку? — спитала вона.

— Зовсім інакше. У людей вашого віку попереду більше часу, і тому вони спокійніші. Вони ще мають час влаштувати своє життя, зруйнувати його і побудувати наново — таке, яке їм до вподоби.

— Якщо тільки відчувають потребу в цьому.

Він обережно зауважив:

— Мабуть, краще, коли така потреба є. І, певно, погано, коли з самого початку все складається надто добре.

— Чому? Ви хочете повторити мені всі оті бородаті дурниці про зламану кістку, яка зростається на місці перелому ще міцнішою?

— Почасти й це, але і дещо інше. Люди, які вальсують просто в щасливе життя, не наробивши помилок і не зазнавши лиха, не усвідомлюють, чого вони уникли, і тому не бувають належним чином вдячні за те, що їм поталанило, не цінують цього.

Дженні надпила з келиха. У відсвітах вогню з каміна червоне вино мерехтіло соковитим і густим світлом, джерело якого, здавалося, було в ньому самому.

— Скажіть, Роджере, ви філософствуете заради задоволення послухати власний голос, що прорікає мудрість? Чи у вас є якась особиста причина говорити все це мені?

В короткій мовчанці, що запала, Роджер теж випив вина. Але воно на нього не діяло. Напруження в ньому було надто велике, щоб його могло подолати спиртне.

— Так, у мене є особиста причина.

— Ну що ж, давайте послухаємо.

— Я хочу, щоб ви були моєю.

— Не кажіть дурниць,— відповіла вона з північним акцентом.

Він знову випив.

— Чому ж це дурниці?

— Тому що я заміжня жінка з двома дітьми.

— Але ви одружені не з тією людиною. Ваше заміжжя не приносить вам щастя.

Вона мовчки нахилилась і взяла з підлоги свою сумочку. Роджер подумав, що вона шукає сигарету, щоб, закурюючи, виграти трохи часу і відбити його випад. Але, на його подив, вона вийняла окуляри в товстій чорній оправі. Наділа їх і уважно подивилась на нього.

— Нащо ви це?

— Хочу розгледіти ваше обличчя,— відповіла вона. Від товстих темних скелець під чорним пасмом волосся, що закривало їй чоло, її обличчя здавалося по-дитячому ніжним і беззахисним. І очі її за цими скельцями були зовсім як у скривдженої дитини.— Я надто марнослава і тому весь час ходжу без окулярів. Але надіваю їх, коли мені треба що небудь роздивитися. А освітлення тут не дуже яскраве.

— У найманому помешканні воно ніколи не буває яскраве,— сказав він.

— Не ухиляйтеся від теми розмови. Я хотіла добре розгледіти ваше обличчя, щоб збагнути, що у вас на думці, коли ви заводите розмову про мого чоловіка й мій шлюб.

— О,— промовив він,— якщо вас цікавить тільки це, ви можете зняти свої окуляри. Тут немає ніякої таємниці. Я скажу вам саме те, що маю на думці,— Але він ще й сам не знав, чи зуміє передати свої почування простими, зрозумілими словами, щоб хоч самому розібратися в усьому, не кажучи вже про неї.

— То кажіть,— Окулярів вона не зняла.

— Я самотній і далекий від того, щоб бути щасливим. Навряд чи це в мені промовляє жалість до самого себе: я намагаюсь оцінювати своє становище цілком об'єктивно. Моє життя наблизилося до холодного, вітряного перехрестя, і я не знаю, куди йти далі. Я можу розраховувати на затишне життя, але сам затишок не дасть мені щастя. Я втратив мету в житті.

— Що ж сталося, чому ви її втратили?

— У мене помер брат. Він був хворий, і я доглядав його.

— Шкода, звичайно, що він помер, бо ви, очевидно, любили його. Але його смерть, мабуть, принесла вам полегкість.

— От саме це й найважче пояснити.

— А ви спробуйте,— сказала вона, сівши зручніше й відкинувшись на спинку дивана.

— Бачите, Джеффри весь час був зі мною, але зовсім не тому, що я єдиний міг його доглядати. Безперечно, багато хто міг би робити це, причому куди краще і кваліфікованіше, ніж я. Я часто дратувався і часом бував зовсім не тією людиною, яка б мала опікуватися ним,— Роджер помовчав, потім повів далі: — Сказавши, що Джеффри був хворою людиною, я посоромився вжити більш точне слово. Насправді він був душевнохворим — у нього була зруйнована нервова система. Уражені і нерви, і психіка.

— Він такий народився?

— Ні, таким його зробила війна.— Він знову помовчав.— Мені не хотілось би про це розповідати.

— Якщо ви не розповісте, то як же я зрозумію?

Він обернувся до неї.

— А ви хочете зрозуміти?

— Ви ж самі хочете, щоб я зрозуміла, хіба ні?

Він ствердно кивнув.

— Що ж, розкажу вам. Мої батьки не пережили війни, ми з Джеффри залишилися самі, і вже тоді він був у жахливому стані. Коли йому ставало краще, він міг сам одягатися — хіба що де-не-де не застігне гудзиків — і сяк-так донести до рота їжу, але не здатен був ні на чому зосередитися чи втримати щось у нам'яті. І я знав: якщо віддати Джеффри до якогось спеціального закладу, там його лише обмиватимуть, як неохайний шмат людської плоті. Тому я ніколи й на думці не мав віддати його в такий заклад. Він був потрібний мені не менше, ніж я йому.

— Чому?

Роджер знизав плечима.

— Таке вже в мене виробилося ставлення до нього. Адже мені сповнилося тільки сімнадцять, коли закінчилась війна, і минули роки, перш ніж я почав заробляти й зміг дозволити собі найняти житло, де Джеффри був би зі мною. Майже десять років він провів по лікарнях — то одного профілю, то іншого. Але я весь час навідував його й не переставав запевняти, що він переїде жити до мене, тільки-но я стану на ноги, і він це розумів, принаймні тоді, коли почував себе краще, розумів.

— А що він робив, коли йому було погано?

— Плакав.

— Просто плакав?

— Просто плакав — і все. Сидів на ліжку й цілими днями оплакував свою лиху долю.

Дженні встала, розгладила спідницю на стегнах і подивилась на Роджера згори вниз:

— А тепер поясніть, до чого тут мій шлюб з Джералдом?

Відповісти їй зразу Роджер не зміг. Перед очима стояло червоне, зморшкувате обличчя Джеффри, і він ніби чув, як

той, схлипуючи, раз у раз повторює: «Ох, як це тяжко, Роджере! Несила терпіти, Роджере. Несила терпіти».

Потім це видиво щезло, ніби розчинившись у нещадно білому світлі, Роджер повернувся до дійсності і промовив:

— Пояснити легко. Нещасливі люди завжди шукають одне одного. Я залишився без Джеффри, а це означає, що мені, як Отелло, не стало чого робити, до того ж я зрозумів, що тієї любові, яку я виявляв до брата, було замало, щоб утримати його в житті довше сорока п'яти років. Тому я почуваю себе розгубленим і винним. До того ж — навряд чи вас це здивує: моє інтимне життя — суцільна плутанина.

— Таке мене не здивує, хоч би про кого було сказано. Існує куди більше можливостей...

— Я довго зустрівся з дівчиною на ім'я Марго і дуже кохав її. Навіть хотів одружитися з нею. Була вона гарненька і прагнула позбутися свого пуританського виховання. Для неї це означало любити весь час, безперервно. Протягом п'яти років вона жила зі мною і, наскільки мені відомо, ще з трьома чи чотирма чоловіками. Не кажучи вже про випадкові любовні пригоди. Її коронним номером була любов навстоячки у ванних кімнатах під час вечірок у великих тузів у Челсі.

— Ви говорите про неї, так, наче ненавидите її.

— Чесно кажучи, ні. Просто я сам став такий, як вона. Мені годилося б узятися за розум, одружитись, але я кохав Марго, а вона не хотіла зв'язувати своє життя зі мною — спочатку тому, що не нарозважалася з іншими чоловіками, а пізніше тому, що я не хотів віддати Джеффри до спеціального закладу. З цієї причини ми зрештою і розбіглися в різні боки. Минув майже рік, поки я повірив, що це назавжди. Мені вкрай потрібний був Джеффри, і я навіть уявити не міг, що хтось може гидувати ним так, як Марго. Вона ж терпіти його не могла.

— Якщо розваги для неї головне, я не звинувачувала б її за це.

— Я теж не звинувачую. Самий вигляд такої людини як Джеффри неминуче нагадує про ті сторони життя, які неможливо сполучити з розвагами. Якби він не був імпотентом, вона, мабуть, спробувала б переспати з ним. Кажуть, ніби ідіоти збуджують деяких жінок.

— Ви стаєте злим.

— Стаю? Та я ж злий, як чорт, і завжди був таким.

— Добре,— сказала вона,— будьте злим. Але не пишайтеся цим. Не думайте, що ще робить вас праведником.

— Дженні, це несправедливо.

— Я зовсім не маю наміру бути справедливою. Чому я повинна бути справедливою? Адже люди, озлоблені проти життя, завжди і

обов'язково вважають, що це їх звеличує. На їхню думку, якщо ти не озлоблений, то це просто свідчить про твою обмеженість.

Роджер знову налив вина собі і їй.

— Можливо, ви маєте рацію. Але суті справи це не стосується. Моя озлобленість неглибока. Вона в мене десь на поверхні, як луна. Її можна позбутися, не змінивши докорінним чином моєї вдачі. А оте, інше,— потреба оберігати Джеффри — було глибоким. Коріння цього сягає у юність.

— Знаєте, що я думаю? — мовила вона.— Я думаю, все це розтане й зникне, як тільки ви знайдете жінку, яку зможете покохати, я маю на увазі — покохати по-справжньому.

— Я впевнений, саме так і пишуть у книжках.

— Ви знову оздоблюєтеся. Про це не тільки пишуть у книжках. Це всім відомо.

— Гаразд,— сказав він, дивлячись на її освітлене вогнем каміна тонке, серйозне обличчя,— Таке може статися, припускаю. А доти я мушу жити з тим, що в книжках, безперечно, назвали б «синдромом Джеффри».

— Отже, ви шукаєте собі іншого Джеффри?

Він кивнув.

— Але така людина не обов'язково повинна бути подібна до Джеффри. Нею може бути будь-хто, кому важко, в кого не складається життя. Горбань, наприклад, цілком підійшов би, якби потрапив у скрутне становище.

— Горбань у скрутному становищі? Про що це ви?

— О, не звертайте уваги на мої слова! — Йому раптом набридло говорити про себе.— Давайте поговоримо про вас. Мені хотілося б мати якесь уявлення про ваше життя. Розкажіть хоч би про своїх дітей.

Вони знову сіли.

— Про Мері й Робіна? О, це звичайнісінькі діти. Я ставлюся до них з глибокою і, мабуть, нерозумною ніжністю, природа якої суто біологічна. Я знаю, що в разі потреби віддала б своє життя, щоб порятувати їхнє, і це зовсім не означає, що я винятково смілива чи позбавлена егоїзму. Такий закон життя: ти цілковито віддаєш себе людським істотам, яких привела на світ. Але іноді я можу стати мовби збоку і подивитися на них очима сторонньої особи, і тоді вони здаються мені просто милими дітьми — не більше. У Мері практична

вдача. У неї вмілі руки, вона любить мені допомагати. Гадаю, з неї виросте добросердна людина. Вона, мабуть, стане однією з тих жінок, які спокійно ідуть по життю і роблять його для всіх довкола трохи легшим і щасливішим. Принаймні мені дуже хочеться, щоб це було так. Про Робіна говорити ще рано. У нього гарний голосочок, мені здається, він матиме абсолютний слух, коли підросте.

— Отже, одна буде директрисою курортної лікарні, другий — оперним тенором.

— Ви ж самі попросили розповісти про них.

— Пробачте. Я зовсім не глузую.

— А прозвучало як глузування. Ви, очевидно, з тих дивакуватих людей, які нічого не можуть сказати так, щоб їхні слова не сприймалися як глузування.

Вона розсердилася. Відвернувшись від нього, зірвала окуляри, наче не хотіла більше бачити його обличчя.

— Я не певний, хто з нас має рацію — ви чи я,— обережно заговорив Роджер.— Але якщо моє зауваження здалося вам глузливым, то, мабуть, так воно й було, бо ваша інстинктивна реакція повинна бути здоровішою й нормальнішою, ніж у мене. Отже, мені лишається тільки вибачитись. Очевидно, мої слова — це несвідоме самовикриття. Я попросив вас розповісти про своє життя і розпочати з дітей, але не зміг вас вислухати. Мабуть, позаздрив вам. І це цілком природно. Зрештою, хто я? Самотня, невдоволена людина, життя якої пішло шкереберть. Інша справа — ваш чоловік, якому так неймовірно пощастило: він одружився з вами, ви завжди біля нього, він коли завгодно може поговорити з вами або просто подивитись на вас.

— Зараз ви намагаєтесь задурити мені голову,— сказала вона, байдуже дивлячись на нього.— Але пам'ятайте: жінка безпомилково визначає, коли їй дурять голову. Адже нам у віці від шістнадцяти до двадцяти п'яти років доводиться слухати безліч подібних побрехеньок.

— Те, що ви кажете, може бути й правдою, але я таких намірів не мав. Як на мене, я поведився цілком щиро, а чи діяв з якихось таємних мотивів — я й сам не знаю.

— Ви певні? А чи не казали ви мені оце недавно, що хочете, щоб я була вашою?

— Це не таємний мотив. Я відверто висловив своє бажання.

Вона знизала плечима, але холодний вираз зник з її обличчя. Роджер вирішив пришвидшити атаку.

— А Джералд зараз дома й доглядає дітей?

— Господи, звичайно — ні. Він у Лондоні, я вам уже казала. Я не сиділа б тут з вами, якби він...

— А чом би й ні? Це могло б піти йому на користь.

— Я зовсім не певна, що хотіла б робити щось корисне для нього.

— Тоді чому ж ви...

— О,— вона знову знизала плечима,— просто для самозбереження. Джералд зав'язав мені світ, іще коли я була зовсім молоденькою, до того, як спробувала сама влаштувати своє життя. Тож тепер я не знаю, чи пощастило б мені це зробити.

Роджер відкинувся на спинку дивана. Він відчув, що готовий до відвертої розмови на небезпечні теми.

— Але якщо подружнє життя у вас не складається щасливо, то рано чи пізно вам доведеться стати перед перспективою розлучення.

— А то ж чому?

— Що ви хочете сказати цим «чому»?

— А що ви хочете сказати?

— Ну, не можете ж ви,— почав він,— спокійно себе почувати, маючи в перспективі півстоліття страждань.

— Я люблю дітей,— відповіла вона, наче розмірковуючи вголос.
— Я навіть полюбила б Джералда, якби він вийшов з цього стану, в якому, здається, застиг, і почав би поводитись як людина.

— А вий коли-небудь був людиною?

— Ну... мабуть, ні. Ясна річ, коли я виходила за нього заміж, то цього не розуміла. Я нічого не розуміла.— Вона коротко, безпорадно засміялась.— Бачите, хоч він і здавався мені дивним, але я гадала — всі чоловіки такі. А тепер зрозуміла: іще тоді він ішов до того, чим оце зробився. Тільки тоді він ще не знав ніяких впливових людей, то й не бігав за ними. Тоді не бігав, а замикався в своєму кабінеті й писав статті та листи до газети. Мабуть, докладав відчайдушних зусиль, щоб його помітили і він міг розпочати кар'єру. Я вважала тоді, що так поведуться всі чоловіки. А тепер він зовсім утратив сором...

Голос її затих.

— Ні, ні, розповідайте. Схоже, вам корисно буде виговоритись, а я так хочу вас зрозуміти. «Я розбалакую,— подумав Роджер,— як улесливий старий спокусник». Але він сказав те, що думав. Він справді вважав, що розповідь про себе піде їй на користь, і справді хотів зрозуміти, як склалось її життя.

— Ну, по-моєму, Джералду анітрохи не краще, ніж мені, а може, й гірше. Він не любить мене, не дуже тішиться дітьми, важко навіть зрозуміти, нащо йому такий шлюб. Звичайно, я веду господарство, але це могла б робити й економка.

— Але ж ви ще й спите з ним?

— Атож.

— Ну, а економка не спала б. Принаймні така, яких тримають у респектабельних університетських колах. Отже, про його сексуальні потреби ви теж дбаєте. Йому не доводиться марнувати час і енергію в гонитві за жінками.

Вона поставила келих на підлогу й випросталась.

— Усе ясно.

— Що вам ясно?

— Чому ви запросили мене сюди.

— О господи!

— Саме цим ви й займаєтесь, правда? Марнуєте час і енергію в гонитві за жінками, щоб задовольнити свої потреби. Ну, а я не лише жінка. Я — це я!

Спаленівши, Роджер рішуче став захищатися:

— А хіба вам не відомо, що обставини можуть змінюватися? Ви з такою чудовою зневагою говорили про мої потреби, але ж тепер ідеться вже не про потреби, а про мої почуття до вас.

— Ви вмієте вправно вбирати все негарне в гарні слова. Філологія тут, мабуть, неабияк вам помагає.

— Те, що ви зараз сказали, не гідне вас.

— Ви дуже образили мене,— мовила вона.— Не встигла я ввійти, як ви почали нарікати на те, що ваше сексуальне життя не влаштоване, ніби я патронажна сестра абощо.

— Нехай так. Отже, мені не слід було скидати маску, а розмовляти про погоду й про те, хто куди поїде у відпустку. Але мені чомусь здавалося, що ми вже проминули цей етап.

— Та як ми могли проминути його, коли ми ледве...

— О, не будьте такою примітивною. Адже ви, ясна річ, розумієте, що можна досить добре пізнати людину й після нетривалого знайомства, якщо добре до неї придивитись. Тепер, наприклад, я знаю вас краще, ніж під час нашої останньої зустрічі, бо відтоді багато про вас думав. Я пригадував, як мінявся вираз вашого обличчя, пригадував усі ваші жести і не тільки те, що ви сказали, а й темп вашої мови, усі паузи, усе, що, здавалося, стояло за вашими словами.

— Як на мене,— промовила вона безбарвним тоном, в якому знову почувся північний акцент,— цей спосіб пізнавати людей ні к бісу не годиться.

— Але я можу довести, що він непоганий. Можу розповісти вам про вас же такі речі, правдивість яких ви змушені будете визнати.

Вона наділа окуляри й подивилась на нього запитливо й насторожено.

— Ну, припустімо, можете. А чому вас це так цікавить?

Він засміявся.

— Випийте ще вина. не турбуйтеся, я не маю на меті напоїти вас до нестями. Краще, щоб ви були тверезою. Мені хочеться розмовляти з вами, розмовляти серйозно, обмінюватися думками.

— Ви дієте так навально,— зауважила вона, простягаючи келих.

— Доводиться в моєму віці.

— Та годі вам торочити про свій вік, паче вам мільйон років. Я певна, ви ніколи не були іншим. Певна, що завжди підганяли перебіг подій, коли справа стосувалася жінок, і цим відлякували їх.

— А хіба з вами я поводжуся саме так? Відлякую вас?

Вона трохи помовчала, потім сказала:

— Не знаю, як і відповісти. Бачите... досі ви так поспішали, що я навіть не збагнула, чи треба мені чогось боятися, а як треба, то чого.

— Що ж, справа тут така,— сказав він, ставлячи свій келих і дивлячись просто їй в обличчя.— І ви, і я ще не знайшли свого щастя, але разом могли б його знайти.

— Хто вам таке сказав?

— Я сказав. І не говоріть мені, що сказали б ви, бо й самі цього не знаєте. А я маю право казати так, бо знаю себе і знаю вас.

— Ну, надмірною скромністю ви не відрізняєтесь,— зітхнула вона.— Це я таки бачу.

— Тепер уже надто пізно говорити щось, крім щирої правди.

— Надто пізно, надто пізно,— повторила вона з неприхованим роздратуванням.— Навіщо ви весь час говорите що, неначе ось-ось настане кінець світу?

— Людині, якій стукнуло сорок, справді здається, що настав кінець світу. Один світ уже зник за горою, а другий — біля твоїх ніг. Це може бути гарний світ, якщо ти скористаєшся своїми шансами, а з них таки можна скористатись, якщо трапиться нагода, бо за нормальної тривалості життя

ти пробудеш на цьому світі ще тридцять років. А як прогавиш свою долю, то все, що тобі лишиться,— це тридцять років сидіти біля вогнища, де буде тільки холодний попіл.

Дженні знову наділа окуляри.

— Тепер я бачу, куди ви хилите. Кружним шляхом втовкмачуєте мені, що я повинна покинути свого чоловіка. А що я потім робитиму? Переїду жити до вас? Ви так собі це уявляєте?

— Хвилину тому ви казали, що з нас двох поспішаю я.

— О, я зовсім не поспішаю,— відповіла вона.— Для мене це просто цікава теоретична дискусія. Тож скажіть, пане Пророче, що мені слід зробити?

— Поцілувати мене,— сказав філолог Роджер, забувши про Упсалу.

— Оце вже ні.— Вона легенько відсунула від нього коліна. Проте сучасний жіночий одяг призначений скоріше для того, щоб зробити саму думку про цнотливість смішною, тож цей рух тільки привернув Роджерову увагу до її ніг і ще більше розпалив у нього бажання.— Я порядна заміжня жінка.

— Ви заміжня жінка, ваші діти сплять, їх є кому доглянути; ваш чоловік бозна-де і бозна з ким, а ви сидите на дивані перед яскравим вогнищем з чоловіком, досить безпринципним, щоб хотіти поцілувати вас.

Вона нахилилась і поцілувала його. Вогонь пробіг по його жилах, а вините вино раптом заграло в кожній краплі крові.

— Ще,— попросив він, коли вона відсунулась.

— Ні. Одне веде до іншого.

— Ну, а ви не хочете цього іншого? — схвильовано спитав він.

— Здається, не хочу.

— А коли ви знатимете напевне? — спитав він.

Вона забила у куточок дивана, підібгавши під себе ноги. Тіло зовсім як у дитини, а проте жіночне; вилицювата, з чорним густим волоссям, вона цілком могла бути жінкою з племені черокі, про яких розповідав Медог, і її натура могла виявитись такою ж дикою і непогамовною, як і в них,— ах, іди ж до мене, йди!

Вона заговорила, втупившись поглядом у палаюче вугілля:

— Якби я погодилась на те, чого ви від мене хочете, то зараз треба було б пройти з вами в сусідню кімнату чи туди, де у вас спальня, віддатися вам, тоді встати, одягтися, поїхати додому, одвезти жінку, яка лишалася з дітьми, знову повернутись додому і лягти, ніби нічого не сталося, в подружнє ліжко. Ні, це надто гидко, надто жахливо! — Вона нестямно замотала головою, не перестаючи говорити: — Я не хочу цього! Подумайте про мою самотність... подумайте про те, які думки снуватимуться в моїй голові, коли я ляжу в ліжко... Джералдове й моє.

— Джералд у Лондоні, він, можливо, саме зараз лежить у ліжку з якою-небудь дівчиною. Про що він, по-вашому, думає?

— Я цьому не вірю,— відказала вона.— Навряд чи він цікавиться дівками. Його коханка — кар'єра, і він не захоче марнувати час на коханку з плоті й крові.

— А хіба від цього вам легше?

— Я цього не сказала. Але я не можу лягти з вами в ліжко. Якщо хочете задовольнити свої потреби, ідіть до повії.

Від раптового й вульгарного падіння на землю Роджер аж розгубився.

— Не говоріть так,— лагідно попросив він.

— А чому? Чи ж не це у вас на думці?

— Ні, Дженні, не це. Парування заради парування не має для мене великого значення.

Вона засміялась, щиро, по-дитячому потішаючись.

— Та ви професор, яких світ не бачив!

— Ви щойно порадили мені піти до повії. А я вам відповідаю: якби я навіть знав, де її знайти, то не пішов би, бо не це зараз для мене найголовніше.— Вимовивши ці слова, він з деяким здивуванням зрозумів, що каже правду.— Ясна річ, мені хотілося б лягти з вами в ліжко. Але передусім задля того, щоб наблизити вас до себе, перекинути між нами постійний місток.

— Містка може й не вийти.

— Може й не вийти, але все одно варто спробувати.

Вона підвелась і похитала головою.

— Не можу. Пробачте, просто не можу. Я часто про це думала. Я хочу сказати, думала про те, що не відчуваю впевненості в правильності свого вибору, не відчуваю, що приношу щастя Джералду. Скільки разів я лежала без сну й чекала цієї миті, саме цієї. Я хочу сказати, уявляла собі, що якийсь чоловік спробує стати моїм коханцем. І в думках я завжди ухилялась від цього.

— Чому? Через кохання до Джералда? Чи боялись наслідків?

— Не знаю, не можу вам пояснити.— Вона злегка здригнулась.
— Просто так, інстинктивно. Мені страшно.

— Страшно? Чого ж ви боїтеся?

Вона повільно промовила:

— Правду кажучи, страшно перейти місток. Я розумію, як безглуздо де може декому здатися. Тим, хто вважає секс звичайним фізичним спазмом, який нічого не змінює, чимось схожим на чхання, з тією хіба різницею, що двоє людей роблять усе одночасно. Але я не в змозі примусити себе стати на таку стежку. Я боюсь. Для мене це як... ну, як гратися з чимось могутнім, таким, що може мене знищити. Хіба ви цього це розумієте? — благально закінчила вона.

— Так, я вас чудово розумію.

— Розум підказує мені, що нічого страшного не станеться. Джералду зовсім не обов'язково щось знати, може, він і не дуже хвилюватиметься, коли справді про щось дізнається. Але під цим нашаруванням існує щось інше, щось глибше, ніж розум,

примітивніше, і воно говорить мені: якщо я віддамся іншому чоловікові, то з моїм подружнім життям буде покінчено. Після близькості з іншим я не зможу далі вимагати чогось від Джералда. Я не вважаю це спільним приступом чхання.

— О, перестаньте говорити про чхання! Кожна жінка ставиться до сексу так само, як ви, якщо вона не чинить над собою психологічного насильства. В цьому коріння давньої шлюбної моралі, з якої нині насміхаються, але в якій насправді багато здорового глузду. Якщо ви зайдете так далеко в своїх стосунках з іншим чоловіком, ви неодмінно відчуете, що вашому шлюбному життю настав край. Але, мабуть, вам і слід було б відчутися це.

Вона похитала головою — не заперечливо, а якось розгублено.

— Це все одно, що сказати людині — їй потрібна хірургічна операція.

— Що ж, іноді операція буває потрібна.

Досі Дженні невідривно дивилась у вогонь, але тепер звела очі на нього.

— А яку роль в усьому цьому ви відводите собі? Роль лікаря, який рекомендує мені зробити операцію?

— Дженні, ви дуже розумна, але не лякайте мене своїми визначеннями. Для мене ви надзвичайно приваблива, я жадаю вас і думаю, що нам би поталанило, якби ми були разом, може, навіть ми зробили б одне одного щасливим до кінця наших днів.

— Це що — пропозиція одружитись?

— Ні, я не роблю таких пропозицій жінкам, з якими ще не спав.

Вона підвелася.

— В такому разі мені ви ніколи не зробите пропозиції.

Він трохи помовчав, потім сказав:

— Нехай так, але не ображайтесь на мене.

— Ні, Роджере.— Вона посміхнулася, показуючи, що справді не ображається.— А тепер я мушу їхати додому.

Він теж підвівся. Кімнату раптом сповнив холодний повів розчарованості. Тарілки на столі, порожні келихи з-під вина, вогонь, який ще обнадійливо і яскраво горів у каміні, хоч потреби в цьому більше не було,— все ніби об'єдналося, щоб пригнітити його, вкинути в розпач.

— Дженні, не треба кінчати нашу зустріч так.

Вона стонула плечима.

— Ви мені подобається, Роджере. Не боюсь навіть сказати, що ми й справді могли б зробити одне одного щасливими. В усякому разі, мені було б з вами краще, ніж з Джералдом. Проте факт лишається фактом: мені дістався Джералд.

— То спекайтесь його.

— Не можу. Не будемо починати все спочатку. Хоч би які були мої почуття до Джералда, я не можу покинути Мері й Робіна.

Його плечі опустились.

— Ніколи не думав, що шлюб може бути такий міцний.

— О, він такий, Роджере. Це річ примітивна. А примітивне — завжди найміцніше.

— А якби ви одружилися зі мною, наш шлюб був би міцний?

— Неймовірно міцний,— відповіла вона.

Він коротко засміявся.

— Що ж, це принаймні ставить мене на один рівень з Джералдом.

Дженні знайшла своє пальто.

— То я поїхала. Дуже мило, що ви мене нагодували.

— Нічого милого. Я робив це з власних брудних мотивів.

Вона подивилась просто йому в очі і доторкнулася до його руки:

— Не кажіть так, Роджере. Я знаю, ваші мотиви не брудні. Ви нещаслива людина, яка хоче бути щасливою й ладна докласти задля цього будь-яких зусиль, а не просто урвати щастя за чужий рахунок. Я не вбачаю в цьому ніякого бруду.

— А проте допомогти мені ви не можете.

Вона заперечливо похитала головою.

— Що ж, я проведу вас.

По схилу гори гуляв холодний вітер, їхнє прощання було коротким. Маленька машина чекала її, щоб відвезти в тепло й безпеку, до Мері й Робіна, до жінки, що сиділа з ними.

— Я вас ще побачу?

— Сподіваюсь,— весело відповіла вона,— якщо ви затримаєтесь у наших краях.

— Можна до вас подзвонити?

— Помер у телефонній книзі,— сказала вона і включила мотор.

Він зачинив за нею дверцята і побачив крізь скло, як вона в прощальному привітанні на мить відірвала руку від керма. І ось уже її немає, тільки два червоних вогники зникають у далині під горою.

Роджер повернувся до квартири, що її здавала місіс Опора Джонс улітку приїжджим, і зачинив за собою двері. Їхній грюкіт, здавалося, відрізав від нього життя, кохання, надію. Йому більше нічого не хотілося — тільки лягти в ліжку й заснути.

Не потурбувавшись про те, щоб помити посуд або хоч прибрати його зі столу, він пішов у спальню і почав роздягатись. Холодна, охайна, безлика постіль ніби насміхалася з нього. Не треба побиватись, можна про все забути й ні про що не думати: адже він так стомився від багатогодинного стояння в тряскому автобусі, що, паче в якійсь нескінченній кадрилі, то з торохтінням дерся на гору, то котився до моря. Сон неодмінно прийде — принаймні в цьому Герет йому допоміг.

Опинившись у ліжку, він тільки раз перевернувся з боку на бік і стрімголов пірнув у забуття. Забути, заснути. Не жадати, не блукати. Дженні, Марго — знову пройти крізь солодкі юнацькі сни, що приносять задоволення, хтиві губи, тепло... теп...

Хтось поблизу настирливо стукав у двері.

«Це не до мене, я їм не потрібний, я в ліжку, сплю...»

Стук, стук, стук-стук-стук-стук.

Між тією частиною будинку, де мешкала місіс Опора Джонс, і тією, яку вона здавала влітку, були двері. Звичайно ними піхто не користувався: колись давно місіс Опора Джонс міцно замкнула їх і тримала ключ у такій схованці, звідки його неможливо було добути. З кімнати Роджера ці двері було запнуто довгою порттьєрою, і він навіть забув про їхнє існування. Проте зараз місіс Опора Джонс або хтось інший стояв за дверима і безперервно стукав.

Роджер підвівся на лікті.

— Що таке? Хто там?

— Містере Фернівел! — говорила хазяйка, голос у неї був притишений і зляканий.

— Це ви, місіс Джонс? Вам щось треба?

Заскреготів ключ, і вона ввійшла, відсунувши порттьєру. З-за її спини до кімнати заструмувало світло.

— Зачекайте хвилинку, місіс Оп... місіс Джонс, я зараз засвічу. Будь ласка, пройдіть до мене у вітальню.

Її худенька, напружена постать квапливо подріботіла коридором до вітальні. Зараз вона побачить увесь розгардіяш, залишки затишної вечері на двох. Чого їй треба? Подивитись, чи ввій не ховає у себе жінку? Він чував про пуританізм цих шиферних селищ з їхніми похмурими каплицями. Роджер вхопив сорочку, натягнув штани. Їй що, забажалося влаштувати скандал? Шкода, що він не в змозі їй допомогти. «Місіс Опора Джонс, якщо ви хочете здійснити перевірку мого статевого життя, то я з сумом повинен сповістити: ніякого такого життя в мене немає. Але якщо ви пильно стежитимете за мною протягом усієї зими, я постараюсь, щоб ви побачили, як чоловік знущається з самого себе. В усьому іншому мені відмовлено жорстокою долею. Геть, смерте, геть. Я знищений уже прекрасною і жорстокою дівою». Проте голос у хазяйки скоріше зляканий, а не докірливий. Чого ж вона злякалась?

Абияк одягнувшись, Роджер пішов у вітальню до місіс Опори Джонс. Вона ввімкнула всі, які можна було, джерела світла й стояла посеред кімнати. Чомусь його погляд упав на її руки: вона нервово ламала пальці, і в різкому світлі він уперше побачив, які на них опухлі, спотворені артритом суглоби.

— Містере Фернівел,— сказала вона,— ваша гостя пішла?

— Так,— відповів він.— Мабуть, уже з півгодини тому. Чому ви питаєте?

— Тому що я чую: біля будинку хтось є,— сказала вона,

Її переляк, який став тепер дуже помітним, падав цій простій фразі особливої вагомості й якогось моторошного змісту.

— Хтось є біля будинку? — різко перепитав Роджер.— А чому там нікого не повинно бути?

— Та не те, щоб хтось ішов дорогою,— відповіла вона майже пошепки,— Хтось там вештається.

Її страх немов набув на мить матеріальної форми й тьмавою блискавкою передався Роджерові. Це був страх не перед чимось певним, а перед піччю, темною горою й плачем вітру.

— Піду подивлюся,— сказав він і швидко, не даючи собі часу на вагання, пішов до зелених дверей і розчинив їх, лупко й рішуче грюкнувши засувкою.

Надворі було дуже темно, схилом гори сповзав дощ. Очі Роджера не могли бачити крізь суцільну стіну темряви, але вухо вловило невиразне човгання підошов. Це не був звук кроків, більше скидалось на те, ніби хтось обережно спускає ногу по стіні.

— Хто там? — гукнув Роджер. Його голос відразу ж загубився під щільною пеленою дощу.— Хто тут вештається?

Він почекав відповіді, хоч було очевидно, що чекати марно, потім повернувся в будинок. Місіс Опора Джонс, надто знервована, щоб лишатись у кімнаті самій, вийшла слідом за Роджером у коридор і стояла позаду, поки він кричав у ніч. Ї тепер, коли він ступив кілька кроків, вона опинилась просто перед ним.

— Ну ось,— почав був він,— здається, там нікого...

— А ваші ноги! — раптом пронизливо й злякано скрикнула вона.

Він подивився вниз. З першого погляду нічого незвичайного не помітив: на ногах капці, ото й усе, потім раптом побачив, що залишає яскраво-малинові сліди. Він підняв одну ногу... другу. Підошви його капців було вимащено густою яскраво-малинвою рідиною.

Місіс Опора Джонс прихилилася до стіни.

— Що це? — прошепотіла вона з круглими від жаху очима.

— Ну, в усякому разі, не кров,— різко відказав Роджер.— Кров іншого кольору. Ця гидота пахне як...— Він зняв капець і понюхав підошву.— Так я й думав. Фарба.

— Фарба? — повторила вона, і страх, в її голосі поступився місцем обуренню.— Але ж у мене ніде немає свіжої фарби...

— Не було,— зауважив Роджер.— А зараз, по-моєму, є.

Він повернувся до дверей і знову розчинив їх. Цього разу, оскільки він не вглядався у темряву, а дивився тільки на двері, то побачив усю мерзоту. Велику банку яскраво-малинвої фарби вихлюпнули на двері, і вона зібралась липкою калюжею на побіленій сходиці.

Він відійшов убік, щоб місіс Опора Джонс побачила все на власні очі.

— Оце ви й чули,— сказав він.— Хтось з'явився сюди й вихлюпнув банку фарби на двері, можливо, навіть їх було кілька чоловік.

Тут Роджер згадав, що чув човгання підошов по землі, і йому саянула нова думка. Швидко вийшовши з будинку, він приклав долоню до вуха й завмер, вслухаючись. Далеко знизу, з прибережного шосе, до

нього долинула віддалена тріскотнява мотоцикла. Він виразно чув її — навіть дощ не міг заглушити цього звуку.

— Хоч би хто були ці люди, а приїхали вони на мотоциклі,— сказав він, повернувшись до будинку.— А потім, очевидно, сіли на нього і, не заводячи мотора, покотили з гори, поки не опинились на безпечній відстані. Тож мені й почулося, ніби хтось човгає по землі — саме такий звук буває, коли котишся на незаведеному мотоциклі й волочиш ноги.

Зараз місіс Джонс сплітала й розплітала пальці ще швидше. Хвилювання визирало з її очей, угадувалось у кожній лінії її тіла, в зморшках обличчя.

— Не можу собі уявити, хто б міг це зробити. Я ніколи не стромляла носа в чужі справи, з усіма жила в злагоді, он як. Ніяких ворогів у мене немає. Жодна жива душа не бажає мені лиха — в усякому разі, я таких не знаю. Виходить, усе це через вас.

— Що ви маєте на увазі, кажучи, що все сталося через мене? Я теж не встиг наробити собі ворогів.

— Ви цього не знаєте. Ви тут чужак. А люди у нас часом поводяться дивно. Мені ніхто нічого поганого не зробив би. Я прожила тут тридцять років, ні з ким не сварилася, он як!

— Слухайте, місіс Джонс, давайте вип'ємо чаю й...

— Ніхто б отак не вихлюпнув фарбу, щоб зіпсувати мені двері, і хто тепер платитиме за все це?

Роджер узяв стару за руки й чи то повів, чи то потягнув її тремтяче сухеньке тіло до вітальні.

— Зараз я розпалю вогонь,— сказав він, схиляючись над відерцем з вугіллям,— потім ми вип'ємо чаю — я приготую його в своїй гарненькій кухоньці,— і до вас знову повернеться спокій. Прикра подія, але не варто надавати їй надто великого значення.— Він підкинув у пічку дві чималі грудки вугілля і якийсь час обережно ворухив їх кочергою, аж поки вони не розгорілися.

Місіс Опора Джонс сіла там, де раніше сиділа Дженні, і так само, як Дженні, вдивляючись у вогонь, знову завела мову про свої страхи.

— Не розумію, кому де треба було робити, коли я ніколи нікому й слова поганого не сказала.

Роджер мовчав: нехай бурмоче сама до себе. Він уже не робив спроб у чомусь перекопати її, поки не налив дві чашки і не вклав одну

з них, повну свіжого міцного чаю, в її худенькі пальці з вузлуватими суглобами.

— А тепер, місіс Джонс, пийте чан і слухайте мене. Нас щойно зачепив лише відгомін тієї бурі, що шаленіє в усьому світі. Злочинність, хуліганство — це відповідь молоді на те, що їй нікуди докласти свою енергію. Не маю ні найменшого сумніву, що якби нам вдалося зловити когось із цих хлопців,— а я певен, що то були саме молоді хлопці,— ми побачили б, що вони — звичайні шибайголови у чоботях і шкіряних куртках, мабуть, прищаві й низьколобі. З тих, кому робота не дає ніякої перспективи і кого життя вже затаврувало як невдах. Неважко зрозуміти, яка злість накопичується в їхніх душах, і вихід для неї тільки один: зігнати її на когось. Ну, а на таких як вони самі зігнати цю злість їм неможливо, бо конкуруючі банди не вагаючись завдадуть удару у відповідь, варто їх лише зачепити; отож ці хлопці й шукають якусь беззахисну людину не свого кола. Не схожу на них. Таку, наприклад, як я.

— А я все одно не розумію, нащо їм знадобилося заляпати фарбою мої...

— Звісно, не розумієте. Для вас це безглуздо й дико. Для мене так само, але водночас я радий, що вони вирішили принести мене в жертву в такий досить поміркований спосіб. Те, що вони вихлюпнули фарбу на двері, коштуватиме мені грошей, але до лікарні я все ж таки не потраплю. Я навіть уявляю, як їм спадає на думку ця блискуча ідея і як вони при цьому регочуть. «Ходімо заліземо на склад, поцупимо щонайбільшу банку фарби й розтрощимо її вночі у нього на дверях— нехай посушить голову, хто це зробив».

Вона пильно дивилася на нього поверх чашки.

— Отже, ви знаєте, хто це зробив?

— Та ні, не знаю.

— Але ж ви ніби знаєте про них усе.

— Я просто здогадуюсь. Намагаюся відтворити те, що було, зрозуміти, як усе трапилось. То ви все це вигадали,— гірко промовила місіс Опора Джонс.— А мені здалося, що ви усе знаєте — і хто вони, і як вдягнені, і яка в них робота, і як вони вкрали зі складу фарбу, навіть подумала, що ви знаєте, де вони працюють.

— Слухайте, місіс Джонс, я знаю стільки, що аж нічого не знаю, — цю фарбу могли розляпати навіть гноми.

— У пас таких немає. Ближче, як у Бангорі, кольорових не знайти.

— Розумієте, я так само, як і ви, не знаю, хто хлюпнув на двері фарбою, але за подібними дурними й дикунськими вихватками звичайно стоять такі люди як я описав.

«Справді? — озвався в ньому тоненький голосок.— Як заспокійливо!»

— Цього вечора,— вів далі Роджер,— між Стокгольмом і Сан-Франциско трапилось, мабуть, кілька тисяч випадків, Дуже й дуже схожих на цей. Цей — один з багатьох. Як я вже сказав, відгомін бурі.

«Ну, годі все гаразд,— промовив голосок.— Проблема, властива всьому суспільству».

— Слухайте, свого часу я працював в університеті,— не здався Роджер, силкуючись перекопати місіс Опору Джонс, яка не бажала йому вірити.— Я звик до молоді. І бачив чимало подібних випадків.

«Хіба тобі коли-небудь обливали двері фарбою?»

«Заткни пельку»,— звелів Роджер голоскові.

— Випийте ще чашечку,— сказав Роджер, звертаючись до місіс Опори Джонс.

— А я подумала була, що то ваша гостя, коли почула, як хтось там ходить,— правила своєї місіс Опора Джонс. Вона кинула на Роджера докірливий погляд, неначе це він безнадійно заплутав події, приймаючи в себе Дженні.

— Випийте ще чаю,— знову запропонував Роджер, підводячись.

— Нам слід було б викликати поліцію,— сказала місіс Опора Джонс.

— Поліцію? А де ж найближчий поліцейський від...?

— В Карвенаї. Там хтось та чергує, треба тільки подзвонити.

Роджер знав, що найближчий телефон-автомат за півмилі від них, біля поштового відділення.

— Ви ж не хочете...

— Про такі речі треба обов'язково повідомляти.

— Слухайте, завтра мені рано вставати, щоб встигнути на автобус о восьмій п'ятнадцять. Отож я й повідомлю про все поліцію, тільки-по ми приїдемо в Карвенаї. Однаково зараз воли нікого сюди не пришлють.

— А можуть і прислати,— боязко, але вперто мовила місіс Опора Джонс.

Роджер почав розуміти, чому її чоловік зліг і помер невдовзі після того, як стало ясно, що він програв битву з радою по електриці. Якщо вій був такий лагідно-наполегливий, як вона, одне лише усвідомлення поразки могло викликати в нього рак або тромбоз — це вже залежно від його фізичного типу.

— А від чого помер ваш чоловік, місіс Джонс? — спитав він.

— Оце вже діла не стосується,— відрубала вона.

— Я просто намагався змінити тему розмови.

— Якби мій чоловік був живий,— проказала місіс Опора Джонс, з ненавистю дивлячись на Роджера,— поліція вже була б тут.

— Нічого подібного. Правда, він надів би пальто, подерся б нагору, вкинув би монету в телефонний апарат і подзвонив до поліцейського відділку в Карвенаї, але вони записали б подробиці й сказали б, що прийдуть уранці. Те саме зроблю й я.

— Дякую вам,— сказала місіс Опора Джонс.— Ви по змарнуєте багато часу, прогулявшись до...

— Ні, я хочу сказати, що зроблю це завтра вранці. А зараз треба відпочивати. Не хвилюйтесь. Ті дурні хлопчачки не повернуться — ні сьогодні, ні будь-коли. Я заплачу за те, щоб двері почистили і наново пофарбували. А як вам моторошно, то дослухайтеся і, коли щось почуєте, постукайте до мене, я вибіжу й схоплю негідника, хоч би хто вій був. Та тільки нікого не буде.

Місіс Опора Джонс щось пробурмотіла, допила чай, встала й пішла до себе через суміжні двері. Проводжаючи її й бажаючи їй «на добраніч», Роджер ще раз запевнив, що все буде гаразд, і раптом подумав про те, що він узяв гору над нею в такий самий спосіб, в який Дженні взяла гору над ним. Ніхто нікого не переконав, але кожний змирився з неминучим, визнавши, що не в силі змінити ситуацію.

Роджер ліг у ліжку. За стінами вітер гуляв гірським схилом. Міцний чай розігнав сон, і по жилах Роджеру пробіг вогонь бажання. Він жадав Дженні, Марго, Райанон. Він спробував був сконструювати в уяві картину, де б знайшлося місце для всіх трьох, але насамкінець у його думках запанувала Райанон. Можливо, завтра вона з'явиться в автобусі. Він дізнається, де вона мешкає, і якось темної ночі пожбурить

їй у двері банку з фарбою, що буде символом марно розтраченої сьогодні з її вини чоловічої сили.

Потроху Роджер почав застосовувати свої знання валлійської мови: він уже міг обмінюватися репліками з пасажиром автобуса. Вони були незмінно доброзичливими і намагались йому допомагати, неначе вважали, що, силкуючись розмовляти їхньою мовою, він робить їм ласку. Роджер, природно, не спростовував цієї думки й не пояснював, що зацікавився їхньою мовою через потяг до білявих шведок, які, можливо, вивчають кельтську філологію в Упсалі. А взагалі все, пов'язане з університетом, здавалось йому зараз дуже далеким. Проте його плани щодо Упсали, нині забуті в своїй основі, являли собою певним чином більшу реальність, ніж автобус Герета, оскільки прямо продовжували лінію його життя, включаючи й професійну кар'єру. Але поки що Горстів автобус вимагав, щоб до нього ставилися як до справжньої реальності.

Пасажири — а вони майже всі були постійними — він уже знав в обличчя, знав їхні імена. Наприклад, часто їздили їхнім автобусом дзвінкоголосий пастух у завеликих чоботах, якого він зустрів того першого вечора в пивній, і двоє молодиків, які тоді теж там були: чорнявий сором'язливий хлопець і другий, схожий на боксера. Чорнявого й сором'язливого звали Ділвін, кін був другом дитинства Райанон. П'ятнадцять років тому вони разом гралися на гірському схилі, а тепер вона перетворилась на гарно вдягнену красуню, об'єкт уваги чоловіків, він же безнадійно залишився далеко позаду. Але ж чи так? Коли вона їхала в автобусі, він завжди сідав поряд і не зводив з неї очей, а іноді вони обмінювались кількома словами. Вона розмовляла з ним безтурботно, легко, немов з родичем. Ділвін мав ще одну пристрасть — моделі літаків. Він був членом клубу, який влаштовував свої зустрічі на великому рівному полі за Карвенаєм; вони запускали там свої дивовижні іграшки в тривалі акробатичні польоти високо над землею, а самі стояли на полі, вдивляючись у небо й тримаючи в руках прилад керування по радіо з довгим вусом антени. Траплялось, Ділвін сідав в автобус із моделлю літака завбільшки з нього самого, а його кишені відстовбурчувались від напханого в них інструменту і баночок з пальним. Він мешкав на одній з терас Лланкрвіса, і коли-не-коли звідти за гарної погоди чулось пронизливе дзижчання мотора його літачка, що випишував тонкі візерунки в залитому сонцем небі,— це

бувало, коли він запускав і випробовував нову модель. Але тепер сезон польотів наближався до кінця.

Другого хлопця, схожого на боксера-професіонала, звали Йорверт. Роджер побоювався його. Обличчя в нього завжди було похмуре і, здавалося, щоразу хмурилося ще більше, тільки-но погляд його зупинявся на Роджері, Коли Роджер підходив до Йорверта взяти платню за проїзд, він тримав гроші в своїх товстих шкарубких пальцях так, ніби зважував, чи не кинути монети Роджерові в обличчя. Відтоді як Роджер побачив Йорверта в пивній, він знав, що той не цурається чарки, але сподівався, що хлопець п'є в міру й ніколи не перепивається. Роджер просто не уявляв, що робитиме, коли Йорверт сяде в автобус п'яний і у войовничому настрої.

Тримався Йорверт з явною недобррозичливістю, але більшість пасажирів сприймала присутність Роджера в своєму колі дуже природно й невимушено, і в нього часом виникало відчуття, ніби він завжди жив тут. Коли він збирав пенні, теплі від рук цих людей, прислухався до гучної балачки жінок, які намагалися перекричати гуркіт автобуса, споглядав гори або море, що з'являлися за довгастим прямокутником вітрового скла, йому починало здаватися, ніби оце і є життя, а всього іншого просто не існує.

Майже так. Бо не все ще вписувалось у цю картину. Його стосунки з Геретом, наприклад, дивним чином застигли на одному рівні. В міру того як минали дні і кількість годин, проведених у товаристві Герета, збільшилася спочатку до десятків, а потім і до сотень, Роджер дедалі сильніше відчував, що Герет пізнає його краще й краще, а сам він про Герета нічого не знає. В цьому обличчі з гачкуватим носом і очима хижого птаха, які пильно дивились із глибоких западин, було щось таке, що не допускало невимушеного зближення. З такою людиною було нелегко зав'язати близькі, нехай навіть і поверхові стосунки. Роджер, приміром, з'ясував для себе, що не може вправлятися у валлійській мові з Горстом. Якщо він вимовляв якусь фразу по-валлійському, Герет ущипливо посміхався і відповідав по-англійському.

І все ж траплялось і так, що першим починав розмову Герет. Вранці після того, як двері Роджеру було облито фарбою, коли вони, приїхавши рейсом о десятій тридцять нагору, стояли біля автобуса і

дивились на широчезну просторінь моря із тонкою смужкою зелених полів уздовж берегової лінії й темний клин Енглсі, Герет сказав:

— Ну як там вам у місіс Опори Джонс? Добре влаштувались, га?

На мить Роджерові закортіло розповісти Герету про червону фарбу. Та він вирішив за краще не розводитись про цю подію. Неподалік від будинку місіс Опори Джонс дорога розгалужувалась. Герет проїхав дальнім відгалуженням і не міг бачити вихлюпнутої на двері фарби. Безперечно, поговор про це рано чи пізно дійде й до Герета, але від нього, Роджера, він ні про що не дізнається. У Герета свого клопоту по маківку, не треба обтяжувати його ще моїми дрібними неприємностями.

— О, чудово,— відповів Роджер.— Я вже почуваю себе у Лланкрвісі як удома.

Це було, звичайно, сказано надто сильно, і Роджер зрозумів це, як тільки закінчив фразу. Почувати себе у Лланкрвісі як удома — означало бути одним з Геретових сусідів, а він мав лише невиразне уявлення про те, в якій частині селища мешкає Герет, і, звичайно, не міг би показати його будинку. По закінченні робочого дня Герет просто зникав у напрямку верхньої частини селища, де на терасах стояли найменші будиночки. Роджер припускав, що Герет живе самотою, але знову ж таки ніяких доказів на користь цього не мав. Навпаки, в Герета могли бути дружина і шестеро дітей.

— Що ж, Лланкрвіс непогане місце, коли до нього звикнеш,— промовив Герет.— Я знав людей, які вважали, що десь-інде вони жити не можуть. Сам я цього не пробував. Але Лланкрвіс ніби притягує до себе людей. Візьміть хоча б місіс Аркرایт.

Роджер кивнув. Місіс Аркرایт їздила автобусом мало не щодня, розважаючи всіх безперервною буркотнявою, в якій раз у раз можна було розрізнити слова «корпорація», «збирання сміття», «неподобство» і «коли був живий Х'юберт».

— Її чоловік був оптовим торговцем бакалійними товарами в Англії,— сказав Герет так, паче Англія була малесенькою округою й не мала адміністративного поділу.— Він постійно приїжджав сюди у відпустку. Щороку з юних літ він жив у якому-небудь з тутешніх сіл, а коли одружився з нею, то почав брати з собою і її. Вони щоліта приїжджали сюди, а коли йому виповнилось шістдесят і він вирішив, що збив достатньо грошей, то продав своє бакалійне діло й побудував

гарненький будиночок. А потім помер.— Герет коротко й скрипуче засміявся.— А вона житиме ще років тридцять. Вона не набагато молодша від нього, та набагато міцніша. Цей край любив він, а не вона.

— Чому ж вона не висмикне кілочки й не повернеться туди, звідки приїхала?

— Не може,— байдужим тоном відказав Герет. Його цікавість до місіс Аркرایт якось враз вичерпалась. Ніби тукаючи іншої й цікавішої теми для розмови, ввій втупився поглядом поверх придорожнього муру,— А ця вівця попала в біду,— зауважив він,— Не слід допускати, щоб вівця так кульгала. Здається, Х'ю сам не розуміє, що робить.

— А ви хіба вмiєте доглядати овець? — спитав Роджер.

Герет так само сухо й приглушено засміявся.

— Провів з ними чимало часу,— відповів він. Проте з властивою йому стриманістю вдаватись у подробиці, що ж він при цьому робив, не схотів.

Потім Герет підняв капот і нахилився над мотором.

— Це магнето довго не протягне,— мовив він.— Я чув, ніби по дорозі на Портмадок розбирають один чи два автобуси. Треба буде підскочити туди в неділю. Може, пощастить дістати магнето, в якому збереглося хоч трохи життя.

— М-м,— байдуже відгукнувся Роджер. Він не бачив підстав підтримувати чемну розмову з людиною, такою мірою застєбнутою на всі гудзики, як Герет. Тому, спершись на автобус, він почав думати про Дженні. Вона славна дівчина. Якби він зустрів її тоді, коли вона була сама, то одружився б з нею і не пошкодував би. Одруження, домівка. Жінка, яка постійно про тебе дбає. Усього цього він ніяк не міг собі уявити. А чи не варто докласти всіх зусиль, щоб відірвати Дженні від її бридкого чоловіка й потім одружитися з нею? Ну, а як бути з дітьми? Чи любить він дітей настільки, щоб узяти на себе відповідальність за двійко чужих? Можливо. В усякому разі, Дженні почувала б тоді себе щасливою. Ось іще одна загадка. В житті, здається, так мало точно визначеного, вільного від складностей. І, щоб дати мозкові відпочинок, він, поки Герет обмацував магнето, почав викликати в уяві приємні картини.

— А де мешкає Райанон? — спитав він, звертаючись до зігнутої Геретової спини.

— Там, далі,— відповів Герет. Він поштрикав у магнето викруткою.— Так сидить, що й не зняти.

За кілька днів Роджер сам знайшов, де мешкає Райанон. Одного вечора він пішов назирці за нею, скрадаючись у густих сутінках попід муrom і не спускаючи з ока її дорогого соковито-зеленого замшевого пальта, яке водночас і приваблювало, і відлякувало його. Вони проминули центр селища, потім групу муніципальних будинків і пройшли ще ярдів з п'ятсот відкритим гірським схилом, коли раптом, на його превелике здивування, вона відчинила хвіртку і ввійшла до будиночка, який він запримітив ще раніше під час своїх самотніх вранішніх прогулянок. Будиночок був старий. Старший, мабуть,— подібно до більшості своїх побратимів на околиці,— на кілька століть від поставлених у вікторіанську добу будинків на терасах, цих найдавніших споруд у селищі Лланкрвіс. Одноповерховий, з товстезними стінами, він приліпився до гірського схилу, припишкнувши за подвійною барикадою з побіленого муру й колючого живоплоту, і був готовий витримати найлютішу бурю, яка може налетіти з Ірландського моря. Так само як усі інші довгі будинки, він свого часу належав якомусь орендарю, і хлівці та корівники були прибудовані до нього так, що утворювали пряму лінію. Люди й тварини жили під одним дахом так же відкрито, як у давніх швейцарських шале, з тією лише різницею, що розташування приміщень тут було горизонтальне, а не вертикальне.

Тепер цю ділянку землі з будиночком ніхто не орендував. Господарюванню на дрібних латках землі настав кінець навіть тут. Проте мешканці будиночка ще тримали курей. Роджер бачив, як ці істоти дибали по подвір'ю, а тоді раптом завмирили серед безугавного квоктання і немов загіпнотизовані дивилися крізь ворота на випадкового перехожого. Але корівник уже було перероблено під гараж з акуратними сучасними дверима з нержавіючого металу, старенькі віконечка поступилися місцем великим модерним вікнам із сталевими рамами, і взагалі всі будови сяяли свіжою побілкою і фарбою, на вікнах висіли дбайливо збрижені мереживні штори, а над усім цим височіли дві великі телевізійні антени.

Так, зміни прийшли й сюди. Проте будиночок, як і колись, залишався сільським, він, як і колись, стояв за барикадою з живоплоту й муру на голому гірському схилі, кури, як і колись, квоктали й щось

дзьобали. Цілком можливо, що й вапни тут не було,— в усякому разі, по другий бік вузького подвір'я стояла охайна побілена tu bach (Вбиральня (валл.)). Нічого не розуміючи, Роджер повернувся в селище. Райанон ніяк не вписувалась у що картину. Там, у готелі, серед м'яких килимів і розсіяного освітлення вона вся здавалась істотою з dolce vita (Солодкого життя (італ.)). Невже вона справді виросла в цьому довгастому будинку, за цими товстими, міцними стінами, так близько до голої землі? Невже, будши дитиною, вона сиділа на цьому подвір'ї поміж курей, гасала по цих схилах, переходила вбхід ці стрімкі потічки? І неville її предки — якесь неохайне богомільне подружжя?

Спантеличувало Роджера не стільки те, що Райанон з її сліпучою вродою, бездоганно вбрана, походила з такого місця, скільки те, що вона приїжджала сюди, що визнавала його своєю домівкою. Що спонукає її до цього? Ощадливість? Роджер зневажливо гмукнув. Такій дівчині немає потреби заощаджувати. Якби вона захотіла мешкати в міській квартирі, і навіть не в цьому місті, а десь-інде, в якій завгодно столиці світу, вона відразу знайшла б охочого платити за неї.

Але, можливо, вона соромиться брати гроші, заходити в аморальні стосунки? Ні, навряд, В ній є щось таке — як би це краще сказати? — в пій відчувалася така досвідченість. Ця дівчина бувала в бубальцях. А втім, можливо, він і помиляється. Мабуть, просто одяг і косметика надають їй такого вигляду. Цнотлива сільська дівчина? І вона буде задоволена, одружившись за рік-два з кимось подібним до Ділвіна, який спокійно й незмінно обожнюватиме її і конструюватиме моделі літаків? Ні, в це він також не міг повірити.

Словом, Роджер не міг зрозуміти Райанон. Так само як і Герета, Айво, Гіто або Медога. Та це не означало, що вія відмовився від спроб зрозуміти їх. Деякі таємниці варті того, щоб їх розгадувати, деякі — ні. Люди, які оточували його тут, були загалом такими таємницями, що їх хотілося розгадати.

А найбільше за інших — Райанон. її розгадати кортіло вдвічі дужче.

Роджер чекав слушної пагоди, і вона трапилась одного вечора, коли Райанон, погойдуючи стегнами, виникла з туману й сіла в автобус, що йшов до міста о сьомій годині. Вона піднялася приступками, ні на кого не дивлячись. Боже, яка вона прекрасна! Чи є в неї коханець? Невже якась щаслива свиня мав її всю, без винятку, і стільки, скільки хоче?

Роджеру не вірилося, що комусь може так поталанити. А якщо й поталанило, то такому чоловікові, який не заслуговує на подібне щастя,— цього Роджер був абсолютно певний.

— З вас шилінг,— сказав він, підходячи до Райанон, хоч нагадувати їй про плату за проїзд не було потреби: вона вже простягала гроші в щільно обтягнутій рукавичкою руці.

Оскільки вони з Геретом ще не завели таких розкошів, як автобусні квитки, Роджер не мав можливості зайвий раз доторкнутися до руки Райанон,— а цієї нагоди він би не пропустив, якби давав їй квиток. Але він бадьоро посміхнувся, впіймавши її погляд, на що вона відповіла поглядом, в якому теж проглянула посмішка, вірніше натяк на посмішку; в усякому разі, подумав він, це був цілком дружній погляд, якими могли б обмінятися двоє жителів Лланквіса.

Це й вирішило справу. Тепер він спробує щастя. Він швидко зібрав плату з інших пасажирів і став спереду Герета, уважно вдивляючись у вітрове скло, ніби його цікавила дорога. Насправді ж він набирився духу. Він бачив відображення Райанон у темному склі. Цього разу вона була не в замшевому пальті, а в макінтоші з поясом і в чобітках до колін. З першого погляду створювалося враження простоти і практичності, але, якщо придивитися, в ньому було щось спокусливе й навіть екстравагантне, неначе такі макінтоші й чобітки носять не на вулиці за дощової погоди, а тільки в приміщенні, де пахне димом дорогих сигар і чути приглушене бахкання відкорковуваних пляшок шампанського.

Коли автобус виїхав на площу й зупинився, Роджер буркнув щось Геретові й подався слідом за Райанон. Вона, здавалося, не помічала, що за нею хтось іде, або, можливо, просто не надавала цьому значення; в усякому разі, вона піднялася сходами готелю «Палас» не поспішаючи й не оглядаючись. Роджер затримався на темній стоянці для автомашин. Уже кілька днів він носив у кишені галстук, приготовлений саме на такий випадок; тепер він вийняв його й старанно пов'язав на шию. Як символ респектабельності. Працювати в автобусі при галстуці не годилося, але без нього його не пустили б у готель «Палас». Отакі магічні властивості має вісімнадцятидюйма смужка тканини. Роджер глибоко вдихнув повітря і піднявся по сходах. Старший портьє привітався з ним,— він, безперечно, знав, бо тут усі про все знали, що Роджер збирає тепер плату за проїзд в автобусі

Герета,—проте примудрився вклонитися так, ніби ні сном ні духом про це не відав. Так само повівся й бармен. В цьому готелі суворо дотримувались гарного тону і великосвітських умовностей. Крім того, вони, мабуть, не виключали можливості, що Роджер — ексцентричний мільйонер. А чом би й ні? Від природи він цілком міг бути ексцентричним мільйонером, а не лише ексцентричним філологом. Роджер нашвидку проковтнув дві порції віскі, випростав плечі й вийшов з бару в хол, володіння Райанон.

Вона сиділа за своєю конторкою, оглядаючи неухважним поглядом неосяжні простори килима, цього не позначеного на карті моря, по якому, коли настане час, до неї припливе все, що їй потрібно. Роджер, чию кров підігрівало віскі, сміливо попрямував до неї.

— Вітаю,— сказав він.

Вона байдуже подивилася на нього.

— Вітаю. Чим можу бути корисною?

— У мене справа, що не стосується готелю,— промовив він.—

Особиста справа.

Вираз її обличчя не змінився; його слова, здавалось, не здивували й не зацікавили її.

— Чи не могли б ви сказати мені,— провадив Роджер,— куди тут люди ходять, коли хочуть гарно провести вечір? Смачно попоїсти, випити доброго вина, можливо, послухати оркестр,— Чи треба було б йому додати: «Подивитись шоу»? Чи це вже було б явним натяком?

Вона поставилась до його слів як до звичайнісінького запитання, на яке часто доводиться відповідати.

— Ну, все залежить від того, як далеко ви могли б поїхати.

— Та будь-куди, аби встигнути за вечір з'їздити туди й назад на автомашині.— Чи не думає вона, що він їздить скрізь на велосипеді? Або відвідує тільки такі місця, де пролягає маршрут Геретового автобуса?

— Ну, найближче цілком пристойне місце на Енглсі. Там добре годують, непоганий вибір вин, є й невеликий танцювальний майданчик.

— Ви там бували?

— Бувала,— спокійно відповіла вона.

— Ви вважаєте, що це найкраще місце, скажімо, в радіусі двадцяти п'яти миль?

— Так.

— А чи не погодилися б ви поїхати туди якось увечері зі мною?

Ну от, він і сказав про головне.

Райанон подивилась на нього так, неначе вирішувала, що відповісти. Погляд її великих чорних очей пробіг по обличчю Роджера, ніби вона вперше побачила його по-справжньому. Та так воно й було, оскільки він уперше запропонував себе для огляду як щось варте уваги.

Вона розтулила губи, готуючись щось сказати, але перш ніж слова встигли злетіти з них, її увагу раптом відвернув від Роджера огрядний білявий молодик: він впевнено й швидко пройшов холлом, наблизився до конторки, перекинувся через неї й сказав:

— Добрий вечір, красуне!

Райанон глянула на нього з погано прихованою відразою. Роджер, який стояв збоку і бачив обидва обличчя в профіль, відчув у поведінці молодика зверхність і якесь неймовірне нахабство, що викликало в Райанон шалений внутрішній опір. Роджер відразу незлюбив цього молодика. І не тому, що обурився за перервану розмову, до того ж у таку вирішальну мить. Адже цей молодик навряд чи міг знати, що вони саме наблизились до найголовнішого. Причина полягала скоріше в тому, що все у пришельці аж лисніло якимось елейним нахабством. Його жовтаве волосся, зачесане назад, здіймалось над лобом хвилею, а поверх вух було викладене, мов згорнуті качині крила. Голос він мав негучний, досить м'якого оксамитового тембру; такий голос добре гармоніював із зніженою й занадто крихкотілою зовнішністю. Та найнеприємнішою в нього була хода. Він ніби плив, розтинаючи плечима повітря, готовий відкинути вбік будь-яку беззахисну людину. Неважко було уявити, що він здатний задля жарту штовхнути сліпого в канаву.

Дивлячись Райанон просто у вічі, молодик нахилився до неї ще ближче і, цілком ігноруючи присутність Роджера, спитав:

— З двадцять першим усе гаразд?

— Ні, негаразд.

— Погано. А я сподівався, що на цей час усе буде залагоджено.

Райанон підвелася зі свого високого стільця і стала, випроставшись, перед ним.

— Ви не мали підстав сподіватись. Адже я вам так і сказала, коли ви спитали першого разу. На цей вечір замовлено всі номери.

— Мій батько розмовляв з містером Івенсом, і той сказав, що спробує здихатися когось із мешканців.

— Можливо, він і пробував,— рішуче відказала Райанон,— але в нього нічого не вийшло. Всі інші замовлення записано в книзі, а книгою завідаю я, і якщо ви хочете прийняти гостей сьогодні ввечері, то вам доведеться зібрати їх десь-інде.

— Погано,— знову повторив молодик,— Мабуть, доведеться ще раз поговорити з містером Івенсом.

— Містер Івенс нічим не зможе вам зарадити,— сказала вона, відвертаючись.

— Ні, зарадить, ще і як,— заперечив молодик,— коли хоче, щоб і йому робили послуги. А цього хочуть усі, правда ж?

Райанон не відповіла. Молодик розкрив рота, наче збираючись ще щось додати, але вона нахилилась і вдала, ніби шукає на полиці під конторкою якусь загублену річ. Цей жест був таким прозорим натяком, що молодик зрозумів: все його нахабство тут безсиле,— і подався геть.

Райанон повільно випросталась і завмерла, втупившись перед себе невидющим поглядом. Від гніву її звичайно смагляво-рожева шкіра зробилася темно-червоною. Але на очах у Роджера, який спостерігав за нею, цей червоний колір поступово зникав — спочатку з шиї, потім з лоба. Найдовше він затримався двома яскравими плямами на щоках. Вона, здавалося, зовсім забула про Роджера, але він відчув, що ситуація надто делікатна, й не наважився порушити плин її думок, а просто стояв і мовчав. Нарешті вона повернулась до нього й сказала:

— Не може ж готель створити приміщення з повітря!

— Аж ніяк,— погодився Роджер.

— Він вважає, що може мати все, що йому заманеться,— додала вона з раптовою злістю,— ось у чому його біда.

— А чого саме йому треба? Оце зараз, я маю на увазі,— обережно додав Роджер.

— Сьогодні йому виповнився двадцять один рік, отож вони хочуть шикарно погуляти з цього приводу і витратити купу грошей, щоб усі в Карвенаї знали, як багато вони розтринькали. Ось чому їм кортить зібратися саме тут, у центрі, а не в якомусь іншому і зовсім не гіршому місці за кілька миль звідси. Йому й на думку не спало задалегідь зарезервувати помер, А тепер уже пізно, усе замовлено, але він вважає, що це дрібниця.— Раптом вона розсердилася на себе за те, що стільки наговорила, і спрямувала своє роздратування на Роджера:— Ви ще хотіли про щось мене спитати?

— Але ви так мені й не відповіли,— лагідно нагадав Роджер,— чи згодні провести зі мною вечір у тому ресторані на Енглсі.

— Так, так,— сказала вона, даючи відчипного, неначе серед сили-силенної дрібних клопотів їй забракло сили здихатися ще однієї мороки.— Я приїду.— Вона знову взялась до Свого гробу, рвучко перегортаючи сторінки й удаючи, ніби дуже зайнята.

— Наступного четверга?

Вона подивилася на нього з раптовою увагою.

— Звідки ви знаєте, що наступного тижня мій вихідний у четвер?

— Я помітив, коли ви їдете автобусом.

Вона стримано посміхнулася, потім враз голосно засміялась. Її зуби зблиснули в м'якому світлі, що падало на неї з конторки, і Роджер раптом побачив, яка прекрасна в неї шия. Але ж у неї все було прекрасне.

— А ви, очевидно, спостережливий,—мовила вона.

— Ну, мені ж робити більше нічого, коли я на автобусі.

Вони домовилися про день зустрічі, і вона сказала йому, як подзвонити до ресторану на Енглсі.

Тепер, узявши на мушку мішень, що звалася «Райанон», Роджер вирішив не шкодувати зусиль. Він тринькатиме гроті, замилюватиме їй очі, випромінюватиме безмежну чарівність,— і все це, як ніколи досі. Хай би які незначні бул шанси на успіх, якщо пощастить досягнути майже неможливого, його чекала така фантастична нагорода, що — зовсім як в тоталізаторі на футбольному матчі — безглуздо було б не спробувати.

Він вирішив узяти напрокат машину. Переговори з цього приводу тривали довше, ніж він розраховував, і Роджер пропустив рейс о четвертій п'ятнадцять. Це означало, що Геретові, якого він навіть не попередив, довелося самому мати справу з повним автобусом галасливих школярів. З'явившись на рейс о п'ятій сорок п'ять, Роджер вибачився.

— Треба було залагодити невеличку справу.

— Я впорався,— відповів Герет.

Автобус був уже повний і готовий рушати, тому Роджер нічого більше не сказав, аж поки вони не приїхали до Лланкрвіса й пасажири не вийшли. Тоді в порожній машині Роджер заговорив знову.

— Даруйте, що пропустив рейс. Я брав напрокат машину.

— Он як? — відгукнувся Герет,— Для весілля чи для похорону?

— Збираюся провести вечір за містом. Перерва в моєму спартанському житті. Боюсь, мені доведеться пропустити завтра вечірній рейс о десятій.

— Гаразд,— сказав Герет. Він вийняв ганчірку й заходився витирати щиток приладів.

Роджер розмірковував, як би сказати Берету, що він бере напрокат машину, щоб поїхати з Райанон. Чомусь йому

хотілося побачити, як Герет зреагує на це. Але він ніяк не міг підібрати слів.

— Гадаю, я заробив право трохи розважитись,— невпевнено пробурмотів він.

Герет витер щиток і сунув ганчірку до кишені. Роджер безпорадно спостерігав за ним. Чи буває Герет веселим? Чи є в нього особисте життя, власні потреби й бажання? Чи кохають його і чи кохає він сам? Чи він просто зникає в тумані по закінченні робочого дня?

Мабуть, він перетворюється на орла й чіпко сидить на якомусь високому бескиді, незмиглю вдивляючись у піч.

— Отож я й узяв напрокат машину,— сказав Роджер,— поїду... поїду з дівчиною.

— Нехай щастить,— відгукнувся Герет. Він вимкнув в автобусі світло й зійшов по приступках.

Зоставшись сам у темному автобусі, Роджер раптом відчув спалах обурення, майже ненависті. Ну чому це Герет щоразу грюкає цими залізними дверима в нього перед носом? У нього виникла спокуса

вибігти слідом за Серетом, схопити його за оті широчезні плечі й щосили трусонуть його. Але ж, зрозуміло, нічого подібного він не зробив.

— До зустрічі о сьомій,— долинув до нього з темряви голос Герета.

— До зустрічі,— похмуро відповів Роджер.

Якби він навіть заговорив і примусив Герета слухати себе, якби знайшов потрібні слова, щоб висловити свою самотність, свій біль і свої бажання, Герет однаково тільки дивився б на нього очима хижого птаха. Спілкуватися з Горстом можна було лише на звичайнісінькому практичному рівні, не більше.

І тут Роджерові спало на думку: «Авжеж, саме це й робить його схожим на Джеффри».

Глибоко замислившись, застібаючи на ходу гудзики плаща, Роджер попрямував униз до будинку місіс Опори Джонс.

Наступного вечора настрої у нього змінилися. Костюм на ньому був не повий, але старанно вичищений, обличчя — і на нього роки наклали відбиток,— старанно поголене, а взятий напрокат «форд», в якому він під'їхав до готелю «Палас», де вони з Райанон домовилися зустрітись, блищав майже як новий.

Він підвів машину до самісінького під'їзду готелю, і вона, м'яко вуркочучи, зупинилась. Чисто тобі Діамантовий Джім! Останній з великих марнотратів! Цього ранку Роджер зробив своєму банківському рахунку ще одне кровопускання, і тепер здобич лежала у нього в гаманці. Райанон пересвідчиться, що розважається в своєму колі. Сьогодні ввечері ніякого лланкрвіського скупердяйства, ніякого запаху автобусного бензину. Тут він неодмінно надолужить те, що втратив з Беверлі.

Роджер швидко збіг сходами до готелю. Райанон за конторкою не було, але він саме цього й сподівався. Вони домовилися зустрітись у барі. Він увійшов туди. Там її теж не було. Не має значення, вона ж повинна запізнитись. Мабуть, після чергування пішла нагору переодягатись і підмалюватись. Роджер замовив віскі й почав чекати. Випивши те, що йому подали, він замовив другу порцію і чекав далі. Нарешті, випивши чотири порції і прочекавши годину, він вийшов у фойє й спитав у дівчини, що сиділа за конторкою, де Райанон.

— Сьогодні ввечері її тут немає.

— Так, розумію, але вона, напевно... А коли закінчилось її чергування?

— Ви часом не містер Фернівел? — спитала дівчина й раптом окинула його уважним, допитливим поглядом.

Роджер знав, що буде далі. Він одразу зрозумів, у чім річ. В нього аж ноги підломились.

— Так,— сказав він.

— Райанон просила дещо вам переказати,— вела далі дівчина,— Вона сказала, що перепрошує, але сьогодні ввечері ніяк не може з вами зустрітись.

На якусь шалену мить Роджеру захотілося розтулити губи й сказати дівчині: «Тоді я забираю вас». Адже й вона жінка, хіба ні? І хоч вона, безперечно, негарна, але належить до того самого біологічного класу, що й Райанон, тільки Райанон стоїть на його вершині, а ця дівчина десь аж біля підніжжя.

Проте вголос він лише вигукнув:

— Он як!

Дівчина байдуже глянула на нього й знову почала писати щось у записнику. Роджер повернувся до неї спиною.

Машина чекала біля під'їзду. В ресторані на Енглсі було замовлено столик. Мабуть, щоб подолати почуття розчарування, найкраще — подивитися цьому розчаруванню просто в очі й у такий спосіб змусити його розвіятись. Роджер сів

у машину і, обережно ведучи її лабіринтом сільських путівців добрався до центру Енглсі, де стояв ресторан. Столик ще не було зайнято. Небагатослівно вибачившись за те, що приїхав один, а не вдвох, Роджер сів і неквапливо перемолов зубами найдорожчі й найвишуканіше страви, що їх міг запропонувати ресторан. Він примусив себе зосередитись на процесі споживання страв і напоїв і не просто ковтав їх, а займався тим, що позначають неперекладним французьким словом *dégustation* (Дегустація (франц.)). Плоди авокадо й креветки, палтус, яловичина по-фламандськи, сир і селера — і до всього цього відповідні вина. Під кінець добрий коньяк з кавою і невелика, але пречудова сигара.

Знищуючи все це, Роджер час від часу поглядав на порожній стілець навпроти. Хтось би мав сидіти на ньому, але не Райанон. Тепер він зрозумів, що взяв не той слід. Гіркоти на душі не було. Просто все

це безглуздо — безпідставна мрія, породжена грою уяви, розтривоженої здержливістю й самотністю, та ще відірваним від реальності життям. Коли він проходив голим гірським схилом або самотньо сидів у квартирці, що її місіс Опора Джонс здавала відпускникам, будь-яке сексуальне життя,— як усяке інше,— здавалось йому далеким і недосяжним. Але ось тут, на рівній землі, коли навколо вечеряли люди, схожі на будівельних підрядчиків і оптових торговців рибою, двічі по два давало чотири. Райанон! З таким самим успіхом він міг забажати, щоб воскресла Клеопатра.

З баластом їжі й питва в шлунку він перевальцем вийшов з ресторану, сів у машину й спокійно поїхав до Лланкрвіса. Герет, очевидно, щойно повернувся з десятигодинного рейсу. Під'їхавши до будиночка місіс Опори Джонс і вимкнувши мотор, Роджер раптом згадав, як Герет рівним і байдужим топом сказав йому тоді: «Нехай щастить».

Нехай же щастить і тобі, Перете. Посунься, я зараз приєднаюся до тебе на отому відкритому всім вітрам пасмі горбів. Я теж буду орлом, як і ти, і житиму на купі паліччя, і забуду, що колись був людиною.

Забуду, забуду, забуду.

Наступного ранку, йдучи о восьмій годині схилом угору на роботу, Роджер побився сам із собою об заклад, що Герет навіть не спитає, як він провів учорашній вечір. Він поста-

вив уявні десять тисяч фунтів на те, що Герет взагалі нічого не скаже з цього приводу. І, звичайно, виграв. Це якоюсь мірою прислужилося до того, що він відчув себе впевненіше. Небалакучість горбаня, його чудесна послідовність, з якою він відмовився підтримувати будь-які стосунки поза сферою автобуса й пов'язаних з цим турбот, були зручними, заспокоювали.

Вони прогуркотіли вниз о восьмій п'ятнадцять, потім о десятій тридцять нагору, а тоді Роджер вибачився й сказав, що зустрінеться з Геретом у місті. Йому треба повернути взяту напрокат машину. Герет кивнув головою. Навіть тепер він не виявив ніякої цікавості щодо того, як Роджер скористався своїм дозвіллям.

Вночі пройшов дощ, повітря було свіже й прохолодне, неначе очищене цим лагідним дощем. Сонце холодно світило над заспокоєним морем. Вже майже настала зима. Приморозків ще не було, але Роджер відчував у повітрі їхнє наближення.

Взята напрокат дорога машина була такою ж свіжою й блискучою, як і весь світ того ранку. Ї водночас вона здавалася жалюгідною й непотрібною, як наречена, покинута женихом біля вівтаря. Не даючи собі часу на роздуми, Роджер сів у машину й завів мотор. Потім відпустив гальма, і вона легко покотила вперед і вниз. Спочатку він їхав на третій швидкості, а коли дорога стала крутішою, перейшов на другу. Як же добре він знав цю дорогу — довіку її пам'ятатиме! Кожний її поворот, кожний вигин. Він вивчив її крізь підметки своїх черевиків, крокуючи вперед і назад по автобусу.

Свіже вранішнє повітря так і спокушало Роджера опустити скло. Вій зняв з керма праву руку й почав крутити ручку, одночасно повертаючи машину праворуч між високих кам'яних мурів. Отут воно й сталося. Передок машини провалився вниз і перехнябився, кермо шалено крутнулось і мало не випорснуло з лівої руки Роджера.; Машина застрибала, наче моторний човен на високій хвилі, відкидаючи Роджера ліворуч, на місце пасажира. Відсмикнувши руку від ручки, якого опускав скло, Роджер блискавично захопився за кермо обома руками, але навіть за ці пів секунди машину ще більше повело вбік. Немов крізь туман, він на мить побачив, як попереду, підскакуючи, котиться вниз автомобільне колесо, потім машина люто вдарилась передком у придорожній мур. Крило геть зім'ялося. Заскреготів метал, тручись об бруківку. Роджера кілька разів кинуло з боку в бік. Камінь, що стирчав з муру, всунувся прямісінько у ліве вікно, засипавши місце для пасажира битим триплексом. Після цього машина зупинилась.

Роджер, якого бив дроз, виліз із неї. В голові була лише одна думка: жаль, що в нього немає при собі фляжки з коньяком. Обійшовши машину спереду, він зразу ж побачив, що пошкодження не дуже значні. Але ремонт влетить у добру суму. Ліва частина передка являла собою суцільне місиво. Фару з того боку доведеться поставити нову, зім'яте крило треба буде вирівняти, зарихтувати кілька глибоких подряпин і прим'ятин на дверцятах. Розбите скло легко замінити, але велика дірка із зубчастими краями й усі оті скалки, схожі на прикраси з напівкоштовного каміння для оздоблення суконь і розкидані скрізь, створювали жахливу картину. Він глянув уперед. Колесо, підстрибуючи, все ще котилося вниз. Коли він упіймав його поглядом, воно саме вискочило на вузький тротуар перед будинками. Аварія

сталася біля околиці іншого селища, трохи нижче Лланкрвіса. Роджеру не хотілося й думати, що з ним було б, якби колесо злетіло тоді, коли він ще їхав Лланкрвісом.

Поки він так стояв і дивився, колесо котилося тротуаром попід низькою стіною, за якою тулилися крихітні палісадники. Потім воно, очевидно, наскочило на якусь перешкоду — можливо, на камінець чи покинуту дитячу іграшку, бо високо підстрибнуло, змінило напрямок руху і з швидкістю, мабуть, миль сорок на годину помчало прямісінько до універсальної крамниці й пошти.

Роджер хотів крикнути, замахати руками, але все сталося так блискавично, що він не встиг нічого зробити. До дверей крамниці вело дві сходинки. Колесо вискочило на них. Знизу до половини двері були дерев'яні, а вище — скляні. Сходинки трохи затримали рух колеса, і воно вдарилося у дерев'яну частину дверей. То було щастя помер один. Щастя номер два полягало в тому, що в дверях ніхто не стояв, не виходив і не входив. На мить Роджер уявив, як колесо з розгону вбиває дитину або пенсіонера, що ледве тримається на ногах від старості, і йому стало моторошно. Але одразу зрозумів, що такого не станеться. Колесо вдарилося у дерев'яну частішу дверей і відскочило назад, скло вгорі від удару розлетілось на друзки й посипалося на сходинки. Після цього колесо спокійно вдяглося у водостічній канаві, невинно відбиваючи небо в блискучому металі ковпака.

Роджер на неслухняних ногах помчав униз. Він біг сільською вулицею, а двері обабіч відчинялись, і з них визирали жінки, запнуті хусточками. Він не затримувався, щоб дивитися, що написано на їхніх обличчях, але відчував, що на нього поглядають несхвально. Наблизившись до універсальної крамниці й пошти, Роджер почув звідти жіночі голоси, які кричали щось по-валлійському. Він вирішив, що там повно жінок, які прийшли за покупками, та коли вибіг на сходинки й, відсапуючись, увійшов до крамниці, то побачив, що їх лише дві. Обидві пронизливо репетували й метушилися по крамниці, мов наполохані кури. Поштмейстер, підстаркуватий, схожий на гнома чоловік з великою блискучою лисиною, до якої було старанно приліплено кілька довгих пасем волосся, стояв у тій частині приміщення, що правила за пошту, й розпачливо дивився крізь дротяну сітку. Він був надто старий, щоб одночасно торгувати ще й у крамниці,

і йому допомагала дочка, але вранці вона на годину-другу поїхала до Карвеная.

Побачивши Роджера, жінки відразу ж перейшли на англійську мову й заходились багатослівно доводити йому, що котити з гори автомобільні колеса там, де вони можуть наскочити на людину, вкрай небезпечно. А огрядніша й блідніша з них додала, що в неї аж серце зайшлося і що вона цього так не залишить.

У відповідь Роджер пояснив, що колесо відскочило, коли він їхав машиною вниз, що сталося це не з його волі і що він не міг цього передбачити. Йому довелося повторити це тричі, поки його пояснення, як сталася пригода, дійшло до свідомості присутніх.

Потім почалося тривале цмокання язиками. Менш огрядна жінка взяла з прилавка торбину з цибулею й сказала, що мусить іти додому, але з місця не зрушила. Тим часом до крамниці зайшло ще дві жінки, за ними старий і дитина.

Поштмейстер відімкнув дверцята конторки і перейшов у крамницю. Наблизившись до дверей, він оглянув їх і оголосив, що розбито не тільки скло, а й дерев'яна панель дала тріщину.

— Хтось же повинен за це заплатити?

— Я заплачу.

— Треба ставити нові двері, нові знизу й доверху.

— Я заплачу.

— Я був у задній половині, діставав марок. Місіс Джонс потрібно було марок на два шилінги шість пенсів, а вони в мене там. Що сталося, я не бачив. Це відлетіло колесо від вашої машини?

— Так, колесо. А за двері я заплачу.

— Потрібні нові двері. Дерево добряче побито.

— Ставте які завгодно двері. Я заплачу. Зараз напишу вам своє прізвище й адресу.

— Якби місіс Джонс не захотіла купити марок, я на власні очі побачив би, що саме трапилось, і тоді зміг би дати свої...

— Та байдуже. Сподіваюсь, ці дві дами не відмовляться назвати мені свої прізвища,— можливо, потрібні будуть свідки. Страхова компанія зобов'язана...

— Так,— сказав поштмейстер,— ці двері тепер нікуди не годяться. Хіба тільки на дрова.— Він нахилився, щоб оглянути двері, його лисина блідо заблищала в осінньому світлі, що падало знадвору.

— Замок, мабуть, ще можна буде використати. По-моєму, він цілий. Його мені знімуть і...

— Це не має значення. Просто поставте нові двері, а я заплачу.

Спокій нарешті було відновлено. Обидві жінки висловили готовність ще раз детально розповісти про пригоду, хоч уже й так встигли зробити це кілька разів. (Аудиторія на цей час поповнилась жінкою з дитиною на руках і молодиком у заляпаному кров'ю фартусі, певно, помічником м'ясника). Роджер попросив жінок назвати свої імена. Одну звали місіс Арвел Джонс, другу — місіс Йоло Джонс. Обидві жили на тій самій вулиці.

Потім Роджер повернувся туди, де, перехнябившись, самотньо стояла його машина — її гола вісь лежала на гудроні дороги, наче виставлена для огляду кістка після відкритого перелому. Він приніс колесо. Якщо колесо знову поставити на місце, зім'яте крило не заважатиме йому крутитись. Попошукавши домкрат, Роджер нарешті знайшов його під заднім сидінням. Там же лежала й сумка з іншим інструментом. Повільно, тремтячими руками, він поставив домкрат там, де, на його думку, той повинен був стояти, і заходився працювати ручкою, аж поки машина майже не вирівнялась. Після цього він спробував припасувати колесо на місце. На щастя, різьбу на болтах не було зірвано. І все ж, хоч як він старався, як мучився, колесо на місце не ставало. Щось було не так. Мабуть, машину піднято не досить високо. Роджер ліг на спину й почав вивчати, як талі усе влаштовано. І нічого не зрозумів. Та й хто з філологів розібрався б краще за нього? Хоч би той же Брайант, чи була б тут з нього якась користь?

Довге протяжне завивання сповістило Роджера про те, що на гору піднімається важка автомашинка. Ось вона сіпнула й зупинилась, хоч хурчати й не перестала, бо мотор продовжував працювати. Роджер глянув угору. Нова неприємність? Нібито ні. З кабіни ваговоза,, навантаженого металевим бруктом, співчутливо позираючи на Роджера, вилазили Айво і Гіто.

— Вскочили в халепу, га? — нахилиючись, щоб подивитись, спитав Айво, і вовняна кулька на його тапочці затанцювала.— Прокол?

— Та ні, колесо зіскочило.

— Колесо зіскочило? — Айво й Гіто перезирнулися.— Це ваша власна машина?

— Взяв напрокат,— відповів Роджер. Він сів і раптом відчув страшенну втому.

— Машина, яку дають напрокат, повинна бути в кращому стані, — зауважив Айво.

— Домкрат не так поставлено,— втрутився Гіто, зазирнувши через Роджерове плече.

— Авжеж, не так. Домкрат не на місці, голубе. Ось як треба.— Розумні руки Айво з чорними смужками під нігтями швидко пірнули кудись поміж упертих деталей, які берегли свої таємниці, трохи опустили домкрат, пересунули його на кілька дюймів і знову підкрутили вгору. Цього разу вісь піднялася набагато вище.— Ну от, давайте ваше колесо.— Кілька вправних рухів, і Айво за мить зробив те, з чим Роджер, мабуть, не впорався б і за годину.

— Дякую,— щиро мовив Роджер.

Тим часом Гіто обмацував машину поглядом.

— Пошкодженень чимало,— хрипко прогукнув він,— Компанія, яка дала вам машину напрокат, захоче знати, що з нею трапалося.

— Я розповім їм геть усе й з усіма подробицями,— коротко відказав Роджер.

— Ці теперішні автомобілі всі однакові. Даремно вони відмовилися від рибацького клею,— докинув Айво.

— Просто відлетіло, та й годі? Несподівано? — допитувався далі Гіто.

— Яюсь я помітив, що з ним щось не те, я зупинився б,— відповів Роджер. Він відчув, що йому треба випити, перш ніж він піде з поясненнями до компанії, в якій він узяв напрокат машину.

— А де ви залишили її на ніч? — спитав раптом Айво.

— Там, де мешкаю. Біля будинку місіс Опори Джонс.

— М-м,— промимрив Айво й глянув на Гіто.

— Цілком можливо,— сказав той.

— Що цілком можливо? — сердито спитав Роджер. Він вмерз, настрій у нього був дразливий.

Айво зняв свою вовняну шапочку. Волосся в нього — Роджер не пам'ятав, чи бачив його раніше,— було рудувате й коротко підстрижене. Вій замислено погладжував його рукою.

— Чи є у вас які-небудь здогади про те, хто міг облили ваші двері фарбою? — спитав він у Роджера.

— Ні, немає... Просто якийсь хуліган, що...

— Ну, той, хто може заляпати двері фарбою,— повільно проказав Айво,— так само легко може послабити й кілька гайок на колесі.

Роджер напружився.

— Але це неймовірно! Чи не хочете ви сказати, що хтось намагався вбити мене?

— Аж ніяк,— відповів Айво.— Вас же не вбито, га? Але схоже, що ви ще матимете силу-силенну мороки. Адже ви повинні повернути машину, вам доведеться пояснювати, чому вона...

— Так, так, розумію. Мене цікавить таке: невже ви гадаєте, що хтось намагається зробити...— Роджер умовк. Він ніяк не міг точно назвати те, що хтось намагався йому зробити.

— Зробити так, щоб ви втекли з Лланкрвіса? — допоміг йому Айво. Голос його звучав рівно, але в очах чаїлася тривога.

— Слухати смішно,— промовив Роджер. Він сів у машину й завів мотор. Працював той цілком нормально. Його, очевидно, не пошкодило.

Бачачи, що Айво не зводить з нього погляду, Роджер опустил скло й запитав:

— То ви гадаєте, я тут комусь не подобаюсь? — Він намагався говорити безтурботно, але в голосі його виразно вчувалася тривога.

— Таке цілком може бути,— сказав Айво. Він знову надів свою вовняну шапочку й поліз у кабінку ваговоза. Гіто вже сидів за кермом. Навантажена машина, огорнувшись хмарою диму, повільно поповзла вгору.

Роджер теж рушив своєю дорогою. Набираючи швидкість, він подумав, що не перевірив інші колеса. І що скоріше він здихається цієї машини, то краще. Але спершу треба винити.

Решта дня перетворилася на суцільний кошмар. Розмова в компанії по прокату автомобілів, як і передбачав Роджер, була неймовірно важкою. Завідуючий, схожий на маленького лютого тер'єра, без кінця питав про одне й те саме, а потім ув'язнив у конторі й змусив заповнювати безліч бланків. Саме в той час, коли Роджер сидів там, старанно відповідаючи на запитання, зазначені в брудно віддрукованих формах, у нього настала запізніла нервова реакція, і його почало тіпати. Відчуваючи млість, він кілька разів змушений був зупинитись, а коли знову брався писати, то рука в нього так тремтіла, що написане

навряд чи можна було розібрати. Йому невимовно хотілося піти до Маріо й випити чогось міцного, щоб збадьоритися, але маленький тер'єр-завідуючий сидів, паче на варті, в кімнаті, через яку треба було пройти, і раз у раз відчиняв двері, щоб подивитися, чи Роджер не втік, спустившись по ринві. Нарешті, мокрий від поту, непевною ходою Роджер добрався до пивної Маріо. Вона мала ось-ось зачинитися, і тому часу в нього вистачило лише на те, щоб випити й квапливо проковтнути припізнілий ленч.

Роджер незабаром перестав тремтіти, але до кінця дня відчував важкість у тілі й утому. Шкіряна сумка страшенно відтягувала плече, ноги боліли від кожного кроку по тряскій підлозі автобуса. Він бажав тільки одного — щоб швидше закінчився робочий день, і бажання це було таке непереборне, що нічого іншого для нього просто не існувало. Він навіть забув про приниження, якого зазнав напередодні ввечері, забув про те, що хтось, можливо, хоче вижити його з Лланкрвіса. Зараз для нього важило лише одне — якнайшвидше добратися до ліжка й заснути.

Перед тим як вони рутили семигодинним рейсом у місто, до автобуса ввійшла Райанон. Роджер навіть не спробував спитати її, чому вона не дотримала обіцянки. Усе довкола він сприймав зараз крізь хмару втоми, тож зараз вона була для нього тільки ще однією пасажиркою. Він ішов по автобусу й збирав плату за проїзд, а коли наблизився до Райанон, то просто зупинився й простягнув руку, наче робот. Опускаючи шилінг йому в долото, вона швидко й запитально глянула на нього. Виснажений до краю, вий, проте, мляво всміхнувся їй, показуючи, що, зрештою, не сердиться, а тоді повернувся на своє місце біля Герета.

Коли вони прибули в Карвенай, там лопотів дощ і стояла густа темрява. Пасажири почали виходити. Роджер понуро сидів на своєму місці спереду, втупившись очима у вітрове

скло. Вік не обернувся, щоб пошукати очима Райанон, хоч, звичайно, не міг не бачити її позад себе у вітровому склі. Вона почекала, поки всі вийшли, і зупинилася біля нього. Герет, мабуть, інстинктивно відчув, що треба залишити їх самих, і вийшов з автобуса слідом за пасажирами. Роджер бачив, як він, не озираючись, рушив через площу до своєї пивної.

Райанон зразу ж перейшла до діла:

— Пробачте, що мене не було вчора ввечері.
Роджер повільно підвівся й глянув їй в обличчя.

— Пусте.

Вона стелула плечима.

— Я не знала, що робити,— сказала вона.— Розумієте, я багато думала після того, як ви запросили мене в готелі. І вирішила, що краще буде, коли я не прийду.

— Краще для вас чи для мене?

— Для нас обох. Я певна, для вас це так, знічев'я, а я не хотіла, щоб ви почали на щось розраховувати.

Роджер розтулив був рота, але вчасно похопився. Навіщо заперечувати? Він чудово зрозумів, що саме вона мала на увазі, її відвертість робила їй честь.

— Жахливо, коли доводиться розчаровувати людей,— сказала вона,— Але постарайтеся зрозуміти мене.

— О, я добре вас розумію,— відповів він.— Тільки не зовсім ясно одне: як ви про все здогадалися. Адже я міг мати й не дуже честолюбні плани: всього-на-всього поїхати з вами повечеряти — не більше.

— Але ж вони у вас були, адже так? — лагідно спитала вона.

— Що саме?

— Дуже честолюбні плани.

— Ні, Райанон, не плани,— мовив він.— Лише мрії.

Вона кивнула.

— От саме тому мені й не треба було приходити. Розвійте мрії, щоб вони не перетворилися на плани.

Вона подарувала йому скупу посмішку, в якій прозирнула щира доброзичливість, а тоді квапливо вийшла з автобуса й розтанула в темряві.

Роджеру згадався взятий напрокат блискучий «форд», що перехнябився на один бік, колесо, що мчало з гори, лиса голова поштмейстера з віялом довгих пасем приліпленого до лисини волосся, і він раптом зареготав. Він реготав доти, поки в нього не заболіло під грудьми — майже так само гостро, як і того першого вечора, коли його вдарив Герет. На цю згадку він розреготався знову і тут усвідомив, що втома, нервові потрясіння і збурені почуття довели мого мало не до істерики. Від цієї думки він одразу ж перестав реготати. Повільно, з

гідністю, тримаючись дуже рівно, він спустився автобусними приступками й подався до пивної Марію.

Наступного ранку Лланкрвіс прокинувся під зливою. Важкі струмені води безперервно лилися з безмежної пелени важких хмар, які, здавалося, розляглися просто на темних шиферних дахах будинків.

Роджера це не засмутило. Йому навіть подобалося їздити за дощової погоди автобусом: там було напрочуд затишно, горіло світло, всі гомоніли й співчували одне одному, що довелося стояти й чекати під дощем. Погана погода перетворювала автобус на своєрідне пристановище, надаючи йому того теплого затишку, що був знайомий Роджеру ще з пертого дощового осіннього вечора. Мугикаючи щось під ніс, він умився, поголився, вдягнувся й поснідав. Сон розвіяв утому. Зазнавши напередодні неприємних переживань, Роджер весело сподівався, що сьогоднішній день виявиться нормальним і не завдасть йому ніяких прикростей.

Гараж Герета стояв у верхній частині селища. Роджер, піддавши ходу і глибоко вдихаючи туман, рушив угору. На ньому була нова кепка. Вирішивши, що тут не такий клімат, щоб ходити простоволосим, він купив собі велику твідову кепку, старанно вибравши таку, яка не була б надто схожа ні на дешеві кепки, що їх носять вівчарі-фермери (це було б простим наслідуванням), ні на кепочки спортсменів (це було б піжонством). Нова кепка йому подобалась. Він кілька разів милувався нею, дивлячись у дзеркало на самоті в своєму житлі, яке місіс Опора Джонс здавала відпускникам. Проте через якусь сором'язливість, через невиразне відчуття, що місцеві жителі весь час придивляються до нього і оцінюють його, він ніяк не міг набратися духу з'явитися перед ними у цій кепці. Та сьогодні справжня злива, а тому можна, не вагаючись, надіти на голову що завгодно. Роджер міг би пройтися вулицею, обмотавши голову скатертиною, і не здався б нікому диваком.

Дощ без угаву тарабанів тю рифленому залізу Геретового гаража, коли туди підійшов Роджер. Герет розчинив двері навстіж, підперши їх, і сидів уже в автобусі, намагаючись завести мотор, який лише гучно й скаржно кашляв. Таке відбувалося щоразу на початку робочого дня: мотор був норавливий, як верблюд. Роджер почекав надворі, тримаючись далі від вихлопних газів, поки Герет терпляче морочився з мотором, нарешті він запрацював, і великий жовтий довгастиий

паралелепіпед автобуса заднім ходом повільно виповз під зливу. Тоді Роджер зачинив двері гаража і приєднався до Герета. Той кивнув, вітаючись, і обережно, в кілька прийомів, подаючи автобус вперед і назад, розвернув його. Після цього вони почали чекати пасажирів — мотор весело вуркотів, склоочисник утворював на вітровому склі велику, схожу на віяло прозору латку. Повелося так, що кілька перших пасажирів, чії будинки були ближче до гаража, сідали тут. Але зараз ніхто не з'являвся. Роджер зняв кепку й плащ, струсив їх, ставши у дверях, і повісив на спинку сидіння. Потім узяв з багажної сітки свою шкіряну сумку. Тепер він був готовий до роботи, але поки що ніякої роботи не було.

— Час рушати,— мовив Герет.

Він увімкнув передачу, і вони рушили вниз, до перехрестя. Тут у них була друга зупинка, і звичайно чоловік десять-дванадцять вже чекало автобуса. Та сьогодні на вимитій дощем дорозі ніхто не чекав. На мить Роджер подумав, чи вони з Геретом не припустились, бува, дурної помилки і чи сьогодні не неділя. Але ні, була п'ятниця і люди мали б їхати до Карвеная на роботу. Може, сьогодні якесь велике свято абощо?

Він но бачив Геретового обличчя. Горбань бовванів непорушною брилою на своєму звичайному місці спереду, плечі його шкіряної куртки поцяткували краплі дощу, великі долоні лежали на кермі — в них не відчувалось ні нетерпіння, ні роздратування. Автобус рушив далі. На наступній зупинці теж не було нікого. А ще на наступній в автобус сіла стара бабуся.

— Спізналася на автобус,— пояснила вона Роджерові, простягаючи мокрі монети.

— Як це? — спитав він, нахилиючись до неї, щоб краще чути.— Оце ж і є автобус.

— Та я спізналася на той, інший, — пояснила вона драгливим тоном, сердячись на Роджера за те, що він, на її думку, ніби не знає, що відбувається, і їй це набридло.— На який усі сіли. Я вже йшла вулицею, та підбігти не встигла. Лікар казав мені не поспішати. До того ж я гадала, що пішла на автобус тоді, коли треба.

— Ви й справді вийшли вчасно,— відповів Роджер,— І прийшли саме тоді, коли ми під'їхали.

Він хотів детальніше розпитати цю стару, кілька жалюгідних монеток якої тільки й подзенькувало в шкіряній сумці, що ніби зіщулилась і незручно теліпалась у нього на боці, але Герет раптом повів машину швидше з гори униз, тримаючись середини покрученої, мокрої від дощу дороги. Він кидав автобус на поворотах з неймовірною швидкістю. Обличчя старої скривилося від переляку; Роджерові довелося сісти й міцно схопитись руками за спинку попереду.

— Що він робить? — простогнала стара, яка сиділа на той бік проходу.— Ми ж розіб'ємось.

— Ніколи в житті,— бадьоро відповів Роджер, проте сам аж ніяк не був певен цього. Мокрі кам'яні мури, похитуючись, летіли на них, вівці, що паслися на схилах обіч дороги, підстрибували й кидалися навтіки. Його раптом аж занудило. Певно, він ще не зовсім оговтався від учорашньої аварії, коли в нього зіскочило колесо. Роджер відчув, як його тіло скулюється, відчув усю його тендітність: воно боялося болю.

Дорога пішла рівніше, і ось, дякувати богові, вони вже покотили рівним полем, наближаючись до повороту на шосе. Герет до кінця витиснув газ, переключив швидкість і різко натиснув на гальма. Відпустив, знову натиснув, ще раз відпустив і іде раз натиснув. І напружено вдивлявся вперед, ніби щось там привертало його увагу. Роджер витягнув шию, щоб і собі подивитись, що там таке. Крізь пелену дощу він побачив інший автобус. Той був за якусь сотню ярдів попереду й саме виїжджав на шосе, коли вони наблизилися до роздоріжжя. Автобус був такий самий, як і в Герета, тільки пофарбований у темно-червоний, майже бурий колір — колір печінки на прилавку у різника.

Герет пригальмував, мигцем поглянув праворуч та ліворуч і, не зупиняючись, кинув свою машину за білу лінію. Він явно пустився в погоню за автобусом кольору печінки. Люто витискаючи всю можливу швидкість, він поступово наздогнав його, і тепер обидві машини мчали впритул одна за одною. Шофер попереднього автобуса й знаку не подав, що помітив переслідувача. Далі зупинок більше не було, бо тепер вони йшли маршрутом, який обслуговували автобуси компанії «Дженерал», тож обидві машини, не зменшуючи швидкості, мчали вперед і з гуркотом влетіли в Карвенай так, ніби бурий автобус тягнув за собою на буксирі жовтий.

Вони виїхали на площу, розвернулись і зупинились. І тут Герета вперше зрадила витримка.

— Клятий покидьок,— вимовив він,— Зайняв моє місце!

Бурий автобус і справді став біля самісінької статуї сера Невідомо-Як-Його, на тому місці, яке ніхто не займав, за звичаєм залишаючи його Берету. Роджер цілком поділяв Берегове обурення. Виходило так, ніби хтось спокійно оголосив: Берета вигнано звідси, його взагалі вже не існує.

— Але ми ще подивимось,— сказав Роджер. Він відчинив двері й ступив убік, даючи вийти старій, яка боязко спустилася приступками.

— Лікар казав мені не поспішати,— ущипливо кинула вона на прощання. Бо явно вважала, що, ведучи автобус швидше ніж звичайно, Берет у такий спосіб змусив її знехтувати поради лікаря.

Дивлячись у вікно, Роджер побачив, що з автобуса бурого кольору вийшли майже всі пасажири і що всі вони — жителі Лланкрвіса. В нього на очах, застібаючи на ходу плащ, площу швидко перебіг містер Кледвін Джонс, слідом за ним пройшов Ділвін, залицяльник Райанон. Берет тим часом підвівся із свого місця і вийшов з автобуса. Роджер поквапився за ним.

Дощ тут сів дрібний, майже такий, як мжичка на морі. Бурий автобус займав місце, де звичайно стояв автобус Герета, і з нього виходили останні пасажири. Ніяких написів, з яких можна було б дізнатися, якій компанії він належить чи з якого він міста, на ньому не було. А на табличці, де мала значитись кінцева зупинка, стояло лише одне слово: «Карвенай», та ще у вітровому склі виднів шмат картону з виведеними яскравою кольоровою крейдою літерами: «Позарейсовий».

— Позарейс...— почав був Герет і вмовк.

Роджер глянув на його обличчя — на глибокі зморшки й темні западини очей.

Одна з їхніх постійних пасажирок, весела гладуха,— її імені Роджер не знав, знав тільки прізвище, все _те саме неминуче «Джонс», вийшла з бурого автобуса й, побачивши Берета, здивовано обернулася до нього.

— Ти тут, Герете?

— А чого б мені тут не бути? — спитав Берет, точніше не спитав, а прохрипів.

— Той хлопець сказав... Та, може, я його не так зрозуміла,— знітившись, вона не закінчила фрази.— Вій сказав, що це позарейсовий, отож і проїзд безплатний

— Безплатний? — спитав Роджер. Від відчув, як закалатало у нього серце.

— Грошей з нас не взяли,— пояснила жінка. І, почервонівши, швидко відійшла. Проте розмова з нею на якусь хвилину затримала Герета й Роджера, а за цей час з бурого автобуса вийшли останні пасажери: жінка й двоє дітлахів. Водій нахилився й з грюкотом зачинив двері.

— Гей, ти, ану почекай! — крикнув Герет, та так, що його голос луною прокотився по всій площі. Але водій, не звернувши на нього уваги, ввімкнув швидкість, і порожній автобус покотив геть.

Розлючений Герет спробував ухопитись за ручку дверей, коли автобус проїжджав повз них, проте ця ручка ховалась у заглибині, а гладенький, вкритий емалевою фарбою бік автобуса був мокрий. Геретова рука безпорадно ковзнула повз дверну ручку, і автобус поїхав собі далі. Але Роджер встиг роздивитись обличчя водія. Воно було одутле, з коротким, схожим на гудзик носом і темними, невиразними очима. Такі обличчя роблять діти в мамі на кухні — незграбними пальчиками старанно виліплюють їх з білого тіста і вставляють смородинки замість очей.

Бурий автобус зник, дощ пішов рясніше, і заробили вони за цей рейс униз лише те, що заплатила за проїзд бабуся. Великий коричневий автобус фірми «Дженерал», повний службовців, які їхали в Бангор або Лландадон, насмішкувато чмихнув коло них хмаркою вихлопних газів і рушив у дорогу. Герет сказав:

— Ходімо поп'ємо чаю.

Компанія по прокату автомобілів запитала Роджера, чи може він назвати свідків аварії, що спіткала його, коли він їхав у їхній машині. Йшлося не про те, щоб передати справу до суду, оскільки ніхто не учиняв проти Роджера позову, а про те, щоб дати необхідні пояснення страховій компанії, яка, певна річ, спробує відкрутитись від сплати страховки, якщо доведе, ніби Роджер їхав необережно. На жаль, ніхто, по суті, не бачив, як усе сталося, проте, коли дві жінки, які були в крамниці, письмово засвідчать, що бачили, як колесо вдарилося у двері ярдів за шістдесят-сімдесят нижче того місця, де зупинилася машина,

цього буде досить, щоб довести: колесо зіскочило само по собі. А той факт, що колесо вдалося поставити назад і пригнати машину в гараж своїм ходом, доводив: вісь не було пошкоджено, отже, колесо, певно, зіскочило тому, що не було як слід закручено гайки. Оце й усе, що їм потрібно для залагодження справи з страховою компанією. Роджер назвав свідків: місіс Арвел Джонс і місіс Йоло Джонс, і компанія по прокату автомобілів взялася написати їм, додавши надрукований на машинці Роджерів звіт про подію і попросивши їх підписати його, якщо написане відповідає тому, що вони пам'ятають про нещасний випадок,— в такому разі не буде потреби турбувати їх ще.

Минуло близько двох тижнів. Кожний день приносив свої клопоти, і поступово Роджер майже забув про випадок з колесом, ввій згадувався йому тепер лише коли-не-коли. Бурій автобус постійно робив на них наскоки. Він не з'являвся під час кожного рейсу, але вони ніколи не знали, коли він опиниться на їхньому маршруті. Він виникав невідомо звідки: іноді під час рейсу до міста, іноді коли вони поверталися до селища, випереджаючи їх на дві-три хвилини,— й завжди з табличкою на видному місці: «Позарейсовий». Інколи в ньому їхав кондуктор, схожий на тхора молодик з гострим обличчям і в блискучому форменому кашкеті. Але здебільшого водій із тістоподібним обличчям бував сам. Проте плати за проїзд вони ніколи не брали. Кондуктор, коли він їхав, просто сидів серед пасажирів і відповідав на їхні запитання. Якщо його питали, хто здійснює позарейсове обслуговування, незмінно відповідав: «Транспортна рада». Іноді пасажирів не задовольняла така відповідь, і вони питали, яку це транспортну раду він має на увазі, тоді він хитро посміхався під своїм форменим кашкетом і відказував: «Обслуговування, що його ви досі мали, скасовується, розумієте? Транспортна рада просто дбає про те, щоб люди не залишилися без автобуса. Це й є позарейсове обслуговування».

Про все це Роджер дізнався з розмов у селищі й трохи ніякових зізнань людей, які хоч і прихильно ставились до Герета, але їздити воліли безплатно на «позарейсовому», коли така нагода траплялась. Кілька разів він пробував обговорити нову ситуацію з Геретом, але розмова завжди виходила однобічною: Герет люто дивився кудись у простір, наче голодний шуліка, й мовчав. Виручка їхня дедалі

зменшувалась, а по рахунках за пальне й запасні частини треба було платити як і раніше.

Аж ось одного дня Роджер одержав листа від компанії по прокату автомобілів. Ні місіс Арвел Джонс, ні місіс Йоло Джонс не підписали посланих їм паперів. Вони просто не відповіли на листи. Компанія просила Роджера відвідати цих дам і з'ясувати, чому вони так повелися. Оскільки не виключена можливість його провини, загрозово зазначалось у листі, компанія дуже сподівається, що він зробить не якомога швидше.

Роджер зайшов до обох жінок того ж самого дня. Коли автобус о десятій тридцять повертався нагору, Роджер попросив Герета трохи затриматись і постукав до місіс Арвел Джонс. Не діставши відповіді, кинувся до будинку місіс Йоло Джонс, а Герет тим часом чекав його в автобусі, не вимикаючи мотора, що стиха муркотів, працюючи. У місіс Йоло Джонс був не тільки електричний дзвінок, а й молоточок на дверях. Роджер натиснув на кнопку дзвінка і одночасно постукав у двері молоточком, показуючи, що поспішає. Але ніхто не озивався. Спробу побачити котрусь із жінок він повторив о четвертій годині, коли вони знову повертались до Лланкрвіса, потім о п'ятій, коли їхали до міста, та обидва рази ніхто йому не відповів. Після цього він більше не просив Герета зупиняти автобус. Дочекавшись, коли вони повернулися нагору рейсом о п'ятій сорок п'ять, він спустився з Лланкрвіса в селище, де жили обидві дами. Оскільки від шостої години десять хвилин, коли вони приїжджали нагору, до сьомої години, коли вони знову їхали вниз, він бував вільний, то звичайно ішов до місіс Опори Джонс і готував собі щось повечеряти. Та цього разу він використав вільну часину на те, щоб спуститись до місіс Арвел Джонс і місіс Йоло Джонс. В кишені у нього лежала копія віддрукованого на машинці тексту їхніх свідчень — він сподівався, що обидві жінки підпишуть їх нарешті і що справу буде в такий спосіб залагоджено. Але йому знову не пощастило. Коли він підійшов до будинку місіс Арвел Джонс, то почув, що там зібралась велика родина: дзвенів посуд, линули звуки чи телевізора, чи радіо. Проте до дверей довго ніхто не підходив, нарешті їх трохи, на кілька дюймів, прочинив маленький хлопчик з ясними злими очима й сказав: «Дома нікого немає». Роджер намірився спитати, що саме він має на увазі, кажучи так, та хлопчик рвучко зачинив двері. Роджер знову постукав, але ніхто

більше до дверей не підходив. Цікаво знати, чи має він право відчинити двері, увійти в дім без подальших церемоній і спитати місіс Арвел Джонс? Він узявся за ручку й спробував відчинити двері. Їх було замкнуто. Роджер не знав, що робити далі. Можливо, хлопчик хотів сказати, що батьків ще немає, а є тільки діти. Він справив на Роджера враження хитрої, нечесної, досить злої дитини. Але, мабуть, йому було наказано так відповідати на той випадок, якщо у відсутність батьків завітає якийсь сусід, торговець або збирач пожертвувачів. Подібне припущення не дуже перекопувало, але Роджер не міг з певністю й відкинути його. Зітхнувши, він вирішив пошукати тут щастя іншим разом, а тим часом піти до місіс Йоло Джонс.

Він пройшов вулицею до її будинку, постукав, почекав кілька хвилин, подзвонив, потім знову постукав і знову подзвонив, поки не переконався, що мешканців або немає, або вони й не думають підходити до дверей. Тоді, голодний і стомлений, він повернувся нагору, встиг на семигодинний рейс і з порожнім шлунком та гірким відчуттям поразки покотив у місто.

Того вечора він почував себе надто виснаженим, щоб і далі полювати за обома дамами Джонс, тож вирішив удатись до рішучіших дій увечері наступного дня. Повертаючись до Лланкрвіса десятигодинним рейсом, він вийшов з автобуса у селищі, де жили ці дами. Плату за проїзд з усіх пасажирів уже було зібрано, він поклав шкіряну сумку на підлогу біля Герета й сказав:

— До завтра.

Герет кивнув.

Роджер вийшов і трохи постояв, спостерігаючи, як автобус зникає в темряві. Потім подався до будинку місіс Арвел Джонс. Там, безперечно, було досить людей, щоб почути його стук. З вікна на верхньому поверсі лилося світло, в нижньому було темно, але, судячи із звуків, що долинали до Роджера, там дивилися телевізор. Він постукав у двері. Запала довірі пауза, під час якої Роджер фізично відчував, що за ним спостерігають. Потім двері відчинились: цього разу перед ним стояла молода, але тілиста й неохайна дівчина підліток. Обличчя в неї було брудне, але вона зробила гідну похвали спробу сховати бруд під шаром косметики.

— Мама вже спить,— швидко промовила вона, зустрівши пильний Роджерів погляд.

— А звідки ти знаєш, що я хочу бачити саме твою маму? — спитав він.

Вона хвилину помовчала, міцно тримаючись за дверну ручку, потім повторила: «Мама вже спить»,— і зачинила двері перед його носом.

Роджер стримався. Якщо з якихось міркувань ця жінка вирішила не пускати його в дім, то тут нічого не вдієш. Тепер він чатуватиме на неї, дивитиметься на всі боки, коли вони проїжджатимуть селищем і, в разі потреби, вистрибне з автобуса на ходу, щоб перепинити її просто на тротуарі. А тим часом залишалася ще й Йоло Джонс. Роджер рушив далі. Так, у вікні світиться. Місіс Йоло Джонс була з цих двох жінок стрункішою й менш блідою. Вона справляла враження трохи

розумнішої і до того ж, як виявилось, не була обтяжена численним виводком погано вихованих нащадків. Плакаючи в серці надію на успіх, він постукав ввічливо й скромно.

Цього разу двері відчинилися негайно, і Роджер опинився віч-на-віч з невеличким, сухеньким, схожим на сільського дякона чоловічком у темному костюмі.

— Чим можу бути корисний? — спитав, вірніше прогавкав цей чоловічок. Голос у нього був високий і дзвінкий, говорив він уривчасто.

— Чи не можу я поговорити з місіс Йоло Джонс? — спитав Роджер.— Справа в...

— Якщо у вас справа до моєї дружини,— відказав сільський дякон,— то найкраще обговорити її зі мною.— Він відступив на кілька кроків назад, і вони опинились у маленькій, яскраво освітленій вітальні, де в каміні палахкотіло вугілля.

— Вона була свідком однієї пригоди,— сказав Роджер.— Я їхав...

— Пробачте. Вона не була свідком тієї пригоди.

— Ну, якщо висловлюватись точніше, то вона була в крамниці. Але, розумієте, колесо...

— Вона не бачила ніякого колеса,— заперечив сільський дякон.— Вона доручила мені сказати вам, що не бажає робити ніяких заяв.

— Може б, я сам поговорив з нею? Розумієте, я...

— Запевняю, у цьому немає необхідності.

— Але того ранку, коли місіс Джонс була в крамниці, вона сказала...

— Коли місіс Джонс була в крамниці,— досить голосно перебив його сільський дякон, карбуючи кожне слово,— вона була там без мене. Відтоді вона мала нагоду обговорити ту подію зі мною. її чоловіком,— твердо додав він.

— І ви їй сказали, що вона нічого не бачила?

— Вона вважає за краще не вплутуватись у цю справу,— проказав сільський дякон.— А тепер, вибачте, я не...

— Слухайте,— сказав Роджер. Дихати він почав уривчасто.— Я не збираюсь просити вашу дружину щось робити.

— Дуже вдячний.

— Коли вона стояла в крамниці, колесо вдарилося у двері й розбило їх. Ні, не перебивайте мене, будь ласка. Двері розлетілися на

друзки. Ваша дружина не могла цього не бачити. Вона стояла зовсім близько від дверей, коли... коли колесо в них ударилося. Все, чого я хочу, це щоб вона сказала, як усе було.

163

— Це неможливо,— відповів містер Йоло Джонс.

— Але чому, хай йому грець, неможливо?

Містер Йоло Джонс втупився в Роджера своїми виражуватими очима.

— Неможливо — і край,— відказав він просто.

Роджер розгубився.

— Ви хочете сказати...— почав був він і зупинився, підшукуючи слова й ловлячи думки, які хотів утілити в слова, та всі його зусилля були марні, і він промовив лише: — Ви хочете сказати, що вона не даватиме свідчень?

— Так, саме це я і хочу сказати,— підтвердив містер Йоло Джонс.

— Та ж це... А чого, хай йому всячина?.. їй пригрозили, чи що? — Але, вимовивши ці слова, Роджер сам відчув їх безглуздість.— Тут не Чикаго, чорт забирай. Тут немає гангстерів. Смішно про це й подумати.

— Так, смішно, як ви кажете, про це й подумати,— повторив містер Йоло Джонс. Він вимовив: «се-мі-піно».— А зараз вибачайте, будь ласка.

Роджер вийшов з вітальні у передпокій. Містер Йоло Джонс не відставав від нього й на крок. Коли вони підійшли до вхідних дверей, Роджер відчинив їх, але замість того, щоб вийти з цього тьмяно освітленого передпокою, він раптом обернувся й пильно глянув в обличчя містера Йоло Джонса.

— Чого ви боїтеся? — різко спитав він.

— Моя дружина...

— Ваша дружина тут ні до чого. Коли вона була в крамниці, їй і на думку не спало чогось лякатися. Це ви, ви звеліли їй тримати язик за зубами, ви аж із шкіри пнетесь, щоб не дати мені зустрітися з нею, бо боїтеся, щоб вона не сказала чогось зайвого. Але чому не сказати чесного слова? Чи хтось хоче, щоб я забирався звідси? І пустив чутку, що той, хто матиме зі мною справу, наражається на небезпеку? Невже це справді так? Та на яку, зрештою, небезпеку? На фізичну розправу?

Та певно ж, ні. В селі люди знають одне одного. Тут не можна уколошкати когось і зникнути в провулку. В чому ж тоді справа?

— Я не маю наміру нічого з вами обговорювати,— заявив містер Йоло Джонс.

З цими словами він швидко, мов змія, кинувся вперед і штовхнув Роджера своїми сухенькими ручками. Роджер, спіткнувшись, вилетів за поріг і тієї ж миті почув, як позад нього грюкнули двері.

Роджер повернувся обличчям у бік Лланкрвіса і рушив у довгу путь.

Серед усіх цих клопотів Роджера часом навідували думки про Дженні. Йому було боляче згадувати про неї, і він, як міг, намагався уникнути спогадів, але вона вже встигла міцно ввійти в його життя. Неначе він сидів у кімнаті, схожій на літеру «Г», і знав, що Дженні також перебував в цій кімнаті, у тому її кінці, що схований від його погляду,— вона принишкла десь у закутку, де він не може її побачити. Дуже часто, коли він сидів з Геретом в автобусі на площі в Карвенаї, чекаючи, поки вони вирушать у рейс, у нього раптом виникало майже фізичне відчуття, що на площі от-от з'явиться Дженні — з отим своїм стриманим виразом обличчя, може, в окулярах — і сяде в автобус. Це була, звичайно, чиста фантазія, але він ніяк не міг її позбутися. Одного разу, коли він переходив площу, йому здалося, ніби Дженні ввійшла до крамниці біля замку; він поспішив слідом, сам здивувавшись із своєї покvapливості й хвилювання, ноги несли його наче з своєї власної волі. Але в крамниці він побачив, що то зовсім не Дженні, а якась дівчина в плащі, схожому на той, який носила Дженні. Коли та дівчина здивовано обернулася на нього, відчувши його пильний погляд, він побачив зовсім не знайоме обличчя. Виходячи з крамниці, Роджер відчув, як тіло його обважніло, зробилося млявим. Глибина його рантового розчарування була несподіваною для нього самого. Дженні потрібна йому, він, певно, навіть кохає її, а якщо ні, то міг би покохати, якби обставини дозволили їм злити свої життя в одне. Він намагався обдурити свої почуття, думаючи про Райанон і підігриваючи свою уяву гріховними картинами.

Решту того дня обличчя Дженні невідступно стояло в нього перед очима, її величезні темні очі уважно дивилися на нього з-під густого волосся, що закривало їй чоло. Надвечір Роджер не витримав. Приїхавши в місто з семигодинним рейсом, він сказав Герету, що не

поїде назад десятигодинним. Герет, як завжди незворушно байдужий до особистих справ Роджера, тільки кивнув головою. Роджер швидко пішов геть. Напитись — ось що йому треба зробити, в усякому разі, це єдино можливий для нього вихід. Якби в Карвенаї був будинок розпусти, він пішов би туди. Проте, якщо таке приємне місце тут все ж таки й існувало, то йому нічого про нього не було відомо. Алкоголю, і побільше, — це все, що йому лишається. Він прожене образ Дженні хвилиною хмільного напою.

У Маріо було порожньо й нудно. Нікого із своїх знайомих Роджер тут не побачив, а сам Маріо, здавалося, був у досить похмурому гуморі, бо розтуляв рота тільки тоді, коли до нього звертались, і роздратовано протирав склянки. Роджер швидко хильнув тут і подався в іншу пивну, потім ще в одну, тоді в іншу. Пішов тихий, але досить рясний дощ, а на Роджері було тільки тоненьке пальто. Через це відвідини пивних, до яких треба було йти понад п'ять хвилин, виключались. Він обійшов усі заклади в центрі, ковтаючи спиртне порція за порцією, але того, чого хотів, не досяг. Щоправда, хода в нього зробилась трохи непевною, та голова залишалася тверезою, і похмурий настрій, так само як і невідступне тоскне відчуття втрати, не минав. Не зник і образ Дженні, навпаки, він став яскравішим і опуклішим.

Прокляття! Він, очевидно, закохався в цю жінку. Дурниці, дурниці, з цим давно покінчено — стан закоханості належить порі юності, як шоколадне морозиво й Шопен. Усе було значно серйозніше, ніж закоханість: це було визнання того, що він зустрів щось співзвучне собі, щось справжнє життєдайне — зустрів жінку, яка могла б належати йому, але не належала. Хай їй біс — їй та її чоловікові, цьому неймовірно бундючному базикалові, якого вона через обережність та зашкарублість поглядів не наважується покинути!

Він вийшов з останньої в тому районі пивної — маленької коробки, просякненої кислятиною і тютюновим димом — і зупинився під дощем. Куди тепер? Додому? Боронь Боже! Та він накладе на себе руки на тому схилі, де гуляє вітер і де йому й дивитись немає на що, хіба тільки на чужі меблі чужої домівки, яку місіс Опора Джонс здає щоліта приїжджим. Падати нижче вже нікуди. І вперше в житті Роджер збагнув, що можна вмирати від самих лише нещастя та розчарувань.

Що ж, тоді краще вже вмерти від пиятики. Лишалось одне місце, куди він ще не заходив,— готель «Палас». Роджер пошукав у кишені й витягнув поганенький галстук. Зав'язуючи його на ходу, він подався до готелю, мокнучи під дощем, що ніби глузував з нього. То був ризикований намір: він міг зустріти там Доналда Фішера чи якогось іншого отруйного паразита, навіть Твайфорда, боронь боже від такої напасті. А втім, це, можливо, було б не так уже й погано. Можна було б затіяти з ним бійку, поламати йому ребра й відсидіти три місяці у в'язниці — то було б навіть цікаво. Принаймні краще, ніж оце болісне й порожнє напівжиття.

Непевною ходою Роджер піднявся по сходах готелю «Палас». На щастя, він мав при собі досить грошей: того дня узяв ще одну солідну суму, обскубши свій банківський рахунок майже догола. Увалившись у фойє й спіткнувшись, Роджер глянув у бік конторки: Райанон там не було. На її місці сиділа набагато менш приваблива дівчина. Уже ласка долі. Ще однією ласкою долі було те, що в барі не виявилось Доналда Фішера. Так само, як Твайфорда чи ще когось із знайомих. По кутках сиділо кілька невиразних постатей. Отже, розмовляти не треба, можна просто пити, пити й пити, а якщо він нап'ється п'яний як чіп і не зможе дістатись додому, то долізе до конторки й попросить оту непривабливу дівчину дати йому номер.

А все ж таки в Карвенаї слід було б відкрити бордель. Дивно, що така проста й гарна ідея не спала на думку членам муніципалітету.

Здавалося, відвідувачів бару офіціанти не обслуговували, тому Роджер підійшов до стойки й замовив подвійну порцій віскі. І бармен у короткій куртці, і освітлення, і навіть те, як було розставлено пляшки на полицях,— усе нагадало Роджерові про першу зустріч із Дженні. Вона стояла отам:, на отому килимі, і хоробро й похмуро пила херес, страждаючи в товаристві п'яних друзів свого чоловіка. І вся сцена постала перед Роджером немов наяву: бліде, невеселе обличчя Дженні, впевнене поблискування окулярів Твайфорда, Доналд Фішер, що безперестану механічно киває своєю мокрою від поту довбешкою на знак поташі до співрозмовника. Роджеру навіть почувся м'який, вкрадливий голос Брайанта. Боже, ну й компанія!

Тільки-но Роджер із склянкою в руці вибрав собі вільне місце й сів, до бару зайшло четверо нових відвідувачів, які всіявся за столиком неподалік. Зручне крісло й випите віскі послабило напруження, що

володіло Роджером, і його увага непомітно переключилась на цю четвірку — трьох чоловіків і жінку. Двоє чоловіків, молоді й нічим не примітні, з явною повагою ставилися до третього — років сорока п'яти. Він був худий і довгий, і все в ньому було худе й довге, навіть обличчя, яке видавалося ще довшим завдяки гребеню кучерявого каштанового волосся на голові; з цієї причини, якщо дивитися на нього просто анфас, він дуже нагадував півня, тільки ніс його, обвислий і довгий, не був схожий на дзьоб.

Чорні, вузько посаджені очі дивилися гостро. Та лінкувату увагу Роджера привернула не стільки зовнішність цього чоловіка, скільки його поведження з дамою. Вона була, вочевидь, його дружиною, бо обоє мали вигляд людей, які давно звикли одне до одного, але було також не менш очевидно, що він у неї закоханий і вважає себе щасливим. Він зручно всадовив її якнайдалі від протягів, старанно й терпляче з'ясував, чого б вона хотіла випити, всіляко показуючи, що піклуватися про неї для нього — насолода. Втім, Роджер аж ніяк не схильний був думати, що вона надто вже потребує такого піклування, бо це була здорова, тілиста жінка, приблизно такого ж віку, як і її чоловік, жвава, простої вроди, її біляве волосся потребувало, мабуть, зовсім незначного втручання хімії, щоб набути блиску, і зараз аж лисніло під електричним світлом.

— Нехай Седрік відвезе тебе додому, люба,— сказав чоловік, схожий на півня.— Подивисься телевизор, вип'єш чашечку чого-небудь, а через годину і я приїду.— Голос він мав милозвучний, але приголосні вимовляв твердо, як усі жителі Північного Уельсу.— Седрік відвезе тебе додому за п'ять хвилин.

— Залюбки,— відповів той, кого звали Седріком. Він підвівся і чемно чекав.

— Та, мабуть, поїду,— промовила жінка,— якщо ти пообіцяєш, що не засидишся тут.

— Не засиджуся,— запевнив її чоловік.

Жінка взяла сумочку й вийшла разом із Седріком. Поки вони йшли до дверей, Роджер, дивлячись на неї, марно силкувався згадати, де вік міг її бачити.

Потім другий молодик, до якого довготелесий худий чоловік щось промовив, енергійно закивав головою і кудись подівся. Зоставшись сам, худий і довготелесий замовив собі ще порцію віскі. Роджер

помітив, що він не пішов до стойки, а просто підніс пальця, і офіціант, який з'явився тут кілька хвилин тому невідь-звідки, миттю опинився коло нього. А тоді, коли до бару увійшов Роджер, ніяких офіціантів і близько не було. Та навіть і зараз офіціант поведився так, наче заскочив сюди випадково, бо ігнорував усі Роджерові спроби підкликати його або повернути до себе його увагу, тож врешті Роджеру довелося самому піти до стойки й узяти собі віскі. Виходить, у цьому готелі одних відвідувачів офіціанти обслуговують, а інших — ні. А може, вони просто мають його, Роджера Фернівела, за ніщо? Чи, знаючи, що він працює з Горстом, вважають його, дарма що в нього є гроші на випивку, суспільно чужорідною особою, якій не місце в найкращому готелі міста?

Роздратований цими думками, відчуваючи, як починає горіти у нього в шлунку віскі, Роджер втупився важким, наче в бика, поглядом у схожого на півня чоловіка. Чому з цим довготелесим вилупком поводяться наче з великим цабе, а до нього, вченого і джентльмена, ставляться як до постілки під ногами працівників готелю? Неначе відокремившись від самого себе і спостерігаючи за своїми емоціями збоку, як це з ним часто траплялося на ранніх стадіях сп'яніння, Роджер розумів, що причина таких грубих, вульгарних, несумісних з його природженою проникливістю думок — його душевний стан, але щось (віскі? сексуальна невдоволеність?) робило зараз для нього цей душевний стан бажаним, і він радів йому, бо сприйняття усього довколишнього вкрай спрощувалось. Він засовався в кріслі й подзенькав льодом у склянці — йому раптом захотілося присунутись до худого й довготелесого чоловіка і спитати, як він пояснює той очевидний факт, що офіціант обслуговує тільки його.

Худий і довготелесий чоловік, здавалося, жодного разу й не глянув на Роджера, але, мабуть, відчув, що викликає у нього роздратування (крім них, у барі інших відвідувачів не було), хоч ніяк цього не показав. Раптом він повернувся обличчям до Роджера, подивився йому просто в очі — сиділи вони кроків за п'ять один від одного, підлога між ними була вкрита килимом,— і сказав:

- Іноді це стає справжньою проблемою, правда?
- Якою проблемою? — щиро здивувався Роджер.
- Та щоб тебе обслужили,— відповів довготелесий,— Ніхто не старається заради чайових, як було колись. Усі зледачили, геть усі.—

Він поманив пальцем офіціанта.— Обслужи джентльмена, Філе.

— Мені нічого не треба,— квапливо заперечив Роджер.— Я тільки що взяв собі сам.

— А я не від того, щоб випити ще, і, здається мені, ми п'ємо одне й те саме,— промовив довготелесий,— У вас віскі? — кивнув він на склянку Роджера.— Я так і думав. Будь ласка, випийте зі мною. Два подвійних, Філе.

Роджер почував себе так, наче йому на ноги — трохи вище кісточок — вправно накинули ласо. Він зовсім не хотів устрявати в розмову з цим незнайомцем. Та знову в усьому винен він сам. Він дозволив собі зацікавитися дрібноту, не вартою уваги таємницею влади цього чоловіка над офіціантом в той час, як він, Роджер, цієї влади зовсім не мав.

— Дякую,— покірливо згодився Роджер.

Довготелесий, зробивши змієподібний рух, підвівся зі свого місця й пересів за столик Роджера.

— Ви, сподіваюсь, вибачите мою набридливість? Тут така нудьга, коли кінчається літній сезон. Приїжджі повертаються додому, місцеві сидять біля телевізорів. Ніякого життя.— Він на мить опустил очі, але зразу ж знову звів їх на Роджера,— В усякому разі, для такої людини, як ви.

Роджер відкрив був рота, щоб відповісти, але саме в цю хвилину до них підійшов офіціант з двома подвійними порціями віскі.

— Запиши на мій рахунок, Філе,— промовив довгий.

— Слухаю, сер.

— І налий по одній собі й Шану.

— Ми на. роботі, сер.

— Ну, то запиши їх на мій рахунок; вип'єте, коли звільнитесь.

— Слухаю. Дякую, сер.

Філ відійшов, поставивши перед ними на таці дві склянки.

— Вам простої води чи содової? — спитав довгий.

— Дякую, ніякої не треба.

Вони знову помовчали. Поклавши собі в склянку льоду, Роджер відсърбнув трохи й промовив:

— Ви кажете, що для такої людини, як я, життя тут нецікаве.

— Та й для мене так само,— зауважив довготелесий.

— А що я за людина, на вашу думку?

— Ну, найкраще це знаєте тільки ви самі,— посміхнувся довготелесий.

І тут Роджер раптом здогадався, з ким він розмовляє.

Хоч це й було досить безглуздо, але першою думкою Роджера було — нити чи не пити віскі, що його він тримав у руці. Поставити склянку на стіл, підвестися, холодно кивнути й піти — чи не засвідчить це найкраще за всі слова, що він і далі стоятиме на боці Герета? Що він відмовляється йти на компроміс і що його не залякаєш?

Ні, миттю вирішив Роджер, так він не вчинить. Уся ситуація виключала саму можливість такого простого, на зразок «відчепіться-від-мене-сер», жесту.

Толе Роджер спокійно промовив:

— Мене таке життя цілком влаштовує. Я вважаю, що в ньому чимало цікавого.

Довготелесий знову швидко позирнув на Роджера, просто в очі, і знову відвів погляд.

— А як просувається вивчення валлійської? — спитав він.

— О, gweddol. (Непогано (валл.))

Запала мовчанка, і Роджер почув навіть власне дихання.

Потім Дік Шарп випив із своєї склянки, обережно поставив її на стіл і сказав:

— Все одно.

— Що — все одно?

— Ви пішли тут, так би мовити, найважчим шляхом.

— Як на мене, цей шлях легкий. У всякому разі,— рівним тоном додав Роджер,— він був би легкий, якби нам дали спокій.

— Слухайте,— сказав Дік Шарп. Він раптом нахилився до Роджера.— Ви могли б вивчати валлійську мову без усього цього — без тривоги і мороки. Якщо вам потрібна робота в цій місцевості, місяців на три, а то й шість, я можу для вас щось знайти. Цікавішу, ніж зараз, та й зароблятимете більше.

— Саме це ви й кажете їм усім, так? — (Подумки Роджер відзначив: «Отже, він не знає, що я працюю в Герета задурно. Цікаво»)..

— Атож, саме так я всім їм і кажу,— охоче погодився Дік Шарп, — І всі вони мене слухають.

— Можливо, вас усі слухалися — досі. Але тепер ви натрапили на чоловіка, який слухатися не буде.

— Але чому? — спитав Дік Шарп. В його очах, коли він знову на мить глянув Роджерові просто в обличчя, зразу ж їх опустивши, промайнула раптова напруженість.— Не розумію. Поясніть мені.

Роджер відхилився на спинку крісла і, перш ніж відповісти, ковтнув віскі.

— Я тут пробув недовго. І можу відверто визнати: з місцевими подіями пов'язана не основна частина мого життя.

— Отже, ви просто розважаєтеся. Збавляєте час. І псуєте все тим, кому доводиться тут жити.

— Ви мене перебили. Я хотів сказати зовсім не це. Моя позиція цілком протилежна. Якщо навіть моє перебування тут — лише інтерлюдія в моєму житті, я хочу зробити й щось корисне, а не тільки підучити трохи валлійську для власних потреб.

Дік Шари уважно дивився на нього.

— Що ж, тут сила-силенна корисної роботи для такої людини, як ви. Освіченої людини. Але чому саме Герет Джонс?

— А чому б і ні? Це не дає деяким речам зникнути із життя.

— Даруйте,— сказав Дік Шарп,— але справи у пас ішли б набагато краще, якби сюди не потикалися такі, як ви, й не втручалися, куди їх не просять.

— Ви говорите достоту як полісмен у штаті Алабама,— зауважив Роджер, уже сам завдаючи удару.

— Не розумію, що ви хочете цим сказати, та мені й нецікаво. Ви приїжджаєте сюди й починаєте розводити теревені про те, що не хочете дати деяким речам зникнути із життя. Та не затримаєтеся в цих місцях, щоб переконатися: лихо Північного Уельсу в тому, що тут від зникнення уберігають багато такого, що насправді давно вже мертво.

— Що ж, наприклад? — різко спитав Роджер.

— Дрібні ферми. Дрібні підприємства. Дрібні ідеї. Та ще цей триклятий дурень, цей макаронник Маріо з його пластиковими бомбами.

— В Маріо є пластикові бомби?

— Скоро будуть, якщо його не зупинять, голубе. Щоразу, коли його бачу, я помічаю в його очах дедалі більше божевілля. Одного

чудового дня він покладе пластикову бомбу у валізу і розвалить кому-небудь голову.

— Не чекав, що ви такий красномовний,— докинув Роджер, входячи в ближній бій.

— А чи маєте ви взагалі підстави робити щодо мене якісь висновки?

— Не знаю. Можете назвати це інтелектуальною зарозумілістю, якщо хочете. Я вважав вас звичайнісіньким безсоромним місцевим ділком, який поспішає прибрати до рук усе, що може дати бодай якийсь зиск не дуже гребуючи при цьому засобами. Таким собі дрібним шахраєм, який діє потай і використовує ще дрібніших шахраїв, щоб відгвинчувати гайки на колесах чужих автомашин. А що ви маєте якісь погляди — такого я й не міг сподіватися.

— Тепер я вас зрозумів,— відповів Дік Шарп.— Я тут народився, виріс і знаю кожний куточок, але мені бракує кебети або книжкових знань, щоб мати право робити те, що я роблю. І ось з'являєтеся ви, кидаєте довкола один лише погляд і з ходу пояснюєте геть-чисто все. Навіть мене самого.

— Стривайте, стривайте,— проказав Роджер. Розмова починала його цікавити,— Можливо, те, що я претендую на якесь розуміння місцевих справ, неправомірно. Але неправомірні й ваші претензії на владу, а це значно гірше.

— На яку це владу я претендую? Тільки на сучасні ідеї й на те, що я добрий бізнесмен, не більше.

— Не лицемірте. Досі ми були чесними один з одним, будьмо такими й далі. Ви чудово знаєте, що претендуєте на владу. Ви тут неначе маленький Цезар, всі повинні перед; вами поступатись. Якби та машина, яку я брав напрокат, полетіла перевертом з гори і мене вбило, ви не втратили б сну й на десять хвилин.

— Та годі вам про ту машину,— мовив Дік Шарп, відпиваючи зі склянки.

— Мовчіть уже. За всім цим стояли ви, як і тоді, коли мої двері заляпали фарбою. І все з однієї причини: ви вважаєте, ніби Герет Джонс не має права на існування.

— Так,— відказав Дік Шарп. І відкинувся на спинку крісла.— Вважаю, що не має.

— А, я вважаю, що має. Бачите, як усе просто.

— О ні, не просто, голубе. 6 закони.

Роджер коротко засміявся.

— Аж ніяк не чекав почути від вас про закони.

— Обережно, це вже наклеп.

— Не прикидайтесь наївним.

Вони гостро глянули один на одного, тепер уже відверто вороже.

— Коли я кажу, що існують закони,— мовив Дік Шари, і його каштанове волосся, схоже на півнячий гребінь, засмикалось у такт словам,— то я маю на увазі справжні закони, а не записані в кодексі.

— Скажіть це комусь іншому. Закони економіки, ось що ви й подібні до вас єдино...

— Ви коли-небудь бачили,— спитав Дік Шарп,— як попадає під колеса автомашини їжак?

— О, я знав, що ви неодмінно вдаєтеся до таких методів у суперечці. Бо гадаєте, що це виправдає ваші...

— Так от, їжак,— вперто вів далі Дік Шарп, заглушаючи Роджера,— опинившись перед машиною, порушує закон. Не той закон, що його визнаєте ви, а той, що його визнаю я. Він згорнувся клубком, коли побачив, що наближається автомашина. Якби це була не автомашина, а кіш., вїй копитами відкинув би їжака зі свого шляху. Але то був не кінь. Якийсь час тому винайдено автомашину, чи не так?

— Гаразд, не завдавайте собі мороки й не розжовуйте. Ви — де автомашина, а Герет — їжак, і вїй повинен усвідомити той факт, що вас уже винайдено.

— Що ж, можна повернути й так. Тільки він зовсім не повинен це розуміти. Але якщо він усе-таки нічого не зрозуміє, то автомашина неминуче безжально його розчавить.

— Так, так,— сказав Роджер.— Отже, в такому разі ви можете дати собі волю?. Можете пустити з торбами Берета чи будь-якого іншого дрібного власника, можете вдатися до яких завгодно жорстоких методів, аж до насильства включно, і не будете при цьому відчувати себе винним, бо не ви чините це, а Закон.

— Ваші слова мали б неабияк мене роздратовати, містере. Але вони чомусь мене не зачіпають. Якби ви більше розумілися на тому, про що говорите, то могли б сперечатися по суті й допекти мені до живого. А так ваші висновки не тримаються купи. Але одне я знаю напевно: ви ніколи не займалися бізнесом,

— І це пояснює геть усе, так?

— Ні, не все, але багато чого. Ви обізвали мене безсоромним шахраєм і горлорізом. Таким ви собі непе уявляєте. Що ж, скажу вам, хто я такий насправді. Перші мої кроки в бізнесі були дуже скромними. Ніякого капіталу. Починав я звичайним найманим робітником. Потім облишив це, самостійно брався то до одного, то до іншого, потім сам найняв собі кількох хлопців. Чи відомо вам, що воно таке — почати бізнес без капіталу? Це все одно, що тримати зоопарк без кліток. Ніщо не стоїть. на місці, ніщо не чекає. На все потрібні гроші, і то негайно, правда ж? А конкуренти в тебе — хлопці, у яких ще батьки процвітали, та й діди теж, і всі з капіталами, цінними паперами й грошима в байку; такі люди можуть чекати слушної пагоди. А в тебе такої можливості немає. Ти засипаєш одну яму й викопуєш другу, щоб узяти землі, а тоді мушиш негайно засипати й цю другу, щоб не впасти в неї. Я роблю гроші швидко. Доводиться. Мене вважають багатим тутешні, з ким я виріс, Ну, а я не багатий. Можу й завтра збанкрутіти. Я заробляю силу-силенну грошей, але вони знову йдуть в обіг. Я пускаю їх у роботу, тільки-но вони надходять до мене. Бо змушений розширювати діло. Візьміть оцей бізнес з автобусами. Щоб викупити автобуси в дрібних власників, я витратив грошей більше, ніж слід було б. Усі одержали пристойну штату. Правда, двоє чи троє чоловік трохи зволікали, вагаючись, продавати свої автобуси чи не продавати, тож довелося їх підштовхнути. Якби я мав капітал, то міг би дозволити собі бути джентльменом і вдаватися до м'якших методів. Але я його не маю. Витрати не окупались, а гроші були мені потрібні. От я і-запхав усіх дрібних власників у мішок. Усіх, крім Герета Джонса, мого давнього шкільного товариша. Слухайте, ми брали з собою в школу бутерброди, коли влилися в Лланквісі, бо ходити їсти додому на гору було далеко, а в школі обідів тоді не давали. І я щодня ділився з ним своїми бутербродами, бо ж його власних, ще й поганеньких, йому не вистачало.

— І тепер ви вважаєте, що він повинен віддати вам' автобус за кілька бутербродів?

— Та ви з біса добре знаєте, що саме я вважаю. Герет Джонс не має пінних підстав точити зуби проти мене.

— Он як, ніяких підстав? Але ж ви намагаєтесь позбавити його засобів до існування.

— Ні, я не тільки намагаюсь, мій англійцю,— терпляче пояснив Дік Шарп.— Я роблю це. Гроші мені потрібні не пізніше, як за три місяці від сьогодні, і я ладен витратитися ще трохи, аби бути впевненим, що матиму готівку вчасно.

— ...Байдуже, в чесний чи брудний спосіб це буде досягнуто.

— Не існує ніяких чесних способів,— відказав Дік Шарп.— Коли машина переїжджає їжака, то в цьому немає несправедливості.

Він спостерігав за Роджером з доброзичливою цікавістю, наче хотів побачити, як ця думка вразить його. Але Роджер уже дивився поверх його плеча на чоловіка, що наближався до них. То був той самий білявий молодик, який чіплявся до Райанон, коли вона чергувала. Поки молодик ішов до них, якимось навперемінки виставляючи вперед плечі, Роджер зрозумів, що він — улюбленець Діка Шарпа та його дебілої білявої дружини. Очевидно, самовпевнений синок успадкував біляве волосся від матері, агресивність — від батька, а неймовірний егоїзм виробився у нього за роки розпещування з боку обох батьків.

Не звертаючи на Роджера ані найменшої уваги, він, розставивши ноги, недбало став перед батьком і опитав:

— Готовий їхати, тату?

— Більш-менш,— відповів Дік Шарп, відсовуючи крісло й підводячись.

— Той чоловік щойно дзвонив,— сказав Шарп

— Дзвонив, кажеш? Усе гаразд?

— Аякже.

Обидва рушили до виходу. Роджер з ненавистю дивився їм услід. Під час розмови були моменти, коли він відчував навіть якусь симпатію до Діка Шарпа, або принаймні починав розуміти його, і, хоч і не міг з ним погодитися, ладен був дещо пробачити йому. Але, побачивши Діка Шарпа з його бридким синком, Роджер схаменувся. Такі, як Дік Шарп і його ровесники, що сповідують такі самі погляди, здатні перетворити світ на хромовану пустелю і потім передати цю пустелю у власність своїм звироднілим нащадкам. Дік Шарп прагне створити, власне, такий світ, у якому молодики на зразок його синка ніколи не сушитимуть собі голови, як прилучитися до роду людського.

Роджер підвівся й рушив до виходу з готелю. Надворі тихо шурхотів дощ. Було вже пізно. Западала ніч. Може, варто взяти до Лланкрвіса таксі?

Ні, він піде пішки. Йому треба втомитись, інакше оте довге насторожене півняче обличчя стоятиме у нього перед очима і не дасть заснути. А йому треба добре відпочити. Його життя, з усього видно, легшим не стане. .

Дорога була неблизька, і, досягши найстрімкішого підйому перед Лланквісом, Роджер відчув, що прогулянка не була марною і що спатиме він міцно. Ні Дік Шарп, ні Дженні — хай їхні образи скільки завгодно навідуються до нього — не перешкоджають йому поринути в забуття.

Ніч стояла холодна й буряна, але дощ припинився. Рішення пройти ці чотири милі пішки було мудрим: в такий спосіб він приспав усі свої тривоги. Приспав тривоги. Що там попереду? Його тривоги. Чому світяться оті вогні? Його тривоги... Приспав... Що ще затівається, яка нова небезпека, яка перешкода до відпочинку, що ного він так відчайдушно потребує?

Будинок місіс Опори Джонс був яскраво освітлений, мов для бучної гулянки. З кожного вікна струменіло жовтаве світло. Останні п'ятдесят кроків, хоч вони були й найстрімкішими, Роджер подолав майже бігцем. Коричневі входні двері було зачинено, і він зрозумів, що й зелені бічні двері також зачинено, але, мабуть, для того, щоб не напускати холоду. Будинок не спав і, охоплений неспокоєм, чекав його.

Потім, підійшовши ближче, він сам усе побачив. У передньому вікні кімнати, яку місіс Опора Джонс здавала влітку приїжджим, зяяла величезна дірка. В його вікні.

Роджер підійшов до зелених дверей, відчинив їх і увійшов до будинку. В коридорі, так само як і в кожній кімнаті його квартири, горіло світло. І в нього були гості. Місіс Опора Джойс стояла посеред вітальні, нервово сплітаючи й розплітаючи пальці, і раз у раз позирала на розбиту шибку. Поряд з нею стояв її сусід містер Кледвін Джонс. Чубчик містера Кледвіна Джонса осудливо стирчав угору, а очі, втуплені крізь скельця окулярів на Роджера, випромінювали все те задоволення, яке відчуває добропорядний громадянин, коли його покликано виправити кричуще зло, і рішучість дістати від того якнайбільшу втіху.

— З'явилися нарешті,— сказав він.

Роджер хотів звернутися до цієї пари по-валлійському, але було очевидно, що містер Кледвін Джонс вважає англійську мову

найприйнятнішою для висловлення холодної ворожості.

— Я привела містера Кледвіна Джонса, коли вони це зробили,— промовила місіс Опора Джонс.— Я так злякалася. Не могла сидіти тут сама. У мене шок. Так, шок.— Для переконливості вона явно силкувалася витиснути кілька сльозинок, але очі вперто залишалися сухими. Проте розпач її був непідробний.

— Коли вони зробили — що? — спитав Роджер.— Чи не могли б ми присісти? — додав він.

— Як це «що»? — з ретельно розрахованою зневагою відгукнувся містер Кледвін Джонс,— Та оце,— Він рвучким рухом показав на розбиту шибку.— Ваші любі друзки. Поки ви десь розважалися.

Роджер стомлено опустився на стілець.

— Слухайте, давайте не починати розмову в такому тоні,— попросив він.— Хтось розбив шибку, а зовсім не мої любі друзки. Це сталося, коли мене тут не було, і я зовсім не розважався. Вам не треба аж так старатися, щоб звалити всю провину на мене.

— Вам доведеться виїхати з мого будинку, містере Фернівел,— квапливо промовила місіс Опора Джонс. Вона стояла трохи позаду кремезної постаті містера Кледвіна Джонса й дивилася на Роджера наче з-за стовбура дерева.— Мені слід було попросити вас про це ще тоді, коли вони облили двері фарбою. Після того я мала б здогадатися, яке лихо мене чекає.

— То поясніть. Яке ж лихо вас чекало?

— Ваші любі друзки,— вставив містер Кледвін Джонс, не бажаючи відмовлятися від винайденого ним терміну,— сьогодні ввечері зробили нам ще один візит.

— Цебто ви хочете сказати,— зауважив Роджер,— що вікно розбила якась свиня, котрій, як ви гадаєте, я не подобаюсь.— О, якби він тільки міг лягти зараз у ліжко. Якби не був такий виснажений: виснажений відмовою Райанон, загрозливою присутністю Діка Шарпа, цими горами, Уельсом, своїми зусиллями вивчити мову.

— Ці вандали,— вів далі містер Кледвін Джонс,— вій вимовив це слово чітко, не спотворивши жодного звуку,— ці вандали, що заповзялися робити наскоки на наше селище, може, й не ваші друзі. І все-таки вони ваші друзі в глибшому, якщо можна так висловитися, розумінні.

— Ні, сер, не можна.

— Вони з'являються сюди, бо ви тут мешкаєте. Вони чинять ці, — він широко провів рукою, — неподобства з почуття ворожнечі до вас. У Лланкрвісі такого споконвіку не траплялося.

— Вам доведеться виїхати завтра, — цвірінькнула місіс Опора Джонс, визираючи з-за містера Кледвіна Джонса.

— Не кажіть дурниць, — різко відповів Роджер. — Як я можу виїхати завтра? Я не матиму часу підшукати іншу квартиру й забрати звідси свої речі принаймні до суботи.

— Слушно, — авторитетно проказав містер Кледвін Джонс, повертаючись до місіс Опори Джонс і киваючи головою так, що чубчик у нього на голові бундючно затріпотів.

— Тоді в неділю, — сказала місіс Опора Джонс, гарячково сплітаючи й розплітаючи пальці. — Я не можу тримати його після неділі жодного дня. Я надто нервова. У мене шок, так-так, шок.

— Ми дали свідчення полісменові, — промовив містер Кледвін Джонс. — Він хоче, щоб і ви дали свідчення. Поїхав він звідси недавно. Сказав, щоб ви завітали до поліцейного відділка в Карвенаї завтра вранці, не пізніше.

— Із задоволенням. Та мені нічого йому сказати.

— Ви певні? — спитав містер Кледвін Джонс, кидаючи на Роджера а погляд, сповнений глибокої настороженості.

— Авжеж, певний. Звідки мені знати, якому це хуліганові стрельнуло...

— Ось чим це зроблено, — раптом мовив містер Кледвін Джонс. Він вийняв з-за спини руку і, піднісши її, показав більярдну кулю.

— То й що? Що особливого в цій більярдній кулі? На ній вирізьблено чиєсь ім'я чи викарбувало номер страхового поліса?

— Вона влетіла в оце вікно менш ніж годину тому, — сказав містер Кледвін Джонс.

— Та не тримайте ви її в мене під носом, — порадив Роджер. — Вигляд у вас від цього дурнуватий. Такий, паче з рота у вас ось-ось вилетить мильна булька з написом! «Може, це освіжить вашу пам'ять»,

— Нема чого ображати мене.

— А чи не здається вам, що це ви мене ображаєте?

— Ні, не здається, — втрутилася місіс Опора Джонс. — Ніхто вас сюди не кликав.

— Але ж.,— На мить у Роджера відібрало мову. Хіба я повинен був чекати, коли мене запросять? Хіба в Північному Уельсі мало людей, які приїжджають сюди звідки завгодно?

— Тепер не сезон,— швидко мовила місіс Опора Джонс, цього разу вже примирливо. Здавалось, вона намагалася зняти напруженість, давши логічне й необразливе пояснення, чому Роджерові не слід було приїздити в Лланкрвіс.

— Якщо ви поїдете звідси,— сказав містер Кледвін Джонс,— ці вибухи вандалізму припиняться і для нас настане нормальне життя.

Роджер хотів був спитати його, до якого нормального життя зможе повернутися Герет Джонс, якщо його остання моральна й фізична підтримка втече з переляку світ за очі. Але, позирнувши на цих двох, що стояли з відчуженим, осудливим виглядом, не сказав нічого. Нащо кидати слова на вітер? Місіс Опора Джонс хоче тільки одного: побачити його спину — й більш нічого. А щодо містера Кледвіна Джонса, то він схильний дивитися на переслідування Герета Діком Шарпом як на не варту уваги дрібницю, що ніяк не обходить цього настирного англосакса, цього нетактовного дурня англійця, який стромляє носа куди не слід.

Глянувши рантом на всю цю справу їхніми очима, Роджер вирішив закінчити розмову з усією можливого гідністю й гумором.

— Місіс Джонс,— сказав, він,— я більш ніж засмучений тією обставиною, що моя присутність у вашому домі завдала вам так багато прикрощів. Я заберуся звідси якнайшвидше. Сьогодні четвер, вечір,— отже, ми домовляємося, що я звільню квартиру в неділю, гаразд?

Вона по-пташиному кивнула головою, стискаючи свої набряклі ланки.

— До неділі я за квартиру вам уже заплатив. І, зрозуміла річ, заплачу й за розбиту шибку. А ще,— Роджер, чемно посміхаючись, обернувся до містера Кледвіна Джонса,— я дуже засмучений, містере Джонсе, тим, що вас серед ночі підняли з ліжка, і сподіваюсь, що ви візьмете собі оцю більярдну кулю як винагороду за завданий вам клопіт.

Це була хоч і дрібна, незначна, нічого не вартя, а все ж таки перемога. Він провів їх до зелених дверей і відразу ліг у ліжко. Нехай повертаються посіпаки Діка Шарпа, нехай поперебивають хоч усі

шибки в цьому клятому будинку, аби лише вони не заважали йому спати, спати, спати.

Настала неділя. Снідаючи, Роджер чекав, що до нього ось-ось прибіжить місіс Опора Джонс і верескливо зажадає негайно звільнити квартиру, однак замість цього вона воліла залишатися на своїй половині й тиснути на нього мовчанням, посилаючи його хвилі крізь запнуті порт'єрою двері. І собі мовчки прийнявши її виклик, він ще з годину посидів перед електричним каміном, але її бажання здихатись його було таке велике, що він врешті майже фізично відчув, ніби його щось ставить на ноги й штовхає до дверей. Застібаючи на ходу плащ, він вийшов з будинку, не маючи ніякої певної мети, просто хотів побути далі від тих хвиль.

Надворі все було залито повінню білого туману. Туман лежав довгими пасмами попід стінами будинків, а на голих схилах повільно клубочився, коли проходили вівці. Від туману повітря було сире й холодне. І Роджер відчув себе безпритульним і безпорадним.

Він попрямував до центру селища. Неподалік голим привидом височіла каплиця, блідий туман пом'якшував її обриси. Довкола не було ні душі. Десь за півгодини до каплиці зійдеться нечисленна паства, постоїть кілька хвилин надворі, обмінюючись плітками й тремтячи від холоду, потім зайде досередини, щоб поспілкуватися з тією силою, що сотворила їх з праху. І тут уперше Роджер відчув спокусу приєднатись до них — просто щоб побути серед людей, взяти участь в чомусь, що на якийсь час піднесе їх і його над гострими щербинами особистих турбот. Та потім він уявив, як вони повітріщаються на нього поверх своїх молитовників, бо, зрештою, він не має права на цій останній стадії так нахабно претендувати на те, щоб бути одним з них. А священник їздив у власному автомобільчику й ніколи не користувався автобусом.

Роджер проминув каплицю, не уповільнюючи ходи. І тут побачив Райанон, яка постала перед ним з туману. На ній було зелене замшеве пальто. Куди це вона зібралася?

Він зупинився, дивлячись, як вона наближається до нього. Ось вона помітила його, але продовжувала йти з байдужим виглядом назустріч. Тепер уже Роджер бачив, що шию в неї обмотано м'яким вовняним шарфом теплого червоного кольору, а щоки розрум'янилися від

прохолодного повітря. І він раптом усвідомив, що вона, кінець кінцем, звичайнісінька сільська дівчина.

— Куди це ви прямуєте? — спитав він.

— Та нікуди. Батько хотів, щоб я пішла до каплиці з цим. А я сказала, що в мене болить голова і що я спочатку прогуляюся, а потім зустрінуся з ним там перед відправою.

— Ви так і зробите?

— Навряд,— байдуже відповіла Райанон.

Хтось, певно, церковний служка або староста, відчинив у каплиці бічні двері, уважно подивився на них і за хвилину знову тихо зачинив двері.

— А ви? — спитала вона.— Мені здавалося, що по неділях уранці ви вилежуєтесь, бо вам щодня доводиться вставати рано, щоб встигнути на перший автобус.

— Мене виганяють з моєї нори,— промовив він безбарвним голосом.

— Що? Місіс Опора Джонс вас виганяє?

— Так.— І він розповів їй про пригоду з більярдною кулею. Поки він розповідав, вони опинилися на дорозі, що вела вниз. Це вийшло у них випадково, несамохіть, але, хай там як, а вони йшли поряд. Стояти на місці було надто холодно — тільки тому вони й пішли разом.

Коли Роджер закінчив розповідати, гарні очі Райанон широко розплющились від здивування.

— І що ж, по-вашому, за всім цим криється?

Він знизав плечима.

— Хтось хоче, щоб я забрався звідси.

— Чи не Дік Шарп?

Запитання пролунало природно й просто. Проте Роджер не міг поводитися так само природно, а тому лише скрадливо глянув на неї.

— Отже, ви теж про це чули?

— Всі про це чули,— недбало кинула вона.

Він позаздрив її врівноваженості, яка, безсумнівно, пояснюється тим, що вона по-справжньому вірить: усе це її не обходить. Адже й справді вона однією йогою стоїть в іншому, ширшому світі — хоч би завдяки отим негідникам бізнесменам, з якими літала на Майорку.

Шльондра! Та чи воно так? Про це він ніколи не довідається. Вона нічого йому не розповість, та й яке він має право щось знати?

— Що ж ви тепер будете робити? — спитала вона.

— Навіть не уявляю. Ніхто у Лланкрвісі не візьме мене на квартиру. А якщо й візьме, то матиме таку саму, а може, ще й гіршу мороку. І мене знову викинуть на вулицю. Тож краще нікому не завдавати клопоту.

Вони дійшли до того місця, де вузенький путівець, майже стежка між двох високих схилів, вибігав, в'юнячись, на дорогу, якою вони йшли. Райанон звернула на цей путівець і почала братися вгору.

— Куди це ми йдемо?

— Хочу вам щось показати,— відповіла вона. Обличчя в неї було серйозне, наче від прихованого хвилювання або раптово прийнятого рішення.

Покажи, Райанон, покажи. Ти така вродлива, така лагідна в своїй незрівнянній самовпевненості,— адже твій тріумф у твоєму світі — цілковитий. Від тебе я прийму все і ні про що не питаю.

Вони йшли спочатку вгору, потім путівець, зробивши поворот. повів їх далі без підйомів і спусків, огинаючи плече гори. То була остання тераса, на якій стояв короткий ряд будинків, що здавались у тумані прямокутниками без вікон. Тут селище кінчалось і починались окремі, розкидані то тут, то там котеджі. Куди вона його веде? На прогулянку в безлюдні гори? Ах, Райанон! Побути б удвох з тобою в якому-небудь наповненому прозорим туманом ярочку! Лежати голенькими на вологому вересі!

Путівець, наче черв'як, повз уздовж схилу, що ставав дедалі крутішим. Обережно завертаючи, він привів їх туди, де цей схил ставав мало не прямовисним і звідки перед ними відкривався вид на долину, порослу приземкуватими покрученими дубами. Дуби були майже голі, лише на деяких гілках збереглося трохи бурого листя. Виткнувшись з коричнево-сірого сплетіння гілок, понад деревами де-не-де витикалися гостряки скель. І понад усім цим м'якою пеленою розлягався туман. Від невимовної краси краєвиду Роджерові хотілося закричати, але її спокійна таємничість змушувала мовчати. То були володіння друїдів.

Роджер усе ще не розумів, чому Райанон привела його сюди, але раптом помітив, що вона зупинилась і очікувально дивиться на цього. Він же не бачив нічого такого, що вимагало б від нього якоїсь реакції, якщо не брати до уваги магічних чарів долини під ними, а Райанон, звичайно ж, привела його сюди не для того, щоб милуватися краєвидом. Неподалік від них стояла маленька покинута капличка, яку Роджер бачив раніше під час своїх самотніх прогулянок. Її оточував цегляний мур із залізною огорожею вгорі й кутюю залізною хвірткою. Мур, огорожа й хвіртка були в цілком доброму стані, що ж до самої каплички, то він жодного разу не роздивлявся її як слід.

— А що далі? — спитав він.

У відповідь Райанон клацнула засувкою на хвіртці. Слідом за нею Роджер піднявся двома сходинками й ступив на крихітне бруковане подвір'я, яке слугувало лише одній меті: показати, що каплиця є релігійною спорудою і їй негоже стояти на голій землі. Кам'яні плити подвір'я, хоч і дуже потріскані, але були міцно припасовані одна до одної. Райанон, яка рішуче ступала попереду, пройшла за каплицю, до чорного ходу. Роджер, який не поспішав наздогнати її, трохи затримався і зазирнув у засноване павутинням вікно. Всередині каплиця являла собою один великий порожній зал, де раніше стояли лави й кафедра, в дальньому кіпці виднілися двері, що, очевидно, вели до захарашеної ризниці. Тепер те місце, де раніше молились, було розчищене, прибране й обжите. Біля стіни стояла широка двоспальна тахта, бокаста чавунна груба з довгим димарем лишилася тут, мабуть, від тих часів, коли каплиця ще була каплицею, проте виглядала так, паче прибула сюди з Монмартру. Попід іншою стіною, якнайдалі від сирості, стояли писані олією картини.

— їй-богу, тут справжня студія! — пробурмотів Роджер, відчуваючи, як у ньому наростає хвилювання.

З-за рогу капиці з'явилася Райанон, заперечливо похитуючи головою.

— Не можу знайти.

— Що саме?

— Ключ. Я гадала, вони залишили його десь тут.

— Хто залишив?

— Одні люди, нетямко,— Відповідаючи, вона зіп'ялась навшпиньки, щоб зазирнути у вікно.— Та що дивитися, коли ми не можемо туди потрапити.

Йому дуже сподобалося це «ми».

— Але чиє все оце? Що то за картини?

— Однієї фройлейн,— Райанон коротко засміялась.— Вона зараз у Марокко.

Роджер помовчав, потім спитав:

— Оце й усе, що ви мені скажете, не більше?

— Поки що все.— Вона умисне дражнила його.— Якщо ми не можемо туди потрапити, то немає сенсу вдаватись у подробиці.

— Потрапити туди? — перепитав Роджер.— І це єдина складність?

— Це перша складність.

У Роджерових грудях здійнялася могутня хвиля рішучості, і ввій мерщій подався за капицю подивитися, чи немає ззаду скляних дверей. Але ні, задні двері були з міцного дерева. Треба спробувати одне з головних вікон. Він пішов до тієї стіни капиці, якої не видно було з путівця, і, підтягнувшись, виліз на надвірне підвіконня. Горішня половина вікна була досить широкою, щоб у неї могла пролізти худорлява, спритна людина; Роджер бачив засувку, на яку було взято цю половину, її відділяла від нього тільки шибка в свинцевій рамі. Швидко й рішуче, не даючи собі часу на роздуми, які б відбили у нього охоту діяти, він стрибнув униз, пошукав годящий камінь, знайшов його і знову виліз на підвіконня.

Два-три удари гострим кінцем каменю — і на місці шибки утворилася дірка, в яку негайно ж пірнула його рука. Засувку було відсунуто, вікно відчинилось назовні. Він почув кроки Райанон, яка вже проминала причілок капиці, і, не бажаючи, щоб вона побачила

його в позбавленій гідності позі, коли його ноги теліпатимуться в повітрі, без зволікань просунув голову й плечі в отвір, двічі чи тричі щосили відіпхнувся ногами і впав руками вперед на внутрішнє підвіконня, боляче вдарившись колінами об металеву раму вікна. Намить затримавшись, щоб трохи оговтатися, він ще раз крутнувся всім тілом і опинився на дерев'яній підлозі серед пилюки й битого скла. Відразу ж схопився на ноги, поплескав долоня об долоню — ніяких порізів, навіть серйозних подряпин — і впевнено пішов до головного входу в каплицю. Двері відчинилися легко: він помітив, що поставлений, на цих сучасний автоматичний замок був добре змащений. Потім він вистромив голову і тихо гукнув у прохолодний туман:

— Райанон! Заходьте до моєї вітальні!

Вона вийшла з-за рогу каплиці.

— Швидко впорались. А я сподівалась побачити, як ви, звиваючись вужем, лізете у вікно.

— Я поспішав, щоб ви мене не побачили. В моєму віці треба зберігати гідність.

Кажучи це, від відступив від дверей, щоб пропустити її. Вона ввійшла, ненароком зачепивши його своїм замшевим пальтом по руці, і на слові «гідність» кинула на нього швидкий погляд, насмішкуватий і приязний водночас.

— Що ж,— сказав він, зупинившись біля неї посеред голої підлоги,— це справжній сюрприз.

— А ви хіба не знали про цей притулок?

— Я бачив його тільки знадвору. Думав, що це всього-навсього ще одна порожня каплиця. Й не уявляв, що її так обладнано. А хто ця фройлейн? У неї є якийсь ім'я?

— Каплиця багато років стояла пустою,— сказала Райанон. Вона, здавалося, поринула в якісь свої думки, розглядаючи голий прямокутник приміщення так, наче то був населений привидами ліс.— Ця будівля правила за каплицю доти... О, приблизно до того часу, коли я народилась.

«Тобто, до року сорок восьмого чи близько цього»,— подумки відзначив Роджер.

— Потім той дід, який дбав, щоб каплиця діяла,— по-моєму, її відкрив його батько,— помер, а решта — їх було чоловік п'ять —

вирішили закрити каплицю й ходити молитись до селища. Вони замкнули її, і довгі роки вона стояла тут просто так. Хлопчаки повибивали шибки, з даху злетіло кілька листів шиферу, але споруда й досі міцна. Ми з Ділвіном приходили сюди гратися. Він казав мені: «Давай заліземо досередини». А я не хотіла. Я боялася без дозволу заходити в каплицю. Мені здавалося, бог скарає мене ка смерть абощо. — Вона знову коротко розсміялась, немов відганяючи ті спогади. — Потім містер Робертсон почав приїжджати сюди з фройлейн.

Роджер розумів, що не слід перебивати Райанон.

— Спочатку вони зупинялися в готелі. Вона жила в їхній сім'ї en pair і він з нею зійшовся. У нього сила-силенна грошей. Він судовласник, йому належить пасажирська лінія «Голуба стрічка» чи щось таке — з досить претензійною назвою. Контора у нього в Ліверпулі. А дівчину звать Інге. Вона попихала містером Робертсоном як хотіла. На той час вона, мабуть, уже перестала жити en pair (Як своя (франц.)) в їхній родині, але зі сцени аж ніяк не зникла. Їй не подобався Ліверпуль, а містер Робертсон не бажав влаштувати її в Лондоні, бо це надто далеко. Йому, певно, не хотілося спускати її з ока. Тож вона часто наполягала, щоб він привозив її сюди на суботу й неділю. А коли він повертався в понеділок до

Ліверпуля, вона залишалась у Карвенаї або десь поблизу. Блукала з етюдником і малювала. Казала, що вона художниця і вміє бачити гори. Як на мене, це не так уже й важко. Врешті йому сяйнула блискуча думка. Він купив їй цю каплицю і переробив її під студію. Та лихо було в тому, що вона не бажала проводити тут зиму. Ні тут, ні в Ліверпулі. Пройшла чутка, ніби вона поклала собі проводити зими в Марокко. У нього і там є контора.

Роджер спробував уявити Інге. Пряме біляве волосся, вперте підборіддя, досить тонкі губи. А містер Робертсон, мабуть, лисий і курить сигари. Роджер підійшов до стіни і обернув деякі з полотен проти світла. Всуціль абстрактні картини — беззмістовні, неоковирні й позбавлені перспективи.

— Отже, вона не малювала гори.

— Ні, вона тільки дивилася на них.

Роджер обернув полотна знову до стіни.

— Мені пощастило, що вона випрохала в містера Робертсона цей притулок. Але скажіть мені, присилає він сюди кого-небудь перевіряти,

чи все гаразд з його власністю?

— Ключ на пошті. Але сюди ніхто не навідується.

Роджер нахилився і відчинив дверцята грубки. Там було кілька грудок шлаку, а в піддувалі — повно золи. Фройлейн Інге навіть не потурбувалась почистити грубу після того, як востаннє витопила її.

— Схоже, що грубка працює нормально.

— Повинна працювати нормально,— відповіла Райанон.— Фройлейн не любить, коли щось не працює.

Роджер відчув, що за цим зауваженням криється ціла історія, якої він ніколи не знатиме, та він і не мав наміру цікавитись нею. Нехай містер Робертсон з Інге тішаться марокканським сонцем, а він тим часом знайде пристановище в їхній порожній каплиці, цьому любовному гніздечку, повному ерзац-творів абстрактного живопису. А привела його сюди Райанон, його добрий ангел.

— Як ви гадаєте, що буде, якщо я тут оселюся?

Вона знизала плечима.

— А що може бути?

— Ну... виходячи з букви закону, я вчиню злочин. А дехто тут зрадив би, якби мене запроторили.

— Ви маєте на увазі Діка Шарпа,— сказала вона.— Та для цього йому треба зв'язатися з містером Робертсоном. Бо намагатися витягнути фройлейн з Марокко серед зими — марна річ. Вона не приїде. А містеру Робертсону навряд чи сподобається, якщо хтось стромлятиме носа в його справи. Каплицю, певно, записано на його ім'я, але це зовсім не означає, ніби він хоче, щоб усі про це знали. У нього є дружина й діти, і йому треба пильнуватись.

«Це вже говорить реєстратор з готелю,— подумав Роджер.— Ніщо не сховається від її гострого ока. Така молода і така практична».

Він пройшов до дверей у ризницю, відчинив їх і зазирнув усередину. Ризницю було переобладнано на крихітну кухоньку з раковиною, кухонними шафами й акуратною плиткою на чотири конфорки.

— Боже милий! Та це мені сниться!

— Їм сюди провели електрику,— почувся ззаду голос Райанон.— Її відключено рубильником. Але, гадаю, ви швидко його знайдете.

З раптовим, якимось гарячковим завзяттям Роджер, наче тер'єр, кинувся шукати: відчинив шафку під раковиною і став навколішки, щоб обстежити всі темні закутки. І за мить знайшов те, що шукав: дві акуратні пробки й рубильник. Один порух рукою вниз — і лічильник запрацював з невідворотністю долі. Тепер поставлено останню крапку. Вони перетворилися на злочинців.

Він обернувся до Райанон.

— Ви розумієте, що ми робимо? Ми співучасники в злочині. Я вже встиг розбити вікно, ми зайняли чуже помешкання, а зараз крадемо електрику.

Вона спокійно, незворушно дивилась на нього, жодна рисочка не здригнулася на її обличчі. Чи не надто далеко він зайшов? Зрозуміла річ, він був не від того, щоб вплутати, глибше втягти її в що пригоду, хай би як дорого йому довелося за неї розплачуватись. І її безтурботне, хоч і насторожене обличчя сказало йому, що вона чудово все розуміє.

— Вам же треба десь жити,— спокійно мовила вона,— і не ви винні, що вам довелося вибратися від місіс Опори Джонс. Якщо ті люди, хто вони не є, подбають про те, щоб жодна хазяйка не взяла вас на квартиру, то ви просто змушені мати якийсь житло.

— Спасибі, що ви так логічно все виправдали. Тепер мені залишається тільки перебратися до цієї каплиці й чекати, поки вони однієї темної ночі прийдуть сюди й переріжуть мені горлянку. Ніхто не почує мого крику там унизу, в селищі.

Вона заперечливо похитала головою.

— Вони цього не зроблять. Далі залякування домогосподарок не підуть. Дік Шарп — якщо за всім цим стоїть він — може знайти собі молодих шибайголів, які поб'ють вікна й заляпають що-небудь фарбою, але ризикувати сісти за ґрати років на двадцять — зовсім інша річ.

— Звучить заспокійливо.

Вони повернулися до основного приміщення. Під стелею горіла люстра на три лампочки. Очевидно, фройлейн Інґе не вимкнула тут світла, а відключила електрику рубильником на кухні. Затримавшись у дверях, Роджер уважніше роздивився приміщення. Як на житлове помешкання, воно було величезне, а як на місце релігійних зібрань — маленьке. Внаслідок цього виникало враження якоїсь двоїстості. Очевидно, й тоді, коли каплиця перебувала в розквіті свого культового

життя, в пій відчувалося щось домашнє. І коли який-небудь похмурий проповідник вибирався на кафедру (яку нині було розібрано і, без сумніву, порубано на дрова, а височіла вона, мабуть, в найдальшому від дверей кінці, там, де зараз стояв він, Роджер), навіть тоді кафедра, певно, важила тут не більше, ніж дідівське крісло в якій-небудь просторій фермерській оселі. Більшість робітників — каменярі та їхні родини,— безперечно, ходили до великої каплиці в селищі; Роджер, поринувши в задуму, бачив перед собою їхній темний недільний одяг, їхні бакенбарди, розважливоликих жінок в очіпках, чув грім їхніх молитов, що КОТИВСЯ горами аж до тихої по-суботньому каменярні. А сюди, нагору, сходилося лише кілька родин — одні й ті самі люди щотижня протягом цілого життя. Ця каплиця, певно, здавалася їм священним додатком, богомільним продовженням їхніх домівок. Чому вони воліли усамітнено збиратися саме тут? Чи тому тільки, що було важко спускатися в селище за поганої погоди? Навряд. А втім, мабуть, для декого з фермерів-верховинців це так і було. І, безперечно, існували ще якісь інші, поважніші причини, якийсь пекучий вогонь протестантської переконаності, що робив цих людей схожими на Руса і Вікліфа. І вони самі побудували цю каплицю, через силу звели її над голими скелями й неродючими землями, щоб молитися богу на свій власний лад,— їх надихала на це властива європейцям у виборюванні своїх законних прав горда впертість, що посиляла людей то на вогнища, то в темні безодні Атлантики.

І ось тепер він, сучасний спадкоємець європейської культури, стоїть поряд з темноокою ніжногосою дівчиною цих гір, дівчиною, яку відділяє від тих людей, що спорудили ці стіни своїми мозолястими, руками, лише одне покоління. І привести його в цю каплицю її спонукала природжена доброта: адже він не мав де сховатися від негоди, а пішов за дівчиною передусім через бажання зірвати з неї одяг і по тваринному оволодіти нею. Ось до чого ми прийшли. Велика книга європейської історії з виляском закривається. Вія і Райанон, такі багато в чому різні, схожі в одному: вони варвари, які роззираються навколо, бачать стіни, але не здатні зрозуміти, нащо їх зведено.

Роджер усміхнувся з помпезності своїх думок. А у вісімнадцятому столітті Райанон обдарував би дитиною перший ліпший волоцюга сквайр, зустрівши її на пустельній дорозі. Релігійний фанатизм за вікторіанської доби був тут не чим іншим, як місцевим відхиленням

від загальноприйнятих звичаїв. Якби вони з Райанон були стародавніми бриттами й блукали цими гірськими схилами в одязі із шкур і трави, він мав би щодо неї такі самі наміри і вона так само добре розуміла б їх.

А проте щось-таки збереглося: збереглася каплиця, яка була часткою повсякденного життя тих, хто тут молився, а нині стала власністю людей, не здатних навіть уявити собі існування надприродного (бо Роджер добре усвідомлював, що фрейлейн Інге і містер Робертсон мають про бога точнісінько таке ж уявлення, як і яка-небудь тварина), і ця каплиця, чиї стіни чули багато тисяч молінь, перетворилась на звичайне житлове помешкання. Її сволоки, що дивилися зараз на дитячі мистецькі вправи фрейлейн Інге, споглядали колись ряди схилених голів, відлунювали палкі благання грішників. А проте щось-таки збереглося... Але що?

— А тепер я піду.

Голос Райанон зненацька повернув Роджера до дійсності, до його власних численних і невідкладних потреб. Він раптом зрозумів, що йому не під силу стерпіти самотність — ні, тільки не зараз, хоч би ще трохи побути з людиною, яка ставиться до тебе по-людському, побути зовсім небагато, щоб відновити душевну рівновагу. Адже в цій каплиці, яка тулиться до високого скелястого схилу гори, де чути тільки шепіт населеного друїдами лісу, що замислився далеко внизу, він ночуватиме себе невимовно самотньо.

— Прошу вас, не йдіть! — вихопилось у нього. — Я хочу сказати... Ви мені неабияк допомогли, як мило, що ви показали мені цю каплицю, це розв'язує всі мої проблеми, бо притулок потрібен мені зовсім ненадовго... Але якщо ви зараз підете, все буде зіпсовано. Я хочу сказати...

— Що ж ви хочете сказати?

— Ні, нічого, просто... Просто мені треба, щоб тут хтось був, з ким можна було б поговорити, обмінятися думками. Присягаюсь богом, я до вас не чіплятимусь: мені зовсім не до цього, — Він говорив цілком щиро. — Бо якщо залишатися тут, то треба протопити грубу, щоб не було сирості, замести підлогу й приготувати собі їсти — і все це сьогодні. Завтра, та й увесь тиждень, я не матиму на це часу. А я, признаюсь, так занепав духом, так втомився і, сказати б, такий приголомшений останніми подіями, що без допомоги не зможу

обійтися. Якщо ви підете і я не матиму з ким перемовитись словом, то просто ляжу — і хай усе пропаде пропадом!

То було щиросерде благання про співчуття. І коли він його висловив, йому полегшало. Тепер останню маску скинуто — йому вже було не до гідності чи самовпевненості: він перетворився на волоцюгу і жив з того, що подадуть,

— Я маю йти до церкви,— сказала Райанон.

— Ви можете й не піти. Можете сказати, що голова у вас не перестала боліти, а тому ви пішли прогулятися в Тори.

— Мене чекають дома о першій. Мати готує святковий обід.

— До першої ще багато,

Райанон глибоко застромила руки в кишені свого елегантного пальта, здвигнула плечима, рвучко обернулась, глянула Роджерові просто в очі й розсміялася.

— Переконали. Допоможу вам тут влаштуватися. Зроблю сьогодні одне добре діло.

— Це буде не добре діло, а серйозний злочин.

— О, це мене не лякає. Коли вас заарештують, я просто скажу, що ви мене сюди запросили, а я була певна: ви це помешкання наймаєте. Сподіваюсь, ви мене підтримаєте.

— Неодмінно підтримаю,— запевнив він. Хвиля щирої вдячності, що піднялась у ньому, змусила його додати: — Я підтримаю вас у всьому, хай би що ви робили. Ви мій найкращий друг.

Упевнившись, що вона не піде, Роджер відчув, як до нього повертається вся його енергія. Він працював спокійно й завзято. З груби треба вигребти золу. До ящик для сміття? Ось він, ящик, і — чудова знахідка — у секції для палива залишився антрацит, його вистачить на два-три дні. Ні газет, ні розтопки, щоб розпалити вогонь, не знайшлося, але все це в нього є на квартирі в місіс Опори Джонс. Час, оголосив він, піти туди й забрати свої речі.

— А як ви впораєтесь? — спитала Райанон. Знічев'я вона переглядала малюнки фрейлейн Інге і зразу ж з короткими скептичними вигуками ставила їх назад до стіни.

— Просто поперетягаю все на своєму горбі,— відповів він.— Доведеться, щоправда, зробити кілька ходок, але необов'язково переносити сьогодні геть усе. Принаймні половину речей можна просто запакувати й залишити, я їх заберу потім, протягом тижня, коли

проїжджати автобусом. А зараз треба принести звідти харчі, припасені на суботу й неділю. Дещо з теплого одягу. А також те, без чого не вмиєшся й не поголишся.— Перераховуючи, він загинав пальці. — Не завадила б і грілка, щоб просушити оці вогкі ковдри, тільки її в мене немає.

— Принесу вам грілку після обіду, бо я повинна йти обідати додому.

— Гаразд,— сказав він, почувуючи себе спокійно і впевнено від того, що вона виявляє до нього таку доброзичливість.— А ще мені треба прихопити черевики. І книжку — почитати ввечері. Та й молока, якщо рознощик залишив. Оце й усе. То я пішов. Ви мене почекаєте?

— Мабуть, почекаю,— відповіла вона.— Я тут трохи приберу.

Вона прибере! Райанон? Що це піднімається з глибини її душі?

Подолавши спокусу подразнити її, Роджер мерщій вийшов, зачинивши за собою важкі двері.

Погода змінилась. Туман розвіявся, лише де-не-де лишилося кілька хвилястих пасмуг та внизу в долині розлилося озеро прозорої імли. В небі, яке швидко очищалось від хмар і набирало синього кольору, сяяло сонце. Примхливий і неймовірно чудовий день. Чи не стане він поворотним у його житті? Безпритульний, відірваний від людей, порушник закону в покинутій каплиці — чи не вступає він у благословенну смугу погамованості і тривкого щастя, яке йому навіть не снилось? Роджер квапливо рушив стежиною до Лланкрвіса. В одному місці зупинився й довгим поглядом окинув гори, що тяглися в глиб країни. На них лежав сніг, але тільки на вершинах. Сліпучо-білі вгорі, тьмяно-зелені й коричневі внизу, гори створювали надприродне враження невагомості — яскраве скупчення скель і снігу пливло в промитому повітрі й було наче уособлення раю.

Раптом загострений слух Роджера вловив ледь чутне дзижчання бензинового моторчика. Він глянув на схил над стежиною. Так, це Ділвін. Його худорляве напружене обличчя було звернуте до неба, в руках він тримав прилад дистанційного керування з вусом антени, а над ним маленькими хижими колами здійснювалася в чарівну височінь його іграшка, його радість, дорогоцінний об'єкт його незмінної й пристрасної любові і своєрідна заміна Райанон — модель «Пайпер команче», зроблена в одну сімдесят п'яту натуральної величини.

Роджер відчув задоволення. Йому подобалась одухотворена творча одержимість Ділвіна. Маленький літак, що заклопотано й цілеспрямовано кружляв на тлі безмежного спокійного неба, видався йому навдивовижу безглуздим. Роджер весело помахав хлопцеві рукою. Проте Ділвін нічим не показав, що побачив його. Чи він, забувши про все на світі, дивиться лише вгору на свій деркотливий витвір? Чи, може,—раптом спало Роджерові на думку,—він не відповів на привітання тому, що ставиться до мене вороже і не має ані найменшого бажання спілкуватись? Чи знає Ділвін, що Райанон з ним, Роджером? Що вона чекає його в тій самій каплиці, куди Ділвіну так і не пощастило переконати її увійти в дні їхнього рожевощого дитинства?

Що ж, тут нічим не зарадиш. За ті кілька швидкоплинних років, поки її врода не зів'яла, така дівчина, як Райанон, не може не залишити сліду в житті багатьох чоловіків. Тут уже кому як пощастить.

Під холодним збадьорюючим сонцем Роджер попрямував далі, до будинку місіс Опори Джонс. Тієї ж хвилини тонко пронизливе дзижчання моторчика урвалось, і, озирнувшись, Роджер побачив, що маленька зграбна модель літака почала, кружляючи, знижуватись у напрямку чарівної маленької скриньки, що повертала цю іграшку до її власника.

У будинку місіс Опори Джонс Роджер спакував свої речі в цілковитій тиші, що здалась йому густою, паче вівсяна каша. Може, місіс Опора Джонс пішла з дому на цілий день, щоб не зустрітись з ним? А може, в капелюшку й пальті, вона лежить на ліжку? Хай там як, а залагодити їхні стосунки так само неможливо, як зробити цілою розбиту шибку у вікні, з якого зараз тягло свіжим прохолодним повітрям. І це нагадало Роджерові: треба прихопити з собою газет, щоб затулити таку саму розбиту шибку у вікні каплиці. Ні, мабуть, для цього краще підійде яка-небудь стара ганчірка. Звичайна ганчірка, якою витирають пилюку. Одна така ганчірка була під раковиною, і він старанно, дбайливо запхав її в рюкзак. Ще старанніше й дбайливіше він спакував майже повну пляшку джину, поклавши її між двох сорочок, щоб не розбилась.

Нарешті він був готовий: найнеобхідніше в чемоданчику,— він неважкий,— плюс туристський рюкзак, завданий на плече. Все інше, теж старанно спакване,— в більшому чемодані; він забере його потім,

коли проїжджатиме мимо автобусом. От і кінець. Місіс Опора Джонс може спокійно чекати літа й відпускників.

Обережно причинивши за собою зелені двері (але поки що заховавши ключ у кишеню), Роджер обійшов будинок і постукав у коричневі двері. Ніхто не відгукнувся, і він постукав ще раз, почекав хвилину й уже взявся був за чемоданчик, щоб піти геть, коли почув, що хтось тихенько, мов миша, дріботить до дверей з протилежного боку.

Отже, вона була-таки вдома, прислухалась за стінкою до його зборів. Як вона, мабуть, радіє!

Місіс Опора Джонс трохи прочинила двері. В її уяві Роджер уже перетворився на вбивцю.

— Ну, місіс Джонс, я зникаю. Вас уже не турбуватимуть.

— Сподіваюсь,— відповіла вона, але погляд у неї був такий, наче вона дивилась водночас на всі боки. Роджерові рантом спало на думку, що вона нагадує дружину французького фермера в 1942 році, яка дозволила збитому англійському льотчику переночувати в клуні й жде не діждеться, щоб він чимшвидше забрався геть, поки його ніхто не побачив і не доніс гестапо.

— Чи ж треба аж отак боятися? — не стримався він.

— Вставити шибку коштує десять шилінгів,— сказала вона.— Можете залишити гроші зараз.

Роджер уже хотів був віддати їй названу суму, але згадав про свій другий чемодан. Йому треба мати тут хоч якусь зачіпку. Інакше вона замкнеться тут від нього, як у фортеці.

— Мені доводиться самому переносити свої речі,— відповів він, — а забрати все за один раз я не в силі. Отже, якщо ви дозволите, я залишу один чемодан тут і заберу його на початку наступного тижня. Тоді й віддам десять шилінгів.

— Мені було б зручніше одержати їх зараз,— сказала місіс Опора Джонс, — щоб закінчити розрахунок.

— Можливо,— холодно мовив Роджер.— Але, на жаль, сьогодні неділя, і банк зачинено. А те, що я маю, потрібне мені самому. Зрештою, не я винен, що мене виганяють на всі чотири вітри в неділю вранці.

Він підняв чемодан і повернувся спиною до місіс Опори Джонс.

— У понеділок,— кинув він через плече,— я зайду по чемодан у першій половині дня. Сподіваюсь, доти йому буде дозволено тут

постояти.

У відповідь він почув, як зачинилися коричневі двері — без поспіху й без грюкоту, але остаточно й безповоротно.

По дорозі назад Роджер сушив собі голову, дошукуючись причини, чому місіс Опора Джонс так рішуче відмовила йому. У всьому, що трапилося, вважає винним і його? Він згадав, як осудливо вимовив містер Кледвін: «Ваші чудові друзі». Авжеж, оце воно й є. В їхніх очах він паскудив усе селище. Слідом за ним у Лланкрвісі з'явилися бандити. Такого ніколи не траплялось, поки тут не нагрів собі місця англієць. Він приніс із собою звичаї великих міст. А що ви скажете про ту чорняву дівчину з синім автомобільчиком, так-так, про оту, для якої він куховарив і яку хотів покласти до себе в ліжко в порядному домі, хазяйка якого спала тут же за стінкою? Її щастя, що вона відмовилась, безсоромна. Роджер аж ніби чув, як у селищі із смаком плескають язиками.

В той час, коли ці думки снувалися у Роджера в голові, він саме проходив повз каплицю, тільки не свою, не любовне гніздечко містера Робертсона і фрейлейн Інге, що його він захопив, а повз велику, головну, яка ще діяла. В неї вливався тонесенький струмочок парафіян — звичайна мішанина юних (які прийшли сюди через наполягання старих) і старих (яким уже вчувалося шелестіння крил ангела смерті). І все ж таки їхні молитви будуть досить щирими, він це розумів. Вони скоса позирали на нього, коли він проходив повз них із своїми пожитками, і він навіть чекав, що його спитають, у чому справа,— адже багато хто знав його по автобусних поїздках. Проте ніхто до нього не заговорив. У будень, в автобусі, вони охоче розмовляли з ним, бували балакучими, але сьогодні вони йшли одним злотованим гуртом у своїй недільній справі, а він був для них випадковим перехожим, чужаком з чемоданом у руці, приїжджим, який опинився тут не у відпускний сезон.

А ось і його каплиця — його нове химерне пристановище. Сонце блищало на старій масляній фарбі і відбивалося від шиферної плитки покрівлі, створюючи враження середземноморської спеки. Тепер життя було сповнене несподіванок — він розірвав, нарешті, кокон повсякденності. Ввійшовши до каплиці, Роджер побачив, що там заметено, але порожньо. На видному місці лежав вирваний з блокнота аркуш паперу, на якому Райанон написала: «Повернусь пополудні,

мушу обідати вдома». Нехай їй щастить! А він дасть тут усьому лад, щоб гідно зустріти її. Зваливши пожитки в кутку, Роджер завзято взявся до діла. Найперше — розпалити в грубці. Він прихопив з собою, загорнувши в газету, трохи трісок і дрібного вугілля. Коли все це як слід розгорілося, підсипав антрациту з ящика. Грубка, як і її довгий чорний димар, нагрілася напрочуд швидко. Тепло! Життя! Роджер відчув, що тепер він може й випити — джипу вий мав скільки завгодно, от тільки не було чого в нього додати. Та це дрібниці: серед мізерного запасу харчів, що їх він тримав у буфеті в будинку місіс Опори Джонс, є цукор. Дві ложки цукру, трішки холодної води, долити по вінця джипу — і можна пити, а єдине, чого він зараз потребує, — це спиртного.

Спиртного й Райанон. Ледь він устиг розкласти принесене (харчі — в буфет, чашки й чайник для заварки — на столик біля раковини, великий чайник — на електричну плиту, одяг — за двері ризниці), коли почувся стук, і з'явилася Райанон.

— Ласкаво просимо. Ви не дуже засиділися за обідом.

— Я відлучилась рівно на годину,—Вона схвально озирнулася довкола.— А тут у вас стало затишно.

— Це завдяки грубі. Хвалити бога, гріє вона добре.

— Відчуваю. До речі,— вона вийняла з сумочки ключ і простягнула його Роджерові,— ось що я знайшла. Висів на гвіздку в настінній шафі.

— Що це? Запасний ключ?

— Очевидно. Принаймні до входних дверей підходить.

— Яка увага з боку фрейлейн — і ключ, і паливо. Та ще її малюнки — на випадок, якщо нам захочеться на них дивитись.

Райанон сіла, критично приглядаючись до нього і роззираючись навколо.

— Я принесла грілку. Ковдри треба просушити, перш ніж ними вкриватись. Але ж у вас немає постільної білизни.

Роджер був зворушений. Грілка здавалась йому чудовим свідченням її доброзичливості.

— О, завтра я роздобуду пару нейлонових простирадл. Нічого мені не зробиться, якщо сьогодні переночую і без них.

— Слухайте,— сказала вона,— я попоїла, а ви — ні.

— Зате ви не випили, а я випив,— відповів він і показав на пляшку з джином.

— Не слід багато пити на голодний шлунок. Бо нап'єтесь, а я не можу залишатися у покинутій каплиці наодинці з підпилим чоловіком.

Він відкрояв шмат чорного хліба, намазав його маслом, поклав зверху три великі скибки сиру й зжував цю споруду в неї на очах.

— Так воно краще,— посміхнулась вона.

— А тепер,— сказав він,— я маю право випити ще трохи.

Він хлюпнув у склянку джину, додав води й цукру.

— А ви не приєднаєтесь до мене?

Вона стиха засміялась.

— Джин після обіду?

— Це краще, ніж нічого. Ладен побитися об заклад, що за обідом у вас були самі непитущі.

— А от і помилились, хоч ви й хитрун,— відповіла вона.— Всі випили по чарці бузинової наливки. На честь неділі.

— Що ж,— сказав він, простягаючи їй склянку джину з цукром,— а це на честь недільного вечора. Ваше здоров'я.

— Ваше здоров'я,— в топ йому відповіла вона й покійрно, маленькими ковтками випила жакливу суміш. Вона сиділа на краєчку тахти фрейлейн і зігрівала одну руку, простягнувши її до відчинених дверцят грубки. Затишок! Хто б міг подумати? Роджер присів на тахту поряд з нею.

— Райанон,— сказав вій. І не впізнав свого голосу: він був глухий від хвилювання,— я хочу зрозуміти вас.

— Навіщо?

— А так. Просто хочеться.— Він рвучко провів рукою по волоссю, скуйовдивши його.— Я вже давно перестав розуміти людей. А відколи приїхав сюди, я не зустрів жодної душі, яку зрозумів би хоч трохи. Єдиний, хто завдав собі мороки пояснити, чому діє так, а не інакше, був Дік Шарп. Та й його пояснення виявилися вкрай поверховими, він вдався до них лише для того, щоб виправдати свою підлу поведінку.

— Отже, вам хотілось би зрозуміти мене просто для того, щоб з когось почати?

— Ні, не для того. А тому, що ви — це ви. Я ніколи не забуду вас, навіть якщо ніколи більше не побачу. Я думатиму про вас до скопу.

Зрештою, я хочу збагнути те, про що постійно думаю.

— Іноді краще не розуміти.

— Але не тоді, коли йдеться про вас. Ви така, така...— Роджер безпорадно розвів руками. Він відчував, що сп'янів; хліб і сир не цілком виконали своє призначення. А може, його п'янить присутність цієї неприборканої красуні? — Мені важко говорити,— сказав він.— Я хочу слухати. Розкажіть мені про себе. Як ви дивитесь на світ. Як вам ведеться? Не може бути, щоб на тому довгастому затишному будиночку на схилі гори — з матусею, татком і собакою — під телевізійною антеною зосередилось усе ваше життя.

— О господи, звичайно ж ні,— незворушно відказала вона.— То тільки його маленька крихта.

— А в чому ж тоді решта вашого життя? Чим воно заповнене? Про що ви думаєте? Розкажіть мені, Райанон. Я не претендую на ваші почуття, не маю права ні про що вав розпитувати, але поговоріть зі мною.

— Налийте мені ще джину,— несподівано мовила Райанон. Роджер навіть не помітив, як вона випила те, що він палив їй раніше.

Він приготував їй ще одну чималу порцію.

— А тепер розповідайте. Тут тепло й затишно, грубка гріє як слід і ви маєте вдячну аудиторію в одній особі. Хіба це не викликає у вас бажання поговорити про своє життя?

— Я но йду на поводиті у своїх бажань. Інакше б я давно вскочила в халепу.

Що це нашло на дівчину? Роджер аж ніяк не чекав від неї і натяку на якийсь внутрішній конфлікт.

Зручних крісел тут не було. Вони задовольнялися тахтою фрейлейн. Але сидіти, коли немає на що спертись спиною, було незручно. Не довго думаючи, Роджер закинув ноги на тахту й простягнувся горілиць. Біля нього ще залишалось чимало місця.

— Йдіть сюди,— сказав він.

— Ні, дякую.

— Слухайте, той, хто розповідає про себе, завжди повинен робити це лежачи. Психопаналітики...

— Не розказуйте мені казок. Ви ж не...

— Так, я не психопаналітик, але щира сповідь не принесе втіхи, якщо не дати відпочинку хребту. Слово честі. Хребет — це ключ до

всього.

----В такому разі я вважаю за краще, щоб мій хребет залишився рівним.

— Нехай він залишається рівним,— заспокійливо промовив Роджер,— але надайте йому горизонтального положення.

Він навіть не встиг здивуватися своїй зухвалості, як його рука обхопила плечі дівчини й лагідно потягла її вниз, до себе. На мить тіло в Райанон напружилось, опираючись, потім, коли пружини тахти прийняли його на себе, розслабилось. Мовчки підкорившись, вона лежала поряд з Роджером. Кістки в неї були тендітні, паче в кішки,— серце Роджера шалено закалатало.

— Це ще ні до чого мене не зобов'язує,— пробурмотіла вона.

— Авжеж, ні. Тільки розповідати.

— Навіть і до цього,— заперечила вона,— якщо я не схочу.

З хвилину' вони лежали мовчки. Роджєрова рука легко, ніби він сам цього не помічав, завмерла на животі Райанон. Вікна каплиці запітніли, грубка розжарилась до приємного вишневого кольору. Гори надворі завмерли в чеканні вістей із всесвіту.

Вона тихо лежала поряд з ним. Наче вирішила довіритись йому, почуватись і поводитись у його товаристві так само вільно, як і на самоті. Вона, проте, ні на мить не засумнівалась у хтивості його намірів, чудово усвідомлюючи, що ні наміри викликані бажанням торкнутись її, припасти до неї, вп'ястися в неї зубами, оволодіти нею. Вона прийняла його — не як коханця, від якого можна чогось відповідно вимагати, а просто як іншу людську істоту, перед якою немає потреби носити маску. Він розумів це, тому лежав спокійно й мовчки слухав те, що вона почала розповідати м'яким, ледь чутним голосом, який майже не порушував мирної тиші їхнього притулку.

— Моя мати весь час говорить, щоб я виходила заміж. Вона переконана, що лише після цього, аж ніяк не раніше, для жінки починається життя. І багато дівчат, яких я знаю, думає так само. Вони гадають, що життя до заміжжя — це просто щось несправжнє, якесь тупцяння на місці. Мати радіє, що я працюю в готелі, бо вважає: ця робота дасть мені змогу' спілкуватися з чоловіками, які досягай життєвого успіху і можуть запропонувати мені надійне домашнє вогнище. Послухала б вона, що саме вони мені пропонують!

— Отже, ви їй нічого про те не розповідаєте?

— Не можу. Вона подібних речей не розуміє і ніщо їй не змусить їх зрозуміти. Вона живе в іншому світі. А батько...— Вона ледь знизала плечима.— Ні з батьком, ні з матір'ю я не можу говорити про те, що має для мене якусь вагу. Мати може навчити мене пекти пиріг з яблуками, і я даю їй говорити про заміжжя скільки їй заманеться. Але в усьому іншому я роблю, як сама знаю.

— Ви, очевидно, почуваете себе самотньою.

— Я навчилася покладатись на власні сили. Добре все обмірковую і вирішую, що саме треба робити. Адже чоловіки так і полюють на тебе, перекопують зіграти в їхню гру.

Роджер мовчав. Йому кортіло знати, чи пощастило хоч кому-небудь з них домогтися свого, але він добре розумів, що питати про це не можна. Нехай слово само, без принуки злетить з її уст.

— Іноді мені здається, що моя мати має рацію і що справжнє життя почнеться для мене тоді, коли я матиму свій дім, де треба вести господарство, і чоловіка, про якого треба піклуватися. І дітей. Проте я ще якось не можу собі уявити всього цього. А іноді думаю зовсім протилежне — що по-справжньому живу саме тепер. Усе залежить від того, за кого я вийду заміж. А поки що я маю те, чого хочуть чоловіки і за що вони ладні платити. І бачу, які гроші вони тринькають,— спочатку це мене приголомшувало. Та я швидко звикла.

Вона, здавалось, хотіла урвати розповідь, тому Роджер м'яко підштовхнув її:

— Ви весь час працюєте в готелі?

— Ні, спочатку я працювала в банку. Вчилася банківської справи: після закінчення школи відвідувала спеціальні курси. Але працювала в банку лише кілька місяців. Трапилась робота в готелі, яка видалась мені набагато веселішою.

Вона замовкла, і він спитав:

— Ну й як?

— В готелі справді веселіше,— відповіла вона. Він не бачив її обличчя, але виразно уявив, як вона скривила губи.— Куди веселіше. Скажу лише, що порівняно з банком у готелі життя аж вирує. У нас зупиняються всі ділові люди. Молоді й літні. Не знаю, які з них гірші, але одне засвоїла твердо: жоден з них не дасть тобі спокою.

— А ви цього хочете — щоб вам дали спокій?

— Ні, не хочу. І мене навіть не дуже обурює те, що всі вони домагаються одного. А чом би й не домагатися? Так уже їх створено. Але це набридає. Ніхто з них не бажає миритися з відмовою. Тому кінець кінцем вирішуєш вибрати на першу роль когось одного просто задля того, щоб він не підпускав до тебе інших.

Сонце за вікнами проминуло ще частину небосхилу. Тепер його скісне проміння линуло із заходу. Наближався вечір,

не схожий на жоден інший вечір з часів створення світу. Роджер лежав тихо, слухав Райанон і відчував, як її тендітне стегно злегка впирається йому в живіт.

— Ось чому я взяла собі за опікуна містера Філдінга. Це не означає, що я витягла жеребок з його прізвиськом. Він мені сподобався. Залицявся він делікатно і вдачу мав приємну. Міг бути милим. Посправжньому милим. Він чесно сказав мені, що цінує щастя, яким я обдарувала його, і що він волів би довести це на ділі. А оскільки єдине, чого він має вдосталь — це гроші, то він хотів би витратити їх на мене і таким чином виявляти свою вдячність. Він ставився до мене дуже уважно, і поступово сама думка, що він може втратити мене, стала для нього нестерпною. Зрештою він дійшов до того, що вирішив розлучитися з дружиною і одружитися зі мною. Я відмовилась. Ми сперечались про це всю суботу й неділю.

— А хіба ви не були б щасливі з ним?

— Може, й була б. Та вийти за нього заміж — означало б зробити все реальним. А так усе було якесь несправжнє, ніби гра якась. Одруження все змінило б. Я перетворилась би на місіс Філдінг, а він завів би собі іншу дівчину з якого-небудь готелю. А може, й не завів би, та не в цьому, зрештою, справа.

— А в чому ж?

— Ну... якби містер Філдінг став моїм чоловіком, то я мусила б зосередити на ньому все своє життя. Весь світ, усе, чим я живу. Ні, я просто не могла собі цього уявити.

— Але ж у вас усе було добре,— зауважив Роджер, обережно добираючи слова,— поки ви були просто... поки ви просто зустрічались.

— Так. Але ті зустрічі не так багато й важили. Не він позбавив мене невинності. Це трапилось раніше, коли я ще працювала в байку.

«Де-небудь у підвалі пополудні знічев'я,— подумав Роджер.— Або після роботи, на купі кредитних бланків».

— Містер Філдінг відверто сказав мені, що він щороку відкладав по дві тисячі фунтів для особистих потреб. Щоб порозважатися, гарно провести час. Він сказав, що тяжко працював аж тридцять років, діти в нього вже дорослі і грошей у нього стільки, що вистачить не лише на його потреби, а й на чий-небудь іще. Він сказав також, що не знає, чи довго йому судилося жити. Він хворів на виразку шлунку — не міг багато їсти. Іноді все тіло в нього набрякало, мабуть, і з серцем теж було негаразд. Я весь час думала, що буде, як вий помре у мене в ліжку.

— Він, безперечно, волів би померти саме так.

— Атож! А як же я?

— Немає такого закону, який забороняв би вам спати з ним. Це нікого не стосується.

— Скажіть це моєму батькові. Він дякон. Коли я була мала, він щонеділі змушував мене ходити до церкви аж двічі, а після обіду ще й до недільної церковної школи.

— Він і досі має на вас вплив?

— І досі,— відповіла вона. Її погляд блукав по стелі, наче простежуючи якийсь візерунок.— Від цього не так легко звільнитись.

І все ж вона зараз лежить отут, у каплиці, сказав собі Роджер. Добряче хильнула джину, і чоловіча рука спочиває в неї на животі. І тут йому спало на думку: «А може, саме через це?»

— Містер Філдінг усюди брав мене з собою,— вела Райанон далі. Говорила вона повільно, наче загіпнотизована.— Вій їздив то в Нью-Йорк, то в Чикаго. Я літала з ним туди на реактивних літаках і весь час була поряд, поки він займався справами. Він, звичайно, представляв мене як свою секретарку — й іноді я справді допомагала йому, давала лад його паперам. А перед поверненням додому ми проводили день-другий у Флориді. Я загорала там в бікіні у лютому! А мої батьки думали, що я гостюю в своїй ліверпульській подруги.

Раптом гострий біль, наче шрапнель, пронизав Роджера. В червоному тумані перед ним промайнуло видиво: Райанон і містер Філдінг вигріваються на пляжі, йдуть до свого номера в готелі — засмагли, безтурботні, думаючи тільки про насолоду. Він перевернувся на спину й затулив обличчя долонями.

— Що з вами? — спитала вона.

— Мені тяжко про це думати,— відповів Роджер.

— Не треба,— лагідно мовила вона. Тоді несподівано нахилилась над ним, прийняла його руки з очей і поцілувала в губи.

На одну шалену мить йому здалося, ніби земля пішла обертом, закон тяжіння перестав діяти, а сумніви відлетіли ген аж на іншу Сонячну систему. Мимоволі його руки ковзнули вздовж тіла Райанон до її стегон. Вона всією вагою лежала на ньому, і він відчував її тепло крізь її і свій одяг.

— Навіщо я це роблю? — пробурмотіла вона, цілуючи його знову.

В Роджера ніби мову одібрало, він нічого не відповідав.

Вона посміхнулась йому й сказала:

— І все-таки це мене ні до чого ще не зобов'язує.

Ні. Але тут колись була каплиця і такого ти ще не робила, чи не так? Навіть заради того, щоб піти наперекір своєму батькові. Ні разу не віддавалася там, де колись люди збиралися на молитву.

Він рішучіше стиснув її стегна. Зараз буде геть випалено пам'ять про містера Філдінга і всіх містерів філдінгів — колишніх, теперішніх і майбутніх. Тут не Майамі, але те, що зараз відбудеться, з Майамі не порівняти. Він візьме її отут, на місці, де колись стояв орган. У затінку церковної кафедри.

Сердите пронизливе деркотіння прорізало раптом надвечірню тишу. Ось воно наблизилось до каплиці, зупинилось, почало слабшати, зробило коло, оточило їх. Що це — величезна надприродна комаха, омріяна Кафкою велетенська оса, що люто дзижчить, перш ніж ужалити? Чи його п'яне марення? Чи сон? Чи він уже вмер?

Тонке натужне дзижчання долинуло з одного вікна, потім з другого, третього. Хоч би що то було, але воно кружляло просто над дахом. І тут Райанон розреготалася. Сміх стрясав її всю, її тонка талія, стиснута долонями Роджера, тремтіла. А наступної миті вона перекотилася на тахту, вивільнившись з його рук.

— Це Ділвін! — задихаючись від сміху, вигукнула вона,— Його літак!

Так воно й було. Роджер, силоміць повернутий до банальної дійсності, згадав: він у Лланкввісі; сьогодні неділя й день хилиться до вечора; завтра о восьмій п'ятнадцять ранку він повинен їхати автобусом до Карвеная, розбиту шибку ще не вставлено; у грубку

треба підкинути вугілля; його любовний шал згасає на очах і такі дівчата, як Райанон, не для нього, а для містерів філдінгів.

А може, для ділвінів? — натякало дзижчання. Герой її дитячої закоханості — ось хто, зрештою, справді мав усі козири.

Лежачи горілиць і дослухаючись до сухого стрекотіння, що настирливо долинало знадвору, Роджер прийшов до думки, що це — найпрозаїчніший звук на світі. Якщо дивитись, в літаку Ділана було щось піднесене, особливо коли він, мов чайка, пірнав униз, линув угору або летів горизонтально, а от дзижчання поклато край усякій піднесеності. Ділвін, безперечно, саме цього й добивався. Він підглядав і підстерігав; він знав, що Райанон з Роджером у каплиці, і вирішив: вони надто довго лишаються наодинці і час втрутитись. Думка використати свою іграшку, щоб розвіяти чари, виявилась блискучою, і Роджер мусив це визнати. Він недооцінив Ділвіна.

Райанон сиділа на тахті й поправляла зачіску. Тепер йому нізащо не повернути того, що було. Слушну нагоду безнадійно втрачено.

— Хочете, чаю? — спитав Роджер.— Все, що треба, в мене є.

— Було б непогано,— раптом низьким голосом, наслідуючи свого батька-диякона, відповіла вона.

Надворі літачок Ділвіна квапливо випустив у перламутрове небо заряд насмішкуватих звуків і повернувся до свого хазяїна.

А незабаром Райанон покинула капицю.

Частина третя

Наступного дня, неначе для того, щоб розтлумачити Роджеру, на якому світі він живе, бурий автобус не давав їм спокою цілий день: табличка з написом «Позарейсовий» нахабно стрибала в них перед очима під час кожного рейсу до міста й назад. І щоразу шофера з обличчям наче із здобного тіста супроводжував кондуктор-тхір; це був, очевидно, початок ще жорстокішого моторизованого наступу.

— От якби вони попали мені в руки бодай раз,— з лютою тугою видихнув Герет.

За цілий день він тільки цими словами виказав, що помітив мародерів. Роджер не знав, чи слід благати провидіння, бажати, щоб мрія Герета здійснилася, чи гаряче побажати, щоб цього не сталося. Та хоч би як там було, можливості зустрітися, здавалось, не існувало. Ці двоє поводитися надзвичайно хитро. Бурій автобус жодного разу не зупинився біля жовтого: ні на площі в Карвенаї, ні нагорі, в Лланкрвісі. Він ховався в найнесподіваніших місцях вздовж маршруту, вискакуючи з бічних вуличок за хвилину-другу до підходу автобуса Герета, і забирав усіх пасажирів. Того понеділка Герет з Роджером возили тільки тих, хто приходив на кінцеві зупинки заздалегідь; всіх інших з проміжних зупинок підбирав бурий пірат і віз безплатно. Наприкінці дня в душі Роджера виникло почуття, ніби він у чомусь завинив. Проїзд від Карвеная до Лланкрвіса коштував шилінг, і Роджеру незручно було брати той шилінг з вузлуватих пальців якогось пенсіонера, що легко міг би, якби вийшов трохи раніше й пройшов зайвих кількасот ярдів, зберегти свою таку потрібну йому монету для чогось приємнішого.

З іншого боку, здоровий глузд підказував Роджерові: якщо Герет не витримає й поступиться, а маршрут попаде під владу бездушної монополії, ніхто вже не їдитиме тут за таку мізерну плату, як шилінг. Воюючи за цей шилінг, вони з Геретом водночас захищали інтереси тих, хто завжди в таких випадках ставав жертвою: старих і бідних.

На той час, коли вони вирушили в семигодинний рейс, Геретове обличчя вже нагадувало гранітну брилу, а Роджер щось гув собі під

ніс, мов шершень. Цього разу вони не бачили бурого автобуса, але до міста з ними їхало лише троє пасажирів, а це означало: той автобус десь попереду них обережно, наче акула, прокрадається від зупинки до зупинки й ковтає довірливих дурнів своєю жахливою синяво-сірою пащекою.

Герет зупинив автобус біля пам'ятника серу Невідомо-Як-Його, вимкнув мотор і заляк на своєму місці, поклавши руку на кермо. З того, як похилились Геретові плечі, Роджер зрозумів, що надія почала покидати його, зникаючи з душі горбаня, мов повітря з автомобільної камери, яка дістала крихітний прокол.

— То що робитимемо далі, Герете? — спокійно спитав Роджер, стоячи позаду Герета й спостерігаючи за його обличчям, віддзеркаленим у вітровому склі.

— Я знаю, де мешкає Дік Шари,— проказав Герет хрипким, напруженим голосом.— І можу просто зараз піти туди. Подзвоню біля дверей, а коли він відчинить, ухоплю його за горлянку й...— Величезні пальці Герета судомно стиснулись у кулаки...— Подивлюсь, як почорніє його обличчя.

Щоб розвіяти напруження, Роджер силувано розсміявся й поклав руку на Геретове плече:

— Ходімо краще перехилимо по чарчині. А щодо Шарпа знайдемо якийсь інший спосіб.

Мовчки — бо будь-яке мовлене слово зрадило б розпач, що оселився в кожного в душі,— вони вимкнули світло й вийшли з автобуса, покинувши його на площі. Герет своїм звичаєм подався до пропахлої карболкою пивної, але Роджер не мав наміру іти з ним: сидючи разом аж до десятої години, воші тільки пригнічуватимуть один одного. Тож краще їм розійтися.

І Роджер подався до Маріо.

До пивної ще тільки сходилися перші відвідувачі. Тут було затишно, весело, яскраво світила електрика, блискотіли ряди різноколірних пляшок. Континентальна душа Маріо принаймні хоч тут знайшла свій вияв: він був просто нездатний перетворити на похмуру, закіптюжену забігайлівку свій заклад, призначений для того, щоб приносити людям розраду й відпочинок. Маріо був вихований не на таких традиціях. Він не дуже подобався Роджеру, але його пивна

припала йому до смаку, а зараз Роджер був просто радий побачити й самого італійця.

Чуприна в хазяїна пивної зробилася ніби ще густішою; вона так нестримно буяла на його голові, що, здавалося, от-от заволодіє всім тілом і перетворить Маріо на снігову людину. І хоч брови в італійця, як завжди, сердито супились, на Роджера він глянув привітно.

— Чого бажаєте? — спитав Маріо.

— Я бажаю, — відповів Роджер, — щоб усі люди були вільні, рівні й доброзичливі.

Очі Маріо зблиснули в радісній усмішці. Він узяв кухоль пива з шапкою піни й посунув його по стойці до Роджера.

— За рахунок фірми.

— Дякую. А з якого приводу?

Маріо задоволено пересмикнув плечима.

— Ми зробили з вас націоналіста. Ви живете тут тільки три місяці, а вже почали розуміти, чому ми виборюємо самоврядування.

— До чого тут самоврядування, — дразливо відповів Роджер. Він подивився на свої руки: вони злегка тремтіли. Цілоденна роздратованість давалася взнаки. — Самоврядування — штучна проблема. А я кажу про реальні проблеми — такі, як жорстокість, жадібність, тиранія, збиткування багатіїв над бідняками. — Він говорив голосно, не турбуючись про те, що його всічують. — За гроші у вашому місті можна купити аж занадто багато, так само як і в будь-якому іншому. І ви цього не зміните, навіть коли вами управлятимуть з Кардіффа.

— Ні, змінимо, — спокійно заперечив Маріо. — З будь-якою проблемою легше впоратися тоді, коли підходиш до діла людському... Та візьміть хол себе. Я не знаю, що вас так розлютило...

— А по-моєму, знаєте, — так само же зважаючи на присутніх і не стишуючи голосу, перебив його Роджер, — А як не знаєте, то ви останній, до кого тут доходять чутки. Я не повірю, що вам невтямки, чому я лютий.

— Певно, щось не так з автобусом, га? — зробив припущення Маріо.

— Не щось, а геть усе. Ви не можете не знати, що Герета Джонса, з яким я працюю, хтось позбавляє засобів до існування, щоб

за його рахунок розширити свій бізнес. А хто саме — не хочу казати, бо ви це знаєте й без мене.

— Це правда,— погодився Маріо. Його обличчя раптом трагічно посмутніло, та відразу ж на ньому засяяла широка й самовпевнена посмішка.— Все це скоро припишіться. Всі проблеми, породжені конкуренцією. Бо все через централізацію.

— Не клейте дурня. Дік Шарп...

— От ви й назвали ім'я!— вигукнув Маріо.— І, скажу вам, не помилились. А чому він, цей наш друг, хоче прибрати до рук Геретів автобус? Та тому, що поспішає все перепродати компанії «Дженерал». А де центральне правління «Дженерал»? В Карвенаї? Ні,— На знак заперечення він так замотав головою, що, здавалось, от-от скрутить собі в'язи,— В Кардіффі, який, на вашу думку, ні на що не спроможний? Ні.— Він знову енергійно замотав головою.— Воно в Англії.

Роджер допив пиво й повернув кухоль Маріо.

— Ну а тепер випийте й ви зі мною, пригощаю я. Як і досі, мене не цікавить ні націоналізм, ні самоврядування, але де в чому ви маєте рацію. Дік Шарп,— Роджер подбав, щоб це ім'я почули всі присутні,— не вдавався б до гангстерських методів, щоб заволодіти безневинним автобусним підприємством Герета,— підприємством з одного автобуса, якби в самій природі такої великої компанії, як «Дженерал», від першого для її заснування не було закладено прагнення розширюватись, захоплювати дедалі більшу територію й упень винищувати дрібних підприємців. І «Дженерал» має наготові систему доказів, спрямовану на виправдання таких дій,— немає ліку всім отим лицемірним і заялуженим розпатякуванням про «економічну модернізацію» й «економічну ефективність», і дещо з цієї брехні так і ллється з уст Діка Шарпа, варто лише вкинути монету в потрібну щілину й натиснути потрібну кнопку. Але всі вони — дурні. В компанії «Дженерал» — великого масштабу — Дік Шарп — дрібніший, до того ж він ще й шахраюватий, на що вони дозволяють собі заплющувати очі. Лле дурні — де дурні. Тому що дні, коли на перевезенні пасажирів заробляють приватні особи, ось-ось минуть. У них за спинами вже стоїть Старший брат, ладний їх проковтнути. І він проковтне «Дженерал» так само легко, як «Дженерал» проковтне Діка і Парна або Дік Шарп — Герета.

Двоє чоловіків підійшло до стойки по нові кухлі пива, і Маріо переключив свою увагу на них, а Роджер тим часом переводив подих після довгої тиради. Вій помітив, що чоловіки, розплачуючись за пиво, старанно не помічають його присутності. Вони створювали навколо нього таку саму стіну мовчання, яку створюють люди навколо п'яного, що раптом починає горлати в поїзді патріотичні пісні.

Можливо, саме так вони його й сприймають: чимось незадоволений бідолаха, який перебрав пива задля хоробрості і тепер голосно виливає свої скарги в пивній. Чи це проста обережність? А може, той півень, ота довготелеса кістлява маріонетка, яка душі не чує в дружині й синочку, справді маг, достатньо сили, щоб залякати людей?

Маріо знову обернувся до Роджера і, поклавши свої могутні ручиська на стойку, заговорив, старанно, немов на сцені, вимовляючи англійські слова. Роджер розумів, що слід було б розмовляти з Маріо но-валлійському, але для цього він почував себе надто роздратованим і невірноваженим. Бо зразу ж стане ясно, який у нього бідний запас слів, а само зараз йому хотілось говорити швидко, яскраво, розкуто. Ні, ні, нехай вони приймають його таким, який він є, він надто довго їм поступався.

— Я згоден,— сказав Маріо.— Транспорт нині — дуже велика штука. Він більше не може бути власністю окремих багатіїв. Так само як з окремих бідняків. Через п'ять, через десять років він увесь стане державним. Але,— він лягнув долонею по стойці й театральню випростався, ставши; схожим на статую Кавура в Мілані,— нам тим більш потрібне самоврядування. Якщо націоналізацію здійснить Кардіфф,— Герет Джонс має шанс. Якщо націоналізацію здійснить Лондон,— Герет Джонс Зазнав поразки — І він тукнув ногою, неначе роздушуючи черевиком комаху.

— Не бачу різниці,— сказав Роджер.— Чи не однаково для Герета, купить його державна установа в Кардіффі чи державна установа в Лондоні?

— Різниця є,— заговорив хтось поряд з Роджером,— Якщо автобус Герета купить Кардіфф, то Герет матиме ту саму роботу й водитиме свій автобус тим самим маршрутом. Якщо ж автобус купить Лондон, то над Геретом поставлять якого-небудь англійця, а сам він замітатиме підлогу в гаражі.

Ще не обернувшись, Роджер упізнав, чий це голос. Говорив Медог. А поряд з Медогом Роджер побачив незнайомця — молодика приблизно одного віку з Медогом. У нього було попелясте, стрижене під йоржик волосся, окуляри в роговій оправі й коротке пальто з якоїсь м'якої тканини у велику яскраву клітку. Щось у його зовнішності, безперечно міській, навіювало думку про тундру.

— А, вітаю! — сказав Роджер. Зараз присутність Медога аж ніяк не могла подіяти на нього заспокійливо.— Ще не змили бойової розкраски черокі?

— Я зміцнюю традиційні зв'язки,— гречно відповів Медог.— Je présente (Дозвольте представити (франц.)),— він показав на білявого молодика в рогових окулярах.— Андре...

Роджер навіть не спробував зафіксувати в свідомості важке французьке прізвище, але привітався з молодиком досить чемно.

— Чи надовго ви в Уельс?

— Comprends pas (Не розумію (франц.)),— відказав молодик, твердо дивлячись на Роджера крізь скельця окулярів...

— О... Е... Vous faites une longue visite au pays de Galles (Чи надовго ви в Уельс? (Франц.))?

— Ça dépend (Залежно від обставин (франц.)).

— Et vous ne parlez pas l'anglais (І ви не розмовляєте по-англійському? (Франц.))?

— Jamais (Ніколи (франц.)),— відрубав молодик.

— Il ne parle que le français et le gallois (Він розмовляє тільки по-французькому й по-валлійському (франц.)) — втрутився Медог. Він, здавалося, був неабияк задоволений собою і радів з чогось. Його синій костюм був як завжди заяложений, але щось у вигляді Медога промовляло про те, що до нього знову прийшов успіх. Що трапилось? Поводився Медог упевнено, шкіра у нього була не така сіра, як звичайно* наче піднесений настрої раптом додав йому фізичного здоров'я.

— Vraiment (Он як? (Франц.))? — байдуже спитав Роджер.

— Vous êtes de Bretagne, peut-être (Ви, мабуть, з Бретані? (Франц.))?

— Canadien (Канадець (франц.)),— відповів молодик. Вимовивши це єдино слово, він міцно стиснув губи й так подивився на Роджера, ніби хотів змусити його опустити очі.

— То давайте вип'ємо,— промовив Роджер. Він почував безмежну втому,— *Beth ydych clii'n yfed* (Що ви питимете? (Валл.))?

Молодий чоловік у рогових окулярах перевів розгублений погляд з Роджера знову на Медога й назад.

— Не схоже, що він дуже добре знає валлійську,— не втримався Роджер.

— Він її ще вчить,— став на захист молодика Медог.

— Гаразд, спитайте його, будь ласка, якою завгодно мовою, аби тільки зрозумів, що він питиме?

— *Qu'est-ce que vous allez boire, André* (Що ви питимете, Андре? (Франц.))? — спитав Медог.

Після того, як мовна перешкоду було подолано, а напої названо й розлито по склянках, вони досить стримано кивнули один одному й випили.

— А що ж він робить тут, в Уельсі? — спитав Роджер більше для того, щоб підтримати розмову, бо супутник Медога анітрохи його не цікавив.— Теж вивчає валлійську мову?

«Зрештою, я сюди приїхав саме для цього, чи ж не так? І мені здається, що це було дуже давно. Тепер я знаю валлійську досить непогано, тільки це вже не має для мене ніякого значення».

— Почасті,— відповів Медог,— Його послав сюди їхній уряд.

— Уряд? А хто він,— інспектор по боротьбі з ящуром?

— Він уособлює вісь Карвенай — Квебек, про яку я вам уже казав,— охоче пояснив Медог,— Йому офіційно доручено перекласти «Гвілім черокі» французькою мовою.

— Але ж...— Роджер силкувався зрозуміти почуте.— Ви сказали, що уряд оплачує його перебування тут.

— Саме так. Він одержує державну стипендію.

— Але ж він...— Роджер умовк, потім почав знову: Дайте мені розібратись. Отже, він приїхав сюди, щоб зустрітись з вами й перекласти вашу поему французькою мовою. Щоб надрукувати її... де? В Квебеку?

— Так, спочатку там,— відповів Медог.— Але це буде двомовне видання, тож його продаватимуть і тут, в Уельсі. І, зрозуміла річ, Париж завжди купує значну частину тиражу всього того, що видається в Квебеку. Це в них один із способів підтримувати заокеанські зв'язки. А на той час, коли ми закінчимо, книжка пошириться по всьому світу.

Роджер починав розуміти.

— Отже, він зробив цю приємну подорож, щоб співробітничати з вами, що насправді означає: усю роботу зробите за нього ви, бо він явно не знає й трьох слів по-валлійськи. А ви, безперечно,— адже з цього діла можна мати неабиякий навар — гайнете в Квебек, коли вам заманеться.

— Можете в цьому не сумніватися,— мовив Медог,— Як тільки тут зможуть обійтися без мене.

— Хе-хе,— сказав Роджер і до дна вихилив кухоль пива. Всі його почуття переплуталися. З одного боку, яке йому діло, коли хтось хоче тринькати гроші, щоб створити Медогу репутацію поета, тим більше, що той її заслуговує. З іншого боку, це мало якийсь спотворений вигляд, як усе в сучасному світі. Якщо слово «культура» ще не втратило остаточно свого змісту, то що важить більше для культури: щоб Герет і далі водив свій автобус чи щоб цей пустодзвін, який удає, ніби не знає англійської, а знає валлійську,— і те, і те явна брехня,— витиснув з бюрократичної машини своєї країни суму, якої Геретові вистачило б протриматися при ділі ще з рік?

— У вас такий вигляд, ніби ви чогось не схвалюєте,— з легкою іронією проказав Медог.

— Та ні, не в цьому річ. Ось тільки... як би точніше висловитись...

— Кажіть, кажіть. Вам страшенно мулятиме, якщо поет одержить бодай невеличку фінансову допомогу із суспільних фондів?

— Аж ніяк, повірте мені. Але допомога буває різна. Я маю на увазі справу з опублікуванням вашої поеми в Квебеку. Чи можна з усіма підставами вважати це значною подією? Чи багато знайдеться в Квебеку людей, які всерйоз цікавляться валлійською поезією?

Гадаю, таких людей знайдеться чимало,— сказав Медог.— Ми, звісно, не сподіваємося, що вони кинуться вивчати валлійську мову, але певні, що прочитають переклад, зроблений одним з їхніх поетів.— (Отже, блондин у рогових окулярах — поет, он як! Безумовно, перодряпам у наші дні ведеться набагато краще, ніж колись).— До цього слід додати, що сьогодні в центрі уваги перебувають культури національних меншостей. Культури ж провідних націй занепадають: Англія, Америка, Франція в культурному відношенні — пустелі, а

квіти цвітуть на окраїнних землях, про які ніколи не думали, що там варто насаджувати культуру.

— Інакше кажучи,— важко промовив Роджер,— якщо в наші дні ви хочете одержати добрячу стипендію й видати книжку не своїм коштом, то треба бути драматургом з Марокко, романістом з Барбадосу або поетом з Сейшельських островів.

— А ще краще,— широко посміхнувся Медог,— автором епічних поем з Карвеная.

Андре, який, не криючись, прислухався до їхньої розмови, посміхнувся слідом за Медогом. Роджер, вирішивши трохи допекти цьому молодикові, звернувся до нього по-французькому,— тією єдиною мовою, яку той нібито розуміє.

— Et vous, monsieur,— сказав він,— vous vous intéressez á la littérature galloise depuis longtemps (А ви, мосьє, давно цікавитесь валлійською літературою? (Франц.))?

Андре знизав плечима.

— C'est de la santé (Це здоровий інтерес (франц.)),— знехотя відповів він.

— La santé (Здоровий? (Франц.))? — не вгавав Роджер.

— La fertilisation mutuelle des cultures (Взаємозапіднення культур (франц.)),— сказав Андре. Він вимовив це вельми поблажливо, мало не по складах, неначе втовкмачуючи щось своїй старенькій глухій бабусі!

Після цього Роджер відступився. Можливо, вони й мають рацію. В усякому разі, далі заперечувати їм він не міг, бо вони, чого доброго, зарахували б його до спілки діків шарпів і компанії «Дженерал».

— Що ж, нехай вам щастить,— сказав він, збираючись іти.

— Побачите, що тут буде! — з ледь стримуваною радістю сказав Медог,— Я вже домовився про орендування залу міської ратуші для великих літературних читань валлійських, бретонських і корнуельських поетів. Наступної весни. Сподіваюсь, на той час ви ще будете тут?

— Бог його відає,— відповів Роджер.

Він зробив рукою Марію знак, щоб той налив йому ще, й тихо відійшов із своїм кухлем у спокійніший куточок, залишивши Медога й Андре за схвильованою розмовою. Всі Жили, всі рухались до якоїсь своєї омріяної мети. Фрейлейн Інге перебувала в Марокко (де містер

Робертсон мав контору). Медог незабаром гайне в Квебек (на запрошення канадського уряду). Джералд Твайфорд у цю мить, мабуть, розпатякує по телебаченню. Навіть Доналд Фішер,— цей, безсумнівно, лиже зад якому-небудь впливовому видавцеві.

Та Роджер здатний був думати лише про трьох людей, що не брали участі в цій веселій веремії. Про Герета, загнаного в глухий кут, про Дженні, що безнадійно загрузла в своєму позбавленому кохання шлюбі, й про себе самого, природженого невдачу, якого невблаганна доля кидає в такі ситуації, що неминуче закінчуються розчаруванням.

Великими ковтками, не відчуваючи задоволення, він допив своє пиво, яке, здавалося, швидко втрачало смак. Усе перетворилось на плутанину, на якусь трикляту плутанину. Та треба негайно забиратися звідси, поки він ще не втратив здатності розрізнити, де він буде у виграшу, а де в програшу. Завдяки щоденним балачкам у Геретовому автобусі, він досить непогано вивчив валлійську мову, щоб орієнтуватися в нетрях кельтської філології, тож тепер йому лишається тільки поїхати звідси геть, повернутися до Лондона (невже в нього справді ще є там квартира? І вона терпляче чекає на нього під товстим шаром пилу? На саму думку про те, що вїй колись знову побачить її, почуття порожнечі й невдоволення посилилось), засісти в Британському музеї й добряче попрацювати. Для різноманітності подбати нарешті про власне благополуччя. Дістати гарну роботу, завести комфортабельну домівку, заробити грошей, домогтися, щоб призначили пенсію. А також не ловити гав з блондинками, якщо вже без них не обійтись. Проте цієї миті він почував себе надміру стомленим і якимсь байдужим, зараз йому було не до блондинок. І можливо — ця думка лягла на серце, як вантаж свинцю в корабельному трюмі,— можливо, його крах з Райанон був останнім принизливим прощанням із сексуальною стороною життя.

Вїй сидів у своєму кутку, поринувши в ці думки і відчуваючи дедалі більшу порожнечу й гіркоту, аж поки годинник над головою в Маріо не попередив, що незабаром на площі його чекатиме Герет. Десятигодинний рейс! Це принаймні була ясна для сприйняття реальність.

Роджер повільно підвівся, вийшов із свого кутка й подався до чоловічої вбиральні за пивною. Подвір'я не освітлювалось, але крізь скляні двері чорного ходу просочувалось досить світла, щоб бачити

дорогу до вбиральні, де одна-єдина тьмяна електрична лампочка неохоче давала відвідувачам, можливість не мочитись на власні черевики. Зробивши те, за чим прийшов, Роджер вийшов з убиральні й на мить затримався біля дверей чорного ходу, повернувшись до них спиною й дивлячись на молодий Місяць над зубцями стародавнього міського муру. Місяць був такий вишуканий, так тонко вирізьблений, а зубці такі старі, важкі й темні, що контраст між ними був би надто різкий, якби його не пом'якшували мереживні хмарки, що пливли по небу, ловлячи й накопичуючи в собі випромінюване місяцем сріблясте саяво, та не приглушене бурмотіння не видного звідси моря.

Роджер дивився вгору, від захвату завмерши. Він чув, як хтось позад нього відчинив двері й вийшов. Ще один клієнт нетерпляче поспішав звільнитися від пива, яким навантажився у пивній. Ні стукіт дверей, ні звук легких кроків, що пролунали на подвір'ї, не привернули Роджерової уваги. Раптом він відчув страшний удар по куприку і, не встигнувши навіть простягти вперед руки, безпорадно впав долілиць, мов повалена кегля. І з розгону вдарився обличчям, але не об бруківку, а об порожній ящик з-під пляшок. Ящик був дерев'яний, але по кутках зміцнений сталевим дротом, і цей дріт розпанахав йому верхню губу. Від болю в Роджера потемніло в очах. Він покотився по подвір'ю, затуливши обличчя руками. Забив і коліно, але губа боліла дужче. Потім він почув, як позаду даленіють ті самі легкі кроки, і двері чорного ходу тихо зачинились.

Полежавши досить довго, Роджер зіп'явся спочатку на коліна, потім звівся на ноги. Він стояв на подвір'ї й знову дивився на ніжний серп молодика — так само як і кілька хвилин тому, але тепер усе змінилося.

Двері пивної ще раз відчинились, на двір вийшло двоє чоловіків. Вони весело сперечалися по-валлійському. Один вважав, що карвенайській міській футбольній команді слід обзавестися новим воротарем, другий твердив, що все лихо — в поганій грі форвардів. Роджер видобув з кишені носову хусточку й приклав її до губи. Потім підніс хусточку до очей — на ній темніли плями крові. Він знову притиснув хусточку до рани і вже не прибирав її.

По той бік площі Герет уже сидів за кермом, а в автобусі вместилося кілька пасажирів, щоб потеревенити ще до того, як

машина рушить. Роджер незграбно піднявся по приступках і сів на своє звичне місце по другий від Герета бік мотора.

Носовичок привернув Геретову увагу, і він спитав:

— Зуби болять?

— Ні,— глухо відповів Роджер крізь хусточку.— Якийсь п'яний наскочив на мене ззаду, і я впав на ящик з порожніми пляшками.

— А ви бачили, хто то був?

— Ні, бо поки я встав, його й слід прохолов.

— Розумію,— сказав Герет. Він відвернувся від Роджера й втупився поглядом у вітрове скло.

Пасажирів прибувало. Обговорювати те, що трапилось, було неможливо. Коли вибило десяту і Герет рушив з площі, всі місця в автобусі було зайнято. Можливо, бурий автобус ховався десь попереду, тайкома викрадаючи пасажирів з деяких зупинок, але десятигодинним рейсом найбільше людей їхало з площі. Рухаючись проходом у кінець автобуса й прикриваючи розбиту губу із закипілою кров'ю, Роджер вільною рукою збирав плату за проїзд і опускав гроші в сумку. Автобус підстрибував, стояти Роджеру на ногах було нелегко, бо він не міг ні за що вхопитись. Тим часом сумка від монет важчала, і Роджер відчував, що вони здобули перемогу; хоч і маленьку, але перемогу.

Проте рейс до міста наступного ранку виявився зовсім порожнім. Бурий автобус раптом з'явився знову й підібрав геть усіх пасажирів. Роджер заліпив розбиту губу пластирем. Вона дуже розпухла, і це заважало йому говорити. Та й про що говорити? Справи знову повернули на старе й погане. Бурий автобус брав над ними гору, а вони програвали. Ото й усе.

Під'їхавши до пам'ятника, вони ще встигли побачити, як їхній ворог зникає по той бік площі.

— Ні, так далі тривати не може,— сказав Герет, вимикаючи мотор.

— Так, не може,— погодився Роджер.

Якусь мить Герет сидів непорушно. Потім обернувся до Роджера і спитав:

— Вчора ввечері ви не помітили кого-небудь, хто міг би напасти на вас?

— Ні,— відповів Роджер.— Я розмовляв з Медогом і одним з його друзів, а потім сидів сам, думав про своє і ні на кого не звертав

уваги, А ви, бачу, схильні все розуміти по-своєму. Вважаєте, що то була не випадковість?

— Чого ж, могла бути й випадковість,— повільно промовив Герет,—Але мені ось що не подобається: навіть якщо вас штурхонув п'яний, то він був не такий уже й п'яний, бо встиг накивати п'ятами, щоб ви його не побачили.

— Може, він сам злякався того, що накоїв.

— Може, й злякався,— сказав Герет.— А може, більше за все боїться людей, які його на це послали. Боїться того, що вони з ним зроблять в разі, якщо він дасть себе впізнати.

— Вважаєте, що зайшло аж так далеко?

— Все повертається проти нас,— відказав Герет,— Я схильний бачити події в чорному світлі.

Вони мовчки вийшли з автобуса й рушили через площу випити свою вранішню чашку чаю.

Решта дня проминула наче поганий сон. Роджер занепав Духом, він ночував себе виснаженим і безпорадним. Губу пекло, коліно боліло. Він страждав за ідею, але за яку? Кого це цікавить? Кому потрібна його участь у цьому ділі, кому взагалі він тут потрібен? Та й Герет навряд чи помітить, якщо одного чудового ранку він просто не з'явиться на рейс о восьмій п'ятнадцять. Він може захворіти на запалення легенів або злягти з серцевим приступом у своєму самотньому лігві, і чи буде хтось коло нього? Та він вмере, наче тварина, на голому гірському схилі.

Але того вечора дещо таки трапилось. Після десятигодинного рейсу з міста вони загнали автобус у гараж і потім з хвилину постояли при місячному світлі, дивлячись один на одного. Повітря було спокійне й прозоре. Починало неабияк підморожувати, з минулого вечора серп молодого місяця значно побільшав. І тільки-но Герет вийшов з гаража й зупинився перед Роджером, той зразу ж відчув, що зараз відбудеться щось важливе. Чи не збирається Герет здатися? Чи не хоче він сказати, що сьогодні останній день їхньої спільної роботи й кінець тривалої війни з Діком Шарпом?

Якийсь час Герет постояв мовчки, потім сказав:

— Отакі-то справи.

— Еге ж,— погодився Роджер. Він відчував, як совається на розпухлій губі пластир, коли він говорить.

— Ви, мабуть, зараз додому?

— До якого Дому? — Роджерові чомусь здалося, що Герет має на думці його повернення в Лондон, до цивілізації, далі від цього голого гірського схилу й холодної, жорстокої боротьби.

— До капиці,— відповів Герет.

— А! Мабуть, що так.

— Тоді,— сказав Герет,— якщо у вас немає ніяких справ, зайдіть трохи перекусити.

— Зайти перекусити? Куди?

— Нагору, до мене додому,— сказав Герет. Він повернувся, але зразу ж зупинився й зачекав, щоб Роджер порівнявся з цим.

Поки вони йшли, тягар розчарування й тупої втоми поступово зникав з душі Роджера, він зрозумів раптом, як гнітила його та стіна, що існувала досі в його стосунках з Геретом. Тепер, нарешті, Герет відчинив у цій стіні двері, в усякому разі — прочинив. Досі Роджер навіть не знав, де Герет мешкає. А зараз він увійде до його житла, познайомиться з його матір'ю, його приймуть як гостя, і — невже? — як друга, а не терпітимуть, як незрозумілого, хоча й трохи корисного паразита.

Такі думки снувались у Роджера в голові, поки вони мовчки просувались уперед. І він щохвилини чекав, що Герет поверне до якихось воріт чи відчинить якісь двері, але вони, не зупиняючись, ішли все далі й далі, а дорога ставала усе крутішою. Ось вона подерлась на останній схил, ось виводить їх з селища. Де ж мешкає Герет? Вони вже проминули останній, найвищий ряд будинків. Авжеж, Лланкрвіс надзвичайно розкидано в усіх напрямках: під час своїх самотніх прогулянок Роджер помітив, що кожного разу, коли йому здавалось, ніби він уже залишив позаду останню людську оселю й опинився вічна-віч з безлюдними горами, перед цим у кутку між двох скель завжди з'являлась яка-небудь хатинка, а далі ще одна. Деякі з них стояли пустками, в інших тримали худобу або зберігали реманент власники дрібних ферм, яких ще було чимало навколо селища, але в деяких з найвіддаленіших халуп, як з'ясував Роджер, ще мешкали люди.

І хоч Роджер це знав, та поки вони піднімалися дедалі вище, його подив наростав. Селище з його розкиданими цятками світла,— і це було тепер добре видно,— залишилось унизу, а попереду, в жорстко-

холодному місячному сяйві, виразно вимальовувалось темне, мовчазне громаддя гори.

Десь лівіше й трохи вище — оте місце, де він, у якомусь іншому житті, зробив сміховинну спробу вгамувати свій чоловічий голод шматочком пікантного каліфорнійського сиру. Як же її звали? А втім, хіба не однаково? Те вже відійшла в непам'ять, підхоплене плином життя. Просто попереду підносився голий верх гори, а за ним з кожним кроком угору дедалі чіткіше вимальовувалось стовписько темних гірських шпилів, які ніколи не розкриють своїх таємниць, бо після літнього велелюддя взимку вони щоразу знову утверджують свою торжествуючу самотність. А праворуч, куди, очевидно, простував Герет, Роджер нічого не бачив, крім довгих, однакової висоти відвалів порожньої породи, що залишилась біля кар'єру після того, як з неї було видобуто сланець. Цей кар'єр і викликав Лланкрвіс до життя.

Щоб порушити мовчанку, Роджер спитав:

— Кар'єр покинуто?

— Ні,— відповів Герет.— Кілька вагонів на тиждень ще видобувають.

— А багато робітників там працює?

— Щось із сорок,— сказав Герет.— А я ще пам'ятаю часи, коли їх було не менше трьохсот.

Роджер знову замовк. Отже, кожного ранку в цей кар'єр піднімається знизу сорок чоловіків, а він, самовпевнено гадаючи, ніби знає тут геть усе, й потай пишаючись з того, що здобув це знання ціною самообмеження й жертв, навіть не підозрював про існування цих людей. В той час, як вони з Геретом вели свій автобус у місто, вони мовчки виходили з своїх домівок і крізь туман та дощ, долаючи стрічний вітер, дерлися вгору повз овечі пасовиська й покинуті халупи. Може, вони пробирались оцим порослим травною путівцем, де колись лежали рейки вузькоколійки і де й досі зберігся насип, анітрохи не пошкоджений часом, хоча рейки з нього зняли років тридцять тому, після чого чахкання паровозика та перестукування коліс вагонеток поглинула тиша.

Але де ж Геретова оселя? Де-не-де ще видно було кілька вогників, а там, куди вони прямували, не світилося жодного. Роджер бачив попереду лише чіткі, рівні обриси відвалів, чотири величезні нагромадження битого каміння й сланцю, що його поступово,

починаючи з сорокових років минулого століття, вийняли з гірського схилу й вивезли сюди, щоб побудувати ці рукотворні горби. Відвали темніли на тлі залитого місячним сяйвом неба і, дружно повернувшись передами до залитого місячним сяйвом моря, були однаковісінькі, мов мармурові надгробки на могилах.

Кожний відвал скидався на довгий темний палець, що стирчав убік від гори й ріс угору й ушир у міру того, як униз із нього насипалася земля, і вершини їхні були рівні, наче більярдні столи. Біля підніжжя цих величезних відвалів починались маленькі наділи, зусібіч оточені кам'яними огорожами, кожний з цих давав притулок кільком вівцям і одній-двом коровам, а в якому-небудь кутку обов'язково стояла хатина. Так, він усе це вже бачив раніше. Куди ж веде його Герет? Чи їм доведеться зараз дертись угору похмурим схилом одного з цих насипаних людськими руками страхітливих пагорбів?

Дорога закінчилась, перетворившись на кам'янисту стежку. Герет вперто йшов уперед. Але куди? Чи не мешкає вія часом десь у розколіні? Позираючи збоку на могутній і потворний Геретів тулуб, на це мовби козяче тіло з людською головою, Роджер відчув побожний страх, паче ось-ось мав опинитись у товаристві якогось гірського чудовиська з вишкіреною пащею. Він аж труснув головою, щоб відігнати від себе ману. Герет сказав:

— Цей клопоть землі обробляв ще мій батько. Він мав дев'ять акрів.

Було надто темно, і Роджер не міг детально роздивитись ці акри, але він і без цього знав, що вони собою являють: тонкий неродючий шар землі на кам'яному ложі, реп'яхи, чортополох, постійне завивання вітру в щілинах огорож. Злидні, голод, нескінченна робота й нічого навзамін, крім величі гір, благородного обширу затоки та веселої ніжності диких квітів, що якимось дивом щоліта виростають ла цій пісній землі. А втім, лише дзвіночки можуть винагородити людину за рік непосильної праці, якщо вона має зірке око й уміє бачити красу.

— Дев'ять акрів,— повторив Роджер. Він знав, що всі його думки вмістились у ці два слова, і знав також, що Герет зрозуміє його.

— В них було все його життя,— вів далі Герет,— Він не їздив на роботу до міста й по працював на землі вряди-годи, як інші. Він віддавав увесь свій час дим дев'яти акрам і обробляв їх як належить. Я

почав допомагати йому, як тільки трохи підріс і міг підняти оберемок сіна.

Вони все йшли і йшли.

— Коли він помер, я й сам дав би раду господарству. Але мене більше вабили мотори. Отож ми спродали овець, двох корів та деякий реманент, і я зайнявся автобусним ділом.

— Ясно.

— Це було близько п'ятнадцяти років тому,— сказав Герет.

Він говорив, повернувшись обличчям до Роджера, але так, ніби звертався до свого внутрішнього «я», і голос його лупав замислено, як у людини, що розмовляє сама з собою. Але майже зразу він замовк, і кінець речення загубився, як занедбана й з'їдена іржею вузькоколійка в кущах ведмежини. І в темряві між ними зависла невисловлена думка:

«П'ятнадцять років тому, і все скінчилося тим, що це діло прикрив Дік Шарп, який колись теж бігав у лланкрвіську школу? Хіба ж так повинно бути?»

Раптом Герет зупинився й відчинив залізну хвіртку.

— Сюди,— мовив він.

Роджер пішов слідом за ним, озираючись у пошуках бодай якихось ознак людського житла. Проте маленьке рівне поле, на яке вони вийшли, тонуло в такій самій темряві, як і решта гірського схилу, як і величезні непорушні відвали, що височіли край цього поля. І знову Роджеру довелося зробити над собою зусилля, щоб побороти страх перед чимось невідомим. У нього раптом виникло гостре бажання спитати Герета; куди той його веде. Проте не спитав, зберігаючи мовчазну гідність. Роджер відчував: якщо він втратить її бодай на мить, Герет назавжди перейметься до нього зневагою, і тому вже не зарадиш.

Вони перейшли поле, з-за пасма хмар визирнув місяць, і його світло розлилося по темних стрімких схилах відвалу попереду. В цьому несподіваному освітленні Роджер побачив: вони прямують до маленької присадкуватої хатини, що притулилася внизу під відвалом: схожа була на акуратну довгасту сходинку ганку біля підніжжя гори. Місячне світло тьмяно відбивалось у шибках темних вікон, над жодним із двох димарів не курилося. Очевидно, в хатині нікого не було.

— Ваша мати, мабуть, кудись пішла,— сказав Роджер.

— Ні, вона вдома, це напевне,— коротко відповів Герет.

Вдома? Може, вона вже спить? Чи пішла в *tû bach* і читає газету при свічці?

Двері хатини виходили на маленький брукований майданчик із залишками того, що колись, певно, називалось квітником. А більше ніщо не заповнювало простір між цими

дверима й голим гірським схилом. Герет ступив до дверей і відчинив їх, гукнувши:

— Це я, мамо! Приймай гостя!

Роджер увійшов слідом за Геретом. Двері вели просто в кімнату, і в цій кімнаті було так само темно, як і в усій хатині, але темніше, ніж на освітленому місяцем полі. Чому ж Герет гукнув до матері тоном людини, яка впевнена, що її почують?

Та тому, що його мати сиділа там, сиділа в темряві.

І світло їй не було потрібне. Вірніше, було б потрібне, якби вона могла з нього користатися.

Геретова мати сиділа в кріслі-гойдалці навпроти дверей. Кімната, очевидно, правила за вітальню. Позаду старої були ще одні двері, що вели туди, де, певно, містилася кухня. Все це Роджер побачив, коли Герет увімкнув світло. Він стояв на порозі, неспроможний ні зрушити з місця, ні зв'язати кілька слів, щоб привітатись. На мить він так розгубився, що не міг навіть вирішити, говорити йому по-англійському чи по-валлійському. Його мозок, здавалося, не був здатний сформулювати жодної думки, окрім: «Як це схоже на Герета — не сказати мені, що його мати сліпа».

Але чому ж він усе-таки не сказав про це? Хіба йому зашкодило б, якби він мене до цього підготував?

Та тому, що Герет — це Герет. А Герет ніколи ні до чого не підготовлює.

Тим часом Герет щось говорив матері по-валлійському, і голос його тепер, коли він звертався до неї, утратив деренчливі нотки, зробився лагіднішим, глибшим, більш заспокійливим і мелодійним. Стара відповідала йому по-англійському, видно, для Роджера.

— Рада познайомитися з вами. Я кажу Герету привести вас один день вечеряти.

Роджер спробував опанувати себе. Вона дивилась просто в його напрямку, наче знала, що він стоїть на порозі. Але в її застиглих очах

не було ніякого виразу.

— A oes arnocli eisieu siarad Cymraeg, micis Джонс,— сказав він,
— gwylf yn ei deall tiryn bach (Можна говорити по-валлійському. Я трохи розумію (валл.)).

Проте стара не схотіла розмовляти з ним по-валлійському. Вона кілька разів гойднулась у кріслі й повторила:

— Рада познайомитися з вами.

— Я все їй про вас розповів,— кинув через плече Герет.

— Я кажу Герету привести вас один день вечеряти,— твердо повторила стара.

Роджер ступив у кімнату й зачинив двері, залишивши за ними ніч. В кімнаті було тепло й чисто. Ясна річ, сліпій людині треба бути охайною. В каміні лежала купка вугілля, приготовленого, щоб швидко затопити, помешкання було зігріте електричною пічкою. Герет пройшов на кухню. Роджер чув, як він зняв кришку з каструлі на плиті й сказав:

— Наче готово.

Мати відповіла йому по-валлійському, і поки вони перемовлялись крізь відчинені двері, Роджер знайшов собі стільця, сів і почав розглядати стару. Першим, що впало йому в око після того, як він отямився від здивування, викликаного сліпотою цієї жінки, був її зріст. Худа, висохла від старості, вона мала довгі руки й ноги, могутній кістяк; якби вона стала рівно, то зріст її виявився б, мабуть, не менше добрих шести футів. Цікаво, подумав Роджер, чи й Геретів батько був таким велетнем? Втім, навряд; значно легше було припустити, що нащадок, наділений величезною силою і приречений бути горбанем, народився від велетки й карлика. Геретів батько, вирішив Роджер, був кривобоком гномом, вів своє походження від оцих мокрих скель і, гостро позираючи поверх нерівно складених кам'яних мурів, пересувався на міцних коротких ногах по своїх дев'яти акрах.

Мати й сип не переставали розмовляти. Роджер завважив, що він досить добре розуміє їхню швидко, звичну вже валлійську мову.

«Шан сьогодні приходила?»

«Ні, вона прислала брата».

«Котрого? Артура?»

«Ні, Малдвіна».

Незадоволене бурчання.

«Та він же недоумок. Чи вони сподіваються й за нього одержати шилінг?»

«Він зробив усе як слід. Ні разу не дав мені спіткнутись і вів мене по отаві. Черевики майже не промокли. І свинину поставив тушкуватись».

Роджерові Герет пояснив:

— Мати багато порається по господарству. Аж дивно, скільки вона встигає. Тричі на тиждень ходить до крамниці у Лланкрвісі, пішки туди й назад. А за поводиря в неї один малий хлопчина. Приходить після школи. Веде її аж до крамниці, помагає скласти все в кошик, потім веде назад, вона сідає в своє крісло й каже йому, що треба зробити, і він ставить на вогонь, яку-небудь страву. Як ось, приміром, де.— Герет постукав пальцями по емальованій каструлі.— Гарний шмат свинини укипів добре.

Мати, яка слухала, уважно повернувши обличчя до Роджера, раптом перебила Герета:

— А от з картоплею я не можу дати собі ради. їмо хліб, якщо Герет не начистить.

Роджеру хотілося, щоб вона говорила по-валлійському, але, очевидно, обоє, вони міцно вбили собі в голову, що з гостем треба розмовляти по-англійському, а валлійська то тільки для них. Стара говорила по-англійському так, як і слід було чекати від людини, яка впродовж багатьох років до цієї мови не вдавалась. Мабуть, вона вчила її ще тоді, коли ходила до школи, десь в останньому десятилітті минулого сторіччя, і відтоді вкрай рідко користувалась цією мовою. Безперечно, стара розуміла англійську досить добре, але, коли говорила, намагалась уникнути її складностей. Дієслова, наприклад, їй явно подобалося вживати виключно в теперішньому часі. Роджеру було цікаво, чи його валлійська звучить для неї трохи краще. Проте було ясно, що сьогодні він не матиме можливості перевірити свої знання.

— Авжеж, мусиш обходитись без овочів, коли покладаєшся на Артура або Малдвіна,— сказав Герет,— Вони ставлять каструлю на плитку і йдуть собі. Плитку не вмикають. Це мати робить сама. Про час дізнається по радіо і знає, як повертати вимикач. Один поворот праворуч — малий жар. Два — середній. Три — великий.

— Я на великий не вмикаю,— втруtilась мати, що уважно дослухалася до кожного слова.

— Сидить з відчиненими дверима,—вів далі Герет,—і коли щось збіжить і починає пахнути горілим, зразу ж вимикає плитку.

— Розумію,— сказав Роджер.— А якщо електрична плитка вийде з ладу? Якщо, вона зіпсується й почнеться пожежа?

Герет незворушно посміхнувся.

— А гляньте, що лежить біля її крісла,— промовив він.

Там стояв маленький вогнегасник — так, щоб мати, простягнувши свою довгу руку, могла його дістати.

— Якщо плитка загориться,— сказав Герет,— а майте на увазі, що така штукovina може загорітися раз на мільйон років, мати зразу ж це відчує, та й почує, візьме вогнегасник і все погасить.

— Я ще ніколи цього не робила,— поважно мовила стара,— але я завжди пильную.

— О, на матусю можна покластися як на кам'яну гору,— гордо проказав Герет. — Вона таке вмє — ви здивувалися б, якби побачили.

І мовби вирішивши, що годі вже марнувати час на висловлювання захватів і сантименти, він рвучко нахилився, сірником запалив у каміні:

— Ну от, коли розгориться,— мовив випростуючись,— буде затишно.

Роджер подумки погодився з ним. Поки Герет, відмовившись від його допомоги, мотався мін? кімнатою й кухнею, розставляв тарілки, заварював чай, країв величезну свіжу хлібину і взагалі готував вечерю на трьох, Роджер, відкинувшись на спинку стільця, втішався контрастом між цією теплою, яскраво освітленою кімнатою й холодним гірським схилом за дверима. Та з думки йому не йшов і стрімкий чорний схил відвалу, що височів за будинком. Йому кортіло спитати про цей відвал у старої. Чи всі ті роки, що вона мешкає тут, він був такий заввишки? Чи таких велетенських розмірів він прибрав поступово, вагонетка по вагонетці, місяць за місяцем? І коли її, юну дружину, привіз сюди Геретів батько тієї весни їхнього життя, що тепер розтала за далеччу років, то чи не відсахнулася вона зі страхом і здивуванням від цієї штучної гори над будинком, де їй судилося провести решту своїх днів?

Та вий відігнав від себе ці химерні думки. Стара, безперечно, з місцевих, цей відвал вона знає з пелюшок, і якщо він трохи й побільшав за життя, то вона навряд чи й помітила це. Відвал дивує лише його, бо він тут людина нова.

Про що ж йому з нею говорити? Він намагався знайти для розмови хоч якусь тему, але на думку нічого не спадало, і він мовчав. Утома притискала його плечі до спинки стільця, до того ж знову гостро розболілася губа. Він обмацав її язиком. Так, трохи стухла, проте ще болить.

— Вечеря готова,— оголосив Герет.— Підсовуйтеся до столу.

Він заходився швидко й вправно різати паруючий шматок свинини; хліб він ще раніше накраяв великими скибками, помазав їх маслом і примостив стосиками біля кожної тарілки. Він спершу всадовив матір на її місце й глянув, чи все в неї під рукою. Потім налив три чималі чашки чаю, міцного й чорного, наче відьомське зілля, і то був ніби знак, що можна братися до вечері.

Роджер їв гарячу тушковану свинину й Свіжий, намазаний маслом хліб, нив великими ковтками живлющий чай і почував себе посправжньому щасливим. Герет визнав його нарешті за свого, міст у фортецю було опущено. І він, розслаблений теплом і їжею, остаточно пробачив Герету те, що той так довго не визнавав його. Привести когось додому й познайомити з матір'ю для Герета не було, та й не могло бути простою справою. Якби його мати була звичайною домогосподаркою, що мешкає за стіною в другій половині звичайного котеджу, де у вітальні стоїть телевізор, а на кахляній полиці холодного каміна взята в рамочку фотографія покійного чоловіка (інспектора водопровідної мережі з ученим ступенем), то в цьому не було б нічого особливого запросив собі та й познайомив. Але привести чужака сюди, в гори, в цей темний, потаємний сховок, в цю самотню борсучу пору біля підніжжя величезного відвалу й представити його старій сліпій велетці було чимось зовсім іншим. За вечерею Роджер приглядався до Геретової матері. Вона їла, як їдять сліпі, низько нахиляючись, неквапливо й ретельно. Іноді малесенький шматочок м'яса чи крихта хліба падали в тарілку, але на одяг вона жодного разу нічого не впустила. Ні, не така вона жінка, щоб дозволити собі опуститись і поводитися за столом неохайно. На ній була чорна сукня, а поверх неї, щоб тепліше,— товстий коричневий джемпер, її волосся, густо посріблене сивиною, було зібране на потилиці у вузол, на пальці зблискувала широка старомодна золота обручка, яку доведеться поховати разом з власницею, бо суглоб так набряк, що її вже не зняти. В обличчі старої було щось індіанське («черокезьке»),—подумав Роджер, і раптом йому згадався Медог у синьому костюмі) широкі вилиці, вічна коричнева засмага, адже на гірському сонці й вітрі минає все життя. Вираз її обличчя був спокійний і умиротворений — сліпоту часто дарує такий спокій і умиротвореність людям, позбавленим можливості швидко рухатись і швидко діяти.

Яскраво палахкотів вогонь, Роджер відчував його жар на своїх щоках. Герет ще поклав нарізаного м'яса усім на тарілки — очевидно, то була їхня основна денна трапеза, коли вони дозволяли собі досхочу попоїсти. Все ество Роджера проймалося глибоким задоволенням, від якого його хилило на сон. Як тут добре! Затуманеним від вдячності поглядом він схвально позирав довкола себе. Будинок міг бути побудований і п'ятдесят, і сто, і триста років тому: тип цієї довгастої

споруди не мінявся, відколи її пристосували до тутешніх гірських схилів, на яких шаленіють вітри. Невелике віконце дивилось на заросле будяками поле й кам'яну огорожу край нього, а ще далі — на безкінечний обшир землі, що поступово збігала вниз до безнастанного гомону хвиль і шурхотіння обточеної морем ріпі. Все було так, як було завжди. А проте — не зовсім, бо життя, яким жила ця стара жінка, було о неможливо без сучасного інженерного мистецтва, яке провело на цей гірський схил електрику, тож вона могла готувати своєму синові їсти не на відкритому вогні, визначати час по радіо й мати вогнегасник біля крісла-гойдалки. Старе й нове тут до краю переплуталось, але єдності цій плутанині надавало те, що вона перебувала в логічному взаємозв'язку з усім іншим. І боротьба Герета за незалежність, його рішучість будь-що зберегти своє діло логічно пов'язувалися з тим, що Роджер зараз бачив на власні очі. Автобус був для Герета тим, чим були дев'ять акрів поля для його батька. Його життям.

Нарешті, спорожнивши тарілку й відкинувшись на спинку стільця, Роджер збагнув, що саме він робив протягом останніх трьох місяців. І не без почуття гордості доторкнувся до своєї напухлої губи. Адже його присутність тут — то її заслуга. Безперечно, ця бойова відзнака, ця почесна рана, яку він дістав у боротьбі за спільну справу,— бо, зрозуміло, доведений чи не доведений, але напад на нього можна сприйняти тільки так,— саме вона спонукала Герета запросити його до себе.

Вечерю було закінчено. Герет, знову відхиливши Роджерову допомогу, відніс посуд на кухню і помив його. Потім всі трое знову посідали — мати в кріслі-гойдалці — біля калина, в якому яскраво палахкотів вогонь. Чи не настав час для звірянь? Для щиросердої бесіди? Очевидно, ні. Герет поговорив трохи про магнето, про головку розподільника. Зростаючу загрозу з боку Діка Шарпа, бурий автобус, який шастав, мов акула, і відбивав у них заробіток, було обійдено мовчанкою. І Роджер розумів чому. Під час першого візиту в розмові повинні превалювати дипломатичні теми. Йому й так зроблено велику честь: він сидить біля Геретового вогнища.

За якийсь час Герет пішов до вбиральні за будинком. Залишившись наодинці із старою, Роджер мав намір продовжити ввічливу розмову, не виходячи за рамки безпечних нейтральних тем і, можливо, зробити ще одну спробу змусити її розмовляти з ним по-валлійському. Але

настрій у старої, як він раптом зрозумів, був зовсім інший. Після того як двері за Геретом щільно зачинилися, вона нахилилась у бік Роджера, тіло її напружилось, у виразі вилицюватого обличчя з'явилась зосередженість. Він бачив, що вона хоче сказати щось дуже для неї важливе.

— Герете,— покликала вона.

Роджер здогадався, що це перевірка, що вона хоче переконатись: що Герет, а не Роджер, пішов до *tu bach*.

— Він вийшов.

Стара ще більше напружилась і ще ближче нахилилась у його бік.

— Містере Фернівел! — У її вимові його ім'я прозвучало як ім'я якогось кудлатого ватажка клану з якої-небудь дикої гірської долини: Фер Ні Вел.

— Слухаю, місіс Джонс.

Визначивши напрямок по голосу, вона раптом простягну* ла свою міцну зморшкувату руку й поклала її йому на коліно.

— Скажіть мені.

— Що саме?

Неначе у відповідь, стара так стисла йому коліно, що він мало не скрикнув. А вона шукала потрібні слова і не знаходила їх.

— Ради бога, говоріть по-валлійському! — попросив Роджер.

Повільно, трясучи від зусиль головою, вона висловила те, що її мучило:

— У крамниці мені говорять. Говорять мені, з автобусами погано. Інший автобус возить. Говорять, через Діка Шарпа, Говорять, невідомо, що буде з Геретом. Одні кажуть, йому доведеться поступитись. Продати автобус і перестати возити. Скажіть мені, містере Фернівел. Скажіть, чи й справді так погано? Герет,—вона шалено затрусилась головою,—Герет нічого мені не каже. Ні разу не сказав мені, що в нього з автобусом.

— Він не хоче вас хвилювати.

— А я хвилююсь. Увесь час. Коли йду до крамниці, мені завжди говорять погане.

Роджер гарячково обмірковував, як йому бути. От-от може повернутися Герет, і якщо він застукає його за цією розмовою, то одразу й назавжди вважатиме своїм ворогом.

— Місіс Джонс,— сказав він, притишивши голос,— не турбуйтеся. Діку Шарну кортить купити ваш автобус. Він хоче, щоб ми прикрили наше діло. Йому трохи вдалося зменшити наш заробіток, але ми переможемо. Ми переможемо! — палко повторив він,— Він нас не подужає.

Стукнула засувка: повернувся Герет. Стара знову випросталась. Роджер дивився на неї й не вірив, що та коротка, напружена розмова справді відбулась між ними, а не приснилася йому. М'язи вище коліна все ще боліли від її благального стискання.

Дипломатична розмова відновилась, але ненадовго. Вранці всім треба було рано вставати. За кілька хвилин Роджер подякував і почав прощатись.

— Сподіваємось, ви пас навідаєте ще,— сказала стара, знову цілком увійшовши в роль ласкавого патріарха.

— В будь-який час, коли вам буде зручно,— відповів Роджер. Тепер справа за Геретом, запрошувати його чи ні. Здається, він поводився правильно?

Герет провів його аж до хвіртки в кам'яній огорожі. Настрій у нього був благодушний, доброзичливий.

— Дорогу знайдете? Займіться губою. Промийте її, коли прийдете додому.

— Та вже легше.

— Ну, до завтра.

— До завтра. На добраніч. Дякую.

Роджер почав спускатися твердою кам'янистою стежкою. Ні він, ні Герет жодним словом не згадали про свої турботи. Що ж, граймо в цю гру й далі. А за тиждень чи за місяць, якщо Герет буде змушений визнати себе переможеним, він, Роджер, спакує чемодан, замкне спорожнілу капицю, повернеться до Лондона і без зволікань запропонує свої послуги Упсалі. Роджер спробував уявити, як він це сформулює. «Останнім часом мені пощастило поглибити свої знання в галузі кельтської культури шляхом оволодіння як письмовою, так і розмовною валлійською мовою, і я готовий розпочати в цій галузі відповідні дослідження, а також викладання цих дисциплін». Слова ці виразно відлунювали в голові, але водночас складалося враження, ніби вони долинають до нього з якоїсь неймовірної далечини, з глибини цього темного неба з дворогим і настороженим місяцем.

Дійшовши до місця, де починалась брукована дорога, він на мить спинився і оглянувся на Геретів будинок. У вікнах ще світилось, але поки він дивився, світло погасло. Над будинком, як і сто років тому, мовчазно темніло громаддя відвалу.

Найкращим другом Роджера була чавунна грубка. Вона давала не лише тепло, а й правила йому за товариство. Приходний сюди ввечері або вдень відпочити між двома рейсами, він наближався до цього маленького, бокастого, веселого божества з шанобливим і вдячним почуттям. Заспокійливий нескладний ритуал був завжди один і той самий: засунути в пупок божка гладенький металевий кіготь, посовати ним угору й униз, щоб розворушити йому нутрощі, потім випести з-під нього акуратне суденце, а тоді вже підгодувати вмираючий шлунковий жар гарненькими круглястими брикетами спресованого антрацитового пилу. Ці брикетки мали назву «пічні горішки», але Роджеру, коли він замислено зважував їх на своїх запилених вугіллям долонях, вони здавались не горішками, а яєчками. В кожному сидів ембріон чудесного заспокійливого тепла. А маленька всемогутня грубка була інкубатором, в якому з яєць, наче птах фенікс з попелу, зроджувався вогонь.

Вперте побачивши грубку, Роджер, через її європейський вигляд, спочатку вирішив, що її привезла сюди фрейлейн. Але поступово пізнаючи фрейлейн краще — адже він жив серед залишених нею речей, своєрідних еманцій її душі,— Роджер нарешті зрозумів: грубка належить до останнього періоду релігійного життя каплиці. Фрейлейн Інге, поза сумнівом, сучасна дівчина, для неї тепло — це щось таке, що викликається знеособленим клацанням вимикача. Вона, напевно, зажадала поставити тут електричний камін. Чому ж містер Робертсон не погодився? Чому фрейлейн мусила бруднити свої нетерплячі, з претензією на художницький талант пальчики антрацитовим пилом?

Очевидно, вирішив Роджер, справа у проводці. Перевіряючи електрику, він побачив, що більш-менш надійний запобіжник має тільки досить малопотужна електрична плитка. Решта запобіжників була розрахована лише на освітлення. Містер Робертсон, безперечно, в усьому цьому розібрався й повідомив фрейлейн Інге про те, що проводка не витримає електричних приладів високої напруги. Вона, звичайно, набурмосилась, підібгала губи, перетворивши рот на топку пряму лінію, і одразу ж пригрозила виїхати в Марокко. Роджер уявив

собі, як ці двоє спочатку сердилися і невдоволено шпигали одне одного, а кінчили тим, що впали на тахту й загасили роздратування сексуальним потом і грубизною озлобленого оргазму.

Та грубка, проте, витримала ці сцени й жила далі, перетворюючи це сире, занедбане помешкання на домівку. Сидячи перед веселою грубкою, чиї дверцята було то широко розчинено, то дбайливо зачинено, Роджер розумів, чому будь-яка цивілізація шанувала вогнище як святиню, як оселю богів-хранителів домашнього затишку і чому сучасна людина, обігріваючи себе важким, задушливим повітрям від опалювальних пристроїв, вогню яких ніколи не бачить, постійно охоплена тривоною і схильна все нищити.

Усе дуже добре, але запас «яець» для грубки ось-ось закінчиться. Доведеться піти до торговця вугіллям, домовитись, щоб привезли цього палива. Роджер розумів, що нікуди від цього не дітисся, але зволікав. Зробити замовлення торговцеві вугіллям, вказати каплицю як місце свого проживання, одержати рахунок і оплатити його — ні, діяти відкрито, так, як загальноприйнято, в його становищі неприпустимо. Адже він мешкає в каплиці тільки тому, що досі ніхто не взявся за нього й не витурив звідси. Захопив він каплицю самовільно й незаконно перетворив її на свою домівку, користуючись нею так, як лисиця покинутою борсуком норою. Його постійно мучило відчуття непевності свого становища: кожний прожитий тут день міг обернутись для нього на останній, а навесні йому однаково доведеться забратися звідси геть, залишивши якомога менше слідів свого перебування, щоб фрейлейн Інге не надто побивалась. А тим часом на нього чигає Дік Шарп із своїм воронованим півнячим дзьобом, готовий дзьобати, дзьобати й дзьобати. Звістка, що Роджер окупував каплицю, не забариться дійти до нього, і тоді він постарается наробити Роджеру якнайбільших неприємностей, не завдавши, однак, шкоди містерові Робертсону, який, безперечно, теж є Діком Шарпом, тільки ще більшим і небезпечнішим.

Тим часом як усі ці міркування без кінця повторювались на магнітофонній стрічці його мозку, Роджер довів справу до того, що запас антрацитових «яець» майже вичерпався, і одного морозяного ранку, пошкрябавши в ящику для вугілля, він ледве набрав останнє відерце. Він спокійно розпалив у грубці й висипав у неї все. Тепер горітиме години чотири, а то й п'ять, бо вітру немає. А потім сюди

вдереться холоднеча, каплія перестане бути домівкою й перетвориться на первісну печеру тремтячого неандертальця. Оскільки за чотири години ніякий торговець вугіллям не зможе доставити сюди палива, то доведеться одну, а то й кілька ночей потруситися від холоду. Стиха кленучи себе за легкодухість, Роджер надів пальто, твідову кепку й подався униз, щоб разом з Геретом виїхати в рейс о восьмій п'ятнадцять.

Того райку бурий автобус випереджав їх двічі, але Роджер навряд чи й звернув на нього увагу. Всі його життєві зацікавлення зосередились тепер на маленькому залізному черевці, що повільно перетравлювало свій останній харч. Десь о дванадцятій годині він зайшов до Маріо в досить пригніченому стані. Маріо щойно поставив кухоль пива' перед незворушним кремезним Гіто, який цього разу був чомусь сам, без свого alter ego. Глянувши на Роджера, хазяїн пивної зробив руками виразний жест.

— Щось трапилось? Ви невдоволені життям? Поганий настрої?

— Так,— погодився Роджер, видираючись на високого дзиглика, — настрої препаскудний. Мені кухоль найдешевшого і найміцнішого.

— Хвилинку,— відгукнувся Маріо.— Тільки візьму з вас як за найкраще. Тоді воно смакуватиме.— Він націдив Роджеру кухоль пива — того самого, що й завжди,— Ось, пийте й розкажіть, яка у вас морока.

— Подейкують, ніби ви кудись переїхали,— сказав Гіто. Він присунув свій квадратний тулуб трохи ближче до Роджера, щоб можна було спокійно погомоніти. Його обличчя під банею лисого черепа було приязним і доброзичливим.

— Гадаю, це вже всі знають,— байдужим топом відповів Роджер. — Мені довелось залишити будинок місіс Опори Джонс, бо хтось, кого називати бояться і кого звать Дік Шарп, підкупив зграю негідників, щоб вони не давали мені життя.

Маріо швидким настороженим поглядом окинув бар. Відвідувачів було ще не дуже багато, але, почувши ім'я Діка Шарпа, кілька чоловік підвело голови.

— Ви хочете вплутати мене в неприємності? — докірливо спитав він Роджера.

— Діку Шарпу ця пивна не належить,— задерикуватого відказав Роджер.

— Проте він може цікавитись тим, про що тут говорять,— докинув Гіто. Його тихий хрипкуватий голос дивним чином привертав до себе увагу, тим більше, що всі звикли до нього як до слухача при балакучому Айво.— Одного вечора ви, здається, й самі мали нагоду пересвідчитися в цьому, га? — додав він, з лагідною наполегливістю дивлячись Роджеру в очі.

Роджер помацав пальцем губу. Опухлість уже майже зникла. Він мовчки кивнув головою.

— Отож,— сказав Гіто.

— Що — отож? — скинувся Роджер.— Ми всі просто духу його боїмося, адже так? Дозволяємо виробляти з нами, що йому заманеться, й не насмілюємось навіть згадати його імені на людях.

— В усякому разі, там, де це може зашкодити нашим друзям,— зауважив Гіто.

Розпачливо здвигнувши плечима, Роджер узяв свій кухоль і добряче приклався до нього. Він відчував страшну безнадію. З думки не йшло, що в грубці, мабуть, уже перегоріло.

— Отже,— промовив він,— нам лишається тільки одне — зігнути шию, як інші.

— Я цього не казав,— заперечив Гіто. Маріо вийшов обслужити відвідувача в другий зал, і воші zostалися вдвох, близько нахиливши один до одного голови.

— Як на мене, ви можете зробити багато чого, якщо не відступите.

— Чого ж, наприклад? — похмуро спитав Роджер.

— Багато корисного. І заподіяти Діку Шарпу неабиякої шкоди. Айво оце балакав з одним хлопцем, який робить у транспортній компанії. То він каже, що коли Дік Шарп найближчим часом не прибере до рук Геретової машини,— скажімо, тижнів за п'ять-шість, у нього не вистачить грошей і йому доведеться продати всі свої автобуси.

Роджер замислився.

— А скільки їх у нього?

— П'ятнадцять-двадцять чи щось близько цього. Він скупив ці машини в дрібних власників, але дав тим людям роботу: вони, як і раніше, самі водять і обслуговують автобуси. Зовні — ніякої різниці, правда? Тільки тепер це автобуси Діка Шарпа, він може їх продати,

коли йому заманеться, і хлопцям доведеться працювати на когось іншого, а ні, то й сидіти без роботи.

— А вам з Айво він пропонував такі умови?

— Так, старий, прокопував. Але ми на цих не пристали. Ми опиралися, скільки могли, а як вийшли з гри, то вже остаточно. З Айво ми все обговорили, і він сказав: «Ні, нехай сам морочиться, шукаючи водія та ще кого-небудь, щоб той обслуговував пашу стареньку».— Гіто втупився в свій кухоль, обличчя його раптом засмутилось.— Ніколи й нікого він не знайде, хто міг би так, як я, примусити її бігати. Ну, та що вже казати.— Він сьорбнув пива,— Вторгованих за неї грошей вистачило купити вантажну машину, отож і заробляємо на прожиття, перевозячи металевий брухт.

— А якби змогли, то повернулись би на автобус?

— Авжеж, старий. Якби він нам його продав.

Роджер починав розуміти: вій бореться не за самого лише Герета. Якщо вони справді зуміють протриматись, поки Дік Шарп змушений буде розпродати скуплені автобуси, то вся мережа дрібних підприємств перейде до їхніх попередніх власників, і натиск безіменних хижаків буде зупинено, можливо, на роки. Роджер розпростав плечі. Він, зрештою, потрібен-таки цим людям. А отже, спало йому на думку, має і право просити в них допомоги.

— Гіто,— Роджер вирішив не критися,— ваш ваговоз далеко?

— Унизу, на набережній,— відповів той, вгризаючись у булочку з сиром.

— А чи не могли б ви мені трохи підсобити — дещо підкинути?

— Чого ж, підкину,— охоче погодився Гіто, жуючи далі й киваючи головою.

— Розумієте, в мене скінчилося паливо. Треба заїхати на вугільний склад і взяти кілька мішків вугілля.

— Це неважко. Тільки о третій я маю бути по той бік гори. Треба підібрати Айво. Він там у невеличкій справі.

Роджер посміхнувся.

— Встигнете,— сказав він.— Будь ласка, Марію, нам ще по кухлю й пирога з м'ясом.

Через півгодини Гіто вів Роджера до пристані, де стояв ваговоз. В гавані було спокійно: ні яхт, ні катамаранів відпускників, над водою підносилося всього дві-три щогли та рибальське суденце ладналось

вийти в море з пообіднім відпливом. Гавань наче вимерла, як і автомобільна стоянка. Під плоским сталевим-сірим небом Карвенай глибоко поринув у зимову сплячку.

Машина Айво і Гіто була канадським «доджем» — років десять тому вона знала кращі часи, проте й досі була на ходу, бо короткі терплячі пальці Гіто постійно длубались у її нутрощах, щось лагодячи й підліковуючи, і коли він сів за кермо й запустив мотор, той запрацював цілком надійно. Бувалий у бувальцях чималих розмірів ваговоз оливково-зеленого кольору, безперечно, здавався потужною машиною.

Він рушив по тихих вуличках, наче велике вантажне, судно, що вибирається з гавані на рейд.

— Найкращий торговець вугіллям — Вільямс, його склад отам, на горбі,— сказав Гіто.— Нас обслужать швидко, й паливо буде першосортним. Вам яке вугілля потрібне?

— Пічні горішки. Оті схожі на яйця кульки.

— Зрозуміло,—стиха мовив Гіто.— Я вже забув. Я ж знаю ту грубку. Не раз, бувало, мостився біля неї, щоб поспати під час відправи.

Роджер і здивувався, і зрадив.

— Ви знаєте ту капличку? Ходили туди?

— Вся паша родина ходила туди, аж поки батько дістав іншу роботу й ми переїхали на шість миль далі. Мені тоді було десять років. Капличку я погано пам'ятаю, а от грубку — дуже добре. Можна сказати, ми з нею неабияк приятелювали. Скільки холодних суботніх райків я там висидів, благословляючи грубку й проклинаючи проповіді! — він стиха розсміявся, але торохтіння мотора заглушило сміх.

На вугільному складі Гіто, коротко перемовившись із володарем вогню Вільямсом, закинув п'ять стофунтових мішків найкращих пічних горішків у ваговоз. Він тільки відмахнувся, відмовляючись від Роджерової допомоги, а коли Роджер підійшов до торговця вугіллям і спитав, скільки він винен, Гіто квапливо промовив:

— Це за наш рахунок, Бен. Завтра ми привеземо тобі ту задню вісь.

— Мені потрібен дріт для курника,— сказав Бен Вільямс,— Футів п'ятнадцять-двадцять. Двадцятьох вистачить напевно.

— Знайдемо тобі її двадцять,— відповів Гіто.— Ну, їдьмо,— звернувся він до Роджера.

— Але я хочу заплатити за...

— Це в кредит,— сказав Вільямс, кивнувши на Гіто.

— Та не сперечайтесь,— втрутився Гіто.— Сідайте,— показав він на ваговоз,— приставимо вугілля на місце.

Вони вже повільно повзли вгору,— мотор жалісно вив і стріляв,— коли Роджер заговорив знову:

— Не розумію, чому ви повинні постачати мені паливо безкоштовно.

— Каплицю треба хоч трохи опалювати.

— Все одно не розумію...

— Я теж не розумію,— відказав Гіто.— Не розумію, навіщо комусь знадобилося нападати на вас ззаду, та так, щоб ви розпанахали собі губу. Або відкручувати гайки на колесах вашої машини. Чимало є такого, чого я не збагну.

— Ну, пояснення знайти не важко,— похмуро промовив Роджер.— Дік Шарп.

— Добре, тоді с пояснення й для вас: Гіто й Айво.

Роджер посміхнувся, стенив плечима й замовк.

Вони розвантажили вугілля біля каплиці, Гіто разом з Роджером зайшов досередини й почав спостерігати, як той, вигрібши золу й нагодувавши грубку темними яйцеподібними круглячками, любовно розпалює вогонь. Коли ж Роджер випростався, Гіто спитав:

— Що ви тепер збираєтесь робити?

— Спускаю вниз,— відповів Роджер,— сяду в автобус компанії «Дженерал» і поїду в Карвенай, щоб бути з Геретом у рейсі о чверть на п'яту.

Гіто замислився.

— Отже, у вас є трохи часу?

— Години з півтори. А що?

— Та я оце подумав,— сказав Гіто,— якщо ви вільні, то, може, поїдете зі мною, я покажу вам дещо цікаве.

Після цього не лишалось нічого іншого, як знову залізти у високу кабіну «доджа», що наскрізь продувалася вітром. Тепер Гіто поїхав угору крутою дорогою, що вела з Лланкрвіса, вони повільно виповзли на перевал, потім легко покотили вниз, в іншу долину. Зо дві милі

дорога бігла рівно, а тоді знову почала братися вгору. Ця місцевість була Роджерові зовсім незнайома. Він терпляче чекав, що буде далі.

Нарешті попереду з'явилося село на одну довгу вулицю з безладно розкиданими будинками і кам'яним мостом над бурхливою, повною білої піщи й гострого каміння річечкою. Гіто обережно провів свій великий ваговоз через міст, з'їхав на узбіччя й став. Поблизу працювала бригада дорожніх робітників, яскраво-жовті землерийні машини стояли в озері грязюки, палахкотіло багаття, і зимове повітря над ним тремтіло, немов від літньої спеки.

Гіто вимкнув мотор, і в тиші, що запала, Роджер спитав:

— Що лі ви збираєтесь мені показати?

Гіто кивнув у той бік, куди треба було дивитись, Роджер простежив за його поглядом і побачив у глибині садиби великий будинок у вікторіанському стилі. Свинцеві штаби й шифер з даху було вже здерто, віконні рами вийнято з прорізів. Обдертий і жалюгідний, будинок нагадував корабель, що його буксирують на злам.

— Цей будинок зносять,— сказав Гіто.— Розширюють дорогу. Всередині майже все вже розібрано. Ми з Айво взяли там непогані речі. Металеві ґрати, труби, камінні решітки й таке інше. Слухайте,— він глянув униз, на Роджерові ноги,— ви не боїтеся забруднити черевики?

— Ні.

— Гаразд, тоді ходімо.

Вони пройшли по розритій землі за будинок. Неподалік чорного ходу стояла колись теплиця, стіни якої тепер було знесено, а на голих рівних кам'яних плитах височіла якась куна. Гіто з гордістю показав на неї пальцем.

— Підлога з вітальні,— пояснив він.

Спочатку Роджерові здалося, що перед його очима купа цегли. Потім зрозумів, що то дерев'яні брусочки. Відполіровані, тверді паркетні брусочки.

— Паркет викинуто,— недбало мовив Гіто.— Вказівки продати його немає. Вважається, що це непотріб, який треба вивезти на звалище. А дерево добре. Дуб. Такого тепер но дістати.

Дуб! Роджер відразу подумав про тонкий попілець, на який перетворяться у вогні паркетини, про чудесне рівне тепло, що йтиме від них. Він жадібно дивився на купу відполірованих взуттям багатьох

поколінь дерев'яних брусочків, що тьмяно зблискували в блідому пополудневому повітрі. Вони були йому потрібні, він хотів їх, він повинен їх мати.

— Ми справді можемо?..— почав був він і замовк.

— Машина чекає,— промовив Гіто.

Вони швидко нахилились і взяли по повному оберемку. Шкода, немає мішків. Та тут уже нічого не вдієш. Якби були мішки, вони перетягли б усю купу на «додж» за три рази. Коли носити паркет оберемками, доведеться пройтись туди й назад разів десять-дванадцять. Але це дрібниці, головне, що є паливо і його можна взяти. Роджер почував себе багатієм, набираючи міцних гарних прямокутних чурбачків. А дивлячись, як Гіто затискає в могутніх обіймах безліч паркетин, він почував себе вдвічі багатшим, багатшим на дружбу.

Ковзаючись і перечіплюючись на розритій глині, вони йшли в один бік упорожні й повертались навантажені. Робітники та їхній десятник, очевидно, добре знали Гіто й без зайвих розмов визнавали його право забирати звідси все, що впаде йому в око. Цілком можливо, що вони з Айво чимало дали на лапу за привілей на таку поживу. Та головне, що в грубці палахкотітиме вогонь, в каплиці буде тепло й весело аж до кінця зими, і це безкоштовно, це подарунок, чиясь доброта. Серце Роджера переповнювала вдячність. Отой підлий, підступний напад у темряві на задвірку пивної жахливо пригнітив був його, але тепер, озираючись назад, він розумів, що винагороджений за нього сторицею. Його визнано своїм. Розбита губа довела, що на нього можна покластися. Той, хто ненавидить Діка Шарпа, любить Роджера Фернівела. А любов вартніша від ненависті.

Вони майже закінчили. Ще по одному, щонайбільше по два оберемки, і можна буде рушати назад. Роджер, ледве втримуючи в руках величезний оберемок паркетних брусочків, підійшов до відкинутого заднього борту ваговоза, щедро завантаженого зимовим затишком. Він уже напружив був м'язи, щоб закинути в кузов нове поповнення свого паливного запасу, коли його увагу раптом привернув металевий жук, що наближався до нього сільською вулицею. Автомобіль. Міні-автомобіль. Яскраво-синя малолітражка, за кермом якої сидить людина, що дивиться на нього крізь вітрове скло очима, захищеними окулярами в товстій оправі. Яскраво-синя малолітражка, і веде її Дженні.

Автомобіль Дженні. Двійко її дітей. Очі Дженні, що дивляться на нього з-під важкого пасма темного Дженніного волосся. Погляд Дженні, що затримався на Роджері. Вона впізнала його, він зрозумів це. Вона побачила його обличчя над оберемком дерев'яних брусочків. Маленький синій автомобіль уповільнює свій біг, в його русі відчувається якесь вагання. Вона хоче зупинитись, поговорити з ним, відновити їхню розмову. Можливо, хоче сказати йому, про що вона думала після їхньої зустрічі, лежачи в темряві поряд з Джералдом або в напівтеплій постелі без Джералда, розгублено никаючи по дому або купаючи у ванні дітей, стоячи в черзі в аптеці або в овочевій крамниці, вона берегла в пам'яті його образ, бачила перед собою його обличчя, чула його голос і розуміла, як вона йому потрібна і що він може їй дати.

Їхні очі зустрілися. Роджер стиснув паркетини й приготувався до всього. Але нічого не сталося.

Її обличчя, сховане окулярами, пропливло повз нього, її рука лягла на важіль перемикання швидкостей. Мері й Робін на задньому сидінні байдуже ковзнули по ньому поглядом. І зникли.

— Залишилося ще на раз,— сказав Гіто, підходячи ззаду.

— Еге ж,— згодився Роджер. І кинув свій оберемок у кузов «доджа».

Потім він обернувся й глянув на довгу сільську вулицю, але синя машина вже завершила за риг, і Життя знову стало порожнім. Вій заціпеніло пішов до зруйнованого будинку, щоб принести звідти останній оберемок, паркетних брусочків. Зима відразу насунулась на нього, він відчув її в своїх кістках.

Того ж тижня в автобусі, що йшов у місто рейсом об одинадцятій годині, опинилася місіс Опора Джонс. Коли Роджер підійшов до неї, щоб одержати плату за проїзд, вона . скоса, немов гномиця, подивилася на нього.

— Ось, надійшов для вас,— сказала вона і простягнула йому листа.

— О,— промовив він,— дякую. З вас десять пенсів.

— Я одержала його два дні тому,— вела вона далі,— але не знала, куди його переслати, тож мусила чекати, поки вас зустріну.

— Ви можете надсилати все, що надійде, на мій банк у Карвенаї,
— сказав Роджер і назвав банк.— Тільки ще щось навряд чи прийде.

Зробившись ще більш схожою на гномицю, вона запропонувала:

— Ви могли б дати мені свою нову адресу в Лланкрвісі.

Торохтіння автобуса майже зовсім заглушило слова, але

вираз її обличчя передав йому їх справжнє значення: «Я знаю, ви самочинно оселились у чужому помешканні. Але закон іще виведе вас на чисту воду».

— Дякую, на банк буде краще,— холодно відказав він і повернувся на своє місце біля Герета. Проте після цієї розмови він відчув, що на нього полюють. Так, він дикий звір, позбавлений найменших прав, і все, що несе в собі організоване начало,— його природний ворог.

Лист, що мав неприємний офіційний вигляд, лежав у нього в кишені й випромінював загрозу. Як тільки вони прибули в Карвенай, Роджер розірвав конверт. Так, найгірші його побоювання справдились. Писали з фірми по прокату автомобілів.

За відсутністю свідчень на користь того, що аварія сталася не з Роджерової вини, страхова компанія відхилила позов, отже Роджер винен фірмі сімдесят два фунти стерлінгів.

Він з ненавистю перечитав цього короткого листа кілька разів. Чому само сімдесят два фунти? Цифру явно взято зі стелі, чому вони по зупинились на круглій сумі хоч би в Сімдесят фунтів, замість того щоб ображати його, маючи за дурника, якого можна легко ошукати, змусивши повірити, ніби вони скрупульозно вирахували вартість ремонту? Роджер вирішив виписати чек на сімдесят один фунт стерлінгів дев'ятнадцять шилінгів і одинадцять пенсів, коли розраховуватиметься з фірмою, і додати до чека листа з повідомленням, що за його підрахунками робота й матеріали коштують на одне пенні менше від зазначеної ними суми і що вони вільні стягти з нього це пенні через суд.

Проте така дитяча помста, хоч і дозволена людині, яка шукає, бальзаму для ображених почуттів, не могла порятувати його від неприємностей. Сплата сімдесяти двох фунтів буде спустошливою для його скромного грошового резерву, на який він розраховував прожити. Щоправда, найближчим часом університет почне надсилати йому платню, але до тих, хто брав річну відпустку для наукової роботи, не виявляли щедрості, тож сума, про яку він зміг домовитись, була досить мізерною. І все ж таки грошей, які мали ось-ось надійти, йому

вистачило б на пристойний прожиток аж до великодня, але якщо відірвати від цих сімдесят два фунти, то на це нічого й розраховувати. Його губи скривились у гіркій посмішці. Отже, Дік Шарп здобув переконливу перемогу. Він виграв, виграв хоч не всю війну, але, безперечно, важливу битву.

— Кепські новини? — спитав Герет. Він повернувся на своєму місці за кермом і уважно стежив за Роджером, в голові якого снувалися невеселі думки.

— Так, гроші,— сказав Роджер,— Точніше, брак їх. З мене стягують сімдесят два фунти за той автомобіль, що дістав пошкодження, коли я їхав з гори.

Роджер ніколи не розповідав Герету про той випадок. Але тепер, коли між ними склалися нові взаємини, набагато невимушені й відвертіші, було б неприродним і далі вдавати, ніби Герет не чув ніяких пліток і не знає, що відбувається.

Герет не зводив з Роджера очей. Він слухав з таким напруженням, що обличчя в нього на мить мовби закам'яніло, як у його матері.

— Але ж аварія сталася не з вашої вини.

— Страхова компанія вважає, що з моєї. Є дві жінки, які могли б підтвердити, що колесо злетіло само по собі, але вони не схотіли виступити свідками.

Герет мовчав.

— Отой? схоже на те, що мені доведеться викласти сімдесят два фунти. Надалі знатиму, як їздити в автомобілях, узятих напрокат.

Герет затарабанив пальцями по керму. Очі його неспокійно бігали, потім знову зупинились на Роджері.

— Ви вважаєте, що жити тут дорого?

— Я витрачаю на прожиток шість фунтів на тиждень,— відповів Роджер.— І розраховую вкладатись далі у ще меншу суму, бо тепер маю безкоштовний нічліг, але, з іншого боку, проти мене повсякчас можуть порушити судову справу за те, що я оселився в каплиці у відсутність власника, і стягти чималий штраф. І то як пощастить і мене не запроторять у в'язницю.

— Не думаю, що вас можуть посадити. Адже каплиці ви не руйнуєте, до того ж це була б ваша перша судимість.

— Дякую, що ви так думаєте. Між іншим, ви не помиляєтесь, але що з цього! Адже знявся б страшенний галас, в університеті від мене

зажадали б заяви про звільнення. А взагалі я всіляко намагаюсь не перейматися цим, просто жену від себе такі думки. Поки що в мене досить грошей: витрачаючи п'ять-шість фунтів на тиждень, я протягну десь до лютого або й до березня.

Герет перестав тарабанити пальцями. Вій повільно зняв руки з керма і склав їх на колінах.

— Тоді все гаразд,— сказав він.— Бо на той час ми, мабуть, будемо вже не при ділі.

— Невже справи такі погані?

— Я можу протриматись ще три місяці,— сказав Герет,— навіть незважаючи на...— Вій кивнув головою в бік бурого автобуса й всього ворожого йому світу за вітровим склом.— Але є невеличка заковика з одержанням ліцензії. Страхівку я сплатив за кілька місяців наперед, але ліцензія дійсна тільки до першого січня. Другого січня я вже не матиму права вивести автобус на дорогу. Через це нам кінець, В кишені у мене грошей на ліцензію немає.

— А скільки треба?

— Вісімнадцять фунтів десять шилінгів,— відповів Герет.— Це за тридцятидвомісний автобус, як у нас. Якби він мав сорок одне місце, як більшість машин, ліцензія коштувала б на чотири фунти більше.

Голос його звучав ніжно й лагідно, наче з вдячності до автобуса за те, що він тридцятидвомісний, а не більший.

— І у вас немає вісімнадцяти фунтів десяти шилінгів?

— Та ні, є,— сказав Герет,— Але, розумієте, їх призначено на інше. Якщо я витрачу ці гроші на ліцензію, то не матиму можливості купити пального й запчастин, тож ми однаково вийдемо з гри, а гроші за ліцензію пропадуть. Ви ж бачите,— він розпалився,— гальмівні колодки на передніх колесах ні к бісу не годяться. Ще тиждень-два — і через такі колодки машина не пройде першого яг техогляду й не дістане дозволу на вихід у рейс. Доведеться їх міняти, а менш як за вісім фунтів цього не зробиш. А ще я? черв'ячна передача. Я...

— Герете,— перебив його Роджер,— ми будь-що повинні протриматись до лютого. Я заплачу за ліцензію.

— Ні, вам воно і так уже обійшлося недешево.

— А я кажу «так», і, будь ласка, не заперечуйте. Гроші мої, і якщо я хочу залишитись тут і попрацювати кілька тижнів на автобусі, то це моє право.

Роджеру на якусь мить здалося, що Герет стоятиме на своєму. Бо той так поворухнув плечима під витертою шкіряною курткою, мовби готуючись до бійки. Але Роджер випередив його, завдавши вирішального удару:

— Подумайте й про таке. Ви багато чим зобов'язані своєму автобусові. Він добре бігав і завжди робив те, що від нього вимагалось. Хіба яг не ганьба й сором зняти його з маршруту через те, що немає ліцензії тоді, як гроші тільки й чекають, щоб їх узяли?

Герет трохи подумав, потім на знак згоди кивнув головою. Не промовивши й слова, він виліз із-за керма, підійшов до дверей і розсунув їх. Тоді обернувся до Роджера.

— Я візьму гроші,— сказав він,— але тільки в борг. Якщо ми витримаємо, я зможу повернути їх вам у травні або червні. А не витримаємо,— він знову помовчав,— то наймуся десь на роботу й виплачу з своєї зарплатні. Надішлете мені свою адресу, якщо вас тут на той час не буде.

— Згода.

— Що ж,— сказав Герет. Він, здавалось, ось-ось подякує Роджеру, але, трохи повагавшись, тільки й додав: — Зустрінемося о дванадцятій.

— До зустрічі.

В маленькій череватій грубці ніколи не гасло. Хоч би якою мертвою й захололою вона здавалась, варто було

Роджеру вкинути в неї вугілля, поворушити його, а потім відчинити дверцята, і звідти лилося чудове поєднання м'якого світла й міцного тепла. Після розмови з Геретом вій розтопив її о третій годині ночі. Він лежав на тахті фрейлейн Інге, не відчуваючи ані найменшого бажання спати і вдивлявся в невидиму в густій темряві стелю. Непроглядний морок панував довкола і в ньому самому. Він відчував своє тіло як якусь фізичну субстанцію, що займає певне положення в просторі: щоразу, коли він ворухився, пружини тахти тихо приходили в рух, приладжуючись до контурів його стегон і плечей; під тахтою була дощана підлога, під підлогою — фундамент капиці, під фундаментом — міцні прадавні скелі, що йшли вглибину: крізь шар гранітів і крізь базальтовий шар аж до мантії із залізисто-магнієвих силікатів і далі крізь сірчисто-кисневу оболонку до ядра планети в його безперервному обертальному русі. Вій відчував це ядро, тверде, гаряче

й стиснуто, як своє позбавлене любові серце. Ні, не позбавлене любові, а ніколи нікому не любе — ось жорстокіші й правдивіші слова. Вій любив, але його не любили. І любов, якої сповнено його серце, лишається незайманою, нереалізованою. Точніше, його серце готове до любові і ладне віддати її, тільки-но Дженні згодиться прийняти її... «Дженні!» Він мимоволі вимовив її ім'я, лежачи самотою в цьому мороці, відчуваючи своїми кістками круглість землі і знаючи, що тільки Дженні може вгамувати його біль від самотності на планеті, що, огорнута тропосферою, обертається навколо своєї осі.

Рантова думка про Дженні з такою силою пойняла все його єство, що лежати далі зробилось нестерпно. Він схопився на йоги, відкинувши ковдру, пішов спочатку до грубки, щоб підкинути в неї вугілля, потім став біля вікна. Тьмяного світла з відкритих дверцят Роджеру було досить, щоб дістатися до вікна, ні за що не перечепившись, але темрява довкола залишалась майже такою ж густою — він тільки й міг розрізнити, де вимальовується пляма вікна, за яким було всуціль чорне небо. І знову у Роджера з'явилося таке відчуття, ніби очі його незрячі і тільки кістки, нерви й кровоносні судини дають йому уявлення про те, де він і що його оточує. Він відчував, як гори зводять довкіл нього свої велетенські чорні голови. Кровоносні судини, м'язи й суглоби — саме вони говорили йому, як там, куди він дивиться, круто западається земля і десь далеко внизу зустрічається з міцними низькорослими дубами, з отим кривулястим лісом, де колись, співаючи своїх пісень, походжали друїди і де їхній дух, но зазнаючи руйнування й не зникаючи, витатиме довгі століття, поки не впаде останнє дерево.

Гра фантазії. Гра почуттів. Гра уяви. Роджер перейшов до стіни й увімкнув світло, бо гостро відчув потребу прогнати темряву, самотність, непорушні дуби і непосидючих друїдів — і не тому, що все це було облудою, а тому, що стало надто реальним.

Спати зараз неможливо. Він повинен з кимось поговорити, порушити цю тишу. Але розмова тільки тоді матиме сенс, коли її буде звернено до жінки, яку він готовий покохати. З раптовою злістю він схопив кулькову ручку й блокнот, підсунув свій єдиний стілець ближче до світла й до грубки. Пиши, пиши, скажи їй усе. Щоб прочитати цього листа, вона надіне свої окуляри. Ті самі окуляри в товстій чорній

оправі, від яких її обличчя стає ще більш юним, а його риси ще ніжнішими.

«Дженні,— написав Роджер,— мені треба з Вами поговорити. Не лякайтесь, просто вислухайте мене. Ви читатимете ці рядки очима, але Ви чутимете мій голос. Мій трепет передається Вам через Ваші пальці, які тримають зараз ці аркуші, тому що їх тримали мої руки, які жадають торкнутися Ваших. Але, не лякайтесь. Цей трепет не завдасть Вам шкоди. Якщо ж Ви думаєте інакше, потримайте цього листа, почитаючи, біля себе кілька днів. Покладіть його в кишеню Вашого халата або під подушку, якщо Ваш гладкий кабан-чоловік у від'їзді. Тримайте листа при собі, коли Ви, вже розслабившись, ось-ось поринете в сон. Тоді Ваша незворушність просочиться на папір і зробить його нешкідливим — видалить з нього сексуальну радіоактивність. Який незграбний і потворний вираз — сексуальна радіоактивність! А насправді я хочу сказати: кохання. Я кохаю Вас, Дженні, але це ні до чого Вас не зобов'язує. Єдиний шлях зав'язати з людиною гарні стосунки — це нічого в неї не просити. Тоді, буває, близькість приходить сама собою.

Та годі про це. Я хочу поговорити з Вами зовсім про інше. Про Джеффри. Я був такий скупий на слово, так боявся говорити про нього, коли мені трапилась пагода розповісти вам усе віч-на-віч. Це коли ми сиділи на дивані в будинку місіс Опори Джонс, пам'ятаєте? Тоді Ви ще сказали: смерть Джеффри має бути для мене порятунком, я ж відповів, що пояснити все це досить нелегко, а потім ухилився від цієї теми й заговорив про інше.

Я вже не мешкаю в місіс Опори Джонс. Довелося виїхати звідти, бо хтось підкупив хуліганів, щоб вони заляпали там фарбою двері й вибили шибку. Це теж дещо означає. І стосується Герета та його жовтого автобуса. А також повного мірою Джеффри. Якби в моєму житті не було Джеффри, то не було б тепер і Герета. Я це знаю. Проте не слід давати пояснення не з того кінця. Можливо, навіть взагалі нічого не треба пояснювати. Але мені хочеться багато чого розповісти Вам, почавши з найголовнішого. Це має для Вас значення, тому що я кохаю Вас, і, може, Вам не зайве буде знати, що то за людина, яка Вас кохає. А для мене це почуття ніби місток до Вас, ліки від самотності. Я мешкаю тепер у старовинній каплиці, в отій, на яку ви можете натрапити, якщо, вибравшись із Лланкрвіса, поїдете вгору путівцем,

що веде на північ уздовж гірського хребта, найближчого до моря. Я живу тут серед чужих меблів і картин. Проте пічні горішки — мої власні, в мене добрий запас чудових дубових цурок, і я знайду як заплатити за електрику. Тут біля підніжжя гори є ліс, населений привидами. Мабуть, там і Джеффри, серед друїдів. Та я знаю, що він не заподіє мені лиха. Но думаю, що хтось бажає мені нещастя, навіть Дік Шарп. Я маю на увазі — мені особисто. Для нього я зблизився настільки, щоб викликати таке сильне почуття, Але по думаю, що він ненавидить мене. Я тут ні з ким не пісок, що попав у машину. Він хоче, щоб я поїхав звідси, навпаки, я безмежно самотній. Широка тахта в капиці настроює мене на еротичний лад, але, гадаю, з цим для мене покінчено. Щиро кажучи, я іноді думаю, що ніколи вже по буду близький з жінкою. Я цілком придатний для цього, але ті, кого я знаю, певно, не хочуть мене.

Тому я згадую про Марго. Вона була моїм найбільшим коханням, аж поки я не зустрів Вас. Проте, можливо, то було зовсім не кохання. Зрештою, воно мало схоже на те почуття, що його я відчуваю до Вас. Дозвольте мені бути цілком відвертим, тому що я намагаюся зараз розкласти по полицях дуже складні речі і в мене це може не вийти, якщо я висловлюватимусь хоч трохи незрозуміло або не зовсім щиро. Марго була чудова. Я вже дещо розповідав Вам про неї, про те, як вона рвала із своїм пуританським середовищем. Рвала усіма можливими способами. Її батько був у край неврівноваженою людиною. З цим часто траплялися напади жакливої люті, і тоді він аж підскакував і несамовито горлав на Марго та її сестру. Мабуть, йому підсвідомо хотілося збездістити їх обох. В їхній родині напувала величезна незлагодка, а оскільки мати була маленького, полохливою, як миша, жінкою, яка тільки метушилась і намагалась у разі чого десь сховатись, то спокою у них не було ніколи. У сестри Марго постійно траплялись нервові розлади, але сама Марго виявилась набагато міцнішою. Вона пішла з дому і стала жити своїм життям, зовсім несхожим на попереднє. Однією з нових рис, яку вона в собі виховала, була безмежна, просто-таки коров'яча незворушність. Пізнавши її як слід, я завжди міг точно сказати, коли вона нервувалась або через щось непокоїлася, тому що її рухи одразу ж уповільнювались, вона навіть моргала повільно, наче прийняла наркотик або перебувала під гіпнозом. Так вона сприймала й нестямні вибухи батькової люті. Я пам'ятаю, як ми вперше лягли в ліжку, як усе почалося. Ми провели разом один чи два вечори, а потім вона запросила мене до себе. Природно, у мене були деякі надії, але я майже зовсім її не знав і тому не бачив, як до неї підступитись. Ми трохи попоїли, а тоді вона вместились у шезлонгу, від чого стала схожою на шукачку пригод з якого-небудь роману початку дев'ятнадцятого століття, і втупилась у мене очима. Говорила вона так повільно, що здавалось, ніби в неї дефект мови. Потім взяла в рот сигарету й повільно, в край повільно, дістала і запалила сірника. Але підносила руку до сигарети так довго, що сірник наполовину згорів, перш ніж опинився біля сигарети. Тут вона щось мені сказала, якусь коротку фразу на зразок: «Хочете сигарету?» — чи щось подібно, всього кілька слів, але вимовляла їх стільки часу, що вогонь сірника майже досяг її пальців, перш ніж вона закінчила. Марго піднесла сірник до сигарети, коли вогонь уже

торкнувся її пальців і, звичайно ж, вона відкинула його. Щоб запалити сигарету, вона витратила три сірники. Це просто загіпнотизувало мене. Згодом, пізнавши її краще, я зрозумів, що внутрішньо вона хвилювалася. Вона дивилась на мене й вирішувала, чи йти їй до кінця. Ліжко чекало. Чекав і я, треба було тільки, щоб вона подала знак. І вона його подала. А потім знову й знову. У ліжку вона була неперевершеною. Тут піхто з нею ніколи не зрівняється. В усякому разі, я не уявляю, що це можливо.

Ні, я не забув, до кого звертаюсь. Я знаю, що Ви, Дженні, разом зі мною читаете й перегортаєте ці сторінки і, можливо, сердитесь на мене за те, що я вдався до спогадів про іншу жінку. Але ні. Це на Вас не схоже, правда ж? Я певен: ви не ревниві. Навіть якби я цікавив Вас настільки, щоб викликати у Вас ревності, Ви не стали б ревнувати мене до минулого, до того, чого вже немає. Ви все розумієте. Ви розумієте, що причина, чому я переглядаю колишню, до того ж у Вашій присутності, полягає в бажанні зробити ще одне, може, й останнє зусилля, щоб розібратись у всьому. Чому Марго значила для мене так багато? І чому все зруйнувалось? На мою думку все взаємопов'язано: спочатку напруженість наших стосунків, а потім розрив. Та все ж, як я Вам казав, офіційною, так би мовити, причиною того, що ми розійшлися, був Джеффри. Я хотів одружитися з Марго, але вона цього не хотіла, бо знала, що я ніколи не віддам Джеффри до притулку. Та й хіба тільки через це? Чи не тому я обрав Марго й дозволяв, щоб мене засмоктувала її таємнича сутність, так, чи не тому, що я не міг її приручити, не міг повернути на свій спосіб життя? Джеффри був, якщо хочете, великим, красномовним і незаперечним доказом цього, але що більше я думаю про це зараз, то виразніше усвідомлюю: я не хотів, щоб вона змінилась. Ось чому її очі приваблювали мене з непереборною силою. У неї були такі дивовижні зелені очі, принаймні мені вони здавались зеленими. Зеленими крижинками. Я дивився в них безліч разів, вдивлявся в їхню глибину й намагався загубитися в них назавжди, але ніколи не міг прочитати того, що в тих очах ховалось. І саме це доводило мене до нестями. Я завжди дивився їй в очі, коли ми кохалися. На початку вони здебільшого були заплющені, але після того, як я трохи розпалював її, повільно пестячи, вона розкривала свої зелені очі і вже не відводила їх від мене, але зрозуміти, що таїлося в їхній глибині, було неможливо. І тоді я відчував, що ладен віддати все,

геть усе на світі, аби проникнути в її суть, в найпотаємніші глибини її ества, туди, де перебуває лише вона одна, знайти серцевину, те, що й становить, власне, Марго, тільки Марго і більш нічого, знайти й запліднити своїм сім'ям. Отож і не дивно, що я давав їй неабияке задоволення. З нею я бував невтомний, мені весь час хотілось її, і вона ніколи не могла погасити мого бажання, хоч би як старалась.

Коли ми через Джеффрі розійшлися, я відчував справжній розпач. Навряд чи я себе обманював. Зрештою, від мене без ніякої анестезії було відірвано чималий шмат мого життя. Можливо, десь у глибині душі я бажав цього, але ж іноді ми з власного бажання йдемо на страждання й хресні муки. Марго була мені потрібна, та ще потрібнішим був Джеффрі. Потрібна хоч би тому, що, вибравши її, я в глибині душі не хотів ділити Джеффрі з жодною жінкою. Він був моїм братом, і моєю покарою, і моєю жертвою, і моєю підпорою — усім разом.

Бачу, що верзу якусь нісенітницю. Навіщо цей набір слів? Я й сам не знаю, Дженні, до пуття не знаю. Ллє спробую зрозуміти все, наскільки зможу. І спасибі Вам, моя кохана, за те, що Ви мене слухаєте і допомагаєте полегшити душу. Бог його відає, я, можливо, й не надішлю Вам цього листа. Ваші чудові очі ніколи, може, й не побачать його. Ваші очі такі ж чудові, як і в Марго, але зовсім інші — зголоднілі й красномовні. Я вмію читати те, що бачу у Ваших очах: скруту, біль і сміх — усе впереміш. Та ще гордість — гордість, яка ні перед чим не схилиться без поважної на те підстави.

Зачекайте, кохання моє, я підкину в грубку трохи горішків. Не хочу, щоб помешкання вихололо. На той час, коли тутешнє пізнє світання розповзеться по небу, я волію встигнути сказати Вам усе.

Грубку натоптано паливом, і я знову пишу. Дозвольте мені розповісти Вам усе про Джеффрі. Він би не заперечував. Якщо він там, унизу, в дубовому гаю, то може піднятися сюди, коли забажає, стати в мене за плечима й прочитати цього листа. А якщо схоче додати кілька рядків, то ласкаво прошу.

Чому Джеффрі був мені такий украй необхідний? Чи по тому, що я багато чим був йому зобов'язаний? Писати так здається смішним, бо ж протягом довгих років я доглядав його, підпорядковував його потребам усе своє життя, переривав заради нього наукову роботу, відмовився від будь-якої надії на сімейне щастя й жіночу ласку,— отже, вдячним мав

бути він мені, а не я йому, так? На перший погляд нібито й так. Але ніяка стороння людина не змогла б зрозуміти, що саме відбулося за оті дев'ятнадцять годин.

Яких дев'ятнадцять годин? Моя люба дівчинко, моя Дженні, яку я кохатиму довіку, навіть якщо ми ніколи більше не побачимось, я кажу про ті дев'ятнадцять годин, що проминули між раннім ранком і пізньою піччю однієї п'ятниці року божого тисяча дев'ятсот сорок четвертого. Ви вже народились тоді, Дженні? Мабуть, Ви були маленькою дівчинкою, пили корисний для здоров'я апельсиновий сік і гралися в ляльки у тихій дитячій кімнаті добре впорядкованої буржуазної оселі на півночі. Сподіваюсь, Ви були щасливі тієї п'ятниці вранці, з'їли свій сніданок, гарненько погралися, Ваш татусь був удома і під час ленчу посадив Вас собі на коліна. А тепер слухайте, що робив я. Я лежав скорчений у три погібелі під кількома тонами крокв, цегли й різного каміняччя. Я міг дихати, але не міг випростатись, і годин з десять моє тіло так корчило, що, здавалось, стерпіти неси ла, що я вмру, навіть якщо не задихнуся через нестачу повітря. Що ж, я не задихнувся. І корчі годин за десять . перейшли в отерплість, а я все лежав скарлючений і дихав, але не сподівався вже побачити денне світло. Мені було шістнадцять років, і я, поки лежав там, весь час думав: «Шістнадцять років — не так і погано. Безліч людей не доживає до такого віку. Навіть не всі тварини. Тварини багатьох видів не живуть стільки». Очевидно, моя психіка за>, -знала порушень. Мене не тільки присипало й придушило, я дістав ще й невеличкий струс мозку. Проте я чомусь не жалів себе. Я жалів Джеффри. Ми з ним жили в одній кімнаті — у нас була велика спільна спальня — і я знав, що його також завалило десь поряд, бо чув, як він мучився.

Поранено Джеффри було значно тяжче, ніж мене. Він то голосно ридав, то тихо плакав, то вмовкав зовсім, а потім починав вити — так, вити по-вовчому. Він втрачав здоровий глузд, і, втрачаючи його, прощався з життям.

І спричинив усе це, Дженні, літак-снаряд. Ви, мабуть, не пам'ятаєте, що німці припинили свої повітряні нальоти в тисяча дев'ятсот сорок першому році й ми дістали перепочинок на два чи три роки, а потім наприкінці війни вони почали кидати на нас оті безпілотні літаки-снаряди — щось схоже на дитячий різновид тих великих штуквин, які посипляться на нас наступного разу, коли все

почнеться знову. Певним чином ці літаки-снаряди були не такі страшні, як масовані повітряні нальоти, бо надали вони поодиноці, безладно, один тут, інший — там, і ніхто не завдавав собі клопоту вмикати сирени повітряної тривоги — бо навіщо оголошувати її по всьому місту через одну-єдину бомбу, тим більше, що ніхто не мав на це часу. Ця штуковина просто з'являлась у небі, і, трохи погубши там, вмовкала, й падала в моторошній тиші, по якій розлягався жахливий гуркіт.

Люди до цих звикли. Мій батько сам бачив, як один такий літак-снаряд влучив прямисінько в чергу за рибою. Хвилину тому люди стояли там із сітками й паперовими пакетами, а наступної миті від них лишилося мокро місце. Батько ж прийшов додому й сів пити чай. В ті дні їжею не легковажили.

Так от, тієї п'ятниці о четвертій райку лиха доля спіткала й нас. Мої батьки спали в своєму подружньому ліжку, а ми з Джеффри — в нашій кімнаті поряд з їхньою. Джеффри дали відпустку. Йому тоді виповнився двадцять один рік, він навчався на якихось офіцерських курсах, ось-ось мав закінчити їх і одержати офіцерське звання. Напередодні всі ми лягли пізно: у пас було невеличке сімейне свято. Ні мати, ні батько не мали аніякісіньких військових амбіцій, і обом їм було начхати, пройде Джеффри війну як офіцер чи як рядовий, аби тільки лишився живий, але оскільки його відібрали як офіцерський матеріал, вони раділи, що йому поталанило і його не повернули в рядові як невдачу. Вони ночували зрозумілу батьківську гордість за своїх синів. Але саме вони й не дожили до наступного ранку. Коли рятувальна команда о першій годині ночі в суботу нарешті витягла нас з-під руїн будинку, і батько, й мати були вже мертві. Зі мною обійшлося, хоч і довелося досить довго пролежати в лікарні, а Джеффри... Ну, а Джеффри був Джеффри. Новий Джеффри, той, який вив по-вовчому, прощаючись з життям молодого, моторного, чепурного офіцера, з найвищим коефіцієнтом розумового розвитку і вступаючи в своє особливе нове життя.

Це був нещасний випадок, розумієте? Не існувало ніяких причин на те, щоб сволоки й цегла впали саме так, що я залишився майже цілий, а Джеффри попав у таку жорстоку пастку, з якої вийшов невиліковно хворим. Ні наші вдачі, ні наші вчинки не вели нас до того, щоб одному дісталась щаслива доля, а іншому — лиха. Та за воєнних

часів — значно частіше, ніж за мирних,— буває так, що одна людина лишається жива, а та, що стояла поряд з нею,— гине. І якби то була швидка, чистенька смерть, я розмірковував би про неї не більше ніж треба. Я пристойно поховав би Джеффри так само, як за допомогою якихось дратівливих родичів з Полнерро поховав своїх батьків, та й край. Він став би ім'ям на пам'ятнику жертвам війни — ім'ям людини, яка колись була моїм братом. Але ті дев'ятнадцять годин змінили геть усе.

Майже весь той час, до того, як втратив тяму, я дослухався до Джеффри і розумів, як він мучиться. Поки все те відбувалось, я ніяк не міг позбутися думки, що він страждає замість мене. О, я розумію, в цих словах немає логіки. То був звичайнісінький нещасний випадок. Якби я спав там, де Джеффри, мене спіткало б те саме, що й його. А я таки іноді спав у ліжку Джеффри, коли його не було вдома. Те ліжко стояло біля вікна й подобалося мені більше. Але право вибору мав він, як старший, і обрав він саме те місце. Отак і сталося з ним нещастя. Година за годиною я слухав його й питав себе, чи -зустрінемось ми з ним у майбутньому житті в якійсь іншій формі існування. В «іншому світі», як я вважав. Так от, цей «повий світ» почався для нас обох, коли Джеффри й мене глибокої суботньої ночі відкопали з-під уламків. І в цьому новому світі найголовнішим ' моїм бажанням було перекласти на себе частину страждань Джеффри, бо він ніс на собі надто багато з того, що мало б належати мені.

Зрозуміла річ, минули роки, поки я вивчився, дістав фах і влаштувався на роботу. Але як тільки почав заробляти, я відразу придбав щось схоже на домівку й звернувся до богадільні з проханням, щоб мені дозволили забрати Джеффри додому. Вони б, може, й не віддали його мені, ще надто молодому й зеленому, але в них самих становище було відчайдушне, й вони відпускали усіх, хто мав хоч якийсь притулок, аби тільки те місце можна було назвати «домівкою».

Отак я одержав Джеффри, і все моє життя зосередилось на ньому. Він став джерелом усіх моїх турбот і клопоту, але водночас і моєї сили — правду кажучи, я навіть не знаю, чи буває в людей якась інша сила й звідки вона береться. Я жив однією думкою: віддячити Джеффри за те, чим я був йому зобов'язаний. Бо якби я не зробив цього, то мусив би повернутись під руїни й знову скарлючитись там. Моя любов до Джеффри означала одне: я вдячний йому за те, що залишився живий.

Аж дивно, як люди вганяють плин свого життя в колію якоїсь рутини. Вам, Дженні, я міг би й не говорити цього — адже Ви самі потрапили в таку колію і чудово все усвідомлюєте. Моя колія була дуже глибока. Я вчепився за свою жалість до Джеффрі, бо якби не опікувався ним і не платив за це дзвінкою монетою самозречення, то вважав би, що не маю права жити. Та й Ви вважаєте, що не матимете права жити, якщо покинете чоловіка й позбавите своїх дітей затишної пристані, де про них дбаєте ви двоє. Тому Ви зрозумієте мене: я не збираюсь напускати туману, вживаючи гарних слів. Буває так, що тоді люди починають вірити, ніби вони не мають права жити, і тоді кінчають самогубством. Це хвороба, яка веде до смерті. Людина відчуває, що, замість брати участь у життєвій учті, вона стоїть осторонь, паче непроханий гість, до якого піхто навіть не збирається заговорити, якому ніхто не запропонує склянку вина, що вона приречена стовбичити на протязі біля дверей, не привертаючи до себе нічиєї уваги. І тоді людина тихо ступає за поріг і зникає.

Якщо кілька останніх фраз створюють у Вас враження, ніби я колись хотів заподіяти собі смерть, то воно помилкове. Аж так далеко по похилій площині я ніколи не скочувався. І тільки через одне: Джеффрі забрала від мене найдобріша з усіх ро з'єднуючих сил, бо смерть завжди легше пережити, ніж розлуку чи зраду. Я доглядав його всі дні й ночі., які було йому відпущено. Під кінець, коли він уже не підводився з ліжка, я найняв доглядальницю, але все одно й сам був біля нього. До самісінького кінця я брав від нього силу — силу, й самовиправдання, й прощення. Не в прямому розумінні від нього — адже він і на думці не мав, що мені треба щось прощати. Але ж я знав, що треба. Я повинен був дістати прощення за те, що мені поталанило, за те, що крокви й цегла впали так, а не інакше.

Не можу сказати Вам, від чого номер Джеффрі. На мене висипали стільки медичних термінів, що я переконався: Джеффрі помер тому, що протягом двадцяти років він був Джеффрі, тим самим Джеффрі, якого повернули до життя після дев'ятнадцятигодинного перебування в пеклі. Всі оті двадцять років у нього була церебральна ішемія — так звичайно називають це лікарі. Потім виникли різні ускладнення, і всі з довгими назвами, які означали лише одне: він стомився. І вже не міг боротися за життя.

Отож, Дженні, його смерть не була для мене надто тяжкою, я переніс її спокійно. Надів чохли на меблі, тихенько зачинив квартиру й приїхав сюди, маючи намір попрацювати, а крім того, ще й рожеві мрії подбати про власний добробут, про своє майбутнє. Якщо не брати до уваги Джеффри, то в усьому іншому я завжди був страшенним егоїстом. (І навіть про нього піклувався, як уже було сказано, лише для того, щоб позбутися пічних кошмарів). Усі мої інші стосунки із світом були так чи інакше пов'язані з Джеффри, і я ніколи не відчував духовної потреби витратити свої сили на когось іще. Крім Марго — я таки щиро кохав її, і, безперечно, вона була мені дуже потрібна... але я вже говорив про це. Коли я приїхав у Карвенай, то прийнята мною програма полягала в тому, щоб дати волю своєму себелюбству, клопотатися лише власного особою і, чорт забирай, робити це з цілковитим переконанням, що так воно й треба.

І ось тепер я сиджу тут у передсвітанкових сутінках, самовільно, паче бродяга, залізши в покинуту каплицю, яка вже більше не каплиця, а чиєсь любовне гніздечко, і розумію виразно тільки одне: всі оті мої гарно розроблені, особисті плани зруйновано. Мені здавалося, що я вже надто старий, щоб змінюватись, мені здавалося: щоб жити в злагоді з самим собою, я мушу зробити останнє значне зусилля — звикнути до смерті Джеффри, — і я радів з цього. Всякі зміни болісні, — так казав я собі; зрештою, квітень — найжорстокіший місяць з усіх. Але зараз, перш ніж я закінчу цей лист і порву його, кипу в грубку або, моя кохана, можливо, навіть надішлю Вам, щоб ви наділи свої великі чорні окуляри й прочитали його, коли поблизу нікого не буде, я хочу смиренно й радісно зізнатися Вам, що я справді змінився, — я виявився не надто старим, не надто черствим і не надто холодним: гори змінили мене, і море мене змінило, і стрімчаста дорога до Лланкрвіса й назад, і Герет, і його мати, і Медог, і «Гуїлім черокі», і Маріо з його кучмою волосся, і Райанон, якої я бажав, і ви, якої я хочу і яку кохаю, і Айво з Гіто — ви всі зробили мене іншим. Я не порозумнішав, відколи зійшов тут з поїзда в жовтні, але став мудрішим, трохи мужнішим і набагато, набагато вільнішим.

І за все це прийміть моє благословення. Прийміть його, і хай воно завжди буде з Вами й осяває життя навколо Вас, бо годі провести чітку межу між тим, де кінчається воно й починається Ви. А тепер, оскільки від безперервного писання в мене склеплюються повіки й зводить

пальці, я лягаю в ліжку й спатиму, поки настане час іти на роботу — на мою безглузду, сумну, відважну, безнадійну видимість роботи, що є не роботою, а проте для мене найважливіша за все, крім мого кохання до Вас».

Не перечитуючи, кін великими й нерозбірливими літерами швидко вивів у кінці листа «Роджер», кинув купу зіжмаканих аркушів на стілець і, повалившись на ложе фрейлейн, заснув. Коли будильник розбудив його, він втомлено підвівся, неквапом рухаючись, поворушив у грубці, приготував чай, одягнувся,— минуло з півгодини, перш ніж він згадав про лист — потім, зібравши списані аркуші, абияк згорнув їх і, не перевірявши, як вони лежать, запахав усе в конверт. Бій зробив це не тому, що вирішив надіслати листа, а скоріше для того, щоб відвернути від нього свої думки, щоб позбутися отих списаних аркушів. Але вдень, в перерві між рейсами, він пішов на пошту, знайшов у телефонному довіднику адресу Дженні — адресу Твайфорда Дж. Р.,— надряпав її на конверті і квапливо вкинув лист у скриньку. Коли конверт без вороття ковзнув у щілину, в нього виникло раптове й гостре бажання вихопити його назад, а тоді він подумав: «Я міг би спалити його, але однаково вона сама його спалить, коли прочитає, то чому б не дати їй знати, що собою являє чоловік, який кохає її?»

Ввечері того дня Роджер був веселий. Він довше, ніж звичайно, засидівся в пивній і витратив там більше грошей. Маріо вчив його італійської пісеньки, а Медог, який здихався десь свого союзника канадця, розповідав, швидко сиплючи словами, про Мейліра й Гвальхмайя, сина Мейліра. Роджер трохи сп'янів і під час десятигодинного рейсу в Лланкрвіс неправильно дав здачу кільком пасажирам.

Дні стали короткими, смеркало рано, і вітрини магазинів, перетворюючись на прямокутники жовтого світла, що нестримно вихоплювалось на вулиці, впевнено утверджували своє яскраве панування над гнилою вологістю повітря й хмарами, які непорушно висіли над самісінькими дахами. Наближалось Різдво, і на вузьких тротуарах з кожним днем прибувало народу. В автобусах їздило дедалі більше пасажирів з дедалі більшою кількістю пакунків, і в кожному машині набивалося стільки людей, що голку ніде було встромити, і хоч бурий пірат аж переривався, невтомно мотаючись на дві хвилини

попереду автобуса Герета, люди, які терпляче стояли в чергах, раді були увіпхатись у будь-яку машину, яка до них під'їде, й їхати — безплатно чи за гроші,— куди їм треба. І багато разів за ці три-чотири тижні жовтий автобус бував так само переповнений, як і бурий пірат, а шкіряна сумка приємно відтягувала Роджерове плече. Та обличчя Герета залишалось застиглим і похмурим, жодна глибока зморшка з нього не зникала, і Роджер розумів, що хоч виручка і збільшилась, але позиції у них хисткі. Різдво не принесло їм радості — під час свят вони почали заробляти з кожним днем дедалі менше. Із дзвіниць лунав благовіст, але їм у темряві залитих дощем доріг ввижалися страхіття й небезпеки. Одного разу надвечір, коли вони котили головною вулицею Карвеная, на якусь жакливу мить їм здалося, що вони збили дитину. На тротуарі було повно навантажених покупками людей, і маленький хлопчик років п'яти, якого відтрутив від батьків гурт дорослих, бачачи, що батьки віддаляються, злякався й кинувся вбік, щоб обминути двох довільних гладких мотрон з ручним візком, але раптом підсковзнувся й упав, покотившись по ковзкій дорозі просто — так їм здалося — під праве переднє колесо автобуса. Герет різко загальмував, зупинивши довгу валку автомашин, що рухалася позаду, а Роджер, у якого біля стегна метлялася сумка, миттю вистрибнув з автобуса, шукаючи очима біде закривавлене тільце. Проте помітив тільки, як хлопчик, цілий і здоровий, підхопився і кинувся, мов заєць, навітки, й почув дзвінке валлійське кудкудакання жіночих голосів. Але почуття полегкості, яке пойняло було його серце, коли він повернувся в автобус і сказав, що все гаразд, тривало недовго, прихований страх і погані передчуття й далі холодом лежали на душі, наче торішній злежаний сніг між корінням дерева.

Ніхто з них більше не згадував про той випадок, але в . Роджера склалося враження — яке могло бути й витвором -його власної уяви,— що від того дня в їхньому житті почалася нова й безрадісна смуга. Герет зробився, якщо це взагалі було можливим, ще мовчазнішим, піж раніше, вкрай заклопотаним і таким замкнутим, що здавалось: внутрішня отрута прикростей пригнітила його мозок і звела чоловіка до . рівня автомата. А всього кілька тижнів тому Роджер іноді побоювався, що становище, в якому вони опинились, закінчиться шаленим вибухом,— зовсім не важко було уявити, як Герет, білий від німої люті, затискує десь у кутку пикатого водія бурого автобуса або

його схожого на тхора спільника й видушує з них життя своїми великими сталевими пальцями. Тепер ця смуга минула. Герет наче й не помічав жахливої примари, що весь час маячила попереду них. Водій бурого автобуса все ще зникав у своєму невідомому сховку, але Роджер був майже певен: якщо тепер заброда навіть підійде до Герета й зухвало стане перед ним, Герет тільки здивовано гляне на нього своїми невидючими очима, наче яструб, привчений до шкіряного ковпачка на голові.

Та одного разу Герет усе ж таки заговорив. Це було на міській площі темного похмурого ранку, коли, здавалося, каміння замку, ввібравши в себе все світло, що було в небі, й перетворивши його на вагу, намагалось ще дужче натиснути на землю, щоб зовсім вгрузнути в неї й у такий спосіб покінчити з довічним обов'язком височіти у вигляді стін. Збиралось на дощ, віл мав ось-ось зірватися. Герет і Роджер стояли біля автобуса, і Роджеру чомусь впало в око, що лисувата маківка Геретової голови знаходиться точно на рівні ковпачка радіатора.

— Різдво,—наче сам до себе промовив Герет, дивлячись на двох жінок, ідо повільно наближались до них з яскравими пакунками в руках. Потім він обернувся і глянув Роджерові просто в обличчя,— Що ви збираєтесь робити?

— Посиджу у себе в каплиці за пляшкою, а тоді ляжу спати,— не задумуючись відказав Роджер.

— Он як,—Герет зосереджено обмірковував почуте.—А я гадав, ви поїдете звідси на день-другий. Знаєте, до вашої родини.

— Ні, не поїду.

— Ну, на Різдво самому бути не годиться,— сказав Герет.— Приходьте на свято до нас, проведете його зі мною й матір'ю.

Роджеру перехопило подих. Він тільки тепер виразно усвідомив, що, не бажаючи признатися самому собі, боявся настання Різдва, боявся панічно.

— Із задоволенням прийду,— відповів він.

— Майте лише на увазі, частування буде не бозна-яке,— вів далі Герет.— Але ми щось та зготуємо.

Від цієї миті все життя Роджера зосередилося на святкуванні Різдва у Герета. Чи їхав він в автобусі з міста чи до міста, чи замітав у каплиці, чи готував невибагливу їжу з консервів, чи відпочивав перед

своєю веселою грубкою, його думки невідворотно линули до Різдва. Що вони їстимуть? Що питимуть? Що робитимуть? Про що розмовлятимуть? Надіне Геретова мати товстий коричневий джемпер чи заради свята витягне із скрині свій вилялялий «найкращий» одяг? Чи сидітимуть вони церемонно й дивитимуться на годинник, чи чари затишку, тепла й світла вільної від клопотів днини вплинуть на них, і розмова їхня буде щира й невимушена?

Роджер довго розмірковував над тим, які подарунки йому слід приготувати і який зробити внесок в святкування. Чи не образиться Герет, якщо він підійде до дверей їхнього будинку, насилу тягнувши — руками не обхопити, — пакет з різними вишуканими наїдками? Йому страшенно кортіло зняти з рахунку жалюгідні залишки своїх фінансів і пустити їх на влаштування такого свята, яке Герету і його матері не могло б і приснитися — з оранжерейними фруктами, по-справжньому добрим вином — і в достатній кількості, з індичкою, фініками, горіхами, витриманим портвейном і французьким коньяком, з сигарами... Яка користь з тієї мізерії, що лежить на його рахунку в банку? Її вистачить йому ще надовго, щоб перебиватися з хліба на воду, й він устигне побачити, як той півень Дік Шарп заклює Герета до смерті, та чи так уже приємно це спостерігати? Чи не краще вгатити її геть усю в один-єдиний, але прекрасний день безтурботного бенкетування, а потім у холодній темряві наступного ранку замкнути капицю і нишком утекти, покинувши Герета гинути і йти на дно самого, щоб він не бачив нічиїх очей, крім жалісних і сліпих очей жінки, яка вигодувала його своїм молоком?

Роджеру кортіло зробити цей широкий нерозважливий жест — часом він навіть уявляв, як усе робитиме. Сидячи вечорами біля грубки, він не раз вирішував іти вранці в банк, тільки-но той відкриється. Але наставав ранок, і йому бракувало рішучості здійснити задумане. Ї не з побоювання, що його неправильно зрозуміють, що широкий жест не справить належного враження. Він уже досить добре знав Герета й був певен, що будь-який щирий вияв добрих намірів не може скривдити горбаня. Ні, його стримувало інше. Герет був надто проникливий, надто кмітливий і мислив прямо й чіпко, як людина, що ніколи не марнувала розумової спати на несуттєве. Він одразу ж збагне: якщо Роджер зняв з рахунку гроші й пустив їх на різдвяну гулянку, значить, він складає зброю. Ті гроші — бойовий резерв

Роджера, і витратити їх — все одно, що визнати себе переможеним. Цього Роджер допустити не міг. Він не збирався ставати свідком того, як Герета остаточно заженуть у глухий кут, але, поки в нього ще лишалося кілька патронів, не хотів і кинути його серед ворогів напризволяще.

Врешті він вирішив купити пляшку доброго сухого вина й пляшку віскі. У глибокі кишені його пальта вони влізуть. Він прийде, повісить пальто, подивиться, який там настрій, і до слушної нагоди не казатиме про пляшки. Потім принесе вино, щоб випити за обідом, а віскі залишить ще наостанок. Поступово, коли воші почнуть поводитися невимушеніше, а день хилитиметься до вечора, він внесе й цю лепту.

Лежачи в темряві й слухаючи, як гуляє вітер в горах, як вій тяжко зітхає внизу, в заселеному друїдами лісі, Роджер розмірковував про те, що такт, який він намагався виявити, вся ця обережна стратегія, старанність, з якою він уникав образити Герета, аж ніяк не притаманні його вдачі. Йому прищепили це довгі роки життя з Джеффри.

За тиждень до Різдва Роджерові приснився сон, такий страшний, що він довго не міг отямитись від нього й після того, як прокинувся. Йому приснилося, ніби він іде вгору височенним відвалом, що навис над будинком Герета. Спершу ґрунт під ногами був твердий і сходження приємно наморочило голову: він підстрибом біг в'юнкого стежкою між двома стінами наваленого купами сланцю, наче в його черевки було вмонтовано ракетні двигуни. Але коли досяг вершини й глянув на море, то побачив, що воно взялося височезними білими хвилями, які завзято й навално мчать на берег, щоб поглинути суходіл і знищити на ньому все живо. Неначе прирісши до місця, він невідривно дивився на хвилі, що, поспішаючи, здіймались усе вище й вище і вже почали досягати гори, де він стояв. А коли він зрозумів, що то не вони справжня небезпека, що то лише диявольська хитрість, а небезпека в тому, що відвал під ним сунеться й осідає, було надто пізно. Він намагається втриматись на ногах, і це йому вдається, але купи сланцю й каміння починають сповзати вниз, зриватись і падати гримотливим потоком на будинок Герета. Роджер, задихаючись уві сні, силкується крикнути на всю силу своїх легенів, застерегти Герета і його матір, щоб вони мерщій залишили свій приречений будинок, тікали нехай навіть униз, назустріч білогривим хвилям, що п'ялися вгору, поглинаючи все на своєму шляху, але з його зведеної судою

горлянки не вихопилось жодного звуку, і він, охоплений жахом, мовчки спостерігав за тим, як у дах Геретового будинку з глухим гуркотом вдарила перша кам'яна хвиля, потім друга, третя. Від кожного його руху вперед чи назад униз сипалося дедалі більше каміння, і ось уже будинку не стало видно, і Роджер зрозумів, що Герета і його матір поховано назавжди, поховано глибше, ніж було поховано його й Джеффрі, коли вибухнула та жахлива бомба, глибше навіть, ніж його батьків, чиї розчавлені останки квапливо сховали в землю, де вони стали недосяжні ні для жадібної до дрібниць нам'яті, ні до ще неусвідомленої любові.

Потім він прокинувся, поворушив у грубці, щоб краще горіло, одягнувся і вийшов з капиці. Була шоста ранку, а розвиднювалося тут о цій порі року не раніше як о восьмій. Проте світла було достатньо, щоб той, кого страх чи розпач вигнав надвір, міг прогулятися, і ноги винесли Роджера аж у горішню частину селища, потім провели спочатку вузьким провулком, що перетворився на кам'янисту стежку, далі — між чорних стін сланцю, аж поки він опинився в сірій порожнечі, що не була ані днем, ані ніччю, й кинув погляд на море, що, тихе й спокійне, лежало внизу, тьмяно освітлене чи то останнім промінням зірок, чи то першими несміливими проблесками світанку. Все застигло в нерухомості. Шари сланцю лежали один на одному як і сотні років тому; море мало вигляд широкої рівнини, на якій стане місця для всіх мандрівників, що будь-коли житимуть; вершечок сланцевого відвалу ховав у собі безліч таємниць. А під ним, поки він стояв і дивився вниз, поволі вимальовувались обриси знайомого будинку. Герет і його мати там у безпеці, воші сплять, і ніщо їм не загрожує. Страхи минулій Але Роджер ніяк не міг примусити себе піти звідти. Він заціпеніло стояв на місці, а світанок тим часом поволі повертався на своїх завісах і відкривав десь за горами позад нього щілину, крізь яку починало сотатися небесне світло,— поступово трава ставала зеленою, побілені стіни Геретового будинку відважно виступили з темряви й нарешті квадрат жовтого світла спалахнув у кухонному вікні. Герет прокинувся, вий уже поставив чайник на вогонь, скоро готуватиме чай для себе й матері, потім вдягнеться й взується для нового робочого дня. Дік Шарп ще не остаточно перемиг, і цей сон, зрештою, зовсім не стосується ні Герета, ні його матері — це

просто відлуння минулого, просто від його давньої невигойної рани відпав ще один струн.

Перший день Різдва зайнявся у білому крижаному тумані. Роджер простував до будинку Герета, і пляшки відтягували його кишені. Сонце червоним диском низько висіло над землею, а туман, поки Роджер ішов, усе підіймався вгору. Навіть вершини гір вимальовувались невиразно.

Роджер відчинив хвіртку, перейшов поле й постукав у двері. Була одинадцята година — він точно розрахував час свого приходу — йому хотілося прийти досить рано, щоб встигнути допомогти з приготуваннями, але не настільки, щоб не дати хазяям на свято довше полежати в ліжку. Очевидно, розрахунок виявився правильним: Герет, без піджака, але поголений і причесаний, відчинив йому зразу ж.

— Щасливого Різдва,— урочисто промовив він.

— І вам також,— відповів Роджер.

Він увійшов. Стара сиділа на своєму звичайному місці. На ній був той самий коричневий джемпер, але поверх нього вона накинула на свої широкі кощаві плечі гарну шаль з торочками й вибагливим гаптуванням. Певно, голку, що зробила тисячі терплячих стібків, тримала з півсотні років тому її власна рука, певно, її очі, коли вони що не втратили своєї гостроти, годинами уважно й замилювано розглядали ці візерунки.

— Веселого Різдва!,— сказала вона валлійською.

Її валлійське привітання і її гаптована шаль ще більш посилили його святковий настрій. Це, безперечно, має бути особливий день.

Від тієї хвилини всі троє розмовляли тільки по-валлійському.

«Сідайте»,— скомандував Герет, підсовуючи Роджеру стільця. Вогонь у каміні палахкотів жарко й яскраво — розпалили його, певно, не менше як дві година тому.

«Але я хочу допомагати»,— заперечив Роджер.

«Ви й допоможете, якщо посидите з матір'ю. Будь-кому вхід на кухню заборонено. Святкові страви я готую сам, і що там у мене є — це таємниця, аж поки я не подам усе на стіл».

Роджер повісив пальто, охоче дозволивши Герету бути капітаном на своєму власному кораблі, й намірився був сісти, Але спочатку (а чом би й ні?) витягнув пляшку вина — чудового рейнвейну, на якому він зупинив свій вибір, прискіпливо оглянувши запаси найкращого

винного торговця в окрузі. «Оце щоб промочити горло. Воно має бути холодним, тож я виставлю його надвір».

Герет узяв пляшку, трохи потримав її у своїй величезній руці-
«Вино, га?» — спитав він.

«Та хотілось прихопити що-небудь з собою»,— відповів Роджер просто.

«Я взагалі п'ю більше ниво. Але інколи не завадить порушити свої звички. Я припас кілька пляшок і, правду кажу* чи, відкоркував парочку на кухні, поки морочився з овочами. Дивіться, як намішаю, вам, чого доброго, доведеться покласти мене в ліжку».

З його грудей вихопився гучний сміх.

«Всі кухарі п'ють,— сказав Роджер.— А через жароту на кухні градуси виходять з них потом».

Він відчинив двері й виставив пляшку надвір, в імлисту прохолоду дня. Самотня ворона злетіла вниз, роздивилась пляшку й спантеличено полетіла геть.

Зачинивши двері, Роджер підійшов до старої й сів поряд. Герет уже зник у кухні, щільно причинивши двері.

«Містере Фернівел»,— покликала стара.

«Я тут».

«Хочу вас про дещо попросити».

На мить, немов щось передчуваючи, Роджер відчув легкий біль вище коліна — там, де минулого разу вп'ялися міцніючі пальці старої, коли вона зажадала розповіді про турботи свого сипа. Але тепер у її голосі по було наполегливості — навпаки, від неї віяло майже відчутним на дотик і аж величним спокоєм.

«В столі є маленька шухляда».

Роджер пошукав очима й знайшов її.

«Так»,— сказав він.

«Будь ласка, висуньте її й скажіть мені, що там лежить».

Він висунув шухляду й вийняв звідти два товстих круглих пакунки. Що то, марлеві бинти? Ні, паперові стрічки, чорт забирай!

«Герет нічого не приніс, щоб прикрасити кімнату,— сказала стара, посміхаючись у бік вогню.— Мабуть, вирішив, що зайве, бо я все одно не бачу, а його воно не цікавить. Та коли я востаннє ходила з Малдвіном до крамниці — напередодні святвечора,— там сказали, що в них залишилось два великі пакунки стрічок, які вже ніхто не купить,

то чи не візьму я їх у подарунок. Я погодилась. Як на мене, це дуже люб'язно з їхнього боку, адже вони могли повернути їх на склад до наступного року».

Роджер покрутив незграбні пакунки в руках.

«То стрічки треба розвісити?» — спитав він.

«Авжеж, треба,— радо відгукнулась вона.— Розвісьте, поки Герет на кухні. В буфеті позад мене є молоточок і трохи гвіздків».

Роджер узяв молоток і гвіздки, розпакував першу паперову стрічку, став на стілець і швидко та вправно заходився працювати. За хвилину стрічка вже висіла вздовж усіх чотирьох стін. Тоді він розпакував другу й простягнув її навхрест через центр стелі до кутків.

«І як воно тепер виглядає?» — спитала стара.

«Як на мене, напрочуд гарно,— відповів Роджер, ставлячи стілець на місце,— Хоча, щиро кажучи, у жінки вийшло б краще».

«А якого вони кольору?»

«Одна червона зі сріблом, друга жовта із зеленим».

Бона задоволено зітхнула й склала руки на колінах.

«Я все чую! — гукнув Герет з кухні.— Чую, як ви стукаєте молотком. Чим це ви там розважаєтесь?»

«Та лущимо горіхи,— відповів Роджер.— Займайтеся своїм ділом».

Воші сиділи біля каміна, наче змовники, а з кухні до них долинав притишений сміх Герета.

Кілька хвилин обоє мовчали, і Роджер подумав, чи не збирається стара знову розпитувати про сипові справи. Але з її спокійного обличчя зрозумів, що його припущення помилкове,. Ніщо не змусить її затьмарити цей день буденними турботами.

Аби втягнути стару в розмову, яка була б їй приємною, він почав розпитувати її про покійного чоловіка, про їхнє Спільне життя в цьому будинку. Вона охоче і докладно відповідала.

Герет уже розповів Роджеру, коли той уперше йшов до нього в гості, що його батько помер п'ятнадцять років тому. Тепер мати додала одну суттєву деталь: зір вона втратила після смерті чоловіка. їхнє подружнє життя попри всі його нестатки, коли доводиться заощаджувати на свічних недогарках і їсти м'ясну страву тільки в неділю чи на свято, було щасливим, Роджер міг заприсягтися в цьому, в усякому разі, трагедії та розчарування їх обминули, якщо не брати до уваги, подумав Роджер, те горе, яке, очевидно, краяло їм душі від того,

що їх одинак народився калікою. Та й чи переживали вони це справді як горе? Чи не був він для них, принаймні для матері, просто дитиною, її Геретом? Та й батько, хай би як спочатку було йому боляче дивитись па кривобоке дитинча в люльці, з роками заспокоївся, бачачи, що Герет виростає на диво дужим, наче вузлуватий і покручений дубок, якого ніщо не зламає.

«А у вас є фотографія вашого чоловіка?»

«У мене в кімнаті»,— відповіла вона.

Йому приємно було думати, що вона тримає фотографію свого Геранта біля ліжка, щоб можна було, /прокинувшись і простягнувши руку, доторкнутись до неї. Авжеж, тільки задля цього вона її там і тримає. І Роджер втримався від подальших розпитувань... Чи був Герант достатньо високим на зріст чоловіком їй до пари, чи на диво міцним гномом, таким, яким він завжди уявляв собі Геретового батька, поки що залишиться таємницею. І це добре: не все треба витягувати на світло.

Радісний вигук Герета сповістив Роджера, що час накривати на стіл. Під началом старої він дістав білу цупку скатертину, ножі й виделки, а також велику виделку й ніж різати м'ясо. Келихів для вина не було, але на миснику Роджер знайшов схожу на мензурку склянку й поставив її біля матеріної тарілки, а для себе й Герета взяв звичайні півпинтові кухлі.

«Зголодніли? — гукнув Герет з кухні,— За дві хвилини сядемо».

Роджер поспішав на подвір'я. Там вино вже охолело. Поспитавши матір і діставши потрібну відповідь, він знайшов штопор. Швидко працюючи руками, він ледве встиг витягти корок і налити всім вина, як Герет широко розчинив двері на кухню.

«Дорогу! — загорлав він,— Дорогу головному придворному кухареві її королівської величності!»

Він урочисто вийшов з кухні, гордо тримаючи над головою велику тацю. На ній лежало й густо парувало щось коричневе. Незрівнянні пахощі смачного смаженого м'яса й прянощів супроводжували його наближення до столу.

«Заєць! — вигукнула стара.— Я чую по запаху, Герете! Авжеж, заєць!»

«І не простий собі заєць,— сказав він,— а гірський. Я сам зловив його в сильце. Останні кілька днів я тільки те й робив, що ставив

сильця. Правду кажучи, зловив я аж трьох, але перші два були не досить добрі для такого святкового столу. Перший виявився ще зайченням, другий — старою кощавою зайчихою. А цей — саме те, що треба!»

Роджер з благоговінням дивився на печеню.

«Зараз принесу овочі,— сказав Герет,— а ви поки допоможіть матері сісти за стіл і подбайте, щоб у неї було все необхідне».

Він зник на кухні й повернувся з величезною сковородою смаженої картоплі, мискою брюссельської капусти й трьома тарілками, нагрітими так, що навіть його загрубілим від роботи рукам було гаряче, і він тримав їх, взявши ганчірку.

Роджер, посадивши матір на стілець, найближчий до каміна, намірився сісти й сам, але помітив, що стара випросталася па стільці й піднесла руку, закликаючи до тиші.

«Герете?»

«Що, мамо?»

«У тебе все готове? Я можу прочитати молитву?»

Герет поклав ніж, яким різав м'ясо, й застиг біля свого стільця.

«Читай, мамо».

«Господи боже,— почала стара,— ми зібралися за різдвяним столом з твоєї ласки й милості. Вже сімдесят два Різдва зустріла я, і завжди, відколи в мене прорізалися перші зуби, ти давав мені добру їжу в цей день з твоєї ласки й милості, господи».

У Роджера аж слинка котилася від духу смаженої зайчатини, але в кімнаті панувала глибока тиша, і йому, хоч він і добре зголоднів, чомусь не хотілося її порушувати.

«Сьогодні не звичайне Різдво, господи, і ти це відаєш,— повела далі стара,— Шиття наше зробилося тяжчим цього року і, може, зробиться ще тяжчим, але ти, господи, послав нам нового друга, який невідь-звідки прийшов до нас і вирі" шив допомогти нам, хоч ми й не знаємо, з якої причини. Але нас сповнює радістю те, господи, що сьогодні він тут, щоб розділити з нами пашу трапезу».

«Амінь»,— сказав Герет.

«І згадати разом з нами народженого у Віфлеємі», закінчила мати.

Якийсь час вони стояли мовчки, не бажаючи порушити чарів молитви, тоді стара жваво й бадьоро промовила.

«А тепер, Герете, нарізай м'ясо!»

І Герет заходився коло м'яса.

«Ніколи б не подумав,— сказав Роджер з повним ротом, • що ви вмієте смажити зайця».

«Потроху навчився,— відповів Герет.— Спочатку я пробував тушкувати їх і шпигувати салом. Але, як на мене, найсмачніші вони тоді, коли їх засмажено».

Він одним духом випив вино.

«Добре йде».

«Пийте ще»,— сказав Роджер, підливаючи.

«Я вбив цього зайця як слід,— промовіTM Герет.— Зламав йому шийні хребці, наче сірник. І краплі крові не пропало».

«А скільки він заважив?» — спитала мати.

«Поки я не відрізав йому голову й не оббілував,— відповів Герет, трохи схиливши набік голову й подумки прикидуючи,— то, мабуть, фунтів із шість».

Якийсь час вони їли мовчки.

«Це щастя, що Герет навчився добре куварити,— промовила стара, очевидно, для Роджера,— Він зроду жодної страви не приготував, поки я не почала сліпнути».

«Це сталося не відразу,— мовив Герет,— Ти мала коли навчити мене, поки зір у тебе слабшав».

Допиваючи вино, Роджер швидко перевів погляд з сина на матір. Які вони сильні, які розважливі й зовсім не нарікають на долю. Сліпота матері була фактом, який вони прийняли, і хоч яких мук це їм тоді завдало, тепер вони до неї звикли й змирилися з нею. Те, що мати сліпа, було лише однією з умов їхнього існування, таких, як і те, що гори стрімкі, каміння тверде, а вітер з моря завжди дме в обличчя.

Коли вони з'їли все, що було на столі, і відсунули тарілки, Герет підвівся.

«Сподіваюсь, у вас ще знайдеться трохи місця,— сказав він. б ж іще різдвяний пудинг».

«Боже праведний,— вигукнув Роджер,— та ви ж геній!»

«Ні, це з крамниці,— квапливо відказав Герет.— Утнути пудинг мені не до снаги. Але мені здавалося, що Різдво без нього — не Різдво. Та й пудинг невеликий».

Саме нас піти й принести пляшку віскі, вирішив Роджер.

Він і Герет повернулися до столу одночасно.

«А це, щоб полити пудинг»,— сказав Роджер, відгвинчуючи корок.

«То це ви геній»,— сказав Герет просто.

Роджер вилив на пудинг трохи віскі, Герет вийняв коробку сірників і підпалив його. Вони урочисто спостерігали, як на мить спалахнув і погас вінчик голубого полум'я.

«Йй-богу, не завадило б принести бренді»,— вибачливо промовив Роджер.

«Ет, віскі анітрохи не гірше, друже».

Упоравшись із пудингом, вони зібрали посуд і вмостилися коло каміна з приємним відчуттям ситості, тепла, спокою й легкого сп'яніння.

«Тобі не тягне, мамо?»

«Нітрохи».

Надворі короткий зимовий день уже хилився до вечора. Незабаром овець збиватимуть в отари, щоб їм було тепліше, і туман осяде на вересовому галуззі закрижанілими краплями. Рік невпинно обертався, обертався на своїй похмурій осі з темряви й холоднечі.

Роджер і Герет неквапом потягували віскі.

«Нумо, ще по краплі».

«Авжеж, це питво не дасть застудитися»,— визнав Герет.

«Що ти кажеш, Герете,— докинула його мати, — Як можна біля вогню застудитися».

«Це все одно що мастило,— спокійно пояснив Герет, наливаючи в свою склянку віскі на два пальці,— Як в автобусі. Не дає волозі потрапити в циліндри».

І він, смакуючи, випив ще.

Вони ще трохи помовчали. Роджер завважив, що світло у вікні, яке виходило на море, з білястого, наче шкуринка на сирі, перетворилось на ніжно-рожеве. Він уже хотів заговорити про це, але, згадавши, що мати незряча, промовчав. Чи ж годиться говорити про гарний захід сонця, коли сидиш з людиною, для очей якої барви призахідного неба зникли назавжди?

гірському схилі, знаходячи не тільки засоби до існування, але й невимовну втіху в тому, щоб вгризатися в гору глибше й глибше, вибухами відриваючи від неї величезні шматки й видовбуючи печери, в яких він зміг би жити своїм потаємним життям. І враз перед внутрішнім зором Роджера постало жахливе видиво: Герет через двадцять років, сам-самісінький, із запалими, поораними зморшками щоками й кількома сивими волосинами на банеподібному черепі, заклопотано рухається поміж мокрих скель з повними кишнями динамітних шашок, а в думках у нього — чайні яйця.

«Не треба думати про це,— квапливо промовив він.— Буде й у нас свято. Дік Шарп робить останню ставку. Якщо ми протримаємось ще кілька тижнів, він програє».

Мати й син з мовчазним подивом обернули до нього обличчя, і він зрозумів, як стривожив їх, згадавши заборонене ім'я, та ще й біля їхнього різдвяного вогнища. Проте Роджер не відчув каяття. Якщо Дік Шарп не йде їм з думки — а в цьому немає сумніву, бо інакше Герет не розмірковував би так болісно про своє майбутнє в каменярни,— то нехай його ім'я буде в них і на язиці.

«Герете! Матусю! — вигукнув Роджер.— Випийте зі мною ось за що — за нашу перемогу!»

Від хвилювання він схопився на ноги.

«У матері немає з чого пити,— сказав Герет.— Ось куди наллємо».

Він узяв з полиці склянку й налив туди трохи віскі. Пляшка майже спорожніла.

«Я міцного не п'ю»,— заперечила мати.

«Знаю, що не п'єш,—сказав Герет,—Але цього разу випий, мамо. Роджер має рацію. Він хоче, щоб ми випили за найкраще в світі — за волю до боротьби».

«Сьогодні Різдво,— зітхнула вона,— а ти говориш про боротьбу».

«Ми п'ємо за те, щоб зуміти вижити, місіс Джонс»,— сказав Роджер.

Вони піднесли свої склянки. Мати аж закашлялася, але вигляд у неї був задоволений: чи то від випитого, чи то від чогось іншого на обличчі заграла м'яка, задумлива посмішка.

«Ох Герете,— стиха промовила вона,— ти такий же, як твій батько».

«Та мабуть, мамо».

«Він сказав би те саме, що й ти. Він сказав би, що наша воля до боротьби — це найкраще, що ми маємо»,

Герет посміхнувся до матері, й Роджер, що спостерігав за ними, раптом побачив, які у них схожі обличчя.

«Пам'ятаєш, як Принц хвицьнув мене?» — спитав Герет.

«Ще б пак. Я так тоді злякалася за тебе».

«Я ніколи не розповідав тобі, що трапилось опісля,— сказав Герет.— Всі ці роки й словом не прохопився, а тепер розповім».

«Опісля?»

«Коли я знову почав ходити,— сказав Герет. Він обернувся до Роджера,— У нас був кінь, Принц, він робив тут усе, поки ми не придбали трактор. То був надійний старий трудяга, він знав тут кожен камінчик і кожну билину краще за мого батька. Але якось, я тоді був ще зовсім хлоп'ям років шести-семи, трапилося дивне: Принц хвицьнув мене. Мабуть, я пустував біля його задніх ніг. Хвицьнув досить дошкульно — кісток не поламав, але руку в плечі вивихнув. Дістав я також синців, а тому мене вклали в ліжко й протримали в ньому кілька днів. Коли я встав на ноги й знову вийшов на подвір'я, то

намагався триматися від Принца якнайдалі, і батько, очевидно, помітив це, бо одного разу вранці підкликав мене до дверей стайні, де він стояв біля Принца. «Герете»,— каже він. «Що, тату?» — питаю я. «Хочеш мати шилінг?» — каже він. Для мене шилінг був величезними грошима, а батько дістав монету з кишені й тримав її так, щоб вона аж зблискувала проти сонця. «Він твій,— каже батько,— тільки ти мусиш підняти його». І кинув монету просто коневі під копита. Я дивлюсь на монету і бачу, як вона блищить, а Принцеві копита видаються страшенно великими й страшенно твердими, а в мене тіло ще болить від того, що він мене хвицьнув. Але мені хочеться взяти шилінг, хочеться чогось іще більшого, ніж той шилінг, ви мене розумієте?»

Роджер ствердно кивнув.

«Отож я проліз поміж кінськими ногами й підняв шилінг,— сказав Герет. Він обернувся до матері й говорив тільки для неї: — Земля була трохи з болотом, і спочатку монета вислизнула в мене з пальців, та я знову схопив її. Принц стояв тихо, мов миша, а я виліз з-під нього з шилінгом і закричав: «Я зробив це, тату! Зробив!»

І Герет радісно засміявся.

«А я й не знала,— сказала мати.— Чи то батько велів мені не казати?»

«Ні, не велів. Але я помітив, що він нічого про це не каже за обідом, і хоч я був малий, а второпав: як він нічого не каже, то й мені краще тримати язика за зубами».

Запала мовчанка. Роджер уявив собі маленьке, спотворене і в синцях тіло, що тремтить від страху, але повзе в грязюці, щоб підняти шилінг, якому судилося перетворитися на яскравий символ мужності й завжди сяяти в закапелках Геретової душі. Пронизливий, ще з домішкою страху, але водночас і переможний крик лунав у його вухах:

«Я зробив це, тату! Зробив!»

«Так, ви це зробили як слід»,— сказав він Герету.

«Принц був справжній скарб,— вів далі Герет.— Я аж захворів, коли він здох, хоч на той час я був майже дорослим».

Малинові барви зблякли, і небо за вікном швидко втрачало магію своїх чарів.

«Давайте-но засвіtimo,— піднявся Герет,— й вип'ємо по добрячій чашці гарячого чаю».

Чарівність смеркання розвіялась, запанувала метушня веселої буденності. Електричне світло хлюпнуло прозаїчністю на все довкола, спростувало метафори, показало, що Герет аж ніяк не борсук чи яструб, а просто горбань, Роджер — обідранець-дивак з інтелігентним обличчям, а мати — просто часточка життя, що спокійно догорає в кріслі.

Вони посідали пити чай, і Герет ще раз здивував їх: з кухні, куди міг заходити тільки він, приніс пишній, розцяцькований марципанами різдвяний пиріг.

«Герете, а це домашній пиріг»,— сказала стара, смакуючи.

«Від місіс Аркرایт,— ствердно кивнув головою Герет.— Вона пече пироги, аби хоч щось робити. Півсела забезпечила».

І Роджер раптом немов наяву побачив, як місіс Аркرایт, сама-самісінька в бездоганно охайному будиночку, місить темне солодке тісто у великій фарфоровій мисці, прикидаючи, кому потрібен різдвяний пиріг. За інших обставин картина того, як самотня жінка, що тільки й знає без кінця сваритися із сміттярами, намагається якось згаяти час,— видалась би йому меланхолійною, але тепер він побачив її в незвичайному світлі. Ця картина змусила його подумати про мужність і стійкість людей, про їхню безмежну винахідливість і готовність чинити опір лютій облозі літ.

«За місіс Аркرایт! — вигукнув він.— Ланкашірський подарунок Ллланкрвісу!»

«Хай благословить бог її добре серце»,— сказала мати.

«Сподіваюсь, вона почастивала пирогом сміттярів»,— докинув Роджер.

Він почував себе розкутим і легковажним. Мабуть, він сп'янів. А якщо й так, то до цього спричинилось не стільки віскі, скільки незвичайність цього дня, ніжної смаженої зайчатини, похмурої пишності вечірньої заграви, неповторність облич Герета і його матері, думки про місіс Аркرایт і сміттярів, багатство і хитросплетіння людських особливостей, яке годі розплутати.

«Востаннє я їв такий пиріг на весіллі»,— сказав Роджер. І хоч це було неправдою, він з цікавістю прислухався до своїх слів і спитав себе, що зараз ще вигадас. Та й що це таке — правда? Правда розуму чи правда серця?

«Я був на весіллі незадовго перед тим, як приїхав сюди,— вів далі Роджер.— Це була надзвичайно щаслива подія. Мій брат Джеффри взяв шлюб з чудовою дівчиною, на ім'я Марго. На мою думку, то буде ідеально щасливе подружжя».

Вони слухали, а він провадив:

«Марго така вродлива, що й світ не бачив. У неї рудувато-золотаве волосся й навдивовижу зелені очі. Які тільки чоловіки не намагались одружитися з нею, але вона всім відмовила й вибрала найкращого. Це — Джеффри, і він справді найкращий, коли навіть я, його брат, кажу це. Ясна річ, він завжди й у всьому перевершував мене. І старший на кілька років, і розумніший, і приваблівіший. Але до мене ставився чудово. А я ніколи не заздрихав йому, бо все, що він робив, було таке недосяжне для мене, що мені й на думку не спадало змагатися з ним.

Ми з Джеффри жили разом,— не вгавав Роджер.— Я, певно ж, розумів, що рано чи пізно залишусь без нього, інакше і не могло бути. Цебто було б дуже прикро, якби Джеффри не одружився і не мав нащадків. З нього вийде чудовий батько».

«А ви,— порушила приємну тишу мати.— Ви тепер теж шукатимете собі дружину?»

«Та вже пора,— палко відповів Роджер.— Я тут накинув оком на кількох. Але всі вони, здається, зайняті».

«Райанон зайнята, це точно,— сухо мовив Герет,— Отой хлопець з аеропланами ніколи від неї не відчепиться».

«Ділвін? Ви гадаєте, він врешті доможеться її?»

«Коли Райанон вирішить вийти заміж,— сказав Герет,— вона прийде до Ділвіна».

«Авжеж, я мушу швидше одружитись,— сказав далі Роджер.— Бо інакше мені житиметься нелегко, особливо тепер, коли Джеффри й Марго мостять собі власне гніздечко. Вони знайшли чудовий замиський будинок. Стоїть зовсім окремо, серед поля. Шістнадцяте століття, є обора для худоби й фруктовий сад. А Джеффри й Марго так довго жили в Лондоні, що радо оселяться на волі й у замиській тиші. Та й будинок просторий, розрахований на велику родину».

Він неспокійно пройшовся по кімнаті й зупинився біля вікна, дивлячись на довгу непорушну смугу сріблястого світла край темного Ірландського моря.

«Авжеж,— промовив він так тихо, що навряд чи хто і почув його,— Тепер мені треба звикнути обходитися без Джеффри. Але йому добре буде з Марго. Просто приємно бачити, коли двоє людей такі щасливі».

Посміхаючись, Роджер обернувся й подивився на Герета та його матір.

«Та годі вже про мене»,— сказав він.

Вони допили віскі, поїли холодної шинки й знову в ситому отупінні зручно повлаштовувалися біля вогню. Герет витягнув стару колоду карт, і вони з Роджером невміло, але з дружніми жартами зіграли кілька разів у рамс. Аж десь опівночі Роджер помітив, що мати заснула в своєму кріслі, і вирішив, що час уже йти. Герет провів його до хвіртки.

— Завтра ніякої роботи,— сказав він.— Поваляйтесь досхочу в ліжку. .

— Так і зроблю,— відповів Роджер.— На добраніч і ще раз дякую.

Він повернувся й подався геть з неясним, але прикрим відчуттям того, що трапилось щось дивне й недоречне. І тільки пройшовши кроків сто на свіжому й чистому нічному повітрі, він збагнув у чім річ. Обидва вони, як тільки свято закінчилось і думки їхні звернулися до роботи, заговорили по-англійському.

Двадцять сьомого грудня вони стали до роботи як звичайно. Бурий автобус теж узявся за своє, але, па превелику радість, їм вдалося випередити його під час першого і найважливішого рейсу в місто о восьмій п'ятнадцять. На околиці Карвеная утворилась величезна пробка, і бурий автобус, повнісінький пасажирів, перехоплених у них, затиснуло між стовписьком приватних машин і величезним ваговозом, що вперто повз серединою дороги. Герет підкотив ззаду на своєму майже порожньому автобусі і, скориставшись із того, що зустрічний потік машин на мить послабшав, з гучним зневажливим ревінням перегнав бурий автобус і прикотив на міську площу набагато раніше від нього. Тістопикий водій бурого пірата поставив свій автобус на протилежному боці площі, з непристойною квапливістю висадив пасажирів і газонув геть, а Герет і Роджер реготали, свистіли й глузливо вимахували руками, не покидаючи надійного захисту свого автобуса.

Радість здобутої перемоги не полишала їх цілий день, хоч У міру того, як спливав час, ставало дедалі ясніше, що бурому зайді дано наказ завдавати їм якомога більше неприємностей. Він, наче тінь, випереджав їх під час кожного рейсу, і денна виручка у них цього разу виявилася мізерною, як ніколи. Але і Роджер, і Герет уникали говорити на цю тему, їх опанувала навдивовижу вперта терплячість — поки в сумці бряжчатиме хоч кілька монет, вони їздитимуть, і, можливо, — ця невисловлена ними думка висіла в повітрі — Дік Шарп не витримає.

Ввечері того ж дня, за п'ять хвилин до десятої, Роджер вийшов з пивної Марію, квапливо застібаючи на ходу шкіряну куртку: повітря було крижане. Ніч стояла тиха, ясна й пронизливо холодна. У вогнях Карвеная зірки потьмяніли й зблякли, але, глянувши на чорне небо, Роджер зрозумів, що, опинившись у горах, він побачить, як вони сяють і мерехтять, напрочуд великі, в нічим не забрудненій темряві. Він швидко попрямував до площі. Жовтий автобус стояв на звичному місці, наполовину заповнений пасажирами, але лампочки в салоні не горіли, і пасажири задовольнялися світлом, що соталося знадвору. Отже, Герет ще не прийшов. Дивно, бо на нього не схоже приходити пізніше від пасажирів.

Роджер піднявся в автобус і ввімкнув освітлення. Пасажири зраділи, гомін розмов посилювався, а кілька чоловік, що стояли на площі, сподіваючись, мабуть, на появу бурого автобуса, піднялись у жовтий і сіли на вільні місця. Роджер знайшов свою шкіряну сумку: зараз він почне збирати гроші за проїзд. Ось-ось з'явиться Герет, і вони поїдуть. Кілька міських годинників почало вибивати десяту. Навіть тут, в автобусі, серед гомону голосів, він почув ці годинники — так дзвінко лунав їхній бій у морозяному повітрі. Вже десята, а де ж Герет? Роджер занепокоєно совався па своєму місці, виглядав у вікна. Площа була майже порожня. Тут стояло з ввімкненими вогнями кілька автобусів компанії «Дженерал», готових вирушити в путь, і де-не-де квапливо пробігала закутана в пальто людська фігурка, поспішаючи до тепла благословенного домашнього вогнища. Та ще світився довгастих прямокутник якоїсь самотньої вітрини — вона погасне об одинадцятій.

Потім Роджер помітив огрядну постать, що простувала площею до їхнього автобуса. То був не Герет, але, оскільки постать була кремезною і чимось добре знайомою, на мить Роджеру здалося, що то

таки Герет, тільки хода в нього ніби інша, ніж звичайно, наче він несе своє тіло на міцніших ногах. Нарешті Роджер зрозумів, що це Гіто.

Гіто підійшов до автобуса й піднявся по приступках. Вираз його обличчя був непроникний. Рятуючись від холоднечі, він надів старого фетрового капелюха, що ховав його лисину і робив молодшим на вигляд. Роджеру траплялось бачити Гіто без Айво, але без лисучої лисини — ніколи. Гіто нахилив велику голову до Роджера. Обвів поглядом автобус, ніби перевіряючи, чи можуть його почути, і тихо й поважно промовив:

— Я прийшов, щоб вести автобус.

— А де ж Герет? — спитав Роджер.

— В лікарні,— відповів Гіто. Він сів за кермо й пошукав у кишені.— Герет дав мені ключ,— сказав він. Бо ж у мене є права водити автобуси і вантажні машини.

— Але ж...— Роджеру перехопило подих,— що ж з Геретом? Звідки ви знаєте, що він у лікарні? Ви бачили його там?

— Ми його туди відвезли. Удвох з Айво.

— Але що з ним сталося? — голосно перепитав Роджер.

Пасажири, за винятком кількох на задньому сидінні, замовкли і вже дивилися на Роджера і Гіто. Автобусом ніби прокотилась якась хвиля — всі почали здогадуватись, що діється щось незвичайне.

— У нього перелом зап'ястка,— сказав Гіто.— І ще синці. Там його зараз оглядають. Ми з Айво підібрали його. І відвезли до лікарні. Він дав мені ключ і сказав, щоб я вирушив у рейс рівно о десятій.

— Перелом зап'ястка? Сипці? Потрапив у лік...

— Встряв у бійку,— сказав Гіто. І додав: — Судячи з усього.— Даючи цим зрозуміти, що сам він її свідком не був. Світло в автобусі потьмяніло, коли Гіто заходився запускати мотор. Але той запрацював спокійно й ритмічно, і лампочки знову засвітились рівно й яскраво.

Гіто явно не був схильний розмовляти на цю тему, поки вони не прибудуть до Лланкрвіса. А може, й взагалі. Він увімкнув швидкість, обережно перетнув площу й акуратно повів автобус з Карвеная. Роджер, приголомшений почутим і з важким, тривожним відчуттям у грудях, почав збирати плату за проїзд, просуваючись по салону. Майже кожен питав його, де Герет. І в кожного спочатку він мовчки брав гроші, давав, коли було треба, здачу й уже по тому відповідав:

— Вихідний.

Місіс Опора Джонс також сиділа в автобусі. Вона була серед тих небагатьох, хто не спитав, де Герет. Вона мовчки подала Роджеру гроші й подивилась на нього поглядом, в якому змішались співчуття і впевненість у власній правоті. Її обличчя промовляло, що, як па неї, Роджер, і то через власну дурість, ускочив у вкрай погану історію і що вона зовсім не дивується, що Герета спіткало якесь нещастя.

На той час, коли вони подолали півдороги до Лланкрвіса, Роджер уже зібрав плату за проїзд, і, не маючи чого робити, опустився на вільне сидіння спереду і втупився поверх капелюха Гіто в чорну ніч, що огорнула гори. І враз відчув таку тривогу, таку пригніченість, що аж пожалкував, що вже обійшов пасажирів. Водночас, всупереч здоровому глузду, він гостро заздрих Гіто. Герет дивився на Гіто як на свого справжнього друга, як на людину, на яку можна покластися в скруті. Якби це Роджер підібрав Герета й відвіз до лікарні, то чи віддав би Герет йому ключі і чи попросив би сісти за кермо автобуса? Правда, Гіто має відповідні права. Він може вести автобус на законних підставах, а в їхньому становищі, коли з усіх боків на них чигають вороги, було б неприпустимим і явно хибним доручати це Роджеру, оскільки таким чином вони порушили б закон. Роджер розумів це, а проте все ж таки заздрих Гіто, який вправно й майстерно вів автобус угору по незлічених поворотах дороги, зупиняючись щокілька хвилин, щоб висадити пасажирів, і потім знову рушаючи з місця плавно й без ривків навіть на найкрутіших підйомах і цим самим змушуючи згадувати, що колись він і Айво самі водили автобуси. Так, водили, поки Дік Шарп не підгорнув їх під себе. Вони не витримали, покинули Герета одного опиратися лихим намірам Діка Шарпа. А ось він, Роджер, з власної волі встряв у їхню суперечку, був вірний Герету, служив йому, цілком віддав себе в його розпорядження. Але ніколи він не зможе стати Герету таким же близьким, домогтися такої ж незаперечної невимушеності у стосунках із ним, як Гіто, якому це далось без будь-яких зусиль, само собою. Той різдвяний день був винятком, нестримним кипінням піднесеного настрою.

Такі думки дзвеніли в Роджеровій голові, наче в'язні ланцюгами. А потім Гіто і Роджер прибули до Лланкрвіса, зробили в селищі дві чи три зупинки і нарешті стали на самісінькій горі в кінці маршруту, біля Геретового гаража з гофрованого заліза. Для автобуса настав час відпочинку. Нічого не сказавши Гіто, Роджер мовчки покинув машину,

відчинив двері гаража, почекав, поки Гіто обережно завів туди автобус, вийшов, зачинив другу стулку і замкнув двері. Після чого став перед Гіто, дивлячись йому в обличчя в пронизаній світлом зірок темряві.

— Ну,— сказав Роджер,— то хто ж напав на Герета?

— Я не бачив,— відповів Гіто.— Ми знайшли його в провулку за пивною. Якийсь чоловік почув шум, вийшов і побачив, що він там лежить. Тоді цей чоловік повів туди мене з Айво, бо ж усі знають, що ми з Геретом друзі. Ми зразу й пішли. Герет уже опритомнів і саме зводився на ноги, коли ми підійшли, але якось повільно, бо вони вдарили його по голові. Правий зап'ясток у нього був зламаний. Рукою він не міг навіть поворухнути.

— Але хто ж на нього напав?

— Не знаю,— відповів Гіто.— Та знаю, хто за всім цим стоїть, і ви теж знаєте.

— Авжеж,— погодився Роджер.

Запала мовчанка. Десь далеко у горах загавкав собака, а може, й лисиця.

— Автобусу тепер шкоди не зроблять,— заклопотано промовив Гіто,— А ось, мабуть, і Айво,— додав він. До них долинуло гудіння добре спрацьованого автомобільного мотора — знизу до Лланкрвіса наближалася вантажна машина.— Він сказав, що забере мене звідси.

— Отже, ви зараз їдете,— промовив Роджер.

— Треба, щоб хтось сповістив місіс Джонс,— замислено проказав Гіто.

— Я сповіщу.

— Скажіть, нехай вона не турбується,— провадив Гіто.— Він буде вдома завтра або післязавтра. Автобусу ж тепер шкоди не заподіють.— Гіто говорив так, ніби був переконаний, що мати Герета турбуватиметься передовсім про автобус.

— Скажу,— пообіцяв Роджер.

Знизу на ваговозі викотив Айво й зупинився, не вимикаючи мотора. Помахом руки привітав Роджера з кабіни, але навіть не висунувся, щоб сказати що-небудь. Підійшов Гіто, сів поряд з Айво, і машина рушила геть.

Коли вона зникла, на горі запанувала нічим не порушувана, цілковита тиша — така може бути тільки на безлюдній планеті. Ще ніколи Роджер не почував себе так самотньо. Але розмірковувати про

це не було сенсу. Там, у горах, біля підніжжя височезного чорного відвалу, мати Герета сидить і чекає в подвійній темряві мертвих очей і неосвітленої кімнати. Ось кому він усе ж таки потрібний. І Роджер квапливо подався вгору вузькою дорогою, що, як він тепер побачив, зблискувала іскорками інію.

Ніч стояла безмісячна. Втім, при кволому, холодному світлі зірок та ледь вловимому мерехтінні інію дорогу в прозорій непорушності таки можна було знайти. Але трохи далі від дороги панувала гнітюча, насторожена темрява. А гори височіли чорним громаддям тиші.

Підіймаючись горішніми вулицями селища, Роджер трохи заспокоївся і почав більш тверезо оцінювати становище. Проте ця тверезість не принесла йому розради. На Герета напали і так позвірячому побили його, що він втратив свідомість і попав у лікарню. А нападники зникли, не тямлячись, мабуть, з радості, і невідомо, хто вони. Якщо у них вистачило духу підстерегти Герета, то їм нічого не варто напасти й на нього. Він слабший від Герета фізично, місцеві жителі менш прихильні до нього, тож він не може розраховувати на те, що вони його захищатимуть. Та й взагалі він більш уразливий.

Роджер ішов швидко. Край селища останній ліхтар кидав на землю бліде коло світла. Далі починалася темна стежка, мовчазні гори й чорна стіна відвалу над самотнім будиночком.

Він ішов уперед і вже сам до пуття не знав, чи поспішає до Геретового барлога, щоб у тяжку хвилину допомогти старій жінці, чи сам хоче знайти в неї захисток і підтримку. Але одне він знав напевно: цієї ночі він до капиці не повернеться. Можливо, він більш ніколи не піде туди.

Ось стукнула хвіртка, і Роджер попрямував полем до будиночка. Біля підніжжя темного, створеного руками людей відвалу невиразною плямою виступали його низькі побілені стіни. Хоч би одне освітлене вікно — гостинний жовтий квадрат, що обіцяє домашній затишок, тепло і безпеку! Але стара жінка сидить у темряві своєї сліпоти, в темному будинку на темній горі, що дивиться на темну рівнину моря. Зараз він простує з однієї темряви в іншу.

Роджер спробував зібрати рештки своєї мужності. Та страх, що поймав його, був величезний, первісний і непоборний. На півдорозі між хвірткою і будинком ноги Роджера прикипіли до землі. Чорний відвал насунувся на нього і затулив зірки, гірський схил наче

відштовхував його назад, холоднеча, темрява й самотність розходились великими концентричними колами і ось уже вкрили світ. Все марно, він зазнав поразки, гори не приймають його, скелі відпихають геть, під цей шиферний дах його не впустять, а на всіх темних, невидимих схилах на нього чатують убивці.

Судорожним зусиллям Роджер подолав останні тридцять ярдів, що відділяли його від будинку, й кілька разів постукав. Усе ж таки в нього вистачило самовладання стриматись і не почати шалено гатити в двері. Та однаково стук його був гучний і квапливий, і стара жінка, яка сиділа біля каміна, ув'язнена в тишу, безперечно зрозуміла: щось скоїлось, Але відгукнулась голосом рівним і спокійним:

«Dowch i mewn!» (Увійдіть! (Валл.))

Роджер повернув ручку, і двері ніби самі по собі відчинились. Як же легко скривдити цю жінку, яка вона самотня і беззахисна, наче куріпка в гнізді.

«Місіс Джонс»,— покликав він, тихо зачиняючи за собою двері.

«Герет з вами?» — спитала вона.

«Ні,— відповів Роджер.— Герет залишиться на ніч у Карвенаї».

«Увімкніть світло,— сказала вона,— підійдіть до мене, сядьте і розкажіть, що сталося».

Роджер послухався. Вона сиділа, як завжди, біля електричної грубки, а в каміні на решітці лежало вугілля, щоб відразу затопити, щойно Герет прийде додому. Роджер сів і простягнув руки до грубки. Тепло трохи заспокоїло його, він уже не так гостро почував себе диким нічним звіром, на якого полюють.

«Перш за все, з Геретом усе гаразд»,— сказав він.

«Але його спіткало якесь лихо,— стиха промовила стара.— Так чи так, а з ним щось та сталося».

«У нього перелом зап'ястка»,— сказав Роджер.

«Він потрапив в аварію?»

«Ні, не в аварію».

Вона чекала мовчки, але її зчеплені руки мимоволі здригалися від нервового напруження.

«Не буду вам брехати,— сказав Роджер.— На нього напали».

«А де він?» — спитала стара вже голосніше й якось дзвінкіше.

«Відпочиває,— сказав Роджер,— у лікарні».

Вона схопилася за горло, потім повільно опустила руки.

«У лікарні?»

«Просто для того, щоб відпочити,— сказав Роджер.— І руку йому там перев'яжуть».

«Хто це зробив?» — спитала вона.

«Вони накивали п'ятами. Але кожному відомо, хто насправді за ними ховається».

«Це Дік Шарп,— сказала вона.— Якось він приходив сюди однієї суботи на чай, коли вони ще були малими її ходили до школи в Лланкрвісі. Ще тоді він мені не сподобався. Одна курка у нас неслась не в курнику, і вони з Геретом, коли гралися після чаю, знайшли гніздо. Дік Шарп нічого про це не сказав, але, перш ніж іти додому, поцупив яйця, сховав їх у кепку й продав у селищі».

Роджер насмішкувато гмукнув, але побачив, що мати не звертає на нього уваги. Її обличчя взялося зморшками: згадуючи, вона вся поринула в свій внутрішній світ. Фізично вона сиділа напроти Роджера в рівному червонястому відблиску електричної грубки, але в думках стояла на порозі свого будинку і, ніби сорок років тому, бачила, як Герет, її малий горбань, якого вона так нестямно любить, іде гірським схилом униз, до школи, де його цілісінький день штурхатимуть пустиголою й жорстокі нормальні діти.

Вона тихо погойдувалася у своєму кріслі, її обличчя закам'яніло від душевного болю.

«Герете, bach, Герете, bach».

Роджер почекав, поки її думки звернуться до нього, і коли йому здалося, що вона отямилась, лагідно мовив:

... «Сьогодні я ночуватиму тут».

«Ночуватимете тут? — спитала вона.— Чому?»

«Щоб не залишати вас саму,— твердо промовив він.— Цього й Герет хотів би».

«І він щось таке казав?»

«Я Герета не бачив. Це Айво з Гіто... знайшли його. Гіто привів сюди автобус. Але я знаю, що Геретові не хотілося б, щоб ви були самі».

«Я можу обійтися. У мене все під рукою».

«Ви хочете сказати, що я тут не потрібний?»

«Ні,— відповіла вона й трохи помовчала.— Ні, цього я не хочу сказати».

«Якби я залишився, мені було б легше на душі,— промовив Роджер.— І я певен, що Герет теж цього хотів би».

«Ну що ж,— сказала мати.— Можете спати па дивані».

У Роджера відлягло від серця. Лише тепер він раптом осягнув безмір страху, що його він притлумлював у собі, Роджеру легше було б умерти, ніж знову вийти в цю чорнющу ніч назустріч чомусь невідомому, що чигало на нього.

«Можна, я запну занавіски і затоплю в каміні?» — спитав він у матері.

«Авжеж,— мовила вона.— І можете приготувати по чашці чаю».

Роджер розтопив камін, а коли полум'я розгорілося, пішов на кухню — Геретову кухню,— чисту й охайну, як корабельний камбуз.

Чай, чайник, молоко, цукор — усе було наготові. Невдовзі в руках обох парували чашки з чаєм.

«Може, підвечеряєте?» — спитав Роджер.

«Ви вечеряйте,— сказала мати.— Ї хліб і свіжий сир, якщо не хочете морочитися з каструлями».

На згадку про сир Роджеру раптом страшенно захотілося їсти, і він підхопився, щоб іти на кухню.

«А ви що будете їсти?» — спитав він.

«Я не хочу нічого»,— відповіла мати.

«Може, шматочок хліба з сиром?»

«Не треба нічого».

Вона промовила це так рішуче, що Роджер зрозумів: її нудить на саму думку про їжу. Зараз шматок не йтиме їй в горло. Він захоплено подумав про те, як вона вміє триматися, нічим, крім відмови їсти, не зраджуючи своїх почуттів.

Роджер відкрояв чималу скибку хліба, намазав його маслом, поклав шматок сиру й повернувся до каміна.

«Пробачте, що я їстиму сам, без вас»,— сказав він.

«Вам треба працювати»,— відповіла вона просто.

За цим зауваженням вгадувалися роки тяжкого, відкритого всім злигодням життя, коли чоловіка треба було нагодувати хоч би там що, підтримати його сили в нескінченній праці, єдиного джерела існування. Зараз вона говорить про роботу. Яка для них може бути тепер робота?

«Герет якийсь час не зможе водити автобус»,— сказав Роджер.

«А який зап'ясток у нього зламаний?» — спитала мати.

«Не знаю. Але автобусом треба керувати двома руками, однією нічого й думати».

«Отже, кінець? — тихо спитала вона. — Дік Шарп переміг?»

Роджер жував хліб з сиром.

«Навіть не знаю, — сказав він. — Автобус поки що надійно стоїть у гаражі. Проте ми не зможемо возити пасажирів, доки Герет не сяде за кермо. А коли це буде, мені невідомо».

«А чи не змогли б його водити ви?» — знову спитала мати.

«Та зміг би, — відповів Роджер, згадуючи свій перший у цих місцях вечір, дощукульний дощ і шурхіт товстих шин. — Зміг би, ось тільки прав водити автобус у мене немає, а щоб їх одержати, потрібен час».

«Розумію», — сказала мати і знову поринула в спогади.

Роджер мовчав. Сам собі він щиро зізнався: зараз найважливіше для нього — пересидіти там, де менш небезпечно. Ні, це надто сильно сказано. Якби він шукав тільки безпеки, то треба було б зробити одне: наступного ранку, коли зовсім розвидниться, поїхати в Карвенай на вокзал і дочекатися поїзда, який назавжди повезе його з цих країв і якнайдалі від поплічників Діка Шарпа. Та він ніколи не замислювався про таку можливість досі, не думав він про неї й зараз. Поки можна зробити щось у справі «Герет versus (Проти (лат.) Дік Шарп», він не зійде зі сцени, а діятиме. Але це, зрозуміло, не означає піднести себе їм на тарілочці, щоб тебе зарізали. Мабуть, ті, хто напав на Герета (Роджер не сумнівався, що їх було кілька чоловік), зараз підстерігають його біля каплиці, зазирають у вікна, торгають ручку дверей... На саму думку про це все у ньому хололо. А як вони поведуться, коли зрозуміють, що його там немає? Прийдуть сюди?

Може, прийдуть, а може, й ні. Єдина надія на те, що вони не нападуть на нього, поки він тут з матір'ю. Але ж сліпа жінка не свідок! Проте вона, хоч і стара, може вчинити якийсь опір, їм доведеться прибити її, а за це, якщо їх спіймають, з них спитають по закону. Роджер шкодував, що не може навіяти тим людям, хто вони не є, ці холодні, тверезі міркування.

Проте він боявся, ніде правди діти, ганебно боявся. Він хотів до вітру, але не наважувався вийти надвір, в *tu bach*. Його уява населила темряву жахливими костоломами-садистами, а темрява починалась одразу за дверима.

Що ж його робити? Лежати на дивані й мучитись до ранку? Мабуть, так. Краще це, ніж...

Та ось мати повільно, але рішуче підвелася з свого крісла.

«Пора спати,— сказала вона,— Залишайтеся тут, містере Фернівел. На дивані вам буде зручно. І ви знаєте, де й що у нас».

«Так, місіс Джонс. Дякую».

Вона взяла легенький ціпок, що стояв біля її крісла, і пішла на кухню, а він дивився, як вона впевнено й звично намацує дорогу, постукуючи тим ціпком. У тиші він почув, як стара відчинила двері чорного ходу й вийшла. Чи треба йому піти за нею? Постояти, постерегти її? Ні, зрозуміло, бо якщо вони ховаються десь неподалік, то чекають не на матір, а на нього.

Зірвавшись на ноги від раптового рішення, Роджер майже бігцем кинувся до парадних дверей і відчинив їх. Потім, не переступаючи порога, не покидаючи тепла й світла, які захищали його, розстебнув «блискавку» на штанах і заходився мочитись просто в темряву — довга крива цівка починалась в електричному світлі й зникала в чорноті ночі. Він чув, як сеча падає на траву. Ах, як полегшало! Як полегшало!

Роджер застебнув «блискавку» й повернувся до каміна. Якщо коли-небудь він згадає цей день за цілком інших обставин, які зараз неможливо навіть уявити,— десь в Упсалі в квартирі з центральним опаленням, з меблями, оббитими чорною шкірою, абстрактною картиною на стіні, ящиком шотландського віскі на кухні й блондинкою на тахті,— то чи не здається тоді неймовірним, просто неправдою, що він боявся вийти за двері, щоб помочитись? Що він, осілий городянин, сидів отак в облозі й боявся мовчазної гірської ночі?

Аж ніяк не здається, розмірковував він. У сьогоднішньому світі насильство стало одним із найбуденніших явищ. Майже в половині міст на землі люди бояться виходити з дому вночі. Ах, Фернівеле! Ах, людство!

Повернулась, постукуючи ціпком, мати, просунула незрячу голову в двері й сказала:

«На добраніч».

«На добраніч,— відповів Роджер.— Дякую, що дозволили залишитись тут».

«Це я маю вам дякувати,— заперечила вона.— Ну, спіть уже».

Почувши, що стара переступила поріг своєї спальні, Роджер підійшов до парадних дверей і замкнув їх. Потім замкнув двері і чорного ходу. На кухні горіло світло, він не став його вимикати. Не вимкнув його і у вітальні. Мати із загостреним, як у всіх сліпих, слухом, мабуть, здивується, не почувши клацання вимикача. Що ж, нехай дивується. А він надто знервований і не може без світла.

Роджер підкинув у камін вугілля, щоб горіло ще години три-чотири, навіть якщо він і засне. Пораючись, він раптом згадав про грубку в каплиці, згадав з легким жалем. Саме зараз вона, мабуть, зовсім гасне, в ній вмирає останнє тепло, тьмяніють жарини, там оселяється холодна темна ніч... Він почував себе так, як відчуває себе людина, що змушена залишити у стайні свого вірного ослика ненагодованим і ненапоєним. Нехай, він повернеться туди вдень і розпалить у грубці. А тим часом тут, у будинку Герета, він зробив усе, що міг. Якщо він і мати спатимуть неспокійно, то не з його вини. Він розв'язав і ослабив шнурки на черевиках, щоб не трудили ноги, але не скинув їх. Йому здавалося, що в самих шкарпетках він буде безпорадніший. Потім ліг на диван і вкрився ковдрою й своєю курткою.

А тепер спати. Чи пошукати якоїсь зброї? Біля каміна стояла коротка, важка кочерга. Він акуратно поклав її на підлогу в головах. Нехай приходять, якщо посміють.

До будинку Герета. Хай прийдуть і нападуть на нього, сплячого, якщо наважаться. Якщо їм так кортить. Якщо вони прийдуть. Поки він спить. В той час, як сліпа мати лежить без сну й плаче за своїм Геретом. Нехай приходять у Геретове лігво. Нехай посміють. У лігво. Спи, плач. Приходять з огорнутих мороком гір. З люті мокрих скель. Нехай Дік Шарп лічить свої гроші: Різдво минуло. Спи, Дженні, спи. Мені треба поговорити з тобою. Від мене все сховано, все. Спи безтурботно, моє любе й самотнє сердень, спи, поки в гори знову прийде Різдво.

Коли вранці яскраве сонячне світло затопило землю, Роджер і мати поводитися як доброзичливі незнайомці. Вона вмовила його засмажити собі яєчню, а сама, піддавшись його настійним умовлянням, навіть з'їла за чаєм шматочок хліба з маслом. І все ж між ними лежала прірва. Мати ще переживала події вчорашнього вечора, а він уже був готовий до, нового дня. Сонячне світло бадьорило йому

кров — треба було братись до діла, щось робити. Вночі він спав спочатку тривожно, потім сон став глибоким, і вбивці до нього не прийшли. Тут, на горі, знову було безпечно, море сяяло.

Він пообіцяв матері навідуватися.

«Скоро я принесу вам звістку про Герета,— запевнив він,— Тільки не знаю коли, бо ж автобус тепер не ходить, і невідомо, чи швидко я дістанусь до міста й повернуся назад».

(Автобус не ходить? Але ж на лінії переможний бурий автобус?)

«Буду вам вдячна, якщо ви принесете мені якісь новини»,— сказала мати.

«Вважатиму це своїм обов'язком,— сказав Роджер.— Ну, а ви самі тут упораетесь?»

«Так,— відповіла мати,— Після обіду прийде Малдвін. Він проведе мене до крамниці й приготує чай».

«Тоді гаразд,— сказав Роджер, надягаючи пальто.— А тепер я пішов. Мені треба бути на місці хоч би для того, щоб пояснити людям, чому не ходить автобус».

«Авжеж»,— сказала мати.

Роджер вийшов і зачинив за собою двері. Він розумів, що залишає стару сивілу самотньою в її власному таємничому світі, в густому мороці страждання. Роджер відчував до неї жаль. Проте водночас усвідомлював, що це не єдине почуття, яке вона викликає. В ній яскраво жевріло щось таке, чому він заздрив. Темрява, в якій постійно перебувала мати, була трагічною, але величезна внутрішня сила, що становила неповторну сутність її особистості, викликала повагу. Ця стара жінка, здавалося, була народжена не від людей, а створена часом і природою. Мати, як син, і син — як мати.

А зараз Роджеру найважливіше було потрапити в гараж. Він поспішав дорогою вниз. Сонце вже помітно підбилось угору, а гірський схил затопила повінь ясного рівного світла. На синьому небі велично пливло кілька сліпучо-білих хмар. Усе довкола виглядало дуже холодним і дуже гарним. І хоч який заклопотаний був Роджер, він усе ж помітив, поки швидко простував до гаража, що ніколи досі ще не бачив таких яскравих барв. Навіть кам'яні огорожі, завжди для нього сірі, сьогодні зовсім не були сірими, а мінилися відтінками сірого й зеленого, завдяки темним латкам темно-коричневого моху та великим круглим плямам лишайника значно світлішого ніжно-зеленого кольору.

Геретів гараж з гофрованого заліза сліпуче виблискував проти сонця. Але ще віддалік Роджер помітив і дещо інше. Двері гаража було зачинено нещільно. Склалися вони з двох стулок, щоб розчинити їх, треба було розсунути стулки на два боки, і коли Герет ставив автобус на ніч у гараж, то завжди засував засувки на одній стулці вниз і угорі, присував другу стулку, підпирав її великим каменем і замикав двері на замок. Вчора ввечері Гіто зробив усе так само. Стулка із засувами була на місці, але друга виявилась трохи відсунутою. Хтось заліз у гараж і потім, щоб не впадало в око, не дуже дбайливо й не дуже щільно причинив її. Хоч би хто був той заброда, він, очевидно, не збирався довго затримуватись у гаражі. Певна річ, здаля ніхто б не помітив, що тут не все гаразд.

Серце Роджера шалено закалатало. Він вхопився за зрушену з місця стулку й відсунув її. Почувся метушливий шурхіт, паче розбіглися сполохані пацюки, і в напівтемряві гаража Роджер побачив, як біля правого заднього колеса автобуса випростується двоє чоловіків. Після кришталево-прозорого світла, розлитого в горах, очі Роджера бачили погано, в той час як ті двоє, що потай псували автобус, вже призвичаїлись до напівморозу гаража. В Роджера, який опинився перед ними лице в лице, виникло таке відчуття, ніби їхні люті очиці помічають геть усе, тоді як він ледве розрізняє обриси постатей пришельців. Проте два бліді лиховісні обличчя він розгледів добре, одне з них належало тістопикуму шоферу бурого автобуса. Другий молодик стискав у руці довгий гайковий ключ, цей ключ більш скидався на зброю, ніж на інструмент, і молодик тримав його саме як зброю.

Роджер спробував вислизнути за двері й зачинити в гаражі непроханих гостей. Йому навряд чи вдалося б утримати їх за зачиненими дверима, якби вони разом натиснули на них плечима, але о цій вранішній годині навіть тут, на горішньому кутку селища, досить часто з'являлись люди, які могли б прийти Роджерові на допомогу. Роджер відчував, що в гаражі втілення лиха, потаємна форма життя, яку необхідно будь-що впіймати в пастку, як це роблять з чорними тарганами. Він поспіхом ступив назад і вхопився за дверну ручку, але зробив це не досить швидко. Ті двоє були невисокі, спритні й швидкі, мов блискавка. Коли вони вибігали, Роджер схопив того, що біг

другим, за куртку, але цупка тканина розірвалася у його руці. Обернувшись, він побачив, як обидва тікають униз по дорозі з селища.

За гаражем стояло п'ять чи шість будинків, далі дорога завертала між двох стрімких схилів. За мить обидва чоловіки зникли з очей. Не довго думаючи, Роджер кинувся за ними. Його страх зник, розчинився в пронизливому сонячному світлі. Над усе на світі він хотів зараз схопити хоча б одного з незнайомців, поставити його перед судом. Тоді вся ця мерзенна історія впливе, Діка Шарпа викриють і надалі він перестане бути небезпечним. Роджер стрімголов проминув поворот дороги, що був за будинками. І враз став як укопаний.

Ті двоє чекали його. І тільки тут Роджер раптом зрозумів: це вони змолотили Герета і неодмінно змолотили б і його, якби зустріли. Тепер вони втекли від нього не тому, що злякались, а щоб заманити в місце, де їм ніхто не перешкодить і де не буде свідків. Вони зупинилися всього кроків за сто від гаража, але поблизу не було жодної душі. Дорога тут пірнала в западину на гірському схилі, і всі троє стояли тепер між високих укосів і кам'яних огорож, мов у чаші, повній спокійного сонячного світла.

Роджер стояв навпроти цих двох, і раптом в його мозку склались слова: «За мить усе було скінчено». Ці слова стояли в нього перед очима, наче він читав їх у газеті. Люди іноді переживають хвилини смертельного жаху, коли мозок ніби відокремлюється й дивиться на те, що відбувається, як на якусь взяту в раму картину. Зараз Роджера охопив саме такий жах, і тому він спостерігав усю сцену майже байдуже. Він помітив, наприклад, що ті двоє набагато молодші від нього; їм було років по двадцять з чимось, і він враз відчув тягар кожного місяця своїх сорока років. Проте нічого юнацького в них не залишилось. Вони були не малолітніми правопорушниками, яких відводять до поліцейського відділку, де дебела полісменка настановляє їх на добрий розум, а запеклими дорослими злочинцями. Роджер, який ще не оговтався від несподіванки, подумки спитав себе, де це Дік Шарп знайшов собі таких.

Не кажучи й слова і тим самим не даючи Роджерові нагоди вловити хоч би акцент, молодик з ключем ступив уперед і замахнувся, цілячи Роджеру по ребрах. Роджер відскочив, і ключ промайнув за півдньюма від нього. Чоловік ступив слідом за Роджером, люто заміряючись ключем, а тим часом його спільник почав швидко забігати ззаду, щоб

притиснути Роджера до кам'яної огорожі. Всі шляхи до втечі було відрізано лиховісним ключем, що мигтів у пронизаному сонцем повітрі, наче розлючена комаха.

Роджера пойняв непідробний жах. А проте якась часточка в ньому продовжувала безсторонньо спостерігати за всім і холодно мислити. «Що це — смерть? — питала вона.— Чи вони мене вб'ють? Якщо вб'ють, я радий, що побачив початок цього прекрасного дня в горах».

Другий молодик, водій бурого автобуса, зупинився й підняв камінь, що відвалився від огорожі. Потім посунув на Роджера, наміряючись поцілити його цим каменем. Спонукуваний самим тільки страхом, Роджер ступив водієві назустріч, обома руками схопив його за горло й щосили стиснув пальці. Водій жбурнув камінь, але вже поза спиною Роджера, і не зачепив його, а Роджер, використовуючи свою перевагу у вазі, приловчився поставити нападника так, що той тепер правив за щит, яким Роджер затулявся від ключа його напарника. Вони відчайдушно крутилися на одному місці. Водій автобуса гатив кулаками, але наосліп, і його удари майже не досягали мети. У Роджера з'явилась надія, що йому пощастить задушити водія автобуса, і тоді його приятель, побачивши мертве тіло, злякається й утече. Він був такий переляканий, що не відчував ані найменших докорів сумління на думку про вбивство цього чоловіка: смерть була для нього зараз тим, чого сам він може уникнути лише в тому разі, якщо заподіє її іншому.

Чоловік з гайковим ключем підскочив збоку і вдарив Роджера по правому плечу. Певно, він намірявся перебити йому ключицю і так знешкодити руку. Проте ударив незграбно: ключ поцілів у підкладне ватяне плече куртки, і хоч удар цей злякав Роджера, але шоферового горла він не випустив, і з усього було видно, що тому доводиться кепсько. Роджер не міг визначити, чи досить міцно він стискає шию свого противника, щоб позбавити його легені повітря. Начебто міцно, бо той аж хрипить, хоч, мабуть, ще має якусь змогу дихати. Інакше чому ж тоді він не знепритомнів?

Другий знову замахнувся гайковим ключем, цілячи Роджеру в голову. Роджер втягнув голову в плечі, не розтискавши пальців, щосили штовхнув водія в шию, відкинувши його на молодика з гайковим ключем, і всі троє, обхопивши один одного, недоладно закрутились па місці. Водій спробував ударити Роджера коліном у пах.

Роджер ухилився й щосили копнув водія в гомілку, не випускаючи його горла. «Як яскраво світить сонце»,— подумав він.

Водій випустив каменяку, і вона впала до Роджерових ніг. Втративши надію задušити його зовсім, Роджер зненацька відпустив водієве горло, нахилився й схопив камінь.

І поки водій, тримаючись руками за шию й заточуючись, задкував, Роджер щосили пожбував у нього каменем. Йому хотілось розтовкти його бліде, знавісніле обличчя.

Очевидно, м'язи вже зовсім не корились йому, бо навіть з такої малої відстані — три чи чотири фути — він примудрився схибити, і камінь пролетів у водія над плечем, не завдавши йому шкоди. У тиші Роджер почув, як камінь вдарився у протилежну огорожу, скотився по укусу вниз і знову безневинно ліг на дорогу. І цей звук сповістив Роджера, що він програв. Він зробив усе, що міг, а його вороги були живі, здорові й навіть без серйозних ушкоджень. Зараз вони візьмуться за нього. «Чи чують нас вівці? — розмірковував Роджерів внутрішній голос,— Та яке їм діло до людської бійки?»

Вівці, вирішив Роджер, просто дивитимуться. Вони не перестануть жувати й тоді, коли його нещадно битимуть, обертаючи на каліку, прикутого на все життя до інвалідного візка, або так розвалють голову, що він перетвориться на ідіота й сидітиме десь у забутому кутку якоїсь психіатричної лікарні та белькотітиме різні дурниці. Ось, Джеффри, я йду до тебе, ми будемо разом. А може, це смерть? Смерть набагато краще. Смерте, прийди й забери мене, випреди гайковий ключ!

Ті двоє неквапливо наближались до Роджера. Здавалося, вони чудово усвідомили, що його опір зламано. Роджер глянув на свої руки. Як могло йому спасти на думку, що ці нервові, з довгими пальцями руки виявляться достатньо сильними, щоб задушити людину? Якби він працював фізично, руки в нього були б дужчими. Але ж навіть величезні вузлуваті руки Герета безпорадно розкинулись учора ввечері на бруківці. Все ще яскраво світило сонце, і було дуже тихо. І в цій тиші Роджер виразно чув шурхіт кроків своїх противників, що насувались на нього, ладні його вбити. Та він почув і інший звук. Зовсім недалеко, за поворотом дороги, брязнула залізна хвіртка. Хтось ішов.

Ті двоє теж почули брязкіт. Схожі на спечену смородину очиці обмінялись тривожним поглядом, і обидва злочинці кинулись на Роджера. Кілька секунд, три-чотири нещадні удари, кілька стусанів носами черевиків, коли він уже лежатиме на дорозі, і їм можна буде щезнути. Певно, то якась жінка або й дитина. Дружина якого-небудь фермера, що йде до Лланкрвіса в бакалійну крамницю. Все, що їм довелося б зробити,— це повернутися до неї спиною, щоб вона не побачила їхніх облич, і вони могли б докінчити свою справу раніше, ніж вона підійшла б до них.

Проте брязкіт хвіртки вивів Роджера з летаргії відчаю. Брязкіт означав: рід людський існує. Світ, зрештою, складається не лише з нього й двох нападників, ладних вчинити вбивство серед неосяжного простору, тиші, сонячного світла й безлічі овець. В цих горах живуть люди, у них є обличчя й імена, вони вміють посміхатися, допомагати одне одному, відчувати горе й радість. Якщо йому пощастить залишитися живим, вціліти хоч би ще кілька секунд, поки той, хто брязнув хвірткою, вийде з-за повороту дороги... Зібравши усі свої сили, Роджер раптом стрибнув на молодика з гайковим ключем і спробував видерти у нього цю зброю. Марно: той був дужчий від

Роджера, особливо в руках. Але рантовий контрнапад застукав його зненацька, і Роджер відчайдушно вчепився в гайковий ключ, мало не поваливши молодика. Другий молодик, водій автобуса, намагався схопити Роджера, та його приятель, борючись з Роджером, заважав йому. Водій спробував ударити Роджера кулаком і схибив. І тут той, хто брязнув хвірткою, вийшов з-за повороту. То був Йорверт.

На якусь жахливу мить Роджера охопив ще чорніший відчай, ніж досі. То був Йорверт, що, вітаючись, завжди дивився на нього з похмурою погрозою, якому було начхати на Герета і на їхній автобус і який вважав Роджера мерзенним і набридливим чужинцем. І в цього Йорверта, певно ж, досить садистська вдача, йому приємно буде стояти поряд і дивитись, як ці двоє безжально випускатимуть з нього дух.

Але Йорверт здивував Роджера. Здивував і змусив відчутти докори сумління за те, що думав про нього погано, й радість від того, що земля, зрештою, не таке вже вороже людині місце, що на ній яскравосонячного зимового дня може випасти неймовірне, засліплююче щастя. Це здивування і ця радість, хоч і потьмяніли з часом, назавжди лишилися в Роджеровій душі.

Молодик, який викинув у Роджера гайковий ключ, раптом випустив його з рук. Роджер з несподіванки розціпив пальці, і молодик блискавичним рухом видер у нього цю зброю. Старий, як світ, і простий, як мукання, трюк, відомий кожному по шкільних іграх! Але він спрацював, і молодик негайно уперіщив Роджера ключем по ребрах. Роджер аж переломився, відчуваючи, що ребра йому розтрито, і тієї ж миті обидва молодики накинулись на нього, гатячи кулаками й копаючи ногами. Роджер упав. У вухах загуло й задзвеніло. І раптом його перестали бити. Роджер розплющив очі. Він був живий. Все ще лежачи долі, він подивився навколо, і те, що він побачив, змусило його забути про біль у ребрах і сісти.

Йорверт, затиснувши голову водія під пахвою, мірно гатив кулаком по його обличчю. За кожним ударом величезного кулака той пронизливо й уривчасто скрикував. Після четвертого чи п'ятого удару другий молодик зайшов Йорверту ззаду й замахнувся ключем, щоб ударити його по потилиці. Проте Йорверт не переставав крутити своєю великою головою на товстенній шиї і пильно стежив за всім, що відбувалось довкола. І тієї миті, коли гайковий ключ злетів угору, Йорверт рвонувся назад і щосили хвицнув нападника ногою в коліно.

Потім, не випускаючи водія автобуса, схопив другого молодика за карк, відступив трохи вбік для рівноваги і з силою вдарив їх голова об голову.

Роджер подумав, що кістки черепів обох нападників поламалися. В цілковитій тиші звук удару пролунав гучно й нелюдськи жорстоко. Йорверт відпустив водія, і той упав навколішки. Тоді схопив молодика, який напав на нього з ключем, і заходився молотити його по обличчю й тулубу своїми величезними кам'яними кулачищами. Через кілька секунд Роджер відвів очі. Йому начхати, якщо Йорверт уб'є цього типа, але дивитись, як це відбудеться, він не мав охоти. Можна любити бекон і без того, щоб стояти й спостерігати, як колють свиню. І в ту хвилину, коли Роджер відвернувся, Йорверт притулив молодика до огорожі й почав методично бити його по зубах. Від кожного удару голова молодика стукалась об кам'яну огорожу.

Роджер заплющив очі. Крізь склеплені повіки пробивалось яскраве сонце, і йому здавалось, ніби в усьому світі існує тільки червоний колір. Ребра нили, навіть гірше, вони посилали по всьому тілу хвилі нестерпного болю щоразу, як Роджер вдихав повітря. Все ще сидючи посеред дороги і не розплющуючи очей, він помацав їх пальцями. Ні, не схоже, що ребра поламано, мабуть, тільки тріщини. Він нахилився вперед, його нудило.

Потім Йорверт був уже біля нього, допомагаючи звестись на ноги, і низький, густий Йорвертів голос промовляв по-валлійському:

«Вам погано? Потрібен лікар?»

Роджер розплющив очі.

«Ні, не потрібен,— відповів він.— Ви нагодилися вчасно».

«Спробуйте встати»,— сказав Йорверт.

Роджер звівся на ноги. Дихати стало ніби легше. Мабуть, і тріщин немає, просто синці. Товста шкіряна куртка, яку він надів учора на роботу і яка все ще була па ньому, неабияк пом'якшила удари.

«Здається, в мене все гаразд»,— сказав Роджер.

Позаду Йорверта повільно спинався на ноги один з двох молодиків, той, якому перепало найбільше. На дорозі виднілися плями крові. Водій автобуса, заточуючись, уже поплентався геть, не чекаючи свого приятеля. Він зійшов з дороги й подався вниз відкритим схилом у напрямку до Карвеная і моря. Другий молодик, хитаючись і тримаючись руками за обличчя, рушив слідом за ним.

«Може, краще затримати їх? — спитав Роджер кволим голосом.— Поліція...»

«Та ну її, поліцію,— відповів Йорверт.— Я їх і так як слід провчив. Нехай собі йдуть, нехай з'являться перед Діком Шарпом у такому вигляді».

«Нехай, погодився Роджер.— Певно, так буде краще».

Йорверт пильно подивився Роджеру в обличчя.

«Вам треба трохи полежати,— сказав він,— Ви блідий, як мрець».

«Цілком може бути»,— погодився Роджер. Він провів рукою по лобі — лоб був липкий від поту й холодний.

«Сьогодні вранці автобус не ходитиме,— сказав Йорверт. Я чув про Герета. А вам краще відпочити. Робити вам все одно нічого».

Роджер раптом відчув, що його хилить на сон. Шок, викликаний нападом, ще не минув, і мозок його працював дуже повільно. Зараз найголовнішим для нього було почуття провини перед мешканцями Лланкрвіса за те, що їм доведеться йти на роботу пішки.

«Пробачте, що автобус не піде,— сказав він,— З самою машиною все гаразд. Думаю, вони її не дуже поламали, я їм перешкодив. Але сісти за кермо нікому».

«Я проголосую»,— сказав Йорверт.

«Якщо побачите, що хто-небудь чекає автобуса,— пробубонів Роджер, поясніть, що сталося... чи, зрештою, скажіть, що...».

«Ідіть і полежте, перебив Йорверт.— Якщо вам потрібен лікар, я викличу».

«Ні, не треба»,— відповів Роджер. Сама думка, що лікар його вистукуватиме, обмацуватиме й розпитуватиме, здалася йому нестерпною.

«То я пішов,— сказав Йорверт.— Ці двоє вам більше не попадуться».

Він гордовито поглянув на кісточки своїх пальців.

«Позбивав»,— сказав він.

«Співчуваю»,— промимрив Роджер.

Йорверт широко посміхнувся, засунув руки до кишень пальта й пішов униз по дорозі. Роджер сів на траву на узбочині й дивився, як він іде. І тільки тепер подумав, що не подякував Йорверту. Він набрав повітря, щоб крикнути «спасибі!» вслід Йорвертові, який поволі

віддалявся, але від цього ребра йому знову обпекло гострим бодем, і він обережно, не подавши голосу, видихнув повітря.

Що ж, Йорвертова правда. Роботи для нього сьогодні немає. Лишається відпочивати. Він підвівся й рушив у тиші ясного ранку до капиці.

Коли Роджер дістався до капиці й зачинив за собою двері, він перш за все відзначив, що там холодно, хоч у вікна лилося яскраве сонячне проміння, створюючи ілюзію тепла. У грубці, як він і думав, погасло. Він підійшов до неї, став навколішки, відчинив дверцята й заходився вигрібати золу, щоб розтопити її знову. Добре, що знайшлася хоч якась механічна робота. Розпалювати вогонь— це скромний обов'язок домогосподарок, але таке заняття підбадьорювало, в ньому було навіть щось творче. Відганяючи від себе всі думки, уникаючи найменших згадок про вранішню подію, Роджер зосереджено порався біля грубки, готуючи тріски, грудочки вугілля, сірники. Зачинивши дверцята, відкрив піддувало, щоб потік повітря, посилившись, роздмухав полум'я. Ось так. Роджер почекав кілька хвилин, щоб розгорілося ще краще. Тепер треба напхати черевце грубки «горішками». Він обережно насипав вугілля, зачинив дверцята й сів, чекаючи. Тепло, любе й привітне тепло, повільно розтікатиметься на всі боки далі й далі, аж поки нагріється вся капиця. А коли стане тепло, його мозок позбудеться скутості й можна буде поміркувати про те, що сталося.

Роджер сидів у дерев'яному кріслі й чекав. Було дуже тихо; він прислухався, намагаючись почути хоч якийсь звук, і не міг. Весь світ, здавалося, заповнили тиша й сонячне світло. Роджер сидів зовсім нерухомо, тільки водив очима, придивляючись до капиці.

Тут він у безпеці. Йорверт такого страху нагнав на тих двох, що вони сюди нізащо не поткнуться, а Діку Шарпу після такої поразки уже не вдасться найняти інших, щоб повторити напад. Тут йому ніщо не загрожує, тут його лігво й притулок. Але він занедбав свій сховок.

Сонячне проміння докірливо висвічувало плівку сірого пилу, що вкривав підлогу й меблі. Він проведе цей день з віником і ганчіркою в руках. Займатися чимось іншим зайве. Тепер у його житті немає нічого, що вимагало б від нього уваги — нічого й нікого.

Роджер сидів нерухомо, прислухаючись до безвітряної зимової німотності. Потім — підсвідомо — його мозок зафіксував, що тишу

порушено. Почулося щось схоже на гудіння бджоли, цей звук бринів на різних нотах, то нижче, то вище, наближаючись, ставав дедалі гучнішим. Потім зупинився на місці. Автомобіль. До його капиці під'їхав і зупинився автомобіль з малопотужним мотором, ось мотор вимкнено, відчиняються одні дверцята, потім другі, чути голоси в сліпучо-прозорому повітрі.

Він уже знав, що це Дженні, навіть не чуючи її голосу. Можливо, в глибині душі він весь час чекав, що її малолітражка під'їде й зупиниться біля капиці. Чи, вірніше, весь час чекав, що йому ось-ось здається, ніби він чує таке. Можливо навіть, саме це з ним зараз відбувається: він сидить у кріслі й марить.

Вона постукала в двері, і тієї ж миті він розчинив їх. Вона стояла спиною до всемогутнього сонця, і він не бачив виразу її обличчя. А з обох боків до неї тулилися Мері і Робін — дівчинка з лялькою в руках, хлопчик — з книжкою в м'якій обкладинці.

Ми навіть не знали, чи застанемо вас тут,— мовила Дженні.

Заходьте,— спокійно сказав він.— У мене сьогодні вихідний.

Він розчинив двері ще ширше, і вони ввійшли.

Я оце сидів і думав, що не завадило б мені трохи прибрати, сказав він.— Але, гадаю, тут не так уже й неохайно, щоб не можна було сісти.

Він жестом показав Дженні на крісло, і вона сіла. Мері простягнула Роджеру ляльку.

— Це моя найкраща лялька. Вона як королева, тільки королів у мене немає. Вона герцогиня. Бачите, вдягнута, як герцогиня, правда? Я везу показати її дідусеві й бабусі.

Гарна лялька,— похвалив Роджер.— Може, ти де-небудь її посадиш?

— Нехай посидить біля грубки. Вона змерзла.

Робін мовчки простягнув йому книжку.

— Що це за книжка, Робіне?

— Головоломки,— відповів хлопчик.

Роджер нахилився, щоб краще роздивитися книжку.

— Посидь зі мною,— Роджер сів на тахту і взяв Робіна собі на коліна так, щоб він сидів не з того боку, де боліли ребра.

— Тут треба домалювати,— пояснив Робін.

Роджер перегорнув кілька сторінок. На кожній був ескіз якогось малюнка — незакінченого або навмисне заплутаного. Деякі ескізи

являли собою плутанину ліній, і треба було зафарбувати на них певні місця, щоб виявити малюнок; на інших вимагалось з'єднати пронумеровані крапки, а на одному з ескізів було зображено чотири обличчя, розрізаних по вертикалі на дві половинки й стулених так, що кожне обличчя складалося з двох різних половинок.

— Я вже кілька зробив,— сказав Робін.— Один малюнок я зіпсував, але олівцем. Можна взяти гумку й витерти.

— Правильно.

— Я хочу зробити цей,— сказав Робін.

Він показав Роджеру ескіз, на якому маленький хлопчик, лукаво посміхаючись, тримав свої руки так, ніби щось ніс. Довкола рук, наче бджоли, роїлись пронумеровані крапки.

— Добре, роби,— кивнув Роджер.— З'єднай крапки. Я зараз знайду тобі олівець, якщо в тебе немає.

— У мене є. Ось.

— Добре, ану подивимось, як ти робитимеш. Веди лінію вгору, починай звідси,— від цифри один до цифри два, потім до цифри три...

— Я не розумію, як це,— сказав Робін.

— Він ще не знає цифр,— докинула Дженні, сидячи в кріслі біля грубки.

— Герцогиня його навчить,— сказала Мері.— Вона знає цифри. Вона все знає.

— Він це зробить, якщо йому написати порядок цифр,— сказала Дженні,— Дивитиметься на написане й зробить усе правильно.

— Гаразд,— сказав Роджер.— Дивись сюди, тут цифри від одного до двадцяти трьох. Зараз я їх усі перепису по порядку,— Він підняв з підлоги місцеву газету й написав на її берегах стовпчик цифр, — А тут теж від одного до двадцяти трьох. Знайди на малюнку такі самі цифри, як я тобі написав, з'єднай їх, і ми побачимо, що несе хлопчик на картинці.

— Добре,— сказав Робін,— Мені подарували цю книжку на Різдво. Подарували великі подарунки й маленькі подарунки. Книжка — маленький подарунок, але я дуже її люблю.

се одно великі подарунки запаковано,— сказала Мері.

А ці ми взяли з собою в дорогу.

Робін пересунувся до узголів'я тахти, поклав на неї книжку й газету і почав повільно виловлювати на малюнку цифру за цифрою

відповідно до списку, складеного Роджером. Мері зачісувала свою герцогиню. Тепер Роджер міг переключити увагу на Дженні.

Отже? сказав він, пересідаючи на край тахти, ближче до її крісла.

— Отже — що?

Ви кудись їдете. Я чую мову про пакування й дорогу. Ідете відпочивати?

— Можна назвати це й так.— Її голос був якийсь безбарвний, майже похмурий. І Роджер аж тепер помітив, що вона бліда, що під очима в неї темні кола.

А ви як би це назвали? — спитав він.

— О, я таки назвала б це відпочинком. Адже поразка також є одним з видів відпочинку, хіба ні? Остаточна поразка. А після неї нескінченний відпочинок. Якщо тільки людина його витримає.

— У чому ж, скажіть, ви зазнали поразки?

Вона відвела очі.

— А ви хіба не здогадуєтесь?

— Звичайно, здогадуюсь. У шлюбі.

Вона ствердно кивнула головою.

Я тікаю від цього шлюбу. І ніколи не повернусь.

— І добре робите.

Вона, швидко повернула голову, глянула на Роджера, і в її очах промайнуло щось схоже на гнів.

Вам легко говорити. Вам не треба розв'язувати таких проблем.

Помиляєтесь. Вам слід було б сказати, що я не можу їх розв'язувати. Адже ви знаєте, що я охоче розділив би з вами все.

Вона трохи помовчала, а потім спитала:

— Це правда?

— Ви ж одержали мого листа?

Вона знову кивнула:

— Мабуть, тому я і приїхала сюди.

— От бачите.

— Але я подумала,— сказала Дженні, старанно добираючи слова,— що, можливо, ви писали просто під настрій. Під той настрій, що часом виникає о третій годині ночі.

— Щодо моїх почуттів до вас, то вони однакові і о третій годині ночі, і о третій дня.

— Тоді гаразд, Роджере Фернівел,— сказала вона, цього разу зловлю вас на слові.

— Оце «цього разу» несправедливо. Я завжди відповідаю за те, що кажу.

— Але не завжди так швидко, як буде зараз,— сказала вона,— і так ґрунтовно.

— Ви в цьому впевнені! — На мить ніби навіч Роджер побачив безлюдний поворот гірської дороги, два лютих обличчя, занесений для удару гайковий ключ.

— Ні, я, звичайно, не впевнена. Адже крім того, що ви мені про себе розповіли, я нічого про вас не знаю. Але життя загнало мене в тісний кут, і я збираюсь нав'язатися вам.

— Я до ваших послуг,— сказав він.

— Я більше не можу залишатись з Джералдом і хвилини. Зараз не час вдаватись у подробиці, і, можливо, я ніколи не буду про них говорити. Але я знаю одне: я ніби зазирнула в страшну прірву. Вчора він привів на вечерю цього негідника Доналда Фішера і після кількох годин нудоти й моральних тортур, коли Фішер пішов додому, ми почали сваритись, потім помирились, потім знову сварились, і зрештою я мусила визнати, що наші стосунки залагодити вже неможливо, бо я ненавиджу його і ненавиджу життя, в яке він мене втягнув. О, я висловилась неточно. Я ненавиджу не так Джералда, як його ставлення до мене.

— Так воно звичайно й буває,— зауважив Роджер,— наскільки я встиг переконатися.

— І мені страшно. Я це зробила, і тепер мені страшно. Після сніданку Джералд пішов, не сказавши й слова, а я зразу ж, щоб не дати собі часу передумати, сказала дітям, що поїдемо до дідуся й бабусі і що вони побудуть там кілька днів. Я подзвонила мамі, і вона сказала: атож, привозь їх. Мабуть, з мого голосу вона здогадалася, що я в жахливому стані, хоч я їй нічого й не говорила. Сказала тільки, що нам необхідно ненадовго підкинути їй малих, що так склалось обставини. Я намагалась, щоб мої слова звучали так, ніби Джералда раптом запросили на якусь конференцію на Багамських островах, чи щось подібне, і він хоче взяти мене з собою. Але вигадати якусь небилицю я просто не могла.

Язик не повертався. Хай би там що, а я зразу ж спакувала дитячі речі і от везу малих до діда й баби,

— А ви самі?

А я переїду до вас,— сказала вона.

Серце Роджера шалено закалатало, аж він відчув його поштовхи в ушкоджених ребрах. На мить йому здалося, що він ось-ось задихнеться. Та за мить він знову набрав у легені повітря й сказав:

— Ласкаво прошу.

— Я переберуся до вас на тиждень,— промовила вона сухим, рівним голосом, в якому він вчував її страх і тривогу-' Джералд не знатиме, де я. Тижня нам повинно вистачити, щоб перевірити, чи зможемо ми жити в злагоді. Зрештою, тиждень — це весь час, який я можу цьому приділити.

Можна почати й з тижня,— погодився Роджер. Він рвучко підвівся з тахти,— А де живуть ваші батьки?

— Поблизу Нантвіча.

іуди й назад цілий день їзди. Вам доведеться скрутно, якщо погода зіпсується. До того ж ви стомлені. Краще я поїду з вами, й ми вестимемо машину по черзі.

— Але ж...

— Не починайте з суперечок.

Вона посміхнулася. І зразу з її обличчя зникла апатія, а в посмішці прозирнула вдячність з ледь помітною домішкою безпорадності. Він кохав її, кохав за все, чим вона була, а найбільше за її душевну вразливість і беззахисність.

— Гарзд, до Нантвіча дорога неблизька,— мовив він.— тож краще не гаяйтесь. Але спочатку вип'ємо по чашечці чогось гарячого.

Він заметушився, приготував каву. У Дженні в машині була пляшка молока, Роджер підігрів його для дітей і простежив, щоб усі щось та проковтнули,— справжній глава родини. Ще трохи поговорив з дітьми, похвалив Робіна за домальовану картинку (це був літак), яку на ескізі ніс хлопчик, і ось уже всі вони були майже готові рушати.

— Ідіть сюди, любі, надягайте пальта.

— Не зайве показати їм, де тут у нас можна пі-пі. Хай збігають перед дорогою.

— Так-так. О, як цікаво. Тут, очевидно, була ризниця.

— Тобі треба, Мері?

І таке інше, і таке інше.

Перш ніж залишити капицю, Роджер особливо старанно напхав грубку вугіллям. Вона повинна стояти на сторожі його притулку, зберігати життя й тепло протягом тих довгих холодних годин, поки їх тут не буде. Тому що... Тому що... Тому що сьогодні ввечері він привезе сюди Дженні. Мозок його усвідомлював цю обставину, але серцем він ще не відчував нічого. Що ж, всьому свій час. Принаймні спочатку його функції матимуть обмежений характер. Перша допомога, перев'язування ран. А зараз найголовніше доставити цих двох принишклих, розкуйовджених дітей до гостинного і звичайного для них притулку.

— А вам хочеться їхати до матусиних... до дідуся і бабусі?

— Так,—рішуче відповіла Мері.— Там нас смачно годують. І ще ми ходимо дивитись на поїзди.

— Ти так це кажеш, ніби я морю вас голодом,— з невдоволенням зауважила Дженні.

— Бабуся дає нам смажену картоплю завжди, коли ми просимо.

— У бабусі досить часу, щоб смажити картоплю.

— А дідусь зробив іграшковий поїзд,— сказав Робін. Отакий великий,— широко розвів він руки. І ще там є ставок зразу за будинком, де плавають качки. А шії в них різного кольору.

— Він хоче сказати, що колір у них міниться, пояснила Мері.

— Коли вони нахиляють шії, колір у них стає інший. А ще вони стають у воді, а хвостики стирчать угору.

— То ходімо,— сказала Дженні, застібаючи Робіну пальто.

Надворі їх чекав синій міні-автомобіль. Чемодани було припасовано до багажника на кузові.

— Для дітей завжди мусиш брати стільки різних речей. Ну ніби їдеш на рік до Китаю.

— Мамусю, а ти хотіла б поїхати до Китаю? — спитала Мері.

— Хотіла б.

— Як ви дивитеся на те, щоб першу половину дороги машину вів я, а другу — ви? — спитав Роджер. Таким чином, ви заступите мене тоді, коли ми будемо там, де ви краще знаєте дорогу.

— Чудово.— Вона простягнула йому ключі.

Всі залізли в машину. Діти міцно притискали до себе іграшку й книжку.

— Можна до тебе на коліна, мамусю?

— Ні. Може, згодом. Не треба зразу лізти на руки,

Роджер увімкнув слухняний маленький двигун і вивів схожий на сірникову коробку автомобіль на дорогу.

— Вперед, на Нантвіч! — сказав він.

Дженні мовчала, зібгавшись на своєму місці. Понад годину з гаком Роджер впевнено вів автомобіль, не зачіпаючи її. Потім вирішив, що, мабуть, краще буде перебити плин її думок, обережно порушити її мовчання.

— Чим займається ваш батько?

— Він на пенсії.

— А ким він працював?

Землеміром,— коротко відповіла Дженні.

Цей напрямок розмови було, очевидно, вичерпано. Роджер скося поглянув на Дженні. Її обличчя було похмуре, зосереджене, стурбоване.

— Щось негаразд? Цебто крім того, що взагалі геть усе негаразд?

Вона злегка посміхнулася.

— Сказала б, Роджере, що негаразд геть усе. Зовсім ні. Тільки-но я виберусь із липкої трясовини, в якій загрузла, ви побачите, що я вмю бути вдячною.

— Та не турбуйтеся про це,— відповів він,— Ви не можете відразу ж виплисти на поверхню після такої катастрофи, навіть якщо по суті це не катастрофа, а приховане благо.

— А я не перестаю чекати такого блага,— вперто відказала вона,— яке не було б прихованим.

— О, таке іноді трапляється,— зауважив він як тільки міг безтурботно.

Якийсь час вони мовчали, потім Дженні через силу заговорила знову:

Роджере, є одна обставина, яка особливо непокоїть мене. Це стосується вас.

— Що ж, послухаємо,— сказав він, майстерно і не зменшуючи швидкості ведучи машину довгим крутим поворотом.

— Я не хочу брати вас із собою до моїх батьків.

— То й не беріть,— відповів він.

— Розумієте, мені треба бути веселою. А це означає, що доведеться прикидатись. Набрехати батькам сім мішків гречаної вовни, пояснюючи, чому мені необхідно підкинути їм дітей.

— А чому б вам не сказати батькам відверто про все?

— а тому, що я не можу. Спочатку мені треба оговтатись, набратися хоробрості, щоб спокійно сказати їм, що я йду від Джералда. А таке повідомлення неминуче завершиться допитом з тортурами, а я цього просто не витримаю.

— Розумію. Я дурний, що запропонував таке. Не можна подолати всі перепони одним махом.

— Ви мене зрозуміли, правда ж?

— Так, любя.

— А зараз я змушена буду безсоромно брехати,— сказала вона. — Я вмерла б, якби ви мене слухали. Та й довелося б пояснювати, ного ви зі мною.

— То було б досить легко.

— Так, і це було б іще однією брехнею. А я хочу брехати якнайменше.

— Авжеж, у таких справах непогано бути ошадливим,— Він переключив швидкість, бо дорога бралася на невеличкий пагорб.

— Я боялася сказати вам про це,— озвалася Дженні.— /і знаю, що треба було попередити вас, перш ніж ми вирушимо, але боялася, що ви взагалі відмовитеся їхати зі мною, коли я вам скажу, що не хочу запрошувати вас у дім. А ви були мені так потрібні, я не могла знести...

— О Дженні,— сказав він і обхопив рукою її тремтячі плечі.— Я тут і завжди буду з вами, якщо ви цього захочете.

— Мамусі холодно? — спитала Мері з заднього сидіння.

— Так,— відповів Роджер.— їй холодно, і я її грію.

— Герцогині теж холодно.

— А герцогиню грій ти сама.

— І мені холодно,— заскиглила Мері.

— Мамо, я хочу до тебе на коліна,— сказав Робін, рішуче протискуючись між передніми сидіннями.

Роджер з'їхав на узбіччя й зупинився, чекаючи, поки порозсаджуються його пасажири. Зрештою було вирішено, що вони проїдуть ще трохи, посадивши обох дітей Дженні на коліна, потім

дорослі поміняються місцями: Дженні поведе машину, а діти повернуться на задне сидіння.

Далі їхали спокійно, без будь-яких пригод, і десь опівдні в'їхали до Нантвіча.

— Висадіть мене де-небудь,— сказав Роджер.

— Але, Роджере... Що ж ви робитимете?

— Ви тільки скажіть, о котрій годині й на якому розі мені бути, і займайтеся своїми справами. А я багато чого можу робити. Пройдуся містом, познайомлюся з ним. Я люблю ці маленькі чешірські містечка, вони мені завжди подобались.

Вони домовились про зручне для Роджера місце, де він їх залишить і де вона потім його підбере о шостій годині. Потім Дженні зупинила машину, і Роджер вийшов.

— Нехай щастить,— сказав він.

О господи,— зітхнула вона.— Як воно все неприємно.

— І жодного просвітку? — спитав він, нахилившись до неї, бо ще не зачинив дверцята.

Єдиний просвіток — це ви,— відповіла вона.— Я вже починаю вірити вам. Але не хочу надто поспішати.

Роджер кивнув головою, показуючи, що він усе розуміє. Потім випростався й на прощання поплескав по даху машини, коли вона рушила з місця. І залишився сам-один. Сипав густий мокрий сніг. Треба було де-небудь сховатись. Подивившись навколо, він побачив на протилежному розі велику, повнісіньку людей і яскраво освітлену пивну і раптом зрозумів, що найпотрібніше йому зараз — випити.

Цікавою була прогулянка по місту? — спитала Дженні.

— Я сидів у пивній, поки мене не витурили. Після цього в мене залишилось ще три години. На той час уже перестало хурделити, і я поблукав вулицями, дихаючи на повні груди, поки алкоголь трохи видихався.

— Схоже, що ви гарно провели день.

— Дуже гарно. А ви?

— О, і я впоралась.

Вони їхали в темряві по головному шосе. Вмостившись поряд з Дженні, яка сиділа за кермом, Роджер, зручно поклавши ногу на ногу і пристебнувшись ременем безпеки, дивився на шосе, що стелилося під колеса, й майже фізично відчував, як могутня сила обставин спрямовує

плин його думок в нове річище. Дорогою до Нантвіча, коли безперервно торохтіли діти й на даху машини лежав їхній багаж, а сам він наближався до батьківської домівки Дженні, здавалося природним, що він думає передусім про її долю. Але тепер, коли вони вже поверталися дорогою до Карвеная, його свідомість починала настроюватись на приймання сигналів, що стали звичними для нього протягом останніх трьох місяців. Для нього було природним думати й говорити про Герета, Діка Шарпа, місіс Опору Джонс, про Айво й Гіто. Та поки що все те лишалося невідомим для Дженні. Проте інший бік його життя був уже для неї відкритий. Вона, скажімо, знала Медога і, проживши в цих місцях не один рік, навчилася інстинктивно розуміти звичаї і людей, серед яких він блукав минулої осені, як дитина із зав'язаними очима. Вона, до речі, відразу розгадала б Райанон. А то й Марію. І місіс Кледвін Джонс. І тих обох жінок, які відмовилися дати свої свідчення.

— Зараз я говоритиму,— сказав він,— довго й безугавно.

— Сподіваюсь, про себе самого,— відповіла вона, дивлячись крізь окуляри в темній оправі вперед, на шосе, що лягало під колеса машини.

— Так, про себе й про те, що відбулося, відколи я приїхав сюди минулої осені. Моє життя переплелось з життям людей, які за звичайних обставин залишились би мені далекими. Все, що я тут спізнав, виявилось навдивовижу повчальним, а іноді було й трохи болісне. З головними персонажами ви зустрінетесь у найближчі кілька днів, а з деякими — за кілька годин, тож я й розповім вам зараз, хто вони такі.

Роджер розповідав, а вона слухала. Він відчував безмежну полегкість і задоволення. В словах і фразах було стільки цілющої сили, вони так допомагали перевірити власні вчинки! Роджер захопився, йому було радісно, і в його устах те, що він говорив, перетворювалося на справжню повість, якій він надавав чіткої форми, виводячи один по одному головних героїв, детально змальовуючи їх і змушуючи жити. Розповідаючи, він ніби роздвоювався, і другий Роджер, стоячи поряд з першим, оцінював дії останнього. Слова дивним чином віддаляли недавні події, від чого ті набирали зручної для роздумів і розмірковувань форми. Яким суворим і грубим повинно видаватись

тваринам їх позбавлене мови існування — адже життєвий досвід вони мусять засвоювати негайно, в міру його надходження.

Роджер говорив, поки не пояснив, як йому здавалось, геть усе. Коли він замовк, Дженні вже вела автомобіль по мосту перед в'їздом до Лланголена, і він, підводячи під своєю розповіддю ризику, сказав:

— Нам час помінятись. Я знаю тут непогану пивну. Вип'ємо віскі, і далі за кермо сяду я.

Після невеликої зупинки й чарки віскі, що теплом розлилося по тілу, Роджер відчув себе спокійніше й впевненіше. Його руки зручно лежали на кермі, маленький автомобіль радів легкому вантажу, а дорога була знайома й майже безлюдна цього холодного, сльотавого вечора. Тепер його й Дженні поєднано життєвою ситуацією, вона для них така ж спільна, як металева коробка автомобіля. Темрява навколо, гострі промені фар, що мчали попереду, обмацуючи дорогу, гаряче повітря, що струмувало звідкись, огортаючи кісточки ніг, свідомість того, що частину проблем на якийсь час відкладено, тоді як інші буде сміливо розв'язано,— все це сприяло рівному, піднесеному настроєві Роджера, викликало в нього почуття власної значущості, впевненості в тому, що вони роблять вкрай необхідне й важливе.

Як не дивно, характер його взаємин з Дженні, їх подальший розвиток і поглиблення, проблема майбутнього цих взаємин чи просто відсутність такого майбутнього не дуже хвилювали зараз думки Роджера. Досить було й того, що останні кілька годин вони вкупі й діють разом.

— Нам треба заскочити до Герета,— сказав він,— І ми зробимо це зараз, а потім уже поїдемо до мене.

— Гаразд,— охоче погодилась Дженні.

Роджер вів машину і неабияк втішався власного вправністю й почуттям цілеспрямованості, пролітаючи повороти, перемикаючи швидкості й гальмуючи з точністю бездоганно вивіреного автомата. Він міг усе, зараз він був Король Роджер. І тільки одного разу, коли червоне око світлофора зупинило їх на безлюдному перехресті якогось невідомого містечка, його завзяття на мить пригасло: вдивляючись у блідий напівморок тьмяно освітленої вулиці, він раптом відчув, що дійшов такої межі втоми, коли вона вже й не сприймається як утома, що його стан ейфорії тримається на неймовірному напруженні, в якому він безперервно перебуває з самісінького ранку, а десь усередині ще

кубляться і страх, і розпач, і ті двоє — мовчазні, схожі на пацюків, молодики, і занесений для удару гайковий ключ. Квадратні кулачиська Йорверта, схожі на цеглини,— ось що порятувало його в скруті, але напруження не минулося, і зараз він готовий був зламатися. Га ось червоне світло змінилося жовтим, потім зеленим, і Роджер рвонув машину з місця. Його руки без зусиль лежали на кермі, Дженні сиділа поряд, він ще може вести машину, а коли так, то й поведе.

За п'ять миль від Карвеная він звернув з траси на вузьку дорогу, що кривуляла через темні гори. Це трохи скорочувало шлях і додавало йому поваги у власних очах: адже він знає околиці міста краще, ніж Дженні.

Цією дорогою вони спустилися просто в Лланкрвіс.

— Тепер ми поїдемо до Герета? — спитала Дженні.

— Спочатку заскочимо до каплиці,— відповів Роджер,— треба глянути, чи не погасло в грубці.— Він хотів сказати «додому», але слово «каплиця» якось легше трапило на язик. Це ще не дім у повному розумінні — день чи два тому, була домівкою, але тепер це слово набувало іншого, глибшого змісту, бо ж каплиця мала стати домівкою для них обох.

Дженні залишилась у машині з невимкнутими мотором і обігрівачем, а він квапливо пройшов до каплиці й дав лад грубці. Вогонь у ній мало не згас. Роджер підсипав трохи «горішків», вкинув три паркетини. Тепер у ній добре горітиме не менше години.

— А зараз,— сказав він, повернувшись і сідаючи за кермо,— до Герета.— Була майже десята година — доводилось поспішати.

Вони проїхали селищем, за останнім будинком подолали стрімкий підйом і там, де кінчалася щебенеста дорога, зупинились. Роджер вимкнув мотор, і у вухах у них аж задзвеніло від гірської тиші.

— Де ж його будинок? — спитала Дженні, відчиняючи дверцята.

— Треба трохи пройти пішки,— сказав він.

Вони замкнули машину й пішли нерівною стежкою. Біля Геретової садиби Роджер помітив обриси чогось темного ще темнішу непорушну пляму на тлі нічної темряви. То була якась автомашина, і на мить Роджеру здалося, що він її упізнав. Але затримувати на цьому увагу йому було ніколи: він мав зробити найголовніше — з'єднати дві важливі частини свого життя, що досі існували окремо.

Пропускаючи Дженні у хвіртку, він сказав:

— Ото його будинок. Біля підніжжя великого відвалу.

— Що ж, Герет удома,— промовила вона діловито й сухо.— У вікнах світиться.

Роджер зрозумів, що вона силкується приховати своє нервово напруження, й на мить, мов захищаючи, обійняв її за плечі.

— А вони мене приймуть? — стиха спитала вона.

Щоб підбадьорити Дженні, додати їй упевненості, Роджер вирішив говорити з нею в її ж манері: відверто.

— Вони приймуть вас так само, як прийняли мене. Дуже приязно чи ні — цього я не можу вам сказати. В усякому разі, з сіллю й перцем вони вас не з'їдять:

— Хай-но спробують, побачать, яка я гірка на смак,— сказала вона,— Гірка, кисла й брудна від усієї тієї гидоти, що за останні тижні зібралася на душі.

Він залишив це без відповіді. Вони підійшли до дверей, Роджер постукав, і його стукіт пролунав у тиші наче постріл.

Герет відчинив двері. Він був без піджака, забинтована рука висіла в пов'язці, а з-за його спини спокусливо війнуло теплом і світлом. Пов'язка робила праву руку Герета величезною, як в опудала.

— Я радий, що ви прийшли, Роджере,— сказав він.— Ви врятували декого від мороки розшукувати вас.

— Тут зі мною моя приятелька,— сказав Роджер.

Герет відступив убік.

— Прошу, заходьте.

Роджер і Дженні ввійшли. Мати сиділа на своєму звичному місці. Поряд з нею на дерев'яному стільці, принесеному з кухні, вмовстився Айво, свою плетену вовняну шапочку він запхнув до кишені. В старому потертому кріслі, де звичайно сидів Герет, ворухнулася кремезна постать Гіто, коли він глянув на гостей.

— Це Роджер Фернівел, мамо,— сказав Герет.— І з ним молода дама.

Всі погляди звернулись на Дженні, навіть стара очікувально повернула обличчя в її бік. Дженні через усю кімнату статечно підійшла до матері, нахилилась і взяла її руку.

— Мене звать Дженні Грейфілд,— сказала вона,— Дуже рада познайомитися з вами, місіс Джонс.

У Роджера збурились усі почуття, коли він почув, що Дженні назвала прізвище, яке, очевидно, було її дівочим, а не прізвище чоловіка — Твайфорд. Він раптом ніби навч побачив усю глибину її зречення, її відмови належати Джералду чи його оточенню.

— Ласкаво просимо,— сказала стара.— Далеченько вам довелось іти сюди до нас у гори, а вже ж пізно й ніч холодна.

— Байдуже,— безтурботно мовила Дженні.— Я ж з Роджером, а він не дасть мене скривдити.

На мить усі троє чоловіків глянули на Роджера. Він відчував себе псом, який з кісткою в зубах проходить повз трьох інших псів. Потім опустилась залізна завіса добропорядної поведінки, і обличчя знову зробилися байдужими.

Найдужче загорілися очі в Айво. І Роджер тільки тепер збагнув, що нервовий, непосидючий Айво дуже ласий до жінок.

Ця думка промайнула у Роджера в голові й осіла десь у глибині свідомості. Події розгорталися надто швидко й не залишали часу для розмірковувань.

— Це добре, що ви вдома, Герете,— сказав Роджер.— Я боявся, що вас затримають у лікарні.

— Я і так там залежався,— відповів Герет.— Мені наклали цю штуківину,— він глянув на гіпс,— як тільки я туди попав, а решту часу довелося просто чекати. Не давали штанів і не випускали, аж поки не прийшов лікар, а він прийшов тільки сьогодні об одинадцятій. Отож я й промарудився там понад дванадцять годин.

— Я радий, що про вас добре подбали.

Герет криво всміхнувся.

— Якби вчора ввечері хто-небудь у слухну мить гукнув мені: «Озирнися!», ми б іще подивилися, про кого дбали б у лікарні.

— А тим часом,— задумливо мовив Роджер,— їх настигла відплата. Але вони, якщо все добре зважити, ще випереджають нас,— Кажучи це, він обережно доторкнувся до своїх пом'ятих ребер.

— Випереджають? — різко й вимогливо перепитав Айво.

— Бо ж автобус стоятиме в гаражі, поки Герет не зможе знову сісти за кермо. А скільки це триватиме?

— Тижнів чотири, не менше,— мовив Герет. Його очі майже зникли в очних западинах, обличчя напружилось і стало схожим на маску.

— Отож-бо.

— Чому ви й ваша дама не сідаєте? — спитав Айво. Він поводився рішуче і владно, з чого було видно, що він головує на цих вечірніх зборах.— Ми теж не марнували часу і маємо кілька задумок, з якими вам, мабуть, цікаво буде познайомитись.

— Авжеж, цікаво,— сухо відповів Роджер.

— Ми зустріли Йорверта,— сказав Гіто.— Вам пощастило. А тепер, можливо, пощастить і нам. Життя піде по іншому.

— Було б непогано,— сказав Роджер, думаючи про Дженні.

— У нас тут відбулася військова рада,— вів далі Гіто. Він говорив спокійно, тихо, мало не вибачливо, щоб, мабуть, пом'якшити різкість Айво. Сидіти при Дженні йому, очевидно, було незручно, тому він зсунувся на краєчок стільця. Але бути галантним до кінця і встати йому заважала сором'язливість. Виблискуючи великим лисим черепом, він повертав своє широке обличчя то до Роджера, то до Дженні, немов просив у них підтримки.

— І пива більше немає,— сказав Герет, шукаючи навпомацки за стільцями,— Ми вже збиралися розходитись, то й, зрозуміло, все випили.

— Не турбуйтеся,— сказав Роджер. Він і Дженні так-сяк присіли, де довелось, і тепер він хотів лише одного — почути новини. — Я виїжджав на цілий день. Як тут розгортались події?

— Ми обговорили становище,— твердо заявив Айво,— і виробили план дій. Найголовніше, що справа повернулась вигідно для нас, я правду кажу? Коли Дік Шарп підіслав своїх найманців зіпсувати автобус, які до всього ще й напали на вас,— а це, безперечно, ті ж самі негідники, яких він нацькував учора на Герета,— що ж, коли Дік Шарп учинив таке, він переступив межу. Якщо ми зможемо спіймати його на шкоді, поки він не сховав кінці, він наш.

— У нас в руках,— додав Гіто своїм високим сиплим голосом. І знову Роджер мимохить відзначив, як і багато разів раніше, що в цього широкогрудого здорованя голос писклявий, тоді як у другого, маленького, нервового й моторного, голос гучний і його навіть не треба підвищувати, бо він і так лунає на всю кімнату.

— Він явно порушив закон,— пишномовно виголосив Айво.— Зробився злочинцем. Намагаючись позбавити Герета його діла, він досі не виходив за встановлені законом межі. Адже монополії на

автобусні маршрути не існує, так? Поки на автобус є ліцензія і страховка, можна їздити всюди, були б лише пасажери. Але цей номер не пройшов. Герет тримався он як добре.

Мати раптом ворухнулась у своєму кріслі й твердо промовила:

— І ми знаємо, кому за це треба дякувати.

— Так, ми знаємо, кому за це треба дякувати,— підтримав Айво.
— Ось чому, якщо ми не скористаємося з цієї нагоди, якщо не діятимемо спільно й не зловимо його тепер, коли застукали на гарячому, то це означатиме, що ми кидаємо в біді не тільки Герета, а й Роджера.

— І самих себе,— докинув Гіто, сьорбнувши пива.

— Оті меткі хлопці сьогодні вранці зуміли накивати п'ятами,— вів далі Айво.— Нікому, видно, не спало на думку затримати їх і припровадити в поліцію.

Я подумав був про це,— сказав Роджер,— але почував себе так...

— Ну, а Йорверт не схотів морочитися,— мовив Айво.— Він із тих, хто вважає, що добрячий удар по пиці розв'язує будь-яку проблему краще, ніж поліція, магістрати та суди. Якби проти тих молодиків порушили кримінальну справу, він мусив би виступити свідком, а нашому Йорверту, гадаю, це не припало б до смаку.

Він обвів поглядом своїх слухачів. Як же він тішиться всіма цими подіями, подумав Роджер. Підсумовуванням свідчень, роботою свого ясного розуму. Йому слід було бути адвокатом. Але одразу ж народилась ще одна думка: адвокатів багато, а таких, як Айво, мало.

— Ми зустріли в місті Йорверта,— сказав Айво.— Він усе нам розповів. І, між іншим, дуже важливу річ, правда ж? Одним з тих двох молодиків був водій автобуса. А це означає, що він вийшов з гри. Тепер сюди й не поткнеться. Вже хоча б через те, що його добряче побито і день-два він не зможе працювати, а головним чином тому, що побоїться показати тут свою бридку пику. Його спіймали на гарячому, і найкраще для нього — забратися звідси якнайдалі.

— Та він усе одно нетутешній,— замислено промовив Герет.— Дік Шарп набирає собі таких звідусюди.

— Тож спочатку,— вів далі Айво,— ми майже схилилися були до думки, що той автобус більше не з'явиться. Бо якби Діку Шарпу довелось підшукувати іншого водія, а охочих не знайшлося б...

Він знову обвів усіх поглядом, втішаючись умисною паузою.

— Та ми ще почули, що патякає його синок,— недоречно вихопився Гіто.

— Так,— сказав Айво.— В обід пішли випити пива не до Маріо, як завжди, а до Фішермена, і від стойки, де ми стояли, чули геть усе. Він кричав на всю пивну, цей прищавий шмаркатий педераст.

— Ти забуваєш, Айво, що я тут,— сказала мати.

— З язика зірвалось, місіс Джонс. Обмовка вийшла. Пробачте, будь ласка. Одне слово, цей красунчик був у пивній, і хильнув він добряче. Нажлуктався, як би це пристойніше висловитись, що й клепки погубив. Дещо з його варнякання нас не обходило, але дещо таки стосувалось. А особливо одне, про що він не переставав торочити. Він похвалявся, що скоро нам кінець.

— Ти хочеш сказати, кінець мені? — спитав Герет.

— Ні, Герете, нам. Всі ми тут зв'язані однією мотузкою.— Айво взяв свою порожню склянку, подивився на неї й поставив назад.— Той шмаркач казав, що їхній піратський автобус вийде на лінію завтра вранці й що так буде щодня. Що Герет не сяде за кермо ще з місяць, а доти вони покінчать з цим ділом раз і назавжди, викреслять його з своїх бухгалтерських книг, як він без кінця торочив.

Роджеру навіть здалося, ніби він чує голос того білявого хлопця, низький і м'який голос, що раз у раз проказує із зневажливою інтонацією: «Викреслимо з бухгалтерських книг, викреслимо з бухгалтерських книг».

— Ну, це ми ще побачимо,— сказав він.

— Так, справді, ми ще побачимо,— підхопив Айво.— А зараз послухайте, що ми хочемо зробити. Для того, хто поведе їхній автобус, ми приготували сюрприз на дві дії. Так я кажу?

— Маленький розрив серця на дві дії,— захоплено відгукнувся Гіто й щосили вдарив кулаком по бильцю старого крісла.

— Дія перша,— сказав Айво, посміхаючись і уважно дивлячись на своїх слухачів.— Ми збираємось проїхатись в їхньому автобусі і з їхнім водієм.

— Проїхатись в їхньому автобусі і з їхнім водієм? — вихопилося у Роджера.

— Еге ж, під виглядом пасажирів,— посміхнувся Айво.

— Але ж той водій ніколи не зупинить для вас автобус. Як тільки він побачить, що ви його чекаєте, він так...

— Ось тут нам і потрібна невеличка допомога,— сказав Айво. Він раптом з підкресленою театральністю зосередив усю свою увагу на Дженні.— Міс... Пробачте, я не зовсім розчув ваше ім'я. Міс...

— Дженні,— підказала вона, розуміючи, що їй готується випробування, і в Роджера, який спостерігав за ними, не виникло найменшого сумніву в тому, що войовничість північних предків Дженні озветься в ній і змусить прийняти цей виклик.

— Дженні,— повторив Айво. Голос його полагіднішав, став майже ніжним, а проте в ньому вчувалось приховане, ледь вловиме глузування.— Усім нам неабияк пощастило, що Роджер сьогодні привів вас сюди. Я сказав би навіть більше. Не просто пощастило. Це майже як... як дарунок долі...

Його очі чіпко тримали погляд Дженні. Роджер аж нахилився вперед, щоб краще бачити. Техніка поводження Айво з жінками була варта якнайпильнішого вивчення.

— Долі? — холодно перепитала Дженні.

— Так, бо ваш прихід розв'язує одну нашу невідкладну проблему,— сказав Айво. — Найголовніше ж зараз у тому, щоб вмовити вас встати о восьмій ранку.

— Якщо це дуже потрібно,— сказала вона.

— Ще й як. Але ми не хочемо просити про неможливе. Чи далеко звідси ви будете завтра вранці о восьмій годині?

— Я буду в Роджера,— відповіла Дженні.

Кажучи це, вона спокійно, навіть незворушно зустріла погляд Айво. Роджер мало не заплескав у долоні. Вона загнала Айво в глухий кут, позбавила його можливості робити приховані натяки на її адресу, бо просто поклала свої карти на стіл і змусила свого супротивника грати відкрито.

Айво був надто розумний, щоб не втямити цього, і його наступний хід виявився по-солдатському відвертим:

— Гаразд. Тоді я заїду за вами на ваговозі десь хвилин за десять до восьмої. І за вами також, Роджере.

Роджер мовчки кивнув головою.

— Сподіваюсь, ви доти прокинетесь,— не втримався Айво.

— Я прокинусь, Айво. За три місяці я навчився прокидатися рано. Чи ви гадаєте, що завтра я засплю?

Айво з гідністю прийняв відкоша. Він спочатку не довіряв Роджеру, навіть застерігав проти нього, тож тепер Роджер мав право на цей єдиний, але дошкульний випад.

— Ні, не гадаю. А задум такий. Перед восьмою ми забираємо вас у машину, завчасу спускаємось униз, щоб не зустрітися з цим вилупком,— вибачайте, місіс Джонс,— з цим бандюгою,— коли він їхатиме нагору, займаємо зручну позицію приблизно на першій третині шляху до другої автобусної зупинки.

Він замовк, і в тиші, що запала, Дженні спитала:

— Я чекаю, щоб ви мені пояснили, чому для вас моя поява тут — дарунок долі.

— Я саме підійшов до цього,— відповів Айво,— Коли я сказав «автобусної зупинки», то, зрозуміла річ, мова йшла про місце, де збираються пасажери. На таких сільських маршрутах, як наш, не існує певних зупинок. А місцина, яку ми маємо на увазі,— маленьке роздоріжжя. Там до головного шосе підбігає вуличка і на ній п'ять чи

шість будинків. Шосе в улоговині, схили обабіч високі. Там можна добре сховатися. Тим із нас, чия поява, на мою думку, налякає шофера, якщо він із місцевих і знає тутешніх жителів.

— Розумію. Отже, я стою попереду й роблю знак водієві, щоб узяв мене, а коли автобус зупиниться...

— А коли він зупиниться,— сказав Айво, задоволено всміхаючись своїм думкам,— ми всі вискакуємо й сідаємо в автобус разом з вами. Я, Герет, Роджер. Ми нічого не робимо, кажемо, куди нам їхати, платимо за проїзд, якщо шофер цього вимагатиме. А його все одно вже поймає страх, та вдіяти він нічого не може.

— Ви, я і Герет,— сказав Роджер.— А Гіто? Він де буде?

— Де буде Гіто,— відповів Айво, — це вже заключна, друга дія нашого маленького сюрпризу для водія автобуса. Мабуть, буде краще, якщо я вам більше нічого не казатиму.

— А чому так буде краще? — навпростець спитала Дженні.

— Та тому,— незворушно відповів Айво,— що сюрпризи найприємніші тоді, коли це справжні сюрпризи. А ви з Роджером, якщо на восьму годину встигнете встати, одягнутись і попоїсти, заслуговуєте на приємний сюрприз.

Роджер був згоден залишити останнє слово за Айво, дати йому можливість узгодити всі їхні дії. Адже Айво вклав у цей свій задум так багато душевних сил, тоді як він, Роджер, думав про зовсім інше.

— Гаразд,—сказав він,—якщо треба братись до діла рано-вранці, то час би подумати й про відпочинок.

Важкий, огрядний Гіто підвівся з крісла, зірвався на ноги й Айво.

Герет, який доти мовчав, відчув, здавалося, що треба якось показати себе господарем, перш ніж усі підуть.

— Зачекайте, випийте по чашці гарячого чаю,— сказав він і поквапився на своїх коротких ногах до кухні.— Чайник ще гарячий. Закипить за хвилину.

Роджер і Дженні почали шукати якихось відмовок, але Герет майже нагримав на них:

— Зараз не така погода, щоб іти на порожній шлунок!

А мати лагідніше додала:

— Підійдіть, посидьте біля мене, голубонько. Сюди, ближче до вогню, погомоніть зі мною трохи.

— Залюбки,— охоче відгукнулась Дженні. Вона підійшла до матері, сіла на низенький ослінчик, і в них одразу ж зав'язалася жвава, хоч і безладна розмова, з якої Роджер вирізняв лише двоє жіночих голосів, притишених і довірливих,— дві жінки відгородилися своїм маленьким світом від незграбного чоловічого вторгнення.

Герет, точно додержавши слова, майже відразу повернувся з кухні з чашками міцного чаю. Він саме розносив їх, коли стара підвела обличчя вгору й вигукнула по-валлійському:

«Герете, пахне фіалками!»

«Ти не помиляєшся?» — спитав він, зупиняючись.

«Щоб мені не зійти з цього місця»,— сказала мати.

«Що вона має на увазі? — спитав Роджер.— Які фіалки?»

Відповів йому Гіто:

«Дехто з старих людей, ті, що живуть за давніми звичаями,— сказав він,— здатні почути в повітрі запах снігу. Він для них пахне фіалками».

«А я таки відчиняв ненадовго задні двері»,— промовив Герет.

Всі від хвилювання перейшли на валлійську мову, тільки Айво, й на мить не втративши витримки і не спускаючи з ока Дженні, й далі говорив своєю англійською, тією англійською, в якій, як сказав Медог, навіть і натяку не було на країну валлійців:

— Якщо почнеться великий снігопад, міс Грейфілд, автобус сюди нагору не проїде. За таких обставин виконання нашого задуму доведеться раз у раз відкладати. Аж поки настане день, коли той автобус з'явиться тут.

— Розумію,— сказала Дженні.

Герет тим часом швидко підійшов до вхідних дверей і визирнув надвір.

«Уже падають перші сніжинки»,— сказав він.

Роджер з-за його плеча дивився в темряву. Темна трава починала сіріти.

«А чи великий буде сніг?» — спитав він.

«Якщо мати почула запах фіалок, то великий»,— сказав Герет. І зачинив двері.— На вашому місці, міс, я випив би цей чай,— звернувся він до Дженні.— Вам треба йти. Бо тут, у горах, через сніг ви можете потрапити в пастку. Так-так,— наполегливо додав він,

помітивши її недовірливу напівусмішку,—навіть до Роджерової капліці не доберетесь.

— Роджерова капліця,— повторила Дженні.— То непогана пастка.

І раптом усі засміялись полегшено й доброзичливо, бо про головне вже було домовлено.

— Що ж,— сказав Айво,— це, зрештою, правильно, що Роджер мешкає в капліці. Йому вона потрібніша, ніж будь-кому іншому.

— Зачекайте, ви ще почуєте мої проповіді,— відгукнувся Роджер.— Запрошую вас послухати, як я казатиму з амвона, тільки-но ми здихаємось Діка Шарпа.

Перекидаючись жартами, вони одягли пальта, побажали Герету й матері доброї ночі і вийшли в ніч, наповнену хмарами снігу.

— Оце так мете,— сказав Айво.— Снігова буря в горах. Краще рушайте, Роджере, поки не пізно.

Роджер, Роджер... Ніколи раніше вони не повторювали його ім'я так часто. А до цього вечора вони, здавалося, соромились вимовляти його, ніби не допускаючи Роджера до себе, щоб не бути з ним привітним, не виявити до нього прихильності.

— Ну що ж, Айво,— сказав Роджер,— Побачимося завтра за десять хвилин до восьмої, якщо машина пройде.

— То вже як вийде,— відповів Айво, зникаючи в сніговій круговерті.— Але першого ж ранку, як з'явиться така можливість, я буду у вас.

Айво й Гіто махнули Роджерові рукою, і їх не стало видно. Останнє, що запам'ятав Роджер,— це їхні білі плечі й те, як вони ковзались на досить уже товстому килимі снігу.

— Ходімо,— сказав він до Дженні. Вони зачинили за собою хвіртку, спустились униз стежкою, що ледве вгадувалась під ногами, і розшукали свою малолітражку, що терпляче чекала на них під шапкою снігу.

— О господи,— раптом мовила Дженні,— Після такого дня та ще застряти на цій горі — я просто вмерла б, вмерла б з туги за теплом, затишком і постіллю.

— Ви тут не застрянете,— відповів Роджер.— І не вмерете. Ви житимете.

Вона відімкнула дверцята машини й простягнула йому ключі. Все було зрозуміло без слів: вести машину мав він. Дженні звіряла йому себе.

Роджер завів мотор, ввімкнув передачу й обережно відпустив зчеплення. Маленькі товсті колеса зразу ж закрутились і почали пробуксовувати.

— На цій машині, мабуть, далеко не заїдеш,— сказала Дженні.

— Нічого, нехай везе скільки може.

Весь світ ніби запнуло чимось білим і вологим. Сніг сипав так густо, що подеколи було майже неможливо розрізнити, де вкрита м'якою пухнастою білою габою земля, а де небо, повне великих лапатах сніжинок.

— Он їдуть ваші друзі,— сказала Дженні. Ліворуч від них з увімкненими фарами й ревучи мотором спускався вниз іншою розвилиною схожий на привид ваговоз.

— Сподіваюсь, вони добудуться куди треба,— коротко відповів Роджер, зосереджуючи всю увагу на малолітражці, котра гребла сніг і мовби пливла. Скидалось більше на те,

що Роджер правує човном, а не веде автомобіль. Вони просувались уперед важко, наче в рідині, і машина слухалась керма повільно й неохоче.

— А тут є глибокі кювети? — спитала Дженні, вдивляючись у білу круговерть.

— Думаю, немає. Інакше ми вже давно вскочили б в один з них.

Кілька разів їхнє плавання мало не кінчалося остаточною зупинкою, але врешті десь збоку вималювались розпливчасті обриси каплиці, і Роджер з'їхав на узбіччя.

— Нехай стоїть, тут з нею нічого не станеться,— сказав він.— В усякому разі, машини цією дорогою не ходитимуть, поки не розпогодиться.

Вони вийшли. Злива сніжинок, падаючи на землю, приглушала всі звуки, тому дверцята з обох боків машини зачинилися майже нечутно. А за хвилину Роджер і Дженні стояли вже перед дверима каплиці, і він намацував у кишені ключ.

— Знайшов. Заходьте.

Вона слухняно ступила через поріг. Тепер вона належала йому, надійно схована в його притулку. Але Роджер ще просто не міг відчутти

цього по-справжньому: надто багато відбулося подій, надто багато чекало їх попереду. Поки що все — тільки інтерлюдія, всього-навсього інтерлюдія.

— Зачекайте,— він увімкнув світло.— А тепер влаштуйтеся. А я розтоплю в грубці.

Роджер був радий взятися за цю буденну справу. Вигрібши золу й засипавши вугілля, він задоволено випростався.

— Нехай розгориться,— він зачинив дверцята й відкрив піддувало,— За п'ять хвилин аж загуде.

— Я знаю. В моєї матері така сама грубка.

— А зараз,— спитав він, розстібаючи куртку,— будемо пити чай?

Вона заперечливо похитала головою:

— Досить і того, що я вже випила, та й час пізній. Я не зможу заснути...

Вона раптом замовкла. На якусь мить вираз її обличчя зробився розгубленим, сором'язливим, та одразу ж обоє вони весело розсміялися. І з однієї й тієї ж причини: останнє зауваження, що мимоволі вихопилося у неї, надзвичайно точно відбило її внутрішній стан. Готуючись уперше лягти в ліжко з чоловіком, який міг — поки що тільки міг — змінити її подальшу долю, вона передовсім думала про те, щоб виспатись. Адже вони так далеко сьогодні їздили, так багато передумали й сказали, стільки побачили, почули й пережили, що вона зовсім забула про любові. Вірніше, зараз любов означала для неї головним чином можливість бути разом, допомагати, втішати одне одного. Любові — це було з якихось інших сфер.

Я радий, що у вас такий настрій,— сказав Роджер.

— Який?

— Неемоційний. Звичайнісінький. Ця ніч для вас нічим не відрізняється від усіх інших, що завершують довгий важкий день і обіцяють сон. Я радий, бо і в мене такий настрій.

Їй вчулася іронія в його тоні.

— Ви вже мені пробачте,— сказала вона.

— Та годі вам.

Вона присіла на тахту фрейлейн і подивилась на нього крізь скельця своїх окулярів.

— Я так стомилася, Роджере. Вже й стояти не можу.

— Нащо ж стояти,— відповів він.— Якщо хочете лягти — лягайте.

— Ви розчаровані?

На якусь мить Роджер з жахом подумав, що вона збирається попросити його провести ніч у кріслі або на підлозі й не хоче пустити його до себе в ліжку. Переляк, певно, відбився в нього на обличчі, бо вона раптом засміялася, закинувши голову.

«Які в неї чудові зуби»,— подумав він.

Усе ще сміючись, Дженні підвелась і підійшла до нього.

— Ну й вигляд! — вигукнула вона між двома короткими нападами сміху.— Якби я запропонувала вам переночувати надворі в снігу, то й тоді, мабуть... Глянули б ви на себе, така кисла міна!

Він теж засміявся. Вона довірливо обняла його, сплівши пальці в нього на попереці.

— Це ваша домівка, Роджере,— сказала вона просто.— Маленький затишний притулок, що ви його собі знайшли серед цих холодних гір. І в ньому,— а можливо, і в своєму житті,— ви даєте місце жінці, яка може стати для вас хтозна-якою морокою...

— Помиляєтесь.

— Ні, не помиляюсь,— лагідно заперечила вона.— Жінка з тягарем прожитого життя за плечима, з тягарем минулого, яке вона має тягти за собою скрізь. Діти, розлучення, неприємності, проблеми — ні, вам було б краще знайти молоду дівчину, яка ще не має своєї, так би мовити, історії, нічого, що гнітило б її до землі.

— А я люблю історію,— відказав Роджер,— бо я професійний вчений.

Надворі безнастанно, безлико падав сніг, засипаючи їхні сліди, відгороджуючи від усього світу.

— Розумієте, я кажу це,— вона пригорнулася до нього,— а сама нічого подібного не відчуваю. Мого минулого тут немає, та й вашого теж. З нами зараз немає нічого — тільки оця мить, сніг, ваша чудова гаряча грубка і ваше ліжка.

— Так,— погодився він.— Моя грубка і моє ліжка.

Він нахилився, відчинив дверцята, і з грубки на них вийнуло малиновим теплом.

— Як чудово! — Вона, наче дитина, заплескала в долоні й так само просто, як дитина, почала розстібати плаття.— Я так стомилася,

Роджере,— Вона позіхнула,— Ви в ліжку дуже гарячий?

— Як вогонь. Ні одній мандрівниці, що збилася з шляху, не дав я замерзнути.

Дженні дістала з сумки нічну сорочку.

— Годилося б почистити зуби, але я так стомилася, що й цього не можу. Тільки оце надіну, та й годі.— Вона струснула сорочкою.— Лягайте, Роджере.

— Зараз,— сказав він.

— А де ваша піжама?

— Отам,— кивнув він у бік тахти,— але вона мені не потрібна.

Він підійшов до вимикача й погасив світло. Тепер їх освітлювало лише рожеве мерехтіння, що струмувало від грубки, роблячи всі обриси м'якими й природними, а тіні — оксамитовими.

— Лягайте вже,— лагідно повторила вона.

Він роздягнувся і шмигнув між прохолодні фланелеві простирадла.

— Бачите,— сказав він,— який я слухняний.

Вона спокійно роздягнулась, мить повагалась, чи надягати нічну сорочку, потім відкинула її і, гола, лягла поряд з ним. Обоє довго мовчали.

— Це ти? — нарешті прошепотіла вона.

— Це я.

— Це ти — зі мною?

— Це я.

Вони знову замовкли.

— Це наче вперше,— сказала вона.

— А це і є вперше.

Її груди виявились важчими, ніж він уявляв. Вони явно не відповідали її тендітному тілу. Його побиті ребра заболіли, коли вона притислася до нього, але він на це не зважав,

— Роджере!

— Що, любя?

— А тепер, коли ти визнає мене, я тобі подобаюсь?

Він відповів, але не словами.

Її дихання почастишало.

— Що мені зробити, щоб тобі було добре?

— Ти це робиш.

За вікнами сніжинки творили свій таємничий танок, і умиротворений дух Джеффри, віддаляючись геть, не залишив на білій шкірі гірського схилу жодного сліду.

На ранок надворі лежали молочно-білі кучугури наметеного снігу, він заповнив усі западини, згладив нерівну поверхню валунів, засипав огорожі. Роджер підійшов до вікна, подивився на краєвид, що відкрився йому, і аж здригнувся від утіхи.

— Маємо день гарного відпочинку,— сказав він, повернувши голову й позираючи через плече на м'які обриси тіла Дженні, що вгадувалося під ковдрою.

— Що ти сказав? — спитала вона, повернувшись до ранкового світла. Її очі, не захищені окулярами, повільно оглядали приміщення, наче вона поступово усвідомлювала, де перебуває.

Він повернувся назад, шмигнув у ліжко поряд з нею й натяг ковдру їй на обличчя.

— Я сказав, що маємо день гарного відпочинку. Насипало стільки снігу, що тепер ніяка машина не пройде. Ми лишаємося тут.

І вони лишилися.

Сніг відокремив їх від усього світу, не тільки порушивши з ним нормальний контакт, а й зробив цей світ,— коли вони дивились на нього крізь вікна,— новим, незнайомим і чарівним. І того дня, і наступного вони наче відірвались від реальності, принаймні від тієї реальності, що не стосувалася їх особисто. Каплиця була островом на непозначеному на карті морі білини, що лежало за межами повсякденності і знищувало всі орієнтири, дороги, перепони й обов'язки, Роджер чекав, що Дженні до знемоги говоритиме про те, що їй болить, і приготувався слухати її, перейматися усіма її переживаннями, допомогти їй ще раз пережити їх і в такий спосіб відігнати минуле — хай вона насправді відчує, що прибилася до іншого берега. Проте Дженні й словом не захопилася про свої турботи. Дві доби вони були зайняті одне одним, взаємним пізнанням душі й тіла та ще маленькими домашніми клопотами за надзвичайних обставин. Вони мали досить палива, і хоч деякі продукти кінчилися майже одразу (хліба в них не було з самісінького початку, а цукру вистачило лише на день), всього іншого поки що не бракувало, тож увечері наступного дня вони ще могли влаштувати собі розкішну, хоча, можливо, й дещо химерну вечерю: на перше — сардини, картопляне

пюре й консервовані боби, на друге — кукурудзяні пластівці й різані консервовані банани, а на завершення по чашці чорної кави.

Сніг чистим накрохмаленим укривалом лежав на схилах гір, і вони неймовірно щасливі лягли в ліжко. Але поміж себе вирішили покласти край своєму відлюдництву: наступного ранку через брак майже всього найнеобхіднішого вони мали здійснити подорож до сільських крамниць.

Коли вони прокинулись (досить пізно), встали (ще пізніше) і коли нарешті поснідали жалюгідними залишками, що їх вдалось нашкребти, Роджер заходився шукати свої найміцніші черевики й водонепроникний плащ.

— Хочеш піти зі мною? — спитав він.

— Ні, дякую. Мій одяг не годиться для такої погоди. Промокне, а потім цілий день доведеться сушити. Та й хочеться як слід тут прибрати, поки тебе не буде.

— Почекай, поки я повернуся,— мовив він, зашнуровуючи черевики,— Ми все зробимо разом.

— Ні в якому разі. Мені хочеться відчувати себе твоєю дружиною. Я працюватиму на тебе, як рабиня. Та й не треба, щоб ти дивився, як я прибиратиму. Не хочу, щоб ти мені допомагав і не хочу, щоб ти сидів, наче турецький паша й спостерігав, як я тяжко працюю. Отож іди. І не поспішай повертатись.

— Це я тобі можу гарантувати, дружинонько,— відповів він,— Снігу насипало футів на три-чотири, і по такій дорозі треба пхатися до селища. Не раз, мабуть, доведеться провалитись у замети аж по шию.

— Якщо за три години ти не повернешся,— сказала вона,— я пошлю за тобою сенбернарів. А тепер поцілуй мене і йди.

Роджер поцілував її й вийшов. Сніг був глибокий, але не липкий. Він просувався вперед досить успішно, хоч місцями ноги й грузли вище колін. Найважче було визначити, де кінчається узбіччя, і він кілька разів ступав у кювет. Але пухнастий сніг легко струшувався з одягу, і Роджера, в його веселому, піднесеному настрої, тільки потішали ці маленькі кумедні пригоди, він сприймав їх як жарти й прояви пустотливості всього суцього.

У Лланквісі люди лопатами, а може, й з допомогою невеликих снігорозчисників, прокопали вузькі стежки; второвані, вони жовтіли між сліпучо-білих покрівель і садків, а посеред кожної вулиці

вимальовувались чіткі візерунки автомобільних шин. Роджер пішов швидше, розмахуючи кошиком. І тут він побачив Райанон. Вона прямувала від центру селища до батьківської оселі. Ну й гарненька лялечка! Роджеру вона тепер не була потрібна і тому подобалася ще більше.

Райанон ішла між високих снігових валів повільно, але ногу ставила по-сільському впевнено. На ній було те саме зелене замшеве пальто й високі акуратно зашнуровані спереду черевики, схожі на ковзанярські. Вона була простоволоса, але вуха захищали два маленькі й гарненькі вовняні навушники, з'єднані жорстким обручем, що тримав її продумано-недбалу зачіску. Вона йшла просто на нього, а Роджер дивився на неї і відчував гостру радість. Вона була чарівна, і він міг вільно милуватися нею — без болісного любовного бажання і не боячись порушити свого спокою, набутого з такими труднощами. Дженні зробила його щасливим, угамувала фізичний голод, і поклик плоті більше не катував його. Нехай Райанон підходить ближче, нехай викликає в ньому той прекрасний трепет, який так і залишиться прекрасним, не перетворившись на гіркоту й біль.

Він став у неї на дорозі й чекав. Вона ще здаля всміхнулася йому: вони, безумовно, друзі, він перебував у неї на гарному рахунку.

— Добридень, Роджере.

— Добридень, Райанон. Яка ви сьогодні чарівна.

— Лестощі не допоможуть,— сказала вона,— але слухати приємно.

Скажіть ще щось таке.

— Ці слова вихопились у мене несамохіть. Цього ранку мене оточує тільки прекрасне. Море, небо, білосніжність цих горбів. Гляньте лишень, гори ніби висять у повітрі, бо знизу їх огорнув туман, а вершини чисті. А які хмари! І на довершення з'являєтесь ви. Чого ж бажати ще...

— Бракує тільки Ділвінового літачка,— сказала вона з незворушним виразом.

— Не треба.— Він скривився.— Дайте мені забути про втрати.

— До речі, про втрати,— сказала вона.— Ваші автобусні справи, видно, кепські.

— Авжеж, забагато снігу,— ухильно відповів він.

— Атож, снігу,— погодилася Райанон.— Але справа не тільки в ньому. Я дещо чула. Про те, що на Герета напали.

— І на мене.

— Що? І на вас?

— Спробували були, але мені допомогли й нагнали їх.

— То я рада, що зустріла вас,— сказала вона.— Я навіть збиралася передати вам записку, тільки не було коли добиратися до вашої каплиці.

Роджер уявив собі, як Райанон стукає в двері каплиці і як їх відчиняє Дженні. Йому навіть стало трохи шкода, що тепер цього не трапиться. Це підвищило б його шанси у сексуальному плані.

— І що ж мало бути в записці? — спитав він.

— Завтра,— відповіла вона,— все піде своїм звичаєм. Сюди вже вийшли снігоочисники, вони будуть тут сьогодні після обіду, десь годині о п'ятій. Я чула, як про це говорив у барі дорожній інспектор. Ви розумієте, що це для вас означає.

— Це означає,— повільно проказав він,— що Геретів автобус міг би вийти на маршрут, тільки цього не буде, бо Герету зламали руку.

— Автобус завтра вийде на маршрут, тільки не Геретів. Це буде машина Діка Шарпа. Він знає, що дороги розчистять, і випустить свій автобус у рейс о восьмій ранку.

— Але не випустить шофера,— сказав Роджер.— Того хлопця, який досі працював у нього. Його не буде, я точно знаю.

— Так, не буде. Автобус поведе інший, той, що раніше був кондуктором.

— Звідки ви знаєте?

— Не має значення, звідки. Я знаю все, пора б уже це зрозуміти.

— Люба Райанон,— сказав він,— я певен, що ви все знаєте.

— Я не знаю лише одного,— докинула вона,— як ви там у каплиці даєте собі раду сам-один?

Що це, промацування? Чи не дійшли до неї чутки, що там Дженні? Чи вона справді переймається його тяжкою самотністю серед засніжених гір?

— Ви робите мені ласку, згадуючи інколи про мене,— сказав він,
— Але в усьому, що зі мною трапляється, винен я сам.

— Щодо цього я не маю сумнівів,— весело погодилася вона.

— Якщо ви так переживаєте за мене,— сказав Роджер,— то провідайте мене. Принесіть мені сонячне сяйво вашої посмішки.

Сонячного сьйва там вистачає і без мене,'— ущипливо мовила Райанон.— Я просто хотіла застерегти вас. Автобус Діка Шарпа буде тут завтра, і наш знайомий збирається тримати його на цьому маршруті, аж поки Геретові послуги вже нікому не будуть потрібні, навіть коли він знову зможе сісти за кермо.

— Розумію.

— Не знаю, чим ви можете тут зарадити, але...

— Можемо. А тепер скажіть, Райанон, ви збираєтесь їхати завтра до міста рейсом о восьмій п'ятнадцять?

— Я? Ні, не збираюсь. Я їду до Карвеная сьогодні ввечері. Просто заскочила додому дещо взяти. Нагодилася попутна машина, то я й приїхала. Щиро кажучи, мені зараз слід бути в готелі, та...

— Гарзд,— сказав він,— Бо якби ви хотіли їхати завтра вранці, я застеріг би вас від цього.

— А то чому? Хіба щось має ста...

— Більше я нічого сказати не можу. Комусь іншому я й цього не сказав би. Але я знаю, що ви мовчатимете, як могила.

— Зрозуміла річ, але мені цікаво.

— Я справді нічого зараз не можу вам сказати. Просто ми маємо один задум і завтра вранці здійснимо його.

— Ми? Ви з Геретом?

— Герет, я й ще двоє. Наша, можна сказати, команда. Бачите, навіть у нас є друзі,— з гордістю додав він.

— Авжеж, є. Я теж до них належу. І тільки щойно повідомила вам важливі новини.

— Таки важливі, люба моя,— сказав він.— І тому я люблю вас ще дужче, якщо це взагалі можливо. І дуже хотів би чимось віддячити вам.

Райанон витлумачила останні слова Роджера точнісінько так, як йому й хотілось, і, насварившись на нього пальцем, пішла своєю дорогою. А Роджер, враз посерйознішавши, вирішив відкласти відвідини крамниць і насамперед повідомити новини Герету. Сковзаючи і спотикаючись, він щодуху подався до будиночка біля підніжжя сланцевого відвалу, де й знайшов Герета — той знічев'я сидів біля каміна, що ледь жеврів, а мати на своєму звичному місці терпляче схилилась до радіоприймача, слухаючи його заспокійливе бурмотіння. У Герета був пригнічений вигляд — бездіяльність і нудьга

вже почали свою руйнівну роботу, але, почувши про снігоочисники, він пожвавішав.

«Треба повідомити про це Айво і Гіто,— сказав він,— Спускаюсь униз і подзвоню їм по телефону».

«Я зараз повертаюсь у селище. Отож сам і подзвоню».

«Ні, мені треба самому побалакати з ними. Заждіть, я зараз взуюсь і піду з вами».

Вони швидко спускалися білим схилом, засипаним товстим шаром снігу. Герет раз у раз провалювався вище колін. «Тут добряче доведеться поморочитись, розчищаючи оці замети чи то снігоочисниками, чи так,— сказав він,— Але розчистять, можна не сумніватись».

Герет стояв у телефонній будці, і від хвилювання його лоб взявся червоними плямами. Він не міг тримати трубку в правій руці, бо гіпс доходив аж до долоні й заважав стискати пальці. Роджер крізь скло спостерігав, як він спочатку обережно зняв трубку і повісив її збоку, нетерпляче, але акуратно опустив монети, потім притулив трубку до вуха. Він знаком показав Роджеру зайти в будку й послухати, але Роджер заперечливо похитав головою і посміхнувся. Для двох у будці було б затісно, і Роджер боявся зачепити поламану Геретову руку. Але й так, стоячи біля дверей, він крізь скло почув кілька фраз:

«Я скажу йому».

«Візьміть з собою дівчину, неодмінно».

«Має вийти».

Коли Герет вийшов з будки — її скляні двері кілька разів рвучко хитнулись туди й назад,— Роджер чи не вперше побачив на його обличчі бурхливу радість.

«Хлопці готові,— сказав він.— Завтра за чверть до восьмої».

«А я і Дженні?» — обережно спитав Роджер.

«По вас заїде Айво. На ваговозі. Як і домовилися».

«А раптом його машина не проб'ється до каплиці?»

«Проб'ється. Гіто знає хлопця, який працює на снігоочиснику. Він подбає, щоб той розчистив дорогу аж туди».

Сказавши це, Герет повільно, задоволено посміхнувся.

«Ну що ж,— промовив Роджер.— Нехай нам щастить».

«Амінь»,— сказав Герет. Він повернувся до Роджера спиною й пішов назад, додому.

«Будьте готові завтра вранці,— гукнув він уже здаля,— а решту зроблять хлопці».

Роджер пробурчав щось на знак згоди й подався до крамниці. Йому нетерпеливилось зробити покупки й повернутись додому. В нього раптом з'явилося відчуття, ніби він страшенно давно не бачив Дженні.

Наступного ранку сварливо й на повну потужність задзеленчав Роджерів будильник, що, як і його господар, на протязі кількох днів відпочивав, а тепер повернувся до виконання своїх обов'язків, і вже о сьомій годині Роджер снував по каплиці, ворушив кочергою в грубці, заварював міцний чай. Дженні, розніжена в м'якому ліжку, блимала очима, наче сова, але, випивши чашку аж чорного чаю, досить охоче встала й почала одягатись у малинових відсвітах грубки.

— Тобі не завадило б щось з'їсти,— завбачливо порадив Роджер.

Вона взяла в нього з рук скибку намазаного маслом хліба й заходилася жувати.

— Що я маю робити?

— Бути підсадною качкою.

— Що ж, мені не вперше.

Вони вдяглись і були готові йти. Минуло ще кілька хвилин.

— Надворі темно, хоч в око стрель,— невдоволено промовила Дженні.— Ти певен, що вже ранок?

— І мій годинник, і будильник показують однаково: за чверть восьма.

— Мабуть, ваговоз не може сюди пройти.

І відразу ж почулося завивання мотора старенького «доджа», що поступово переходило в рівне гудіння. З темряви долинув голос Айво:

— Роджере, ми тут!

— Ходімо,— сказав він до Дженні.— Настав час. Будемо нарешті діяти.

— Ти давно чекав цієї хвилини, правда? — спитала Дженні, коли вони рушили до дверей.

— Так,— сказав він,— давно.— І вимкнув світло.

Надворі перше вранішнє світло вже розповзлося по білих схилах. В кабіні ваговоза сидів один Гіто, а в кузові виглядали з-за високого дерев'яного борту Айво з Геретом. Айво, глибоко насунувши плетену вовняну шапочку, кутався в кожух, на Гереті була шкіряна

куртка, голову він обмотав шарфом, щоб не мерзли вуха. Сідайте в кабіну,— сказав Айво, показуючи рукою вперед.

Роджер і Дженні послухались його. Гіто, навіть не спробувавши перекричати гудіння мотора, привітав їх кивком голови й зразу ж дав задній хід. Снігоочисник розчистив дорогу рівно на стільки, щоб можна було проїхати, але розвернутись не вистачало місця. Дивлячись у дзеркало заднього виду, часом попереджуваний різкими вигуками Айво або Герета, Гіто обережно провів громіздкий ваговоз назад пугівцем на триста-чотириста ярдів. Там, біля в'їзду до чиєїсь садиби, дорогу було розчищено як слід, і Гіто обережно розвернув машину в потрібному напрямку.

Далі вони поїхали швидше по вкоченому снігу з уже вибитими коліями, прямуючи до центру Лланкрвіса. Роджер і Дженні, притиснуті одне до одного, трималися за руки й дивились на знайомий краєвид при незвично різкому вранішньому світлі і з незвичної досі висоти. Гіто, який зосереджено і спокійно вів величезний ваговоз між двох білих валів, був відділений від Дженні і Роджера металевією коробкою передач. Вони проїхали повз Геретів гараж, де у вимушеній бездіяльності стояв жовтий автобус, повернули вниз на перехресті в центрі селища, проминули будинок місіс Опори Джоне — уже майже розвиднилось, і добре видно було його двері — і зелені, й коричневі,— залишили позаду останні будинки, розкидані на околиці Лланкрвіса, і Гіто, збавивши газ, почав обережно пригальмовувати й нарешті зупинився біля в'їзду в якийсь вузесенький провулок.

— Тут вам треба зійти,— сказав він Роджеру і Дженні.

— Гаразд.

Вони відчинили дверцята над величезним переднім колесом і зіскочили на землю. Айво з Геретом уже встигли злізти вниз, відкинувши задній борт, і Герет закривав його.

— Все нормально, Гіто! — гукнув він.

Гіто плавно дав газ, і «додж» рушив униз дорогою в бік моря.

— А тепер,— командирським тоном сказав Айво,— ми чекатимемо тут.

Всі троє пішли за ним і стали під стіною будинку, де їх не було видно. Снігоочисник обминув цей провулок, але посеред нього пролягла стежка, вторована ногами мешканців селища й копитами їхньої худоби. До того ж біля стіни хтось розчистив лопатою

невеликий майданчик чи то для пасажирів, чи то для бідонів з молоком.

— А що робити мені? — майже пошепки, по-змовницькому спитала Дженні.— Стояти так, щоб мене було видно?

— Поки що ні,— відповів Герет.— Нехай спочатку проїде нагору. Краще, щоб зараз він нічого не помітив.

Вони стояли близько одне до одного, притулившись спинами до засніженої стіни. Так минуло кілька хвилин, і раптом Роджер напружився:

— Ніби чую.

Всі прислухались. Знизу долинув звук автобусного мотора.

— Іде нагору,— сказав Герет, ледь стримуючи збудження,— Забере там кількох пасажирів, розвернеться й піде назад.

Вони стояли досить далеко від дороги, за наметеною вітром височенною кучугурою, що закривала їх. Коли автобус прогуркотів повз них, Айво швидко висунув голову й зразу ж знову сховався.

— Це він, точно,— сказав Айво.

— А хто за кермом? — спитав Герет.

— Не встиг роздивитись.

— Скоро дізнаємось,— зауважив Роджер. Він відчував, як його охоплює нестримне хвилювання. Нарешті починається справжнє життя!

Невдовзі — їм здалося, надто швидко, щоб автобус устиг підійняти угору до центру Лланкрвіса й Повернутись назад,— вони почули: він повертається. І по них наче пробіг електричний струм — усі насторожились, рішучі й готові діяти.

— Ну, Дженні, давай,— сказав Роджер.

Дженні відокремилась від гурту й стала так, щоб її добре було видно. «Яка вона рішуча,— подумав Роджер,— Як природно зайняла серед нас своє місце, включившись у що вранішню пригоду». Він до смішного пишався Дженні — і не так тим, що вона робила, як самою її присутністю, тим, що вона бере в усьому цьому участь.

Шум автобуса вже добре було чути.

— Нагніться,— тихим, напруженим голосом застеріг Айво,— Якщо він щось запідозрить, то не зупиниться.

Гуркочучи мотором, автобус майже порівнявся з їхньою схованкою і саме пригальмовував, бо Дженні піднесла руку, їм видно було тільки

хиткий прямокутник світла, за яким вгадувалась машина, схожа на якогось величезного звіра,— то був піратський корабель Діка Шарпа, його кубло на колесах, то був їхній ворог.

— Гайда,—уривчасто кинув Герет.

Зараз настав його час, він прийняв на себе команду. Роджер і Айво пропустили його вперед. Ноги Герета з несподіваною спритністю понесли його могутній бізоноподібний тулуб через п'ять ярдів снігу, що відділяли їх від автобуса, і ось він уже піднявся по сходинках і ввійшов у салон, за ним Айво, потім Роджер.

Райанон казала правду: за кермом сидів молодик із тхорячим обличчям, який досі часто їздив у ролі кондуктора. Плату за проїзд він, зрозуміло, зараз ні з кого не брав. Він не брав її й раніше, коли був кондуктором і носив формений кашкет з блискучим козирком. Тоді його обов'язки полягали, певно, лише в тому, щоб надавати моральну підтримку водієві. Тепер водій був далеко від джерела моральної підтримки. Завдяки кулакам Йорверта. Роджер мимоволі глянув у кінець салону — так, Йорверт був тут, на задньому сидінні. Його обличчя, як завжди, нічого не виражало, той ранок, мабуть, привидівся Роджеру вві сні. Та ні, Йорверт посміхається. Спостерігає за Геретом і посміхається.

Дженні пройшла назад і сіла посередині. В автобусі було чоловік дванадцять, всі вони напружено, мовчки стежили за тим, що відбувається. Швидко оглядаючи салон, Роджер помітив містера Кледвіна Джонса і ще двох-трьох стовпів суспільства. Місіс Аркрайт, з полегкістю відзначив він, не було.

Потім Роджер знову перевів погляд на водія. Над ним, схилившись, стояв Герет. Над кожухом, що закривав мотор, було припасовано поручень, щоб пасажери могли триматись за нього під час руху автобуса. Вчепившись за цей поручень здорового рукою, Герет перехилився через нього і майже впритул наблизив своє обличчя до схожого на тхора молодика за кермом. Пов'язаний навколо голови шарф надавав йому страшного вигляду.

— Чого...— почав був молодий тхір, але голос у нього пропав.

— Що чого? — глухо й лиховісно спитав Герет.

— Чого... вам треба? — спромігся видушити крізь зсудомлені переляком щелепи тхір.

— Гарненько на тебе подивитись,— відповів Герет. Він майже ніжно посміхнувся.— Я давно хотів з тобою познайомитись.

— Давай їдь, хлопче,— сказав Айво з-за могутніх Геретових пліч.— Якщо ти возиш пасажирів, то їдь.

Пасажири схвально загомоніли, а містер Кледвін Джонс вигукнув:

— Дехто з нас їде на роботу.

Айво і Роджер сіли попереду'. Роджер озирнувся, поглянув через плече на Дженні — і вона враз спалахнула ясною переможною посмішкою. Герет, міцно вхопившись за поручень, стояв біля водія. Водій, побілілий як крейда, повів автобус далі.

— Герете,— сказав Айво, нахилиючись вперед,— ти краще сядь, буде безпечніше.

Герет глянув на Айво так, ніби бачив його вперше в житті. Потім заперечливо хитнув головою:

— Я втримаюсь.

— Краще б сів...— почав був Айво. І саме цієї миті усе й сталося.

Автобус рухався із швидкістю приблизно двадцять п'ять миль на годину, спускаючись порівняно безпечною ділянкою дороги між двох високих, заметених снігом укосів. Трохи далі попереду на дорогу виходив путівець, але можна було не боятися, що звідти виїде машина: за такої погоди тим путівцем напевно не проїхати. Напевно? Так само напевно, як і все інше на цьому світі. Водій із спотвореним від жаху обличчям раптом щосили вчепився своїми тхорячими лапами в кермо. З путівця, просто попереду і так близько від автобуса, що уникнути зіткнення було неможливо, на дорогу, наче сірий лінкор, рішуче виткнувся високий капот канадського «доджа». Напружене обличчя Гіто. Прямі, обшарпані борти.

Водій-тхір втратив самовладання. Він відчайдушно крутнув кермо праворуч, на ковзкій поверхні дороги колеса втратили зчеплення, і автобус занесло. Дехто з пасажирів перелякано скрикнув, тоді водій крутнув кермо в протилежний бік, і автобус застрибав, марно намагаючись утриматись на дорозі. Розлігся лункий металевий удар — га-гах! — і відразу ж гучний пронизливий скрегіт. Автобус зупинився, нахилившись під кутом у сорок градусів, запала тиша. Праве колесо машини з'їхало в повний м'якого снігу кювет, мотор чхнув і заглух.

Герет випростався й гукнув через увесь салон:

— Відчиніть двері запасного виходу!

Якась жінка голосно схлипувала. Проте решта пасажирів, зрозумівши, що автобус зупинився і ніхто з них не потерпів, поводитися досить спокійно. Драматизм ситуації починав їх навіть розважати. Зовсім інакше почував себе Роджер. Поки пасажир сиділи, куняючи, в автобусі й їхали на роботу, він був заряджений на дію, а тепер злякався і мало не тремтів.

Йому здавалося, що автобус перехилився надто небезпечно,— передні двері безнадійно затиснуто укосом, відкрити їх годі і вийти можна лише через запасні задні — зараз Йорверт намагався їх відчинити, смикаючи за ручку. Ручка не поверталась, видно, її давно не змашували. А якщо з мотора потече і загориться пальне? Адже не може бути, щоб під час зіткнення той не зазнав пошкоджень. Тоді він не встигне звідси вибратись. Роджера кинуло в піт — уся його увага зосередилась на тому, що далі дорога йде стрімко вниз і що автобус дуже перехнябився. Пасажири посхоплювались із своїх місць, з'юрмилися в проході, а Дженні була від нього за три-чотири ряди сидінь, і він не міг до неї дістатись. Вона, дякувати богу, здавалась спокійною. Навіть обернулась і знову посміхнулась йому; цієї ж миті Йорверт впорався з ручкою і відчинив запасні двері.

Небезпека минула. Перші пасажирі почали вискакувати на світ божий, і в міру того, як вони один по одному виходили з автобуса, напад клаустрофобії дошкуляв Роджеру дедалі менше. До нього повернулося самовладання. Зникло бажання вибігти під відкрите небо. Тепер йому не хотілось пропустити того, що відбувається позад нього між Геретом і тхором.

Обернувшись, він побачив, що Герет захопив тхора за комір і поставив його на напівзігнуті ноги. Айво за спиною Роджера голосно сказав:

— Недосвідчений водій. Такому не можна довіряти пасажирів!

— Таж він виїхав просто попереду! — заверещав тхір.— Мені не було куди дітись! Виїхав просто на мене. Ви самі бачили.

— Нічого ми не бачили,—кинув Герет. Він щосили потрусив тхорам.— Ану перестань скиглити. Пояснюватимеш У суді.

— Він умисне на нас наїхав,— знову повторив тхір. Герет вивільнив ліву здорову руку й зневажливо ляснув його по пиці.

— Це образа дією! — схлипнув тхір і повалився на сидіння.

Роджер глянув повз нього у вітрове скло. «Додж» непорушно застиг на місці приблизно футів за дванадцять від них. У нього було пом'яте крило й у друзки розбита фара, але колеса міцно стояли на дорозі, і він, очевидно, міг коли завгодно рушити далі. Гіто виліз із кабіни й безтурботно зупинився: біля автобуса, спостерігаючи у вікна за тим, що там відбуваються.

— Ти, хлопче, за це відповіси,— сказав Айво тхореві. Він повернувся до Роджера,— В поліцію вже подзвонили?

— У мене є свідки,— сказав тхір, перебігаючи поглядом з обличчя на обличчя.— Всі оті люди біля задніх дверей.

— Правильно,— охоче відгукнувся Роджер,— Я їхав пасажиром і буду свідком. Я бачив, що ви ведете автобус не так, як належить, їдете під гору надто швидко, не враховуючи умов дороги. А коли з-за повороту повільно виповз ваговоз, ви розгубились, бо знали, що гальма вас не втримають. Це щастя, що ніхто не потерпів.

— А як з тією дамою, в якій нервовий шок? — спитав Айво.— Он вона ще плаче. Минуть роки, перш ніж вона оговтається. Твоєму хазяїнові доведеться викласти грубі гроші на її лікування.

— Моєму хазяїнові...— почав був тхір і вмовк.

— Авжеж, тепер усе стане відомо,— сказав Герет.— Роджере, підіть подзвоніть у поліцію. А я тут подбаю, щоб він не втік.

— Слухайте,— квапливо заговорив тхір,— Моєму хазяїнові не потрібна така морока. Не треба вплутувати сюди поліцію. Він заплатить за ремонт ваговоза. І за свій рахунок забере звідси автобус. Усе тихо-мирно, розумієте?

— А ми не хочемо, щоб було тихо-мирно,— сказав Герет.

— Мій хазяїн добре вам заплатить, щоб не мати клопоту,— сказав тхір.— Дасть кожному по п'ять фунтів, коли не будете свідчити проти нього.

Герет втупився в нього важким поглядом,

— По десять,—сказав тхір.

Герет знову відважив йому ляпаса.

— Ідіть, Роджере, подзвоніть,—сказав він.

Роджер пішов.

Сержант поліції був сухий, мов зроблений з піску. І волосся в нього було руде, мов пісок, і голос — рипучий, мов пісок під ногами. У нього були пласкі, лопатоподібні пальці і твердий, пильний погляд. Його

супроводжував констебль, здоровенний хлопець років вісімнадцяти, на якого було покладено виконання найменш складних обов'язків — водити автомашину, робити записи, міряти кроками гальмовий шлях. Визначити довжину останнього на твердому заїждженому снігу гірської дороги було неможливо, але констебль з розумним виглядом щось підрахував і записав у блокнот.

Сержант поліції почав з того, що всі пасажери будуть вільні й зможуть зайнятися своїми справами, як тільки він візьме в них свідчення. Після цього залишаться головні дійові особи: обидва водії, а також кожний, хто вимагатиме відшкодування матеріальних збитків чи за перенесений шок.

— А тепер усі, хто був свідком аварії,— сказав він,— повідомте констеблю своє ім'я й адресу, а мені розкажіть, що саме ви бачили.

Він поводився з ними як армійський сержант із взводом незграбних новобранців.

Роджер чекав, що водій-тхір істерично благатиме пасажирів про допомогу, шукаючи в них підтримки. Але молодика паралізувало, мов гусінь, ужалену осою. Поява двох синіх мундирів, у товаристві яких він раптом опинився, так перелякала його, що він втратив здатність діяти, мислити і навіть сприймати, що діється довкола.

Запала коротка тиша, і тоді стало очевидно, що ніхто із справжніх пасажирів, тобто тих, хто їхав в автобусі до того, як у нього сіли Герет та його друзі, не збирається нічого свідчити. Вони або справді нічого не бачили — адже аварія виникла з нічого, на рівному місці, й за п'ять секунд усе було скінчено,— або не мали бажання завдавати собі клопоту й марнувати час, а, можливо, й дати втягти себе в морочливу судову тяганину.

Не даючи їм передумати, Роджер рішуче промовив:

— Я був свідком аварії.

— Ваше прізвище й адреса, сер? — спитав констебль.

Роджер відповів і провадив далі:

— На мою думку, шофер вів автобус під гору надто швидко. Зважаючи на дорожні умови.—Остання словесна фігура сподобалася йому самому: «зважаючи на дорожні умови» — це мова справжнього англійського судочинства.— Потім попереду з бокового путівця виїхав ваговоз...

— Як далеко попереду? — перебив сержант.

— Точно сказати не можу.

— Але ж ви заявили, що були свідком цієї пригоди.

— Так, був, проте стверджувати під присягою, на якій саме відстані перебував вагозов від автобуса, коли наш водій побачив його, не можу.

— А приблизно сказати ви можете?

Роджер замислився.

— Ні, точної цифри назвати не берусь.

— Вагозов з'явився раптово?

— Не більш раптово, ніж вважається нормальним. Через усі ці несподівані перехрестя та високі укуси, між яких петляє дорога, у кожного, хто сидить за кермом, тут виробляється шосте чуття. Це, звичайно, не стосується водіїв не з місцевих...

Піщано-рудий сержант, скептично подивившись на Роджера, сказав:

— Я назвав би це ухильною відповіддю, сер.

— Я бачив, як усе сталося,— раптом подав голос Герет.

Він рішуче проштовхався крізь гурт пасажирів і став попереду, вимагаючи до себе уваги полісмена.

— І ви бачили? — спитав сержант, вкладаючи в свої слова максимум чемного скептицизму. Адже обов'язок поліції знати все, що відбувається у ввіреному їй районі.

— Вам моє прізвище й адреса відомі,— сказав Герет до констебля. Я саме стежив за дорогою. Вагозов з'явився з-за повороту далеко попереду. Шофер мав цілком достатньо часу, щоб загальмувати і не наскочити на той вагозов, якби хоч трохи вмів водити автобус.

На якій відстані був вагозов? — спитав сержант, пильно дивлячись Герету в очі.

Без найменшого вагання Герет відповів:

— На відстані сімдесяти п'яти ярдів.

— Сімдесяти п'яти? — холодно перепитав сержант.— Не вісімдесяти?

— Сімдесяти п'яти,— повторив Герет.

Констебль записав названу цифру.

Сержант неквапливо повернувся до всіх спиною і подався до перехрестя, звідки виїхав «додж». Там він трохи постояв, дивлячись на

заметений снігом путівець. Сонце уже зійшло, і на сліпучо-біле тло лягли довгі синюваті тіні.

— Дивно,— пробурмотів сержант сам до себе. Потім повернувся до автобуса і сказав, дивлячись на Гіто: — Бічну дорогу закрито. Там розчищено лише невеликий майданчик. Ви не могли проїжджати там. Ви, мабуть, заїхали туди спеціально.

— Авжеж, спеціально,— погодився Гіто,— Я заїхав туди розвернутись.

— Вам треба було розвернутись? Ви приїхали сюди такої рані і вам треба було розвернутись, щоб їхати назад?

— Так. Я дещо забув.

— Що ж ви забули?

— Сніданок,— відказав Гіто.

Сержант різко повернувся до пасажирів.

— Ну, люди добрі, ви вільні, можете йти,— сказав він,—

У нас досить свідків, і нема потреби затримувати вас далі.

— А як щодо транспорту? — вигукнув містер Ідріс Джонс.

...

— Спустіться вниз, там ходять автобуси компанії «Дженерал»,— порадив сержант.— З гори йти легко.

— Але вкрай незручно,— заперечив містер Ідріс Джонс.— В декого з нас відповідальна робота. А нас тут затримали.

— Якби поліція,— пояснив сержант,— була зобов'язана щоразу, коли трапляється дорожня пригода, відповідати за доставку кожного туди, куди він їхав, нам довелося б облишити поліцейську службу і стати таксистами.

— Від чого суспільству було б набагато більше користі,— стиха, але так, щоб його почули, промовив містер Кледвін Джонс, рушаючи в дорогу.

— Роблячи такі зауваження, містере Джонс,— сказав сержант,— будь ласка, переходьте на валлійську мову. Тоді я зможу вдавати, ніби вони призначаються не для мене. Зауваження, зроблені англійською мовою, є офіційними і записуються в протокол.

— Поки ви тут стоїте,— дошкульно мовив містер Кледвін Джонс,— мабуть, з півдюжини водопровідних магістралей висаджено в повітря, а двох-трьох чоловік вбито в ліжках.

І він повів свій ремствууючий гурт пасажирів униз.

— Отже,— сказав сержант,— в поліцейському відділку мені будете потрібні ви й ви,— він показав на Гіто і тхора,— Дасте пояснення. Всі інші мені не потрібні.

— Я теж бачила аварію,— втрутилась Дженні.

— І я бачив усе від початку й до кінця,— заявив Айво.

— Одержаних свідчень досить,— сказав сержант. Якщо ми висунемо звинувачення в порушенні правил безпеки руху, то, можливо, викличемо й вас. Але, враховуючи погодні умови, суддя, очевидно, не визнає його винним. Цього ранку такі незначні аварії траплятимуться по всьому Північному Уельсу. А втім,— глибокодумно провадив він,— як на мою думку, звинувачення тут, мабуть, матиме

більш серйозний характер.— Він раптом повернувся до тхора.— У вас є шоферські права?

На якусь мить тхір наче закам'янів. Потім з болісного млявістю руки його заворушились, він вийняв з кишені маленьке червоне посвідчення і дав сержантові. Той лише мигцем глянув на документ і одразу ж повернув його тхореві.

Не мороч мені голови, хлопче,— сказав сержант.— Це не те. Твої права дозволяють тобі водити тільки мотоцикл.

Тхір зробив кволу спробу здивуватись.

Мабуть, я взяв з собою не те посвідчення,— пробурмотів він ледь чутно.

— Ти ще матимеш можливість показати своє справжнє посвідчення на право водити засоби громадського транспорту, якщо воно в тебе є, сказав сержант.— Якщо покажеш, звинувачення буде набагато легшим, відповідатимеш тільки за те, що не мав його при собі, сидячи за кермом. А де страховка?

— Страхо...?

— У тебе є квитанція про сплату страховки?

Руки тхора безживно повисли вздовж тіла, здавалось, їх м'язи перетворились на ганчірки.

— Ні,— сказав він.

— Він покаже її разом із своїми шоферськими правами,— докинув Айво.— А разом принесе й дорогоцінності з королівської скарбниці.

Кивком голови сержант показав на поліцейський автомобіль.

На жаль, інтереси платників податків вимагають, щоб ми не зволікаючи вирушили до відділка. Хоч,— він злегка й трохи насмішкувато вклонився в бік Айво,— набагато приємніше стояти тут на сніжку і вправлятися у жартах.

Айво чемно посміхнувся.

— Якщо ви їдете до поліцейського відділку,— сказав він, то я, мабуть, поїду з вами. Я співвласник ваговоза, і те, що трапилось, зачіпає і мої інтереси.

Сержант окинув його довгим, пильним поглядом. Потім спитав:

— Ви співвласник?

— Так.

— Але ж ви не їхали на ваговозі?

— Ні.

— Ви їхали автобусом?

— Так.

— Вам треба було до міста,— повільно проказав сержант,— тому ви сіли в автобус. Так?

— Так.

Слід гадати,— сказав сержант,— ви теж забули свій сніданок.

Айво промовчав. Сержант знову кивнув на поліцейський автомобіль. Айво, Гіто і водій-тхір зайняли заднє сидіння. Обидва полісмени влаштувалися спереду, причому за кермо сів констебль. В морозяному повітрі одна по одній лунко клацнули автомобільні дверцята. Машина рушила вниз, до повороту дороги, і зникла з очей.

І зразу ж на гори опустилась первозданна тиша. Вкриті снігом укуси, лише де-не-де позначені слідами легких пташиних лапок, завмерли під блідим сонячним промінням, а бурий автобус, схожий на мертвого динозавра, незграбно ткнувся в кювет. Тільки старий «додж», що твердо вперся колесами в дорогу, хизуючись зім'ятим крилом і розбитою на друзки фарою, цими почесними рубцями, ще нагадував про недавнє зіткнення.

Герет підійшов до ваговоза.

— Гадаю, ця машина ще може бігати,— сказав він.

Залізши у високу кабіну, він заходився перемикати швидкості й смикати за ручки. За хвилину мотор завівся і рівно, трохи задихаючись, запрацював. Герет, дивлячись униз, широко посміхнувся Роджеру й Дженні.

— Лізьте сюди,— крикнув він, пересилуючи рокотання мотора, — Прикотимо до міста з шиком.

Роджер підсадив Дженні в кабіну, потім допоміг їй спуститись униз, коли Герет знаком показав, щоб посередині сів він, Роджер. А втім, Роджер не заперечував, бо йому було приємно підсаджувати тендітну Дженні й допомагати їй спускатись, підтримуючи її то за талію, то за руки. Коли вони нарешті вмостились, Герет міцно взявся лівою рукою за кермо, а загіпсовану й підвішену до шиї притиснув до живота.

— Ну, Роджере,— промовив він,— поведемо машину вдвох.

— Перемикати швидкості? — спитав Роджер, дивлячись униз на короткий масивний важіль.

— Так. Усе інше я робитиму сам.

— А як з ручним гальмом?

— Правильно. Відпускайте.

Роджер відпустив ручне гальмо, і величезний ваговоз рушив уперед по сліпучо-білому снігу. Знову, вже вкотре на цьому гірському схилі, Роджер відчув, як вогник азарту пробіг по його жилах. А поряд сиділа Дженні й раділа, мов дитина.

— Першу швидкість,— скомандував Герет. він вижав зчеплення, і Роджер вправно ввімкнув передачу,— Добре. Тепер другу. р

Герет підказував, наче хірург: «Пінцет... тампон... затискачі». Роджеру так і кортіло захихотіти.

Обережно повертаючи кермо то в один, то в другий бік здорового рукою, Герет вивів ваговоз з провулка на дорогу. Тут Роджер знову взявся до своїх обов'язків, перемикаючи швидкості з третьої на другу, з другої на першу, тоді на нейтральну, потім знову на найвищу, щоб хвацько влетіти розчищеним шосе в Карвенай. Вони поставили «додж» під замковою стіною з шапкою снігу вгорі й пішли в кафе на площі, щоб почекати там Айво і Гіто.

— А їх довго триматимуть у поліції? — спитала Дженні.

— Гадаю, кілька хвилин, не більше,— сказав Роджер.— Візьмуть у них свідчення і відпустять.

— А що зроблять з тим водієм без прав і страховки?

— Дадуть двадцять чотири години, щоб він показав ці папери, а не покаже, то судитимуть.

Герет дмухав на гарячий чай і мовчав. Роджер зрозумів, що в його друга настає відчуження, що він поступово, дюйм за дюймом, заповзає в свою шкаралупу. Поки вони вели «додж» по дорозі з гори, узгоджуючи свої дії і разом спрямовуючи рух величезного залізного звіра, він відчував, що дуже близький Герету. А тепер Герет, заклопотаний своїм, усамітнівся. Чи не тому, що вони тут утрюх? Може, якби вони сиділи за цим подряпаним пластмасовим столиком тільки вдвох, як не раз бувало раніше, він не замкнувся б у собі? Чи це напруженість ситуації, яку вони самі створили, спонукає його, як командира, до усамітнення?

Відповіді на ці запитання Роджер не мав. Можливо, Герет самоізолювався через присутність Дженні. Весь цей бік Роджерового життя, пов'язаний з жінками, завжди буде недосяжною для Герета сферою, навіть якби він побажав, щоб їхні життєві шляхи ніколи не розходились. І раптом, уперше за весь час перебування тут, Роджер замислився над інтимними проблемами Герета. Чи він зумів приборкати свій потяг до жінок? Загасити його інтенсивністю інших почуттів? Чи, може, десь у гірській ущелині існує невідома вона, до якої навідується Герет, коли місяць бажання світить йому вповні? Чи вся стримувана чоловіча сила ще при ньому і нуртує в його крові, наче підземне озеро, ладне одного чудового дня вивергнутися гарячим гейзером?

Дженні зверталася до нього із запитанням:

— А чи великий штраф стягують з тих, хто сідає за кермо автобуса без прав?

— Чималий. Але головне не в правах, а в страховці. Бо коли не маєш належних, таких, як треба, прав, то не можна одержати й належної страховки, а їзда без неї — це вже серйозний злочин.

— Отже, через цю ранкову аварію Дік Шарп матиме купу неприємностей?

— Це залежить від того, яку частину відповідальності він захоче на себе взяти. Автобус — його власність, і він найняв водія, який не має необхідних документів. Але, з іншого боку, злочин фактично вчинено особою, що керувала цим автобусом.

Герет, який, здавалося, зовсім не дослухався до їхньої розмови, засовався на своєму стільці й сказав:

— Дік Шарп вийде з води сухим, якщо схоче. Але він вже ніколи не знайде дурнів робити для нього брудну роботу, якщо дозволятиме, щоб їх садили за ґрати.

— Ви вважаєте, що з водієм може статися таке? — спитала Дженні, дивлячись на Герета широко розплющеними темними очима. — Його посадять?

Герет знизав плечима, показуючи цим жестом найвищий ступінь байдужості.

В цю мить Роджер, який саме дивився у вікно на площу, звернув увагу на гурт автомашин, що повільно, заважаючи одна одній, проїжджали повз кафе. Серед них був довгий сірий лімузин з

неймовірно блискучим кузовом. Цей автомобіль м'яко проплив упритул до тротуару, і Роджер безпомилково, хоч бачив його лише якусь мить, упізнав видовжений півнячий профіль Діка Шарпа.

— Дивіться! — вигукнув він.

Герет і Дженні глянули у вікно і теж встигли побачити автомобіль і того, хто в ньому сидів.

— Їде, отже, до поліцейського відділку, га? — пробурмотів Герет.

Роджер підійшов до дверей і обережно визирнув на площу. Поліцейський відділок був поряд — за якусь сотню ярдів. Сірий лімузин нерішуче потицявся там носом, шукаючи, де б припаркуватись, потім зупинився, і з нього вийшов Дік Шарп. Не роззираючись, він піднявся по східцях і зник у відділку.

— Отак,— сказав Роджер, повернувшись за столик до Дженні й Герета,— Він уже у відділку.

— Отже, там щось відбувається,— зауважив Герет.

Він говорив з удаваним спокоєм, але Роджер фізично відчував, з яким жадібним нетерпінням напружились його м'язи під старою шкіряною курткою. Понад усе на світі Герет хотів би знати, що там відбувається.

Їм лишалося тільки одне — чекати, але тепер вони вже не приховували, що це чекання стало для них нестерпним. Роджер відчував, що йому нічого сказати Герету, що він просто неспроможний послабити його титанічне й самотнє пильнування, з іншого боку, здавалось немислимим займатися пустопорожньою балаканиною з Дженні. Зараз вони з Дженні могли б говорити хіба тільки про те, що відбувається в поліцейському відділку, а саме цього вони не знали та й не могли знати.

Дженні, очевидно, інтуїтивно відчула те саме, що й Роджер. Вона сиділа дуже тихо, опустивши очі, і лише час від часу відкривала сумочку й безцільно в ній порпалась. Хвилини спливали неймовірно повільно. Аби якось розвіяти гнітючу атмосферу, Роджер пішов і приніс ще три товсті білі чашки чаю. Стрілки годинника наблизились до цифри дванадцять. Один за одним потяглися відвідувачі і подали замовляти хто сосиски з пюре, хто яєчню з шинкою й смаженою картоплею.

Роджер уже хотів признатися собі, що далі витримувати все це він просто не в силі, як вони нарешті з'явилися на тротуарі. Першим до

кафе ввійшов Айво. Він ніби аж схуд, обличчя було суворе. Позад нього йшов Гіто, виблискуючи лисим черепом. На їхніх обличчях, в манері триматися не було ні радості, ні торжества.

Поки вони йшли до столика, Герет сидів немов закам'янівши. Рухались лише його очі, що невідривно вдивлялись в обличчя Айво.

Нічого не кажучи, Айво зупинився й глянув на нього згори вниз.

— Ну? — спитав Герет. Його голос пролунав ледь чутно.—
Новини погані?

— Поганих новин немає,— відповів Айво.

— Щось було не так?

— Ні, все було як треба.

Запала коротка мовчанка. Роджер швидко перебігав поглядом по обличчях. На обличчі Айво нічого не можна було прочитати. Широке обличчя Гіто було засмучене, обличчя Герета просто не мало ніякого виразу й нагадувало уламок скелі в горах.

Нарешті Герет заговорив знову:

— Нас у чомусь підозрюють?

— Нас не підозрюють,— відповів Айво.

— То в чому ж справа? — вимогливо спитав Герет.— Дивлячись на вас, я вже подумав, що Діку Шарпу пощастило зняти того молодика з гачка, якимось вигородити його.

— Ні,— сказав Айво,— Дік Шарп не зняв його з гачка. Він залишив його висіти на тому гачку.

— Дивіться! — раптом вигукнула Дженні, показуючи у вікно на площу. Довга сіра машина поверталась назад.

— Попливла акула,— пробурмотів Гіто.

— Я хочу випити,—раптом сказав Айво.— Ходімо краще до Маріо. Він уже, певно, відчинив.

— Добре, ходімо,— погодився Герет. Він підвівся, відштовхнувши стільця,— Але спочатку скажіть мені, чий версії повірила поліція? Нашій чи побрехенькам Діка Шарпа?

— Дік Шари нічого там не брехав,— відповів Айво.— У нього не було ніякої версії. Той молодик знову повторив, що аварія сталася з нашої вини, а ми сказали, що з його. Поліція прийняла нашу версію, бо ми досвідчені водії і водимо важкий ваговоз, їздимо в цих місцях ось уже двадцять років і жодного разу не потрапляли в аварію, а він просто хлопчисько, який невідомо звідки тут взявся й вів автобус без

шоферських прав. А тепер ходімо вип'ємо, і я вам розкажу про те, що було у відділку, трохи більше, якщо зможу себе присилувати.

Він повернувся і подався до дверей. Герет, перш ніж рушити слідом за ним, крутнувся й з німим запитанням вступився в Гіто. Той заперечливо похитав головою. Охоти розповідати про події у поліцейському відділку він мав не більше, ніж Айво.

Вони вийшли з кафе і мовчки закрокували по тротуару. Дженні й Роджер ішли позаду і намагались не відставати. Вона взяла його під руку й сказала, притишивши голос:

— Обидва — і Айво, і Гіто — ситі по зав'язку відвідинами поліцейського відділку, тобі не здається?

— Як на мене, то вони чимось або незадоволені, або спантеличені. Важко сказати, що переважає.

— Вони тепер відвернуться від Герета?

— Не бачу для цього підстав,— відповів Роджер.

Коли вони прийшли, Маріо тільки що відчинив пивну, і в ній панувала та атмосфера свіжості й чистоти, яка буває в таких закладах лише на початку дня, поки ще ніхто не дихав оновленим повітрям, ніхто не брався за пляшки та склянки, жодним словом не порушив чистої, очікувальної тиші. Вони тісним гуртом з'юрмилися біля стойки — Айво попереду.

— Buon giorno,— сказав Маріо, привітно виблискуючи очима й показуючи в посмішці зуби.— Великі діла діялися сьогодні вранці.

— Отже, ти вже все знаєш,— досить похмуро підсумував Айво.

— Не все,— заперечив Маріо.— Чекаю, щоб ви мені розповіли, як воно було в поліцейському відділку. Я тільки чув, що автобус Діка Шарпа попав в аварію.

З легким тремтінням Роджер подумки відзначив, що це вперше, відколи він знає Маріо, той з власної волі назвав у розмові ім'я Діка Шарпа. Хоча і в порожній пивній. Неначе отой наїзд на білій слизькій гірській дорозі розвіяв якісь чари.

— Пінту гіркого,— сказав Айво.

Маріо мовчки налив пінту — першу того дня — і посунув її до Айво. Той узяв її умисно неквапливо і з перебільшеною обережністю підніс до губів, а тоді раптом вихлюпнув собі в горлянку, неначе за себе кинув, дві третини янтарної, запіненої рідини.

Всі дивились, як він ретельно ставить кухоль назад на чисту, аж блискучу стойку.

— Сьогодні вранці аварії зазнав не тільки автобус Діка Шарпа,— сказав Айво.— Потерпів також і водій Діка Шарпа.

— Он як? — промовив Маріо.

Саме так,— підтвердив Айво.— Його запхали в унітаз і спустили воду. Тепер він пливе десь у каналізаційній трубі, і всім на це начхати.

Він різко обернувся й обвів поглядом спрямовані на нього очі. На його обличчі заграла перебільшено весела посмішка.

— Випивку всім! — голосно вигукнув він.— Сьогодні у нас свято. Хай по вулицях цього міста потече річка пива й вина. Хай дітлашня бовтається в ній, хай старенькі бабусі розкривають свої парасольки, сідають у них і плывуть, наче на парусних човнах.

Маріо із замисленим виглядом заходився цідити в кухлі пиво. Герет підсунувся до Айво. Він свердлив поглядом Айво, наче хотів прочитати його найпотаємніші думки.

— Тому ви й з'явилися з такими кислими пиками? — грубо спитав він,— Через те, що проти того майстра нічних справ буде порушено кримінальну справу?

— Так,— сказав Айво. Він узяв свій кухоль, допив пиво.— Повтори, Маріо.

— Ваша доброта робить вам честь,— сказав Герет.— Що ж до мене, то я власними руками скрутив би йому в'язи.

— Якби ти вчинив так,— раптом втрутився Гіто, дивлячись з-за плеча Айво,— де було б набагато чесніше, ніж те, що з ним там зробили.

— Мені начхати, що з ним зробили,— сказав Герет. Його обличчя знову перетворилось на маску, що складалася з самих прямих ліній.— Якщо вам його шкода, почніть збирання пожертвувань.

— Ти не знаєш, про що ми говоримо,— застережливо промовив Гіто.

— Стонадцять чортів! — раптом проревів Герет.— за стільки років уперше моє зверху, і я хочу, щоб мені сказали! ти переміг.

— Згоден,— мовив Айво. Його голос прозвучав легкою, недбало, а разом з тим і трохи іронічно,— Ти заслужив на це, Герете. Не думай, що ми не на твоєму боці, друже. Ми твої солдати, пам'ятай про це, добре? Битву виграно, на честь цієї події ми п'ємо пиво і питимемо аж

до ночі, Справа в тому, що ми з Гіто...— він коротким жестом провів рукою по очах, неначе враз відчув величезну, непереборну втому, —...ми з Гіто тільки що зблизька побачили, як удав ковтає кролика, і видовище це не з приємних.

Тепер усі тримали в руках кухлі з пивом. А Айво вже увійшов у свою звичну роль комедіанта і починав показувати їм спектакль про історію відвідин поліцейського відділку. Обурення, відраза, гидливість — все тут повинно бути перебільшено, узагальнено й піднесено силою мистецтва. Роджер, який уважно дивився і слухав, нічого не пропускаючи, раптом збагнув те, чого досі не міг збагнути, йому стали зрозумілі причини впертого упередження проти мистецтва, що спостерігається в кожному поколінні, того крижаного страху перед його могутністю, яка, врешті, може бути й від диявола. Бо хіба воно не споруджує похилі вежі радості на сипучих пісках страждання — страждання когось забутого й безіменного, кому мистецтво вже неспроможне допомогти і кого годиться пом'янути мовчанням або молитвою?

Роджер нив пиво і раз у раз поглядав на Дженні, яка, зсугулившись, сиділа біля стойки; її очі під густим темним пасмом волосся були сповнені співчуття. Любов, порятунок, зіткнення, страждання, хитрощі, втіха й забуття. Так багато всього відбувалося і так швидко.

— Спочатку,— говорив Айво,— отой нещасний цуцик був такий переляканий, що й сказати нічого не міг, тільки торочив: «Ви посадите мене за ґрати?» — Айво безпомилково й бездоганно скопіював бірмінгемську вимову тхора і його перелякане скиглення.— Він ні про що не здатний був думати, тільки про камеру. І мало не зомлів, коли його вели по східцях до охоронців порядку. Йому не вірилося, що він колись звідти вийде. «Ви посадите мене?» Полісмен втовкмачував йому, що його привели дати свідчення, після чого він буде вільний, а справа розглядатиметься пізніше. Але він перелякався і не розумів, що йому кажуть. Піт котився з нього струмками,— Розповідаючи, Айво горбився з переляку, його худе обличчя, здавалося, ще більше загострилося, зробилось виснаженим і змученим. Він зіщулювався так, наче намагався зникнути зовсім,— «Мій хазяїн...» — сказав він голосом тхора,— «...треба, щоб він поклопотався. У мене є його номер, номер його телефону»,— Айво гарячково заходився шукати по кишнях уявний клаптик паперу,— «Я знаю, в мене він є... його

номер».— «Якщо ти шукаєш номер телефону містера Джонса,— Айво випростався, його голос перетворився на байдужий голос піщаного поліцейського сержанта,— ми можемо подзвонити йому, коли хочеш». — Айво поперемінно перевтілювався то в тхора, який пітнів і скавучав, то у сповненого олімпійського спокою сержанта, то в юного констебля, який записував свідчення, манірно опускаючи ручку в пляшечку з чорнилом і щоразу, перш ніж умочити перо, рвучким елегантним рухом випростуючи руку, щоб вивільнити долоню й зап'ясток з манжети; то в самого себе, в Гіто, в увесь поліцейський відділок, в сніг за його стінами, в побитий вагозов, у бурий автобус, покинутий на гірській дорозі. Його жилаве, міцно збите тіло й рухливе обличчя відтворювали всі подробиці вранішньої пригоди. Поступово, дедалі дужче захоплюючись, він перетворювався на одержимого. Проте перед Роджером, який сидів у колі слухачів трохи скраю, ніби навіч в усій своїй оголеності постала огидність того, що відбулося в поліцейському відділку.

Власне, нічого незвичайного чи несподіваного не трапилось. Діку Шарпу, як власнику бурого автобуса, подзвонили з поліції й спитали, чи не бажає він бути присутнім під час

свідчень однієї й другої сторони. Чемний і вже кимось попереджений (бо, безперечно, тим чи іншим шляхом якісь відомості до нього дійшли одразу ж, а якщо й ні, то він, певно, постійно був готовий до того, що подібне завжди може трапитись), Дік Шарп зробив ласку й прибув у відділок. Для себе він уже все вирішив і приклеїв до обличчя, як і годилось, вираз ввічливої непохитності. З картини, яку намалював Айво, виходило, що тільки-но Дік Шарп переступив поріг поліцейського відділка, тхора було приречено. Айво зразу ж перетворився на Діка Шарпа, що входив до відділка, ступив кілька кроків ходою Діка Шарпа, тримався, як Дік Шарп, і вимовляв слова з його інтонаціями: «Він діяв всупереч моїм інструкціям. Я вражений, що таке могло трапитись. Постійний водій автобуса захворів, і я розпорядився не випускати машину на лінію». І тут же Айво перевтілювався у тхора. Спочатку несміливі прояви недовір'я, потім обурення й, нарешті, люті й ненависті прорвали запону переляку, як проштрикує голка цупку тканину. «Таж усі знають, що це ви звеліли мені вивести машину на лінію»,— «Хто знає?» — «Як хто? Всі. Всі знають».

«Ви заперечуєте, що дали йому розпорядження вивести автобус на лінію?» — спитав Айво-сержант сухим, немов пісок, голосом.

«Звичайно, заперечую»,— відказав Айво-Дік Шарп, всім тоном відповіді й виразом обличчя показуючи, як його дивує те, що комусь взагалі спало на думку запитати таке.

«Він звелів мені, звелів водити автобус доти, поки повернеться Берт, і обіцяв його платню. Платню Берта»,— захлинаючись проторохкотів Айво-тхір.

«Яку лінію обслуговував цей автобус?» — спитав Айво сержант.

«Його випускали в екстрених випадках,— відповів Айво-Дік Шарп. — Він обслуговував ті ділянки, де ламався регулярний транспорт».

«Ви краще скажіть, хто поламав руку Герету Джонсу, хто перебив йому руку шматком свинцевої труби!» — тонким, але різким голосом Гіто перебив Айво.

«Нагадую вам, що ви будете говорити, коли вас питають»,— попередив його Айво-сержант, тоді як справжній Гіто, страшенно вдоволений з того, як його зображено, не втримався й прошепотів Роджеру:

— Ну, сам я сказав не так доладно. Так я сказав би, якби мав таку голову, як в Айво.

— Попрошу додержувати тиші в залі,— сказав Айво.—

Налийте всім ще по кухлю! — Йому передали його кухоль, налитий по вінця.

Айво-тхір знову попав щулитися, ховати голову в плечі. Його хворобливо-бліде, спітніле від безмежного страху обличчя блищало. З юних літ змушений силою обставин ненавидіти й боятись «фараонів», він опинився тепер у міцних пазурах поліції, а єдина людина, яка могла врятувати його, замість допомоги вирішила остаточно його втопити. Він судомно смикався, очиці-намистинки перебігали з обличчя на обличчя, гарячковий погляд раз у раз звертався до дверей, неначе хлопець ось-ось відчайдушно рвоне на волю.

Двері за спиною в Айво безперервно відчинялись і зачинялись, відвідувачі поступово заповнювали пивну. Проте вистава йшла своїм ходом. Дік Шарп впевнено й вправно самоусувався, тхір ставав дедалі недорікуватішим і жалюгіднішим, Айво і Гіто зникли з оповіді остаточно, сержант і констебль, що весь час підсмикував манжету, й далі незворушно грали свої ролі. Нарешті сержант сказав: «З тобою

поки що все, хлопче. Ми тобі повідомимо». Спочатку Айво тхір не повірив власним вухам, йому досі й на думку не спадало, що його можуть випустити звідси на всі чотири вітри, але коли Айво-сержант додав: «Ми дамо тобі знати, коли ти нам будеш потрібний. Десь наприкінці кварталу»,— й показав головою, що той може йти, Айво-тхір, кинувши сповнений ненависті погляд на Айво-Діка Шарпа, швидко задріботів до дверей.

Гучно пролунали сміх і оплески. У всіх polegшало на душі. Жорстокість і огидність сцени в поліцейському відділку, відверта безсоромність, з якою жалюгідну й безпорадну людську істоту зрадила могутня в порівнянні з нею особа, викликана цим в Айво і Гіто відразу, що наклала на їхні обличчя похмурі зморшки і миттю перетворила їх у плакальників над власного долею і над долею всього роду людського,— все це набрало нового забарвлення в яскравому промінні таланту Айво. Марію реготав і збуджено щось вигукував, Дженні широко посміхалась, і навіть з обличчя Герета зникло напруження. Кухлі було вихилено, посипалися жарти, як на гарній вечірці.

Минуло понад годину. Роджеру здавалося, що він ніколи не бував у такому веселому товаристві. Проблеми залишились, але раптом стало зрозуміло, що їх можна розв'язати: владі Діка Шарпа було завдано нищівного удару. І про це говорили відверто. Ім'я Діка Шарпа раз у раз чулось в численних розмовах, що точилися по всій пивній.

Врешті Роджер, стомившись від бурхливих проявів" веселощів, купив два м'ясних пироги й відшукав для себе й Дженні затишний куточок. У них ще й ріски в роті не було від того неймовірно далекого ранку, коли по них заїхав ваговоз і ще в темряві їх покликав Айво. Роджер зручно посадив її — з пирогом і кухлем свіжого пива,— і вони почали їсти. І майже відразу відчув: щось трапилось, над Дженні ніби нависла хмара. Вона відкусила трохи пирога, насупилась, відсунула тарілку й поринула в якісь свої похмурі роздуми. Він спостерігав за нею, а вона вийняла з сумочки окуляри, наділа їх, знову зняла. Потім ковтнула з кухля, але без ніякого задоволення.

— Ти себе добре відчуваєш? — прошепотів він, нахилившись до неї.

— Мм?

— Я питаю, ти себе добре відчуваєш?

Замість відповіді вона підвелася, трохи відсунувши від себе столик.
— Мені треба... Я зараз повернуся.

Вирішивши, що їй треба в туалет, Роджер переставив ноги вбік, даючи їй пройти. Вона чимось засмучена? Піти з нею? Ні, нехай розбереться сама. Якщо він почне метушитися навколо неї, показувати, що помітив зміну її настрою, вона почуватиме себе ніяково. Може, в неї резинка в панталончиках луснула абощо.

Він чекав, балакаючи з Гіто, але хвилини спливали повільно. Незважаючи на напруження, від якого всередині все стискалося, він присилював себе проковтнути кілька шматків пирога — якщо справді сталась якась неприємність, то немає сенсу намагатись упоратися з нею на порожній шлунок. Він повільно доїв пиріг, а Дженні все не поверталася. Нарешті він підвівся, щоб іти шукати її, і цієї ж миті вона з'явилась у дверях.

Він одразу ж побачив: те, що турбувало її раніше, зараз турбує набагато сильніше. Може, вона занедужала? Чи у неї щось болить? Обличчя замкнуте, тонка смужка стиснутих губ побіліла.

Вибачившись, Роджер просунувся між Геретом і Гіто й підійшов до неї.

— Що трапилось, люба? — спитав він.

— Я хочу додому,— відповіла Дженні.

Додому? До капиці в горах, до таhti й бокастої грубки? Чи до чогось темнішого й холоднішого — до своєї оселі-в'язниці без ґратів, свого позбавленого любові шлюбного стійла?

Роджер враз відчув жахливу ненадійність їхніх стосунків, і всередині в нього все похололо. Адже він так безмежно кохає її! Та їхнє кохання ще не зматеріалізувалося в плині життя, воно наче соломинка, що спалахнула в каміні.

— Ходімо,— сказав він,— я тебе відвезу.— Він вирішив удавати, поки вона не заперечить, що слово «додому» означає «до капиці».

Айво, побачивши, що вони вже в дверях, здивовано урвав свою розповідь і спитав:

— Ідете?

— Так,— відповів Роджер. Він спробував безтурботно посміхнутись,— А ви святкуйте. Просто у нас є одна термінова справа.

— Не зникайте надовго, Роджере,— сказав Герет.— Я вас повідомлю, як розгортатимуться події. Можливо, ми виведемо автобус

на маршрут швидше, ніж сподівались.

— Згода,— сказав Роджер. Він знову спробував покомпанійському всміхнутись, але відчув, що замість посмішки в нього вийшла невесела гримаса. Що йому той автобус, коли раптом насунула ця чорна хмара? Він глянув на Дженні — вона стояла, опустивши очі, обличчя перетворилось на маску болю. З усього було видно, що вона внутрішньо зламалася. Коли вони вийшли на тротуар, він не стримався й прямо спитав:

— Що в тебе скоїлось?

Але вона й далі йшла так, наче не чула його слів. Можливо, й справді не почула їх.

Вони сіли в малолітражку, і Роджер мовчки повів машину до каплиці. І з кожним обертом коліс він дедалі більше занепадав духом, а його погані передчуття посилювались. Дженні сиділа біля нього так, наче вони були двома незнайомими в поїзді. Він поглядав на неї і щоразу бачив один і той же мертвий, застиглий вираз її очей.

Вже біля каплиці вона повільно опустила голову на долоні й заплакала — тихо, судорожно захлинаючись, неначе від невимовного болю. Зупинившись, Роджер поклав руку їй на плечі й спробував пригорнути її, але вона, так само мовчки плачучи й затуляючи обличчя долонями, штовхнула дверцята й повільно вийшла з машини. Роджер рушив за нею; підійшовши до дверей каплиці, вона зупинилась, чекаючи, поки він підійде й відімкне замок.

Опинившись у каплиці, вона підійшла до крісла й опустилася в нього. Тепер вона вже не плакала, а дивилась просто себе із застиглим, напруженим виразом обличчя, навіть не роблячи спроб витерти сльози, що блищали на щоках.

Раптом Роджер відчув, що хоче їсти. Це вразило його, як якась безглуздя, збочення: в хвилину такого горя, спільного горя, порожній шлунок вирішив нагадати про себе. А проте це було так. Незбагненна, парадоксальна природа людського організму ухвалила по-своєму, і ось це трапилось. Ставши свідком тяжких переживань Дженні, розуміючи, що вона перебуває зараз далеко від нього, в країні душевного болю й не почує його, навіть якщо він покличе її, Роджер, проте, не міг позбутися раптового видива: хрусткої скибки хліба, товсто намазаної маслом і з шматком гострого, запашного сиру. Рот його наповнився слиною.

— Може, ти з'їси чого-небудь? — невпевнено запропонував він.

Вона заперечливо хитнула головою — тим ледь помітним, нетерплячим рухом, який навряд чи їй підтверджував, що його слова дійшли до її свідомості.

— Дженні, поясни мені нарешті, що сталося? Ти вийшла в розпалі нашого святкування, щоб піти, як я був подумав, до туалету і повернулась... ну,— він безпорадно знизав плечима,— у такому стані. Чи можу я довідатись, що відбулося за ті кілька хвилин?

Вона повернула голову й зупинила на ньому важкий, затуманений болем погляд.

— Авжеж, можеш. Маєш право.— Вона говорила повільно, через силу. Запала тривала тиша, потім знову почувся її голос _ хрипкий, кволий, монотонний,— Я ходила не тільки до туалету. Я дзвонила по телефону.

— Он як?

— І розмовляла з матір'ю.

— Розумію.

— Ні, не розумієш,— з несподіваною гарячковістю відповіла вона.— У тебе немає дітей, Роджере.

— Немає. І це, отже, робить мене схожим на Макбета?

— Ти просто не знаєш, яка це мука...— Обличчя в неї скривилось, потім знову застигло.— Джералд не гаяв часу.

— Що ж він зробив?

Він приїздив туди вчора. Сказав своїй матері в присутності Мері й Робіна, що я втекла з дому і що він не знає, де я перебуваю. Він у друзки розніс мою так старанно вигадану побрехеньку про те, ніби ми з ним їдемо на якусь конференцію. І це подіяло. Він досяг, чого хотів. Мері й Робін почали плакати, потім розхвилювалися ще більше, та так, що дійшли до істерики. І без кінця згадували твоє ім'я — містер Фернівел те і містер Фернівел се, і він їхав з ними в Нантвіч, і був дуже добрий з мамою, і чому тата не було з містером Фернівелом... Здається, Джералд не дуже старався заспокоїти дітей, як і моїх батьків. Він просто домігся того, чого хотів, а тоді зробив дітям суху офіційну заяву. Поставив їх поперед себе на килимок біля каміна й сказав, що візьме економку й найде няню, яка доглядатиме їх, поки він не знайде їм нової мами. Діти зняли несамовитий лемент, а він сів і поїхав геть, покинувши їх у такому стані.

— Господи! — Роджер зціпив зуби,—Невже він не міг затриматись і заспокоїти їх?

— Мати каже, що він був «прикро вражений»,— додала Дженні. Вона старанно й гидливо взяла ці слова в лапки,— Наскільки я можу судити, його поймала холодна лють. А які переживання в нього були ще, я не уявляю. Я роками відходила від нього все далі й далі і тепер просто не розумію його. Можливо, мій вчинок був для нього всього-навсього величезною образою. Адже потерпіло його почуття власної гідності. Я сплутала йому всі плани — він, очевидно, відчуває себе так, наче йому перестало коритись і кинуло виклик щось із меблів. А може, я і помиляюсь. Можливо, у нього справді збереглося трохи любові до мене, збереглося десь глибоко під товстою корою байдужості. Може, він ще по-своєму любить мене.

Така любов, якщо вона існує, є тільки продовженням себелюбства, — холодно мовив Роджер.

— Звідки нам знати? Але я бачу одне: діти все ще поважають його й тягнуться до нього. Я знаю, що вони зараз страждають, і менеймає дика, тваринна туга. Я не в силі терпіти все це. Повісивши телефонну трубку, я зрозуміла, що ні на мить не матиму спокою, ні про що інше не думатиму, поки не заспокою їх, поки не зроблю так, щоб їм було добре!

— їх заспокоїть твоя мати.

Ні, не заспокоїть. Вона зовсім вибита з колії. Для неї все сталося так раптово, а вона старенька і страшенно розгубилася перед такою несподіванкою. А про батька й казати годі: він півроку вирішує, скільки грудок цукру покласти в склянку чаю — одну чи дві. Вони весь час дуже хвилюватимуться й переживатимуть, і від цього діти страждатимуть ще більше. О, вона тепер плакала не ховаючись, в голосі бриніла безнадія,— мої крихітки, мої бідолашні крихітки! — Ридання заглушили її подальші слова,

— Гаразд,— сказав Роджер, ладний на все, аби відвернути остаточну катастрофу,—якщо ти вважаєш, що повинна бути з ними, поїдь і привези їх сюди.

— Сюди? — і в її тоні пролунала безмежна зневага,— В оце помешкання?

— Ну,— невпевнено повів він далі,— вони могли б трохи потерпіти, поки ми...

— Ні, вони не можуть терпіти,— відповіла Дженні. Сльози в неї враз перестали котитися з очей, висушені жаром зневаги. Вона заговорила квапливо, пристрасно: — Я була найостаннішою дурепою, коли підкинула їх батькам і приїхала сюди.

— Ні, не була. Ти тікала від...

— Я тікала від свого святого обов'язку щодо... ні, тепер уже нема чого згадувати про обов'язки, від свого бажання створити для дітей справжній дім. Надійний, забезпечений дім. Коли вибираєш чоловіка, то мусиш вибрати і його оточення. Для бездітної дівчини це ще годиться. Вона може спати з чоловіком, який їй потрібен, на соломі в хліві. Або в такій норі, як оця каплиця, на тахті, що належить іншій жінці. Створювати дім вона буде пізніше. Але як я можу привезти сюди Мері й Робіна? Де вони спатимуть? Що мені з ними робити цілий день? Ти просто не подумав про це.

— Ні, я подумав. Я...

— Я тебе ні в чому не звинувачую,— сказала вона, але подивилася так, ніби звинувачувала, та ще й неабияк.— Ти не розумієш, як я зараз почуваю себе. Хто не мав дітей, той цього не зрозуміє.

— Джералд має дітей, але, здається, не дуже добре розуміє, як...

— Джералд, мабуть, збожеволів від горя, так само, як я божеволію від горя зараз,— сказала вона.— Не вплутуй сюди Джералда, ти зовсім не здатний зрозуміти, що він відчуває.

— Ти без кінця повторюєш, Що я чогось не можу зрозуміти, А чому ти так цього певна? Звідки ти знаєш, що я не мрію про одруження й дітей, не страждаю від того, що не маю їх?.. Звідки ти знаєш, що я розумію, а що — ні? — Роджер уже кричав, втративши самовладання від тривоги й

— Як ти смієш нав'язувати мені роль людини, яка нічого не розуміє?

— Не треба сердитись. Я зовсім не хочу тебе образити, але одне достеменно: ти не розумієш.

Роджер безпорадно стояв біля її крісла. Нарешті він сказав:

Гаразд, Дженні. Що я можу для тебе зробити?

— Не знаю,— відповіла вона,— Гадаю, ні ти, ні я нічого не можемо зробити. Принаймні сьогодні ввечері. А коли розвидниться, я поїду до Нантвіча, заберу дітей і відвезу їх додому.

— До Джералда?

Вона підвела на нього мертві, порожні, сповнені безнадії очі.

— А куди ж іще?

Але ж ти не можеш...— він урвав мову. Вона явно могла.

— Діти спантеличені, Роджере. Вони страждають, а з ними ні батька, ні матері. Їх насамперед треба відвезти туди, де я могла б бути біля них, де їх заспокоїть уже сама моя присутність. Як прикро, що доводиться розлучатися з тобою, нам було так гарно вкупі, але бути в такий час далеко від дітей неймовірно боляче. Я просто не можу цього стерпіти, оце й усе. І в мене зовсім немає грошей, щоб відвезти їх кудись-інде. Отже, треба повертатися до хатнього вогнища, хоч я й страшенно ненавиджу те вогнище.

Отже, ти не заперечуєш,— стомлено промовив він,— що ненавидиш його.

— Аж ніяк не заперечую. І мені буде ще гірше, коли я, зазнавши поразки, принижено повернуся до Джералда — звичайна заблудла дружина, яка, не встигши втекти далі першого рогу, вже вертає назад, бо зрозуміла, що не може обійтися власними силами.

Роджер гарячково намагався щось придумати.

У мене в Лондоні є маленька квартирка. Відтоді, як я тут, вона під замком, але я добре заплатив прибиральниці, щоб вона приходила туди раз на місяць витирати пилюку. Квартирка цілком пристойна. Відвози дітей туди.

Дженні заперечливо похитала головою.

Жінка-втікачка з двома переляканими, збитими з пантелику дітьми в лондонській квартирі свого неодруженого приятеля. А на що жити?

— Я міг би нашкрябати кілька фунтів...

— Ні, Роджере, цим не зарадиш.

Якусь мить він мовчав.

— Отже, все в нас пропало, так? Коли наша мрія почала здійснюватися, справджуватися, коли з'явилася можливість бути щасливими...

— О, ти можеш не прощатися з своєю мрією,— перебила Дженні змученим голосом.— Ти знайдеш іншу. І ти будеш щасливий, якщо хочеш цього. Але наступного разу вибирай без дітей.

— Але ж я міг би полюбити твоїх дітей, Дженні. Я вже їх люблю.

Вона лягла на тахту фрейлейн і затулила обличчя руками.

— Роджере, іди від мене. Візьми машину, поїдь у Карвенай, хильни. Тобі полегшає.

— Якщо я поїду,— сказав він,— обіцяй, що ти ще будеш тут, коли я повернусь.

— Ти ж береш машину,— відповіла вона безбарвним голосом.

Роджер вийшов за двері й пірнув у холодну похмурість надвечір'я. Сніг тепер танув швидше, і на узбіччях дороги серед рідкого місива текли струмочки каламутної води. В його вухах все ще лунали похмуро-розпачливі слова Дженні: «Тобі полегшає».

— Ні від чого мені не полегшає, голосно сказав він, звертаючись до темряви й до мокрого снігу на горі. Ніколи,— Потім сів у синю малолітражку й завів мотор.

Дорога була важка, маленький автомобіль часто пробуксовував, коли Роджер додавав газу, але він усе-таки добувся до прибережного шосе, а далі їхати стало легше: численні машини розтовкли й скинули з дороги снігове місиво, залишивши її слизькою й непривабливою для ока. За кілька хвилин Роджер в'їхав до міста; на площі вже світилися ліхтарі й снували постаті в пальтах. Поки він вирішував, куди податися випити, щоб відновити сили й набратись мужності для нового раунду боротьби з труднощами й нещастями настрій у нього ще більше підупав. До пивної Марю, його звичного пристановища,— неможливо: адже він зовсім недавно веселився там, аж гай шумів, святкував велику перемогу, і раптом усе урвалось для нього так нещасливо, ні, він не відновить там душевну рівновагу, сьогодні ні, а може, й ніколи.

Куди ж у такому разі? Він безцільно їхав вулицею. більшість пивних самі собою навіюють сум, а якщо ти самотній і нещасний, то й поготів. От хоча б той жахливий прокурений закуток, куди залюбки вчащає Герет... Роджера аж пересмикнуло. Такі звички, очевидно, ведуть своє походження з мазохізму. Саме так: він змарнував усі ці місяці на зграю мазохістів. Він вів далі машину, так і не вирішивши, куди поїхати, аж тут попереду в сутінках забовванів готель «Палас» арена його першої поразки в цьому сезоні поразок, місце, де постійно перебуває Райанон, смердючий притулок похоті, де аж кишить діками шарпами. А чому б і ні? Там принаймні можна буде досхочу поіронізувати з самого себе, тримаючи склянку в безвільній руці й роззираючись по залу, де він уперше побачив Дженні, де познайомився

з Беверлі, або, як, безперечно, визначила його зальоти на своєму убогому жаргоні та дівчина, де він до неї «причепився», чатував у вестибюлі, наче акула, сподіваючись, що йому перепаде щось від милостей Райанон.

Ах, Райанон, спокуснице Райанон! Можливо, вона знову запанує в його почуттях, і він змарнує решту свого життя, визираючи нишком з-за рогу, щоб хоч мигцем побачити її' або видираючись по ринвах, щоб подивитись, як вона купається у ванні. Ах, Райанон, видиво райського блаженства, Цирцеє в колі, окресленому моделлю літачка.

Роджер вправно завернув малолітражку на стоянку для автомашин біля готелю «Палас» і, трохи проїхавши юзом на тонкому шарі мокрого снігу, зупинився. Стримано посміхаючись без будь-якої причини, він уже хотів вийти, як раптом його увагу привернуло таке, що змусило його втягнути ногу назад у машину й лишитись там, пильно вдивляючись крізь розчинені дверцята.

За кілька ярдів від нього стояв довгий чорний дорогий автомобіль. Його бундючно-обтічні обводи аж кричали про те, що це «ролс-ройс» або, можливо, «бентлі». Тієї хвилини' коли Роджер під'їхав у своїй малолітражці, по готельних' сходах спустився вниз одягнутий у форму шофер і відчинив задні дверцята машини, від чого під стелею кабіни, відділеної від місця водія, яскраво спалахнуло світло. Слідом за шофером, відставши на кілька кроків, перевальцем ішов закутаний в тепле пальто чоловік в окулярах і чорному фетровому (як здалося Роджеру) капелюсі. Поряд з ним, чемно нахиляючись, ступав Медог з непокритою головою і в плащі.

Вони підійшли до «ролс-ройса» з іншого боку, і їхніх голосів, притишених величезним корпусом автомобіля, Роджер майже не чув. Проте з їхньої розмови до нього долинуло кілька слів: «Бажаю вам усіляких успіхів у цій справі», сказав чоловік у фетровому капелюсі, а Медог відповів «Я пожинатиму плоди двадцять років, ось побачите».

Співрозмовники обмінялися ще кількома фразами, потім потиснули один одному руки, шофер зачинив дверцята і, обійшовши машину, сів за кермо. Роджеру, який безсоромно спостерігав за всім цим, дуже сподобалось, як плавно шофер зрушив з місця блискучу довгу машину, вивів її з стоянки й безшумно, тільки шини зашурхотіли в просоченому водою сніжному місиві, влився в потік вуличного руху. Медог, не помічаючи Роджера, стояв і дивився вслід великій чорній машині, мов

людина, яка побачила привид, потім, зчепивши пухкі пальці над головою, почав розхитуватись вперед і назад так, наче дякував за бурхливі оплески. Не знаючи, що на нього дивиться Роджер, він вклонився на всі боки невидимому натовпу, трохи опустил руки, приклав долоні до рота й виконав швидкий матроський танок. Нарешті, засапавшись зупинився і втупився очима в Роджера. Потроху їхній вираз змінився, бо Медог упізнав Роджера, підійшов до малолітражки й сперся рукою на дах кузова.

— Вітаю, Гайавато,— сказав він.

— Святкуєш день свого народження? — недбало спитав Роджер.

— В певному розумінні, так,— відповів Медог. Він, ще відсапуючись, зайшов з іншого боку малолітражки, відчинив дверцята й вмовився поряд з Роджером.

— Дякую за люб'язну пропозицію підкинути мене,— сказав він.

— Нема за що.

— Їдьмо до Маріо. Я ставлю випивку. Велику. такої ви ще не бачили.

— Згода,— сказав Роджер. Незрозуміла веселість Медога раптом передалася і йому. Це, безперечно, треба відзначити.

— Що саме? — лукаво спитав Медог.

— Ваш орден пошани,— відповів Роджер.

Медог зверхньо захихотів. Вони виповзли із стоянки і покотили засніженими вулицями до Маріо.

В пивній Медог без затримки попрямував до стойки і сказав Маріо по-валлійському.

«Ану, тягни її сюди, друже».

«Він приїхав?» — спитав Маріо, і його очі аж заблищали з цікавості.

«Приїхав»,— відповів Медог.

«І про все домовлено?»

«І про все домовлено,— несподівано лунким голосом сказав Медог, старанно вимовляючи кожний звук. А тепер неси сюди ту пляшку».

«Все готово,— в захваті вигукнув Маріо, і охолоджено, як треба. Перевірив що чотири години!»

Він бігцем подався по східцях у погріб і за хвилину повернувся з пляшкою шампанського.

«Скільки келихів?» — спитав він.

«Один для тебе,— врочисто промовив Медог,— бо ти — живий символ наших прагнень. Середземноморський *genius loci* (Дух місцевості (лат.)) і який з явився тут, щоб очолити нашу боротьбу за завершення валлійської справи».

«Півпінти міцного й півпінти неміцного!» — обурено вигукнув якийсь чоловік у сукняній кепці, стукаючи кухлем по стойці.

«Зачекайте,-владно звелів Медог, Другий келих для мене, оскільки я —бард і продовжую мистецтво бардів», Маріо поставив на стойку два широкі неглибокі келихи і келих для Роджера Фернівела, сказав Медог, чомно напівобернувшись до Роджера, бо він учений і бажає добра всім цивілізаціям».

«Щиро дякую»,— сказав Роджер.

«Налий мені півпінти того чортового міцного з півпінтою неміцного, або я піду до іншої пивної,— крикнув чоловік у кепці,— Я скажу, щоб у тебе відібрали дозвіл на торгівлю!».

«Це за рахунок фірми»,— сказав Маріо. Він налив чоловікові пива й широким жестом підсунув йому кухоль.

— Кого ще обслужити? — голосно спитав він.

«Спитай по-валлійському!» загорлав чоловік у кепці Чоловіка насилу вгамували й відвели на місце. Ніхто більше не вимагав, щоб його обслужили, всі зацікавлено спостерігали за церемонією розпиття шампанського.

Маріо обгорнув пляшку серветкою, зняв дротяне кріплення і трохи розтиснув пальці. Корок із виляском випорснув угору, з дальнього кінця зали почулися вітальні вигуки. Маріо швидко валив у келихи шампанського й підніс свій до губів.

«За Медога! — загорлав він, задерикуватим поглядом обводячи зал, — за короля Медога!»

«Це вже занадто,— посміхнувся Медог. Він узяв келих з шампанським і простягнув його Роджеру. Але ваші добрі побажання я приймаю».

Роджер ковтнув шампанського. Воно було сухе злегка охолоджене й найвищої якості.

«Певно, я єдиний, хто не має уявлення про те, що тут відбувається»,— сказав він.

«Навпаки,— відповів Медог,— нікому, крім нас з Маріо, це невідомо».

Маріо взяв скляну паличку, поколотив у келиху, і шампанське зашумувало.

«Вино для урочистих подій»,— сказав він.

Проте райдужний настрій виявився недовгочасним, як мильна бульбашка. Відчинилися двері, і до пивної ввійшло троє чоловіків у мокрих плащах; один з них вів на ремінному повідку маленького

собачку. «Ходімо, ходімо, Майку»,— роздратовано промовляв він. Було незрозуміло, до кого він звертається — до собачки чи до когось із своїх приятелів.

Поява цієї трійці і струмисько вологого повітря, що ввійшов по залу, коли відчинилися двері, подіяли наче грубий дотик буденності, від якої лопнула мильна бульбашка святковості, й настрої у пивній втратив свою урочистість. Роджер і Медог доливши келихи по вінця і поколотивши в них скляною паличкою Марію, відійшли в затишний куток, щоб спокійно допити там шампанське.

Медог, опустившись на стілець, очікувально глянув на Роджера, чекаючи запитань. Роджер не хотів розчаровувати його, але слова ніяк не могли скластись у речення. Короткочасний піднесений настрої, викликаний Медогом, безслідно минув. Шампанське, замість підбадьорити, раптом подіяло гнітюче. Не Медог, а Дженні, всміхнена, з келихом шампанського в руці, мала б зараз сидіти перед ним. Йому не слід було кидати її саму там, у горах, з її розпачем. Він боягуз.

І якщо вона не подолає отой свій розпач, якщо не зможе позбутись його; якщо їхня мрія про спільне життя — лише яскравий сон, що тривав кілька днів і кілька ночей, тим необхідніше для нього в ці останні години перед розлукою бути біля неї, підтримувати і розраджувати її.

Такі думки снувались у Роджера в голові, коли він поставив свій келих і глянув на Медога розпачливим поглядом.

— Не ображайтеся,— мовив він по-англійському. Йому було так тоскно, що він не міг говорити по-валлійському. Він силкувався вигадати для Медога якесь пояснення на своє виправдання і вибачитись, що не може поділити його радість, але, так нічого й не вигдавши, знову повторив: — Не ображайтеся.

— Господи боже,— озвався Медог. Він теж поставив келих — Пробачте мені, Роджере. Я тільки зараз як слід придивився до вас... Пробачте, я надто захопився власною персоною... Ви зовсім хворі. Що з вами?

— Ні,— відповів Роджер,— я не хворий. Він ковтнув ще шампанського, наче доводячи, що з шлунком принаймні у нього все гаразд,— Я здоровий, Медогу. Занедужала моя щаслива доля.

— Може, розкажете? — спитав Медог,— Дуже хотілось би почути, що у вас скоїлось.

— Негарно псувати вам свято, хоч я й не знаю, з якого воно приводу.

— Та, пусте,— заспокоїв Медог.— Щиро кажучи, мені страшенно поталанило, але про мої справи поговоримо потім. Або й зовсім не будемо говорити... Мені прикро бачити вас таким пригніченим.

— Я кохаю Дженні Грейфілд,— промовив Роджер. Він збирався сказати «Дженні Твайфорд», але в останню мить язик не повернувся сказати так. Медог, який знав Дженні лише за її подружнім прізвищем, спантеличено подивився на Роджера,— Дружину цієї сволоти Джералда Твайфорда,— пояснив Роджер.

— А він сволота?

— Я завжди так вважав.

— Його друзі мені не подобаються,— сказав Медог.— Але дружина його завжди здавалася мені дуже розумною й милою.

— Вона і розумна, і мила.

— І ви її кохаєте? — обережно спитав Медог.

Кохаю і до сьогоднішнього вечора думав, що й вона мене кохає. Вона збиралася кинути свого чоловіка, якого зневажає. Більше того, навіть втекла з дому, відвезла дітей до матері, щоб хоч трохи розв'язати собі руки, й перебралась до мене. Але раптом злякалась. І не просто злякалась, а знетямилася від страху. Вона тепер думає тільки про своїх дітей, що їх треба відвезти додому, чимскоріше повернути до нормального життя з батьками. І що сама вона повинна о лишити всі оті безглузді химери про щастя і, з ошийником на шиї, повернутися назад на кухню, де їй і належить бути.

— А чому вона думає саме так? — спитав Медог, вивчаючи ніжку свого келиха.

— Не знаю. Мабуть, через те, що я виявився не на рівні.

Я не зумів зробити так, щоб вона повірила в свої сили, пройнялася рішучістю пережити пекло розлучення й день День терпляче пояснювати дітям, що у них новий татко.

У того вгодованого кабана всі козирі на руках, і він з них скористається. І не тому, що справді хоче повернути її, а тому, що не любить програвати.

Отже, вона повертається до нього?

— Повернеться, якщо я не зумію допомогти їй пережити цей критичний період. А в мене немає ніяких шансів. Розумієте, в порівнянні з цим Твайфордом я у вкрай не вигідному становищі. У нього теплий, затишний дім, який так і чекає, щоб прийняти в своє лоно нещасних, занедбаних дітей і невдячну дружину. Я ж не маю нічого, крім капиці в горах, по якій гуляють протяги. Аж он як привабливо. Якби Дженні була вісімнадцятирічне дівчисько, що повстало проти респектабельного дому й запрагло волі й божественного життя, тоді, певно, перевага була б на моєму боці. Але вона жінка з двома дітьми, Медогу. Вона намостила собі гніздо й заходилась виховувати в ньому своїх пташат. Я не можу витягти її звідти, не давши їй іншого гнізда. Капиця для цього не підходить, і минут місяці, перш ніж я зможу запропонувати їй щось пристойне, навіть якщо плюну на все, чим тут займаюся, зраджу завтра Герета й весь час присвячу влаштуванню Дженні. Ось так вона себе почуває, і це виводить її з душевної рівноваги, руйнує її віру в мене і в те, що я можу для неї зробити. Це щось глибинне, непередаване, прояв тваринної природи людини, інстинкт самки-годувальниці, і тут я приречений на поразку... Та що з вами таке?

Медог почав розхитуватись на стільці. Вираз його обличчя знову став такий, як і тоді, коли він танцював матроський танок біля готелю «Палас».

— Та поясніть же, нарешті, в чому річ! — різко проказав Роджер.

Медог підвівся, підійшов до стойки і схопив пляшку з шампанським. Налив трохи в келих Марію, потім повернувся до столика й наповнив келих Роджера і свій. Пляшка спорожніла, і він побожно поставив її біля себе.

— Пийте, — сказав він, — Ваші нещастя скінчилися.

— Хіба ж випивка може...

— Пийте! — з притиском повторив Медог.

Якісь нотки в його голосі змусили Роджера підкоритись, і з кволим вогником надії, що зажеврив у його серці, він випив шампанське до дна. Потім обидва поставили порожні келихи й глянули один на одного.

— То що? — спитав Роджер.

Просто я знаю, — сказав Медог, — як розв'язати що вашу проблему.
— Він щиглем збив уявну порошок з рукава свого пожмаканого

синього костюма.— Пам'ятаєте,— провадив він далі, я вам казав, що навесні у нас тут відбудеться зустріч кельтських поетів, які читатимуть свої твори перед, скажемо прямо, дуже прихильною і вдячною аудиторією. Я очолюю цю справу і маю їх приймати. Досі з таким розмахом тут нічого подібного не проводилося. Зберуться валлійські, бретонські, корнуельські й ірландські поети, так-так, і навіть шотландські, які пишуть гельською мовою, якщо нам пощастить знайти хоч одного такого.

— Дуже цікаво, сказав Роджер.— Але мені з думок чомусь не йде Дженні.

— І мені. То будуть великі читання. Почнуться вони в п'ятницю, в другій половині дня, й закінчатся в неділю ввечері. З'їдуться поети, критики, вчені, в пошуках вартих уваги новин прибуде гурт журналістів з газет, люди з радіо і телебачення. Отак. А тепер ми підійшли й до Дженні. Я досить добре знаю її, мені відомо, що вона беручка, здібна і освічена дівчина, обізнана в таких справах. Гадаю, вона не знає жодної кельтської мови, але певен — розбереться, що й до чого. Якщо вона стане моїм помічником, мені не доведеться кожні п'ять хвилин відволікатись і розтлумачувати їй, що треба робити й про що подбати.

— Вашим помічником?

— Якщо виконуватиме всю секретарську роботу, пов'язану із зустріччю поетів, сказав Медог.— І називатиметься її посада... він на мить замислився: — Координатор.

Але поясніть, будь ласка, яким чином перебування в званні «координатор» допоможе порятувати її з безвихідного становища, в якому вона опинилась?

Із задоволенням,— відповів Медог.— Почну хоча б з того, що вона одержуватиме чималу платню.

— О, тепер ви говорите діло.

— Авжеж, діло. Від ЮНЕСКО одержано грандіозну субсидію, щоб ми тут закурили все як слід, надійшли також чималі внески від валлійської ради мистецтва і така ж сума з Дубліна. Французи поки що, по суті, нічого не дали, але посилають сюди усіх тих бретонських поетів за державний рахунок.

— Ого!

Пригадую, я вже якось казав вам,— велично мовив Медог, що минулися часи, коли такі заходи доводилось влаштовувати на дрібняки.

— Казали. Ви тоді були з отим хлопцем, як його...

З Андре, підказав Медог.— До речі, ось іще один гарний доказ на користь моєї пропозиції. Андре приїде сюди як кореспондент канадського радіо, тож ми матимемо змогу злупити з них грубі гроші. Розумієте, в усьому світі зараз прокидається інтерес до культур малих народів. Почасти тут відіграє роль і почуття провини за...

— Так-так, розумію. А як же з Дженні?

— Щойно Дженні обійме посаду координатора зустрічі кельтських поетів,— сказав Медог,— вона зможе переїхати до готелю «Палас» і зайняти там справжні апартаменти. Місця для її дітей вистачить, а якщо вони вже вчаться, вона зможе щоранку відвозити їх до школи, і їм не доведеться міняти звичний спосіб життя. Вони мешкатимуть із своєю матір'ю в готелі, а не вдома, ото й усе. Зрозуміла річ, це також зміна життєвих обставин, але, запевняю, не катастрофічна.

— І довго все це триватиме?

— Зустріч розпочнеться в день святого Давида, першого березня. Другого березня Дженні складе свої обов'язки й одержить остаточний розрахунок.

— Другого березня, га? — перепитав Роджер. Те, що він почув, звучало обнадійливо, все якнайкраще збігалося з його власними задумами,— Це вихід, це справді вихід,— сказав він, намагаючись приборкати хвилю радості, що піднімалася в ньому, бажання стиснути Медога в обіймах, поплескати його по спині, піти в танок по всьому залу, стрибати через столи й стільці. Що це? Дія шампанського? Чи почутого від Медога?

— Звичайно, це вихід,— сказав Медог.— Чому б вам не поїхати зараз до неї з цією пропозицією?

— Я так і зроблю,— відповів Роджер, підводячись,— І від цієї хвилини вважайте, що вона у вас у штаті. Тепер усе буде гаразд. Відповідь ви вже маєте. І, Медогу... Я вам вдячний.

— Поезія рятує людям життя,—сказав Медог,—Вона сильна своєю людяністю. Вона рятувала більше людей, ніж забрали хвороби.

— Що ж, мене вона безумовно рятує.

— Хай буде так,— промовив Медог,— Перетягніть сердешну завтра ж до готелю «Палас», і нехай післязавтра береться до роботи.

Роджер подався на стоянку, де залишив маленький автомобіль Дженні. Піднімаючись назад у гори, він увесь час натискав на газ і вів машину то на другій, то на третій швидкості. Його трохи заносило на поворотах, а він співав, звертаючись до темряви за склом, валлійську пісню.

Частина четверта

Дженні все ще лежала на тахті вдягнена, наче й не поворухнулася, поки Роджер був відсутній. Він розбудив її й, ледве стримуючи бурхливу радість, розповів про пропозицію Медога. Але розвіяти її розпач йому не вдалося, принаймні поки що, бо вона слухала його так, неначе все, що він казав, її не обходило. На щастя, Роджер досить добре знав жінок' щоб доводити своє навпростець, тому, розповівши їй новину, він постарався розрадити й заспокоїти її, умовив трохи попоїсти, посидіти коло грубки, потім роздягтися й лягти спати. Сам він теж ліг, не збираючись чіпати її, але вона одразу ж, запалюючи його, спрагло, з мовчазною пожадливістю пригорнулася до нього. Він аж розгубився, не знаючи, як витлумачити цей чуттєвий вибух: чи то вона прощалася з ним і вимагала його чоловічої уваги, чи то в неї почала оживати надія на краще майбутнє, і їй потрібне було підтвердження, що вони необхідні одне одному й мають одне на одного права.

Потім вони довго лежали й розмовляли.

— Але ж це дурниця. Який стосунок я до всього цього маю?

— Це дасть тобі можливість оговтатися. Ти переберешся звідси й забереш до себе дітей.

— У готель?

— Дітям подобається жити в готелі, коли вони знають, що це не назавжди.

— Але що я робитиму з ними цілий день?

— Вони ходитимуть до школи.

— Нам там буде тісно. Ми сидітимемо одне в одного на голові.

— У тебе буде кілька кімнат.

— Я не впораюсь із такою силою кельтських поетів.

— Медог упорається. У тебе буде суто канцелярська робота, і ти одержуватимеш достатньо, щоб не залежати від Джералда.

— І від тебе,— замислено додала вона.

— І від мене, якщо ти цього хочеш.

— О Роджере, тільки бог відає, чого я хочу.

— А бог почав з того, що послав тобі таку можливість. Я скажу Медогу, що ти негайно стаєш до роботи.

— Не знаю як і бути. Мабуть, треба спробувати. Але спочатку я повинна забрати Мері й Робіна. Нещасні, безпритульні малята.

— Вони не безпритульні. У них є де мешкати, в готелі «Палас».

Тільки-но Дженні з Мері й Робіном оселились у готелі «Палас», ритм життя Роджера змінився. Воно зробилось менш напруженим і одноманітним. Відпала потреба віддавати всі сили впертому холодному опору проти Діка Шарпа, капличка в горах перестала бути йому єдиним самотнім притулком. Він, як і раніше, їздив з Геретом на автобусі і майже не пропускав рейсів, проте між ними виникла мовчазна домовленість, що їхнє співробітництво наближається до кінця. З автобусною аферою Діка Шарпа було, очевидно, покінчено, але їм хотілося, щоб він відкрито визнав це, подав якийсь незаперечний доказ, що припинив боротьбу. Коли це станеться, Роджер вважатиме, що він у відставці. А оскільки Дженні мала працювати в Медога до першого березня то найпростіше було лишити доти все так, як є.

Проте, звичайно, певні зміни відбулися. Роджер набагато менше часу проводив у каплиці. Він навідувався туди між рейсами підкинути в грубку палива, ночував там. Одного разу він спробував був натякнути, що міг би переїхати до Дженні в готель «Палас», щоб жити з нею відкрито, не ховаючись, але вона заборонила робити це. Де завдасть надто великих переживань дітям і суперечитиме історії, яку вона для них вигадала. Вклавши дітей спати, Дженні частенько просила доброзичливу покоївку прислухатись, чи вони не прокинулись, а сама їхала на машині на дві-три години в гори до Роджера в його монастир. Він мав задовольнитися цим; крім того, вони бачились по кілька разів щодня. Роджер завжди обідав з Дженні в готелі і разом з нею вечеряв після семигодинного рейсу. На той час вона вже вклала дітей в ліжка, і в ці години — від сьомої з чвертю до десятої — вони з Роджером довше могли побути вдвох і поговорити без перешкод. Потім, якщо Мері й Робін спали й Дженні не почувалась надто втомленою, вона сідала в свою малолітражку, їхала слідом за жовтим автобусом до Лланкрвіса і залишалась у Роджера до півночі. І о було безладне життя, але воно тішило їх. Вони розуміли, що це тільки прелюдія до іншого, влаштованішого спільного життя, і було в

цій прелюдії багато імпровізацій, які давали їм безмежну радість після довгих років одноманітного існування.

Так, то був чудовий, неповторний час. Іноді Роджер прокидався серед ночі, й у серце йому заповзала тривога, бо все, що відбувалося з ним, починало втрачати чіткість, бралось легким серпанком нереальності. Але він здебільшого жив, не замислюючись, радий, що нічого не змінюється, задоволений сьогоднішнім днем. Та зрештою їм нічого іншого і не лишалось, як чекати. Вони чекали, щоб Дік Шарп зробив черговий хід, чекали, щоб Джералд Твайфорд розпочав передбачені законом дії, чекали настання першого березня, яке мало гідно увінчати зусилля Медога.

Медог змушував Дженні працювати не підводячи голови, але сам працював ще більше. Треба було розіслати безліч листів, замовити місця в готелі, організувати обіди й вечері для представників усіляких організацій, дати інтерв'ю журналістам. Узяти участь у зустрічі зголошувалось дедалі більше кельтських поетів, ця зустріч наближалась, набирала остаточних обрисів. Було вже найнято зал муніципалітету, в місцевих газетах публікувались листи читачів «за» і «проти» проведення зустрічі, і Медог уже так мало приділяв уваги своїй роботі в конторі по продажу нерухомого майна, наче заохочував хазяїна вигнати його. Він раз у раз прибігав до готелю й одразу ж зникав, у його кишенях було напхано телеграм і листів. Службовий персонал готелю, схильний на початку виявляти холодний скептицизм, поступово пройнявся усвідомленням важливості того, що відбувалося. Приклад показав сам адміністратор, який, схвально спостерігаючи за тим, скільки дорогих обідів і вечерь поглинають вибрані письменники, чиновники, журналісти, кореспонденти радіо і телебачення, зрозумів, що в руках У Медога цілком реальні гроші з фондів ЮНЕСКО.

Навіть Райанон, очі якої насмішувато зблискували щоразу коли її погляд зупинявся на Роджері, не приховувала, що й її захоплює загальне збудження. Роджер був вдячний їй за це, йому подобалося, що вона, на відміну від англійських дівчат, не розглядає зібрання поетів як щось середнє між гадючником і дитячим садком.

Так минали тижні. Стосунки у Роджера з Геретом були чудові, він навіть провів кілька неділь у будинку Герета разом з Дженні й дітьми.

Все йшло аж надто добре. І це непокоїло. Так не буває. Повинно було трапитись щось погане.

Настав день, коли передчуття лиха посилилося так, що Роджер сказав Геретові: три наступні дні на автобусі його не буде.

— Справи? — спитав Герет, протираючи вітрове скло замшею.

— Атож. Необхідно поїхати в Лондон і подивитись, як там моя квартира. Розумієте, кудись треба ж буде...

«Забрати Дженні й дітей» хотів додати він, але вчасно стримався. Обговорювати з Геретом цей бік свого життя він чомусь не міг. Його дружба з Геретом була справжньою й глибокою, але існувала вона ніби всередині якогось магічного кола, а поза його межами втрачала свою реальність. Тому Роджер так і не договорив, а Герет на знак згоди кивнув головою.

Ввечері Роджер порадився з Дженні. Квартира в Лондоні Не годилась для постійного проживання, однак мала дві великі спальні і тому всі вони могли якийсь час мешкати в ній, поки Роджер не знайде щось просторіше. Він пошукає кращої роботи, можливо, вони кудись виїдуть, попрацюють кілька років за кордоном. Лондон не приваблював їх: це не місце, де найкраще можна виховати дітей, а перед ними, зрештою, лежав цілий світ: Європа, Америка, Африка.

— Але під кінець ми повернемося сюди.

— Раніше, Дженні. Обіцяю тобі.

— Навіть якщо Джералд буде тут? — спитала вона.

— Його не буде. Він прагне грошей і влади. Північний Уельс його не втримає.

— Це так. А нас втримає, коли ми оселимось тут, правда?

— І це буде чудово,— Він поцілував її.

Наступного дня Роджер поїздом дістався до Лондона й на таксі — до своєї квартири. В ній надто довго ніхто не мешкав, вона була холодна й безлика, проте могла їм прислужитися. Вперше в житті оглядаючи її очима сімейного чоловіка, Роджер побачив як недоліки цього житла, так і його вигоди. Всі вони досить легко тут розмістяться.

Що ж до Лондона, то найбільше він вразив його якоюсь відірваністю від справжнього життя. Потворні вулиці, безбарвні юрби людей, що метушаться, наче сполохані привиди, несмачна їжа, повсюдний ерзац і підробка — все це мигтіло перед ним, немов швидкоплинні кадри на чорно-білому екрані. І не раз посеред

квапливого річища вулиці він повертався думкою до гір, до блискучої рівнини моря, до диму над каміном Геретового будинку біля прямовисної стіни відвалу. Там звучала людська мова, а тут було невиразне бурмотіння.

І все ж він мусив укласти угоду з цим нереальним світом, відслужити свій короткочасний термін, перш ніж вивільнитися з нього. Він відвідав університетське начальство й підтвердив, що повернеться до виконання обов'язків улітку, а подумки вирішив негайно шукати іншу роботу. В Упсалі? А чом би й ні? Проте блондинки будуть тепер йому ні до чого, подумав він, і його огорнула тепла хвиля самовдоволення.

На третій день по від'їзді з Лланкрвіса Роджер вирішив, що всі справи залагоджено, й поїхав на вокзал, щоб сісти в поїзд і повернутися в Уельс. Задоволено вмоствившись на своєму місці, він розгорнув книжку. Сидіння було м'яким, було й куди поставити ноги, і Роджер наперед тішився кількома приємними годинами байдикування, коли можна буде дати спочинок кісткам. Та ледь він почав читати, як безпомилково відчув, що на нього хтось дивиться. Він підвів очі. Поїзд уже відходив від платформи, і коридором, як завжди, рухалась вервечка припізнілих пасажирів, які зазирали в кожне купе, шукаючи вільних місць. Проте один з пасажирів повівся відмінно від інших — він зупинився в дверях і витріщився на Роджера. Це був Доналд Фішер.

Застогнавши в душі, Роджер втупився в книжку й продовжував зосереджено читати. За всіма правилами Фішер мав би уникати його. Він з ворожого табору, він людина Твайфорда, а отже, по суті, й людина Діка Шарпа. їм не було про що говорити. З іншого боку, Роджер був не такий наївний, щоб не розуміти: Доналд Фішер не пропустить нагоди розпочати розмову, зав'язати хоч якусь балачку в надії здобути нехай мізерну, але корисну йому інформацію. Цей чоловік жив з контактів. Суцільний брак будь-яких здібностей він надолужував тим, що «знав усіх». Він володів хистом з'являтися в потрібному місці в потрібний час незалежно від того, бажали його там бачити чи ні.

Роджер з лютою впертістю читав далі, і Доналд Фішер, постоявши трохи, пішов. На щастя, в купе, де сидів Роджер, не виявилось вільних місць. Роджер опинився в безпеці, і цей стан тривав доти, поки десь

години за дві спрага змусила його вилізти із свого сховку й піти у вагон-ресторан. Відвідувачів там було небагато, і Роджер, взявши кухоль пива, сів за вільний столик. Обережно огледівшись, він ніде не побачив Фішера, але той, очевидно, ховався десь на шляху Роджера в купе за газетою, бо за кілька хвилин з'явився у вагоні-ресторані, озброївся кухлем пива й попрямував до Роджера, всміхаючись із неширою добродушністю. Роджер роззирнувся довкола, шукаючи порядку, але за кожним столиком сиділо по два-три чоловіка, тож годі було поміняти місце мовчки й непомітно. Та й навряд чи це мало тепер якесь значення — їхати залишалось не дуже довго. Поїзд встиг проминути заболочену рівнину в гирлі Ді, й попереду вже з'явилися гори.

Фішер одразу випустив хмару награної, солоденької привітності. Він явно хотів нейтралізувати приховану ворожість до нього, як до сикофанта людини, дружина якої втекла до Роджера.

— Отже, назад до незайманого пралісу,— сказав він, з огидою дивлячись на сільський пейзаж, що пропливав за вікном.— А мені, хвалити бога, пощастило провести три дні в Лондоні. Хоч на якийсь час полегкість для психіки. Вчорашній вечір був особливо цікавий. Американський культурний аташе давав прийом на честь Дітгофа Беквокса (чи щось подібне).— Ви, гадаю, чули про «Пейлфейс рев'ю»? Так от, Беквокс не тільки керує цим журналом, він ще й очолює видавництво Брендінгайронського університету. Сподіваюсь, вам відомо, що Брендінгайронський університет контролює «Пейлфейс»?

— Уявіть, мені це невідомо.

— Невже? Таки контролює. Неймовірно, скільки в них грошей! Подейкують, ніби Беквокс одержує величезну платню! А він же, знаєте, там всього п'ять чи шість років. Раніше працював у Мюнхені, вів літературний відділ у журналі «Кунст».

Очі Доналда Фішера аж світилися жадібністю. Його блискучий лисий череп — негідна подоба величного банеподібного черепа Гіто — нервово сіпався вгору й униз.

— Прийшли всі,— сказав він.— Ні для кого не було таємницею, що цей парад влаштовано на прохання Беквокса. Я певен, він підшукує собі кадри.

Роджер починав розуміти. Фішер знову лизав комусь зад. Йому хотілося домогтися того, чого домігся той Беквокс,— пролізти туди, де

гроші й синекури, утвердитися в колі «кращих людей», що в наші часи означає не зубожілу аристократію, а спритників на вигідних посадах.

— Така робота влаштувала б мене у всіх відношеннях,— вів далі Фішер.— Співробітничати в «Пейлфейсі» з шансом перейти до видавництва Брендінгайронського університету. Видавати книжки набагато цікавіше, ніж викладати, а якщо видавництво ще й університетське і всі фінансові витрати відшкодовуються, то це просто райське життя.

— Отже, ви пішли на прийом і попросились до нього на роботу? — спитав Роджер.

Доналд Фішер посміхнувся.

— Ну, не так уже напролом. Я не поспішаю. Там було кілька чоловік, немає потреби називати їхні імена, які, на мій погляд, діяли надто настирно й таким чином викликали в Беквокса опір. Але я, природно, натякнув йому на свою зацікавленість.

«Навіщо ти все це мені кажеш, ти, паскудна повзуча стоного?» — подумки дивувався Роджер.

Запала мовчанка, потім Фішер сказав:

— Здається, ви добре знаєте цього хлопця, Медога.

— Так, я його знаю.

Фішер нахилився вперед і з таємничим виглядом, ледь чутним у перестуку вагонних коліс голосом спитав:

— Оте його збіговисько справді вигідне діло?

— Ви маєте на увазі зустріч кельтських поетів?

— Так,— сказав Фішер. Він уїдливо осміхнувся.— Як на мене, то просто згряя знахабнілих націоналістів намірилась добре погріти на цьому руки.

— Я про цю зустріч так не сказав би.

— А як? — не вгавав Фішер.

— О,— Роджер позіхнув.— У мене був важкий день, і я стомився. Якщо вас цікавлять кельтські поети, чому б не спитати в Медога? Він вам усе розповість.

— Спитати в Медога? Гм,— промовив Доналд Фішер,— У тім-то й складність. Розумієте, ми з ним не завжди знаходимо спільну мову.

— Ви, мабуть, ставились до нього зверхньо, га?

— Я не дуже вірю в його ідеї. Ви це маєте на увазі?

— Ні, я маю на увазі інше. По-моєму, для вас він — кумедний нікчемний валлієць у синьому костюмі, і знаєте ви про нього лише те, що він пописує вірші мовою, якої в редакції журналу «Нью стейтсмен» ніхто не розуміє, і через те Твайффорд із своєю компанією зневажає його й подібних до нього. І цього вам цілком досить.

— А ви, бачу, його палкий прибічник,— мовив Доналд Фішер. Ставши в захисну позицію, він почав розтягувати слова ще нестерпніше, вимовляючи при цьому голосні звуки з іще сильнішим південно-східним лондонським акцентом.

— Ет, облиште,— сказав Роджер.— Почнемо хоч би з того, що вам ніколи не хотілося приїздити в Уельс, ви опинилися тут тільки тому, що в іншому місці не могли знайти

роботи, і з самого початку вам байдуже було, що тут відбувається. Та мені на це начхати, але будьте, бога ради, послідовні. Якщо ви досі не цікавилися місцевими проблемами, то не цікавтеся й надалі.

— Але ж справа в тому,— сказав Доналд Фішер, і його очіці метушливо забігали, іноді затримуючись на Роджеровому обличчі,— ...справа в тому, що я сказав Беквоксу.

— Ну звичайно ж! — перебив його Роджер. Він мало не розреготався.— Ви відрекомендувалися Беквоксу як фахівець із сучасної кельтської культури, і тепер він хоче, щоб ви написали про неї статтю чи щось подібне,— ви пропали, якщо не позичите розуму в Медога.

— Ну, не зовсім так,— заперечив Доналд Фішер.— Але, правду кажучи, від розмови з Медогом я не відмовився б. Просто щоб з'ясувати, чи реальна та справа, якою він зараз займається.

— Навіщо вам це знати? Могли б і не напускати туману.

— А я й не напускаю,— як йому здавалося, з гідністю відповів Доналд Фішер.— Беквокс друкує в «Пейлфейсі» серію статей своїх кореспондентів з різних місць. Повідомлення про літературне й театральне життя в усіх кінцях країни. Кілька тем він запропонував і на тому прийомі. Природно, мені хотілося б написати про культурні події в місті, яке я знаю як свої п'ять пальців.

«Чи як п'ять задів, що їх ти лижеш»,— подумав Роджер. Уголос він сказав:

— Отже, коли цей Беквокс почув, що ви з Північного Уельсу, і попросив вас написати статтю, ви одразу зметикували, що це шпарина,

в яку можна пролізти, пообіцяли статтю надіслати, і тепер вам конче треба поговорити з Медогом.

— Я вже сказав вам, що розмова з ним могла б мені допомогти. Зрештою, реклама йому не завадить, він буде радий, якщо я напишу про нього в «Пейлфейсі».

— Не розумію, з чого йому радіти. Якщо Медогу потрібна буде реклама, її зроблять для нього люди, набагато кваліфікованіші, ніж ви. І ще одне. Тепер, коли він сам може протегувати іншим, з якої речі він робитиме послуги тим, хто знущався з нього всі ці роки?

— Кажуть, хто старе пом'яне, той лиха не мине.

— Згоден. У тому розумінні, що він, здивавши вас випадково, може стриматись і не затопити вам у пику. Але мені незрозуміло, чому він повинен стати вашим благодійником.

Фішер спохмурнів.

— Гаразд. Якщо він схоче ворогувати, будемо ворогувати. Я маю можливість неабияк йому нашкодити.

— Ні, ви такої можливості не маєте. Ви можете, звичайно, надіслати до лондонських газет кілька брехливих дописів, щоб принизити Медога і кельтських поетів. Але на цей гачок тепер ніхто не впіймається. Скоріше навпаки, набагато більше стало тих, хто ладен надто вірити в необхідність таких починань. Людей, подібних до Медога, не помічали роками, а нині всі, кому не байдужі культурні цінності, прагнуть підтримати їх. Тепер черга Медога одержувати великі субсидії й пожертвування від різних урядів і фондів. І діставати вигідні пропозиції від найвпливовіших осіб. Видавництво Брендінгайронського університету, певно, вже включило в свої плани видання повних зібрань творів кожного з цих кельтських поетів разом з факсиміле всіх їхніх чернеток і записників, починаючи від часів, коли ці поети тільки взялися за перо, і виділило на це не один мільйон доларів. Ви ще побачите: Медогів кошик для паперів коштуватиме дорожче, ніж усі хитромудрі огляди, які ви встигнете написати за своє життя.

— Цікаво,— промовив Доналд Фішер.—Хоч це, зрозуміло, однобічна оцінка ситуації. Але я радий був познайомитися з вашими поглядами. Вони, безумовно, висвітлюють мотиви вашої поведінки.

— Цебто?

— Те, що ви сказали,— обережно почав Доналд Фішер,— пояснює, чому останнім часом ви дієте саме так. Якщо ви дійшли висновку, що весь цей кельтський непотріб має велике майбутнє, то я розумію, чому ви приїхали сюди вивчати валлійську мову. Зрозуміло також, чому ви умовили дружину Джералда Твайфорда втекти до вас.

Роджер підвівся, щоб піти геть. Йому зовсім не хотілося вскочити в неприємності, бо він знав, що коли сидітиме й слухатиме, як Доналд Фішер тлумачитиме світ і життя та ще зачіпати не когось, а Дженні, то втратить самовладання і зацідить Фішеру в пику.

— Погодьтеся, я маю слухність,— сказав Фішер, посміхаючись до Роджера.— Але не думайте, я вам не докоряю. Кожен має право плисти в своєму човні.

— Мені не дуже кортить сідати у ваш човен,— сказав Роджер, виходячи з-за столу.— Він тече з усіх боків.

Він рушив до дверей, та коли проходив повз Фішера, той вхопив його за рукав.

— Ви щось надто собою задоволені. Але з вас злетіло б трохи пихи, якби ви знали те, що знаю я.

— Не думаю. Пустіть рукав, поки я не...

— Ваш човен не те що протікатиме, а ніде прямісінько на дно, коли Джералд Твайфорд за вас візьметься,— сказав Фішер.

Роджер перестав висмикувати свій рукав. Він впритул нахилився до Фішера.

— Якщо ви погрожуєте мені від його імені,— відповів,— то побережіть сили. Я готовий до будь-якої підлоти з його боку.

— Це ви вважаєте, що готові,— усміхнувся Фішер.— Та почекайте, скоро побачите, якого гостинця він вам приготував. Розумієте, у нього є за що найняти гарних адвокатів. Оті великі корпорації, на які він працює...

— Слухайте, Фішере,— сказав Роджер,— був час, коли я лякався до смерті на саму думку, що хтось нацькує на мене зграю вправних адвокатів. Тепер я вже не такий полохливий. За останні кілька місяців я став набагато сильніший.

— Он як? — насмішкувато кинув Фішер.— Тренувались у секції штангістів?

— Щось схоже па це,— відповів Роджер. Він висмикнув рукав і пішов до свого купе.

Дженні купала дітей у ванні, а Роджер розповідав їй про зустріч.

— Я вже давно це передчуваю,— сказала вона.— Він збирається нацькувати на мене адвокатів. Як подумаю мене аж трусить.

— Мамо, мені мило зайшло в очі,— поскаржився Робін.

— Не чіпай, дай промию.

— А я вилізу, мамо, я вже помилась,— сказала Мері.

— Зачекай, доцю. Посидь трохи, намилься ще раз. Я сама тебе витягну.

Дженні пішла з ванни до себе в спальню, поманивши за собою Роджера.

— Я не хочу розмовляти про це при них. Робін думає, що батько кудись поїхав і що ми будемо мешкати тут, поки я допомагаю Медогу. Але це чортеня Мері впевнена, що між нами щось є. Усе питає, чи я тебе люблю. А сьогодні запитала таке, чого я давно чекала й дуже боялась.

— Ану спробую вгадати,— сказав Роджер.— Вона спитала, кого ти любиш більше, мене чи тата,

— Точно,— мовила Дженні. Вона дістала з шафи пляшку джину й налила собі.— Вип'єш? Отам на підвіконні содова вода.

Вони відкоркували пляшки з содовою водою і випили.

— Так, скоро почнеться веремія,— зітхнула Дженні.— А вчора сталося таке, що я мало не вмерла. Я везла їх зі школи на машині, цього разу трохи раніше, ніж звичайно. Туди я приїхала з невеликим запасом часу, а там чи то годинник у вчителя поспішав, чи ще щось, але раптом продзвенів дзвоник і діти вийшли, хоч було тільки двадцять п'ять хвилин на четверту, а уроки кінчаються о пів на четверту. Одне слово, я посадила їх у машину й рушила сюди, та не встигла проїхати й п'ятдесяти ярдів, як побачила Джералда, що йшов тротуаром.

— В напрямку до школи?

— Так, у напрямку до школи. На простий збіг це не схоже. Гадаю, він розраховував з'явитися там ніби випадково й зустріти мене й дітей біля шкільної брами, тобто там, де я буду зв'язана по руках і ногах присутністю дітей. Якби він примудрився довести їх до істерики на очах їхніх друзів, інших мам, а можливо, й кількох учителів, то дістав би проти мене непогану зброю. Адже покинула сім'ю я, і якщо діти страждають, то тільки з моєї вини.—Вона швидко, гарячково

випила джину.— Та мені байдуже, з чиєї це вини. Я просто не хочу, щоб вони страждали, а якщо цього не можна уникнути, то щоб страждали якомога менше.

Роджер не встиг відповісти, бо до кімнати ввійшла Мері. Вона загорнулась у рушник, з якого витикалась тільки її мокра голівка з прилиплим волоссям та видно було ноги.

Я знаю, мамо, про що ви тут говорите,— спокійно мовила вона.

— Он як! — сказала Дженні.

— Так, знаю,— вела далі Мері.— Ти хочеш, щоб Роджер був нашим новим татусем. Але татусь розумний, і він заробляв багато грошей, тому ми могли жити в гарному будинку.— Вона обернулась до Роджера.— А ви ж не заробляєте багато грошей, правда?

— Але міг би заробляти,— сказав Роджер.

— Ви ж працюєте на автобусі. Розумні люди на такій роботі не працюють. Мій татусь ніколи не працював би на автобусі.

— Ні, він не працював би.

— А ви працюєте і не живете в гарному будинку. Я бачила, де ви живете, мені у вас подобається, але родина там жити не може.

— Справді, останнім часом я працюю на автобусі,—сказав Роджер.— Але я вмю робити не тільки це.— Він посадив Мері, яка не опиралась, собі на коліна.— Я знаю, як заробити багато грошей, і в мене буде гарний будинок, щоб ти в ньому жила. Якщо я так зроблю, ти захочеш жити зі мною?

— Захочу,— відповіла Мері,— якщо ви так зробите.

— Зроблю. Ось почекай трохи й побачиш.

— А як же татусь? — спитала Дженні, хлюпнувши собі в склянку джину.

— Я про це також думала,— сказала Мері.— Він зможе приїжджати до нас у неділю. Я найбільше люблю його по неділях. Тоді він надягає свою гарну хутряну шапку, і ми ходимо гуляти.

Вона неквапом, спокійно сповзла з Роджерових колін.

— Піду гляну, як там Робін,— сказала вона,— Він пускає свого пластмасового човника.— І повернулася до ванної.

Роджер з іншого кінця спальні подивився на Дженні. Дженні сьорбнула джину, потім голосно шморгнула носом, і Роджер зрозумів, що вона плаче.

— Не плач, люба,— сказав він, підходячи до неї.— Ось бачиш, є добрі ознаки.

— Так,— сказала вона, сховавши обличчя в нього на грудях,— тому я і плачу. Здається, ми зможемо все владнати, Роджере, здається, зможемо.

— І тоді...

— Тоді я вмру від щастя,— сказала вона,— щоб зразу ж народитися знову й жити, поки світу.

Січень минув, настав лютий з його сльотою. Море тьмяно виблискувало, немов свинцева фольга, по мурах замку скочувались гамірливі струмочки, і їхнє джуркотіння віщувало близьку весну. Негода ще не припинила своїх ворожих дій, але новий рік впевнено розпростовував плечі. А Роджерове серце було немов горщик крокусів на залитому сонцем підвіконні.

Проте в повітрі все ще висіла тривога. Джералд Твайфорд не з'являвся більше ні біля шкільної брами, ні десь-інде, але його лиховісний дух постійно витав над подружжям у готелі.

І одного ранку Дженні подалась у Нантвіч, де після сцени, якої вона так довго й панічно боялась, обговорила ситуацію з батьками. Повернулася вона вже за північ, і Роджеру, який чекав її в номері, довелось укласти її в ліжку, бо вона була вкрай виснажена й у стані, близькому до нервового розладу. На щастя, була п'ятниця, тому наступного дня Дженні мала можливість полежати. За суботу і неділю вона трохи отямилась і підбадьорилась. Роджер намагався ні про що її не питати, і вона нічого не розповіла йому про випробування в Нантвічі, сказала тільки, що воно виявилось ще тяжчим, ніж вона із страхом собі уявляла.

— Але тепер усе вже позаду,— додала вона.— Вони дещо таки зрозуміли.

— А вони не хочуть зі мною познайомитися? — спитав Роджер, внутрішньо напружуючись.

— Свого часу,— відповіла Дженні.— Встигнеш, коли ми одружимося.

На тому розмова й закінчилась. А день святого Давида тим часом наближався, кидаючи на все свій відблиск. Медог безліч разів на день вибігав готельними сходами нагору з різними невідкладними

дорученнями, і Дженні з головою, поринула в рятівну метушню, що з новою силою знялася напередодні зустрічі.

— Врешті,— сказала вона Роджеру,— кельтські поети — це й справді суттєво. Якби не вони, ми не були б зараз, разом.

Роджер відгукнувся на зустріч поетів тим, що вигадав собі жартівливу візитну картку:

Містер Роджер Фернівел,
Незалежний провидець, вул. Зеленого горошку, 9, харчевня
Лланкрвіс.

Але загальне збудження передалося і йому, він відчував його в своїх жилах. Цьогорічний день святого Давида мав, безперечно, стати пам'ятним у їхньому житті. Так він приблизно й сказав одного вечора Райанон, яка сиділа за своєю конторкою, знічев'я фарбувала нігті й була не від того, щоб потеревенити.

— О, цей день таки запам'ятається,— сказала вона.— Ви не знаєте й половини того, що буде.

— Це чому ж я не знаю? — спитав він.

— Не тільки Медог має плани на цей день,— відповіла вона.— В Діка Шарпа вони також є.

— А далі? — нетерпляче сказав Роджер.

— Скоро самі побачите,— піддражнила вона.— Але вам я скажу. На ранок того дня він готує великий розпродаж.

— Великий роз...?

— Продаватиме свої автобуси. Всі до одного. Він виходить із гри.

— Ви певні?

Вона глянула йому в очі.

— Хіба я коли-небудь помиляюсь?

— Ні, Райанон,— відповів він,— ви ніколи не помиляєтесь і завжди маєте рацію, ви мудра, добра й прекрасна.

— Я цього не сказала б,— зауважила вона й знову заходилася вкривати лаком нігті.— Але я завжди про все дізнаюсь.

Де, безперечно, було правдою. Інформація, одержана від Райанон, завжди підтверджувалась Так і цього разу. Ва кілька днів по всьому Карвенаю й довколишніх селищах було розклеєно оголошення про розпродаж. Роджер намагався з'ясувати, чи не має вибір саме цієї дати якогось прихованого змісту. Невже Дік Шарп у не зрозумілий ще

спосіб вирішив позмагатися з Медогом? Айво заїхав до аукціоніста, що мав вести розпродаж, і той пояснив вибір дати розпродажу цілком прозаїчною обставиною. День святого Давида припадав на суботу, аукціони тут завжди проводяться по суботах у ранкові години, коли їх можуть відвідати більше покупців, а саме ця субота виявилась першою, коли аукціонний зал буде вільний.

— Через це всі посунуть до міста саме тоді, коли воно й так буде повнісіньке,— пояснив Роджер, звертаючись до Айво.

— Місця вистачить, друже. Це гумове місто. Воно розсунеться, бо будинки в ньому на колесах. А недавно було зроблено відкриття, що й замок у нас картонний. Він бутафорський, залишився від королівської пантоміми, поставленої Хіруордом Невсипущим. До пари цьому замку збираються поставити ще один. Ні, місця буде багато, дуже багато.

Весь Карвенай жив тепер чеканням першого березня. Чи майже весь. Одного вітряного вечора Роджер ішов вузькою вуличкою попід бічною стіною готелю «Палас». На цю вуличку виходив також один із трьох готельних барів, і Роджер уже намірився був повернути туди чого-небудь випити коли раптом його увагу привернуло знайоме вже оголошення, де вгорі було написано: «Розпродаж засобів громадського транспорту», а нижче: «Включаючи омнібуси і запасні частини». Він, як завжди в таких випадках, зупинився, щоб ще раз прочитати оголошення й відчутти легкий трепет торжества від того, що Дік Шарп чорним по білому розписується в своїй поразці. Оголошення, набране зручним для читання старомодним шрифтом, було схоже на театральну афішу вікторіанської доби: очевидно, той самий друкарський верстат колись з гуркотом друкував оголошення про розпродаж карет. «Об одинадцятій годині рівно. В аукціонному залі, Замкова площа, Карвенай». Він дочитав до кінця й відчув у всьому тілі приємну теплоту.

Двері бару відчинились, почулося квапливе човгання. Роджер глянув туди й насторожився. Злегка похитуючись, характерним рухом пересмикуючи плечима й зарозуміло стріпуючи гривовою білявого волосся, сходами спускався син Діка Шарпа. Побачивши Роджера, він якусь мить повагався, потім рушив до свого ворога з побілілими від ненависті очима.

— Ви, мабуть, неабияк задоволені собою,— сказав він.

— Та не без цього,— відповів Роджер. Він трохи звівся навшпиньки й стояв, переносючи вагу тіла з ноги на ногу. Якщо дійде до бійки, то треба бути легким і спритним у рухах.

Син Діка Шарпа швидко глянув в один і другий кінець вулички, неначе хотів переконатися, що свідків немає, щоб кинутися на Роджера. Але натомість з таємничим виглядом нахилився до нього і стиха попросив:

— Скажіть мені одну річ. Я хочу знати тільки одне

— Ну?

— Коли ви повернетесь туди, звідки приїхали? Коли злізете з нашої шиї?

— А це не я сиджу в людей на шиї,— не підвищуючи голосу, відповів Роджер.

Син Діка Шарпа покрутив головою, наче хотів, щоб у ній прояснилося. Роджер зрозумів, що хлопець п'яний, і відчув до нього щось схоже на співчуття.

— У мене страшенна неприємність,— сказав син Діка Шарпа, через оті автобуси. На цей час ми мали перепродати їх компанії «Дженерал», а навар був би мені подарунком на день повноліття,— Кутики його рота скривджено опустились.— Ви обібрали мене.

— Переживете, лагідно відповів Роджер.— Не кожний на день повноліття одержує ескадру автобусів. Знаєте що, попросіть свого батька замість автобусів купити вам годинник з ланцюжком. Обіцяю, що його я у вас не заберу,

Син Діка Шарпа стояв у тьмяному від дощу світлі вуличного ліхтаря й кліпав очима, ніби не міг втямити змісту Роджерових слів. Потім рвучко крутнувся й пішов геть, кілька разів зачепившись плечем об стіну. Роджеру хотілося думати, що молодик не потрапить під автобус, перш ніж дістанеться додому, а якщо й потрапить, то нехай це буде автобус компанії «Дженерал».

Роджер зайшов до бару, на знак перемоги почаствував себе чаркою віскі, потім зазирнув у вестибюль готелю. В таку пору Дженні звичайно вкладала дітей спати, і в нього виробилась звичка заходити до неї в номер і бажати дітям доброї ночі. Але цей вечір, що почався не так, як інші, й продовжувався по-іншому. Ввійшовши до вестибюля, Роджер побачив Райанон, яка сиділа за своєю конторкою. Перед нею стояв і, очевидно, про щось її розпитував якийсь чоловік у гарно

пошитому сірому діловому костюмі; спина цього чоловіка видалася Роджерові знайомою. Він обережно підійшов до чоловіка ззаду й почув, як той спитав: «У якому вона номері? Я сам піднімуся нагору».

— Я зараз подзвоню, сер,— з крижаною ввічливістю відповіла Райанон,— Якщо вона схоче прийняти вас, то скаже мені. У нас такі правила.

— Ви могли б просто сказати мені, в якому вона номері, й не завдавати мороки ні собі, ні іншим. Я все одно піднімуся до неї.

Отже, Твайфорд врешті намірився вдертись до Дженні в її фортецю. Роджер уже хотів був втрутитись, але Райанон підвелась і вийшла в двері, що були за її стільцем. Роджер зрозумів, чому вона так вчинила. За звичайних обставин вона подзвонила б по телефону, що стояв у неї на столі, й попросила б дівчину на комутаторі з'єднати її з Дженні. Та для Райанон назвати зараз номер телефону Дженні було однаково, що зрадити її, бо Твайфорд, який стовбичив біля конторки, ще й нахилився вперед, почув би його. Тому Райанон сама пішла на комутатор, щоб подзвонити Дженні звідти. Вона, звичайно, знала, як знала геть усе, що Дженні покинула чоловіка, і, очевидно, поклала собі не дозволити Джералду Твайфорду вдертись до Дженні і порушити в такий спосіб залізні готельні правила.

Твайфорд нетерпляче цмокнув язиком, випростався, обернувся й опинився лице в лице з Роджером. Для Твайфорда ця несподівана зустріч була явно неприємною, але він сховав свої почуття під маскою звичної нещирості.

— А, Фернівел, сказав він,— я так і думав, що наскочу на вас де-небудь у цих краях.

— Якщо вам потрібна Дженні, сказав Роджер, то чому о вам не залишити для неї записку? А якщо я то ось я тут перед вами.

— Ви мені не потрібні,— з відвертою зневагою відказав Твайфорд.— Я маю намір навідатися до дружини і дітей.

— Це виключено,— заперечив Роджер,— Тепер, коли вона остаточно вирішила піти від вас і забрала дітей, вона не хоче, щоб ви порушували їхній спокій. Це їх нервує.

— Вони, щоб ви знали,— мої діти.

— Це не дає вам права мучити їх. Поки вони не ввійдуть у сталий режим і поки не звикнуть до нового способу життя, вам слід дати їм спокій.

— Так, ви старанно поширюєте цю чутку,— кинув Твайфорд, блиснувши окулярами. По його випещеному обличчю почав розповзатись зловісний рум'янець.— Але я просто мушу почути це від самої Дженні.

— Тоді подзвоніть їй по телефону. Зв'яжіться з нею через адвоката. Робіть що хочете. Але не лізьте сюди й не доводьте дітей до істерики.

— А з якого це дива я повинен рівняти для вас доріжку? Ви вкрали в мене дружину, і це, чорт забирай, вам так не минеться.

— Ваше одруження було помилкою, Твайфорде, чому ви не хочете подивитися правді в очі? А зі мною вона, можливо, буде щасливою.

— Яка великодушність!

— Великодушність тут ні до чого. Я чиню так заради самого себе й не приховую цього. А проте факт залишається фактом: я можу зробити Дженні щасливою, а ви — ні.

— Я цього не певен.

— Зате вона впевнена, а це головне.

— Скажіть мені, Фернівел,— промовив Джералд Твайфорд і з перебільшеною цікавістю нахилився вперед, наче вів дискусію по телебаченню,— Ви пишаєтеся з того, що зробили?

— Зайве говорити такі речі в даному випадку. Просто деякі люди пасують одне одному, а деякі — ні.

— І ви взяли на себе клопіт вирішити, що Дженні я не пасую.

— З того, що мені відомо, ні ви, ні вона не були в захваті від свого шлюбного союзу.

Твайфорд різко втягнув у себе повітря.

— Я вважаю, що ваше лицемірство переходить у безсоромність, Фернівел,— сказав він.— Чому ви не хочете визнати, що зустріли Дженні й вирішили, що непогано б одружитися з нею, а на все інше вам просто начхати.

— Нехай і так,— відповів Роджер.— Я зустрів Дженні й вирішив, що непогано б з нею одружитись, а на все інше мені просто начхати. То й що?

В цю мить з'явилася Райанон, і Твайфорд з німим запитанням обернувся до неї.

— Для початку я піднімусь і поговорю з Дженні,— сказав він Роджерові.

— Вона просила передати, що за кілька хвилин спуститься сюди, якщо ви згодні почекати,— ввічливо мовила Райанон.

— Вам доведеться задовольнитися цим, Твайфорде,— сказав Роджер.

Маска олімпійського спокою на обличчі Джералда Твайфорда явно починала сповзати набік.

— Облиште ваші балачки про те, чим я повинен задовольнитися. Я зараз піду й розшукаю свою дружину й дітей. Я стукатиму в кожні двері в цьому бісовому готелі, аж поки знайду їх.

Голос його зробився раптом верескливим і гучним.

— Вас викинуть геть, якщо ви це зробите.

— Навіть так? Хто ж це мене викине?

— Якщо нікого не знайдеться,— недбало кинув Роджер,— то я.

— Та якщо ви хоч пальцем мене зачепите, я покличу поліцію.

— Тоді з готелю вас викине поліція. Ви повинні знати, як на це дивиться закон. Оскільки ваша дружина покинула подружній дім, ви можете порушити справу про розлучення, і суд в належний час анулює ваш шлюб. Він також може надати вам деякі права у вихованні дітей. Оце і вся свобода ваших дій. Кинувши вас, Дженні поставила себе в невігідне становище щодо своїх шлюбних прав, але всі інші її права охороняються законом, і одним з них є право на те, щоб ви їй не набридали, якщо вона цього не хоче.

— Вона не має права красти в мене дітей,— вперто провадив Твайфорд.

— Покажіть мені, в якому це законі написано,— заперечив Роджер,— що, коли мати, яка доглядає своїх власних дітей, годує їх і одягає, всіляко про них дбає і навіть щодня возить до школи, тієї самої, до якої вони звикли, що ця мати викрадачка дітей. А вам я хочу сказати таке: якщо ви їх перестриватимете й позбавлятимете спокою, Дженні зуміє добитись судової ухвали, яка вас приборкає.

Очі Твайфорда перебігали з Роджера на Райанон і назад. Вперше рішучість, здавалося, зрадила його.

— Ну, принаймні, коли моя дружина спуститься сюди,— сказав він нарешті,— виявіть хоч якусь порядність і залиште нас удвох. Я не бажаю розмовляти з нею у вашій присутності.

— Охоче зробив би вам цю послугу, але не можу. Все, що ви маєте сказати Дженні, стосується й мене. Якщо ви хочете говорити з нею віч-на-віч, це означає тільки одне: ви збираєтесь грати на її почуттях, вивести її з душевної рівноваги. Я мушу бути поряд, щоб завадити цьому.

— О, скиньте свій блискучий рицарський обладунок, Фернівел. Відколи ви приїхали сюди, ви корчите з себе месію. У вас комплекс посланця божого на землі.

— Непогано сказано,— кинув Роджер.

— Не кажучи вже про те, що ви привласнили чужу й цілком задоволену подружнім життям жінку. Не думайте, що я вам це так подарую,— ви розвинули цю кумедну псевдоактивність серед місцевих власників транспортних засобів. Усе це — ошуканство. Справжнісіньке переливання з пустого в порожнє. Кілька місяців ви безперервно ставили себе в безглузде становище і зрештою нічого не досягли.

Ні, дечого ми досягли. Людина, яка поклала занепастити місцевих власників автобусів, припинила воєнні дії й нікого більше не кривдить.

Твайфорд посміхнувся: до нього вже повернулося самовладання.

Яка свята наївність! Як чоловік у такому зрілому віці може бути таким неймовірним простаком!

— Дуже просто. Треба жити, а не задурювати собі голову комерційними махінаціями.

— Чи усвідомлюєте ви,— майже лагідно спитав Твайфорд, що внаслідок усіх ваших величезних зусиль дрібні власники автобусів здобули лише незначну відстрочку на... ну, скажімо, на півтора-два роки — поки їх не проковтне набагато більша рибина, ніж та, що на них полювала?

— Ви, зрозуміло, маєте на увазі державну монополію,— сказав Роджер.— Як не дивно, я не такий дурень і все розумію. Я знаю, що весь транспорт незабаром буде націоналізовано.

— І ви справді вважаєте, що варто було викидати всі оті безглузді коники, марнувати час і зробитися загальним посміховиськом, щоб домогтися такої відстрочки? Щоб усі ці автобуси було продано відразу державі, а не великій приватній фірмі, а потім державі?

— Гадаю,— відповів Роджер,— пічкур охочіше пристане на те, щоб його впіймали сіттю й відправили в акваріум, він не схоче, щоб

його проковтнула щука, яку через п'ять хвилин впіймають і теж відправлять в акваріум.

— Який яскравий образ! — чмихнув Твайфорд.

— Так, я мислю яскравими образами. Вони відкривають мені, істину.

Відчинилися двері ліфта, і з нього вийшла Дженні. Вона була в окулярах і мала зосереджений, рішучий вигляд. Роджер і Твайфорд стояли непорушно й мовчали, поки вона йшла до них; Райанон, спершись ліктями на конторку, відверто спостерігала за всіма трьома.

— Джералде,— сказала Дженні,— мені нічого тобі сказати, і я взагалі ніколи і ні за яких умов не хочу розмовляти з тобою віч-на-віч.

Пригнічений, блідий, Твайфорд, проте, не здавався.

— Я хотів поговорити про Мері й Робіна,— сказав він.

— Що ж, говори.

— У присутності цих людей?

— А нам уже немає чого приховувати. Я і так роками мусила приховувати все. Всі свої справжні думки й почуття. Відтепер я нічого не приховуватиму. Ти цього, Джералде, не розумів і постійно змушував мене бути потайною. А нині я назавжди покінчила з цим, покінчила з брехнею, з недомовками. Перед усім світом я буду тим, ким я є.

— Як же ти мені брехала? — спитав Твайфорд.

— Я брехала тобі кожним словом, кожним подихом,— відповіла вона.— І це було, тільки частиною моєї найбільшої брехні — я вдавала з себе живу жінку, хоч насправді була трупом. А тепер, чи залишуся з Роджером, чи ні, а живою в могилу не ляжу; тепер, коли жива, буду жити.

Твайфорд відкрив був рота, щоб сказати щось, але знову стулив губи й мовчки кивнув головою. Дженні з Роджером чекали, але він мовчав, тільки ще кілька разів кивнув. Потім повернувся й важкою ногою подався до дверей, підібравши по дорозі кинуте на спинку крісла пальто.

Коли він зник, Дженні знеможено згорбилася. Зняла окуляри — обличчя в неї було лагідне й стомлене.

— Роджере, сказала вона,— купи мені чогось випити, і Райанон теж. Вислухавши все це, вона, певно, потребує чарки не менше, ніж я.

— Я на роботі,— посміхнулася Райанон.

— Облиште, ходімо з нами,— наполягала Дженні,— Бути свідком огидних сцен на руїнах подружнього життя не входить в коло ваших службових обов'язків. Ви повинні дістати хоч якесь відшкодування.

Я не можу відлучитися, справді. Це може коштувати мені роботи.

— Годі я принесу вам випити сюди,— сказав Роджер. Він провів Дженні до бару, посадовив її, дав чарку віскі; а сам з Другою пішов до Райанон.— Ось,—промовив він, твердо поставивши чарку на конторку,—Пийте.

— Таки краще випити, поки ніхто не побачив і не доповів хазяїну, що я п'ю на роботі.

Райанон взяла чарку й випила віскі. А поки вона лила, Роджер думав про те, як нестримно його вабить до неї. Вона була така неймовірно вродлива, так розбурхувала його кров, що він без вагань і лукавства признавався собі: Райанон і досі полонить його уяву. І водночас розумів, що кохає її зовсім не так, як кохає Дженні, і що якби йому було надано право вільно вибирати між Дженні й Райанон, він усе ж таки вибрав би Дженні. Вона була далеко не така вродлива, але більш земна. А врода Райанон робила її схожою на марево, більше того, вона створювала навколо дівчини ореол розкошів, атмосферу пишноти. Народжена на стрімких кам'яних схилах Лланкрвіса, вона здавалася квіткою долини достатку, тоді як Дженні, виколисана в Чешірській долині, мала вдачу горянки. Раптом Роджеру пригадався дитячий віршик:

В долині всі вівці жирніші,

— Зате в горах вони смачніші.

— Я люблю вас, Райанон,— сказав він.— Але я радий, що скоро одружусь із Дженні.

— Ц-сс! наказала Райанон.— Нікому не дозволяється любити мене, поки я на роботі.— Вона простягнула йому порожню чарку,— А щодо Дженні;— додала вона,— то я впевнена: ви створені одне для одного.

Роджер кивнув, згоджуючись. Він нічого не міг сказати від надміру почуттів, що враз опанували його. Він вірив здоровому глузду Райанон і відчував, що в таких речах їй притаманна глибока, інтуїтивна мудрість.

З порожньою чаркою в руці він поспішив до своєї коханої, до своєї розради, до свого майбуття. Дженні прочистила ніс, знову начепила окуляри і була ладна випити ще чарочку.

Зустріч з Джералдом збурила їх; вони проговорили ще кілька годин і багато чого обмірковували — обмірковували по діловому, тверезо оцінюючи своє становище. Врешті вони вирішили покинути Карвенай одразу ж після надзвичайно важливого Для них дня святого Давида. На ту пору вони завершать тут усі свої справи, а зв'язки, що виявляться міцнішими, — чи то через почуття, чи то через звичку, вони поновлять пізніше, за кращих часів. На відстані вони зможуть успішніше давати відсіч ворожим діям Твайфорда, а після того, як Роджера переведуть на ставку, вирішать, що їм робити далі.

Від цього вечора життя кожного з них націлилося, наче дві стріли, на день святого Давида.

День святого Давида почався з місіс Аркرایт. Тобто перша пам'ятна подія в нерозривному ланцюгу пам'ятних подій, які розгорталися протягом дванадцяти годин, була пов'язана з її появою.

Спочатку все йшло за усталеним порядком: рейс до міста о восьмій п'ятнадцять, коли повіки ще важкі від сну, п'яний захват від споглядання того, як весняна сонячна повінь затоплює гори й вони починають вигравати всіма барвами, короткі відвідини Дженні в готелі — вона трохи знервована й заклопотана, але весела: тягар чекання ось-ось впаде з її пліч; зворотний рейс о десятій тридцять з кількома ранніми покупцями. Але коли Роджер, ненадовго заскочивши до каплички підкинути в грубку палива, повернувся до автобуса на одинадцятигодинний рейс, то побачив, що Герет стоїть біля машини й пильно вдивляється в перспективу вулиці.

«Аж не віриться»,— промовив Герет.

Роджер простежив за його поглядом. До них повільно наближалася місіс Аркرایт. Вони бачили її в профіль, бо, низько зігнувшись, вона просувалася вперед боком. Пояснювалось це тим, що місіс Аркرایт завзято котила якийсь предмет, занадто великий і важкий, щоб його підняти.

«Йй-богу, бак для сміття»,— пробурмотів крізь зуби Герет.

В цей час до них долинуло подзвякування металу об тверду поверхню дороги.

«Вона що, хоче поставити його на головній вулиці,— спитав Роджер,— щоб сміттярі забрали?»

«Сьогодні не їхній день»,— відповів Герет.

Він раптом стрімголов кинувся в автобус і сів за кермо.

«їдьмо!» — гукнув він до Роджера.

«Ще ж немає одинадцятої,— сказав Роджер, зазираючи в автобус,— Та й народ ще підходить. Ось гляньте».

Він показав на обидва боки. На головну вулицю в різних місцях неквапом виходили люди — но кілька чоловік разом і поодинці — з явним наміром сісти в автобус.

Герет завів мотор.

«То й нехай! — крикнув він, пересилюючи шум мотора.— їдьмо без них. Я не хочу везти оту штукенцію».

«Яку штукенцію?» — крикнув Роджер.

«Бак для сміття, що його котить місіс Аркرایт».

Почувши, що мотор запрацював, люди, які йшли до автобуса, прискорили крок, дехто навіть прохально замахав рукою. Одна літня дама підняла над головою парасольку і подавала нею знаки, наче семафором, а місіс Аркرایт, на мить поставивши бак дном па землю, насварилась кулаками.

Роджер піднявся в автобус і нахилився до Герета.

— Краще б почекати,— сказав він,— бо інакше не обберешся мороки.

Герет застогнав і затулив обличчя руками. Пасажири, незлобиво буркочучи, входили в автобус і займали місця. Посідавши, всі почали спостерігати за місіс Аркرایт, якій лишалося котити бак ще ярдів із п'ятдесят.

«Хтось із чоловіків повинен допомогти їй»,— сказала дама, яка вимахувала парасолькою.

Її одразу ж з усіх боків рішуче підтримали жіночі голоси. Як з ясувалося, єдиним пасажиром чоловічої статі виявився зморшкуватий і сухий, мов тріска, дідок-пастух у величезних чоботах. Він войовниче подивився навколо й сказав гучним і лунким голосом:

«Тут потрібен хтось молодший».

«Тут молодих немає»,— швидко докинув Роджер.

«От ви і є наймолодший,— вперто вів далі пастух.— Та й працюєте на цьому автобусі, адже так? Правда, задурно,— додав він доброзичливо,— але це все одно».

Місіс Аркرایт, обличчя якої аж блищало від поту, майже дісталася до автобуса. Роджер відчув, як колективна воля пасажирів піднімає його з місця. Він вийшов з автобуса, де

почував себе наче в укритті, і ступив назустріч місіс Аркرایт.

— Доброго ранку, місіс Аркرایт,— почав він.

— А що в ньому доброго? — урвала його вона,— Ось допоможіть мені з цим баком. Його треба підняти туди.

— Туди? — невпевнено перепитав Роджер.

— Так, туди, в автобус. Та швидше ж, не баріться, бо він не чекатиме й рушить без мене, я знаю, він тільки цього й хоче. По очах бачу,— Крізь вітрове скло вона втупилася в Герета, який знову затулив обличчя руками.

— Але ж в автобусі не годиться возити баки для сміття.

— Нічого стояти й сперечатися. Скільки вже років від них терплю. Я ж казала, що зроблю це, коли вони так зі мною чинитимуть.

— Що ви зробите? Як вони з вами чинитимуть?

— Вони не бажають забирати в мене сміття! — вигукнула місіс Аркрайт.— Я мало не здуріла, доводячи, що вони зобов'язані забирати, а вони не бажають. Кажуть, я повинна приставляти сміття на пункт збирання. Я самотня жінка, вдова. Адже попереджав мене мій Х'юберт, як усе буде. Думають, що присилують мене. А дзуськи!

— Але що ви?..

— Я відвезу сміття до міста,— відказала вона, кинувши переможний погляд на Роджера,— Я втягну цей бак до відділу охорони здоров'я й поставлю його просто серед їхньої контори.

— Але сьогодні ж субота. Там нікого не буде.

— Тим краще. Нехай вони побачать цей бак, коли прийдуть на роботу в понеділок. На той час від нього гарно смердітиме.

— Місіс Аркрайт, та зрозумійте ж...

— Всі побачать, як мене кривдять,— перебила місіс Аркрайт. Вона притишила голос і говорила цілком розважливо, але при цьому якось дивно зиркнула на Роджера, і він відчув: жінка щось приховує. Уже взявшись за бак для сміття, він зупинився, не знаючи, як бути далі.

— Може б, ви відклали це до понеділка, коли вони всі там зберуться?

— Кращої нагоди не буде,— відповіла вона,— Не можу ж я тягти тепер цей бак назад. Ну, будьте людиною, поставте його в автобус.

Подумки плюнувши, Роджер нахилився і підняв бак для сміття.

— Важкий,— видихнув він.

— Золи там немає. Самі кухонні покидьки,— сказала місіс Аркрайт і попереду Роджера піднялась по приступках в автобус.

Спалахнула коротка суперечка з Геретом, але місіс Аркрайт дістала підтримку всього жіноцтва, і врешті було вирішено звільнити для бака місце в передній частині автобуса, посадовивши там пастуха, щоб він підтримував бак на поворотах, аби той не перекинувся. Всі інші пасажири пересіли па задні місця. Роджер почав збирати плату за проїзд. У процесі подальших переговорів було також вирішено, що пастухові слід їхати безплатно.

Отак вони зробили одинадцятигодинний рейс до Карвена.

Коли вони прибули туди й зупинились на площі, місіс Аркрайт знову показала характер, відмовившись вийти з автобуса, поки Роджер не погодиться однести бак із сміттям на те місце, куди вона покаже. Цим місцем виявився тротуар біля прикрашеного портиком входу до муніципалітету. Вона зажадала, щоб бак із сміттям було поставлено біля сходів і засунуто в куток.

— Тут він нікому не заважатиме,— промовила місіс Аркрайт, знову лукаво глянувши на Роджера.

— Але відділ охорони здоров'я не в цій частині будинку. Він з іншого боку.

— То вже не має значення,— задоволено сказала місіс Аркрайт.

Роджер знизав плечима й поставив бак. Він роздумував, чи не спробувати ще раз вмовити місіс Аркрайт, але тут його увагу відвернула раптова поява Медога, який вийшов з муніципалітету й заспішив униз по сходах.

Побачивши Роджера, Медог став як укопаний і витріщився на нього, немов не міг зрозуміти, реальність перед ним чи плід його фантазії, потім сказав:

— Хвалити бога, хоч ви тут.

— А чому б мені тут не бути?

— А тому, відповів Медог,— що нікого більше немає.

Роджер уважно поглянув на Медога. Бард змінив свій синій костюм на інший, такого ж фасону, але явно новий — шоколадно-коричневий, з тоненькою, майже непомітною білою смужкою. Проте цей костюм вже був м'який, а волосся його власника скуйовджене. Погляд у Медога був безтямний. Роджер здогадався, що на його долю вже випало чимало випробувань, хоч великий День тільки почався.

У мене дві проблеми,— сказав Медог, не зводячи з Роджера шаленого погляду,— Проблема номер один: ірландців ще немає. Проблема номер два і значно серйозніша: шотландці вже тут.

— Шотландці? Мені здавалося, з Шотландії мав приїхати лише один поет.

— Так, лише один. Якщо він взагалі існує. Я навіть не певен, чи вони привезли з собою того поета. Знаю тільки, що прибув повнісінький автобус шотландських патріотів, усі вони в своїх спідничках і майже всі вже п'яні.

— П'яні?

— Чи то від міцних напоїв,— сказав Медог,— чи то від надміру націоналістичних почуттів. Визначити неможливо.

— А де Дженні?

— Заспокоює бретонців,— гірко сказав Медог.— Вони бояться телекамер.

— А до чого тут телекамери?

— Господи! — вигукнув Медог.— Тільки не кажіть, що і ви не чули про церемонію зустрічі гостей.

— Я справді не чув.

— Ми зупинилися на ній в останню хвилину. Це ідея хлопців з телебачення. Вони хочуть зняти на плівку мера Карвеная на сходах муніципалітету, коли він вітатиме всіх поетів. На цих ось сходах, де я зараз стою.

— Он як?

— Він привітає їх, по-валлійському, звичайно, і оголосить про початок зустрічі.

— Про це надруковано в газеті,— сказала місіс Аркрайт, яка ще не пішла.— В учорашній вечірній газеті.

Роджер, який зовсім забув про місіс Аркрайт, обернувся й подивився на неї — в голові у нього промайнув дикий здогад.

— Місіс Аркрайт, ви часом не...

— Дженні! — гукнув раптом Медог.

Дженні, з'явившись на тротуарі, мерщій вибігла до нього на сходи.

— Бретонці не бажають з'являтися разом із шотландцями повідомила вона,— Кажуть, що це для них образливо.

Медог захопився за скроні:

— О господи! Це ж чому?

— Поет у шотландців не знає гельської мови. Правду кажучи, ніхто з них не знає. І коли бретонці вітали їх своєю мовою, шотландці почали кидати їм брутальні репліки, а один ще й заспівав: «Я із Глазго».

Медог облизнув губи.

— Що ж ви зробили? — кволо спитав він.

— Я розселила їх по окремих кімнатах,— відповіла Дженні.

— Ти в мене розумниця! — підбадьорливо сказав Роджер.

— Ти тут Роджере? Це добре. Знаєш, автобусний аукціон уже почався.

— Справді?

— Еге ж, ваші всі вже там.— Дженні показала на будинок по той бік площі.

— І як там ідуть справи?

— Дуже швидко, по-моєму. Аукціоністові дано вказівку продавати автобуси, за скільки дадуть. Охочих марнувати час немає.

Ні, ви розумієте,— сказав Медог,— треба, щоб за півгодини всі поети були отут на сходах, а вони вже сваряться!

— Правду кажучи,— розважливо промовила Дженні,— сваряться зовсім не поети. Більшість тих шотландців просто примазалась до поетів. Вони приїхали сюди попиячити й погаласувати проти Англії.

— О господи! — сказав Медог,— Он куди воно повернуло. Так от: не пускайте їх на урочисту церемонію, коли з промовою виступатиме мер.

— Але оператор телебачення хоче, щоб вони були. Каже, що без спідничок не те.

— Обійдеться без спідничок,— люто проказав Медог,— Я не збираюся стояти й дивитись, як заради пледів і голих колін буде занапащено всю справу. Якщо ці пройдисвіти вдеруться на відкриття, ми провалимось.

Буркочучи щось і далі, він пішов геть.

— Вітаю, люба,—прошепотів Роджер до Дженні,—Сьогодні я ще не казав, що кохаю тебе.

Прибережи це доти, коли я матиму час слухати тебе,— відповіла вона, цмокнувши його, — Я пообіцяла Мері й Робіну повернутися за кілька хвилин.

— А де вони? В готелі?

В готелі. Допомагають виконавцям народних танців.

Роджер згадав, що свято мало розпочатися народними танцями перед замком па підстриженому газоні.

— Хіба їм треба допомагати?

— Їм же треба десь перевдягтися.

— Перевдягтися?

— Авжеж, в національні костюми,— нетерпляче мовила Дженні,
— Я тобі вже сто разів казала. Це Мері страшенно подобається, вона,
мабуть, проситиметься вийти з ними...

В цей час біля муніципалітету зупинився величезний зелений автофургон, з нього вистрибнув і вибіг на сходи вузьколиций чоловік із сивіючими бакенбардами.

— Ну, починаймо,— сказав він, звертаючись до Роджера,— Ви координатор зустрічі поетів?

— Ні, не він,— промовила Дженні, рішуче виходячи вперед.— Я координатор.

— Гаразд.— Вузьколиций чоловік витягнув з кишені шматок крейди, нахилився й заходився швидко малювати хрести на верхній площадці сходів.— Припустимо, що мер вийде звідти й зупиниться тут, тоді ми поставимо жабоїдів-французів сюди, лопухів-ірландців осюди, а кількох дурноголових шотландців у спідничках попереду. Террі! — загукав він.— Пітере!

Двоє молодиків, обвішаних мотками кабелю, швидко підбігли до нього. Роджер полегшено відвернувся: нехай Дженні морочиться з цими майстрами комунікаційної справи і споруджує міст між Медогом і великою суботньою аудиторією глядачів, яка однаково дивитиметься футбольний матч по іншій програмі. Проте він розумів, що потрапити в телевізійну передачу, незалежно від того, побачать її чи ні,— велика річ. Медог зможе повідомити ЮНЕСКО, що церемонія відкриття передавалась по телебаченню, і одержати наступну субсидію йому буде набагато легше.

Коли Роджер перетинав площу, великі двері аукціонного залу відчинились, і з них вийшов Герет. Він розчервонівся, вигляд у нього був заклопотаний.

— То як там посувається розпродаж? — спитав Роджер.

— Швидко,— відповів Герет,— Продається п'ятнадцять автобусів, всі із запасними частинами та обладнанням і майже кожний з гаражем,— Він говорив по-англійському і, певно, слово в слово повторював дещо із скоромовки аукціоніста.—Продаж триває всього годину, а продано вже п'ять машин. Всі — колишнім власникам. Зараз торгуються Айво й Гіто. Там у них суперник, але він не дуже пнеться, тож я думаю, що вони відкуплять свій автобус. А я от не витримав і вийшов. Не люблю хвилюватися.

Роджер, якого долала цікавість, штовхнув масивні двері й тихенько, мов до церкви, прослизнув до аукціонного залу. Там було повно чоловіків. Майже всі — одного й того ж гатунку: трудяги із шкарубкою від сонця й повітря шкірою облич. Кілька ділових костюмів і блідих конторських фізіономій сприймалися тут як дивина. Аукціоніст, пітливий кремезний чолов'яга в окулярах, вів розпродаж швидко й без затримок,

— Запасні-частини-включаючи-покришки-двісті-фунтів,— гув він. Сама-машина-в-чудовому-стані-гарно-доглянута.

Сімсот п'ятдесят за все,— підвівшись, напружено проказав Айво.

Вісімсот, озвався якийсь чоловік з протилежного кутка.

— Це підрядчик з Портмадока,— прошепотів Гіто до Роджера. Хоче придбати автобус, щоб розвозити своїх робітників по будівельних ділянках. Він уже прицінювався до двох чи трьох машин, але невдало. Вісімсот фунтів — то його межа.

Айво, обличчя якого було схоже на дерев'яну маску, чітко і голосно вимовляючи слова, проказав:

— Вісімсот двадцять п'ять.

Вісімсот тридцять,— озвався чоловік у протилежному кутку.

— Вісімсот-тридцять-хто-більше-джентльмени, — прогугнявив аукціоніст.

— Можете накинути ще хоч трохи? — пошепки спитав Роджер у Айво.

Той заперечливо похитав головою.

— Продається, раз... так само монотонно прогугав аукціоніст.

— Накиньте трохи,— стиха наполягав Роджер,— До вісімсот п'ятдесяти я можу вам позичити.

— Продається, два,—проказав аукціоніст. Він підніс свій молоток.

— Вісімсот п'ятдесят,— мовив у мертвій тиші Айво.

Аукціоніст запитально глянув на підрядчика з Портмадока, але той заперечливо похитав головою.

— Продано,— повідомив аукціоніст,— За вісімсот п'ятдесят фунтів.— Він хвацько стукнув молотком,— Чудова машина, на ходу, тридцятидвомісна, з усіма запасними частинами, на додачу запасні колеса, дві нові покришки й чотири відновлених. А зараз ідемо далі:

машина номер...— хвилинка пошвавлення, що забриніло в його голосі, коли він оголошував про продаж автобуса, минулося, і аукціоніст знову забубонів своєю нудною скоромовкою.

Гіто обернувся до Роджера, сяючи широкою, до вух посмішкою.

— Ходімо вип'ємо,— запропонував Роджер, плеснувши його по плечу.

— Зараз, тільки підпишемо папери,— відповів Гіто.—

Зустрінемося у Марію.

Роджер вийшов на площу й сказав Геретові, що Гіто й Айво відкупили свій автобус. Ця новина, як він помітив, неабияк схвилювала Герета. Очевидно, ранковий розпродаж остаточно довів йому, що в боротьбі з Діком Шарпом він узяв гору. Не дивно, що він покинув аукціонний зал: напруження виявилось для нього завеликим.

«Все стає на свої місця,— стиха мовив до нього Роджер. Хлопці відкуповують свої машини».

Герет сперся на радіатор автобуса й обвів площу поглядом так, неначе бачив її вперше.

«Оце тільки зараз я зрозумів,— сказав він,— яким самотнім був увесь цей рік».

«Воно й не дивно»,— так само стиха погодився Роджер. «Вкрай самотнім,— вів далі Герет.— Крім моєї матері й вас, зі мною не було анікогоїсінько».

На мить Роджеру здалося, що Герет обніме його, притисне до себе своїми ведмежими лапами так, що ребра затріщать. Але таке бажання, якщо воно й виникло, минуло, не перетворившись на дію, Герет повернувся й піднявся в автобус. За хвилину він вистромив з віконця голову й сказав: «Дванадцятигодинного рейсу сьогодні не буде».

«Ви його скасовуєте?» — спитав Роджер.

«Ніхто не їхатиме,— відповів Герет,— Ви ж бачите, що сьогодні робиться в місті. А якщо хтось зніматиме галас, я з власної кишені заплачу йому за поїздку на таксі».

І, трохи подумавши, він спитав:

«Ви бачили Діка Шарпа?»

«Ні, а він хіба тут?»

«Зранку був,— сказав Герет,— Зайшов на кілька -хвилин до аукціонного залу подивитись, як іде розпродаж. А потім забрався

геть».

Роджер хотів щось відповісти, але тут на площу вкотив маленький дванадцятимісний автобус і, невпевнено об'їхавши її, зупинився біля нього. З автобуса один по одному почали вистрибувати стомлені на вигляд люди в зелених куртках.

— Це що отам, муніципалітет? — спитав Роджера один із них, очевидно, керівник групи.

З акценту Роджер зрозумів: приїхала та сама ірландська делегація, якої бракувало.

— Так, ласкаво просимо! — схвильовано вигукнув він, — Ідьте сюди, дозвольте познайомити вас із... Дженні! Дженні!

Проштовхуючись крізь натовп, що ставав дедалі густіший, вони повільно прокладали собі шлях через площу до муніципалітету, по сходах якого вже зміїлися товсті кабелі. Потужні юпітери змагалися з яскравим сонячним промінням. Дженні, з'явившись на Роджерів поклик, зібрала ірландських поетів і повела їх до готелю, щоб вони умилися й трохи перепочили перед початком церемонії.

По дорозі вони не вгаваючи пояснювали їй, що провели ніч на пароплаві, що море було бурхливе, але буфет працював увесь час.

Була майже дванадцята година. З'явився Медог, оточений шотландцями в спідничках.

— Тільки поет, — повторював він, — Більше ні для кого місця немає.

— Але ж ми його почесний караул, — відповів величезний чорнобородий чолов'яга, який аж нахилився, щоб Медог розчув його у довколишньому гаморі. — Джек ніде не з'являється без свого супроводу. Це нижче його гідності.

— Так-так, нам неодмінно треба кілька спідничок, — роздратовано сказав чоловік із сивіючими бакенбардами, звертаючись до Медога, — Телебачення розраховано на зоровий ефект, розумієте, на зоровий ефект.

Роджер силкувався вгадати, хто ж із шотландців поет, бо всі вони були і схожі, й несхожі на поетів. З муніципалітету де вони досі очевидно, ховалися, гуртом вийшли бретонці. Штовханина на горішній площадці сходів посилилась, і телевізійній команді довелося ввічливо відтіснити запрошених за межі намальованого крейдою кола — місця, призначеного для мера Карвеная.

— Де ж ірландці? розгублено питав Медог. Роджер намагався протиснутись до нього й повідомити радісну новину про те, що Дженні скоро приведе їх сюди, але не встиг: штовханина раптом посилилася, бо прибула і почала пробиватися крізь натовп величезна група виконавців народних танців у валлійських костюмах.

— Пропустіть їх наперед! — кричав чоловік з бакенбардами, — Поставте упереміш із спідничками. А оті гостроверхі шапки відсуньте, будь ласка. Вони затулятимуть мерові обличчя!

Віддалік Роджер побачив Герета, Айво і Гіто: вони прямували до пивної Маріо. І вирішив, що і йому час приєднатися до них. Вже повернувшись, щоб піти, він раптом побачив, як тротуаром наблизився збуджений гурт ірландських поетів на чолі з Дженні й рішуче заходився прокладати собі шлях крізь натовп угору по сходах. В повітрі лунав одночасно не один десяток голосів.

«Та дивись же, кого штовхаєш, голубе!» — «Та відступись ти, ірландська пико!» — «Камера! Не затуляйте обличчя мерові!» — «Хто тут Макалістер?» — «Тільки не я, друже...» — «Ех, кухлик би солодового!» — «Дайте дорогу мерові!»

Поки Роджер вагався — йому кортіло потрапити в нормальнішу обстановку і водночас важко було відірватись від того, що тут відбувалося, — з дверей муніципалітету вийшов мер і став перед мікрофоном. Впевнено посміхнувшись спочатку в об'єktiv телевізійної камери, потім до поетів, а тоді й до всіх громадян, що стояли довкола (саме в такому порядку), він почав виголошувати вітальну промову сухуватою академічно-правильною валлійською мовою. І в цю мить на сходах, насилу підіймаючись, раптом з'явилась місіс Аркرایт з баком, повним сміття. Докладаючи нелюдських зусиль, вона витягла його на площадку, поставила, а тоді, несамовито штовхнувши, перекинула: злива качанів від капусти, спитого чаю, бляшанок, пляшок, пластмасових мішечків, ячної шкаралупи й фруктового лушпиння посипалася під ноги присутнім. До неба злетів вибух різномовних прокльонів.

— Я протестую! — заволатала місіс Аркرایт, заглушаючи весь цей страшений гармидер. — Я самотня вдова! Це загроза здоров'ю! Назавжди покинути Болтон, щоб оселитися в Лланкрвісі! «Вшануй чужоземця, що постукав у ворота твої!»

Вона вигукувала ще щось, але полісмен, доброзичливо посміхаючись, уже повів її геть. Мер, човгаючи погою, щоб відліпити від підошви обрізок бекону, знову заходився виголошувати свою промову, почавши її з самого початку, неначе те, що він сказав раніше, слід було вважати репетицією.

Роджер, вирішивши, що вже побачив достатньо, потихеньку вибрався з натовпу й подався до Маріо. Там бенкетували на всю губу, з розмахом, гідним Гаргантюа. За кілька хвилин Роджер набагато перевищив свою денну норму пива й дізнався, що не тільки Айво з Гіто відкупили автобус, а й Юан, і Середіг, і Тум, і що Тум увійшов у спілку з двоюрідним братом Седріком і купив не тільки свій, автобус, а й машину Елфедда, оскільки Елфед встиг покинути ці краї. У пивній було повно кремезних, широкоплечих чоловіків, які широко посміхались і підносили вгору наповнені пивом кухлі. Від їхньої присутності тут, здавалось, запанувала особлива атмосфера: вони принесли з собою запах бензину і торохтіння моторів, а також вітер тутешніх доріг і давній дух щирої товариськості, що панує серед людей, яким доводиться ховатися разом від лютих гірських злив, чекаючи автобуса, поки той, наче рятувальна шлюпка в шторм, з'явиться серед шаленства стихії.

Роджер так захопився цим видовищем, що Медогу, який встиг прийти до пивної, довелося кілька разів смикнути його за рукав, щоб привернути до себе його увагу. Обернувшись, Роджер побачив, що костюм у Медога ще більш пом'ятий' волосся на голові ще більш скуйовджене, очі ще більш шалені і що він з усіх боків оточений шотландцями.

— Роджере,— мовив Медог, ледь ворущачи губами,— допоможіть мені впоратися з цією компанією.

Тим часом шотландці заклопотано вишикувались вздовж стойки і щедро пригощалися міцними напоями.

— А що вам треба? — спитав Роджер.

— Здихатися їх,— відповів Медог.— Якщо не назавжди, то принаймні на якийсь час. На щастя, є гарний привід. Вони не забронювали собі місць у готелі. Для Макалістера у нас, звичайно, номер є, але всі інші зовсім про себе не подбали, і якщо покинути їх напризволяще, то вони, певно, ночуватимуть у канаві. Тому Дженні

обдзвонила готелі і з'ясувала, що найближчий, де є вільні номери, аж у Беддгелерті.

— Чудово. Це досить далеко, і вони не приплентають звідти пішки, якщо ми їх туди відправимо.

— Атож. От я й подумав, чи не погодилися б ви з Беретом відвезти їх?

— Берете,—гукнув Роджер,—нас зафрахтовано! ЮНЕСКО хоче найняти нас на рейс до Беддгелерта.

З оцією компанією? — найжачено перепитав Герет, тицьнувши великим пальцем у бік широких, обтягнутих спідничками крижів, що вишикувались уздовж стойки.

— Якщо ми возимо баки для сміття, то можемо відвезти й їх,—наполягав Роджер.

«Бога ради, благально й швидко промовив Медог, переходячи на валлійську,— відвезіть їх у Беддгелерт і залиште там. Цій зграї нічого тинятися тут у день святого Давида».

— Хлопче,— промовив величезний бородатий шотландець, відвертаючись від стойки й згрібаючи Медога в братні обійми,— про що це ти там белькочеш своєю дрібнесенькою затурканою мовою?

— Та от, влаштовую вам готель,— відповів Медог, нишком кидаючи на Герета благальний погляд.

— Ми хочемо відвезти вас до готелю, де можна дістати гарні номери,— сказав Герет.

— Але тільки не зараз, тільки не зараз,— заперечив бородань.— Нам поки що гарно й тут.

«Оце мене й лякає»,— пробурмотів собі під ніс Медог.

— Попереджаю вас, краще говоріть по-англійському, сказав бородань.

Маріо, який почув тільки останні слова, бо саме в цей час галас у пивній трохи вщух, нахилився над стойкою і м'яко, але з погрозою в голосі мовив:

— Сьогодні день святого Давида, містере. Кожен, хто хоче говорити в моїй пивній по-валлійському, може говорити по-валлійському коли завгодно, але в день святого Давида тут ніхто не говорить по-англійському! Він грюкнув кулаком по стойці.— У нас тут не англійська колонія. Недалеко той день, коли ми зовсім викинемо звідси англійців.

Роджер відступив убік, побоюючись бійки, але, на його подив, бородань засяяв усмішкою й ухопив руку Маріо своїм лаписьком.

— Нехай буде так, друже,— охоче погодився він.— Хай живе день святого Давида, геть англійців!

Тут розпочав промову Макалістер, шотландський поет, на підтримку якого й зібрався весь цей буйний гурт. З його слів Роджер мало що втямив, бо відвідувачі-валлійці і на мить не припиняли своїх розмов, але заключну частину промови Макалістера, яку він проголосив, зачитавши її з добряче пожмаканого папірця лунким і гучним голосом, було чути на всю пивну.

— Тож нехай наш гнів, спрямований проти англійців, — провіщав Макалістер,— перетвориться на палку ненависть до вульгарного меркантилізму (вигуки схвалення), який обумовлює всю ницість найгіршої частини англійського суспільства (вигуки: «Всього суспільства!» «Геть усього!»), на палку ненависть до того життя, на яке Англія нас прирікає... Останні слова потонули в бурхливих оплесках, і Макалістер, вкрай задоволений, зіскочив із стільця.

Його промова привела Маріо в захват.

— Відродження — вигукнув він.— Пиймо за день Визволення

— Серед усього цього горластого збіговиська Роджер упізнав йоржик і рогові окуляри Андре, канадського приятеля Медога. Поставивши на стойку маленький портативний магнітофон, він задоволено спостерігав, як обертаються його маленькі котушки, записуючи для нащадків усю цю високу риторику. Протовпившись ближче, Роджер гукнув у мікрофон:

— Ліверпулю статус домініони! Англофіли, забирайтеся геть Андре спохмурнів і вимкнув магнітофон.

На цей час Медог і Герет досягли серйозних успіхів: вони згромадили почет шотландського барда й поволі посували його до автобуса.

— Дармове віскі, коли приїдемо на місце,— раз у раз голосно й рипуче повторював Герет.

— Коли рак на горі свисне,— стиха додав він, проходячи повз і Роджера. Мало-помалу вони виштовхали веселих, строкато одягнених стражів з пивної й загнали їх в автобус.

Буря протестів знялася тоді, коли шотландці виявили, що Макалістер з ними не їде, але Медог заспокоїв їх, пояснивши, що

кожний поет, який виступатиме ввечері з читанням віршів, повинен прибути на репетицію, і що сам Макалістер просив своїх зброєносців дати йому спокій хоч на кілька годин.

Після того як шотландців завернули в Геретів автобус, подорож до Беддгелерта відбувалася спокійно, без пригод! Вивантаживши всю ватагу біля готелю, що погодився надати їй притулок, і подивившись, як шотландці вервечкою зникають у барі, Роджер і Герет вскочили в автобус і покотили назад до Карвеная.

Ще не було другої години дня, коли Роджер зайшов до готелю «Палас», сподіваючись на дві речі: хоч і з запізненням, але з їсти ленч і провести кілька спокійних хвилин у товаристві Дженні.

Вона весело привітала його, проте розмовляти з ним не мала часу.

— Справи повернули на краще, хвалити бога,— сказала вона,— Народні танці пройшли чудово. Ризиковано було затівати їх просто неба, але сонечко нам допомогло. Тепер настрої у всіх піднявся.

— Це добре. В тебе є час хоч трохи відпочити? І де Мері з Робіном?

Я заплатила тут одній дівчині, щоб вона повела їх погуляти, а потім напоїла в кав'ярні чаєм. Це тобі відповідь на друге запитання. А тепер — на перше: ні, немає. Сьогодні ввечері після заключних виступів поетів відбудеться велика вечера а-ля-фуршет. Запрошено геть усіх. Витратимо всі гроші, які ще залишились. Буде випивка й бутерброди. Сподіваюся, ти прийдеш?

— Прийду.

— Тільки спочатку добре попоїж,— порадила вона.— Віскі потече рікою... Ну, та до того ми ще побачимось.

— Авжеж. Треба послухати Медога.

Вона поцілувала його й побігла. А Роджер, знаючи, що настав той час робочого дня, коли він не дуже потрібний Геретові на автобусі, і усвідомлюючи, що нічим не може допомогти Дженні, вирішив скористатися з такої нагоди і, взявши синій міні-автомобіль, поїхати до каплиці. Поїхати востаннє, забрати свої речі й назавжди покинути її.

Піднімаючись на машині вгору, він подумки зважував, наскільки ретельно йому необхідно замести сліди свого перебування там, щоб фрейлейн Инге, повернувшись, не помітила, що в каплиці хтось жив. Проте, завертаючи на перехресті в Лланкрвісі, він дійшов висновку, що це неможливо. Він прожив у каплиці надто довго, і нехай дрібні, але

все ж помітні ознаки його присутності неодмінно де-не-де залишаться, а на те, щоб усі їх знищити, знадобилися б тижні. Взяти хоча б шибку, яку він розбив, щоб залізти всередину того першого разу, коли прийшов з Райанон,— адже тієї шибки він так і не вставив. Уміння зробити це самому йому забракло, а запросити майстра з місцевих він просто не міг, бо це означало б допустити до своєї таємниці стороннього.

В Лланкрвісі, безперечно, знали, що він самовільно оселився в каплиці. Але одне — знати це з балачок, що точились у селищі, і зовсім інше — знати, так би мовити, офіційно, з уст людини, яку туди запросили.

От чому Роджер жодного разу не викликав і муніципального фургона, щоб вивезти сміття. З цього погляду він прожив кілька місяців так само, як уперта місіс Аркрайт. Виходив він із становища, розводячи самотніми зимовими вечорами величезні вогнища на гірському схилі, і все сміття й непотріб злітали до неба темними вируючими пасмами диму. А те, що не брав вогонь, скажімо, різну пластмасову упаковку, він закопував на клапті мокрої землі, перетворюючи сміття в матеріал для археологів далекого майбутнього. Що ж до вікна, то він полагодив його, вставивши на місце розбитої шибки квадратний шматок товстого білого картону і надійно закріпивши його липкою стрічкою.

І тепер, прибувши до каплиці, він востаннє виніс сміття, вправно вигорнув його на імпровізоване вогнище, складеним з трьох каменюк, хлюпнув трохи бензину й відступив, дивлячись, як воно горить. В блідо-голубому небі, що аж ніби воляло про близьку весну, сяяло сонце. Роджер не пригадував, щоб хоч один-єдиний раз протягом усіх проведених ним у горах зимових днів, коли сніг аж спалахував іскрами, відбиваючи холодне сонячне сяйво, повітря було пронизане таким сліпучим світлом.

То було весняне світло, воно наповнювало небо, насичувало землю своїми хвилями і, здавалося, пробивало ґрунт; ген далеко сміялося море, а над Роджеровим багаттям тремтіло марево від блілого диявольського жару.

Повернувшись до каплиці, Роджер спробував глянути на свій притулок очима фрейлейн Інге. Ні, вона, безперечно, помітить, що тут хтось жив. Але він нічому не заподіяв шкоди. Що вона передусім

перевірятиме? Свої картини? Може, так, а може, й ні. Роджер чомусь не міг повірити, що фрейлейн Інге ставиться серйозно до свого живопису. Малювання, здогадувався Роджер, потрібне фрейлейн переважно як роль, як заняття, що вирізняло її з-поміж інших і давало право на «художницький спосіб життя», з усім, що ховалось за цим означенням. Побоюватися за свої полотна їй не було чого. Після одного, та й то поверхового огляду Роджер більше й пальцем до них не доторкався, і вони стояли там, де вона їх залишила, притуливши до найсухішої стіни.

І ще можна посперечатись, хто краще дбав про шедеври фрейлейн Інге — вона сама чи Роджер, який опалював каплицю.

Він зняв постільну білизну з тахти, на якій колись уперше спав з Дженні, й примара фрейлейн Інге розтанула, наче дим від розкладеного ним багаття. Це місце належало і завжди належатиме йому, навіть якщо він більше ніколи не побачить його навч, і тому не має значення, що станеться з цією каплицею чи хто нею користуватиметься. Він пережив у цих стінах такий критичний період, що їхній тиньк, їхнє каміння, оці сволоки, самі скелі під фундаментом назавжди ввібрали в себе його думки й почуття. Ця каплиця була свідком його остаточного запізнілого змужніння, вона бачила його визволення; тут почалася сторінка його життя з Дженні і саме тут, у взаємній любові і прихильності, від нього відлетів умиротворений дух Джеффри.

Зібравши свої пожитки, Роджер повантажив їх у машину. Місця в ній вистачило. Потім востаннє повернувся до каплиці, повісив запасний ключ на гвіздок, де Райанон знайшла його одного недільного ранку,— тепер йому залишалось тільки піти геть. І складаючи дяку каплиці, Роджер опустився на коліна й напхав у маленьку грубку стільки палива, щоб у ній горіло годин вісім після того, як він піде. Ще й підкинув пічних «горішків» і останні три дощечки дубового паркету. Паркетні дощечки Гіто. Вони зігрівали його цілу зиму.

Коли в грубці добре зайнялося, Роджер зачинив дверцята, підвівся і швидко вийшов, потягнувши за ручку дверей так, щоб клацнув замок. Далі обійшов каплицю, проминув візерунчасту чавунну хвіртку і щільно її причинив.

Перш ніж сісти в малолітражку, він озирнувся і кинув прощальний погляд, перевіряючи, чи нічого не забув. Коли не зважати на

прямокутник білого картону, вставленого у вікно замість розбитої шибки, й диму, що густо клубочився з димаря, все тут виглядало так само, як і тоді, коли він уперше побачив каплицю. І тільки гори за нею, сяючи в ошатності юного ще року, промовляли до Роджера про нове життя, що настало тут для нього.

Він завів мотор і поїхав до Карвеная, в готель «Палас»,

Зустріч поетів тим часом набула спокійного, врівноваженого плинну. Мимоволі спадало на думку, що, обернувши виряджених у спіднички шотландців на багатоликого козла відпущення, Медог разом позбувся всіх можливих ускладнень і неприємностей. З часу їхнього від'їзду настало справжнє свято доброзичливості й світла: слухачі були уважні, поети дзвінкоголосі, повсюдно панувала атмосфера схиляння перед музами. Маленький магнітофон Андре працював без упину, представники ЮНЕСКО посміхалися в кутках, притискаючи до себе свої «дипломати», і якщо зовсім недавно Медог мав затурканий вигляд, то тепер очі його сяяли пророчим жаром і адміністративним завзяттям. І навіть Дженні, хоч їй і доводилось що далі, то швидше бігати між муніципалітетом (щоб заспокоїти поетів) і готелем (щоб активізувати армію дармоїдів, які готували бучну вечерю аля фуршет), виглядала не такою напруженою.

Роджер супроводжував Герета в рейсі о четвертій п'ятнадцять у селище, в п'ятигодинному рейсі до міста і в рейсі О п'ятій сорок п'ять знову в селище. І під час кожної поїздки пасажери жадібно розпитували його про вранішній розпродаж. Чи правда, що всі автобуси повернулися до попередніх власників? Майже всі, з чистим сумлінням відповідав Роджер. Все знову стало на свої місця. Машини більше не переходитимуть з рук у руки. Отже, тепер не тільки Герет матиме свій транспорт?

— Атож,— посміхався у відповідь Роджер,— Китова паща розкрилась, і всі Іони вийшли на світ божий.

Місіс Аркрайт, розчервоніла й радісна, поверталася додому рейсом о п'ятій сорок п'ять. На особисте прохання самого мера поліція не вжила до неї ніяких заходів, її тільки попередили й відпустили. Бак для сміття, щоправда, конфіскували, але місіс Аркрайт це не засмутило.

Ось побачите, тепер сміття забиратимуть інакше,— провіщала вона до своїх сусідів на задніх сидіннях автобуса. Щоб чогось досягти,

треба діяти. Тільки так можна змусити цих людей щось зрозуміти. Посилати на них канонерки!

Коли вони доїхали до горішнього краю селища, вже почало сутеніти. У ліловій тиші, що розливалася гірським схилом, останні пасажери розходилися по своїх домівках. Роджер і Герет стояли біля автобуса.

«Наступний рейс буде за годину. У вас тут є якісь справи?» — спитав Герет.

«Ні».

«До каплиці не підете?»

«Ні. Я вже замкнув її. Сьогодні ночую в готелі».

«А вранці?»

«Вранці я, певно, поїду звідси».

Герет не ворухнувся. Темна горбата хмара, немов перекривлюючи його спотворену постать, танула повільно на тлі ясної червені вечірньої заграви.

«Що ж,— промовив нарешті Герет,— Тоді ходімо до мене, вип'ємо по чашці чаю».

Мовчки, але без суму в душі, вони подалися кам'янистою стежкою до будинку. У вікнах світилось — із селища провідати матір прийшли дві жінки,— і всі разом під дзенькіт чайного посуду і шарудіння кочерги в каміні лаштувалися згаяти вечір. Герет відразу ж запропонував відвезти їх додому після десятих)динного рейсу. Роджер зрадів: жінки втягай матір у затишний світ балачок, і вона, хоч і знала про його присутність і навіть кілька, разів зверталася до нього, проте, мабуть, не здогадалася, що його відвідини — останні, і він таким чином дістав можливість піти без урочистого прощання.

Коли вони поверталися до автобуса, щоб їхати о сьомій годині до міста, Герет першим порушив мовчанку:

«Ніколи не забуду того вечора. Лило як з відра, а я прийшов сюди й побачив, що автобус зник».

Роджер пирснув.

«Це минулої осені, еге ж?»

«Так, минулої».

«Що ж,— сказав Роджер,— відтоді я намагався якось компенсувати заподіяну шкоду».

«Вам це непогано вдалося,— відповів Герет.— Якби я тоді міг зазирнути в майбутнє й побачити, як обернуться справи, то почував би себе щасливою людиною».

«На мою думку, все закінчилося для нас добре,— зауважив Роджер.— Треба було, щоб нам обом поталанило, і так воно й вийшло.

Вони порівнялися з автобусом. Перші пасажери вже сходились. Герет увімкнув світло, і автобус знову став для Роджера тим, чим був того першого дощового вечора,— притулком світла й радості на темному гірському схилі.

Поринувши кожний у своє, Роджер і Герет більше про це не розмовляли.

Десь години через три після цього Дженні й Роджер сиділи поряд у залі карвенайського муніципалітету. Головна подія зустрічі поетів наближалася до завершення. Для Дженні то була винагорода за тривалі й виснажливі клопоти. Вона підсіла до Роджера хвилин за двадцять перед цим, а доти він сидів поряд з порожнім кріслом, відганяючи всіх, хто зазіхав на нього, тим часом, як Дженні метушилась за лаштунками, даючи вказівки й розставляючи в потрібному порядку виступаючих. Все пройшло як годиться: бретонські, ірландські, валлійські поети гордовито з'являлись в оголошеній послідовності й читали свої твори; навіть шотландець, позбавлений власної кліки, прочитав хитрою, схожою на англійську мовою не більше, ніж було домовлено. А тепер на авансцені стояв Медог і читав уривки з поеми «Гуїлім черокі», решта ж поетів, які закінчили свої виступи, вийшла в зал, дивилась на нього й слухала, а Медог, лишаючись усе тим же Медогом, водночас був і чимось іншим — закоханим у свою мову вченим-філологом, якого Роджер встиг побачити під час першої зустрічі, але понад усе він був Медогом бардом, полум'яним співцем, слова якого запалювали душу, поетом, який на весь голос заговорив про нещастя свого народу, це був Медог-черокі, Медог — співець Гвінеда, клерк з контори агента по продажу земельної власності, який плів візерунки слів з допомогою інстинкту, як птах, а також плів їх з пам'яті, як слон, а ще з любові, радості й тривоги, як людина. Сидячи поряд з Дженні й дивлячись на Медога, Роджер, який розумів і сприймав зараз валлійську мову так добре, що міг триматися на навальній хвилі заплутаних і бурхливих мовних фігур, зітканих Медогом, раптом збагнув, що поема Медога — те саме, що й жовтий автобус Герета,— вони навперемін носили його,

Роджера Фернівела, тут, серед гір, поки не винесли туди, де він знайшов себе.

Медог читав хвилин із двадцять і ніби ріс на очах, з кожною хвилиною винагороджуючи себе за всі роки буденно-одноманітного життя, обмеженого сірим трикутником: контора — пивна Маріо — півбудиночка на безликій околиці Карвеная, міста, яке він любив понад усе на світі і яке було йому і рідним краєм, і центром його існування. І коли могутня хвиля епічної оповіді, піднісши голос Медога до крещендо, здійнялася вгору двадцятьма рядками, від яких перехопило подих, а тоді з оглушливим гуркотом впала й розбилася, спінившись, Роджер якусь мить іще сидів мовчки, а потім, прийшовши до тями від оплесків, озирнувся довкола і здивовано побачив, що стіни муніципалітету цілі, ряди дерев'яних крісел стоять так само акуратно, як і перше, і що над головою в нього дерев'яна стеля, а не всіяний зорями покров неба.

Після цього все закінчилось. Головуючий, каріатидоподібний чоловік з надмірно розвиненою верхньою щелепою й недорозвиненою нижньою, залучений з місцевого університетського коледжу, виголосив кілька заключних банальностей, і всі потяглися до виходу. Роджер і Дженні, як заздалегідь і домовилися, подалися до пивної Маріо, щоб зустрітися там з Медогом.

Вибір цього місця був не випадковий. Власники автобусів на чолі з Айво і Гіто після аукціону встигли влаштувати там не дуже тривалу, але бучну гулянку, після чого Маріо зачинив свій заклад на денну перерву — і зробив це саме вчасно, щоб випровадити їх до контори аукціоніста завершувати справи в досить тверезому стані, тобто пройти різні встановлені законом формальності, пов'язані з правами власності. Ввечері, коли пивна відчинилася знову, вони повернулись туди — ті самі люди, але й не ті: вони ніби вирости, серця їхні билися в новому ритмі. Наймовірне чудо здійснилося: вони знову були самі собі хазяї.

Роджер і Дженні на мить затрималися в дверях пивної, розглядаючи картину, що відкрилась їхнім очам. В пивній було тепло, накурено, стояв голосний, але без гармидеру гомін, густо чулась валлійська мова. Кухлі порожніли, широкі посмішки ставали ще ширшими. Маріо, обличчя якого блищало від поту, наливав пиво,

подавав пироги, руки його рухались дедалі швидше, він весь час вигукував щось то по-валлійському, то по-італійському.

— А, ви вже тут! — мовив Медог, переступаючи поріг слідом за ними.— У мене тут одна невеличка справа ось тільки залагоджу її і можна буде починати свято.

— А мені здається, ніби воно вже почалося, сказав Роджер.— Медог, ви були неперевершені. Ваша поема здобуде світове визнання!

— Моя поема? — перепитав Медог.— Вона — це слід подиху на віконній шибці. Невиразний відбиток мого життя і життя оцих людей, що перед вами. За цим я і прийшов.

— За чим?

— Скликати всіх черокі на учту,— сказав Медог.— Ось послухайте.

Раптом, відійшовши від них, він протовпився до стойки й сказав щось на вухо Марію. Марію, вислухавши, кивнув на знак згоди головою. Медог виліз на стільця, з нього — на стойку.

«Джентльмени! — гукнув він.— Я маю вам щось сказати!»

Всі обличчя повернулись до нього, і стало ясно, що всі присутні знають валлійську.

«Сьогоднішній вечір — це вечір перемоги,— вів далі Медог,— Для мене, для вас, для всіх нас. І я маю честь запросити всіх вас без зайвих церемоній приєднатися до мене й моїх друзів у готелі «Палас», де нас чекає випивка й закуска, причому задарма і в необмеженій кількості».

«Коли?» — гукнуло кілька голосів.

«Негайно!» — посміхнувся Медог і зіскочив на підлогу серед бурхливих оплесків.

«А тепер слухайте мене! — гукнув Марію,— Ця пивна зачиняється. За законом через п'ять хвилин усі повинні звільнити приміщення. А я вимагаю зробити це ще швидше. Я навіть п'яти хвилин вам не даю. Я хочу втрапити до тієї компанії. Допивайте й гайда зі мною!»

«Ми маємо право сидіти скільки треба, щоб допити замовлене»,— крикнув з кутка якийсь безбарвний стариган.

«Я не даю вам цього права,— крикнув Марію.— Допивайте на тротуарі! Ходімо туди, де випивка дармова!» _

Марію зник у своїх катакомбах позаду стойки і за мить вигулькнув звідти в крикливо-картатому пальті й тірольському капелюсі, за стрічкою якого стирчав помазок для гоління. Без зайвих розмов він

швидко повимикав усе освітлення, окрім тьмяної лампочки над стойкою, світла якої, проте, було досить, щоб товариство знайшло дорогу до виходу.

— Ходімо, хлопці, розуміти такі тонкі натяки ми ще не розучились, прогук своєю блазенською англійською мовою, наче в сурму просурмив, Айво.— Пора вирушати до готелю. Там уже нагуляємось донесхочу. Дармові чорна ікра і ізюм у коньяці. І викиньте з голови всі свої турботи.

Мабуть, інстинктивно прагнучи довести, що жоден справжній кельт не дозволить перевершити себе якомусь італійцеві, коли йдеться про відгук на гостинні запитання, майже все товариство вишикувалось за Медогом і Маріо, які, взявшись попід руки, попрямували до готелю. Роджер і Дженні, міцно тримаючись одне за одне, теж влилися в цю фалангу, яка хиталась, гомоніла, сміялась і співала. До готелю «Палас» дісталися без пригод, а коли вони щільним гуртом ринули вгору сходами під'їзду і далі в обертіві двері, перед очима Роджера мелькнуло злякано-обурене обличчя головного порт'є, але під нищівним поглядом Медога він одразу знітився.

— Де відбувається вечірка, голубе? — спитав Медог, витримавши красномовну паузу.

— Вечірка? — перепитав, затинаючись, головний порт'є.

— Де відбувається прийом? — ввічливо розтлумачив Маріо. і ой самий прийом, що його і я, між іншим, допомагав організовувати протягом останніх шести тижнів.

Порт'є у відчаї тільки покрутив головою. Йому відібрало мову.

— Це нагорі! — крикнула Дженні з натовпу. — В головному банкетному залі!

— Чудово! сказав Медог. Обернувшись до присутніх, він (Роджер не мав сумніву, що всі вони уявлялись цієї миті Медогу червоношкірими в пишних головних уборах з яскравого пір'я простягнув руку, показуючи на парадні сходи, і голосно й дзвінко вигукнув: — Джентльмени, ласкаво прошу вас до головного банкетного залу!

Головний порт'є притулив долоню до лоба і сперся на колону. Роджер чув, як він простогнав:

— До головного банкетного залу! І на жодному немає краватки!

Без найменшого співчуття до охопленого розпачем бідолахи ватага, голосно сміючись і обмінюючись жартами, подалась парадними сходами вгору. І коли вони вдерлися в банкетний зал, Роджер відразу зрозумів, чому так тяжко страждає головний порт'є. Двадцять років він оберігав репутабельність готелю, стаючи на заваді тим, хто міг заплямувати його буржуазну непорочність джинсами або відсутністю краватки, і взагалі робив усе, щоб у чисті, без жодної порошинки коридори й м'яко освітлені номери могли потрапити лише чоловіки в гарно пошитих піджачних парах (це щонайменше) та їхні жінки в гарнітурах (жакет, джемпер, спідниця) і з разком перлів на шиї, за модою цього року, або в чомусь еквівалентному гарнітуру й перлам, і от сьогодні йому вже один раз довелося відступити під натиском збіговиська кельтських поетів, учасники якого — валлійці, бретонці, ірландці і один дуже галасливий шотландець — всього десять хвилин тому сипонули сюди з муніципалітету під проводом свого дивакуватого голови з лиховісною посмішкою. Порт'є не мав влади не пустити в готель цю орду, чиї кравецькі смаки опоганювали всі принципи, на дотримання яких він витратив життя, і тепер це нове нашестя просто розчавило чоловіка, вже поставленого на коліна. Проте він ще й зараз міг би опиратись, якби дістав рішучу підтримку від адміністратора, але той, розуміючи, що саме насувається на готель, вирішив за краще дозволити собі дванадцятигодинний нервовий розлад і сидів тепер, замкнувшись у своєму кабінеті, дивився телевізор і чекав, коли таблетка снотворного принесе йому рятівне забуття.

А в головному банкетному залі панували веселощі, галас, сміх і інтернаціональна злагода. Довгі столи було накрито, найдки й напої на сніжно-білих скатертях дражнили й вабили. Ніхто з присутніх не страждав на відсутність апетиту, ніхто не сахався зеленого змія, і, якби

гомін розмов і регіт не були такі неймовірно гучні, їх, безперечно, заглушили б могутні, немов у Гаргантюа, звуки жування й ковтання.

Не встигли Роджер і Дженні ввійти до залу, як їх негайно втягнув у розмову корнуельський учасник зустрічі, який заходився накреслювати їм схему вільної кельтської торгової зони, економічно незалежної від решти світу. Поки побудують танкери, пояснював поет, для транспортних потреб можна використовувати риболовецький флот Бретані який поповнюватиме запаси палива в Тінтагелі для рейсів в Уельс, а звідти, через море, в Ірландію. Коли ж Роджер необережно вказав на деякі практичні складності цієї схеми, поет дійшов висновку, що просто не досить чітко пояснив свою думку.

— А все через розпливчастість цієї нікчемної англійської мови, роздратовано пересмикнув він плечима.— Зараз я вам усе розтлумачу знову — по-корнуельському.— І він, не переводячи подиху, перейшов на цю стародавню мову.

Роджер вирішив, що послухати якийсь час корнуельську мову і спробувати зрозуміти її, знаючи валлійську,— чудова вправа для філологічних навичок, однак позаду був довгий і важкий день, у приміщенні — жарко й гамірно, і він насилу долав сонливість, що хвилями накочувалась на нього, поки корнуелець розтлумачував йому економічні переваги оптового постачання громадян Корка устрицями з Локмаріакера. Дженні під якимось приводом зникла. Поряд Медог пояснював двом ірландцям провідну ідею своєї епічної поеми, а ірландці водночас пояснювали Медогу і один одному провідні ідеї своїх епічних поем.

Герет по другий бік Медога їв бутерброди й посміхався сам до себе. Несподіване ревище біля входу сповістило про повернення шотландського контингенту, який більшу частину шляху від Беддгелерта подолав пішки, внаслідок чого вмирав від неймовірної спраги.

Роджере, сказала Дженні, раптом з'являючись поряд з ним,— ти знаєш, Дік Шарп тут.

— Дік Шарп? — почувши це ім'я, Роджер умить струсив із себе сонливість і роззирнувся на всі боки. Слідом за шотландцями до залу ввійшов новий гурт людей, а один з прибульців ніс величезну картонну коробку. В центрі цього гурту виступав Дік Шарп.

— Я гадав, що вже ніколи його не побачу,— мовив Роджер.

Пробачте, що ви сказали? — спитав корнуельський поет по-англійському.— Я переконаний, тепер ви бачите переваги такого постачання виразніше.

— Чудовий план,— погодився Роджер, гаряче тиснучи корнуельцю руку,— і, сподіваюсь, він дістане вагому підтримку в політичних колах... А тепер перепрошую... Нагальні справи...

Він підійшов до Медога, відвів його від ірландців і спитав:

— Це нічого, що Дік Шарп тут?

— А яке це має значення? — відповів Медог,— Хіба щось може мати значення в такий вечір, як сьогодні?

Роджер розвів руками:

— Але тут у нього... Так багато ворогів...

Люди Гвінеда,— промовив Медог,— не пам'ятають зла. Якщо треба, вони битимуться, як тигри. Але вони завжди радше перехилять з чоловіком по чарчині, ніж битимуться.— І на підтвердження одним духом вихилив келих вина,— Сьогодні сюди має право прийти навіть Дік Шарп. Всяку недобррозичливість поховано. Аукціонний зал був водночас і місцем мирних переговорів. Там наші ватажки провели свою останню нараду.— Він знову поринув у світ черокезьких видінь.— Прикрашена китичкою люлька миру переходила з рук у руки. Блідолиций чудувався з...

Роджер зрозумів: найкраще зараз — полишити Медога наодинці з його високими помислами рапсода. Він повернувся йти і побачив, що Дік Шарп помітив його і повільно, але рішуче проштовхується до нього. М'язи його мимоволі напружились. Чи не збирається він зчинити бійку? Та коли Дік Шарп наблизився, Роджер побачив, що в одній руці в нього пляшка шампанського, а в другій — келих. Шампанське, чи видано таке? Чи не збирається він за освяченим часом звичаєм вихлюпнути Роджеру в обличчя келих шампанського?

Але Дік Шарп посміхався, і то ніяково.

— Випийте шампанського,— запропонував він Роджеру.— Прошу, отам на столі є кілька чистих келихів.

Роджер узяв келих і простягнув його Діку Шарпу.

— А я й не знав, що тут мало бути шампанське,— сказав він.

— Його й не було,— відповів Дік Шарп,— поки я не прибув сюди з дюжиною пляшок. Це мій внесок у зустріч поетів.

Роджер зробив кілька добрячих ковтків.

— Добре шампанське,— зауважив він.

— «Боллінгер» спеціального розливу,— пояснив Дік Шарп.— Не найкраще в світі, але найкраще з усього, що можна знайти в цьому місті.

Роджер допив свій келих, і його, очі зустрілися з очима Діка Шарпа.

— Що ж, чудово,— сказав він.— А тепер скажіть мені, чому у вас виникло бажання прийти на це свято і принести сюди з собою дюжину пляшок «Боллінгера». Адже вам відомо, що саме тут святкують.

Дік Шарп повернув голову в один бік, потім у другий, обвівши поглядом зал. Навколо сміялися, жартували, пили. І ці швидкі, судорожні рухи головою додали йому ще більшої схожості з півнем, але в очах, коли він знову перевів їх на Роджера, не було непорушно-жорстокої, як у півня, порожнечі. Навпаки, в них прозирали серйозність і іронічне співчуття.

— А чого ж, скажу,— відповів Дік Шарп.— Мені страшенно шкода цих бідолах.

— Вам їх шкода?

— Авжеж, чоловіче! — вигукнув Дік Шарп,— Вони такі дурні, що аж світяться. Собі під носом витерти негодні. Та зрештою вони мої земляки. Я прожив з ними в цьому місті все життя. І коли я бачу, які вони безпорадні й без клепок у голові, мені аж плакати хочеться над їхньою долею.

Зухвалість такої заяви навіть з боку людини, від якої нічого, крім зухвалості, годі було сподіватись, просто ошелешила Роджера. Він квапливо налив собі ще один келих «Боллінгера» спеціального розливу.

— І ви відчуваєте непереборну потребу дбати про них, так? — спитав він.

— Ну, це занадто сильно сказано,— відповів Дік Шарп,— Але мені стає сумно, коли я бачу їхню нездатність подбати про самих себе.

— Он яку роль ви собі відводили. Хотіли стати мудрим пастухом, але упертій отарі пощастило розбрестися.

— Бо поміж овець затесався козел,— відказав Дік Шарп, не зводячи з Роджера сумного погляду.

— Що ж, похмуро промовив Роджер,— слід віддати вам належне: ви зробили все можливе, аби позбутися цього козла.

— На жаль, зусилля виявились марними,— майже лагідно зауважив Дік Шарп.— Якби оті хлопці провчили вас тоді в горах так, як ви на те заслуговуєте...

Або якби я скрутив собі в'язи, коли в автомобіля, якого взяв напрокат, відлетіло колесо...— докинув Роджер, і в його голосі почулась гіркота, хоч він і намагався говорити весело.

Так, якби хоч один з цих маленьких заходів завершився успішно, всі присутні тут сьогодні були б у куди кращому становищі. І все це,— Дік Шарп махнув рукою в бік натовпу, де точились безугавні балачки й раз у раз вибухав регіт,— було б зайве.

— А чому, кат би його взяв, їм трохи не повеселитись?

— Та тому, що все це ілюзія, ось чому. Для них було б значно корисніше подивитися фактам в обличчя. Слухайте, містере англійцю, чи знаєте ви, чому я продав ці автобуси? Та я маю за них, разом із запасними частинами й орендною платою за гаражі, одинадцять тисяч фунтів чистого прибутку. Ці одинадцять тисяч повертаються в мій бізнес, вони працюватимуть на мене, а не лежатимуть без руху через напівсліпих упертюхів, які, бачите, не забажали поступитись і на йоту. І зрозумійте ще одне. Я залюбки міг би змусити їх поступитись. Боротьба тільки починалася. Вас і Герета Джонса я викинув би звідси, як двох сорок із гнізда. Проте я дістав певну інформацію.— Дік Шарп нахилився до Роджера, але очі його бігали по залу.— Певну інформацію, яка відразу переконала мене, що я просто марнуватиму гроші й час, займаючись автобусами.

— Не кажіть більше нічого, дайте я сам спробую здогадатись. Все це діло ось-ось прибере до своїх рук уряд, управляючий автобусною компанією «Дженерал» вистрибнув з вікна шістнадцятого поверху будинку правління, державні ліцензії на право водити автобуси продаватиме виключно міністерство пошти, за спробу використати автобуси задля наживи каратимуть каторжними роботами на Гебрідських островах.

— Дуже дотепно,— промовив Дік Шарп, зневажливо похитуючи головою,— Дуже дотепно і, чорт забирай, майже правильно. Ви бачите усіх оцих хлопців? Бачите як вони козиряться, бо одержали назад свої нікчемні автобуси? Так от, не мине й року, і ці автобуси їм знову

доведеться продати, захочуть вони цього чи ні. Все буде націоналізовано. Все потрапить під одну вивіску, і ні про яку конкуренцію й мови не буде.

— Я вважав, що всі це давно знають.

— Так, це носилося в повітрі уже кілька років,— сказав Дік Шарп,— Але нині уряд так часто в усе втручається: то щось припиняє, то щось розпочинає і тут же, матері його ковінька, дає задній хід, тож ніхто вже нічому не вірить, поки воно не станеться. А мені відомі всі подробиці. Я в курсі. Потурбувався про це, бо маю зв'язки.

— Ще б пак,— зауважив Роджер,— Зв'язки ви маєте. Забувати про це не можна.

Ви здивувалися б, якби довідалися, з якими людьми я підтримую знайомство,— вів далі Дік Шарп. Я плачу їм чималі гроші, щоб вони мене інформували. Не один бравий хлопець-консультант викачує з мене гарненьку платню. Розумієте, на кишенькові витрати. По сто, по двісті фунтів у квартал. Але виплата припиняється, якщо квартал минає, а потрібних відомостей, не призначених для широкого загалу, я не одержую.

Лише тепер Роджер помітив, що Дік Шарп трохи напідпитку і що він досяг тієї стадії сп'яніння, коли алкоголь починає невловимо сплітати бажане з дійсним в одне ціле. Утримання платних консультантів — чи не вигадка це? А може, це плани на майбутнє, коли він зробиться по-справжньому великим ділком?

— Бачу, ви мені не вірите,— сказав Дік Шарп. Його обличчя, як часто буває у тих, хто хильнув зайвого, набрало ображеного виразу,— Мабуть, вам і далі хочеться думати, ніби ви здобули величезну перемогу. Ніби поклали мене на обидві лопатки. Так от, я нікому не дам покласти себе на лопатки. І зараз же, не гаючись, доведу вам це.— Великим і вказівним пальцями він узяв Роджера за рукав.— Ходімо он у той кінець залу. Там є один ваш знайомий. Можете спитати його.

— Мій знайомий? — перепитав Роджер.

Він подивився в бік дверей, поблизу яких купчилися головним чином ті, хто прийшов з Діком Шарпом. Там було поставлено столик, а на ньому виднілась дюжина пляшок шампанського. Юний Седрік, якого Роджер уже бачив у товаристві Діка Шарпа, схилився над пляшками і роздивлявся етикетки. Стоячи до Роджера в профіль і відкинувши назад голову, пила шампанське дружина Діка Шарпа,

білява огрядна красуня. Трохи далі Роджер побачив спітніле обличчя Доналда Фішера. Той затиснув у куток канадця Андре і, очевидно, обробляв його, не шкодуючи слів. «Хай живе угодовство!». Біля Доналда Фішера, обличчям до нього й спиною до Роджера, стояв ще один чоловік, в лінії пліч якого, в потилиці й поставі голови вгадувалося щось знайоме. Так, то був Джералд Твайфорд.

Що йому тут треба? Прийшов набридати Дженні? Щоб зіпсувати йому, Роджеру, урочисту мить? Роджер обвів поглядом зал. Дженні була в безпеці в дальньому кінці залу, їй, несамовито жестикулюючи, щось втовкмачував Маріо! Вона, певно, не помічала Твайфорда, бо всю її увагу привертав до себе Маріо. Можливо, все ще обійдеться. Що ж до власної персони, то Роджеру було начхати на присутність Твайфорда. Він почував себе добрим і великодушним, таким собі велетом, що святкує перемогу.

Дік Шарп уперто тягнув Роджера через зал туди, де стояв Твайфорд. Вони пройшли повз місіс Шарп, яка вдала, ніби не помітила Роджера, і повз Седріка — той кинув на нього швидкий погляд, в якому зблиснула гостра цікавість, і квапливо відвів очі.

— А ось чоловік, з яким, ви, мабуть, знайомі, містере Твайфорд, — промовив Дік Шарп, киваючи на Роджера.

Голос його звучав недбало, обличчя не виражало нічого, але Роджер відразу ж зрозумів, що він їх звів з лихим наміром, бо, природно, плітки дійшли й до нього. Мабуть, Дік Шарп неабияк сподівався, що обидва встрянуть у сварку, яка зіпсує вечір.

Проте Твайфорд подивився на Роджера байдуже, майже сонно.

— Так, ми знайомі,— тільки й проказав він.

— Підтвердіть йому те, в чому я щойно його переконував,— з п'яною впертістю вів далі Дік Шарп.— Мені він не вірить. Він ще й досі вважає, що всі ці хлопці мають підстави святкувати перемогу.

— Святкувати перемогу? — перепитав Твайфорд, знизавши плечима,— Та вони — жаби під бороною. Бороно на мить підняли перед тим, як повернути її в іншому напрямку. Оце й усе, що вони можуть святкувати.

— Ще ніколи мене так не годували метафорами з сільського життя,— сказав Роджер.— Коли в оцьому ось готелі я вперше зустрівся з Діком... з нашим другом,— Роджер тільки тут зрозумів, що не знає справжнього імені Діка Шарпа. Чи справді його прізвище

Шарп? Та ні ж, це, безперечно, прізвисько. А прізвище, певно, Джонс, як і в усіх тут. Так от, під час нашої першої розмови він сказав мені, що Герет — це їжак, якого переїхала автомашина. А тепер ви кажете, що всі ці люди схожі на жаб під бороною. Як на мене, порівняння можна продовжити: вони — птахи на живоplotі під хмарою хімічної отрути, вони — форель, що гине в загідженій річці, вони — чайки, у яких позлипалися крила від нафти, що витікає з дірявого танкера.

— А ви, будши відважним оборонцем усього, що віджило, сміливо встряли в ар'єргардний бій і захищаєте вчорашній день,— сказав Твайфорд, зневажливо виблискуючи окулярами.

— Скажіть йому,— наполягав Дік Шарп,— скажіть йому те, що сказали мені про новий державний план.

— Та просто всьому безладдю буде покладено край,— пояснив Твайфорд,— Незабаром у цю плутанину й колотнечу внесуть трохи здорового економічного глузду. Ясна річ, тутешні захисники національних інтересів знімуть бучу, якщо регіональний адміністративний центр перебуватиме в Англії, тому цілком можливо, що їм зроблять поступку і організують його в Рексгемі чи десь-інде. Побачите, не мине й року, як усім цим хлопцям знову доведеться продавати свої автобуси, тож зараз їм краще не гнути кирпу.

— Я з вами не згоден,— заперечив Роджер,— але вас, безперечно, моя думка не обходить.

— Відверто кажучи,— відказав Твайфорд,— ви для мене просто дірка, в яку провалилися моя дружина й діти. А тепер я лаштую пристрій, щоб витягти їх звідти.

Давайте, шпарте далі, потіште своє самолюбство. Скористайтеся з того, що закон надає вам право доступу до дітей, а те зло, якого ви їм завдаватимете, я з допомогою матері намагатимусь виправити. А зараз облишмо цю розмову.

— Охоче.

До них підійшов Доналд Фішер. Вираз цікавості на його обличчі швидко змінився розчаруванням, коли він зрозумів, що Роджер і Твайфорд не збираються вчепитись один одному в горлянку.

— Ви повинні визнати, Джералде,— промовив Доналд Фішер,— я зовсім не перебільшував, коли казав вам, що тут будуть геть усі.

— З цим принаймні доводиться згодитись,— відповів Твайфорд, але я ніколи б не дозволив вам затягти мене сюди, якби мав на цей

вечір щось краще. Так, тут справді геть усі.— Він з млявою відразу подивився довкола.— Слава богу, наступного тижня я буду вже в Нью-Йорку.

— Не забудьте передати мої листи,— швидко промовив Фішер.

— Ось тут Фернівел казав мені, що не погоджується з моєю оцінкою місцевої економічної ситуації.

— Нічого подібного я не казав.

— Я зауважив, що ці люди не мають ніяких підстав святкувати перемогу, а ви відповіли, що не згодні з цим.

— Економічний фактор — це не єдиний привід для святкування, — сказав Роджер.

— Знову все починається спочатку,— зітхнув Твайфорд.

— Ні,— заперечив Роджер і мабуть, вперше, але, безперечно, востаннє уважно подивився на свого співрозмовника,— зовсім не починається. Більше мені нічого вам сказати. Не буду вас стомлювати.

— Це має означати, що я однаково вас не зрозумію? О, не думайте, що я вас недооцінюю. Розумного чоловіка зразу видно. Але ж, Твайфорде, всі ми смертні. А смерть змінює все.

— Як апокаліптично! — пирснув Доналд Фішер, скося позирнувши на Твайфорда, аби переконатись, що заслужив схвалення. — З поетами поведешся, від поетів і наберешся.

Роджер відійшов від них. І саме тут, прямуючи до столика з пляшками шампанського, кількість яких неухильно зменшувалась, повз нього, мало не штовхнувши його в своєму цілеспрямованому русі, пройшла молода жінка. Очі Роджера на кілька секунд затрималися на цій особі, не закарбувавши, проте, її образу в пам'яті. Раніше він ніколи не зустрічав цієї жінки, але у великому натовпі, що зібрався в залі, було чимало людей, яких він бачив уперше. Вона була невисока на зріст, рудоволоса, з підпухлими, ніби їх покусали бджоли, губами. Певно, приятелька котрогось із приїжджих поетів. Або просто дівчина з місцевих, яка розвідала, що тут можна випити на дурничку шампанського. Вона з'явилась у Роджеровому полі зору й зникла з нього, не полишивши по собі сліду.

Роджер рушив до Дженні. Він бачив її в дальньому кінці залу, де Марію посилено підпоював її. Бачив також, що Марію вона припала до вподоби і він ось-ось скористається з нагоди й запросить її прогулятися навколо фортечного муру або прокататись на своєму

автомобілі в гори. Дружина Маріо, ставна чорнява жінка, добряче клопоталася коло свого чоловіка, але який чоловік не поласиться на нову страву замість звичного м'яса з картоплею! «Та тільки не я,— подумав Роджер.— Мені ніколи не буде потрібна нова страва». Він відчував до Маріо симпатію, але поспішав, щоб не дати йому вщипнути Дженні. Проте, ступивши кілька кроків, Роджер зупинився, наштотхнувшись на масивний непорушний тулуб Герета.

На Гереті була стара засмальцьована шкіряна куртка. Обличчя його розчервонілося, очі в темних очницях, здавалося, вбирали в себе світло, і воно ніби мерехтіло в двох глибоких, спокійних озерцях. Він був щасливий.

«Герете! — сказав Роджер. Він поклав руку на його широке плече. Воно було тверде, як каміння тутешніх гір.— Уже минула десята».

«Вечірній рейс буде пізніше,— відповів Герет,— Раніше, як о пів на одинадцятку, не поїдемо. Я оголосив про це в автобусі, коли їхав сюди. І я плачу одному хлопчині аж п'ять шилінгів, щоб він сидів в автобусі й попереджав про

де всіх, хто нагодиться раніше. В такий вечір, як сьогодні, можна трохи й почекати. Пивні ще не зачинилися, а якщо це будуть жінки, які не схочуть іти до пивної, то нехай посидять в автобусі із своїм плетінням — там затишно й тепло».

Як на Герета, це була задовга промова. Видно, він почував себе дуже добре.

«Гаразд,— сказав Роджер і подивився на свій годинник,— зараз половина на одинадцятку, друже».

«Для тебе все вже закінчилося, Роджере»,— лагідно промовив Герет. Він простягнув Роджеру свою велику зашкарублу руку.

Роджер вклав свою руку в його пальці-обценьки.

«Таке лишається на все життя, Герете,— не погодився він.— Ти завжди будеш для мене другом».

Коли Геретова долоня стиснулася, у Роджера від пекучого болю вилетіли з голови всі думки. Здавалося, минуло не менше п'яти хвилин, перш ніж Герет поволі розтиснув пальці, після чого неквапливо кивнув головою й відвернувся. Якийсь час Роджер дивився, як широка, спотворена горбом спина, обтягнута знайомою шкіряною курткою, просувається до дверей. А там, на площі, де гуляє вітер, стоїть і чекає автобус.

Та ось Герет зник з очей, і на цьому для Роджера закінчився чималий шмат життя.

Роджер пішов далі, туди, де стояла Дженні, на яку лився нескінченний потік п'яної балаканини Маріо. Дженні посміхалась, але повільно відсувалась від італійця, наміряючись втекти, і, побачивши Роджера, явно зраділа, хоч і зуміла добре це приховати.

— А, ось де ти, Роджере,— сказала вона.— Маріо розповідає мені про нове життя, що скоро настане в Уельсі.

— Сьогодні ввечері покладено початок,— сяючи, повідомив Маріо. Цього чоловіка неможливо було не любити.— Назад, до Уельсу бардів. До принців з їхніми дворами. Колесо історії крутиться. Медог — це новий Давид з його поеми.

— З цим я згоден,— сказав Роджер. Він узяв Дженні під руку й спритно повів її геть,— Пробачте, Маріо нас. Мені треба дещо сказати Дженні.

Пробираючись серед веселого, гомінливого натовпу, він відвів її трохи вбік.

— Мені треба сказати тобі ось що,— промовив Роджер. По-перше, що я тебе кохаю, По-друге, що тут твій чоловік. Вона швидко озирнулася довкола.

— Де? Мені доведеться говорити з ним?

— Звичайно, ні. Наскільки я розумію, він прийшов сюди зовсім не для цього. Найімовірніше, Доналду Фішеру, який, до речі, теж тут, закортіло потрапити в цей зал, щоб зав'язати два-три знайомства з корисними людьми, але припхатись без запрошення, та ще й самому, не стало духу, от він і приволік з собою Джералда для моральної підтримки.

— Фішер, зрозуміло, не забариться поміняти шкіру,— сказала Дженні.— Він може роками глузувати з таких людей, як Медог, та коли вони врешті здобувають визнання й гроші на додачу, він летить до них, як муха до меду.

— Ще одна сільська метафора.

— Не розумію, що ти хочеш цим сказати, та байдуже, Слухай, ти розмовляв з Джералдом?

— Розмовляв.

— І що він сказав?

— Він розводився на економічні теми. В дусі Діка Шарпа.

Дженні нетерпляче труснула головою.

— Тобто як? Невже він виявився здатним на таке?

— Ось послухай, як було. Дік Шарп потягнув мене поговорити з Джералдом, ще й туманно натякнув, ніби платить йому, або, в усякому разі, не менш поважним діячам, ніж Джералд, за те, що вони постачають його неофіційними відомостями з кабінетів і коридорів Вестмінстеру. Не знаю, правду він каже чи ні, та воно мене й не цікавить, перевіряти не збираюсь. Мені байдуже. Отож підходимо ми до Джералда. «Ану, розтлумачте йому, містере Твайфорд,— каже Дік Шарп,— розтлумачте, що всі ці хлопці сидять зараз на гілляці, яку вже наполовину підпиляно. Вони радіють, що знову дістали автобуси, які через кілька місяців їх знову примусять продати, треба бути дурнем, щоб вкладати в ці автобуси капітал»,— «Все правильно,— відповідає Джералд,— їм каюк, та на інше вони й не заслуговують».

— А що сказав ти?

— Я? — перепитав Роджер.— Я просто сказав йому, що смерть змінює все.

— Ясно,— промовила Дженні.— Принеси мені випити й розтлумач, що саме ти мав на увазі, сказавши так.

Він приніс їй келих білого вина.

— Йому я не зміг цього пояснити, але тобі можу і то досить легко. Розумієш, між людьми типу Джералда й Діка Шарпа з одного боку, і всім цим народом — з другого,— він показав на зал,— лежить прірва.

— Яким народом? Кого ти маєш на увазі — власників автобусів чи поетів?

— Тих і тих. Між ними, по суті, немає істотних відмінностей, бо всі вони самі роблять своє діло. Вони не скеровують чийхось дій, нікого нікуди не спрямовують, не сидять десь нагорі й не влаштовуються так, щоб люди, які стоять нижче, працювали на них. Вони працюють самі до поту і не бояться забруднити руки.

— Так, але що з цього?

— А те, що вони бачать життя таким, яким воно є насправді. Для них життєва боротьба — це ланцюг сутичок, в яких вони особисто беруть участь і або перемагають, або зазнають поразки. Для діків шарпів та джералдів життя — теж боротьба, але ставлення до неї в них зовсім інше. Вони наче державні мужі, чия країна перебуває в стані

війни. Або неначе фельдмаршали, які діють спільно з державними діячами. Вони дотримуються тієї думки, що індивідуальні сутички не мають значення, що важить лише остаточний результат війни й рішення, прийняті за столом мирних переговорів.

— А смерть? — спитала Дженні.— До чого тут смерть?

— До того, що, якби не існувало смерті, якби ця остаточна особиста поразка не чекала на кожного з нас без винятку, можна було б додержуватись і фельдмаршальських поглядів. Але оскільки смерть таки існує, то по-справжньому мудро чинять ті, хто міркує інакше. Ті, хто поділяє погляди не фельдмаршала, а солдата передової лінії. Кожен бій, кожна сутичка в кожному бою, кожна рукопашна десь в окопі — все це окремі епізоди. Особиста перемога для одного обертається особистою поразкою для другого. І їх не цікавить загальна картина. Вони живуть від одного дня до іншого, від однієї сутички з ворогом до іншої. Ось чому вони зараз радіють. Вони не дурні і аж ніяк не вважають, ніби всі неприємності позаду. Вони знають, що боротися їм доведеться все життя і що під кінець кожен з них програє, бо кожного підкосить смерть. І завжди існуватиме цей останній бій, перемогти в якому жодному смертному не дано. Тому, коли тяжку денну битву закінчено і здобуто якусь видиму перемогу, вони радіють, веселяться й п'ють, якщо їм підносять. Та поглянь лише на них, любя, й скажи, хіба вони неправильно линяють?

— Так,— відповіла Дженні,— Вони чинять правильно.

Повз них, тримаючи в руці порожню склянку, пройшов Гіто; його лисий череп блищав, як італійський мармур.

«Веселися, Роджере! — вигукнув він.— Ніяких сумних думок, друже, в день святого Давида».

— Хіба в мене сумні думки? — спитав Роджер у Дженні.

— Ні, мій любий розумнику. Просто дуже серйозні.

Досі очі Дженні ховалися за окулярами. Тепер вона зняла їх і поклала в сумочку. Роджер уже навчився розпізнавати цей жест як ознаку того, що внутрішнє напруження і службові клопоти відпускають її і вона не від того, щоб подумати про відпочинок і щастя. Дженні підвела очі й помітила, що Роджер спостерігає за нею.

— Про що ти зараз думаєш? — спитала вона, лагідно кладучи руку на лацкан його піджака.

— Якщо я зізнаюсь, ти даси мені ляпаса.

Вона посміхнулась.

— А що ви збираєтесь робити після того, як банкет закінчиться, містере Фернівел?

Він відповів цілком щиро:

— Я залишусь тут. Каплицю я вже замкнув. Моє заміське життя в Лланкрвісі завершилось. Я спробував був найняти кімнату в готелі, але Райанон сказала мені, що тут навіть вільної ванної немає, щоб переночувати. Готель як не лусне. Доведеться вмотитися в кріслі де-небудь у вестибюлі. Якщо, зрозуміла річ...

— Якщо?

— Якщо одна відома мені особа, яка має в готелі цілий номер, не дасть подрімати на килимку десь у куточку.

— Спробуйте попроситись до мене, коли прийде час,— порадила Дженні,— Я, може, придумаю щось краще за килимок.

І коли час прийшов, Роджер попросився. А ще пізніше, коли вони, обнявшись, уже засинали, він прошепотів їй на вухо:

— А як же діти?

— Що «як же діти»? — мовила вона в подушку.

— Вони вранці прийдуть сюди й побачать нас.

— Так і буде,— відповіла вона, солодко позіхаючи й міцніше пригортаючись до нього.— їм просто доведеться до цього звикати. Від сьогодні вони бачитимуть нас разом щоранку.

Наступного ранку, поснідавши, Роджер з двома валізами в руках вийшов з ліфта готелю «Палас». Вони виїжджали. Дженні ще збирала дитячі речі, а він пішов уперед, щоб припасувати валізи до багажника на дашку малолітражки.

Він вийшов чорним ходом і попрямував до автомобіля, що стояв під навісом з гофрованого заліза. І в цю хвилину йому пригадався перший вечір, проведений тут. Він був тоді нещасний і самотній, дивився крізь двері на подвір'я, де періщив дощ, і запитував себе, чи зможе перебороти нудьгу. І йому здалося, що він знову чує торохтіння моторолера Беверлі, коли він завертав у двір готелю під скісним дощем. Хай помагає бог тій дівчині, бо якби, зрештою, не вона, він ніколи не зустрівся б з Геретом.

Роджер надійно закріпив валізи на дашку автомобіля і повернувся, щоб іти назад до Дженні й дітей. Цієї миті невисока на зріст рудоволоса молода жінка, яку він мигцем бачив минулого вечора на

банкеті, швидкою ходою вийшла з готелю й відімкнула дверцята «порша», що стояв поряд з малолітражкою Дженні. Сунувши валізу в машину, вона обійшла її ззаду, відімкнула інші дверцята й сіла за кермо. Модний, стильний автомобіль привернув увагу Роджера, він подивився, як ця молода особа вправно вивела машину заднім ходом на середину подвір'я, розвернулася на маленькому п'ятачку й виїхала за ворота. Автомобіль був новий і блискучий. Він різко зафуркотів, коли рудоволоса молода жінка перемикнула швидкості, й загубився серед інших машин.

Рудоволосу звали фрейлейн Інге. І зовсім не дивно, що Роджер не впізнав її, бо ж він уявляв фрейлейн Інге високою на зріст, стрункою й гнучкою блондинкою з тонкими губами й злим виразом обличчя. Справжня фрейлейн Інге не мала жодної з цих відмітних рис, крім останньої. І навіть цей злий вираз зник з її обличчя, коли вона виїхала з міста й новела «порш» гірською дорогою до Лланкрвіса.

Настрій у фрейлейн Інге був гарний. Останнім часом справи в неї йшли добре. В Марокко вона посварилася з містером Робертсоном і вирішила, нічого не пояснюючи, покинути його, хоч і постаралася вдати, ніби забула про сварку. Цієї зими в пропеченій сонцем Північній Африці вона зустріла іншого чоловіка, який куди краще пасував їй. Цей добродій мав невеликий, але цілком пристойний прибуток і співробітничав у кількох невеликих, але цілком пристойних газетах, публікуючи в них невеликі, але цілком пристойні критичні статті на мистецтвознавчі теми. З тієї чи іншої причини він похвалив художні обдаровання фрейлейн Інге, і їхнє знайомство швидко розквітло. Цей чоловік жив у Лондоні, а точніше на Баронс-Корт, де мав невеликий, але цілком пристойний будиночок. У цьому будиночку, відповідаючи на настійне запрошення, фрейлейн Інге збиралася з'єднатися із своїм новим знайомим. Запрошення не обумовлювало терміну тривалості майбутнього союзу, але фрейлейн відчувала, що не заперечувала б, якби вони з'єдналися на все життя. В усякому разі, вона, як розважлива північна європейка, ладна була задовольнитись і малими перемогами в ім'я великої в майбутньому.

Фрейлейн Інге була добрим водієм, і її «порш», не зменшуючи швидкості, впевнено долав круті повороти там, де автобус Берета повз на першій передачі. Жадібна акуляча паща автомобіля поглинала кілометри, а фрейлейн Інге, поклавши лікоть на опущене скло,

мугикала якусь пісеньку. «Порш» був подарунком містера Робертсона. Коли фрейлейн Інге повернулася в Англію, цей подарунок уже чекав її, і одна з причин, чому вона тримала містера Робертсона в невіданні щодо своїх намірів, полягала в цілком природному бажанні не казати нічого, що засмутило б його раніше, ніж автомобіль буде оформлено на її ім'я. «Порш» — гарний прощальний подарунок. Весняне сонце щедро кидало на фрейлейн Інге своє яскраве проміння. Зима минула вельми успішно, починався новий сезон. Кілька днів, щонайбільше тиждень, вона поживе в каплиці, бо треба дати лад своїм пожиткам, спакувати картини й залишити містеру Робертсону коротеньку записку, в якій повідомити його про відставку, а тоді — хай живе принадно розкішний світ європейських космополітів на вулиці Баронс-Корт!

Коли автомобіль фрейлейн Інге досяг перехрестя в центрі Лланкрвіса, Роджер саме виходив з номера, який Медог найняв у готелі для Дженні. Мері й Робін бігли вистрибом поряд, несучи в руках по яскраво розмальованому паперовому пакету з іграшками, а Дженні з величезним оберемком пакунків ішла позаду.

— Ми поїдемо на довгому поїзді? — питав Робін.

— От дурнику, авжеж, на довгому,— відповіла Мері,— Короткі поїзди в Лондон не їздять.

— А де ж ми будемо обідати? — спитав Робін. Його нижня губа почала відкопильоватись.— Я захочу їсти. Ми ж будемо їхати в поїзді цілий день. Ви самі казали.

— Не журись,— сказав Роджер.— У цих довгих поїздах є спеціальний вагон, куди можна піти й пообідати. Там стоять столи, накриті скатертинами, на столах лежать ножі, виделки й ложки, стоять склянки, до тебе підходять лагідні офіціанти й питають, чого б ти хотів з'їсти.

Робін замислився.

— А воно гаряче чи холодне? Те, що дають їсти?

— Є гаряче, є й холодне, але частіше гаряче.

— А де ж гріють? На паровозі?

— Ні,— відповів Роджер. Він натиснув кнопку, викликаючи ліфт, — Там є плита, навіть справжня кухня в поїзді. Я її тобі покажу. Там варять їсти, поки поїзд їде, а коли все готово, дзвонять у дзвіночок, тоді можна піти туди й попоїсти. Ти сам усе побачиш. Страшенно цікаво.

— А пиріг там є? — спитав Робін.

— Є.

— А сир? А пиріжки з рибою? А картопля з...

Робін і Мері заходилися тоненькими голосами виспівувати назви страв, що спадали їм на думку. Роджер ствердно кивав головою й промовляв:

— Є, є.

Дженні із своїм чималим оберемком підійшла і стала біля Роджера.

— Гадаєш, таке життя буде тобі до снаги?

— Не маю сумніву. І я хочу збільшити нашу команду. Ще принаймні на шістьох.

— Після цієї ночі,— сказала вона, тулячись обличчям до його плеча,— ти, мабуть, матимеш усіх їх за один раз.

— А вишні будуть? А вишкварки? А рибні палички? А пончики? (Будуть, будуть). А різдвяний пудинг? (Так, на Різдво). А буде...— не вгавали Мері й Робін.

Підійшов ліфт. Роджер раптом відчув, як у грудях у нього щось стиснулось. Він розумів, що як тільки дверцята ліфта розчиняться і вони ввійдуть у нього, для кожного з них почнеться нове життя.

— Ви матимете геть усе,— сказав він дітям.

— І морозиво?

— І морозиво, якщо спочатку з'їсте щось корисніше для вас.— Він швидко нахилився і поцілував їх.— Коли ви будете жити зі мною, — сказав він,— я подбаю про те, щоб ви мали геть усе корисне й потрібне вам.

— А я? — спитала Дженні.

— І ти,—пообіцяв Роджер.

Дверцята ліфта розчинились. Всі ввійшли в кабіну, і Роджер натиснув на кнопку.

А високо в горах фрейлен Інге відімкнула двері порожньої капліци.

Валлійська подорож Роджера Фернівела

Читачі сучасної прози часто переконуються у справедливості виразного спостереження Томаса Манна в «Чарівній горі»: «Простір, який перекочувався з боку на бік між ним і рідною домівкою, таїв у собі сили, які звичайно приписують часу; з кожною годиною він викликав усе нові внутрішні зміни, надто подібні до тих, які створює час, але до певної міри ще більш значущі» (перекл. наш.— Н. Ж.). Справді, в епічному мистецтві, від «Одіссеї» до романів ХХ ст., мотив подорожі служить не тільки зображенню зовнішнього світу. Розрив із звичним середовищем здатний глибоко впливати на людський характер, і відтворення його в романі може бути важливим засобом психологічного аналізу. Інтерес багатьох англійських письменників ХХ ст. до «роману-подорожі» зумовлений як впливом літературної традиції панорамного показу дійсності (з нього англійський роман починався в XVII й особливо XVIII столітті, в часи Д. Дефо, Дж. Свіфта та Г. Філдінга), так і тим естетичним значенням, яке рух людини в просторі має для зображення її внутрішнього світу.

В назві свого восьмого роману «Зима у горах» (1970) сучасний англійський письменник Джон Уейн об'єднав поняття часу й простору, тим самим опосередковано підкресливши свій намір малювати героя в нерозривному зв'язку з обставинами його буття. Кращий доробок Дж. Уейна належить художньому реалізмові. З гуманістичних позицій відтворював автор прагнення людини до повноцінного духовного розвитку, до соціальної й моральної гармонії. За три десятиліття літературної діяльності Уейн-прозаїк досліджував різні проблеми сучасного англійського суспільства, віддаючи перевагу герою інтелігенту в переламний момент його життя. Шукання «сердитих молодих» героїв ранніх романів «Поспішай донизу» (1954) та «Живи в теперішньому» (1955), пізнання світу художником Лемом («Суперники», 1958) та музикантом Джеремі («Убий батька», 1962) відбувалися в гострому конфлікті з світом буржуазної моралі,

стандартизації особистості. Надзвичайного драматизму зіткнення героя й суспільства набуло в романі-притчі Уейна «Менше небо» (1967), присвяченому явищам трагічного відчуження людини. В цьому невеликому творі виразно прозвучав лейтмотив прози Уейна — щирий, хоч і дещо абстрактний порив героя до справжнього, дійового життя.

Успішному художньому втіленню гуманістичних ідей Уейна сприяли жанрові принципи «соціальної робінзонади», тобто твору, в якому особистість пориває із звичними формами людського оточення. Герой його романів постійно освоює повий соціальний простір і має змогу порівняти звичаї столиці й провінції, людей різних класів, професій, націй. Така композиція, в поєднанні з життєвістю сюжетних ситуацій, точністю психологічних характеристик, розширює соціальне тло романів Уейна, надає їм рис епічності. Неординарність художнього простору в творах Уейна, зокрема в романі «Зима у горах», обумовлена не екзотикою віддалених широт, а вагомістю й актуальністю тих соціальних явищ, з якими довелося зустрітися герою.

В серпні 1969 року британські окупаційні війська ввійшли в Ольстер. Втративши колонії в Азії та Африці, імперська верхівка вдавалася до будь-яких засобів, щоб відігнати з політичного горизонту грізний привид остаточного розколу Сполученого королівства. Тим часом підйом національно-демократичного руху охопив найдавніші британські володіння — Ольстер, Шотландію, Уельс.

Становище в Уельсі за соціальними характеристиками мало чим відрізнялося від обставин у бунтівному Ольстері. Хронічне безробіття, рівень якого був значно вищим, ніж в Англії. Зумовлена безробіттям масова еміграція, що охоплює переважно молодь: за 1961—1971 рр. населення регіону скоротилося майже на чверть і наполовину складалося з представників так званих «невиробничих груп» — пенсіонерів, домогосподарок і т. ін. Уельс промислових міст Півдня й шахтарських селищ Півночі, колись багатий природними ресурсами, внаслідок безцеремонної експлуатації їх англійськими монополіями поступово ставав пустою, втрачав і людські ресурси, і соціальні перспективи. Валлійців гнітила й культурна відсталість краю. Відчуття історичної безвиході закономірно переростало в справедливий гнів широких мас. На рубежі 70-х рр. значно активізувалася боротьба за культурне відродження Уельсу: за право викладання в школах рідною мовою, за збільшення числа видань валлійської преси, за судочинство

й радіомовлення валлійською мовою. Національно-демократичний рух набирає масовості й висуває нові соціально-політичні гасла.

Джон Уейн, який добре знав Уельс, його працьовитий і талановитий народ, не лишився байдужий до цих змін. Валлійська тема в його прозі виникла не із захоплення самим процесом політизації суспільної атмосфери: Уейн, як це типово для англійського інтелігента його переконань, емпірично судить про політику й недовіряє «ангажованості» в цій сфері. В той же час інтуїція письменника-реаліста безпомилково підказала, що складні духовні й соціальні проблеми Уельсу не можна вважати регіональними, бо вони втілюють типове для Англії 70-х років загострення суспільних антагонізмів.

Дія роману «Зима у горах» розгортається в умовах конкретних, начебто далеких від багатоплановості. Втім, мета реалізму й полягає в тому, щоб виявити діалектику життєвих протиріч, за якою під шаром звичайних обставин криється непересічне, а випадковість обертається закономірністю. Так, під пером Дж. Стейнбека блукання пасажирів старенького автобуса дощовими шляхами Каліфорнії переросли в символ людства, що шукає виходу з пустелі душевного відчуження. Деякі художні моменти роману Уейна нагадують метафори

«Загубленого автобуса» Стейнбека, але приваблює твір не можливими прихованими алюзіями, а глибиною реалістичного аналізу. Досить прозаїчно починалася «зима у горах» для Роджера Фернівела, і є міра випадкового в переплетінні долі лондонського філолога та валлійця—водія Герета Джонса. Та наслідки їхньої зустрічі вийшли за рамки пересічного, буденного, набули філософського змісту.

Роджер Фернівел прилучився до конфлікту між власником автобуса Геретом і підприємцем Діком Шарпом, який брався монополізувати весь транспорт навкруги валлійського містечка Карвенай і вигідно перепродати право перевозок великій компанії. До рішення Фернівела працювати безплатно кондуктором у Герета спричинилося декілька факторів, здебільше морального плану: альтруїзм, природний для людини, яка кращі роки життя віддала турботі про брата каліку; сором за свою незугарну витівку з «викраденням» автобуса; нетерпимість до шовінізму тих співвітчизників, які зневажають валлійців. Мотиви щирі, але здебільшого емоційні. Тільки в ході драматичних випробувань Фернівел усвідомить соціальний характер боротьби, в якій бере участь, і її гуманістичне значення.

Солідаризуючись із Геретом, герой роману перетворюється на «непідходящого англійця» для тих, хто почуває себе хазяями Карвеная. Образ людини, яка в обставинах соціального чи політичного конфлікту кидає виклик сильним світу цього, стає на бік пригноблених, поширили в арсеналі національної типології героя майстри антиколоніального роману 50—60-х рр. Дж. Уейн в романі 1970 року, звичайно, переосмислює художній досвід Г. Гріна, Д. Стюарта, Дж. Олдріджа, створює самобутній характер і змальовує інші, порівняно з антиколоніальним романом, обставини його розвитку. В той же час ідейно-естетична основа конфлікту «Зими у горах» глибоко пов'язана з названою тенденцією сучасного англійського реалізму.

Дж. Уейн досягає глибокої характерності в зображенні сил, які протистоять героям. Так, у спробах схилити Фернівела до компромісу Шарп не обмежується грубим залякуванням чи примітивним, відвертим хабарництвом. Він прагне ідейної перемоги, твердить про переваги ідей, якими керується: треба йти в ногу з прогресом, не слід гальванізувати мертве — малі ферми, дрібні підприємства, дрібні ідеї... Принципову поведінку Фернівела в ідейному двобої з Шарпом можна пояснити не тільки елементарною порядністю чи природним почуттям справедливості. Це крок до свідомого вибору суспільної позиції в битві проти Шарпа та автобусної компанії «Дженерал», і водночас — проти «гігантського спрута», «бездушної кліки монополістів», за інтереси «старих і бідних».

Гострота і складність конфлікту обумовлені також тим, що, допомагаючи Герету, Фернівел зіткнувся з недовір'ям та стриманою недоброзичливістю, якою валлійці звикли зустрічати непроханих гостей

з метрополії. Про політичну напруженість в Уельсі свідчить вміло відтворений морально-психологічний клімат краю: коли Фернівел намагається розмовляти валлійською мовою, місцеві жителі відчужено відповідають йому англійською. Шлях до подолання передсуду буде взаємним. Фернівел глибше пізнає навколишній світ і тоді визнає сучасний зміст символів епічної поеми Медога, в якій доля Уельсу співставлена з історією мирного племені американських індіанців черокі,— покірність останніх завойовникам не врятувала їх від геноциду та резервацій. Нові друзі Фернівела, пересвідчившись у його мужності й принциповості, відповідають йому довір'ям і щирістю.

Художнім втіленням цих змін є рішуча відмова від мовних бар'єрів і вчинки, продиктовані турботою про самотнього мандрівника.

Треба віддати належне Дж. Уейну: він зображує соціальні, економічні та культурні процеси в Уельсі в усій складності їхніх протиріч. Фернівел-філолог не може не визнати значущості кельтського поетичного фестивалю, що його організовує Медог. Але Медог уособлює ту частину валлійців, яким ідеали культурного відродження заступають необхідність важливих соціальних зрушень. Головний герой волів би передати кошти, зібрані для фестивалю, водіям, які борються проти Шарпа, бо в світлі «справжніх культурних цінностей» важливіше, щоб Герет продовжував водити свій автобус. Для героя культурні поняття сповнені глибокого соціального й морального змісту. Так само розходиться Фернівел з діячами національного руху в питаннях політичного майбутнього Уельсу. Герой не вірить, що «хоумрул», самоврядування в рамках буржуазної держави, вирішить «реальні проблеми, такі як жорстокість, жадібність, тиранія, влада багатих, які заганяють злидаря в глухий кут». «За гроші у вашому місті можна надто багато купити, як і в будь-якому іншому! Цього вам не змінити, навіть якщо вами правитимуть з Кардіффа!» — ця думка героя свідчить про соціальну проникливість Уейна, який побачив за національними конфліктами важливіші, гостріші антагонізми — між «людьми праці й тими, хто привласнює собі плоди цієї праці, керуючись правом сильного» (В. Івашова). Про глибинний характер цієї художньої ідеї Уейна свідчить уся структура конфлікту: валлійці та англійці об'єднуються в соціальній, класовій боротьбі. Дік Шарп, виходець з Уельсу, спирається на допомогу англійзованого Твайфорда, який продає йому економічну інформацію, та журналіста Фішера. Герета підтримують Фернівел і його кохана Дженні, а Фернівелу в скрутні моменти допомагають і красуня Райанон, і грубуватий Йорверт, і нерозлучні Айво та Гіто.

В народних характерах Джон Уейн продовжує кращі традиції англійського класичного реалізму. Навіть в образі Герета Джонса, в якому автор часом вдається до засобів романтичної типізації, збережено реалістичну основу відтвореного соціального типу. Непереборна життєва сила Герета, що нагадує Фернівелу могутність гірського орла, вихована в боротьбі з природою й життям, яку веде в цих місцях простий трудівник. Внутрішнє багатство народних образів,

які впливають на моральне становлення Фернівела, обумовлює зміни, що відбулися в свідомості головного героя за кілька зимових місяців. Зустріч з непересічними індивідуальностями, участь у боротьбі за гуманізм і прогрес, серйозність пережитих конфліктів драматизують процес соціального й духовного прозріння Фернівела.

Задовго до остаточної перемоги над Шерпом Фернівел став багатшим на людську дружбу, відкрив у собі нові ресурси мужності, життєвої мудрості й щасливе відчуття внутрішньої свободи, які дає людині «краще, що в нас є,— воля до боротьби». Духовні завоювання Фернівела подібні тим, що їх здобували в нелегких випробуваннях герої класичного роману виховання. В новітні часи герой цього жанру знаходить позитивні цінності в активній діяльності на благо іншим. Такий моральний закон епохи, яким керується мистецтво, нерозривно пов'язане з дійсністю. В час захоплення частини західного письменства модерністською міфологізацією моральної поразки та тотального відчуження особистості, в час розгулу відвертої пропаганди споживацьких інстинктів та егоїзму в творах «масової культури» відповідальність за моральне виховання індивідів засобами художності бере на себе реалістичне мистецтво. Роман Дж. Уейна «Зима у горах» посів помітне місце серед творів 70-х рр., в яких відбувався цей пошук справжніх гуманістичних цінностей.

У розв'язанні особистого конфлікту Уейн підпорядковує камерний план інтимного центральній філософській ідеї твору. Жінка, яку кохає Фернівел, нещасливо одружена з кар'єристом Твайфордом, який так само, як Шарп — антагоніст героя в соціальному конфлікті,— за всяку ціну прагне розбагатіти й доскочити «вищих сфер». У боротьбі за Дженні Твайфорд спирається тільки на матеріальні переваги: зручний затишний будинок, готовий прийняти нещасну заблудлу жінку з двома малими дітьми, проти холодної каплички-студії Фернівела в горах.

І в зображенні особистих стосунків героїв Джон Уейн керується принципом соціально-психологічного детермінізму, характерним для реалістичного методу взагалі.

Внутрішня цілісність твору вимагала взаємопроникнення всіх його ідейних ліній, як вимагає єдності особистого і загального гуманістична концепція світу. Запорука майбутнього щастя героїв — у спорідненості життєвих ідеалів і моральних реакцій на світ, що народжуються в спільній боротьбі. Скромна допомога героїні Герету, так само як її

участь в організації фестивалю, не тільки відроджують почуття власної гідності Дженні, значущості власної долі, без яких не мислить себе щасливою сучасна жінка, але й зміцнюють її союз із героєм.

У фіналі роману аукціон автобусів, який знаменує поразку Шарпа, і з'їзд кельтських поетів відбуваються в Карвенаї в один і той же день. Глибока спорідненість цих двох, здавалось, несхожих подій відкривається герою: «Роджер... раптом збагнув, що поема Медога — те саме, що й жовтий автобус Герета,— вони навперемін носили його, Роджера Фернівела, тут, серед гір, поки не винесли туди, де він знайшов себе». Герой Уейна не просто усвідомив єдність усіх демократичних і гуманістичних начал в житті суспільства, але переконався в їхній об'єктивній необхідності для кожної людини, для самого себе в боротьбі за індивідуальну цілісність. Уейн вносить цим образом нові нюанси в тему причетності, характерну для сучасного англійського реалізму. Еволюція Фернівела, при всій її складності, не завершується песимістичним розчаруванням, притаманним більшості героїв Г. Гріна та багатьом іншим персонажам повоєнного англійського роману, які обмежували свій духовний розвиток наївними вимогами свободи від суспільства чи нейтральності серед суспільно-історичних катаклізмів сьогодення.

Роки, що минули з моменту створення роману «Зима у горах», надають історико-художньої перспективи різним його аспектам. Життя підтвердило вагомість соціальних спостережень письменника. Економічна криза в Уельсі триває, наслідки її так само лягають на плечі трудящих, і тисячі простих трудівників зазнають на собі тих потрясінь, що їх пережили герої Уейна. Уельс лишається зоною боротьби за національне визволення.

Глибоко актуальними лишаються морально-філософські проблеми роману. В центрі твору — звичайна людина з її самобутнім характером та історією виховання, з притаманною їй гамою душевних переживань в конкретних, реальних ситуаціях, людина як моральне явище. Високе мистецтво сучасності відтворює моральні процеси органічно вплетеними в цілісність життя, прагне висвітлити в історії героя суттєву моральну ідею. Англійські реалісти 70-х років зберігали вірність національній традиції морального пафосу в реалізмі, втілювали об'єктивну зацікавленість своїх співвітчизників сферою духовного. Однак до серйозної «ідеологізації морального змісту» (В.

Днепров), до зображення соціального в моральних внутрішніх драмах особистості в англійській літературі 70-х років вдалося піднятися небагатьом. Ця особливість естетичного розвитку Англії минулого десятиліття є однією з форм дезінтеграції соціального в романі. «Зима у горах» — чи не найбільша творча перемога Джона Уейна — протистоїть цьому негативному процесу в сучасній західній культурі. Значення твору, в якому з позицій високої художності проголошується цінність активного добра в людині, розуміють на скелястих схилах Уельсу, в людному Лондоні й на всій «планеті людей».

Наталія Жлуктенко